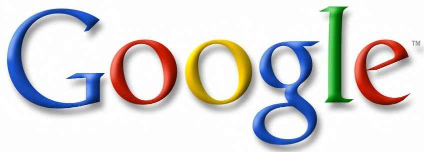
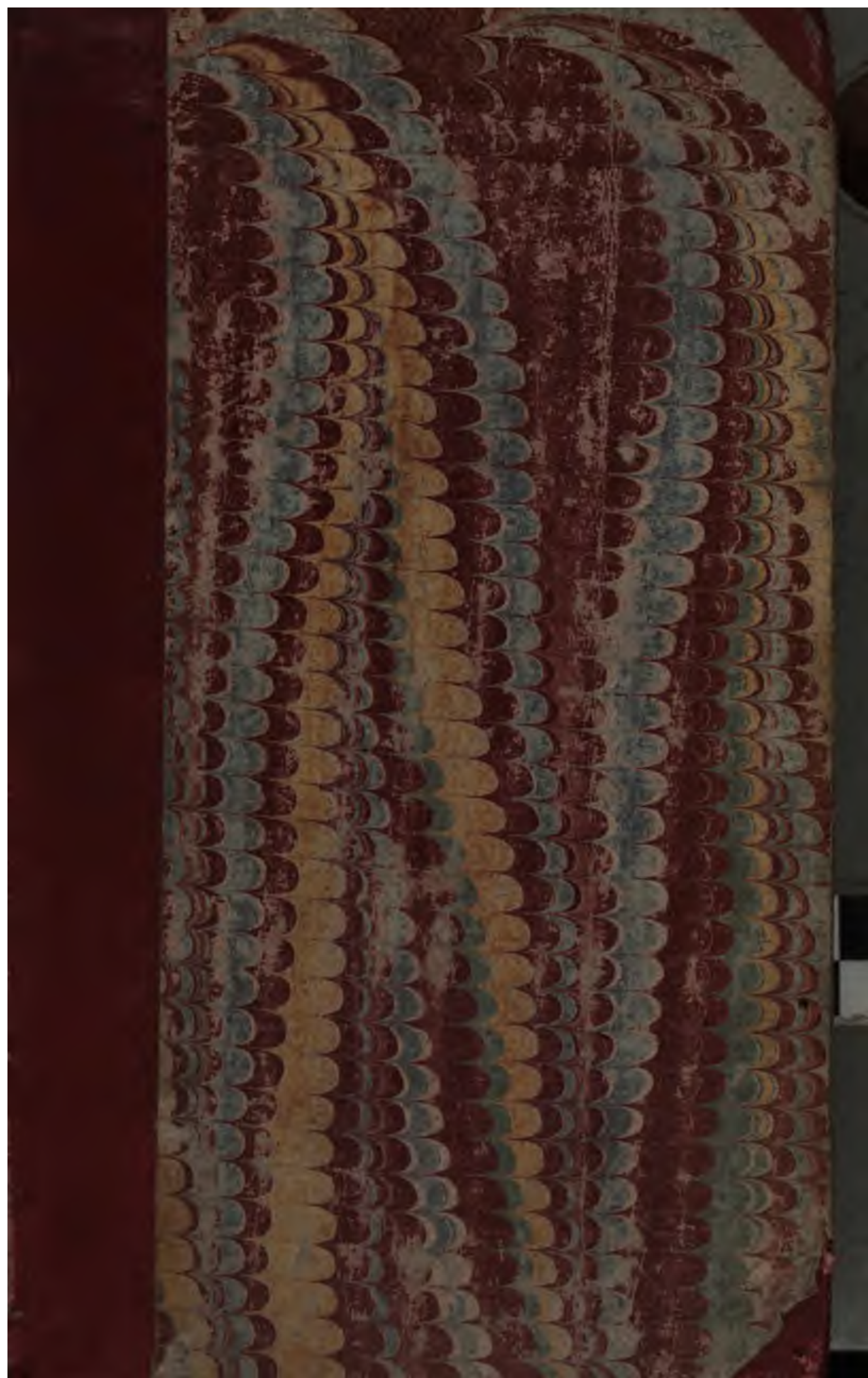
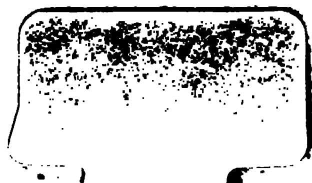

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1828.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1828.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1828.

BODLEIANA · BIBLIOTHECA

BOEKBESCHOUWING.

Tiental Leerredenen, ter aanprijzing van Christelijke deugden. Door JODOCUS HERINGA, E. Z. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1826. *In gr.* 8*vo. VIII en* 298 *Bl. f* 2-90.

Onder de Boekhandelaars, die ons godsdienstig Publiek met nuttige en naar de behoeften van den tijd juist berekende schriften voorzien, bekleeden de Heeren J. VAN DER HEY EN ZOON, te *Amsterdam*, eene der eerste plaatsen. Wij merken dit op, niet om te vleijen. Deze lage kunst heeft ons nooit bekoord, nog minder beheerscht. Ten bewijze hiervan voegen wij den wensch daarnevens, dat het hun behaagde, over het algemeen, door matiger prijzen, de verspreiding dier zoo nuttige schriften, waarschijnlijk te hunnen eigen voordeele, nog meer te helpen bevorderen. Aan zwaarmoedigen, die voor den bekenden winkel bedacht zijn, en daarom verlangen, dat al die *prullaria* zachtkens behandeld worden, geven wij in bedenking, of de menigte van voortreffelijke schriften, met gretigheid ontvangen, niet juist getuige ten voordeele van ons godsdienstig Publiek, dat met regt meer geld besteedt voor goede, schoon wel eens dure waar, dan voor al die goedkoope *libellen*, waarmede men altijd bekocht is. Grijpt moed, gij zwaarhoofden! Zoo lang werken, als hetwelk wij aankondigen, drukkers en koopers vinden, heeft men geen groot gevaar te vreezen. Slechts dan, wanneer men uit zwakheid toegeeft, ruimt men den dwaalgeesten het veld in. Zachte Heelmeesters maken stinkende wonden. Het bluffen en liegen en het wandelen langs de kronkelpaden des bedrogs verraadt eene kwade zaak, en wijst de zedelijke zwakheid aan dier volksberoerders. Zoo lang die dwaallichten hun misleidend licht vertoonen, zullen wij niet ophouden aan te wijzen, dat zij dwaallichten zijn, en dat zij allen, die op hun schijnsel afgaan, in het ver-

derf ſtorten. Wanneer de Regter het bedrog aan het licht brengt, voldoet hij aan zijnen pligt; maar wie als Regter, uit perſoonlijk belang, of uit vrees voor moeite en onaangenaamheden, niet wil doortasten, die komt in de vervulling van zijnen pligt te kort. Doch men weet reeds genoeg, hoe wij, bij deze zaken, gewoonlijk handelen.

Onder die voortreffelijke ſchriften, die men niet te duur koopt, behoort vooral geteld te worden het *Tiental Leerredenen* van den beroemden HERINGA. Wij kennen den nederigen man van nabij, en weten, dat de brommende en luttel beteekenende lofſpraak van den Recenſent in het *Letterkundig Magazijn* (*) even weinig door hem geacht wordt, als dezelve waarde heeft voor den Lezer. Als die Recenſent in de gelegenheid komt, om HERINGA te ontmoeten, ſlijte hij, indien hij kan, daar zijne waar. Het Publiek heeft aan al die ſtroop niets. Wij, voor ons, behooren tot de hoogachters van den verdienſtelijken man, wiens achting zekerlijk rijst, naarmate men ſtelliger weet, dat hij nooit met zulk laf gevlei gediend was. Hier heeft men ſlechts met zijn werk te doen. Het andere is niet *huius*, maar ook *nullius loci*.

Het verheugt ons, dat de bekwame Schrijver van de voortreffelijke Verhandeling *over de Bergrede des Heeren* dezen nieuwen bundel Leerredenen heeft in het licht gegeven. „ Toen ik mij," ſchrijft HERINGA, bl. V, „ na lang beraad, hiertoe liet overhalen, bepaalde ik te „ gelijk mijne keuze op de zoodanige, als ik, van tijd „ tot tijd, heb uitgeſproken, ter opzettelijke aanprijzing „ van Christelijke deugden. Leerredenen, geheel hiertoe „ ingerigt, zijn mij, in den loop van deze eeuw, zeld„ zamer, dan andere ſoorten van kanſelarbeid, voorge„ komen." — Al ware dit zoo niet, dan verlangt men toch van eenen man als HERINGA zulke Leerredenen, die, in den beſchaafden volkstoon opgeſteld, voortbrengſelen zijn van verlichte Evangeliſche kennis, en die op het hart zoo wel als op het verſtand weldadig werken. Indien HERINGA ons op ons woord niet gelooft, dan

(*) Zie dat *Magazijn*, 1827. No. VII. bl. 277, 278.

verzocken wij hem om de uitgavé van een' tweeden bundel van gelijken inhoud, en ons Publiek, dat aan dergelijken arbeid dringende behoefte heeft, zal weldra toonen, dat wij niet vleijen, maar waarheid fpreken.

Zie hier de onderwerpen, in dezen bundel behandeld: I. *Het gedurige denken aan* GOD; naar *Pf.* XVI: 8ᵃ. II. *De blijdfchap in* CHRISTUS; naar I PETR. I: 8ᵇ. III. *Het doodelijke verderf der zonde*; naar *Rom.* VII: 13ᵃ. IV. *Het weifelen in de Godsdienst*; naar I *Kon.* XVIII: 21ᵇ. V. *De aard der Christenen onderfcheiden van dien der wereld*; naar JOH. XVII: 16ᵃ. VI. *Het betamende genot des levens*; naar *Pred.* IX: 9ᵃ. VII. *Betamende en onbetamende toorn*; naar *Efef.* IV: 26ᵃ. VIII. *De bede om behoedzaamheid in het fpreken*; naar *Pf.* CXLI: 3. IX. *De befcheidenheid jegens allen*; naar *Filipp.* IV: 5ᵃ. X. *De voordeelen en de eer van den ouderdom des vromen*; naar *Spreuk.* XVI: 31.

Niemand zal ons tegenfpreken bij de verklaring, dat HERINGA een meester is in bevattelijke voordragt van de waarheden des Christendoms. Zijne aangehaalde verklaring der *Bergrede* is het eenige bewijs niet, dat in *populariteit* niemand hem voorbij, een enkele misfchien hem op zijde, en, helaas! te weinigen hem achterna ftreven. Hierin verwachten wij wel tegenfpraak, maar geenszins van zulken, die weten, wat echte *populariteit* is. Zij omvat niet enkel woorden en uitdrukkingen; neen, alles is daarin opgefloten, alles behoort naar de vatbaarheid der hoorders te worden uitgedrukt. Zoo fpreekt alleen hij, die, even als HERINGA, den mensch kent, wien hij zijn onderrigt toedient. Hem ontgaat noch het denk-, noch het voorftelling-, noch het gevoel-, noch het wilvermogen der minkundigen; daarnaar heeft HERINGA *zaken*, *taal* en *ftijl* afgemeten. Alwie in zijn fchool werd en nog wordt opgekweekt, zal nooit ophouden, de natuurlijkheid en eenvoudigheid te bewonderen, met welke hij alles uitdrukt. Hem ontbreken geene kracht en klem, zoodanige vooral niet, die ook de minstkundigen treffen en roeren. Hij is in dit opzigt een meester. Och,

dat de jonge lieden hierop vooral letteden! Zwier en bloemen behagen den jongeling. Deze verwelken en verflensen, nog vóór dat de last des ouderdoms drukt. De *populariteit* der zaken neemt in gewigt, bij het klimmen der jaren, toe. In onze jeugd hoorden wij ouden van dagen prediken, die in hunne jeugd als Predikers beroemd waren, bij zulken namelijk, bij wie ook in andere opzigten het kleed den man maakte. De *Herveyaansche* welsprekendheid heeft in hetzelfde lot gedeeld met de hoepelrokken onzer overgrootmoeders. Maar wij hebben ook anderen gehoord, die, van hunne jeugd af, de bloem om haren honig beminden, niet enkel om de kleur. Zij predikten kernachtig; alles was bijna spreuk en krachtig. Het is eene behoefte voor onzen tijd, dat het eenvoudige meer op het oog gehouden worde, dan wel het sierlijke. Predikers naar de mode maken al spoedig plaats voor anderen, maar van lateren smaak. Het is alleen de wuftheid der Gemeente niet, dat zij, eer dan zij verwachten of verlangen, eene stemme des roependen worden, maar in de... *woestijn*.

Aan zulken, die gevaar mogten loopen eens in dit lot te deelen, mogen wij deze Leerredenen van HERINGA met volle ruimte aanprijzen. Zij kunnen, als modellen, aanwijzen, wat en hoe men prediken moet. Jonge lieden kunnen, met nut voor geheel hun volgend leven, deze Leerredenen raadplegen. Wie dit beneden zich rekent, en met den blooten lof van tijdgenooten tevreden is, wijte het naderhand zichzelven, dat die lof nog vóór hem ten grave daalt. Het luidruchtigste geschreeuw des juichenden volks wordt door doodsche stilte weldra opgevolgd. Die het hardste schreeuwt, zwijgt het eerste stil.

De voortreffelijkheid dezer Leerredenen, als modellen voor elken, maar vooral voor den jongen Predikant, zouden wij uitvoerig kunnen aanwijzen, indien wij hiertoe de noodige ruimte durfden vergen. Het komt ons echter geschikt voor, ten minste iets hiervan te zeggen. Vooral komt dan in aanmerking de eenvoudigheid en gemakkelijkheid van het plan der Leerredenen. Naauwkeurig

houdt zich HERINGA aan den tekst, ontwikkelt hij den geheelen tekst, en bezigt overal zulk eene taal, welke met den tekst en het onderwerp volkomen ſtrookt. Alles is echte welſprekendheid door zaken, die altijd waarde en kracht behouden, meer dan opgeſmukte woorden, die, als voorwerpen van ſmaak, ook hunnen tijd en hunne mode hebben. Het plan der Leerrede over I PETR. I: 8ᵇ. *In den welken gij — u verheugt, met eene onuitſprekelijke en heerlijke vreugde*, beveelt zich door eenvoudigheid aan. *Eerst* wordt in het algemeen de blijdſchap des Christens in CHRISTUS geſchetst. *Daarna* wordt aangewezen, dat zij eene heerlijke en onuitſprekelijke vreugde is. Ten beſluite volgt eene opwekking tot eene gezindheid en gedrag, bij welke die vreugde aanvankelijk of bij toeneming geſmaakt kan worden. — Even eenvoudig geeft HERINGA het plan op van de Leerrede over I *Kon.* XVIII: 21ᵇ: *Hoe lang hinkt gij op twee gedachten?* „ Ik heb voorgenomen, u *eerst* „ opmerkzaam te maken op de treurige geſteldheid der „ belijders van de Christelijke Godsdienst, van welke „ men met regt kan zeggen: *zij hinken op twee gedachten*; ten einde *daarna* u, zoo velen gij dit „ doet, te nopen, om het niet langer te doen, door u „ de beſchamende en dringende vraag voor te houden: „ *hoe lang* weifelt gij alzoo in de Godsdienst?" — Eindelijk volge hier nog het plan van de Leerrede over *Efeſ.* IV: 26ᵃ. *Wordt toornig en zondigt niet.* ——— „ Dan „ zal het noodig zijn, dat wij *eerst* zien, in welken „ zin PAULUS het toornig worden goedkeurt; en *daarna* overwegen, welke zonde hij, bij het toornig worden, afkeurt. Ik noodig u dus, om met mij te denken, *eerst* over den betamenden toorn, *dan* over den „ onbetamenden, zoo als ons PAULUS over beiden, „ naar het redelijke voorſchrift van het Evangelie, leert „ oordeelen." — Wij ſchrijven de overige plannen niet af. Dit zal wel voldoende zijn, om ook hier het *ſimplex veri ſigillum* in het oog te doen vallen. Wien echter dit alles te eenvoudig mogt voorkomen, — wij

vreezen, dat er ook zulke *kunstenaars* zijn, — dien moeten wij vooral het bestuderen dezer Leerredenen aanraden. Want, waar het plan eener Leerrede gekunsteld is, daar zal ook het overige, juist door meerdere sierlijkheid en opgesmuktheid, onnatuurlijke kunst zijn, en weinig meer opleveren, dan — *wind*. Hoort men niet menigmalen de toekomstige zaligheid schilderachtig, zoo als men dat noemt, beschrijven, ook wanneer de tekst zegt: *geen oog heeft haar gezien, geen oor gehoord; nooit kwam het denkbeeld van dezelve op in den mensch?* Zoo iets is valsche smaak, en verbeuzeling van den tijd. Hoe men over dit onuitsprekelijke handelen moet, wijst ons HERINGA met een voorbeeld aan: „Indien ik nog „niet genoeg gezegd heb van die heerlijke vreugde des „Christens, denkt aan hetgene er de Apostel van getuigt, dat zij eene *onuitsprekelijke* vreugde is! Er „zijn gewaarwordingen, zelfs zinnelijke gewaarwordingen, voor welke het der menschelijke taal aan woorden ontbreekt. Er zijn aandoeningen des gemoeds, „welke wij niet dan flaauwelijk, en bij vergelijking met „andere gelijksoortige, kunnen uitdrukken. Wie dezelve „bij ervaring kent, verstaat den spreker, ook bij eene „gebrekkige voordragt: hij vordert niet meer; want hij „weet, dat alle verdere poging nutteloos is. Heeft dit plaats „met de meer gewone gewaarwordingen en gemoedsaandoeningen, hoe veel te meer geldt het van die heerlijke vreugde des Christens, van welke PETRUS „aan zijne mede-Christenen schreef? Maar, indien zelfs „een PETRUS, die haar in eene zóó groote mate genoot, en door zóó veel ervaring geoefend was, hare „hooge waarde, hare heilzame kracht, hare zuiverheid „en heiligheid niet kon uitdrukken, hoe zoudt gij dan „meer van mij verwachten, dan dat ik er van stamele? „GOD verwaardige u en mij, dat wij ook zoodanig „een stamelen regt verstaan, en dat wij er eenmaal waardiger van spreken, wanneer wij er meer van zullen ervaren, dan de menschelijke taal nu uitdrukken, en de „sterveling op aarde er van bevatten en gevoelen kan!" Dit drukt meer uit, dan al het spel der verbeelding zou

kunnen. De minstnadenkenden zwaaijen den grootſten lof over zinnelijke voordragt van hetgeen niet onder de zinnen valt. Zij denken op niets na, ook niet op dergelijken onzin... *Punctum.*

Doch het wordt tijd, dat wij van onze aanprijzing dezer Leerredenen, als modellen voor Predikers, afſtappen. Anders zouden wij hun nog kunnen aanraden, het den Hoogleeraar af te zien, hoe men Christelijke deugden voorſtellen en met de taal des Bijbels aanprijzen moet. Alwie op deze wijze over Christelijke deugden de Gemeente onderhoudt, zal weinig tegenſpraak vinden; bij zulken misſchien alleen, wien het te moeijelijk valt, ingewortelde ondeugden af te leggen, en die daarom hard ſchreeuwen, om hierin niet alleen te ſtaan.

Ruimſchoots prijzen wij deze Leerredenen aan. Zij toch vervullen eene wezenlijke behoefte van onzen tijd. Bij al het geſchrijf voor en tegen de bezwaren dezer Eeuw verdient vooral gelezen, maar ook overwogen en betracht te worden, hetgeen ons HERINGA, naar aanleiding van *Rom.* VII: 13[b], nadrukkelijk en duidelijk leert, *aangaande het doodelijke verderf der zonde*, als welke alles, ook het voortreffelijkſte, dat de mensch bezit, dienſtbaar maakt aan hare dienſt. „ Het menſchelijk „ *vernuft* komt, ja! onze zwakheid te hulp, en maakt „ zich de natuur ten nutte; maar ook van deszelfs voortbrengſelen, van het werk der *kunſten* en *wetenſchappen*, maakt de zonde zich meester, en doet dezelve „ doodelijk voor ons worden. De eenvoudigſte werktuigen worden, in de handen der zonde, de middelen, om „ der menſchen bezitting en rust te rooven, hunne gezondheid en leven te belagen. Zij ſmeedt van de ſikkel het zwaard, en bereidt het vergiſt uit hetgene geneesmiddel zijn moest. De mensch, door wind, ſtroom „ of damp, naar de aanwijzing van zijn kompas, op het „ kunſtige vaartuig, naar een ander halfrond der aarde „ gevoerd, wat zoekt hij er, zoo de zonde hem voorlicht? Ach! voedſel voor eerzucht, hebzucht, weelde en wellust. Wat brengt hij er, zoo de zonde hem

„ geleidt? Ach! de zaden der ondeugden, de middelen „ der verwoesting, ketenen en moordtuig. De edelste „ der kunsten, de schrijf- en drukkunst, worden, in de „ handen der zonde, de middelen, om dwaling en on- „ deugd voor te staan, om de eer der braafste menschen „ aan te tasten, om oproer te stichten, en welgevestigde „ maatschappijen omverre te werpen. Ja, er wordt geene „ wetenschap beoefend, geene kunst geleerd, geene ont- „ dekking gedaan, geene verborgenheid uitgevonden, geen „ werktuig zamengesteld, of de zonde weet er gebruik „ van te maken tot 's menschen bederf: en, naar mate „ één van deze allen nuttig kan zijn in de hand der wijs- „ heid en deugd, wordt het ook doodelijk in de magt „ der zonde." Op dezen toon is de geheele Leerrede gestemd, die de raaskallerij van BILDERDIJK, DA COSTA en dergelijken aan het licht brengt. De zonde misbruikt alles. Maar zij doet dit in onze dagen niet voor het eerst. De zonde moet plaats maken voor deugd en geregtigheid; dan wordt alles zegen, wat door de zonde in vloek wordt verkeerd. — BILDERDIJK *cum suis* bevecht de deugd nog meer, dan de zonde. Hij toont de kwaal niet te kennen, of niet te willen kennen. Van zijn geschreeuw heeft men even weinig te hopen, als voor ligchamelijke kwalen van rondloopende kwakzalvers, die door hun geschreeuw alleen ingang vinden bij zotten en onkundigen. HERINGA handelt in den geest van PAULUS. Hier hebben wij dus onfeilbaarheid. Bij BILDERDIJK is feilbaarheid, en, wat meer zegt, dwaling. Hij kent de kwaal niet: wie zal bij hem genezing zoeken? wie, vinden? Zekerlijk niemand van allen, die ooren en harten hebben voor zulk onderrigt, als op grond van den Bijbel hier wordt geleverd. Zulk onderwijs vinde overal ingang, en drage vruchten! En, hetgeen wapen was der zonde, zal dan wapen worden der deugd en geregtigheid. Dat geve God!

Leerredenen van J. M. L. ROLL, *Evangelisch Luthersch Predikant te Amſterdam. Te Amſterdam, ter Boekdrukkerij van* H. Bruyn en Comp. 1827. *Voor rekening van den Schrijver. In gr.* 8*vo.* 279 *Bl.* *f* 3-50.

Het ſchijnt niet zonder zekeren ſchroom, en meer ter voldoening aan de begeerte van anderen, dan wel uit eigene overtuiging van de waarde dezer Leerredenen, dat de Eerw. ROLL, hoe ook als Kanſelredenaar gevierd, dezelve in het licht geeft. Dit gevoel ſtrekt hem gewis niet tot oneere, en vordert, in allen gevalle, van ons eene zachte beſcheidenheid.

Het boezemt ons altijd zekere nieuwsgierigheid, niet ſlechts naar de voordragt, maar ook naar de bedaardere lezing in, wanneer wij eenen Prediker bijzonderen opgang zien maken, bijzonderen lof, die wel eens naar geestdrijverij zweemt, zien behalen. En waarlijk, de uitkomst van zulk een onderzoek is meestal belangrijk. Hoe vele en verſchillend zijn de wegen om te behagen, om het hart der toehoorders te winnen, — al denken wij aan geene ſchitterende voordragt, geene bij den grooten hoop geliefde denkbeelden, geene uitwendigheden, modegrillen, of ook redenaarskunstjes. Daar ſtaan voor ons Leerredenen van STUART en VAN HENGEL, van VAN DER PALM en ROLL, allen hoogst gezochte, hoogst geroemde Predikers; en hoe ongelijk! — ongelijk, niet zoo zeer in begrippen, ſchoon de een zekere zijden van het Christendom meer, de ander min op den voorgrond plaatst, — niet zoo zeer in rijkdom aan ſtichtelijke en troostrijke gedachten, beſpiegelingen en lesſen, aan welken het waarlijk bij geen van allen ontbreekt, — noch zelfs in al te groot verſchil van meer of min duidelijken, beſchaafden ſtijl, — maar in houding en vorm, in gang en behandelde ſtoffen.

Wij hebben thans alleen met den laatstgenoemden te doen,

en zullen ons bij hem bepalen. Datgene, waardoor hij zich, in ons oog, min gunstig van de drie anderen onderscheidt, is zijne mindere bemoeijing met het verklaren van den tekst. Hij zegt van denzelven nooit meer, en wel eens minder, dan tot regt verstand van denzelven noodig is. Intusschen is Bijbelkennis toch wel mede het doel der openbare Godsdienstoefening, ontwikkeling van belangrijke gedeelten der H. S. allergeschiktst, om achting en liefde voor dezelve in te boezemen, en het vastmaken der voorgedragene leer, niet slechts in het algemeen, maar in de bijzonderheden, aan eene Bijbel-spreuk of verhaal een uitmuntend middel, om den toehoorder het geleerde te doen onthouden, en bij nalezing der plaatse zich telkens weêr te herinneren. Het is wel niet vreemd, dat Ds. ROLL hier eenen korteren weg bewandelt, dan onze beste Predikers veelal gewoon zijn. In *Duitschland* gevormd, kon hij dien zoo niet leeren kennen. Maar wij maken geene zwarigheid, zijn Eerw. de genoemde en andere *Hollandsche* mannen, in dit opzigt, als voorbeelden, ter beoefening aan te bevelen. Zijne uitnemende begaafdheid (die wij eenigzins hopen te doen kennen) kan niet dan er bij winnen.

Om al dadelijk onze aanmerking door eene gunstiger op te wegen: de Heer ROLL schijnt ons toe, doorgaans gelukkig te zijn in zijne inleidingen. Schoon door den als-nog niet voorgelezen' tekst niet ondersteund, wekken zij dadelijk belang, en houden het gaande, tot eene gepaste wending haar van zelve tot de te behandelen stof voert; vooral waar zij, als uit het tegengestelde ontleend, geene inbreuk op het volgende doen.

Wij gaan over tot een kort verslag.

I. „ Hoe wij de onheilen, die uit de verkondiging en verspreiding van het Christendom zijn voortgevloeid, moeten beschouwen." LUK. XII: 49—53. *Ik ben gekomen, opdat ik een vuur aansteke*, enz. „ Zijn het „ woorden van JEZUS, welke wij vernemen? van JE„ ZUS, die zijne komst op aarde als het grootste bewijs „ van de liefde der Godheid voor het menschdom afmaal-

„ de?" enz. Zoo vangt de Redenaar aan; waarna hij het voorgestelde onderzoek begint met de beschouwing der onheilen zelve, die eerst CHRISTUS, toen zijne vroegste volgelingen troffen, en ook daarna niet ophielden; doch gevolg, geen doel waren, en de gezegende uitwerkselen geenszins opwogen. De toepassing loopt uit op aanbeveling van liefde en verdraagzaamheid: want al dat kwade was eene vrucht der menschelijke verkeerdheid.

II. „ De zending van JEZUS op aarde." 1 JOH. IV: 9. *Hierin is de liefde Gods jegens ons verschenen, dat God zijnen eeniggeboren Zoon*, enz. Op het Kersfeest. Na eene gepaste inleiding, beschouwt ROLL de zending van JEZUS in de wereld, I. als de treffendste gebeurtenis, wegens de bron, waaruit zij voortvloeide, en II. als de gewigtigste, uit hoofde van het oogmerk, waarom zij plaats vond. Geene ongelukkige verdeeling voorzeker! De bron was liefde Gods; uit de woorden van JOANNES, uit die van JEZUS, uit de geschiedenis zelve wordt dit opgemaakt. Door eene wending vlecht ROLL er het betoog tusschen, dat zij ook het werk der hoogste wijsheid was. (Waarom?) Het doel was, dat wij door Hem (den Zoon) zouden leven, gelukkig zijn. En heldere godsdienstige kennis, heiligheid van gemoed en wandel, benevens de vertroosting, welke wij noodig hebben onder het gevoel onzer schuld, en zalige verwachtingen, worden de bestanddeelen daarvan geacht.

III. „ De vrolijke reize door het leven." *Hand.* VIII: 39[b]. *En hij reisde vrolijk zijnen weg.* Deze schoone tekst, onlangs door VAN DER PALM en VAN BEMMELEN tot soortgelijk einde behandeld, doet ons de ware vrolijkheid en de middelen daartoe kennen; of liever, hij geeft ROLL *aanleiding*, om ons dezelve (onzes achtens niet gelukkig) in het voorbeeld van JEZUS en de Apostelen vooral aan te wijzen.

IV. „ De mensch als vreemdeling op aarde." *Ps.* CXIX: 19[a]. *Ik ben een vreemdeling op aarde.* „ Wij „ hebben hier geene blijvende stad; maar de toekomende „ zoeken wij. Wie kan loochenen, dat deze woorden der

„ H. Schrift aan den eenen kant ons hart op eene aange- „ name wijze treffen, maar ook aan de andere zijde me- „ nige gewaarwording in onze borst doen opwellen, die „ meer van ſmartelijken aard is?" Deze is de aanhef, door gevoelige ſchildering van verlies en ſcheidingsſmart gevolgd. Waarna deze ſtellingen worden ontwikkeld: Geheel ons tegenwoordig leven doet zich voor als eene geſtadige ſcheiding, en dit kenſchetst ons menſchen reeds als vreemdelingen op aarde. Maar die naam komt ons ook toe, uit hoofde der beperktheid van onze kennis en ons doorzigt, enz. (onzes oordeels min gepast); als ook omdat een onmiskenbaar voorgevoel van iets hoogers en zaligers ons rusteloos voortdrijft, zoodat wij bijna nimmer tevreden zijn met de tegenwoordigheid, maar de toekomst ons beſtendig voor oogen zweeſt. (Een teêr punt!) Toepasſing: leert de bezwaren geduldig dragen; leidt tot waarachtige godsvrucht en kinderlijke deugd; doet den dood aanzien als een ſlaap.

V. „ Wenken der Godheid tot redding onzer deugd." 1 SAM. XXV: 32 en 33. *Toen ſprak David tot Abigaïl*, enz. „ De Vader laat ons niet alleen;" dit is, volgens de inleiding, de bemoediging onzer zwakheid. Ons wordt veel toegezonden, waarin wij de bedoelde wenken kunnen opmerken, zoo als DAVID deed; maar daartoe moeten wij een open oog en een open hart hebben. — Hier een oogenblik ſtilſtaande, kunnen wij niet nalaten, het belang en de gepastheid der behandelde onderwerpen op te merken, niet zelden door duidelijke redenering en eenen gevoeligen ſtijl onderſteund; maar ook, behalve het vroeger aangeduide, wel eens een ſchijnbaar gebrek aan ſtof, aangevuld door denkbeelden, die ons toeſchijnen daar zoo niet regt te behooren, hetgeen wij toeſchrijven, deels aan eenige veronachtzaming van den tekst, die, als leiddraad gevolgd, dikwijls aanmerkelijk meer ter zake dienends zou aan de hand geven, deels aan de vlugheid van 's mans geest, die niet angſtig opſpoort, wat inderdaad naast ligt, maar door de minſte overeenkomst ligt bewogen wordt, om meer verwijderde gedachten bij zijne beſchouwing op te nemen.

VI. „ De onvolmaaktheid onzer tegenwoordige kennis beschouwd als de bron onzer schoonste en zaligste verwachtingen." 1 *Cor.* XIII: 9 en 10. *Ons weten is stukwerk*, enz. De mensch is door zijne kennis hoog verheven, en toch is deze kennis zoo onvolmaakt; ziedaar de inleidende gedachte. Vervolgens wordt, I en II, deze onvolmaaktheid betoogd; daarna, III, het thema bewezen. I. PAULUS zegt het, en die was menschelijk en Goddelijk wèl onderwezen; II. het wordt door de ondervinding bevestigd, wanneer wij letten op onze kennis van God, den Zaligmaker en onszelven; III. er zal iets anders voor ons komen; rede en openbaring leeren dit; ja, dat andere zal volmaakt zijn; ook dit wordt uitdrukkelijk geleerd.

VII. „ Over het rampzalig lot dergenen, die zich als vijanden van CHRISTUS' kruis betoonen." *Philipp.* III: 18 en 19. ..... *wier einde is het verderf*, *wier God is de buik*, enz. Meest tegen twistzoekers en vervolgers gerigt, die, uit baatzucht handelende, hun loon hier en hier namaals niet zullen ontgaan. Wij willen hier een staaltje laten volgen: „ Valt het te betwisten, dat de „ beschrijvingen, welke wij in onze Heilige Schriften „ vinden aangaande den persoon des Verlossers en zijne be- „ trekking tot den Vader, behooren tot de reeks van onder- „ werpen, die door het geloof kunnen aangenomen, „ maar door geen menschelijk verstand gepeild worden? „ Heeft iemand volledig begrepen, wat het in zich be- „ vatte, wanneer JEZUS genoemd wordt de eengeboren „ Zoon Gods, die heerlijkheid had bij den Vader, vóór „ dat nog de grond der wereld gelegd was? Peilde im- „ mer iemand de gansche beteekenis der verzekering, dat „ God ten laatste gesproken heeft door zijnen Zoon, „ welken Hij gesteld heeft tot een' erfgenaam over alle „ dingen; door welken Hij ook de wereld gemaakt „ heeft; die, nademaal Hij is de glans zijner heerlijkheid, „ en het evenbeeld zijns wezens, en alle dingen draagt „ met zijn krachtig woord, en heeft gemaakt de reini- „ ging onzer zonden door zich zelven, zich heeft gezet

„ ter regter hand der Majesteit in de hoogte? .... En
„ hoe zouden wij ons dan bevoegd kunnen rekenen, om
„ den naam van vijanden van CHRISTUS' kruis toe te
„ kennen aan lieden, die niet geheel eenſtemmig met ons
„ denken over den Verlosſer der wereld, maar die Hem
„ echter, even als wij, voor hunnen Zaligmaker erken-
„ nen?" enz.

VIII. „ Waartoe de opmerking ons leidt, dat de mensch op aarde altijd in ſtrijd leeft." JOB VII: 1ª. *Moet de mensch niet altijd in den ſtrijd zijn op aarde?* Na inleiding over 's menſchen groot- en geringheid, wordt, I, de ſtelling betoogd, voor zoo verre hij zich door zijn ligchaam gebonden vindt aan de zinnelijke wereld, — maar bovenal, als redelijk en zedelijk wezen beſchouwd. (Of het voorbeeld van Apostel PAULUS, volgens *Rom.* VII, welke plaats door vele uitleggers niet van hemzelven verſtaan wordt, hier wel ten volle geldt?); II. dat deze ſtrijd ons opleidt tot het geloof aan eene zalige beſtemming, ons bemoedigt, enz.

IX. „ Over de gewigtige waarheid, dat God den mensch in de beproeving meermalen aan zich zelven overlaat, opdat hem kenbaar worde, wat in hem zij." 2 *Chron.* XXXII: 31. *Maar toen de gezanten, enz. verliet God hem zoo, om hem te verzoeken, opdat openbaar wierde al, wat in zijn harte was.* Wij moeten in de gelegenheid en verzoeking ten kwade komen, om over onze verhevenheid daarboven, of wel om anderen met beſcheidenheid te oordeelen, en daarom behoedt God ons daarvoor niet altijd; deze is, I. zoo omtrent de ſtelling, die ons, II. waarſchuwt tegen een voorbarig oordeel, ons aanſpoort om onszelven bij bijzonder wedervaren met aandacht gade te ſlaan, en daarvan gebruik te maken tot heiliging.

X. „ In hoe verre de Christen bij de betrachting zijner pligten mag vragen: wat gewordt mij daarvoor?" MATTH. XIX: 27. *Toen antwoordde Petrus, en ſprak tot hem: ziet, wij hebben alles verlaten, en zijn u nagevolgd: wat gewordt ons daarvoor?* I. De vraag is na-

tuurlijk. Wij hebben nogtans geen regt om te eifchen, maar moeten dezelve met ootmoed doen vergezeld gaan. II. Wij mogen aldus onzen moed verfterken, — om onafgebroken voort te ftreven.

Inhoud en vorm dus eenigzins hebbende doen kennen, voegen wij er bij, dat onze medegedeelde aanmerkingen nergens ftrekken, om den Prediker verwaarloozing van de H. S. te last te leggen. Hij maakt doorgaans een gepast gebruik van dezelve, het zij tot bewijs, het zij vooral tot vermaning of vertroosting. Wij maken dan ook geene zwarigheid, behoudens eenig verfchil van opvatting en denkwijze hier of daar, deze Leerredenen overal aan te prijzen, als eene goede, Christelijke lectuur, gemakkelijk en aangenaam. Moge de Eerw. ROLL nog lang in de gelegenheid zijn, de belangrijke Gemeente, welke hij dient, tot een bemind en nuttig Leeraar te verftrekken!

Over de Herfstkoortfen te Amfterdam, bijzonder over die van het jaar 1826, *door* H. F. THIJSSEN, *Med. Doctor, Lid van de eerfte Klasfe van het Koninklijk Nederlandfche Inftituut, enz. enz. Te Amfterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In gr. 8vo.* 128 *Bl. f* 1-40.

De provinciale Commisfie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt te *Amfterdam* ftelde, in hare vergadering van 5 Maart des voorleden jaars, de volgende prijsvraag voor: „ Welke is de aard en bijzondere eigenfchap der laatst geheerscht hebbende Ziekte in onze Noordelijke Provinciën geweest? In hoedanig verband ftaat zij met de plaats gehad hebbende buitengewone Natuurverfchijnfelen? In hoeverre is zij door plaatfelijke omftandigheden gewijzigd geworden? Welke behandeling is de gelukkigfte geweest, zoo wel met opzigt tot de geringfte fterfte, als de minfte en ligtfte naziekten? Welke is de aard en de gefchiktfte behandeling dezer naziekten, en wat kan

men ter voorkoming van deze zoo wel, als van de vernieuwing der Epidemie in het werk ſtellen?"

De Heer THIJSSEN, (zoo wij ons niet bedriegen) lid van gemelde provinciale Commisſie, gaf onder bovenſtaanden titel zijne bevindingen uit over de Ziekte, zoo als zij te *Amſterdam* was waargenomen, om tot bouwſtoffen en daadzaken te dienen voor de verlangde Verhandeling. Daar derhalve de Schrijver zijn werk uit dit oogpunt vooral beſchouwd wil hebben, zoo zullen wij het ook uit dit oogpunt inzonderheid beoordeelen.

Iets over de natuurlijke geſteldheid van *Amſterdam* en over de Najaarsziekten in die ſtad gaat, als inleiding, vooraf. Dit historiſche gedeelte is met veel vlijt bearbeid, en wij herkenden daarin den kundigen Schrijver van de *Geſchiedkundige Beſchouwing der Ziekten in de Nederlanden.* Hierop volgt eene ontvouwing van de ziektegeſteldheid van *Amſterdam* in 1826, waarin de beginſelen, opkomst, voortgang en loop der koortſen wordt beſchreven en door bijzondere ziektegevallen opgehelderd. Eindelijk handelt de geleerde Schrijver ook over den eigenlijken aard der Ziekte, welke hij in verband brengt met eene eigendommelijke ontaarding van de milt, door hem in 12 van de 15 geopende lijken gevonden; een gevolg, naar des Schrijvers meening, van in verſterving overgegane ontſteking; terwijl hij die miltontſteking niet voor een uitwerkſel der koorts houdt, maar voor dat van den onmiddellijken invloed van het moerasgif op dit ingewand.

Men ziet uit deze korte opgave van den inhoud, dat dit geſchrift meer behelst, dan een eenvoudig verhaal van de Ziekte, zoo als zij in *Amſterdam* gezien is. Er is eene *theorie* over haren aard bijgevoegd, en men heeft hier niet alleen daadzaken, maar ook *redeneringen*, niet ſlechts bouwſtoffen uit de ondervinding, maar ook beſpiegelingen en vooronderſtellingen. Dit laatſte kan op de aanſtaande Prijsverhandeling niet dan nadeelig werken. Want is, gelijk wij meenen, de Heer THIJSSEN lid der Commisſie, welke die Verhandeling moet beoordeelen, dan zal hij, die naar den prijs dingt, zich al ligt

genoopt gevoelen om deze *theorie* aan te nemen, of zij kan althans aan den loop zijner denkbeelden zelfs ongemerkt eene bepaalde rigting geven. En al ware ook de Heer THIJSSEN geen lid dier Commissie, noch beoordeelaar van de Prijsverhandeling, dan nog zou zijn naam als Schrijver bij velen het vrije onderzoek naar den aard der Ziekte kunnen belemmeren, bovenal daar de *theorie* van den waarnemer op zijne Ziektebeschrijving niet zonder invloed kan geweest zijn. Het is te bejammeren, dat zoo weinig Schrijvers de kunst verstaan, om eene Ziekte te beschrijven, zonder er hun oordeel en hunne redekavelingen in te mengen. Immers, die eene ziekte wil leeren kennen, vraagt niet, hoe men er over gedacht, maar wat men gezien hebbe; en hij zal te hooger prijs op de waarnemingen stellen, hoe zuiverder en onvermengder zij zijn voorgesteld. Wij opperen deze aanmerking niet, om het geschrift van den Heer THIJSSEN te verkleinen, wien wij om zijnen ijver, kunde en geleerdheid hoogachten; maar omdat wij ons overtuigd houden, dat hetzelve, als bijdrage tot de gevraagde Verhandeling, beter aan het bedoelde oogmerk voldoen zou, wanneer de *theorie* en bespiegelingen waren achterwege gebleven, en de beantwoorder der vraag in deze bladen alleen waarnemingen hadde aangetroffen, door welke hij, zonder eenige vooringenomenheid of te voren opgevat gevoelen, in staat was gesteld tot een onbevooroordeeld onderzoek.

Bijvoegsel tot den tweeden Druk van de Volksziekte, welke in het jaar 1826 *te Groningen geheerscht heeft, beschreven door* G. BAKKER, *Professor in de Geneeskunde. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In gr.* 8vo. 13 *Bl. f* :-15.

In deze bladen verdedigt de Hoogleeraar BAKKER zijne bevorens opgegevene gevoelens, vooral met betrekking tot de besmettelijkheid der Epidemie, tegen de verschillende denkbeelden van zijnen Ambtgenoot, den Hoogleer-

aar THUESSINK, en doet dit met eene bescheidenheid, die hem tot eer verstrekt. Wanneeer wij dezelve na deze laatste verklaring vergelijken, dan zullen wij zien, dat het welligt niet onmogelijk zijn zoude, beide partijen in overeenstemming te brengen. Hierover althans zal ieder opregt vriend van verdraagzaamheid zich verblijden, dat een twist, die vóór ettelijke jaren met de meeste hatelijkheid tusschen Geleerden gevoerd zou zijn, thans alzoo behandeld wordt, als het den regtschapen beoefenaar der wetenschappen, die nimmer ophoudt mensch en Christen te zijn, betaamt.

Historia Epidemiae malignae etc. D. I. *Geschiedenis der kwaadaardige Epidemie, in den jare* 1826 *te Jever waargenomen, door* F. A. L. POPKEN. *Te Groningen, bij* J. Römelingh. *In gr.* 8*vo.* 78 *Bl. f* 1-:

Dit kleine boeksken bevat eene beschrijving der Epidemie, zoo als zij zich te *Jever* vertoond heeft, welke met de gelijktijdig te *Groningen* waargenomene Ziekte zoo vele trekken van overeenkomst heeft, dat men beide voor verschillende varieteiten van dezelfde soort houden moet. Nergens echter schijnt zich het *nerveus adynamisch* karakter sterker en duidelijker te hebben uitgedrukt, dan in de Volksziekte te *Jever*, en nergens ook was de opwekkende geneeswijze van meer onbepaalde toepassing. De Kinabereidingen en de *Radix Serpentariae Virginianae* waren het plechtanker, en de gelukkige redding van de meest hopelooze lijders pleit genoegzaam voor de gelukkige keuze.

Na eene algemeene beschrijving der Ziekte, beschrijft de Heer POPKEN derzelver verschillende vormen en de naar dit verschil gewijzigde genezing; terwijl, even als de aard der koorts, zoo ook de algemeene *indicatie* overal dezelfde bleef. Men kan het zien, dat deze beschrijving uit de ondervinding geput, dat deze waarnemingen aan het ziekbed gemaakt zijn; en, hoewel de Latiniteit

minder zuiver is, zoo is de ftijl echter doorgaans duidelijk en klaar. Daarbij treft men er eene, in geneeskundige fchriften bovenal prijzenswaardige, beknoptheid in aan. Bijzonder fchijnt de Schrijver met de zoo oorfpronkelijke praktifche fchriften van JOH. PET. FRANK vertrouwelijk bekend te zijn, waarvan hij, die dezelve gelezen heeft, vele fporen ontdekken zal.

Recenfent aarzelt derhalve niet, dit werkje van den bekwamen *Jeverfchen* Geneesheer zijnen vaderlandfchen kunstgenooten ruimfchoots aan te bevelen. Mogt het ook onder ons vele lezers, en de manier van befchrijven vele navolgers vinden!

Berigten wegens de Epidemifche Ziekten, welke in den Zomer en Herfst des jaars 1826 *in Holland en Oostvriesland geheerscht hebben, door Dr.* J. C. G. FRICKE, *Lid van den Gezondheidsraad enz. te Hamburg; benevens Aanmerkingen over de Endemie (?) in het Ampt Ritzebüttel, gedurende den Zomer en Herfst van* 1826, *door Dr.* N. L. HACHMANN, *praktiserend Geneesheer te Hamburg, enz. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amfterdam, bij* R. J. Berntrop. 1827. *In gr.* 8*vo.* 101 *Bl. f* 1-:

Men vindt hier eene vergelijking van de *Groningfche* en *Noordhollandfche* koortfen met die, welke ter zelfder tijd in *Oostvriesland* geheerscht hebben, welke in de hoofdzaak overeenkwamen. Vooral fcheen de lever en galaffcheiding in de laatften te zijn aangedaan. Alhoewel te *Embden* de ziekte tamelijk verbreid was, was echter de fterfte gering. Betreffende de mindere kwaadaardigheid der Ziekte in *Oostvriesland* dan in *Groningen*, welke de eerstgenoemde Schrijver opmerkt, fchijnt men vooral op de meerdere complicatiën der laatften te moeten letten, welke in *Jever* althans minder plaats hadden. Voor het overige kwamen de verfchijnfelen overeen, ook de be-

perfonen op het *Revolutieplein* aan den *Moloch* der Omwenteling worden geofferd, en dit getal eindelijk tot 80 opklimt; de ebbe begint met den val van ROBESPIERRE, en gaat nu (gelijk wij in de verdere Deelen zullen moeten zien) terug tot op een ander uiterfte, het *militaire Despotismus* van eenen bekwamen Gelukzoeker, door wiens overdrijving eindelijk het evenwigt, door de vereeniging (althans in *Theorie*) der Koninklijke magt met eene geregelde vrijheid, herfteld wordt.

De Schrijver gaat in het fchetfen dezer groote gebeurtenisfen op dezelfde wijze voort, als wij in het vorige Deel hebben gezien. Doch indien men hem *toen* eenigermate zijne vooringenomenheid tegen de zaak der *Franfche* Omwenteling ten kwade kon duiden, zoo kan dit in het hier behandelde gedeelte ongetwijfeld niemand. Of wie zou zich thans, na het verdwijnen van den roes, die toen zoo vele hoofden bedwelmde, nog tot verdediger van den 10 Augustus, van den 2 September, van den 31 Mei willen opwerpen? Maar aan den anderen kant is het toch ook eene waarheid, dat de Uitgewekenen, door hunnen gewapenden inval in hun Vaderland, ja zelfs door hun onverftandig en lafhartig verlaten van dat Vaderland en van hunnen Koning, onbegrijpelijk veel nadeel berokkend, en de rustverftoorders, die zich onder het mom der vrijheid verfcholen, in de hand gewerkt hebben. Dit doet de Schrijver wel eens niet genoeg uitkomen, en wij kunnen tegen zijnen herhaalden lof dier Uitgewekenen (b. v. bl. 88—93 en 327) het onverdachte verhaal van eenen *Duitfcher* overftellen, MEIER, een' tijdgenoot, die, in zijne Gefchiedenis van den Oorlog der Omwenteling, de *mannen van Coblenz* in het geheel niet als *eene klasfe van edelmoedige en met verhevene gevoelens doordrongene menfchen* voorftelt. Maar deze vooringenomenheid met *Cavaliers* moeten wij onzen *romantifchen* Schrijver nu ééns voor altijd vergeven; en, het is waar, met de *Jakobijnen* vergeleken, waren zij Heiligen.

De vooringenomenheid van onzen Schrijver tegen de uitwerkfelen der Omwenteling gaat zelfs zoo verre, dat

hij den eersten, natuurlijksten en heiligsten moederpligt, het zogen harer eigene kinderen, daarom bespot, omdat het met de Omwenteling, en vooral tijdens de Republiek, in gebruik kwam. Hij vindt dit *moeijelijk te volbrengen in de hedendaagsche wijze van leven*, en noemt de dus met het natuurlijkste levensvocht gedrenkte kinderen *kleine en ongelukkige slagtoffers van Republikeinsche gemaaktheid* (bl. 130). Zoo iets hadden wij van den echt natuurlijken schilder van zoo menig roerend tooneel niet gewacht! — Ook komt ons de uitspraak van *onbesloten* (besluiteloos) en *onkundig*, ten aanzien van BRUNSWIJK gebezigd, een weinig sterk voor: besluiteloos mogt de Hertog somtijds zijn; als onkundig Veldheer heeft hij zich zoo min in zijne jeugd, in den Zevenjarigen Oorlog, als later getoond, en één ongelukkige veldtogt, *waarin hij de bevelen des Konings van Pruissen*, die zelf bij het leger was, *moest opvolgen*, is nog geen bewijs, „dat het *Pruissische* leger onder zij-„ne aanvoering geleek naar het zwaard van SCANDER-„BEG in de hand van een kind."

Doch, wanneer men deze en enkele dergelijke aanmerkingen uitzondert, hebben wij in dit boek (althans in de twee Deelen der Inleiding) niet die stuitende partijdigheid gevonden, die en de *Franschen* en ook sommige *Engelschen* daarin opmerken. Was hij in het vorige Deel den *Constitutionélen* van 1791 niet zeer genegen, de vergelijking met de mannen des bloeds doet *hier* de schaal ongemeen te hunnen voordeele overhellen. Hoezeer onze Schrijver ook ingenomen zij met de *Vendeërs*, hij kon niet wenschen, dat het onbepaalde gezag des Konings door hen hersteld was geworden. Men herkent overal wel den *Britschen Tory*, maar toch den *Brit*, bij wien de zucht voor eenen gematigden en vertegenwoordigenden Regeringsvorm in het bloed zit, en dien hij ook aan andere landen toewenscht. Doch wien zou de beschrijving van zulke gruwelen, als SCOTT hier te boeken had, niet een weinig naar de andere zijde doen overhellen, waar, *toen* althans, nog meer menschelijkheid en regtvaardigheid heerschte?

De beschrijving der staatsgevallen, waarin vooral die der laatste tijden van het Schrikbewind met groote uitvoerigheid worden behandeld, beslaat in dit Deel veel meer plaats dan de oorlogsgebeurtenissen, die zoo oppervlakkig en gebrekkig worden vermeld, dat de geheele veldtogt van 1794—1795, welke de inneming van *België* en *Holland* ten gevolge had, in zes regels wordt afgedaan. (Noch hier, noch bij den veldtogt van 1793, bl. 256, worden de *Hollandsche* troepen zelfs met één woord genoemd, even alsof de dappere Prins FREDERIK niet voor de algemeene zaak had gebloed, terwijl de Hertog VAN YORK achter de wijnflesch zat.) De geheele, zoo hoogstbelangrijke en beslissende veldtogt in *Spanje*, *Italië*, *Duitschland* en de *Nederlanden*, beslaat twee bladzijden, doch wordt door eenige goede aanmerkingen nopens de *revolutionaire* wijze van oorlogvoeren gevolgd, en hulde gedaan aan de verdiensten van CARNOT in dat vak. — Bij gelegenheid van den aanval op de *Vereenigde Nederlanden*, in 1793, wordt slechts *Geertruidenberg* genoemd als door de *Franschen* ingenomen, en niet gesproken van het veel sterkere *Breda* of de *Klundert*. Wij hebben nog enkele andere misslagen tegen de Geschiedenis opgeteekend, zoo als: dat de eerste veldslag in 1793, die den staat van zaken heeft veranderd, bij *Aken* zou geleverd zijn; lees daarvoor bij *Aldenhoven*; — dat Lord GOWER, de *Engelsche* Gezant, eerst na den *dood* des Konings zou teruggeroepen zijn; dit moet zijn, na deszelfs *schorsing* in zijne waardigheid op den 10 Augustus. (Van de daarop volgende onderhandelingen tusschen VAN DE SPIEGEL en Lord AUCKLAND met eenen *Franschen* zendeling, vertrouwde van DUMOURIEZ, en de vernietiging derzelven door de *Jakobijnen*, wordt niet gesproken). Op bl. 418 vinden wij een' geduchten *Anachronismus*. „Wat had men (zegt de Schrij-„ver, van de tijden even na ROBESPIERRE's val „sprekende) te verwachten van TALLIEN, wiens ar-„men nog geheel met het bloed bezoedeld waren der „ongelukkige uitgewekenen, welke hij te *Quiberon* had

„ gevangen genomen?" En dit komt in hetzelfde verband voor als de moorden te *Lyon* en *Marseille* in 1793. Maar de landing te *Quiberon* had plaats in den zomer van 1795, lang na de gebeurtenissen, waarover hier wordt gehandeld. De Schrijver had vroeger dit voorval bij den opstand der *Vendée* vermeld, en is daardoor misschien tot deze vergissing gekomen. — Over 't algemeen vinden wij dezelfde levendige voordragt, dezelfde dichterlijke beelden en toespelingen, die ons in het vorige Deel zoo behaagden, ook hier weder, en het boek laat zich daardoor zeer aangenaam lezen. De vergelijking tusschen KAREL I van *Engeland* en LODEWIJK XVI van *Frankrijk*, die tusschen DANTON, ROBESPIERRE en MARAT zijn zeer schoon.

Doch wij moeten den Vertaler verzoeken, zich niet zoo te haasten. Immers de veelvuldige fouten, waarop wij hier stieten, kunnen wij bij SWAVING niet zoo zeer aan onkunde, maar moeten dezelve meer aan slordigheid en overhaasting toekennen. Wij zullen uit de menigte slechts eenige opnoemen. De *fédérés* zijn geene *bondgenooten*, maar veeleer *zamengezworenen*, of des noods *verbondenen*; door *Bondgenooten* verstaat men de *Geälliëerden*, waartegen deze benden juist streden. *Zij hadden eene Constitutie geschept*, voor *geschapen*. De Koning wordt hier een *zinnebeeld* genoemd, hetwelk geheel niet te pas komt; het zal waarschijnlijk *schaduwbeeld* moeten zijn. *De Koning mogt zijn pennemes, de Koningin en de Prinsessen hare* OPPASTERS *en scharen niet behouden*. Men gevoelt, dat hier een ander woord moet gestaan hebben, daar van *oppasters* de spraak niet zijn kan. „ Het graauw zag menschen naar „ de guillotine slepen, en *hetzelve* deed *deszelfs* vreugdekreet hooren, gedurende de strafoefening van deze „ personen, welke *hetzelve* aanzag als *deszelfs ingekankerdste* vijanden." Welk een stijl! — Voor *sekte* wordt niet ééns, maar meermalen *sekse* (!) gebezigd, en is dus geene drukfout. Het gezegde van DANTON in de ure des doods tot den Dichter FABRE D'EGLANTINE: „ houd moed, mijn vriend! wij gaan allen uw beroep

„ aanvaarden; *wij gaan verzen maken*," beteekent niets. Men moest zulks in het *Fransch* gelaten hebben. De dubbelzinnigheid: *nous allons faire des vers*, (*wij gaan wormen maken* of *voortbrengen*) is afgrijselijk, en kenschetsend voor die God en onsterfelijkheid verzakende monsters. Op bl. 426 en 427 wordt dezelfde persoon LECONTRE en LE COINTRE genoemd. Op bl. 432 en 433 zijn twee volstrekt onverstaanbare volzinnen, waarmede wij den lezer niet zullen vermoeijen. *Den opstand aangestoken*, voor *aangestookt; vervangden*, voor *vervingen*. Bl. 443. *Zij hebben, niettegenstaande* enz. Dit geeft slot noch zin; het zal *desniettegenstaande* moeten zijn. Bl. 447. *de regter oever van den Rhijn*, door *Pruisſen* aan *Frankrijk* (doch slechts *bij voorraad* en tot den Rijksvrede) afgestaan, zal wel de *linker* moeten zijn. Bl. 455. *De Britsche en Amerikaansche kampvechters rondom de ronde tafel van Arthur. Amerikaansche!!!* lees *Armorische*. Bl. 465. LODEWIJK XVI, lees LODEWIJK XIV. Op bl. 471 is *zij* te veel.

Het Leven van den Held zelven, 't welk in de volgende Deelen moet behandeld worden, zal ons nog ruime stof tot meer dan één verslag geven, waarbij wij ons echter meer, dan bij deze uitvoerige *Inleiding*, zullen dienen te bekorten.

De Aarde en hare Bewoners, door E. A. W. VON ZIMMERMANN. *Met Platen. XVIIIde en XIXde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr. 8vo. Te zamen XVI, 734 bl. f 7-50.*

Met deze twee Deelen wordt, volgens het *naberigt*, dit aangename en nuttige werk in onze taal gesloten. Zelfs zijn deze Deelen niet eens geheel van ZIMMERMANN: al hetgeen op de beschrijving van *Batavia* volgt, is het werk van RÜHS en LICHTENSTEIN; en daar dezen hunnen arbeid hiermede gestaakt hebben, zoo hebben wij *vooreerst* ook geen vervolg in 't *Nederduitsch* te wachten. *Vooreerst:* want de Uitgever behoudt het regt aan zich, om met den tijd mis-

schien een vervolg aan zijne landgenooten te leveren.

De twee voor ons liggende Deelen behelzen de beschrijving van een land, dat ons van nabij raakt, den *Indischen Archipel*, waarvan het grootste en schoonste gedeelte onder de heerschappij of althans den invloed der *Nederlanders* staat of gestaan heeft. Het eene Deel loopt (na een kort overzigt der *Mal-diven* en *Lake-diven*) over de drie *groote Sunda*-eilanden, *Sumatra*, *Java* en *Borneo*; het andere over de *Celebes*, de *kleine Sunda*-eilanden, hetgeen men in den ruimsten zin de *Molukken* noemt, *Magindanão*, de *Soulou*-eilanden en de *Philippijnen*.

Zoo ergens, vloeijen de bronnen hier rijkelijk, althans over *Java*. Niet alleen het oude, maar toch onschatbare werk van VALENTIJN, maar ook de latere van STAVORINUS, RAFFLES, CRAWFURD, de Werken van het *Bataviasche* Genootschap, de vele geschriften vóór en tegen den vrijen handel, de uitvoerige *deductie* van DAENDELS en zijne tegenschriften, en nog meer andere gelijksoortige grootere en kleinere bescheiden, kunnen ons, wanneer men alles naauwkeurig tegen elkander wikt en onderling vergelijkt, een zeer goed denkbeeld geven van de hoofdbezitting der *Nederlanders* in *Azië*. Doch van *Duitschers*, die zelden of nooit onze taal verstaan, was deze moeite niet te verwachten. Over 't algemeen heerscht dan ook hier, gelijk in zoo vele geschriften der buitenlanders, een toon van bitterheid en verachting tegen onzen landaard, dien wij gehoopt hadden, dat de kundige Vertaler, zoo niet verzacht, althans door bijgevoegde noten ontzenuwd zou hebben. Hij heeft echter gemeend, zich getrouwelijk aan zijnen tekst te moeten houden. Dit is waarlijk jammer; want, schoon er veel goeds in deze beide Deelen is, bij de voorhandene bouwstoffen konden nog vele aangename en gewigtige bijzonderheden, die onzen landaard tot eer strekken, gevoegd zijn. Waarom, b. v., in plaats van dat gedurig uitvaren tegen het oude stelsel der *Nederlandsche Oostindische* Maatschappij, die in haren tijd waarlijk niet slechter was dan andere *Europesche* bevoorregte Gezelschappen, niet de heldendaden van KOEN en VAN DEN BROEKE verhaald? DAENDELS alleen, wiens wreede en moorddadige maatregelen ons misschien voor lang van de liefde der ingezetenen hebben verstoken, wordt van alle de *Nederlandsche* bestuurders geprezen, (XVIIIde D. bl. 153, 292) en nergens wordt er vermeld, dat men zich, van 1795 tot 1808, afgesneden van het

Moederland, bijna geblokkeerd door den vijand, niet alleen volledig heeft staande gehouden, maar ook *geene schulden gemaakt*, en, zonder middelen van geweld, *de rust bij den inlander volkomen bewaard heeft*. (Zie het *Advis* van den Heer VAN ALPHEN over de 20 Millioenen voor de *Oost.*) Omtrent de zonderlinge *volkanische* werkingen op *Java*, en de door RAFFLES ontdekte, allermerkwaardigste oudheden, komt ook weinig voor. Nogtans beslaat *Java* alleen van het XVIIIde Deel niet minder dan 158 bladzijden. Maar *Java* is ook niet alleen het vruchtbaarste, maar verreweg het meest bekende der groote eilanden van dezen *Archipel. Sumatra* heeft wel eenen MARSDEN gehad, maar die niet in staat was, alléén alle de vele merkwaardigheden van dit goud-, peper- en kamferland op te teekenen, waar de berg *Ophir* zich, vlak onder de linie, tot boven de wolken verheft; terwijl in de vlakte van *Menang-Kaboe* de oorspronkelijke zetel is van dat groote Volk, hetwelk, onder den naam van *Maleijers*, zich over zoo vele eilanden van dezen *Archipel* heeft verspreid. Elders op dit eiland wonen de *Battas*, een niet onbeschaafd Volk, hetwelk echter menschenvleesch eet. Zou de volgende afgrijselijke gewoonte waar zijn? (XVIIIde D. bl. 110.) „Den misdadiger wordt een doek om het hoofd gedaan, en zoo „wordt hij aan een' paal vastgebonden. Naast hem plaatst „men een' schotel met citroenen en zout. Het verzamelde „volk werpt, van op zekeren afstand, zijne lansen op hem. „Zoodra hij hierdoor doodelijk gewond is, valt een ieder op „hem aan, snijdt hem, met messen, stukken vleesch uit het „lijf, doopt deze in den schotel met zout en citroensap, „braadt ze schielijk over een daartoe aangelegd vuur, en „verslindt ze met eene afschuwelijke gulzigheid. Vaak eten „zij, op deze wijze, het geheele ligchaam; ja hunne woede „gaat somwijlen zoo verre, dat zij, den wilden dieren ge„lijk, den ongelukkigen met de tanden zelve het vleesch af„scheuren." Staan deze ongelukkigen niet een' trap lager op de ladder der wezens, dan hunne landslieden, de *Orang-Outangs*, die ten minste geen' broederaap verslinden? — *Sumatra* staat thans geheel onder onzen invloed, nadat *Bencoelen* en *Fort Marlborough*, bij de overeenkomst van 1824, tegen *Malacca* en alle kantoren op het vasteland van *Indië* zijn afgestaan. — Het vóór en tegen der berigten omtrent den *Upas*-of gifboom wordt nagegaan, en de slotsom is, dat de verhalen wegens zijne doodelijke krachten zeer overdreven zijn.

Mogten wij eerlang over dit en zoo vele andere gewigtige punten van *Java's* Natuurlijke Geschiedenis en die der *Molukken* door REINWARDT's lang verwachte Reis de gewenschte opheldering bekomen!

Borneo, zoo groot als *Duitschland*, is nog zeer weinig bekend. Het ware te wenschen, dat de Heer Commissaris TOBIAS, die daar wegens *Nederland* belangrijke werkzaamheden heeft verrigt, zijne opmerkingen aan het algemeen mededeelde. Het is bekend, dat de betrekkingen met *Banjermassing*, hetwelk, als onvoordeelig, door DAENDELS verlaten was, weder zijn aangeknoopt, en aldaar op nieuw eene Faktorij is aangelegd. Oppervlakkig beschouwd, zou men zeggen, dat de handel met het in kamfer, peper, scheepstimmerhout, goud en diamanten zoo rijke *Borneo* ongemeen voordeelig moest wezen, indien dezelve behoorlijk bestuurd wierd.

Het XIXde Deel begint met *Celebes*, het Vaderland der krijgshaftige *Macassaren* en *Buginezen*. Wij hebben daarin eenen misslag ontdekt. Op alle ons bekende kaarten ligt de stad *Macassar* met het Fort *Rotterdam* niet op de *Oostzijde*, gelijk hier bl. 19 gezegd wordt, maar op de *West-* of liever *Zuidwestkust* van *Celebes*. — Vervolgens worden de kleinere eilanden van dezen *Archipel* in verscheidene groepen beschreven; zoo als, 1) de kleine *Sunda*-eilanden; het nog alleen de *Hindoe*-Godsdienst aanklevende *Bali*, *Lambok*, *Sumbawa* met deszelfs grooten vuurberg, waarvan de uitbarsting nog in 1815 zoo veel verwoesting aanregtte; *Flores* of *Ende*, *Solor*, *Sandelhout-eiland*, *Leti* en *Moa*, (het tooneel der zonderlinge lotgevallen van den *Duitscher* BARCHEWITZ, die hier vermeld worden). *Groot-Timor*, enz. Op sommige dezer landen schijnt de verfoeijelijke gewoonte van menschenvleesch te eten ten aanzien der verslagene vijanden te heerschen, (?) en zij brengen somtijds jonge meisjes ten offer aan de krokodillen, die zij voor leden van hun geslacht houden. 2) De *Banda*-eilanden; als *Banda* of *Lanthoir*, *Naira*, *Gounong Api* of de *vuurberg*, wiens uitbarstingen, zoo als gewoonlijk, aanduiden, dat het eiland ook aan aardbevingen onderhevig is; *Poulo Aï* en *Poulo Rhun*. Deze eilanden, klein en op algemeene kaarten genoegzaam niet zigtbaar, zijn door onze voorvaders het uitsluitend verblijf der muskaatnoot geworden, die echter thans door *Engelschen* en *Franschen* ook naar elders verplant is. De oorspronkelijke bewoners zijn

bijna uitgeroeid. 3) De *Zuidoostelijke eilanden* (*klein* en *groot Hey*, *Arou* en *Timorlaut*). 4) De groep van *Amboina*, waar alleen de kruidnagelboom op het eiland van dien naam gevonden wordt, zijnde overal elders door de *Hollanders* uitgeroeid. Op *Amboina* zijn 400 tuinen daarvan, en in elk 125, te zamen 50,000, niet, zoo als er door eene drukfout staat, 500,000 boomen. (bl. 141.) Hoe echter, ook bij de rekening van 50,000 boomen, het getal van 650,000 pond jaarlijks uitkomt, wanneer ieder boom twee pond in 't jaar geeft, begrijpen wij niet, tenzij de *Tatanamangs*, of bij de geboorte van een kind geplante boomen, ongemeen talrijk zijn, of men moet de opbrengst der kleine omliggende eilanden mederekenen, (immers de Generaal VAN DEN BOSCH zegt, dat het kleine *Saparoea* zoo veel kruidnagelen voortbrengt, als de andere *Amboinsche* eilanden te zamen) terwijl de eerste opgave alleen op *Amboina* ziet. Voorts behooren nog tot deze groep het groote *Ceram*, waar de kruidnagels met geweld uitgeroeid zijn, doch waar veel sluikhandel gedreven wordt, en welks inwoners den naam hebben van belagchelijke domheid; *Bouro* en *Amblam*. De Natuurlijke Historie is zeer uitvoerig door VALENTIJN, doch meer wetenschappelijk door RUMPHIUS beschreven. Hier beginnen reeds de *Australische* buideldieren (de *kouskous*). 5) De eigenlijk gezegde *Molukken*, *Gilloef Dsjilolo*, even zoo zonderling door de zee uitgehakt en gegroefd als *Celebes*, doch kleiner, en de veel minder uitgebreide eilanden *Ternate*, wier Koning oudtijds zeer magtig was en zelfs op *Celebes* gebied voerde, *Tidor*, *Morti*, *Makfjan* en *Batfjan*. 6) De *Noordelijke eilanden*, *Sangir*, *Sjauw*, beide met vuurbergen, *Tagulanda* en *Xulla*. 7) De *Soulou*-eilanden, tusschen *Borneo* en *Magindanäo*. Merkwaardig zijn hier, even als op *Ternate*, zekere volksvertegenwoordigers, of liever *Gemeensmannen*, (vier op *Ternate* en twee op *Soulou*, die zorg moeten dragen, *dat de uitvoerende magt het volk niet onderdrukt*, en wier persoon op *Soeloe* onschendbaar is, terwijl zij ook het *veto* op de besluiten des Sultans hebben.) Ook beperken verscheidene Rijksgrooten de magt des Konings aanmerkelijk. Voorts is, volgens DALRYMPLE, op het zedelijk karakter der *Soulouërs* niet veel te roemen. Nogtans moet men zich hier wachten van een overhaast oordeel, daar de *Javanen*, blijkbaar over 't algemeen geen kwade volksstam, door sommigen onzer vroegere Reizigers ook met de zwartste kleuren geteekend zijn.

8) *Cajajan*, *Palawang* of *Paragoa*, (het laatste aan die van *Sulu* onderworpen) tusschen *Borneo* en de *Philippijnen*. 9) *Magindanão* of *Mindanão*, ten Zuiden der *Philippijnen*, gedeeltelijk aan een' *Mohammedaanschen* Sultan, gedeeltelijk aan de *Spanjaarden* onderworpen, en zeer aan aardbevingen en de werking van vuurbergen blootgesteld, en vele rivieren, meren en grotten bevattende. De vrouwen hebben hier tamelijke vrijheid. 10) De *Philippijnen*, waarvan *Luçon* of *Manilla* het hoofdeiland is, en grootendeels aan *Spanje* behoort. De Schrijver geeft hier, tegen zijne gewoonte, een kort verslag der door hem gebruikte bronnen, onder welke het ons verwondert, CHAMISSO, den geleerden reisgenoot van den reiziger rondom de wereld, KOTZEBUE, niet te ontmoeten, die toch over de *Philippijnen*, en bepaaldelijk over de taal der inlanders, belangrijke opmerkingen heeft gedaan. De ongemeene vruchtbaarheid en rijkdom aan schier alle noodige en nuttige voortbrengselen, maar ook verwoestingen door de vuurbergen, die met de uitbarsting eindigen, en de nog erger verwoestingen van het *Spaansche* Regeringsstelsel en der monniken, die aan de levensdeelen knagen, alle ontluiking en opkomst beletten, en de rust des grafs doen ontstaan, worden hier naar waarheid geschilderd. — Het is zonderling, dat men bij deze afgelegene eilanders (bij de Heidensche inlanders) eene gewoonte vindt, waarvan HERODOTUS gewaagt, als in zijnen tijd in het Westelijk *Azië* in gebruik, dat men zich, namelijk, in den arm wondt, en het bloed opdrinkt, ter bevestiging van een gesloten verbond. Ten Zuiden van *Manilla* liggen de *Bisfajitsche*, en ten Noorden de *Babujanische* eilanden, en nog noordelijker de *Baschi*-eilanden. De inboorlingen, vooral op *Manilla*, (de *Tagalen*) hebben vele oorspronkelijke en merkwaardige trekken. De leefwijs te *Manilla*, waar men 1500 koetsen telt, is vervelend, daar alle wrijving en onderlinge gemeenschap, het gevolg der vrijheid, hier niet bestaat. Voorheen mogt men zelfs geene gemeenschap houden met *Spanje*, maar slechts met *Mexico* door één galjoot, hetwelk altijd éénen weg ging, waarop het nooit één rustpunt aantrof!

Tot hiertoe had de Schrijver elk dezer groepen afzonderlijk, met derzelver *voortbrengselen* en *inwoners*, geschetst; dans gaat hij tot belangrijke *algemeene aanmerkingen* nopens den geheelen *Archipel* over, derzelver vulkanieke grondstoffen, de zeerooverij in die wateren, de levensmiddelen, en de volkstammen. Behalve de vreemde volkplanters, (*Hindoes*,

Arabieren, *Chinezen*, *Maleijers* en *Europeanen*) telt hij slechts *twee oorspronkelijke* volksstammen, namelijk de *Eilandnegers*, *Papuas* of *Aitas*, en de *Haraforas* of *Alfurezen*, tot welke laatsten hij de meerderheid der bevolking schijnt te betrekken. Dit gevoelen, nogtans, kan men alleen aannemen, wanneer men den *grooten regerenden stam*, die algemeen de *Mohammedaansche* Godsdienst heeft aangenomen, niet mederekent; doch ook dezen houdt onze Schrijver voor eenen tak der *Alfurezen*, die slechts van leefwijs veranderd is. Hij erkent echter zelf de verklaarde vijandschap tusschen de *Alfurezen* en die kustbewoners. VAN DEN BOSCH, (*Nederlandsche Bezittingen*, bl. 97) MALTE BRUN, (*Précis de la Géographie universelle*, T. IV, L. 74) bij VAN DEN BOSCH bl. 131 en verv., en CHAMISSO (KOTZEBUE's *Ontdekkingsreis*, IIIde D. bl. 79, *Ned.* Vert.) onderscheiden stellig de *Alfurezen* van den grooten gelen stam, waartoe deze Schrijvers niet aarzelen de *Maleijers* te betrekken, die onze Auteur als *vreemdelingen*, als *kolonisten* rekent, schoon uiterlijke vorming en vele wortelen der taal overeenkomen, en alles ons op eenen volksstam wijst, die van *Madagascar* in het Westen, over de groote Zuidzee heen, tot op het *Paasch*-eiland in het Oosten verspreid is. De *Alfurezen* daarentegen, hoezeer ook verschillende van de *Papuas*, behooren echter, volgens LEYDEN, (*Asiatic Researches*, V. V, p. 217) tot de wildste en oudste bewoners, en zijn een eigenaardig menschenras met lang haar, dikwijls van helderder kleur dan de *Maleijers*. MALTE BRUN gaat nog verder, en rekent de *Haraforas* of *Alfurezen* tot de *Eilandnegers*, met uitzondering der *Alfurezen* van *Bouro*, die meer tot het olijfkleurige of gele ras behooren. (Het kan ons geene verwondering baren, dat minkundige Reizigers de onderscheidene stammen dezer Wilden verward hebben.) Wij nemen dus ook wel slechts *twee* hoofdstammen aan, doch onderscheiden die liefst aldus: de *gele* of *bruingele* stam van het *Maleische* ras, rijzig, met lang haar, doorgaans op de kusten, en in de westelijke eilanden ook binnenslands; en de *roetkleurig zwarte* stam van het *thiopische* ras, dwergachtig, met wollig haar, op de oostelijke eilanden in de binnenlanden, gedurig talrijker, hoe verder men oostwaarts komt, tot dat zij in *Nieuw-Guinea* de geheele bevolking uitmaken: zij zijn geheel onbeschaafd; de gele stam geniet eene halve beschaving. Het schijnt, dat onze Schrijver zich ook vergist, (XVIIIde D. bl. 98) wanneer hij de

Maleijers uit eenige eilanden en van het nabijgelegên vasteland op *Sumatra* doet *aankomen*. Het is bewezen, en wordt onder anderen in eene Verhandeling van den geleerden ANGELBEEK, in het laatstuitgekomen XIde Deel der Werken van het *Bataviasche* Genootschap, duidelijk uiteengezet, dat de *Maleijers* hunnen oorsprong hebben van het eiland *Sumatra*, en wel uit het Rijk van *Menang-Kaboe*, vanwaar zij in de twaalfde Eeuw naar het eiland *Sincapoura* (*leeuwenstad*) bij het schiereiland van *Malacca*, en in 1250, door eenen *Javaanschen* Vorst verdreven zijnde, naar het tegenwoordige *Malacca* verhuisden; vandaar weken de *Maleijers* in 1511 voor de *Portugezen* naar *Djohora*, het eiland *Bintan*, en in 1783 voor de *Nederlanders* naar het eiland *Lingan*, thans de hoofdzetel der *Maleijers*, tusschen *Sumatra* en *Borneo*.

De Vertaling is goed; maar in de eigennamen is de *Hoogduitsche* spelling te veel gevolgd: dus leest men overal de *u*, waar de uitspraak, naar onze spelling, *oe* of *ou* is.

Verhalen van een' Reiziger; door WASHINGTON IRVING, *Schrijver van de Schetsen en Portretten, enz. Uit het Engelsch, door* STEENBERGEN VAN GOOR. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1826, 27. *In gr. 8vo. Te zamen* 645 *bl. f* 7-20.

Op den omslag van een onzer Tijdschriften berigt de Heer SCHLEIJER, *dat dit werk in* ALLE *recenserende Tijdschriften ten hoogste aangeprezen is, als een zeer onderhoudend, luimig en zedelijk goed werk, hetwelk de aandacht van het lezend publiek overwaardig is.* Het zou dus wel vermetel zijn, en wij zouden onze achting bij dat lezend publiek in de waagschaal stellen, bijaldien wij, reeds zoo achterlijk in de aanmelding, nu ook nog achterlijk wáren in het geven van lof. Wij moeten echter rekenschap geven van hetgeen wij vónden. Wij namen het werk met gunstige vooringenomenheid ter hand, daar de naam des schrijvers ons gunstig bekend was; en het aardig voorberigt vermeerderde onze goede verwachting. Ziek geworden op eene reize, vervaardigde de schrijver deze verhalen in eene herberg, enkel om den tragen tijd te verkorten. Lezen hielp hiertoe niet; hij wierp ieder boek met misnoegen weg. *In 's hemels naam dan!* zeide hij eindelijk als wanhopig; *kan ik geen boek lezen, dan zal ik ten minste een boek schrijven.* En

deze gelukkige inval verschafte hem te gelijk bezigheid en onderhoud. In vroeger tijd hield men het schrijven van een boek voor eene moeijelijke onderneming; thans is men wijzer; het is tijdverdrijf voor een' ledigganger, die met zijnen tijd geen weg weet; en wij leven in eenen *verhalen schrijvenden* en *verhalen lezenden* tijd. Hij vond in zijne portefeuille bouwstoffen genoeg voor verhalen, en laat zich op de goede en gezonde zedeleer, welke dezelve bevatten, nog al iets voorstaan. Maar een patiënt, zegt hij, behoorde eigenlijk nooit te weten, dat hij een sterkwerkend geneesmiddel innam. Hij houdt ook niet van verhalen, waarin de zedeleer geheel naakt en bloot ligt; de zoodanige schrikken de lezers af; hij verbergt dezelve veeleer, en wikkelt die in zoetigheden en kruiderijen voor den lezer in, opdat, terwijl hij met open mond naar eene geesten- of liefdesgeschiedenis hoort, hem eene pil vol gezonde zedeleer door de keel vliege, en hij ten laatste het bedrog zelfs in het geheel niet bemerke.—Wij vreezen echter, of hij deze zijne poging niet wat te zeer overdreef, en of men zijne pillen niet doorgaans dan ook weêr vliegend zal kwijtraken, zonder dat zij behoorlijke werking konden doen. Hoe dit zij, de zedeleer (voor zoo ver wij die opmerkten) is hier goed, en de voorrede, gelijk wij zeiden, beviel ons.

Nu het werk zelve: het is in *vier* geheel verschillende afdeelingen verdeeld. Ieder van dezelve maakt, ja, een zeker geheel; maar eigenlijk vindt men een aantal min of meer gelijksoortige geschiedenissen of sprookjes. De *eerste* afdeeling, die 150 bladzijden beslaat, heeft *negen*, of eigenlijk *acht* verhalen; want het eerste, *de groote Onbekende*, is eigenlijk geen verhaal, maar eene soort van inleiding, bij welke de volgende verhalen aan zekeren *zenuwzwakken Heer* (die misschien, uit eenig vroeger geschrift van den schrijver, den lezer meer bekend zal zijn dan ons) worden toegekend. Bij zekeren *jagtmaaltijd* werd het weder zoo bar, dat er aan geen naar huis gaan te denken was; en nu onderhield zich dan het gezelschap met het verhalen van *spookgeschiedenissen*, de eene al ongerijmder dan de andere, en van welke men de oplossing doorgaans te vergeefs verwacht. De laatste is de geschiedenis van den *jongen Italiaan*, voor wiens verbeelding altijd de man stond, dien hij, omdat hij hem eer- en trouweloos zijne geliefde ontroofd had, vermoordde; eene geschiedenis, die de wraak, welke den moordenaar altijd toch op de hielen

volgt, treffend teekent, en die wij onlangs elders, misschien wel in het *Mengelwerk* van een of ander Maandwerk, lazen, alhoewel zij daar, indien wij 't ons wèl herinneren, eenigzins anders eindigt.

De *tweede* afdeeling loopt tot bl. 50 van het tweede Deel, en heeft BUCKTHORNE *en zijne vrienden* ten opschrift. Dezelve behelst het *leven der geleerden*, of liever hunnen letterarbeid en schrale kostwinning. Het *geleerd middagmaal*, ten huize van eenen boekdrukker, waar de schrijvers, naar hunnen meer of min gevestigden roem en de herdrukken hunner werken enz. gerangschikt, aanzaten; terwijl de *Dii minorum gentium*, dat zijn de schrijvers van kleine blaauwboekjes en *pamphlets*, en de leveranciers voor mengelwerk in de dagbladen, maandschriften en almanakken, slechts op de thee mogten verschijnen, is regt aardig. Hierop volgt *de Klub der zonderlingen*, en brengt ons in een gemengd gezelschap, in een' achterafhoek, de plaats der bijeenkomst van vernuften en tooneelspelers van den derden en vierden rang, ook van tooneelrecensenten, die voor de dagbladen schrijven; voorts op een ellendig kamertje of vlieringje van een' dezer Heeren. Een volgend verhaal levert de geschiedenis van dien *armen schrijver*, uit zijnen eigen' mond, die, na vele vruchtelooze pogingen om letterroem en voordeelen te behalen, nu een *kruiper*, d. i. een man, die artikels voor de dagbladen, tegen zoo en zoo veel per regel, levert, en overal allerlei soort van rampen en ongeluk opspoort, geworden was, en daarbij nu, zoo tamelijk, het dagelijksch brood vond. *Beroemdheid* is een kort, maar waar woord, dat men wel mag behartigen. *De praktische Filozoof*, en BUCKTHORNE, *of de jongman van groote uitzigten*, (dezelfde persoon) was al jong de school ontloopen; had, vele lotgevallen doorworsteld hebbende, te vergeefs naar letterkundigen of anderen roem gezocht, en vond zich in zijne groote verwachtingen eindelijk geheel teleurgesteld, uit hoofde van een jeugdig gedicht, hetwelk zijn rijke oom maar niet vergeten kon, en om hetwelk hij hem geheel onterfde. Hierop volgen dan *ernstige beschouwingen van een teleurgesteld man*, en *de ongemanierde Squire*, zijnde de man, wien nu gezegde erfenis ten deel was gevallen. *De reizende Tooneeldirecteur*, die zijne geschiedenis aan BUCKTHORNE verhaalt, is de laatste zijner vrienden, die hier optreedt. BUCKTHORNE was intusschen zelf achterhoudend nopens zijne eigene lotgevallen

als geletterde; wij mogten ons echter aan het slot verblijden, dat de *ongemanierde Squire* overleden is, en hem tot erfgenaam heeft benoemd. *Mij dunkt*, schreef hij aan onzen schrijver, *dat gij min of meer met schrijfjeukte behebt zijt; en daar ik van die kwaal, Gode zij dank! thans radikaal genezen ben, moogt gij, zoo de gedeeltelijke geschiedenis van mijn leven, welke ik u heb medegedeeld, u eenigzins belangrijk toeschijnt, vrij van dezelve gebruik maken, om haar, op uwe beurt, aan het leesgierig publiek mede te deelen.* Voorts noodigt hij den schrijver op zijn kasteel, om hem dan, onder een goed glas wijn, zijn gansche *Londensche* leven te verhalen. *Ik verzeker u*, zegt hij, *dat het eene kurieuze geschiedenis van schrijvers en recensenten worden zal.* Dan, daar onze schrijver dat kasteel nog niet bezocht heeft, vernemen wij er hier niets van, en moet de nieuwsgierige wel tot dien tijd toe geduld oefenen. Zoo straks komen wij nog voor een oogenblik op deze afdeeling terug.

De *derde* afdeeling levert wreede en akelige voorvallen met *Italiaansche Bandieten*, en zullen de liefhebbers van rooversgeschiedenissen bijzonder bevallen. In eene herberg te *Terracina* waren onderscheidene reizigers, in de voortzetting hunner reize verhinderd, bijeen, juist toen daar eene *estafette* uit *Napels* kwam, die door roovers was aangehouden en beroofd. Men verhaalde dan nu allerlei voorbeelden van de stoutmoedigheid dier booswichten. Veel daarvan verklaarde een *Engelsch* Heer, die mede tot de reizigers behoorde, voor *praatjes*. De verhalen werden al menigvuldiger en akeliger, en het eene hangt nu zamen met het volgende, of liever het vorige ontwikkelt zich uit het vroegere. De ongeloovige *Engelschman* toonde zijne dapperheid en moed, en redde den volgenden dag zijne reisgenooten, toen het gezelschap zelve door roovers werd aangevallen.

De *vierde* afdeeling, eindelijk, heeft *de Schatgravers*, uit de papieren van wijlen DIEDERIK KNICKERBOCKER, ten opschrift. Het tooneel is *Amerika*. De verhalen nopens zekeren zeeroover KIDD, en zijne vermoedelijk begravene schatten, die door booze geesten en den Duivel zouden bewaakt worden, gaven aanleiding tot veel moeite en bijgeloof. Zekere WOLFERT WEBBER, die, gelijk vroeger zijne voorvaders, een goed bestaan gevonden had door het planten van kool, dacht nu op niets en droomde van niets dan van verborgene schatten. Te vergeefs verdierf hij zich zijnen koolakker,

bragt zich in zorg en armoede. Eindelijk trok hij met ze-
:en *zwarten visfcher* op weg, om elders den begraven' fchat
zoeken; maar werd, toen hij den fchat bijna had, waar-
ijnlijk door den Duivel, geftoord. Nu verging hem de
:t; echter kwam hij naderhand nog, maar op eene geheel
lere wijze, tot rijkdom. De lezer begrijpt, dat deze ver-
en met veel ongerijmds en onwaarfchijnlijks zijn opgevuld.
Zoo als wij zeiden, de moraal ligt doorgaans wat diep,
halve alleen de voelbare befpotting van ligtgeloovigheid en
geloof. Zij zijn echter onderhoudend, dikwijls luimig en
elal geestig, en in goeden toon gefchreven; en die geld en
l over heeft, kan beide de Deelen met genoegen lezen.
Wij zeiden zoo ftraks, dat wij nog een oogenblik op de
:ede afdeeling wilden terugkomen. Het lot der minder be-
:mde en arme fchrijvers moet, volgens de hier gegevene
:kening, in *Engeland* wel zeer armzalig zijn; armzaliger
it moet ter eere van onzen boekhandel gezegd worden)
n bij ons, alhoewel ook hier het werk van een' eigenlijk
zegden *broodfchrijver* gewis niet benijdenswaardig is.
venwel gelooven wij niet, dat er bij ons *Recenfenten* zijn,
e dit werk enkel om den broode doen; en nog minder,
it één dezer Heeren laag genoeg wezen zou, wanneer hij
:n werk ter beoordeeling ontving, met een *vivat* of *pereat*
or den drukker of uitgever van het Tijdfchrift gemerkt,
n zich daardoor ook maar eenigermate in zijn onpartijdig
rdeel te laten zwenken. Zoodanige aanwijzingen en wen-
:n ontvingen wij althans wegens onze *Letteroefeningen*, ge-
lrende ruim *twintig* jaren, dat wij aan dezelve medewerk-
n, nog nimmer; en wij zijn ftellig overtuigd, dat zij ook
mmer door éénen onzer medearbeiders ontvangen zijn.
Eenen raad willen wij echter onze *broodfchrijvers* niet
thouden. Wilt gij aanzienlijke voordeelen? nu, zoekt dan
:nige vermaardheid, (al zoudt gij ook eenen meer geletter-
:n, te uwen koste, op uwen naam laten fchrijven) en,
v roem dan daardoor eenigzins gevestigd zijnde, zoo geeft
:n werk bij *inteekening* uit. Het *profpectus* belove veel; en
oral, dat het werk fpoedig en in een paar deelen zal afloo-
:n. Maar houdt uwe lezers aan den gang; rekt zoo veel
j maar kunt, en het werk bekome, op zijn minst, twee-
aal de beloofde grootte. Uwe lezers, of inteekenaars, (dit
hetzelfde) zullen dan wel grommen, daar zij nu, in
aats van tien of twaalf guldens, ten flotte van *dertig* of

meer nog ontlast zijn; maar zij zijn aan het lijntje, en wie wil een onvolledig werk (terwijl zijn naam nog daarenboven onder de inteekenaars gedrukt is) in zijne kast zetten? Zoo maakt gij eene goede beurs. *Probatum est. Mundus vult decipi.*

Heldinnenbrieven door PIETER VAN SCHELLE. *Verzameld en uitgegeven door Mr.* W. BILDERDIJK. *Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1825. *In gr.* 8*vo. VIII*, 43 *Bl. f* :-90.

De Heer BILDERDIJK, als uitgever, doet in een voorberigt eenig verslag van deze brieven, derzelver maker, derzelver lot en kunstwaarde, in zijn oog. Hij doet dit echter op zijne wijze, dat is doormengd met partijzieke en hatelijke aanmerkingen, die eigenlijk niets anders leeren, dan het ongelukkig gemoedsbestaan van dit groot vernuft. Dr. VAN SCHELLE was voorheen de vriend van BILDERDIJK; hij bleef dit zelfs in weerwil van hunne verschillende denkwijze in het staatkundige; maar BILDERDIJK ging het land uit, en hoorde niet meer van hem; hij kwam terug, maar VAN SCHELLE was dood en vergeten; nu besloot hij, althans deze brieven, op welke hij altijd grooten prijs gesteld had, uit te geven; *zijn vriend* VALCKENAER (hoe verdraagzaam was somtijds de onverdraagzame man!) zou daar dit en dat ander dichtstukje van den overledene bijvoegen, maar er kwam niet van; VALCKENAER kwam welhaast zelf te overlijden. Ziedaar de korte geschiedenis dezer stukjes, die BILDERDIJK *met de beste voortbrengsels der afgeloopene eeuw gelijk stelt*; schoon hij niet durft beslissen, of anderen, van dezen boozen tijd, daar ook zoo over zullen denken, omdat hij *couranten noch maandschriften leest*, waaruit men *het gangbaar oordeel* over dusdanige zaken *putten moet.* Gelukkig, dat hij zich aan dit oordeel niet bekreunt; want anders zouden wij, in de gegevene omstandigheden, bijna genoodzaakt zijn, hem, bij afzonderlijken brief, hieromtrent gerust te stellen, door de betuiging, dat wij, volgens onze *autocratie en eigenwillige vrijheid van autonomie*, zijn oordeel, alsnog, voor geldig en welgegrond verklaren; wanneer men het, namelijk, niet al te naauw neemt: want deze en gene stukken van BILDERDIJK zelven, in de verloopene eeuw vallende, en nog zoo het een en ander van dien tijd, zouden ons toch

schijnen ruim zoo groote verdienste te hebben; maar om ze onder de beste te rangschikken, daarin maken wij geene zwarigheid. De stijl is zuiver, de versificatie gemakkelijk, de schildering hier en daar zoo warm als naauwkeurig, alles menschkundig, kiesch en met bewijs van vele kennis der oudheid bewerkt; doch dat de snijding altijd in het midden van het vers valt, moge eenigermate tot de soort van poëzij behooren, bij welke het briefswijs verhaal eene zekere bedaardheid vordert, het geeft er toch eene eentoonigheid aan, die wel iets van het genoegen des lezers wegneemt. Ook zijn de onderwerpen, zoo het ons voorkomt, niet alle even gunstig. Zij zijn: *Michal aan David*, I en II; *Hagar aan Abraham*; *Jempsar aan Jozeph*; *Susanna aan Jojakim*; *Thamar aan Amnon*; en, ten slotte, *Davids klagt over Saul en Jonathan* (II SAM. I: 19—27.) Het valt ons, b. v., niet gemakkelijk, aan Abraham als vurig minnaar te denken; — het *is* of dit met onzen eerbied voor den vader der geloovigen *strijdt*. En wie kan het, van den anderen kant, zeer gepast keuren, zulk eene jammerlijke historie, als die met Thamar, breed uit te meten? Susanna met de boeven ziet er inderdaad ook *apocryf* genoeg uit; schoon dit stuk zeker niet minst keurig bewerkt is. Men oordeele:

Ik had me, alleen gevolgd door twee van zijne maagden,
Begeven naar het hof, op 't midden van den dag:
Gelijk ik vaak, als stilte en rust mijn' geest behaagden,
Het lastig huisgewoel een poos te ontwijken plag.
Hier wandelde ik een wijl in de altijd koele dreven,
Waar geurig cassieloof, en palm, en thermintijn,
En cederboom, en eik een donkre schaduw geven,
En frissche lentelucht bij zomerzonneschijn.
Mijne oogen gingen vast op kleur van bloemen spelen;
Op lelij, roos, narcis, en purpere amaranth:
Mijn oor vond zich gestreeld door duizend orgelkelen.
De lusthof zwom in vreugde, en lachte aan allen kant.

't Was heet; de lust beving me, om, wand'lensmoe, mijn leden
Te baden in de beek, die hier den grond besproeit.

Gerust ontgordde ik mij, wierp mijne kleed'ren henen,
En vlijde, in zulk een staat, mij neder bij den vliet,
Toen schaamt'looze Achitub en Huzziël verschenen.
(Die snooden hadden mij, verborgen, lang bespied.) enz.

Wij noemden de verzen van VAN SCHELLE kiesch; en

wij willen dit ook niet terugnemen, vooral over dit punt met BILDERDIJK niet twisten; er bestaan hier gewis uitersten aan wederzijden: de volgende, poëtisch schoone taal van Michal mag echter wel een beetje vrij heeten:

Hoe vaak herdenkt mijn ziel die heug'lijke oogenblikken,
Die 'k in uwe armen fleet, op aangenamer spond'!
Geen afkeer deed mijn hart voor uwe omhelzing schrikken:
Mijn lippen vlijde ik nooit met wêerzin aan uw' mond.
Gij blaakte, en door dien gloed deedt ge ook mijn' boezem blaken,
(o Denkbeeld dat me streelt, zo vaak ik 't *overleg!*)
Dan mogt ik al het zoet van teed're liefde smaken;
Dan smolt ik van vermaak, en vloeide in wellust weg.

Het laatste stuk is niet ongelukkig berijmd. Wij geven echter de voorkeur aan het onberijmde van VAN DER PALM, te vinden in zijn' *David*, IIte deel der *Redevoeringen en Verhandelingen*.

Bij slot verzoeken wij den een' of ander' der vrienden van den uitgever, hem onzen dank en onze goedkeuring, of, zoo hij hiermede ligt meer gediend is, bloot onze weinige aanmerkingen, maar onder een behoorlijk vergrootglas, aan te bieden; niet om er uit te leeren, de Hemel beware! maar als een zacht losmakend middeltje, *ad expectorandum*.

Le Calendrier, par A. L. C. COQUEREL. Amsterdam, à la Librairie des *Héritiers H. Gartman*. 1827. 8vo. 42 pag. *f* 1-:

De beroemde *Fransche* Kanselredenaar COQUEREL treedt hier op als Dichter, en wel als Dichter over den *Almanak*; een vrij wederspannig onderwerp, door welks poëtische behandeling hij zeker op den lof van *la difficulté vaincue* kan aanspraak maken: want, waarlijk, het is geene gemakkelijke taak, om de dorre naamlijst van maanden, dagen en hemelteekenen, de afgetrokkene begrippen van Zondagsletter en Guldengetal, de optelling der verschillende tijdrekeningen, en de omwentelingen van den Almanak, door CAESAR en GREGORIUS XIII bewerkt, met dichterlijke kleuren op te tooijen, en met spranken van vernuft en Attisch zout te bestrooijen. Dit echter heeft COQUEREL zeer gelukkig gedaan, en op deze wijs getoond, dat smaak en vernuft ook aan het dorste onderwerp eene dichterlijke zijde weten af te zien. Gaarne zouden wij dit door proeven aantoonen; maar

ons Tijdschrift, aan de *Nederlandsche* letterkunde toegewijd, mag dit geestige dichtstuk flechts aankondigen, en ter naauwernood deze bijzonder gelukkige regels, welke op het behouden der oude jaarrekening door *Rusland* zinspelen, aanhalen:

Le Nord avec regret vit un prêtre Romain
Arrêter un instant les siècles sous sa main,
Et lançant sur leur cours ses bulles despotiques
Jeter dans l'avenir des siècles catholiques.

Almanak voor het Schoone en Goede, voor 1828. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 188 *Bl. f* 1 - 80.

Almanak voor het Verstand en Hart, voor 1828. *Te Amsterdam, bij* C. Schaares. 190 *Bl. f* 1 - 90.

Almanak voor Blijgeestigen, Derde Jaar, 1828. *Te Brussel, bij* J. Sacré. 206 *Bladz. f* : - 50.

Almanak ter bevordering van kennis en goeden smaak, voor 1828. *Te Groningen, bij* M. Smit. 98 *Bl. f* : - 35.

Almanak van en voor Nederlandsche Vrouwen, voor het Schrikkeljaar 1828. *Te Amsterdam, bij* de Gebroeders Diederichs. 95 *Bl. f* : - 75.

Almanak voor de Jeugd, voor 1828. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 79 *Bl. Met gekleurde Prentjes f* 1 - 40.

Die lieve, net uitgevoerde, met platen en vignetten uitgedoste zakboekjes, welke den naderenden Nieuwjaarsdag, even als de bonte vlinders de komende lente, aankondigen, vermeerderen niet flechts jaarlijks in aantal, maar verbeteren ook, over het algemeen, in gehalte. Dit is een goed teeken des tijds: niet zoo zeer wijl zij eene wezenlijke aanwinst leveren voor onze letterkunde; want, hoezeer zij soms enkele voortreffelijke dichtstukjes bevatten, zijn zij, over het algemeen, kinderen des oogenbliks, voor geen langdurig leven berekend; maar daarom, wijl hunne vermeerdering eenen aangroei van den nationalen geest schijnt aan te duiden, die het *Duitsche* en *Fransche* begint te versmaden, en meerderen prijs te stellen op het inheemsche en vaderlandsche. Indien deze boekjes geenen gewenschten aftrek vonden, zoude hun uiterlijke opschik verminderen, en hun aantal uitsterven, in

plaats van aan te groeijen; thans heeft het tegendeel plaats, en wij wenschen daarmede ons Vaderland geluk; want de *Nederlander* koopt en leest thans iets in dezelve, dat voor hem beter en geschikter is, dan de eenzelvige Romannetjes en dichterlijke miswassen, die de Duitsche *Taschenbücher* vullen, en iets degelijkers, dan de modegekheden en ligtzinnige versjes, welke in de Fransche *Almanachs* tot ons overwaaijen.

No. 1, aan het *schoone en goede* gewijd, en door eenen onzer smaakvolste Prozaschrijvers, de Weleerw. N. SWART, verzameld, biedt ons, in eene aangename afwisseling, dichtstukjes van onze bekendste Zangers, onder welke veel goeds en weinig middelmatigs gevonden wordt, en eenige proza-opstelletjes, die zich aangenaam en onderhoudend laten lezen. *De Verlatene* van WITHUYS; *de Cid* van STORM VAN 'S GRAVESANDE; *Rochus Meeuwesz.* van VAN SOMEREN; *in het Album van* NIERSTRASZ, door TOLLENS; *Dichterlijk Geluk*, door B. KLIJN, BZ. en *aan den Oceaan*, door MEIJER, bevielen ons. het best in dit dichtkransje, aan hetwelk geen der overige ingevlochten bloempjes tot ontsiering strekt; ook geenszins het vertaalde stukje, *Vader Rudolph*, in een ander Tijdschrift, blijkbaar uit persoonlijke veete, zonder bewijs veroordeeld. Op het eerste prozastukje, *de Onnoozele*, ware misschien wel iets aan te merken; doch wij willen den Zedemeester niet uithangen.

In No. 2, dat zich bijzonder tot het *verstand en hart* wendt, is het prozaïsch gedeelte, dat ten minste, hetgene uit de pen der Verzamelaarster, Mejufvrouw MOENS, gevloeid is, het belangrijkste; schoon ook de dichterlijke inhoud weinig onderdoet voor No. 1. Tot de beste oorspronkelijke stukjes rekenen wij: *aan de Jezuiten* van SIFFLÉ; *Menschelijke Afhankelijkheid* van VAN HARDERWIJK; *Gebed voor den Koning* van VAN DEN EYNDE; *aan Mevrouw K. W. Bilderdijk*, door BEELOO; *de Ster der Hoop* van A. M. MOENS; *Maagdenzucht* en *de Verzoeking*, door GRAVÉ; *God onze Burg*, door ROBIDÉ VAN DER AA, en *de Starrenhemel*, door MARONIER. Ook de navolgingen van BOXMAN en BRESTER verdienen met regt hare plaats. De namen, welke wij hier hebben opgeteld, zijn zeker niet van onze bekendste Dichters; doch waarlijk, die Heeren van den tweeden en derden rang beginnen meer en meer met onze poëtische Patriciërs en Edellieden te wedijveren, die wat te veel op hunne lauweren schijnen te rusten. Nu, tus-

ſchen rusten en roesten is nog onderſcheid; maar het zijn echter in de uitſpraak naauw verwante woorden.

Tot No. 3 overgaande, doen wij in één eenen reuzenſtap van de Noordelijke Hoofdſtad tot de Zuidelijke Hofſtad, van de duurte tot de goedkoopte. In dezen *Almanak voor Blijgeestigen*, die reeds zijnen derden jaargang beleeft, krijgt men, voor 90 centen, tweehonderd goed en zuiver gedrukte bladzijden in klein 8vo., twee portretten in ſteendruk, en twee muzijkſtukjes; waarlijk een nooit gezien verſchijnſel in het Noorden. Het proza ſpeelt hier de hoofdrol; en, ſchoon wij voor de vertaling van KOTZEBUE's hier opgenomen Tooneelſtuk, dat een aantal bladzijden inneemt, gaarne iets anders ontvangen hadden, zijn wij met den inhoud, over het algemeen, wel te vreden. Het is zeker wel meest *compilatie*; doch de ſtukjes zijn voor een gemengd publiek onderhoudend, en het is de groote zaak, om het Brabandsch publiek maar eerst aan het lezen van het Nederlandsch te krijgen: tot dit doel nu ſchijnt dit mengelwerk, met al zijne geleerdheid over *baard* en *pruik*, welgeſchikt. Doch ook het dichterlijk gedeelte is niet ſtiefmoederlijk uitgezet. Men vindt hier, behalve een bekend op muzijk gezet zangſtukje van TOLLENS, een lief gezelſchapslied van eenen te vroeg overledenen Vlaamſchen jeugdigen Zanger, CHR. BROEKAART; een echt dichterlijk liedje van den Rotterdamſchen L. VAN DEN BROEK, *Zingen* getiteld; eene burleske navolging uit de *Gedaanteverwisſelingen van* OVIDIUS, door H. L. VAN ALTENA, die eenen gelukkigen aanleg tot deze dichtſoort verraadt; eene dergelijke, *Midas* getiteld, door eenen ongenoemden uit *Leyden*, die vooral niet minder is; en, behalve meer, dat wij met ſtilzwijgen moeten voorbijgaan, verſcheidene ſtukjes van Zuidelijke afkomst, die allen blijken dragen van treffelijke vorderingen in onze taal, en waaronder zich die van F. DE VOS door innerlijk gehalte gunſtig onderſcheiden. De Redakteur van dit jaarboekje, in wien wij eenen verdienſtelijken, thans in het Zuiden geplaatſten, Noord-Nederlander meenen te herkennen, ga voort met op deze wijze, misſchien het krachtigst van allen, mede te werken, om den ſmaak voor Nederlandſche Letterkunde in de harten onzer Zuidelijke broeders te doen wortel ſchieten!

No. 4. Door het Departement *Leens*, der Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, uitgegeven, beveelt zich ook dit jaarboekje. *Kennis*, meer nog dan *goede ſmaak*, zal er, bij den eenigzins beſchaafden dusgenaamden gemeenen man, belangrijke winst meê kunnen doen. J. G. R. en R. A. V. immers vertoonen, in hunne dichtvruchten, generlei blijk van gezuiverden ſmaak; en de beide Anekdoten op bl. 43 hadden ook wel achterwege mogen blijven. De Redactie ſchijnt zulks zelve gevoeld te hebben, en had dit dus niet moeten opnemen. Maar de Kalender met den aankleve van dien, alsmede het Overzigt van ons Zonneſtelſel en den Sterrenhemel, zijn allezins berekend, om, nopens zoo verhevene za-

ken, eenig licht en algemeene kennis dáár te verspreiden, waar het op geene andere of grondiger wijze is aan te brengen. En dat ook onder het bijwerk wel iets aardigs en geestigs gevonden wordt, moge het volgende staaltje doen blijken:

„ In vrienden heeft men eenen schat,"
Sprak Sirach, en met regt;
Doch had hij 't even omgekeerd,
't Was beter nog gezegd."

Thans komen wij tot het galante gedeelte van onze aankondiging, tot No. 5, den Almanak *van en voor Nederlandsche Vrouwen*, welken wij ons niet herinneren, in vorige jaren in ons overzigt te hebben ontmoet. Het plan van denzelven is niet onaardig, om jaarlijks eenige levensschetsen van beroemde personen uit ons schoon geslacht te geven, en die te begeleiden met derzelver afbeeldsels. Wij hopen derhalve, dat een gunstig vertier de Uitgevers in staat zal stellen, om in eenen volgenden jaargang betere plaatjes te leveren, dan de kinderprentjes, welke thans veeleer eene bespotting dan eene hulde zijn voor de groote, hier ten tooneele gevoerde Vrouwen, op welke ons Vaderland zoo regtmatig roem draagt. Voor het overige laten de levensschetsen van JAKOBA VAN BEIJEREN, KENAU HASSELAAR, MARIA REIGERSBERGEN, ANNA MARIA SCHUURMANS, MARIA VAN LALAIN en TRIJN VAN LEEMPUT (schoon zij, zoo als de titel van dit jaarboekje het schijnt te doen voorkomen, zeker door geene Vrouw geschreven zijn) zich zeer goed lezen. De Schrijver heeft den gelukkigen inval gehad, om zijnen anders wat droogen prozastijl op te luisteren door het inlasschen van brokstukken der gedichten, door onze Zangers van ouderen en lateren tijd ter eere dezer vrouwelijke heldinnen vervaardigd, en dit geeft dus ook aan dit jaarboekje het voorregt eener aangename afwisseling van proza en poezij.

Van No. 6, eindelijk, nog een enkel woord. Hoewel wij niet regt vatten, wat het houtsneêprentje op titel en omslag hier beduidt, zoo kunnen wij, voor het overige, dezen Kinder-Almanak der lieve jeugd gerustelijk aanbevelen. Een leerzaam tooneelspelletje, aardige vertellingjes (misschien wel wat heel onnoozel, bij het eerste vergeleken), lieve versjes, zindelijke druk, en vooral beeldige, gekleurde prentjes (12 in getal, en een muzijkstukje); wat wil men meer van zulk een boekje? Maar, hoe de witte krulhond door wasschen en kammen zwart is geworden, (zie het 8ste prentje en deszelfs verklaring) moet de verhaler ons op een ander jaar eens vertellen!

BOEKBESCHOUWING.

Jezus christus *in zijne Heiligen, of Galerij van Voorbeelden uit de Schriften des N. V., tot bevordering van Evangelisch geloof en deugd, in de heilige, algemeene, Christelijke Kerk. Beschouwd door* alexander de koning, *Predikant te Meppel. Te Breda, bij* F. B. Hollingérus Pijpers. 1827. *In gr.* 8vo. *XII en* 482 *bl. f* 3-90.

Het geschrift, 't welk wij hier aankondigen, is het laatste werk eens mans, die, onder pijn en smarten en met den dood voor oogen, tot heil zijner Medechristenen werken bleef, tot dat de nacht kwam, in welken hij niet meer werken kon. Het tegenwoordig werk had men reeds lang, met uitgerekt verlangen, te gemoet gezien, en nu het, helaas! niet door hemzelven den Christenen wordt aangeboden, draagt het nog na zijnen dood getuigenis van zijne verlichte Evangeliekennis en verdraagzaamheid. Met een gefolterd ligchaam, maar met eene gezonde ziel, ook aan dit werk arbeidende, geeft hij ons eene proeve, wat het geloof in jezus christus vermag, wanneer het door rampen niet afgestreden, maar zelfs aangewakkerd en gevoed wordt.

„Indien immer," wij schrijven deze woorden des Schrijvers af, als zekerlijk de laatste, die in dit werk uit zijne pen vloeiden, „indien immer voor eenig boek eene *Voorrede* noodzakelijk was, voor dit werk wordt zij volstrekt vereischt. De Schrijver, nog sedert 1°. Februarij aan het krankbed gebonden, en tot alle werk buiten staat gesteld, kan aan dezelve niet denken, en van zijne hand wordt zij gewacht. Hij heeft dus besloten, achter het IIde deel een *Naberigt* te plaatsen, wordt de opdagende hoop op herstel niet verijdeld."..... Die hoop werd niet vervuld. Eene smartelijke ziekte, die hem reeds lang te voren heeft afgemat en zijnen arbeid zoo zeer verzwaard,

maakte een einde aan zijn verdienſtelijk en voor de Gemeente van CHRISTUS zoo nuttig leven. Reeds den 16 April bezweek zijn ligchaam, en werd hij van alle ſmart en lijden verlost.

Dit boekdeel bevat ſlechts de helft der taak, welke de waardige Schrijver voorgenomen had te voltooijen, en toch maakt het op zichzelf een goed geheel uit, als bevattende de voorbeelden der Heiligen, in de vier Evangeliën voorkomende.

Het oogmerk en de inrigting van dit werk is duidelijk en volledig ontvouwd in de *Inleiding*, bl. 1—70. Uit dezelve zullen wij het een en ander overnemen. „ Het is mijn oogmerk, mijne Medechristenen te verſterken in de overtuiging, dat godzaligheid en deugd de hoofdzaak is hunner belijdenis, en hen op te wekken, om door hun *voorbeeld* die belijdenis aan te prijzen. —— *Zoo* wil ik tot hen ſpreken, dat zij hunne godsdienſtige begrippen, bij het licht des Evangelies zelven, beoordeelen kunnen en zuiveren; *zoo*, dat zij gevoelen, hoe veel de Godsdienst des harten, zich openbarende in de beoefening der voorſchriften van JEZUS en zijne Apostelen, te waarderen is boven uiterlijke plegtigheden en een onvruchtbaar geloof. —— De tijd, wanneer allen zullen roemen in het gemeenſchappelijk bezit en genot van de parel van de grootſte waarde, moge nog verre zijn; wij mogen dien langzaam zien naderen; wie durft echter ontkennen, dat wij dien tijd zeker nabij komen? —— Er zijn er, (in elk Kerkgenootſchap) die, den blinddoek des gezags en den leiband der kerkelijke uitſpraken wegwerpende, met geopende oogen verkiezen te wandelen in het licht, en wier harte op de kennis des Bijbels en de beoefening der voorſchriften van Gods onfeilbaar woord prijs ſtelt. —— Ik heb gekozen de behandeling van niet alle, maar van de meeste voorbeelden van Christelijke deugd, aangaande welke het Nieuwe Verbond berigten behelst, met welker opgehelderde voorſtelling en praktikale aanwending ik mij vleijen durf, den lezer aangenaam en nuttig te zullen bezig houden. Ik wensch den Roomschgezinde, in wiens

handen mijn boek komen mogt, te overtuigen van mijnen eerbied voor de nagedachtenis van Heiligen, wier feestdagen zijne Kerk viert. —— De regtzinnigſte Protestant moet innig beſeffen, dat zijne belijdenis: *wij worden om niet geregtvaardigd, zonder eenige onzer verdienſten, uit loutere genade, door het geloof in* JEZUS CHRISTUS, niets beteekent, indien hij zijn geloof niet toont uit zijne werken. Even zoo weinig is de vereering der Heiligen, door de naauwkeurigſte gehoorzaamheid aan de geboden van Paus of Kerk, meer, dan eene vertooning, indien ze niet beſtaat in de navolging der zulken, die navolgers van CHRISTUS waren. En werd ze daarin betoond, gevallen was de ſcheidsmuur tusſchen den Protestant en den Roomsch-katholijke; geen van beiden behoefde de voortreffelijkheid der leer zijner Kerk te verdedigen, of den anderen tot zijnen proſeliet te maken; want de kennis der waarheid en des pligts, uit de zuivere bron des Evangelies ontleend, heeft hunne zielen vereenigd.

„ Ik kan niet anders zien, of elke poging, in den reinen geest des Christendoms aangewend, en met wijsheid, die allen verſtandeloozen ijver uitſluit; elke poging, om dien hoogen ſcheidsmuur te doen brokkelen, is den Christen waardig. Ik behoef mij dan over mijn oogmerk niet te ſchamen, en waarom zoude ik dan mijnen naam hebben verborgen? Hetgene ik thans der Christenheid in mijn vaderland aanbiede, zal toch door niemand, dan door hen, wier oordeel mij niet mag beſturen, aan mijne leeraarsbediening in de Hervormde Kerk ongepast gekeurd worden. Mijner belijdenis blijf ik getrouw, en, ten koste der waarheid, zoek ik niemand nuttig te zijn. Die zich niet vereenigen kan met mijn inzigt in de leere des Evangelies, volge het zijne! Ik zal hem, althans met mijnen wil, niet ergeren, en hij ergere mij niet, maar beproeve alles en behoude het goede."

Daar dit belangrijk werk van DE KONING van eene zoo noodige Voorrede van zijne hand, door zijne ziekte en daarop gevolgden vroegen dood, verſtoken heeft moeten blijven, oordeelden wij verpligt te zijn, zoo veel wij

dit konden, beknoptelijk, met 's mans eigene woorden, den aard en het doel van dezen zijnen arbeid kenbaar te maken. Zelfs meerdere uitvoerigheid in dezen zou voor geene billijke afkeuring beducht behoeven te zijn. De inhoud van dit werk bepaalt zich tot zulke voorbeelden, die als Heiligen in den Bijbel voorkomen, en aan Protestant en Roomschgezinde in zoo verre ter navolging verdienen voorgesteld te worden, als zij met het voortreffelijkste van alle voorbeelden, JEZUS CHRISTUS, overeenkomen. Het doel van dit boekdeel is Christelijk, voortreffelijk. De naam en het ambt des Schrijvers, op den titel uitgedrukt, kan den Roomschgezinde, die waarheid zoekt, maar dezelve niet altijd vindt, ten bewijze strekken, dat de geest van CHRISTUS voor het ware Christendom van Protestanten veel sterker spreekt, dan de onchristelijke magtspreuken van *Jezuiten* en Pausgezinden, nog onlangs in een naburig land tegen hetzelve aangevoerd, getuigen kunnen. Het is te wenschen, dat op dezelfde wijze, als hier door DE KONING ten opzigte der *vereering van Heiligen* geschied is, door den eenen of anderen Protestant worde aangewezen de waardij der *Overleveringen.* Zelfs SCHRANT bedient zich, in zijne bekende *Verhandelingen over den Bijbel*, van blijkbare droggronden, om het alleen voldoend gezag des Bijbels te bestrijden. Geen Protestant is afkeerig van Overleveringen, mits dezelve niet zijn voortgekomen uit eene daartoe, naar het schijnt, opzettelijk aangelegde fabrijk. De Overleveringen behooren afkomstig te zijn uit de Apostolische Eeuw, zullen zij iets bewijzen. Bij latere ontdekking behoort die vroege afkomst te duidelijker te blijken. Geene sprookjes en later verzonnen vertelsels gelden iets bij de ongewijde Geschiedenis; nog minder, zoo als Prof. SCHRANT zeer wel weet, bij de gewijde. En dan nog, wanneer derzelver oorsprong van de eerste Eeuw dagteekent, behoort men het geldende gezag te kennen, op welk men kan en moet afgaan, of men neemt dwaling voor waarheid aan, zoo als te regten tijde door GOEDKOOP is aangewezen, in eene

Leerrede over *Joann.* XXI: 21—23. De Overleveringen houden een' nog grooteren scheidsmuur tusschen Protestant en Roomschgezinde staande, vermits men gewoon is met het woord *traditiën* een gevaarlijk en, laat ik het bij den regten naam noemen, niet altijd eerlijk spel te drijven. Dit in het voorbijgaan.

Wij keeren tot de beoordeeling van het voor ons liggend voortreffelijk werk terug. De taak, welke de waardige man op zich had genomen, was in velerlei opzigten moeijelijk, omdat er natuurlijk het een en ander moest voorkomen, wat ergernis zou kunnen verwekken, indien niet door kieschheid veel wierd voorgekomen. Hier is de waarheid zoo voortreffelijk in liefde betracht, dat zij, die geërgerd worden, die ergernis alleen aan zichzelven hebben te wijten. Deze getuigenis, welker geldigheid bijna elke bladzijde handhaaft, mag men als eene welverdiende lofspraak aanmerken.

Waar hij kan of mag, laat hij den Roomschgezinde volkomen regt wedervaren. „Laat niet toe, dat men de godsvrucht der geloovigen voede met verdichte legenden, of ze onderhoude met godsdienstige beuzelarijen. Maar draag zorg, dat men hun leere gedurig hunne toevlugt te nemen tot JEZUS CHRISTUS, als tot onzen eenigen Middelaar, en de Heiligen niet anders, dan met betrekking tot Hem, te vereeren." Hoe vereerend voor den Roomschgezinde is vooral, dat hij, bij het aanvoeren van nog andere woorden van den voortreffelijken CLEMENS XIV, zich dus uitdrukt: „Wanneer men — *zoo sprak diezelfde Paus, en geen Protestant verdenkt hier zijne onfeilbaarheid* — wanneer men niets meer bezit dan eene godsvrucht, die enkel in uitwendigheden bestaat, en men, JEZUS CHRISTUS vergetende, zich enkel ophoudt met zijne dienaren, dan is men slechts een gepleisterd graf. — — Men weet genoeg, dat de tusschenkomst van JEZUS CHRISTUS *alleen* noodzakelijk is."

„Neen, deze (*de aanbidding der Heiligen*)," zoo schrijft DE KONING, bl. 62, „neen, deze leert ook

die Kerk niet, welke zich van de Protestantſche, ach, hoe wijd nog! afgeſcheiden houdt. Maar, wie kan het ontkennen, dat menig blinde godsdienſtige eenen pligt waant te vervullen, en zijn hart geruststelt met aan de Heiligen in den Hemel ſmeekingen te doen, die wij zouden mogen beſpotten, wekten zij minder ons medelijdend beklag op over hem, die van de aanbidding en vereering Gods in geest en waarheid zoo verre is afgedwaald? „Zie, dat gij dat niet doet! aanbid God!" Ja, dit gewis zouden zij, die hij vereert, hem toeroepen, indien hij hen hooren konde, zoo als hij meent, dat ze hem verſtaan. Maar zijne gebeden ergeren den zaligen Heiligen niet." Zoo kiesch en beſcheiden roert DE KONING dwalingen aan. Juist dit is aanbeveling aan allen, voor wie hij dit boek beſtemd heeft.

De Heiligen, wier voorbeeld hier ter navolging aan alle Christenen voorgeſteld wordt, zijn ZACHARIAS, ELIZABETH, MARIA, JOZEF, *de Bethlehemſche Herders*, SIMEON, ANNA, *de Oosterſche Wijzen*, JOANNES *de Dooper*, *de Apostelen des Heeren*, PETRUS, ANDREAS, JACOBUS, JOANNES, PHILIPPUS, NATHANAËL, THOMAS, MATTHEUS, JACOBUS (*de Zoon van* ALPHEUS), JUDAS THADDEUS, SIMON *de Kananiter*, MATTHIAS, PAULUS, NICODEMUS, JOZEF *van Arimathea*, ZACHEUS, JAÏRUS, SIMON *van Cyrene*, CLEOPAS, *Vriendinnen van* JEZUS, MARIA MAGDALENA, en zoo velen als er nog in de Evangeliën, buiten deze, van eene goede zijde zich vertoonen. Alles, wat DE KONING aangaande hen in de Evangeliën of elders gevonden heeft, is door hem voldoende opgehelderd, en den Christenen als voorbeeld ter navolging voorgehouden.

Indien wij nu uit veel voortreffelijks moeten kiezen, dan valt wel de keus, gelijk wij hopen, ook van onze Lezers, op MARIA, *de Moeder des Heeren*. Deze nederige Vrouw, welke alles, ook hetgeen haar tot groote eere moest verſtrekken, diep bewaarde in het hart, onbekommerd omtrent het oordeel der menſchen, heeft,

haars ondanks, tot veel twisten aanleiding gegeven, reeds van de vroegſte tijden af. Ten opzigte van haar verſchilt Protestant en Roomschgezinde wel het meest. Bij elk verſchil zijn ſtervelingen tot uiterſten genegen. Daar de een de *Moeder Gods* in haar te hoog vereert, vergeet de ander te zeer de *Moeder des Heeren;* terwijl het middelpunt zoo gemakkelijk te vinden en te behouden was. „MARIA," zoo lezen wij bl. 95 volg., „eene erfdochter van HELI, ſtamde uit NATHAN evenzeer van DAVID af, als haar JOZEF uit SALOMO. Zij moge het voorwerp van zoo velen twist en bijgeloovigen eerbied geweest zijn, de Evangeliſche berigten maken weinig ophef van haar, die ſlechts achtmalen in dezelve voorkomt. Die Christen, die zich, door een ander berigt, van alle bijgeloovige vereering van MARIA vindt afgeſchrikt (LUK. XI: 27, 28), maar even gaarne dankbaar hare nagedachtenis vereert, eerbiedigt in deze ſpaarzaamheid eenen rijkdom van wijsheid Gods. Hoewel zij zelve vele, haar bewezene hulde, als onteering haars Zoons verſmaadt, Hem echter, die wel de nagedachtenis eener andere MARIA heeft vereeuwigd (*), is het behagelijk, dat ik zijner Moeder gedenke, die Hij, ook aan zijn kruis, niet vergat, en niet vergeet op den troon van God; Hem is het niet mishagelijk, dat ik, zoo als zekere moeder, die, verrukt door zijne wijsheid, zich ſtelde in MARIA's plaats, tot Hem uitroepe: „o! Die u baarde, die u zoogde! Heil dien ſchoot! zalig die boezem (†)!" Niet van hare adellijke afkomst bejegende haar die eere, want zelfs hare moeder kan niet eens genoemd worden, en, ſchoon uit koninklijken bloede geſproten, zij was behoeftig. Haar geſlacht, tot den ſtaat van ambtelooze burgers neêrgedaald, was, om den naijver van HERODES, naar *Nazareth* in *Galileën* geweken, waar haar een timmerman huwde, met wien zij het althans zoo ver niet konde brengen, dat, toen zij, als eene herſtelde kraamvrouw, met hare dankzegging in den tem-

(*) MATTH. XXVI: 13. JOANN. XII: 1—8.
(†) LUK. XI: 27, 28.

pel kwam, zij een lam ten offer bragt (*). Toch was zij, om dezelfde reden, om welke haar menigeen de ongelukkigste der moeders eens zal genoemd hebben, van alle vrouwen de gelukzaligste, dewijl zij de Moeder, de Zoogster, de Opvoedster was van Hem, die voor ons gestorven is, ja, dat meer is, die voor ons is opgewekt, en aan de regterhand van God zit. Ja, wel zijn Gods wegen hooger dan de onze! Het rijke der wereld is daarom nog niet uitverkoren. Godsvrucht en deugd is alleen, ook in armoede, rijk gekeurd bij God. De rampspoedigste in het oog der wereld is ligt de gelukkigste." — Dan, wij mogen niet meer afschrijven.

Misschien vraagt men: Vallen er dan op dit geheele werk geene aanmerkingen? Ja, moeten wij zeggen; maar zeer weinige, en eigenlijk geene, welke op het hoofddoel van dit werk eenigen invloed kunnen uitoefenen. Voor wien zullen wij die aanmerkingen mededeelen? Voor den Schrijver, die voor het minst onze teregtwijzing nu niet meer noodig heeft? Voor den Lezer? .... Zoo koudvochtig zal, hopen wij, niemand zijn, om zulk eenen arbeid van ons te vergen!

Ja, wel zijn Gods wegen hooger dan de onze! Nog bij het slot van dit werk koesterde de Ontslapene de hoop, dat door hem dit werk zou worden voltooid, en eerst komt dit gedeelte in het licht, nadat DE KONING zijne geheele taak op aarde had afgewerkt. Dit boek is de nalatenschap van den Christen aan Medechristenen, en ook als zoodanig prijzen wij het ruimschoots en algemeen aan.

„ En nu ga heen, mijn boek! waar het der goede Voor„ zienigheid behage, dat gij komen zult, ook wanneer „ ik niet meer zijn zal! Spreek daar van mijne liefde „ voor CHRISTUS en zijne Christenen, en wees wel„ kom aan allen, die Hem en zijner Gemeente een goed „ harte toedragen. Ik bestem u niet, om mij aan te be„ velen en te roemen; — hiertoe heb ik nog mindere „ verdiensten, dan gij de bekwaamheid — maar prijs hen „ aan, wier voorbeeld mij met ootmoedige schaamte be-

(*) LUK. II: 24.

„ ziel; verkondig den lof dier reinen van harte, welker „ geloof en deugd God zelf in alle talen, aan alle volken, „ door alle eeuwen ter navolging wil hebben voorgesteld; „ God, die het eeuwig Evangelie in bescherming houdt!" enz. Het is, als 't ware, de stem uit het graf, waarmede dit boek verzonden wordt tot troost en leering van Christenen. Wie zich, op het lezen dezer taal, niet in het bezit dezer nalatenschap stelt, zal dezelve bezwaarlijk op onze aanbeveling aanvaarden.

Afscheid van mijne hartelijk geliefde Rotterdamsche Gemeente, op den 28 *October* 1827, *door* AB^M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII*, 28 *Bl. f* :-60.

Leerrede, uitgesproken door G. J. ROOYENS, *den* 28 *October* 1827, *bij het aanvaarden van deszelfs post, als Prediker aan het Doorluchte School, te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo. VI*, 25 *bl. f* : -40.

Het is ons een genoegen, deze twee Leerredenen even broederlijk naast elkander te mogen plaatsen, als wij ons verbeelden, derzelver opstellers, niet alleen naar tijd en ruimte, maar als wezenlijke medewerkers aan ééne zaak te mogen beschouwen; en wij wenschen der stad *Amsterdam* geluk met verkiezingen, die het licht des waren Christendoms met heldere stralen, uit deszelfs midden opgegaan, voor heel den lande kunnen versterken.

No. 1 moge zichzelf kenmerken. Daartoe schrijven wij den aanvang der Leerrede (over JOANN. XVII: 11^b. *Heilige Vader! bewaar ze in Uwen naam*) af: „ Het uur is dáár, waarin ik voor de laatste maal, als gewoon Leeraar en Herder, tot U spreke. Het lang gevreesde, zware scheidingsuur is dáár. Er zijn oogenblikken, waarin men zoo veel zou willen zeggen, maar zoo weinig

zeggen kan. Zulk een oogenblik is mij het tegenwoordige. Mijn hart is vol! Ik sta gereed eene Gemeente te verlaten, aan wier stichting en opbouwing ik mijne eerste jeugdige krachten heb besteed. Een gewigtig tijdperk mijns levens eindigt. Met nederigen dank aan God zie ik terug op de afgelegde baan. Verschillende gewaarwordingen bestormen mijne ziel. Zoo vele belangrijke, treffende tooneelen vernieuwen zich voor mijnen geest. De aandoenlijkste herinneringen volgen elkander op. Ach! het waren mij zeven zalige, eeuwig onvergetelijke jaren! — Neen! Gij verwacht niet, mijne innig geliefde Br. en Z.! dat ik thans eene uitgewerkte rede over een bepaald onderwerp zal houden. Uw geest is daartoe even min als de mijne gestemd. Maar een kort, eenvoudig woord tot U te spreken, maar U te danken en te zegenen, maar mijne wenschen en gebeden voor U te ontboezemen, dat is behoefte voor mijn hart, dat zal voldoende voor het uwe zijn." — Wij voegen hier niets anders bij, dan dat wij het teedere, gevoelige en tevens regt stichtelijke woord van den Hoogleeraar eenen ieder ter lezing aanbevelen.

No. 2 heeft ten tekst 1 *Korinth.* III: 11. *Niemand kan een ander fundament leggen, dan hetgeen gelegd is, hetwelk is* JEZUS CHRISTUS, en geeft deze verdeeling aan de hand: „ I. Vooraf willen wij PAULUS hooren, zoo als die, in onzen tekst, JEZUS CHRISTUS, als den eenigen en onveranderlijken grondslag des Christendoms, voorstelt; II. daarna meer bijzonder de redenen nagaan, die ook ons verpligten en bewegen moeten, om op dien grondslag te bouwen; III. eindelijk ons den invloed vertegenwoordigen, welke(n) de hierdoor bewerkte overtuiging op ons hebben moet." — Daar wij in geene uitvoerige behandeling van dit korte stukje kunnen treden, en die ook gaarne aan hen verblijven, die zich uitsluitenderwijze met de behandeling onzer Godgeleerdheid bezig houden, betuigen wij in het algemeen, zoodanige helderheid van denkbeelden en gepast-

heid van aanmerkingen, in eenen krachtigen, mannelijken ftijl, te hebben aangetroffen, als wij in het werk van eenigen Hoogleeraar zouden wenfchen te vinden. Gingen wij op de gedrukte letter af, wij zouden den man voor een even zoo gezocht en geroemd Prediker houden, als zijn Remonftrantfche Ambtgenoot. Daar dit echter het geval niet fchijnt te zijn, verheugen wij ons te meer in zijne bevordering. Het kan den aankomenden Godgeleerde te *Amfterdam* aan voorbeelden eener gelukkige uitfpraak van het overdachte niet ontbreken. — Zoo als het boekje openvalt, fchrijven wij het volgende, uit de aanfpraak aan de Gemeente, af: „ Wij verblijden ons, dat de grondflag, door God zelf gelegd, onder u, over het geheel, in hooge eere is. Al zijn zelfs aller denkbeelden daaromtrent niet even helder en uitgebreid, wij verheugen ons evenwel, dat de prediking u te fterker aantrekt, naarmate zij te meer op JEZUS CHRISTUS ruft. En inderdaad, waarop zoudt gij het gebouw uwer kennis en zielrust, uwer deugd en hope veilig kunnen optrekken, ten zij op Hem alleen? Of wanneer de zoo gewigtige vraag bij u oprijst: wat moet ik weten en gelooven, om zalig te worden? wanneer hier een befchuldigend geweten over duizend en duizend zonden allerhevigst u be(aan)klaagt; wanneer daar verzoeking bij verzoeking uw zwakke hart met nederlaag op nederlaag bedreigt; wanneer ginds de eeuwigheid zich zoo donker en fchrikkelijk vertoont: — waar, waar dan henen? Ach! alles zal u dan ontzinken, hetgeen gij in uzelven, bij anderen, zelfs bij de beroemdfte wijzen dezer aarde zocht. Maar op Hem fteunt gij dan onwankelbaar, die de Rot(s)fteen der eeuwen is; en laat ftormen en onweders op het gebouw uwer gelukzaligheid aanvallen, zij flo(o)pen het niet: want het is in die onbewegelijke Rots gegrond."

Onderrigt en bemoediging voor Lijdenden. Uit de nagelatene Schriften van J. G. ROSENMULLER. *Naar het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr. 8vo. 164 Bl. f 1-80.*

Men kan ook zulk een boekje bij ons wel oorspronkelijk geven; maar men verlangt toch afwisseling en keuze. ROSENMULLER schrijft *zoo*, dat men soms onder het lezen zegt: „ Zoo kan ieder wel schrijven; zoo zou ik het zelf wel kunnen doen;" maar juist dit beveelt zijn geschrijf bijzonder aan, en „ het schijnt door de onder„ vinding bewezen, dat de ziel in droefenis juist dat „ eenvoudige, in het gemoed als invloeijende verkiest, „ en daarvoor bij eene sombere stemming meer vatbaar „ is, dan voor het afgetrokkene en eenen hoogeren „ stijl." Hierin zijn wij het met den Vertaler en Voorredenaar eens. De Schrijver is ook bij ons genoegzaam bekend en geacht. De Overdenkingen zijn XVI in getal. Ziet hier den rijken inhoud: *De Godsdienst het beste middel van huisselijke tevredenheid. Niets bij geval. Het lijden eene weldaad van God. Een middel tot zedelijke verbetering en oefening. Des Christens gedrag bij huisselijk lijden. Het onbestendige der menschelijke lotgevallen. Christelijk geduld en lijdzaamheid. Over de krankheden der ziel, en de middelen daartegen. Gods bestuur bij den aanvang en het einde van het menschelijk leven. Gewigt der waarheid, dat wij volgens Gods bestel sterven. De pligt, om voor zijn leven te zorgen, met de bereidvaardigheid tot sterven in verband gebragt. Overwegingen over het graf. Over den vroegtijdigen dood van vele menschen. Troostgronden bij den dood van vroeggestorvene kinderen. Hoe kan men zich de scheiding van zijne aardsche betrekkingen ligter maken? Voortduring der deugdzame verbindtenissen in den Hemel.* Deze Vertoogen zijn alle eenvoudig waar, schoon en goed; vele zijn zelfs voortreffelijk. Het boekje hebbe goeden aftrek!

Noſologiſch-Therapeutiſche Beſchrijving der Heelkundige Ziekten, naar den inhoud der Werken van TITTMANN, CALISSEN, LANGENBECK, RICHERAND, BOYER *en andere beroemde Heelkundigen, vergeleken met eigene ervaring, door* A. VAN DER HOUT, *praktiſerend Heel- en Vroedmeester, enz. Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* C. G. Sulpke. *In gr. 8vo. XVI, 398 bl. f* 3-60.

Maakten wij, in eene vorige beoordeeling van dit tijdſchrift, reeds met een enkel woord gewag van het onderhavige werk, thans zetten wij ons daartoe meer bijzonder. — Hoe gelukkig is een land, waar kunſten en wetenſchappen bloeijen! Daar toch mag men op een' rijken oogst van roem en welvaart hopen. Hoe veel levert niet de Geſchiedenis ter bevestiging dezer daadzaak op! Wat waren toch landen, hoe groot in aanzien en magt, zonder deze; daarentegen, hoe gelukkig die, waar men dezelve beoefende, en tot een' zekeren trap van volmaking bragt! Denken wij ſlechts aan het oude *Griekenland*. *Athene*, die bakermat van kunſten en wetenſchappen, ſtrekke hier ten bewijze. Zijnen luister en magt overlevende, en reeds een wingewest van *Rome* geworden, was en bleef het ſteeds deszelfs meester in kunſten en wetenſchappen, en de *Romeinſche* jeugd moest nog ſteeds dáár hare hoogſte beſchaving zoeken. Hoe ſchoon vertoont zich te dezen opzigte ook ons vaderland, na de Grafelijke regering! Een WILLEM DE EERSTE, de grondlegger onzer vrijheid, was zoo zeer overtuigd van het nut en de voordeelige ſtrekking der kunſten en wetenſchappen, dat hij, ook onder het gedruisch der wapenen en in de hagchelijkſte oogenblikken, niet vergat, dezelve te bevorderen en te beſchermen. Getuige de heerlijke belooning, aan *Leyden* voor deszelfs trouw door hem geſchonken! En die groote Vorst bedroog zich niet in zijne vooruitzigten en bedoelingen; zij werden ver-

vuld. Welke mannen toch heeft die ſchool alleen niet opgeleverd! Hoe vele geleerden heeft ons vaderland ſedert dien tijd niet voortgebragt! Hoe veel zijn kunſten en wetenſchappen, ja de ganſche wereld, aan dit kleine plekje gronds verſchuldigd! Denken wij aan een' ERASMUS en zoo vele anderen. Maar denken wij ook aan een' RUISCH, BOERHAAVE, GAUBIUS, CAMPER en huns gelijken. En hoe veel goeds genieten en zien wij te gemoet onder de wijze en vaderlijke regering van eenen Koning, die, als een andere WILLEM DE EERSTE, vrijheid, verlichting, verdienſten en bekwaamheid voorſtaat en waardeert, en alzoo inderdaad dit land tot een der verkieslijkſte van gansch *Europa* vormt! — Het is zoo, in ſommige kunſten en wetenſchappen zijn wij nog verre van de volmaaktheid; ja nog niet tot die hoogte geſtegen, waarop men reeds elders ſtaat. Welke aanmerkelijke vorderingen evenwel hebben ook wij niet in allerlei takken van kunſten en wetenſchappen reeds gemaakt, bijzonder ook in de Heelkunde! Hoe vertoont zich, als 't ware, het morgenrood bereids aan de kimmen; en weldra ſchijne de zon in vollen middaggloed; weldra geve men ons niet meer na, dat wij aan den leiband van vreemden loopen! Welke onweêrswolken hebben der Heelkunde boven het hoofd gehangen! Men denke, wat zij, vooral in het naburige *Frankrijk*, heeft moeten verduren. Hoe gelukkig, dat er thans ook mannen onder ons zijn, die hunnen eigen' weg bewandelen, en het ijs, als 't ware, breken! Mogt de Geneeskundige, hoe langer hoe meer, hare waarde en medewerking erkennen; mogt de waarlijk kundige Heelmeester alzoo meer achting en aanmoediging vinden, en hij daardoor meer opgewekt worden, om zich van den algemeenen hoop te onderſcheiden! Het is waar, hij bekleedt ſedert de laatſte jaren een' beteren rang in de maatſchappij, en het tafereel, onlangs in een Geneeskundig Tijdſchrift opgehangen, is op hem niet meer toepasſelijk; want, offchoon er nog zijn, die, aan oude vooroordeelen gehecht, ſteeds den ouden gang gaan, is dat echter geenszins over het algemeen het ge-

val meer, en dat is waarlijk eene ſtof van groote blijdſchap; — niet dat wij wenſchen, dat men het oude onbepaald verwerpe; hoe veel toch is onder het oude, dat goed en beproefd is! maar dat men aan het oude en beproefde het nieuwe, dat men ontdekt, met voorzigtigheid pare (en waar is dat meer noodzakelijk, dan daar, waar het leven en gezondheid geldt?) Op dezen weg alleen bereikte toch elke kunst en wetenſchap dien trap van volkomenheid, op welken zij thans ſtaat.

Wij vragen verſchooning voor onze uitweiding, en gaan tot de beoordeeling zelve over.

In de Voorrede des Schrijvers wordt ons de oorzaak opgegeven, waaraan wij dit werk te danken hebben; te weten, aan het uitverkoopen der tweede uitgave van TITTMANN's Handboek. VAN DER HOUT werd door den Uitgever verzocht, ten derden male hetzelve na te zien, en daar, waar het vereischt werd, te verbeteren. Doch toen reeds had VAN DER HOUT het ontwerp gevormd, om een geheel ander werk over de Heelkunde te geven, en daarbij de verdeeling, door RICHERAND in zijne *Noſographie Chirurgicale* aangenomen, offchoon van zijn ontwerp afgeweken, in acht te nemen. Dan, van den Uitgever berigt ontvangende, dat VAN ONSENOORT hetzelfde plan had en hij eigenaar van dat werk geworden was, had VAN DER HOUT zijn ſtiefkind bijkans der vergetelheid opgeofferd, zoo voor het belang des Uitgevers, als door de verwachting, welke hij van het werk van VAN ONSENOORT koesterde. Doch de liefde tot de wetenſchap dreef boven, en de Schrijver voelde, tot onze blijdſchap, moed en lust genoeg, om handen aan het werk te ſlaan; zoodat wij hieraan eene meer uitvoerige Geneeskundige Heelkunde te danken hebben. De Schrijver beſchouwt het werk van LASSUS, door den Heer VAN ERPECUM overgezet en met aanteekeningen vermeerderd, als onvoldoende; waarop Recenſent amen zegt, en tevens den wensch uit, dat hetzelve, als *Handboek*, door werken van dezen ſtempel moge verdrongen worden. Ware het anders, het zou onzen va-

derlandfchen Leeraren in deze wetenfchap niet tot eere verftrekken, bijaldien zij vreemde werken boven eigene, en tevens betere, de voorkeur gaven.

Befcheiden geeft de Schrijver te kennen, dat hij niet alles als eigen werk wil hebben aangezien; hij maakte gebruik van het beste, dat hij vond, en het moet ons voorzeker om het even zijn, door wien en waar iets gezegd is, indien het flechts den toets der waarheid kan doorftaan en nuttig is.

Na in de Inleiding opgegeven te hebben, hoe, na het *Concilium* te *Tours*, in den jare 1163 gehouden, allen Geestelijken eenigerhande bloedige kunstbewerking ontzegd, de Heelkunde uit den boezem der Hoogefcholen verbannen, en hare uitoefening aan den ongeletterden en onervaren leek overgelaten werd, bepaalt hij ons bij de moeijelijkheid, die er beftaat, om de eigenlijke grenzen van Genees- en Heelkunde af te bakenen, en geeft ons op, wat wij door de laatfte te verftaan hebben; de zoo juist mogelijke verdeeling derzelve, te weten in *medicinifche* en *operative*, of *manuelle*; opgave der voorbereidende kundigheden, die een goed wetenfchappelijk Heelmeester bezitten moet; daarop de naauwer in verband ftaande met zijn vak, en eindelijk de bijzondere ligchaams- en zielshoedanigheden van een gefchikt Heelmeester, met hetgene er vóór, tijdens en na eene kunstbewerking moet in acht genomen worden.

Eerfte Afdeeling, eerfte Hoofdftuk, handelt over de ziekelijke toevallen, welke van niet natuurlijke prikkels en eene verhoogde levenswerking afhangen; als pijn, kramp, ontfteking en koorts. Ontfteking in het algemeen. Aan BICHAT wordt de eer der ontdekking van het haarvaatftelfel toegekend, en wij betwisten dien grooten man en fijnen ontleedkundige dezelve niet, maar hadden hierbij gaarne onzen RUISCH vermeld gezien, die, hoezeer hij het wel niet met name noemt, toch reeds den weg tot de ontdekking van hetzelve gebaand had, ja opfpuitingen vervaardigde, die dusverre niet overtroffen zijn, en den befchouwer menigwerf in den waan bragten, alsof alles leef-

de; een man, die zijn ganſche leven der Ontleedkunde toewijdde, en, drie-en-negentig jaren oud, den Catalogus van zijn tweede Kabinet, aan hetwelk hij veertien jaren lang arbeidde, en dat volkomener was, dan het eerſte, dat *Czaar* PETER, in *Holland* zijnde, aankocht, voltooide.

Hoezeer wij de beſchouwing van den aard der ontſteking, als hoogst naauwkeurig en wel beoordeeld, aannemen, kunnen wij echter VAN DER HOUT niet bijvallen, wanneer hij zegt, „dat, zoo lang het ware karakter der ontſteking aanhoudt, dat is, zoo lang de *ſenſibele* en *irritabele* werking der voedende haarvaten buitengewoon verhoogd is, er ſtaande dien tijd geene vermeerderde aanſchieting van vaste dierlijke ſtof plaats grijpt." Hoe moet men dan de uitzweeting van die ſtof bij de *Croup* verklaren? wat geſchiedt er bij de *Fistula ſtereovalis*? immers vorming van een kanaal, gedurende het hevige der ontſteking; hoe moet men de vereeniging der hazelip, van alle verſche wonden verklaren? ja, wat zullen wij van het *Membrana Hunteri* en den *Uterus gravidus* zeggen? Wij merken dit ter loops en ſlechts vragenderwijze aan. De verſchillende Theoriën over de *Crusta pleuritica* vinden wij oordeelkundig bij elkander gebragt, en vereenigen ons gereedelijk met de laatſte, die onze Schrijver ook liefst als de zijne zou aannemen. Hoe veel lust wij ook gevoelen, den Schrijver te volgen, van wege het oordeelkundig en praktisch inzigt, in deze algemeene beſchrijving doorſtralende, moeten wij ons hiervan onthouden, ons tijdſchrift geene breedere uitweiding gedoogende.

Het tweede Hoofdſtuk handelt over de ontſteking in de verſchillende ſtelſels des bewerktuigden ligchaams. Daar elk orgaan, en dus ook elk bijzonder *Parenchyma*, zijn eigen leven bezit, en in den gezonden ſtaat zijne eigenaardige verſchijnſelen aan den dag legt, volgt van zelve, dat deze, ziekelijk aangedaan zijnde, zich ook eigenſoortig ontwikkelen. De vaat- en zenuwrijkheid der deelen komt mede hier zeer in aanmerking. Gaarne zouden wij

een *synoptisch* overzigt, van al hetgene hier oordeelkundig, zuiver praktisch gezegd wordt, geven; om reeds genoemde reden nogtans moeten wij dit laten varen.

Het draagt onze volkomene goedkeuring weg, dat de Schrijver, alvorens hij tot de beschrijving der ontsteking overgaat, de deelen, daarin betrokken wordende, uit een *physiologisch*, *pathologisch-anatomisch* oogpunt beschouwt.

De aard, oorsprong, kenteekenen, toevallen en uitgangen der roos zijn uitnemend behandeld en beschreven; het strekke elken Genees- en Heelkundige tot gids, bij deze gewigtige, dikwerf doodelijke ziekte des huidörgaans.

Wij verheugen ons, dat VAN DER HOUT zich ook schaart aan de zijde van den *Duitschen* Hoogleeraar DZONDI, om de brandingen door koude te keer te gaan. Recensent zag van geen middel tegen dezelve ooit meer onmiddellijk goede uitwerking, dan van het koude water. Jammer maar, dat er over het algemeen nog zulk een vooroordeel tegen hetzelve bestaat, en men het niet immer spoedig genoeg kan aanwenden.

De ontsteking der vingeren of teenen (*Panaritium*, *Paronychia*) verdeelt de geleerde Schrijver in zes soorten; te weten: in die van de huid, in die van de scheedevormige slijmbeurzen, in die der pezen zelve, in die van het beenvlies, in die van de kraakbeenige oppervlakten, en eindelijk van het been, der kootjes zelve.

De algemeene, als ook de bijzondere beschouwing van de ontsteking der slijmvliezen, mitsgaders die der vezelachtige, is wèl geslaagd. De bijzondere voorschriften, achteraan gevoegd, keuren wij in een werk van dezen aard goed, offchoon anders er niet voor zijnde, van wege het misbruik, dat er van gemaakt wordt, voor het minst slaafsche navolgers vormende. Eindelijk deed het ons genoegen, dat de Schrijver bijzonder de aandacht bepaald heeft bij de ontsteking van het gehoorwerktuig. Omtrent welke gebreken verkeert men nog wel meer in het duistere?

Wij eindigen hiermede ons kort verslag, betuigen, dat

VAN DER HOUT zijne taak gelukkig heeft aangevangen, en verbeiden het overige, als niet minder belangrijk voor de wetenschap, reikhalzend, waartoe wij hem lust, tijd en krachten van ganscher harte toewenschen.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XVden Deels 1ste Stuk. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr.* 8vo. 136 *Bl. f* 1-20.

Dit Stuk behelst twee Verhandelingen ter beantwoording der vraag: „ Welke waarde hebben de Kina-loogzouten in de Geneeskunde in het algemeen, en welke in Koortsen in het bijzonder? Werken zij op dezelfde wijze als de overige Kina-bereidingen, of waarin verschillen zij, en in welke gevallen is de eene boven de andere te stellen? Kan men ze in alle Koortsen en in alle tijdperken derzelve toedienen; of behoort de Arts zich aan dezelfde regelen te binden als in de Kina-bereidingen, of aan welke andere?" De Schrijver der eerste, aan wien de gouden medaille is toegewezen, is F. J. WITTMANN, Groothertoglijke Medicinaalraad enz. te *Mainz*; die der tweede, wien men een zilveren eereprijs heeft toegekend, wordt niet genoemd. Beide stukken zijn uit het *Hoogduitsch* vertaald.

Deze twee Verhandelingen vullen elkander wederzijds aan; in de laatste vindt men eene vrij uitvoerige opgave van de bereiding der Kina-grondstoffen, waarover de eerste Verhandeling geheel zwijgt, en welke ook in de vraag niet verlangd werd. De eerste is daarentegen meer praktisch, en beantwoordt op eene bepaalde wijze de onderscheidene punten der opgegevene prijsvraag. Het tweede stuk kenmerkt zich door groote zucht tot uitweidingen, en is niet overal even helder en duidelijk; duidelijkheid maakt daarentegen eene hoofdverdienste van het eerste uit. Om deze redenen heeft, onzes oordeels, de Maatschappij te regt het eene stuk de voorkeur boven het

andere gegeven. Het tweede ſtuk bevat echter ook vele lezenswaardige opmerkingen. Het is van nagenoeg dezelfde uitgebreidheid als het eerſte (66 bl.); doch de eigenlijke oplosſing der vraag wordt er in eenige weinige bladzijden afgehandeld (van bl. 115—136).

Bepalen wij ons daarom hoofdzakelijk bij de eerſte Verhandeling; hetgeen wij te gereeder doen kunnen, omdat de praktiſche reſultaten van beide Schrijvers in de hoofdzaak dezelfde zijn. De Heer WITTMANN volgt de leiding der vraag, en verdeelt zijne behandeling in drie Hoofdſtukken. I. *Over de waarde der zwavelzure Quinine in het algemeen, bijzonder bij Koortſen.* II. *Over de eigenaardige werking der zwavelzure Quinine, en hare verhouding tot de overige bereidingen van den Kina-bast.* III. *Over het gebruik der zwavelzure Quinine, en de regelen, daarbij in acht te nemen.*

Uit drie phyſiologiſche proeven, door den Schrijver genomen, vergeleken met de ondervinding van MAGENDIE en ELLIOTSON, blijkt het, dat de zwavelzure Quinine geene hoedanigheden bezit, gelijk aan die der enkelvoudige beſtanddeelen, die uit de narcotiſche planten verkregen worden; dat zij aan de maag en werktuigen der ſpijsvertering, in kleine giften, volſtrekt niet, en zelfs in grootere weinig bezwaarlijk valt, en, vooral in grootere giften, eene werking, die aan koorts gelijk is, voortbrengt (ſnellen en menigvuldigen pols, droogheid van den mond, dorst enz). Wat aanbelangt het therapeutisch vermogen van dit nieuwe middel, de Schrijver deelt eerst zijne eigene waarnemingen dienaangaande mede, waaruit weder op nieuw blijkt, hoe uitnemend zich dit middel in tusſchenpoozende koortſen betoont. In andere gevallen deed het echter geene werking, zoo als tot verbetering van den etter in boosaardige zweren en bij algemeene zwakte, waar de Kina zelve zoo veel goed doet. Hierop volgt eene opgaaf van de waarnemingen van anderen, die wel korter en met meer keuze had kunnen zijn opgeſteld. De aandacht wordt vermoeid door het lezen van achtereenvolgende waarnemingen, die in geen zamenhangend

overzigt zijn geplaatst. — In het tweede Hoofddeel komt de Schrijver tot het besluit, dat de zwavelzure Quinine, in de tusschenpoozende koortsen en daarmede vermaagschapte ziektevormen, om de *virtus febrifuga*, eene uitstekende geneeskracht bezit; maar dat wij, als tonisch versterkend middel, in zeer vele andere ziekten aan de Kina zelve den voorrang boven dit bestanddeel moeten toeschrijven. Het is er dus verre van af, dat de Kina door de Quinine vervangen zoude worden, zoodat men de eerste als geneesmiddel ontberen kon. — Wat het derde punt der vraag betreft, het spreekt van zelve, dat in aanhoudende koortsen, vooral in die, welke met ontsteking gepaard gaan, de Quinine even min als de Kina aangewezen is; men heeft er echter in adynamische koortsen, zenuwkoortsen enz. veelligt eveneens nut van te wachten als van de Kina, gelijk men dan ook in typhus de Quinine met goed gevolg wil aangewend hebben. Wat de regelen van toediening betreft, in tusschenpoozende koortsen moet men de Quinine, eveneens als de Kina, in het tijdvak van *apyrexie* toedienen. (In de Verhandeling van den ongenoemden Schrijver vindt men een voorbeeld, waar dit verzuimd werd, met geen ander gevolg, dan dat de Quinine weder werd uitgebraakt, en dat de lijder zeer verzwakte.) Ook moet de koorts opwekkende materiële oorzaak eerst worden opgeruimd. Dit laatste acht men bij de Quinine minder noodig; doch de Schrijver der tweede Verhandeling waarschuwt er wel uitdrukkelijk tegen, op het einde derzelve te regt aanmerkende, dat eene te vroegtijdige onderdrukking der koorts, zonder genoegzame voorbereiding en opruiming der verwijderde oorzaak, door welk middel dan ook, zelden op den duur ongestraft blijft. Hoe veel misbruik men ook al weder van de Quinine, gelijk van al wat goed is, gemaakt heeft, is moeijelijk te zeggen. Recensent heeft gezien, dat men met Quinine eene eenvoudige voorjaarskoorts, zonder eenige andere middelen, verdreef; en daar de patiënt, een knaap van 15 of 14 jaren, kort daarop recidiveerde en onder zijne behandeling kwam, had hij nu gelegenheid, om

deze koorts met *solventia* en *amara* spoedig en zonder verder recidif te genezen, tegen welke men reeds met de laatste en meestvermogende middelen was te velde getrokken. — De dosis, eindelijk, van dit middel wordt door den aard der koorts, den leeftijd en de eigenaardige gesteldheid des lijders bepaald. (Hier begaat de Heer WITTMANN eene onnaauwkeurigheid, door kort opeen twee tegenstrijdige zaken te zeggen: „Het phlegmatieke ligchaam, dat voor iedere levensopwekking sterkere prikkels noodig heeft, dan het sanguinische en cholerische, heeft juist daarom ook sterkere en grootere giften van de geneesmiddelen in ziekten noodig;" en hierop volgt vijf regels verder, dat de *Engelsche* en *Fransche* Geneesheeren bij hunne koortszieken grootere giften Quinine voorschrijven, dan men bij den phlegmatieken en nuchteren *Noordduitscher* noodig heeft.)

In dit stuk hebben wij eenige drukfouten opgemerkt, die de werken onzer *Haarlemsche* Maatschappij niet behoorden te ontsieren. Zoo wordt CAVENTOU op bl. 72 CAVELTON en daarna wederom GAVENTON genoemd; en in de eerste Verhandeling, bl. 52, haalt de Schrijver twee plaatsen uit zijne eigene Verhandeling aan, waarmede de bladzijden in het gedrukte stuk niet overeenkomen, en die denkelijk onveranderd uit het manuscript zijn overgenomen.

Ziehier, geachte Lezer, een kort verslag van het beloop dezer stukken. Het komt Recensent voor, dat zij, hoezeer beide verdienstelijk, nogtans niet van dien aard zijn, om *époque* in de Geneeskunst te maken, en dat veelligt ook het tijdstip, om eene goede monographie van de geneeskracht der Quinine te hebben, nog niet gekomen is.

Vaderlandsche Historie, *door* M. STUART, *Geschiedschrijver des Rijks. Met Platen en Kaarten. IVde Deel. Te Amsterdam*, *bij* E. Maaskamp. 1826. *In gr. 8vo. 559 Bl. f* 6-90.

Zoo hebben wij dan het *laatste* deel dezer Historie,

althans uit de hand van STUART, voor ons! Het heeft dien arbeidzamen en bekwamen Schrijver niet mogen gebeuren, zijne groote onderneming verder te brengen dan tot het einde des *Engelschen* Oorlogs. Het Vaderland en de geleerde wereld hebben veel, zeer veel in hem verloren, die grondige kennis aan oude en nieuwe Geschiedenis met smaak en bevallige voordragt wist te vereenigen, wiens kanselwelsprekendheid oor en hart boeide, en die door de eigenschappen van het hart even zeer als door die van den geest uitmuntte..... Doch het is *onze* taak niet, eenen STUART te prijzen. Vergenoegen wij ons, met eenig verslag van zijnen laatsten arbeid te geven.

Was reeds in het vorige Deel het opsteken van den storm afgeschilderd, die aan de voorbeeldelooze welvaart der *Nederlanders* in het derde vierendeel der achttiende Eeuw een einde zou maken, het eerste woeden van dien storm wordt hier afgemaald. Wij zien de beroovingen der *Britten*, vooral op *St. Eustathius*, het nemen onzer rijkgeladene koopvaarders en koloniën, de jammerlijke werkeloosheid onzer zeemagt, door verzuim van meer dan eene halve Eeuw tot de diepste laagte gezonken, doch welke men nu plotselijk herstellen wil, en, toen dat niet zoo vlotte als men wenschte, den Stadhouder de schuld geeft, die, in allerlei kleine geschriften, van geheime verstandhouding met *Engeland*, en dus van verraad, niet onduidelijk betigt wordt. Wij zien alles tot *Frankrijk* overhellen, hetwelk, door eene schrandere staatkunde, thans de edelmoedige speelt, onze *Westindische* koloniën herwint en teruggeeft, en *Trinconomale* een tijdlang beschermt, doch de van ons geroofde schatten op *St. Eustathius* voor *zichzelve* herneemt; — *Frankrijk*, hetwelk ons tot medewerking aanspoort, en dus, hoewel zonder een stellig gesloten verbond, op zijne hulp doet steunen, en daardoor herhaalde vredesvoorslagen van *Engeland*, met eene fierheid, die *Neêrland* onder DE WITT, maar niet *Neêrland* in 1781 en 1782, zou gevoegd hebben, doet van de hand wijzen, en ons blindelings in de armen van *Frankrijk* werpen; van *Frankrijk*, hetwelk

ons, met zijne gewone goede trouw, bij den Vrede aan den vijand ter prooije laat, en, terwijl het voor *zichzelve* zeer goede voorwaarden weet te bedingen, *juist daardoor* de *Britten* te sterker op den afstand van *Negapatnam* van onze zijde doet staan, om toch eenige schavergoeding te hebben. De verblinding of de haat is zelfs zoo groot, dat men in de Hoofdstad van *Frankrijk* den Vrede wil sluiten; schoon het slechts van ons zou hebben afgehangen, om, door eene regtstreeksche onderhandeling met *Engeland*, hetzij te *Londen* of in *den Hage*, voordeeliger voorwaarden, en misschien het behoud van *Negapatnam*, te bedingen. Onder dit alles neemt de tweedragt hand over hand toe. Terwijl *Zeeland* de vredebreuk bejammert, en gaarne zoo spoedig mogelijk heelen wil, tracht *Vriesland* de herstelling van het oude verbond met *Engeland* onmogelijk te maken, en helt geheel tot de *Fransche* zijde over, benevens de meerderheid van *Holland*. *Amsterdam* beschuldigt den Hertog van *Brunswijk*, 's Prinsen raadsman, in een afzonderlijk gehoor, bij den Stadhouder. Deze, hierover verontwaardigd, deelt zulks den Hertog mede, die om voldoening vraagt; en deze nieuwe brandstof, bij zoo veel andere gevoegd, dreigt de vlam der tweedragt door het geheele land te verspreiden. Sommigen prediken zelfs reeds *aan het Volk van Nederland* eene *zuivere Volksregering*, en afschaffing van alle bestaande inrigtingen. — Maar, hoe jammerlijk ook de zaken gesteld waren, zoodat *Europa* in ons niet meer de oude *Nederlanders*, de mannen van *Chatham* en *Ramillies*, herkende, zoo was de geest nog zóó niet uitgedoofd, of de Natie gaf nog eenige blijken van vooronderlijken heldenmoed. OORTHUIS en MELVIL kweten zich dapper; de Kapers JARRY en LE TURCQ gedroegen zich als ware zeehelden. Roemrijk, schoon nutteloos, was de slag op *Doggersbank*, waarin de *Brit* het eerst afdeinsde, hoewel sterker in geschut en bemand met meer geoefend volk; maar *zijn* konvooi bragt hij binnen; het onze naar de Oostzee kon zijne reis niet vervolgen. Met dat alles was de geest der Natie daardoor

opgewonden; doch nu verwachtte zij ook grootere zaken, en men werd dubbel wrevelig, toen deze niet volgden. Zoo moest dan de uitſlag wel ongunſtig zijn, daar allerlei noodlottigheden zich bij de tweedragt en weerloosheid voegden, om onze geringe ſcheepsmagt geheel te vernietigen; daar een voorgenomen togt naar *Brest*, ter vereeniging met de *Franſche* vloot, geene plaats kon hebben, hetwelk den argwaan op den Stadhouder ſlechts vermeerderde, en aan *Frankrijk* een heerlijk voorwendſel gaf, om ons te verlaten; terwijl toch KINSBERGEN, aan wiens moed en trouw wel geen twijfel was, omtrent gelijktijdig uitgeloopen, door ſtorm weder binnengaats werd gedreven, na verlies van een nagelnieuw ſchip, dat met man en muis verging, zoo als te voren de zesenzeventiger *Prins Willem* vergaan was.

De Heer STUART heeft zich hier ook weder gehouden aan de manier, door hem in de vorige Deelen gevolgd; naauwkeurige en uitvoerige ontwikkeling van daadzaken, geheel op echte ſtukken en *officiële* beſcheiden gebouwd, zonder zich bijkans eenige oordeelvelling te veroorloven. Dit werd *hier* te meer gevorderd, omdat de partijſchap zich van *dit* gedeelte der Geſchiedenis bijkans uitſluitend heeft meester gemaakt. Het zij ons vergund, zonder het groote en treurige geſchil weder ter bane te brengen, hetwelk ons Vaderland op zoo vele rampen is te ſtaan gekomen, aan te merken, dat de werkeloosheid in den toenmaligen *Engelſchen* Oorlog wel niet te ontkennen is; doch dat men die niet zoo zeer aan traagheid der uitvoerende Magt, als wel aan het diepe verval der zeemagt, jaren herwaarts, moet toeſchrijven; terwijl de Partij, die zich thans bij uitſluiting *vaderlandsch* noemde, nog gedurig den ouden roem der *Nederlanderen* op het oog had, en hunne overwinningen in vroegere *Engelſche* oorlogen wenschte vernieuwd te zien, zonder de veranderde omſtandigheden genoegzaam te bedenken, en zich te herinneren, hoe men *Engeland* vroeger, bijna eene Eeuw lang, groot had laten worden, en het nu vergeefs wel in een oogenblik gaarne vernederen wilde. Daarbij kwam ook, dat de Stadhouder gedurig op vermeerdering der landmagt drong, hetwelk men in de toenmalige omſtandigheden geheel ongepast en noodeloos keurde; en, daar men zich de vroegere ſtrekking der Stadhouders, om de landmagt ten koste van het zeewezen te vergrooten, nu voor den geest bragt, meende men, dat WILLEM DE V, vooral onder het geleide van

eenen vreemdeling, den Hertog van *Brunswijk*, wel geene andere bedoeling kon hebben. Herinneringen uit den zevenjarigen oorlog, en van het toenmalige wantrouwen op 's Prinsen Moeder, kwamen hierbij, en zoo werd de argwaan ten top gevoerd. Doch de onzijdige Geschiedenis vindt niets tot versterking dier honende vermoedens, daar de Prins altijd met deskundigen raadpleegde, en zelfs in het geval van *Brest*, waarin men hem het zwaarst heeft beschuldigd, niets deed, zonder den raad van den zoo geprezenen ZOUTMAN. Dat hij bevrediging met *Engeland* wenschte, was natuurlijk; en men mag gerustelijk vragen, wie het Vaderland meer beminden, zij, die daartoe meer, of dezulken, die daartoe in 't geheel niet overhelden, en alle heil verwachtten van *Frankrijk?* De uitkomst spreekt ten minste op een' geduchten en waarschuwenden toon voor de eersten.

De Platen in dit Deel zijn OORTHUIS, ZOUTMAN en KINSBERGEN, en de gevechten, waarin dezelve zich onderscheiden hebben.

Prins MAURITS *van Nassau geenszins de Vijand, zijn Broeder* FREDRIK HENDRIK *de Vriend der Remonstranten. Door* A. STOLKER. *Te Rotterdam, bij* M. de Bleyker. 1827. *In gr. 8vo.* 134 *Bl. f* 1 - 25.

De Eerw. STOLKER, zoo bedreven in de Geschiedenis van zijn Kerkgenootschap, en alles, wat daartoe betrekking heeft, tast hier het zoo algemeene gevoelen aan, dat Prins MAURITS een vijand zou geweest zijn der *Remonstranten*. Door eene plaats uit de Kerkelijke Geschiedenis der Heeren YPEY en DERMOUT aan dit vermoeden geraakt, onderzocht hij verder, en vond dit gevoelen bevestigd. Hetzelve komt hierop neder: dat MAURITS eigenlijk het geheele geschil niet kende, of liever de *Remonstranten* beschuldigde, dat *zij* de willekeurige verwerping, ook van kleine kinderen, stelden; dat hij het naderhand voor 's lands rust veiligst hield, dat *beide* partijen kerken zouden hebben; dat, toen deze scheiding of afscheuring niet in het plan viel der Staten van *Holland*, hij deze daartoe, eerst door *invloed*, daarna door *gezag*, en eindelijk door *dadelijkheid*, zocht te brengen. Hij wilde de geschillen vervolgens door de *Synode* beslecht hebben; doch deze viel tegen zijne verwachting uit, door de

eene partij te verdoemen, de andere geheel op het kusſen te helpen: toen kon hij niet meer terug; de *Contraremonſtranten* waren hem te ſterk: hij gaf wel zijn ongenoegen te kennen, doch berustte vervolgens in de zaak. Hij zoude (indien men deze vergelijking hier gebruiken mag) meer of min de rol van PILATUS geſpeeld hebben.

De Heer STOLKER heeft, met de hem eigene geleerdheid, verſcheidene opmerkelijke bewijzen voor zijn gevoelen te berde gebragt. Doch hij heeft, met de waarheidsliefde eens onzijdigen Geſchiedonderzoekers, zichzelven ook geenszins de zwarigheden tegen dat gevoelen ontveinsd. En het zijn deze tegenbedenkingen, die ons, *na een naauwkeurig onderzoek*, nog voorkomen, de zaak *althans* in evenwigt te doen hangen, zoo niet ten nadeele van MAURITS te beſliſsen. *Ten nadeele*, zeggen wij; want het komt ons hoogstbezwaarlijk voor, alle de gezegden, ook die hier geheel op nieuw, uit aanteekeningen van den geleerden Schrijver, worden bekend gemaakt, en die ten voordeele der *Remonſtranten* kunnen dienen, met *andere* gezegden en daden des Prinſen te doen overeenſtemmen. Dat, vooreerst, de Prins aan de *Contraremonſtranten* het zachtſte gevoelen, waartoe hij blijkbaar overhelde, toeſchreef, en, toen hij hierin door zijnen neef WILLEM LODEWIJK beter was ingelicht, (eene eerlijkheid, die dezen Graaf eere aandoet, hoe bitter hij anders ook was) *nogtans*, of liever *van toen af*, met den meesten ijver voor hen partij trok, is toch hoogstopmerkelijk. „ Maar „ hij wilde ſlechts afzondering, die hij voor het beste middel „ tot herſtelling der rust hield." Indien dit zoo was, waarom dreef hij dan de *Synode?* Immers, zoo lang er eene Kerk beſtaan heeft, zijn *Conciliën* en *Synoden* er *nooit* op uit geweest om te ſchikken, maar wel om te verdoemen, van *Niceën* tot *Trente* en *Dordrecht* toe. *Zoo veel* had MAURITS toch wel kunnen weten; en wist hij 't niet, zoo paste hem allerminst het doordrijven. Maar, dit daargelaten, STOLKER vindt, (bl. 25, 26) dat MAURITS, toen het zoo hoog geloopen was, in zekeren zin wijzer deed van de ſtrijdige gezindten te willen afſcheiden, dan, gelijk OLDENBARNEVELD, de eenheid voor te ſtaan. Doch, hoe ſtrookt dit met het volgende, op bl. 41?: „ Het was de Vorst alleen, die niet ſcheen be„ grepen te hebben, *hetwelk elk ander klaar had kunnen* „ *zien*, dat, als eens de ſcheurkerk de handen volkomen vrij „ had, zij de *Remonſtranten* volſtrekt niet nevens zich zou

„ willen dulden, maar hen geheel zou trachten te onderdrukken en uit te roeijen." Zou de Prins *alleen* dit niet gezien hebben? Hij was toch anders zoo kortzigtig niet. Maar het was hem om den Godsdienst niet te doen. Konden de *Remonstranten* in stand blijven, mits de Advocaat viel, zoo was hem zulks onverschillig; hij zocht hunnen ondergang niet: maar dit was onmogelijk, en *daarom moesten* zij dan met hunnen Vriend vallen. Met hunne leerstukken liet de Prins zich niet in; maar, schoon de *Gomaristen* nu, gelijk hij bespeurde, eene leer verkondigden, die het zeer gezonde natuurlijk verstand van den Prins afkeurde, zoo moest dit toch de *oude leer* zijn, die zijn Heer Vader hier geplant had. Kortom, MAURITS zelf heeft het geheele geheim verraden, in zijn gezegde tegen Burgemeester DE LANGE: „ Ik weet „ van geene *prædestinatie*, of 'ze graauw of blaauw is; maar „ dit weet ik, dat des Advocaats pijpen en de mijne geen „ één geluid slaan." Dat dus de ijver van MAURITS, om kerken te bezorgen aan de scheurmakers, die te driftig was, om aan de oude stelling van onzijdigheid plaats te geven, niet zoo zeer uit afkeer van de *Remonstranten*, als uit staatkunde voortvloeide, geven wij gaarne toe; maar of het karakter van den Prins daarbij nu wint, en of gemoedelijke, hoezeer dan ook blinde overtuiging, (gelijk bij WILLEM LODEWIJK) als drijfveer der vervolging, niet nog edeler was, dan de Godsdienst als *vehikel* gebruikt, om den Advocaat (zóo mogelijk) *naar zijne pijpen te doen dansen*, dit willen wij liefst aan anderen ter beslissing overlaten. Eenige ongeduldige gezegden tegen de Predikanten, die MAURITS nu misschien vreesde, *dat hem boven 't hoofd zouden groeijen*, doen niet genoeg af tegen zijne *weigering*, om aan die van *Hoorn*, nog vóór de beslissing der Synode, eene kerk vóor de *Remonstranten* te vergunnen, tegen het aanstoken der vervolging tegen de *Remonstranten* te *Gouda*, en eindelijk tegen zijn bitter gezegde omtrent de *Remonstrantsche* Predikanten, „ dat hij „ niet zou lijden, dat zij weder in 't land kwamen, omdat zij „ hem den voet hadden zoeken te ligten." *Dit* was zijne groote grieve tegen de *Remonstranten*. De Advocaat had hen begunstigd; UITENBOGAART, dien hij, om eene reden, die men slechts vermoeden kan, haatte, behoorde tot hen; nu moesten zij weg, of zij de *prædestinatie* geleerd hadden of niet.

De Schrijver gaat nu, in het tweede gedeelte, over, om

FREDRIK HENDRIK van zwakheid in het voorstaan van de belangen der *Remonstranten* vrij te pleiten. Hier valt minder geschil over daadzaken, van welke de Schrijver weinig nieuwe te berde brengt, als wel over derzelver drijfveren. De Heer STOLKER geeft zich vele moeite, om den Prins in dezen volkomen vrij te pleiten, zelfs in het bedenkelijkste geval, dat van DE GROOT in 1631; en wij moeten erkennen, dat deze Vorst geen' beteren noch schranderder voorspraak had kunnen bekomen, die alle omstandigheden te zijnen voordeele doet gelden. Doch *volkomen* heeft de achtingwaardige man ons nog niet overtuigd, dat de groote Staatsman en Geleerde, het sieraad zijns Vaderlands, zich onvoorzigtig en hoofdig gedroeg, en, in zijnen toestand, het hart te hoog had. Een man, die voor de weldaden, aan zijn Vaderland bewezen, zóó behandeld was, die in de geheele wereld door zijne algemeene kundigheden te regt kon, deze moest, om in het land te blijven, geen *excus* vragen, en daardoor zijne vervolging wettigen. Doch wij bekennen gaarne, dat men de zaak uit verscheidene oogpunten kan beschouwen, en dat, zoo de minste zweem van schuldbekentenis eenen DE GROOT even min voegde als een verzoek om genade aan BARNEVELD, nogtans de erkentenis van *ongelukken, hem ter zake van verschillen in de Regering overgekomen*; (zie WAGENAAR, XIde D. bl. 147) volstrekt niets vernederends voor hem behelsde, en dat, *zoo hij de zekerheid gehad had, dat men hem op dit verzoekschrift in het land zou willen laten*, hij gewis van hardnekkigheid niet geheel vrij te pleiten zou zijn, omdat hij 't weigerde. Doch dat is juist de vraag! Voor 't overige moet men aan de zijde van FREDRIK HENDRIK wèl den eed in het oog houden, dien hij bij de aanvaarding des Stadhouderschaps moest afleggen, en de ongelegenheid, waarin hem het verlies des briefs van REIGERSBERGEN aan DE GROOT stortte, als waardoor hij niet weinig *gecompromitteerd* werd. Eindelijk is het merkwaardig, dat FREDRIK HENDRIK, volgens den Heer STOLKER, juist het tegendeel bedoelde van MAURITS, namelijk *eene hereeniging der gescheurde Kerk*, en dat hij dáárom het werken der *Remonstranten* om vrije Godsdienstoefening minder bevorderde, (bl. 121.) Doch, zoo dit hem als beweegreden diende, is het onbegrijpelijk, dat hij na de *Synode* van *Dordrecht* iets dergelijks durfde hopen. In allen gevalle moet men, om FREDRIK HENDRIK wèl te beoordeelen, bedenken, dat

hij *tegen*, gelijk MAURITS *met* den ſtroom der volksmeening roeide; en dat, nog kort vóór onze dagen, ten duidelijkſte aan JOSEPH II en de *Belgen* gebleken is, hoe weinig een verlicht en verdraagzaam Vorst vermag, wanneer hij de vooroordeelen in het godsdienſtige van eene verblinde Natie te onvoorzigtig en voorbarig durft aantasten.

Wij doen voor het overige hulde aan de voorbeeldige onzijdigheid van den grijzen *Remonſtrantſchen* Kerkleeraar, waaraan wij dit belangrijk geſchrift te danken hebben, daar hij de misſlagen zijner partij, in de toenmalige kerktwisten, zelfs die harer voornaamſte hoofden, geenszins verzwijgt of verbloemt. Dit, gevoegd bij den toon, die in de *Kerkelijke Geſchiedenis* der Heeren YPEY en DERMOUT heerscht, is een aangenaam teeken der tijden.

Verhandeling over den Nederlandſchen Koophandel, door J. VAN OUWERKERK DE VRIES, *ter beantwoording eener vrage van de Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem, aan wien de gouden eereprijs en de premie van* 150 *guldens zijn toegewezen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1827. *In gr.* 8*vo.* 270 *Bl. f* 3-:

Het treurig verval van den *Nederlandſchen*, vooral van den *Amſterdamſchen*, koophandel is eene waarheid, die elk in het oog valt, en geene ontkenning of verbloeming gedoogt. Terwijl *Hamburg* zich van zijn nog dieper verval en gedeeltelijke afbraak met pijlſnelle vlugt weder omhoog verheft; terwijl de markt der wereld zich hoe langer zoo meer te *Londen* vestigt; terwijl *Frankrijk*, het zoo lang van de zee afgeſlotene en in 1815 zoo diep vernederde *Frankrijk*, door nijverheid en *activen* koophandel weder zoo zeer eene plaats onder de handeldrijvende Volken inneemt, dat een hedendaagsch Reiziger hetzelve daarin de *eerſte* na *Engeland* toekent, — vermindert jaar op jaar het getal der bodems, die het *IJ* bedekken, of, zoo dit *getal* ook eens ſchijnbaar vermeerdert, is toch de grootte der ſchepen zoo veel geringer dan die der te *Hamburg* of *Antwerpen* binnenvallende vaartuigen, dat men zich bedroeft over de minderheid b. v. der *Zuid-Amerikaanſche* ſchepen, die uit die nieuwontgonnen mijn voor het handelsbedrijf in *Amſterdam* zijn ingeloopen, vergeleken bij de duizenden, die in 1827 de *Elve* bedekten; of over de niet

noemenswaardige hoeveelheid van fommige artikelen, b. v. peper, huiden, enz. te *Amfterdam* aangekomen. Het is wel waar, dat *Antwerpen* zich met jeugdige kracht fchijnt te verheffen; doch welk regtgeaard *Hollander*, ja *Nederlander*, zou toch begeeren, dat die verheffing gefchiede ten koste des geheelen ondergangs van eene ftad, waaraan zich zulke groote, zulke onvergankelijke herinneringen hechten? Wie juicht dus niet de wijsheid der waarlijk *Hollandfche* Maatfchappij van *Wetenfchappen* toe, die (gelijk zij ook in andere prijsvragen de behoefte des tijds in het oog heeft gehouden) dus nu de oorzaken van het verval des *Koophandels* tot een onderwerp der nafporingen voor alle kundige en vaderlandlievende mannen heeft uitgekozen?

De vraag was moeijelijk In eene zaak, waar reeds zoo veel beproefd is, waar eene vaderlijke Regering verfcheidene middelen vergeefs had aangewend, zou daar een enkel perfoon met een gelukkig gevolg zijne ftem verheffen, om de oorzaken van verval en de middelen tot herftel aan te wijzen? En nogtans heeft zich die ftem doen hooren, en met een zoo gelukkig gevolg, dat beoordeelaars, uit den boezem der Maatfchappij gekozen, en van uiteenloopende gevoelens, (waaronder, zoo wij wèl onderrigt zijn, zich ook de hoogstverdienftelijke Staatsman G. K. VAN HOGENDORP bevindt,) eenparigltjk deze Verhandeling den gouden eereprijs enz. hebben waardig gekeurd. Dezelve doet haren Schrijver, een aanzienlijk *Amfterdamsch* handelaar, die zich thans met der woon te *Zeist* heeft gevestigd, den Heere VAN OUWERKERK DE VRIES, geene geringe eer aan. Wij zullen onzen Lezeren daarvan een beknopt denkbeeld trachten te geven.

Vooraf gaat een *gefchiedkundig overzigt der gebeurtenisfen*, hetwelk misfchien een weinig te breed is, daar het ook ftaatkundige gebeurtenisfen bevat, die met den handel in geen regtftreeksch verband ftaan; terwijl het nogtans omtrent andere, die daarmede naauw verwant zijn, gewigtige bijzonderheden en noodzakelijke, fchoon treurige herinneringen bevat, zoo als de ontwikkeling der nijverheid in 1802, en de geweldige fchade, ons door de oorlogsverklaring in 1803, alsmede door de verweldiging der *Kaap* in 1804, aangebragt, waarbij, op eene fnoode wijze, met fchending van het verdrag, ook de bezittingen der Zuidzee-Walvischvangst-Compagnie werden geroofd; *geroofd*, gelijk de fchepen, die, gerust op het pasgeflotene verdrag, argeloos en, zoo zij dach-

ten, veilig naar huis, en den op hen loerenden nabuur in den mond liepen. „ Zoo veel schats was nog nooit verslonden. „ Wie zal de millioenen opsommen? Beter is het, de bere- „ kening maar niet te beproeven. Nu ving dan het laatste „ tijdperk onzer folteringen, en niet minder onzer diepste ver- „ nedering, aan." (Bl. 49.) Het geheele tafereel der ontluikende welvaart, en van de *laatste* krachtige inspanning der Natie, zoo deerlijk teleurgesteld, is hoogstlezenswaardig.

Na dit overzigt komt eene *herziening*, waarin *uit hetzelve* de oorzaken van het verval des handels worden opgespoord. Vooreerst, de eigenbaat en hebzucht van *Engeland*, hetwelk, niet tevreden met zijn gebied in *Indië* over 60 (80) millioenen zielen te hebben uitgebreid, *ten einde dezen tot het koopen van* Engelsche *fabrijkgoederen te noodzaken*, in plaats dat *zij zelve* die te voren naar *Europa* zonden, niet rusten kon, eer het den vreedzamen nabuur ook in den grond had geboord, ten einde deszelfs wereldhandel tot zich te trekken. Het is waar, in het geschil van 1779—1780 kent de Schrijver onze kooplieden niet vrij van schuld; doch, behalve dat wij, door de mededinging van *Amerika*, daarvóor zeer zwaar geboet hebben, zoo was ook de wijze, waarop *Engeland* ons in 1784, even als in 1803, aanviel, meer dan onedelmoedig. In 1795 werd de roof onzer, op de trouw der Traktaten veilig varende, schepen herhaald, en men nam ook onze Koloniën weg, maar thans *in naam van den Stadhouder*, hetwelk derzelver overgave zeer bevorderde (even als die der vloot in 1799). „ De Koloniën," zegt de Schrijver op bl. 83, „ *andermaal uitgeput*, keerden wel terug, maar niet het onschatbare eiland *Ceylon*." (Hier drukt de Schrijver zich onnaauwkeurig uit. Het is de gewoonte der *Engelschen* niet, Koloniën, die zij veroveren, uit te mergelen. De Koloniën, in 1802 teruggegeven, vooral de *Westindische*, *Demerary*, *Berbice* en *Essequebo*, waren, wel verre van uitgeput, integendeel in een' zeer bloeijenden staat; zoodat men zich daarmede, als eene vergoeding voor het verlies van *Ceylon*, wist te troosten. Dit schijnt de *Engelschen*, door de teruggave van zulke welvarende bezittingen, vrij te pleiten van de verdenking, alsof de geheele Vrede van *Amiens* slechts een lokaas zou geweest zijn, om onze en de *Fransche* aan de zee toevertrouwde schatten te zekerder in hunne magt te bekomen; ten zij men stellen wilde, dat die schatten de kosten der herovering door de Heeren der Zee rijkelijk konden opwegen.) Bij de her-

ing in 1813 en 1814 wist men zich dan toch die Kolo-
i, benevens de *Kaap*, door eene zonderlinge *Rekening*
-ant, waarbij aan *Nederland* voor deszelfs *verlossing*. (ge-
in 1795) ruim 100 millioenen op de *debet*-zijde gebragt
den, toe te eigenen. Op deze wijze behielden wij op
Zuid-Amerikaansche vasteland slechts de oudste, en dus
st uitgemergelde, onzer Volkplantingen, *Suriname*. De
r der *Engelschen* tegen den slavenhandel werkte ook zeer
ons nadeel. (Wij nemen de vrijheid, hier weder van den
r. OUWERKERK DE VRIES te verschillen, die dezen
itregel der *Engelschen* uit een min gunstig oogpunt be-
ouwt. Het is waar, men denkt vrij algemeen, dat de
gelschen hierbij slechts den ondergang der *Westindische*
loniën hebben ten oogmerk gehad, ten einde alsdan, uit
me *Oostindische* bezittingen, alléén *Europa* met koloniale
deren te kunnen voorzien; doch hiertegen strijden dan toch
schatten, aan *Demerary* te koste gelegd, en de gebruikte
istjes, om deze Kolonie in 1814 te behouden, alsmede de
enwoordige bloei van *Jamaica*, die wel bewijst, dat eene
lonie ook *zonder slavenhandel* kan bestaan.) *Amerika* heeft
i *Hollandschen* handel, door de ontwikkeling van deszelfs
lustrie en active *koop-* en *vrachtvaart*, mede zeer benadeeld.
ch de meeste schade hebben wij zelve ons gedaan, door,
iurende de sluiting der zee, van vreemden, die wij tot de
ntralisatie van schepen en goederen bezigden, en wien wij
s de geheimen van den handel moesten vertrouwen, dien
idel zelve te leeren, en allengs denzelven in hunne handen
er te brengen. Verscheidene *Nederlanders* verhuisden naar
lers, en leerden aldaar de trafijken en den handel aan an-
e Natiën. Daarbij voegden zich oorzaken, van ons onafhan-
lijk, zoo als het verlies van *Ceylon*, en dus van den kaneel-
ndel enz. Op een treurig tafereel van het diepe verval in
11—1813 volgt dat der aanvankelijke herstelling, spoedig
or een nieuw verval afgewisseld. Het ergst van de zaak
is, dat de openzetting des handels op onze *Oostindische* be-
tingen eene menigte vreemde fabrijkgoederen derwaarts
ed stroomen, die de koloniale goederen, vooral de koffij,
or mededinging, tot eene ongehoorde hoogte opvoerden,
wijl die door aanvoer in het Moederland telkens daalden;
, zoo doende, werd de handel met schade gedreven. Ein-
lijk heeft men een *beschermend regt* van 25 pCt. op de
eemde inkomende wollen en katoen-fabrikaten gelegd. De

Schrijver verdedigt dit, en toont aan, dat de *Nederlandsche* nijverheid de behoeften in de *Indiën* wel kan vervullen, en de voortbrengselen van daar kan afhalen. Men heeft gedwaald, door slechts op de behoeften der *Europeanen* in de Volkplantingen te rekenen; de *Engelschen* hebben het oog gevestigd gehouden op den *inlander*, en daardoor eene ontzettende massa goederen afgezet. Thans is de handel naar de *Oost*, weleer 's lands goudmijn, stuiptrekkende en onzeker geworden, (waarbij nog de jammerlijke *Javaansche* oorlog komt, die zoo vele verwoestingen aanregt en zoo veel schatten kost, en de handelwijze van het tegenwoordige *Indische* bestuur met de koperen munt, die het wel *uitgeven*, maar niet *aannemen* wil.) Nog heeft men de vrachten der reeden naar de *Oost* voor troepen en koopmanschappen beknibbeld.

Het nu volgende gedeelte, namelijk, *in hoeverre deze oorzaken door eigen toedoen of door de omstandigheden zijn voortgebragt*, moet natuurlijk eenige herhaling van het gezegde bevatten. Overgaande tot de vraag, in hoeverre men den algemeenen handel, voor het tegenwoordige, als geheel of gedeeltelijk voor verloren moet achten, beantwoordt hij die vraag over 't algemeen ontkennend. Hij beweert, dat er nog geen één handeltak volstrekt behoeft opgegeven te worden, in zoo verre namelijk de handel niet over 't algemeen eene andere rigting genomen heeft, en dus voor ons, gelijk voor alle Volken, verloren is. Er is echter geen regel zonder uitzondering; dit erkent de kundige Schrijver zelf door den graanhandel naar het Zuiden, ten gevolge des handels uit *Odessa* en misschien uit *Egypte*, voor ons als verloren te achten. De middelen tot herstel, die ons overig blijven, zijn: 1) Onze geldende waarde bij andere Volken, ten gevolge van de oprigting des nieuwen Koningrijks en het karakter van onzen Koning. 2) De trap der ontwikkelde nijverheid, vooral in de Zuidelijke Provinciën, die in staat is den handel te voeden, en de vorderingen van vele jonge lieden, vooral in de koopvaardij. (?) 3) Zonderling is de naam dien de Schrijver aan het derde punt heeft gegeven; *de kracht van het ondersteunend en aantrekkend vermogen*, (dat wil zeggen, de nog overgehoudene geldmiddelen) die de Schrijver echter hoopt en bidt, (en wij met hem) dat niet aan het jammerlijke *actie*-spel moge worden prijs gegeven. 4) Juistheid en snelheid in de volvoering, bij goede trouw in het bedrijf. Hier bekomen de kooplieden verscheidene wijze lessen, die het

hopen is, dat zij behartigen en opvolgen zullen. Wij kunnen in de bijzonderheden niet treden. Ook worden verscheidene ingeslopene misbruiken gegispt, zoo als het ter zijde schuiven van den echten, ouden, nuttigen makelaarsstand, en van de zoo nuttige, ja onmisbare *tweede hand*, die door de groote zeehandelaars, bij gebrek van gewigtige zaken, zelve wordt ingenomen. (Zoo verkoopt de Handelmaatschappij, naar wij vernemen, in *Indië* thans goederen *in het klein!!*)

Nu treden wij tot de gewigtige vraag, welke nieuwe bronnen er geopend, welke nieuwe middelen moeten aangewend worden, tot uitbreiding des *Nederlandschen* handels. *Griekenland*, dat zich nu aan zijne vijanden tracht te ontworstelen, en misschien eerlang zal vrij zijn; de nog *Spaansche Westindiën*, (*Cuba*) *Haïti*, *Zuid-Amerika*, *Mexico*, *Brazilië*, kusten van tachtig graden breedte, in zeven Republieken en één Keizerrijk; welke ruime velden, voor de *Nederlandsche* fabrijk- en handel-nijverheid geopend! Men zou zelfs, op het spoor der *Amerikanen*, Kaap *Hoorn* om, langs *Chili's* *Peru's*, *Guatimala's* en *Mexico's* kusten, handeldrijvende, naar de Noordwestkust van *Amerika* kunnen stevenen, aldaar de kostbare pelterijen opdoen, en met dit bij uitstek gewilde handelsartikel thee inruilen in *China*. Het is voor den handel te hopen, en ook uit den aard der zaak te verwachten, dat eerstdaags deze nieuwe Gemeenebesten zullen in rust komen; zoo niet, zouden de geweldig hooge regten, in sommige derzelven opgelegd, den handel geheel doen verloopen. Men moet slechts, door onvoorzigtige ondernemingen, de markt niet overvoeren. — Ten besluite dezer § wordt de tegenwoordige *commerciële* staatkunde van *Engeland*, die, hoe schijnbaar onbekrompen ook, juist ten onzen aanzien hard is, ons *bepaaldelijk* uit de *Britsche Westindiën* uitsluit, en met ⅕ verhooging op de inkomende regten belast, in het ware daglicht gesteld, en vergeleken bij onze *waarlijk liberale* regten, die, zelfs met de zware belasting op de uitheemsche goederen in onze *Oostindiën*, nog 5 pCt. lager zijn, dan die in de zoogenaamde *Engelsche vrijhavens* worden geheven. Eindelijk wordt een verbeterd *stelsel van asurantie* aanbevolen, ter aanmoediging derzelve in onzen eigenen boezem. (Het is ons nog niet klaar, dat dit zoo veel voordeel geeft: door onze schepen bij den vreemdeling te laten verzekeren, moet deze dan toch ook al de schade dragen; en hoe groot is niet, door de onverklaarbare noodlottigheid, die onze bo-

dems schijnt te vervolgen, die schade in de laatste jaren geweest!)

De vraag der Maatschappij was hiermede beantwoord. Maar de Schrijver heeft nog, ten slotte, drie onderwerpen behandeld, die met den handel in het naauwste verband staan; *de Handelmaatschappij*, *het Noordhollandsche Kanaal*, en *de afsluiting van het IJ*; onderwerpen, die aan veel tegenspraak en discussie in het Publiek, en gedeeltelijk zelfs in de Staten Generaal, zijn onderhevig geweest. Wij moeten erkennen, in ons nog altijd weifelend oordeel over de Handelmaatschappij door den Schrijver bepaald te zijn geworden. Het oogmerk was goed; maar de rigting, die zij genomen heeft, is verderfelijk. De handel is daardoor, in plaats van *aangemoedigd* en *ondersteund*, gelijk het oogmerk was, met eene geldmassa van 37 millioenen uit het veld geslagen en als 't ware verpletterd geworden. Het komt ons zelfs voor, dat de tegenwoordige treurige staat van den handel in *Amsterdam* grootendeels hieraan is toe te schrijven. Men zal vragen, of dan niet de oude *O. I.* Maatschappij, die zelfs *uitsluitend* octrooi had, *Nederland* nog meer moest benadeeld hebben? Doch het geval was toen geheel anders. Men deed hetgene, waarvoor men rondborstig uitkwam; men *bepaalde* den handel naar zeker gedeelte der wereld, waar mededinging verderfelijk was, en liet overal elders aan die mededinging ruim spel. De Handelmaatschappij is een *halve* maatregel. Zij *verbiedt* den handel nergens, en laat schijnbaar overal vrijheid; maar zij verstikt, door hare ondernemingen, niet op ééne plaats, niet in één gewest, maar *overal* (want nergens is haar invloed uitgesloten) den ontluikenden handelgeest, die tegen zulk een reusachtig kapitaal niet op kan. Reeds is alle particuliere *Nederlandsche* (niet *Engelsche* of *Amerikaansche*) handel, zoo als wij vernemen, door de Handelmaatschappij van *Java* verdrongen. Dus geniet men door dezelve geen der *voordeelen* van den uitsluitenden handel, (daar de toegelatene vreemdeling zich door de Maatschappij niet laat afschrikken) maar wel alle de nadeelen. Is het te verwonderen, dat een groot gedeelte der kooplieden met wrevel tegen dit ligchaam vervuld is? — Daarentegen is de wezenlijk nuttige geoctrooijeerde Maatschappij voor den *Chineschen* theehandel door gebrek aan deelneming blijven steken. *Dit* is niet de schuld der Regering, maar van een vooroordeel der Natie. De Heer VAN OUWERKERK DE VRIES ziet, zonder de vernieu-

wing dezer Maatſchappij, geen heil voor den theehandel; dezelve wordt nu geheel *pasſief* gedreven, en vooral door de *Amerikanen* in onze havens aangevoerd.

Meende de kundige en onzijdige Schrijver aan de plans der Regering ten aanzien der Handelmaatſchappij zijne toeſtemming niet te kunnen geven, (ſchoon hij het nut dier Maatſchappij voor ſcheepsreederijen en den graanbouw erkent, waarbij nog wel de fabrijken in wollen ſtoffen, althans in de Noordelijke Provinciën, hadden mogen worden gerekend) hij verdedigt die ontwerpen ten aanzien van het *Noordhollandſche Kanaal* en de *afſluiting van het IJ*. Omtrent het eerſte is men vrij algemeen van het daartegen opgevatte vooroordeel teruggekomen, en onze Schrijver betuigt rondborſtig, ook tot dezulken te behooren. Tot nog toe verklaart zich evenwel het algemeene gevoelen, zelfs der kundigſte en verlichtſte mannen, (zoo als der Vertegenwoordigers van *Amſterdam* in de Staten Generaal) *tegen* den tweeden maatregel. Onze Schrijver voert zekerlijk duchtige gronden *voor* denzelven aan, zoo als de *alsdan* mogelijke uitdieping *voor goed* van het *IJ*, thans bijna een modderpoel, de daardoor bevorderde gezondheid, de beveiliging der Hoofdſtad bij ſtormweder tegen overſtrooming, de mindere kostbaarheid der dijken rondom het *IJ*, en tracht de bedenkingen, vooral de geſtremde gemeenſchap met de *Zuiderzee*, uit den weg te ruimen. Wij willen gaarne gelooven, dat eene nieuwe manier van ſchutten het *oponthoud* zal wegnemen; maar de *kostbaarheid* is een bezwaar, dat meer dan vier regels ter wegruiming vordert. Moeten alle die ontelbare vaartuigen, die uit de *Zuiderzee* dagelijks te *Amſterdam* aankomen, *voor geld ſchutten*, dan kunnen zij de onkosten niet opdiepen, en blijven weg; hetwelk toch zeer groote ongelegenheid voor *Amſterdam* zou veroorzaken.

Men ziet uit al het bovenſtaande, dat onze Schrijver geen vriend is van den *onbepaald vrijen handel*, gelijk hij dan ook de maatregelen der Regering ter beperking van denzelven ten behoeve der fabrijken vergoelijkt. Wij gelooven echter, dat de bewijzen, daartegen door den voortreffelijken HOGENDORP aangevoerd, zonder repliek zijn. Hoezeer dan ook deze Verhandeling ons uitſtekend bevallen heeft, wenschten wij wel, HOGENDORP's advijs, te dezen aanzien in de *Hollandſche* Maatſchappij uitgebragt, ter vergelijking daarmede in het licht te zien verſchijnen. Het onderwerp is toch van het hoogſte belang.

Levensschets van Prins FREDERIK *van Brunswijk Lunenburg, Hertog van York en Albany, benevens eene Schets zijner prachtvolle Begrafenis, door* J. G. SWAVING. *Met Platen. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1827. *In gr.* 8*vo.* 182 *Bl. f* 2-40.

Deze schets begint met de geboorte van den Prins, 1763, en loopt tot zijnen dood en begrafenis, 1827. Verlangt iemand meer van 's mans geschiedenis te weten, hij kan zijne weetgierigheid voldoen in een werk, dat eerstdaags in *twee lijvige boekdeelen* het licht zal zien. Wij voor ons hebben aan deze schets genoeg. Wij willen den Hertog VAN YORK (hij was een Koningszoon en een Koningsbroeder) zijnen lof en zijnen lofredenaar niet betwisten. Door krijgsbedrijven en krijgsroem muntte hij echter niet bijzonder uit, in eene eeuw, die zoo vele beroemde en beruchte helden heeft opgeleverd, en in zijnen laatsten krijgstogt hier te lande diende hem ook zeker het geluk niet. Wij zijn het eens met de zoodanigen, die, volgens onzen Schrijver, beweren, *dat de goede man knapper geweest is op de faizantenjagt, dan in de veldtogten van vijf- en acht- en -negentig.* Wij vinden, onder anderen, tot zijnen lof hier aangeteekend: „ Zijne Koninklijke Hoogheid was, zoo als algemeen bekend is, een der „ eerste jagers van het land. In 1824, toen hij nog in den „ bloei zijner gezondheid, en bij uitstek gelukkig op alle „ zijne jaagpartijen was, schoot zijne Koninklijke Hoogheid „ eens op eenen Zaturdag-ochtend, zijnde den 24 Januarij „ 1824, acht-en-negentig faizanten, behalve eene menigte „ ander wild; en, nadat de Hertog den ganschen dag zich „ met de jagt had blijven vermaken, dineerde hij dienzelfden „ avond op het kasteel van den Graaf VAN VERULAM in „ *Hertsfordshire*, en reed daarna nog, zonder naar bed te „ gaan, naar *Londen*, alwaar hij des Zondags morgens de „ godsdienstoefening in de koninklijke kapel bijwoonde." Het is er toch ver af, dat deze anekdote het roemrijkste of merkwaardigste van des Hertogs leven behelzen zou, en wij willen hem de aanspraak op de liefde en achting van het *Engelsche* volk, bij zijnen dood en begrafenis zoo overvloedig betoond, niet betwisten. Zekerlijk had hij toch ook zijne gebreken, en de ergernis, door hem wel eens gegeven, kon

zijn lofredenaar zelf, wel deels verzwijgen, deels bewimpelen, maar evenwel niet geheel verontschuldigen. Dit zij nu zoo als het wil, zijne begrafenis was prachtig, en de Schrijver was er ooggetuige van. Vier *houtsnee-platen* gaven van dezelve eenig denkbeeld. Zijn afbeeldsel *in koper* is waarlijk fraai, en versiert de bladzijde tegenover den titel van deze *Levensschets.*

Nagelaten Gedichten van PIETER NIEUWLAND. *Derde vermeerderde Uitgave. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1827. *In kl. 8vo. XIV*, 196 *Bl. f* 1-50.

Welk een man PIETER NIEUWLAND geweest zij, is niet slechts in ons gansche vaderland, maar ook buiten hetzelve bekend. En deze man, zoo groot, zoo eenig in de gelukkigste beoefening der diepzinnigste wetenschappen, was te gelijk Dichter, — geboren; niet door kunst of oefening gevormd Dichter. Deze neiging, hem door de Natuur ingeplant, openbaarde zich reeds in het kind, groeide aan met den jongeling, en begaf den man niet. NIEUWLAND weêrstond die neiging niet. En hoe zoude iemand dat ook op zijne jaren hebben kunnen doen? Maar hij beperkte dezelve binnen zekere grenzen, om ruimer veld voor zijne wiskundige overpeinzingen te behouden. Hadde hij zich bij voorkeur aan de Poëzij gewijd, wie weet, of iemand van onzen leeftijd hem zoude hebben kunnen evenaren. Nu volgde hij enkele reizen die aandrift der Natuur, en schepte uit die oefening verpoozing, of troost, of vreugde; eene oefening, welke zijn eigenlijk vak van studie geen gering sieraad bijzette. Immers ontleende hij uit de fraaije letteren eene zekere levendigheid en aangenaamheid in betoogen en schrijven, welke het gestrenge der mathematische wetenschappen op eene liefelijke wijze temperen.

Met welk een genoegen en bewondering de dichtkundige voortbrengselen van NIEUWLAND werden ontvangen, herinneren zich nog velen, die hem gekend hebben; en op welken prijs men ze nu nog, na verloop van dertig jaren, stelt, bewijst deze derde uitgave. De eerste verscheen in het jaar 1797, de tweede in 1816, beide bezorgd door den Heer A. DE VRIES, aan wien wij dan ook deze derde vermeerderde uitgave te danken hebben. NIEUWLAND verdiende zulk

eenen uitgever, die en in zijne hartelijke vriendschap gedeeld had, en over zijne gedichten zoo juist en keurig konde oordeelen. Getuige het voorberigt voor de derde uitgave; een voorberigt, zoo schoon en zoo kunstig, en toch zonder kunst, gesteld, dat wij met spijt de laatste bladzijde vernamen. Mogt toch de Heer A. DE VRIES in het einde eene zedigheid kunnen overwinnen, welke hem terughoudt, om de verschillende vruchten zijner zoo langdurige en onafgebrokene oefeningen aan zijn vaderland mede te deelen!

Over de gedichten van NIEUWLAND behoeven wij niets te zeggen. Bekwame kunstregters en het beschaafde publiek hebben daarover sedert eene reeks van jaren een vereerend oordeel geveld. Zij zijn van verschillenden, ook luimigen inhoud. Wij hopen onzen lezeren genoegen te zullen doen met de mededeeling van het volgende, voor de vuist gemaakte, stukje:

DE ONTSNAPTE SNOEK, OF DE ONGELUKKIGE VISCHVANGST.

(Waarbij men eerst een schoonen snoek ving, maar bij het openen twee halfverteerde jonge katten in de maag vindende, dien uit viesheid wegwierp, en vervolgens twee andere aan de nethoeken kreeg, die bij het ophalen ontsnapten.)

o Onherstelbre schade en spijt!
Welaan! wij zijn dien snoek dan kwijt!
Wij hadden, waar' hij wel gegrepen,
Gewis hem op het land zien sleepen;
Nu zwemt hij ver van hoek en land.
'k Heb dan vergeefs gewatertand!
o Spijt! o onuitwischbre schand
Voor die hem van den hoek liet glippen!
Wat zouden wij met grage lippen
Dien visch, met boter mild besproeid,
Met appels, onder de aard gegroeid,
Naar 't gretig voorbeeld, in zijn leven
Door hem aan andren visch gegeven,
Genuttigd hebben, versch en frisch!
o Spijt, die onherstelbaar is!
Wij dachten reeds ten derdenmale
Ons eens op lekkren snoek te onthalen,

Ten derdenmale is 't ons mislukt,
De buit schier uit den mond gerukt!
Zou heks of spook hier ook meê spelen,
Bekend in deze werelddeelen?
Zou 't ook de booze Toovertrijn (*)
Of een van haar gezellen zijn,
Die, door een reeks van ongelukken,
Den visch ons telkens komt ontrukken?
Zond die gehate boerenplaag
Den eersten snoek, wat al te graag,
Twee jonge katten in zijn maag?
(Dit, dunkt mij, kan ik best bevatten,
Want heksen houden veel van katten;)
En rukt zij, door een toovervloek,
Nu weêr de visschen van den hoek?
Ik kan geen andre reden vinden.
Of dit moest waar zijn, lieve vrinden!
Dat zij, wier vangst ons menigmaal
Gevleid heeft met een goed onthaal,
Maar liet de tafel altijd kaal,
Wel net en kunstig hoeken zetten,
En wonder naauw op 't bijten letten,
Maar, halen zij den visch er uit,
Meêlijdend worden met hun buit;
Dat dan het heele spel verbruidt.

Bergzigt bij Vollenhoven, 13 Aug. 1782.

NIEUWLAND was ook alles behalve ongelukkig in het hanteren van de Latijnsche en Fransche lier. Proeven van beide soort vindt men in deze uitgave. Wij zijn het volmaakt eens met DE VRIES, wat de Latijnsche Poëzij betreft. Hadde hij zich wat meer geoefend in het stemmen van de snaren zijner lier naar Romeinsche zangwijze, hem zoude eene roemrijke plaats onder de Latijnsche Dichters van ons vaderland toegewezen zijn.

Wij besluiten dit kort verslag met het volgende, den edelen NIEUWLAND zoo wèl kenschetsende, bijschrift op deszelfs afbeeldsel, door JAN DE KRUYFF:

Naar 't uiterlijke een kind en waarlijk kind naar 't hart,
Maar naar den geest een man, die de eerste mannen tart.

(*) Eene oude boerin in de nabuurschap, die den naam had van te kunnen tooveren.

Vertelsels en Puntdichten, door HERMANUS ASSCHENBERGH. *Tweede Druk. Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In kl. 8vo. VIII en* 135 *bl. f* 1-40.

Luimige Poëzij van N. J. STORM VAN 'S GRAVESANDE. *Te Rotterdam, bij* A. F. H. Smit. 1827. *In kl. 8vo. VIII en* 192 *bl. f* 2-:

Deze beide dichtbundeltjes, welke in trant en inhoud eene groote familiegelijkenis bezitten, kunnen wij gevoegelijk in ééne beoordeeling zamenvatten. Zij vormen, met de *Luimige Dichtstukjes* van VAN OOSTERWIJK BRUYN, in 1824 bij WESTERMAN uitgekomen, een klaverblad, dat in de bloemruikers der liefhebbers van ligtere poëzij te regt een plaatsje mag bekleeden, en door den kunstregter niet met een vergrootglas moet bekeken worden, wijl een dergelijk plantje geene aanspraak maakt op eene hoogere schoonheid, maar zich tevreden houdt met eenen oogenblikkelijken aangenamen indruk te weeg te brengen.

De gedichtjes van ASSCHENBERGH, welke uit een vroeger tijdperk, uit dat onzer overbeschaafende Kunstgenootschappen, oorspronkelijk zijn, en thans de eer van eenen tweeden druk genieten, bestaan grootendeels uit kleine vertelsels en berijmingen van bekende anekdoten, dikwijls los en luimig, soms zelfs naïf en geestig; en dan ook uit enkele puntdichten, welke over het algemeen van goed gehalte zijn. Kleinere luimige dichtstukjes van gemengden inhoud zijn onder dezelve verstrooid, en de verzameling wordt besloten door eene soort van hekeldicht: *aan de Prulrijmers dezer Eeuw*; dat echter, onzes inziens, bij dezen tweeden druk gerust had kunnen achterwege blijven, daar men het bijna beschouwen kan als gevloeid uit de pen van een' dergenen, tegen welke hetzelve gerigt is. Een enkel stukje, *de menschlievende Boer*, op bl. 22, had men ook wel mogen terughouden; want de kieschheid der tegenwoordige Eeuw zal met hetzelve geenszins gediend zijn, en het is dan ook waarlijk wat al te ruw. Voor het overige vinden wij op den inhoud, van den kant der zedelijkheid, niets aan te merken, en bevelen dus dezen keurig uitgevoerden herdruk met ruimen gemoede aan alle beminnaars eener geestige en naïve poëzij; en wij durven zelfs twijfelen, of niet een aantal, na vergelijking van ASSCHEN-

BERGH met 'S GRAVESANDE, zal zeggen: „ Hier heb„ ben de jongen het de ouden niet verbeterd."

Deze zinsnede, met welke wij den overgang tot No. 2, de *luimige Poëzij* van N. J. STORM VAN 'S GRAVESANDE, maken, moet echter niemand tegen dezelve voorinnemen. Men mist hier wel die gladheid en zuiverheid van versbouw, welke het voorgaande bundeltje onderscheidt; men stoot dikwijls op gezochte rijmklanken en vullende stopwoorden, en vindt niet zelden langdradigheid en gerektheid, waar men losheid en luimigheid moest aantreffen; maar de Heer 'S GRAVESANDE heeft, gelijk de meeste zijner hedendaagsche luimige ambtgenooten, de toevlugt genomen tot eene bron, uit welke ASSCHENBERGH niet schepte, en die echter, met oordeel en bescheidenheid gebezigd, eenen rijkdom oplevert aan geestige en vrolijke vloeistof, het burleske namelijk; dat is, de kunstgreep, om personen uit de fabelkunde of de grijze oudheid op te schikken met het belagchelijk kostuum van hedendaagsche zeden en gewoonten, en de bespottelijke dwaasheden onzer tegenwoordige modewereld over te brengen op den Olympus der Goden, of in de ruwe paleizen der heldentijden. In dezen trant, en daarenboven als eene onschuldige parodie op sommige hooggeprezene beschrijvende gedichten beschouwd, is *de Bruiloft van Peleus en Thetis* allerаardigst; en vooral het *dessert*, waarop negen wereldwonderen, uit de potsierlijkste bouwstoffen nagevolgd, zijn opgedischt, is kunstig en lachverwekkend tevens beschreven. In dezen zelfden trant vindt men nog een aantal andere stukjes, vele van welke uit onze talrijke Jaarboekjes reeds aan de lezende wereld bekend zijn, en van welke *de Kermis der Goden* en *Arion*, tevens eene goedhartige satire op het *improviseren*, hetwelk tot eene *rage* dreigt over te slaan, ons de beste toeschijnen. Het is echter niet alles in dezen trant. Men vindt hier ook vertelsels uit den hedendaagschen tijd, aan welke men geene luimigheid kan ontzeggen. Vooral beviel ons *de Jager en de Dichter*, welke anekdote, wij meenen van LANGBEIN ontleend, ook door VAN OOSTERWIJK BRUYN behandeld is, doch door 'S GRAVESANDE uitvoeriger en ook komieker is bewerkt. Daarenboven vindt men huwelijkszangen, in verschillende vormen gegoten, ja zelfs in die van eene geweldig lange Cantate. Wanneer er op dat bruiloftsmaal slechts een half dozijn zóó lang zingende Dichters geweest zijn, dan durven wij betwijfelen, of het wel tot de vermakelijkste behoord zal hebben. — Over het alge-

meen is 'S GRAVESANDE, gelijk wij reeds zeiden, wat te gerekt en langdradig, en geen gebrek is nadeeliger voor het luimige; de vliegende geest, en wat is de luim anders? die de reukzenuwen zal treffen, moet in geen plas water verdund zijn. Wij konden van dit gebrek een aantal voorbeelden bijbrengen; doch juist derzelver menigvuldigheid ontslaat ons van deze moeite, want elk vindt ze terstond. Slechts nog één woord: Het is tegenwoordig *mode*, dat elk eene spelling op zijne eigene hand aanneemt, en dus, tot groot genot van den spotzieken vreemdeling, onze taal tot een Babel van verwarring maakt. Zulks geeft eenen schijn van diepe kennis en grondige geleerdheid, waaraan het gemeen zich vergaapt, maar welken de kenner belacht. De Heer 'S GRAVESANDE heeft deze mode gevolgd, en wij hebben er niets tegen, mits dat zijne helderder inzigten in onze taal hem maar niet verleiden tot glad verkeerde woordvoegingen, tegen welke reeds op de laagste schoolbanken gewaakt wordt, en van welke wij uit dit bundeltje des noods voorbeelden zouden kunnen bijbrengen.

Wij bevelen, ondanks hen aangemerkte, ook dit bundeltje den beminnaars van luimige poëzij gaarne aan.

Walladmor. *Door* SIR WALTER SCOTT. *Naar het Hoogduitsch van* WILLIBALD ALEXIS. *IIIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren, 1827. *In gr.* 8vo. 274 *Bl.* f 2-80.

WIJ denken nu toch wel, dat het Voorberigt waarheid sprak, en dat wij alzoo hier eenen *Pseudo*-WALTER SCOTT voor ons hebben, waaraan wij bij de vorige deelen nog eenigermate twijfelden. Wij hebben ons toen ook vergist, met *Genievra* te houden voor de dochter des huizes (eene lompe vergissing, inderdaad, waarvoor wij onze Lezeressen verschooning vragen); zij was slechts de nicht van den achtingwaardigen huisheer; zoodat, toen de vreemdeling als zoon des huizes herkend werd, niets haar huwelijk met hem in den weg stond. En wat zijnen *mededrenkeling* betreft, deze bleek te zijn zijn *tweelingbroeder*; hij ontsnapte nog even in tijds de galg, gaf zijne hoop op *Genievra* op, en reisde nu verre weg, om een beter leven aan te vangen, en wezenlijke heldendaden te ondernemen. Hoe alles zoo losloopen kon, leze men in het boek.

BOEKBESCHOUWING.

Nagelatene Leerredenen, van wijlen den Wel-eerw. Heer M. STUART, *in leven Christen-leeraar bij de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Iste Deel. Te 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1827. *In gr. 8vo. XVI,* 470 *bl. f* 5-:

Onze letterkunde is rijk in goede leerredenen. Onze beste kunnen met de uitnemendste van alle landen en misschien van alle tijden wedijveren. Onder de eersten, ja onder de voorloopers van dit vruchtbaar tijdperk, behoorde STUART, door zijne bewerking (te zamen met eenen ambtgenoot) van JOZEF's heerlijke geschiedenis, daarna nog gevolgd van die des belangrijken Briefs van JACOBUS, in welke even zoo vele schranderheid der verklaring en hechtheid der redenering, als in gene verbeelding en gevoel lagen ten toon gespreid. De man was, trouwens, even gezocht als openbaar leeraar, als door het gansche land met roem bekend als schrijver der *Romeinsche Geschiedenissen* en andere stukken van onderscheiden inhoud. En men mag dus hopen, dat het vooroordeel, bij velen onzer minkundige landgenooten toen nog tegen de Remonstranten heerschende, niet zal belet hebben, dat ook zijne leerredenen vele oplettende lezers vonden. Door een' te vroegen dood aan ons ontrukt, vernemen wij met dankbaarheid, dat hij nog een deel van zijnen kanselarbeid ter beschikking voor het publiek heeft gesteld, en dat 's mans zoon, mede aan den H. dienst verbonden, de uitgave daarvan op zich heeft genomen. In een welgesteld voorberigt (dat vader en kinderen vereert) wordt ons verslag van een en ander gedaan; waaruit, even als uit een vroeger berigt ter inteekening, blijkt, dat wij zes deelen van matigen omvang hebben te verwachten, welker vier eerste grootendeels ge-

vuld zullen zijn met een volkomen ſtel over de Gelijkenisſen van onzen Zaligmaker. Wij herinneren ons trouwens, van deze ſtukken met allerbijzonderſten roem te hebben hooren gewagen; en, wanneer wij nu en dan in de gelegenheid waren, eene derzelven te hooren, vonden wij ons immer bevestigd in het opgevatte gunſtige gevoelen. Zij zijn, mogen wij zeggen, van nog rijperen leeftijd dan de anderen, en vereenigen, in menig opzigt, de voortreffelijke hoedanigheden, boven afzonderlijk geroemd. Wie ſtelt reeds geen groot belang in het onderwerp, in de Gelijkenisſen van JEZUS, die zijne leerwijze zoo volkomen en zoo heerlijk doen kennen, terwijl ze ons zijne leer zelve diep doen inzien en dankbaar vereeren? Wij herinneren ons echter, zoo min als de geachte voorrede naar, eene dusdanige volledige behandeling van dezelve. En geen wonder. Er behoort niet alleen veel moeds toe om zulk eene vervolgſtof voor den kanſel op te nemen; maar er worden inzonderheid meer dan gewone gaven vereischt, om de toehoorders, door belangrijkheid en afwisſeling van ſtof ter toepasſing, aan derzelver voordragt te blijven boeijen. De groote eenvoudigheid, het betrekkelijke op tijd en plaats, en de gelijkſoortigheid van inhoud, maken dit, in ons oog, allermoeijelijkst. Dusdanige bezwaren, echter, behoefden eenen STUART niet terug te houden. Wij bemerken dezelve bij zijne behandeling in het geheel niet, of althans zeldzaam, en dan eerst bij dieper nadenken. Zijn naauwkeurige blik beſchrijft den omtrek van het gegevene beeld met volkomene juistheid; zijne oordeel- en oudheidkunde helderen vervolgens het duistere gepastelijk op, en nu levert het hem eene eigene ſtoffe van beſchouwing; ſtoffe, die reeds terſtond, in de inleiding, met den vinger aangewezen, en als belangrijk doel der verzochte aandacht voorgeſteld was.

Op deze wijze verkrijgen wij de volgende onderwerpen, volgens voorgeplaatſte tekſten: *Matth.* XIII: 3 over de Gelijkenisſen van JEZUS. *Lukas* V: 30—32 de geneesheer voor de zieken. *L.* V: 33—35, bruiloftskinderen vasten niet. *L.* V: 36—39, geen nieuwe lap op een oud kleed, noch nieuwe wijn in oude zakken. *L.*

VI: 39, 40, de blinde leide den blinde niet. *L.* VI: 43—45, de boom en zijne vrucht. *L.* VI: 46—49, het huis op eene rots of eenen zandgrond. *L.* VII: 31, 32, de eigenzinnige kinderen. *L.* VII: 41—43, grootſte kwijtſchelding, grootſte dank. *L.* XI: 5—8, bemoediging voor den beſcheiden bidder, ontleend uit het vermogen der onbeſcheidenheid, zelfs bij geveinsde vriendſchap. *L.* XI: 9—13, over de verhooring des gebeds. *L.* XI: 14—23, het verdeelde rijk. *L.* XI: 24—26, de terugkeerende onreine geest. *L.* VIII: 5—15, de zaaijer. *L.* VIII: 15, de zaaijer. *Matth.* XIII: 24—30, 36—43, het onkruid onder de tarwe. *Mark.* IV: 26—29, de wasdom van het koren een zinnebeeld van Gods koningrijk.

Het is waar, deze korte opſchriften zeggen niet overal genoeg, om den lezer met inhoud en ſtrekking bekend te maken. En het zou ligt voor hem, niet min dan voor ons, gerekt worden, al wilden wij ook maar de ſchets van deze zeventien leerredenen uitſchrijven. Wij zullen er dus zoo veel bijvoegen, als noodig ſchijnt, om ons gezegde te ſtaven. De eerſte is blijkbaar inleidend; de tweede doet den mensch als zondaar, en het Evangelie als voor zulken berekend kennen; de derde leert godsdienſtige blijdſchap; de vierde doet Jodendom en Christendom elk in zijn eigenaardig, even belangrijk licht kennen; de vijfde verzet zich tegen alle menſchelijk gezag; de zesde is zoo rijk in leering, als het onderwerp eenvoudig is; de zevende toont vooral de vastheid van het geloof, wanneer het hart medewerkt; de achtſte, eigenzinnigheid; de negende, veel vergiffenis heeft elk onzer noodig; pogen wij dan elk den ander' voorbij te ſtreven in de liefde; de tiende, hoe moet (dan) de altijd trouwe Vriend, die nimmer ſlaapt, altijd gereed ſtaat; en wiens wil alleen den ſtand der dingen rigt, de gereede en zekere toevlugt voor den beſcheiden bidder zijn; de elfde, de ware zin, in welken men zich van alle gebedsverhooring kan verzekerd houden; de twaalfde, zedelijke waarde des geloofs; de dertiende, noodzakelijkheid der volko-

mene, ernstige bekeering; de veertiende, verschillende hoorders; de vijftiende, de regte toehoorder; de zestiende, waarom goeden en kwaden in de Christenheid; de zeventiende, opwekkelijke en bemoedigende natuurbeschouwing.

Thans blijkt ten minste de verscheidenheid en belangrijkheid der onderwerpen, meestal onmiddellijk uit de gelijkenis, slechts eene enkele keer uit derzelver aanleiding of gevolg voortgevloeid; schoon het niet valt te ontkennen, dat de oorspronkelijke eenvoudigheid, bij de uitbreiding en toepassing op onze tijden, wel eens iets lijdt. Het is hiermede niet altijd gelegen, als b. v. met de Spreuken van SALOMO, die door uitbreiding eerst regt in het licht treden, en hare verklaring in de toepassing vinden. Het is vaak niet meer dan een treffend woord, voor tijd en plaats. Doch, hoe weinig loopt dit, bij de kunst van onzen redenaar, in het oog! Hoe plegtig is meestal zijn aanhef, hoe aandachtwekkend zijne inleiding, hoe onderhoudend zijne verklaring, en hoe wel de gemeente door dit alles voorbereid, om zijne altijd belangrijke toepassing met gretigheid te hooren! Iedere leerrede is inderdaad eene verhandeling, wanneer wij op de hechtheid der redenering letten, aan welke echter de tekst haren bepaalden gang en de godsdienstige gelegenheid leven en gevoel bijzet. Doorgaans zeker is de toon in dezelve hooger gezet, dan men thans, onder ons, in leerredenen gewoon is; maar de denkbeelden zijn voor iedereen helder, derzelver aaneenschakeling gemakkelijk te te volgen. Slechts eene enkele keer misten wij deze bevattelijkheid, en twijfelden dan wel eens, of er ook eene schrijf- of drukfout plaats had. Moesten wij op den, voor het overige heerlijken, stijl echter iets aanmerken, het zou misschien zijn: al te groote statelijkheid, welke door hem, die slechts inkijkt, niet doorleest, voor gemaaktheid zou *kunnen* gehouden worden. Trouwens, het is menschenwerk, en waar was het heerlijkst menschenwerk zelve nog ooit *volmaakt?* ... vooral in het bestuur van tong of pen?

Onder de bevalligſte rekenen wij de derde, de zesde en de laatſte; onder de belangrijkſte en verdienſtelijkſte, een, vier en vijf. Doch, hoezeer wij de verklaring van *Luk.* V: 36—39 met groote belangſtelling, goedkeuring en toeſtemming lazen, wij houden het met STUART niet voor *voldongen*, dat LEVI en MATTHEUS twee onderſcheidene perſonen zijn. En, ſchoon wij bij *Luk.* VI: 43—45 's mans vernuft en kunde bewonderen, de volgende, op zichzelve ſchoone, plaats zouden wij weggelaten hebben: „ Het zijn deze zinnebeeldige waarnemingen op het boomgewas, welke JEZUS zelf toepast op het menſchelijke hart, uit hetwelk de boom des levens in de groote ſlagader opgaat, om deszelfs takken te verſpreiden door het ganſche ligchaam, en het ganſche voorkomen van den mensch in friſschen bloei of kwijning te doen beantwoorden aan de gematigdheid des bloeds, hetwelk door al de buizen en bekleedſelen der ſpieren tot de opperhuid doordringt. Het is echter geene ontleedkundige toepasſing, welke de Leeraar bedoelde," enz. enz. De geest van STUART was in rijpen ouderdom nog weelderig, als die eens jongelings; en hoe ligt blijft daarvan eenig min gewenscht blijk over, wanneer men niet zelf, als uitgever, mag beſnoeijen, wat, bij de voordragt zonder hinder, voor de bedachtzame lezing beter achtergebleven ware. Reeds vroeger ſchreven wij ook de duisterheid op eene enkele plaats aan dit zelfde gebrek van 's meesters oog toe. Want, hoe wakker zich de zoon van zijnen pligt ook gekweten hebbe, hier en daar heeft eene kleine nalatigheid plaats; zoo als waarſchijnlijk, bl. 305, *een waarlijk wezen;* bl. 377, reg. 16, *geene* voor geene, — dat den zin geheel bederft; bl. 428, reg. 23, *bij de Ouden van dagen bij God*, voor, *bij den Oude van dagen, bij God*, en nog eene andere plaats, ons ontſchoten, die wij niet begrepen hebben. Wij zeggen dit niet ter berisping: want met hoeveel bezwaar gaat de uitgave van eens anders, ligt niet geheel naauwkeurig, en ſnel geſchreven handſchrift gepaard; maar om den waardigen ſteller geene verwarring of misſlag toe te ſchrijven, die hij niet begaan kon.

Neen, zijne denkbeelden zijn zoo helder, als zijne kundigheden naauwkeurig en grondig. En, zijn wij het, als schriftverklaarders, of liever in de aanwending van den tekst, daartoe al ligt wat verbogen, ook niet volstrekt altijd met hem eens, noch kunnen misschien alle zijne overige denkbeelden aannemen, wij bewonderen hem echter hoogelijk, en verheugen ons, dat zulke meesterstukken niet in het duister gebleven zijn. Wie redelijke en grondige bevestiging in zijn geloof, wie heldere bijbelkennis en warme toepassing, in eenen voortreffelijken vorm; mannelijk-welsprekend, verlangt, die bezorge zich STUART's dierbare nalatenschap! Zoo vrij van elk menschelijk stelsel, als gehecht aan de openbaring; zoo weinig beschroomd, om te verwerpen, wat hem ongegrond voorkomt, als moedig, om het redeloos ongeloof tegen te gaan, bewandelt hij eenen middelweg, die velen noodwendig moet voldoen. Neen, men verwaarlooze dezen schat, om latere voortreffelijke bundels, nooit, noch wane, dat de waarheid als de mode verandert; en wie vooral STUART gaarne hoorde, die brenge zich den voortreffelijken man, bij het lezen dezer predikatiën, nog dikwijls voor den geest, terwijl hij een offer der vereering en dankbaarheid aan zijne nagedachtenis heiligt!

Daar wij nog dikwijls op dit werk moeten terugkomen, breken wij hier af, met een verpoozend staal van den schilderenden stijl; waartoe wij, *lest heugt best*, het navolgende uit de laatste leerrede kiezen:

„ Hoe gaat het toch met de korenakkers toe, die u,
„ terwijl ik tot u spreke, met veelbelovend veldgewas
„ omringen: de landman werpt, nadat de ontdooide
„ grond voor het snijdend kouter week, het zaad in de
„ aarde, en heeft daarmede reeds zijn groote werk ver-
„ rigt. Nu kan hij zich des nachts ter rust begeven,
„ en opstaan zonder zich te spoeden naar den akker; de
„ werking van de ontwikkelende en groeizame krachten
„ der Natuur, in het gezonde zaad en in de vruchtbare
„ aarde toebereid, wordt niet gestaakt, schoon schier het
„ gansche schepselenheer in rust ga met den nacht; noch

„ het wijze werk van den almagtigen Beheerſcher der Na-
„ tuur heeft op den dag het toevoorzigt des ſtervelings
„ noodig. De zaadkorrels, aan den ſchoot der aarde toe-
„ vertrouwd, worden door de Godheid zelve bewaard,
„ die ze, in de lente zelfs, nog ſomtijds dekt met de
„ ſneeuwvlok voor indrang van de vorst, en óf in rijken
„ dauw óf milden regen het groeizaamst vocht ter ont-
„ wikkeling en wasdom ſchenkt. De landman moge zich
„ door nuttelooze zorgen kwellen, wanneer het weder
„ niet aan zijn wantrouwend hart voldoet; of zich, in-
„ tegendeel, verheugen in den groei, dien hij door het
„ angſtig wieden van elk ander kruidje wil bevorderen,
„ terwijl menig halmpje zelf daarbij ſlechts veel gevaars
„ loopt; of liever moge hij, gerust op Godes zorgen,
„ den ſtillen groei van het uitgeworpen zaad verbeiden,
„ en elders zijn belang in ſtal of kooi, in bosch of weide
„ trouw ter wacht ſtaan; al ſliep hij voorts en ſtond
„ ſlechts op, den nacht en dag: *het zaad zou uitſprui-*
„ *ten, en lang worden, dat hij zelfs niet en wist hoe!*
„ Van tijd tot tijd het oppervlakkig oog eens op het veld
„ geſlagen, ontmoet hetzelve telkens, naar het ſchijnt, eene
„ nieuwe ſchepping. De zwarte grond, die alle licht ver-
„ zwelgt, en dof en doodsch door droeven aanblik is,
„ doet bijna aan den ouden bajert denken, die nogtans
„ de zaden reeds der ganſche ſchepping inhield; die
„ zwartheid zelve doet den grond, met het licht, de
„ warmte tevens verzwelgen uit den dampkring, opdat
„ het der ontwikkeling aan voedſel, kracht, noch ruimte
„ mangele. Een wijl verloops vertoont zich een groene
„ weêrſchijn op het donker vlak der korenvelden, waarin
„ menig een zonneſtraal nu wederkaatſing vindt, en het
„ opmerkend oog de eerſte hoop des wederlevens ziet.
„ Flaauw en zwak ſchemert nogtans ſlechts hier en daar
„ het dun opkomend ſprietje; maar kort daarna is het
„ ganſche veld met het zachtſte groen bedekt. Nu kan
„ het ſcherpstziend oog niet dringen tot den grond; nu
„ ſpiegelt zich het licht met de zoetſte ſpeling in het
„ aangevulde kruid; nu lacht het ganſche veld bij elken

„ aanblik van de zon, en dartelt met de vlugtige schadu-
„ wen der drijvende wolken, die deszelfs glans verhoo-
„ gen en verdiepen, en het oog verrukken met de too-
„ verende bevalligheden der Natuur. — Een weinig later
„ is dit licht-groen kleed, hetwelk als de dunste stof op
„ de oppervlakte der aarde lag verspreid, en elke onef-
„ fenheid des gronds liet zien, als ware het zeer strak
„ getrokken langs de vlakte, zeer ruim en dik, hetwelk
„ blijkt, zoodra de wind zijnen adem zendt, en de rui-
„ me plooijen van het thans vlottend gewaad vertoont.
„ Het kruid is lang, verscheiden voeten hoog, staat rij-
„ zig op den steel, gelijkt naar gras niet meer, en lis-
„ pelt aan het oor met zacht gefluister, wanneer een
„ koeltje deszelfs toppen roert. Natuur, die zich in het
„ eerst vertoonde aan het oog, maakt zich thans bemerk-
„ baar voor het oor; en hij zelf, die het zaad wierp in
„ den grond, zonder naar hetzelve verder om te zien,
„ *en weet niet, hoe?* — Dit *hoe* weet hij nu wel, die
„ de werking der Natuur kent, schoon hij met deze ken-
„ nis niets meer weet, dan dat geene menschenmagt daar-
„ toe iets doet. *Want de aarde brengt van zelve vrucht*
„ *voort.*"

Op den titel vinden wij de woorden *nagelaten*, *wijlen* en *in leven*, alle hetzelfde denkbeeld uitdrukkende; althans *wijlen* had, dunkt ons, gevoegelijk kunnen achterblijven.

De gelijkenis van het afbeeldsel des waardigen leeraars voldeed ons beter dan de gravure, en hadden wij hetzelve gaarne op wat grootere schaal gebragt gezien.

Leerredenen over den Dood en de Opwekking van Lazarus, tot troost en bestuur van bedroefden, bij het afsterven van geliefde betrekkingen; door D. H. WILDSCHUT, *Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr. 8vo. XX en 239 bl. f* 2-80.

„ Het jaar 1826 (Voorrede, bl. XVII volg.) was
„ niet alleen voor mij zeer beproevend, maar ook smar-

„ telijk voor velen, die, ten gevolge der ziekte, welke
„ in onderſcheidene gewesten van ons vaderland en ook
„ binnen deze ſtad heerschte, dezen of genen hunner
„ naaste betrekkingen verloren. Deze treurige tijdsom-
„ ſtandigheden gaven mij de eerſte aanleiding, om eenige
„ Leerredenen te houden over de merkwaardige geſchiede-
„ denis van den dood en de opwekking van LAZARUS
„ te *Bethanië*, tot troost en beſtuur van bedroefden;
„ en het verlies mijner dierbare Echtgenoote, kort na het
„ opvatten van dit voornemen geleden, maakte zulks nu
„ ook eene dringende behoefte voor mijn eigen hart."

Zwaar was het verlies, dat de waardige WILDSCHUT heeft geleden, bij den dood zijner Echtgenoote. Zijne droefheid was groot, en in elk opzigt regtmatig. Verre verwijderd van die luidruchtigheid, welke, als een ſtoppelvuur, ſpoedig ontvlamt, maar even ſpoedig heeft uitgewoed, was hij bedaard, Christelijk onderworpen, en voedde zijne droefheid, maar als een, die hope heeft, en zich door het Evangelie laat troosten en beſturen. „JE-
„ ZUS CHRISTUS heeft den dood te niet gedaan, en
„ het leven en de onverderfelijkheid aan het licht gebragt,
„ door het Evangelie." Dit is het *motto* voor deze Leerredenen, en het bezielt dezen bundel geheelenal. *Het hart is het, dat welſprekend maakt.* Deze waarheid wordt in elke Leerrede bevestigd gevonden. Tot matiging van diepe droefheid is weinig geſchikt luid gejammer en overvloed van woorden. Alwie hierin het overvloedigst is, heeft, gelijk wij reeds te kennen gaven, meestal het ſpoedigst zijn geleden verlies vergeten. Bij het lezen van deze Leerredenen gevoelt men eerst regt, wat PAULUS bedoelde, toen hij ſchreef: „Geloofd zij de God en
„ Vader van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, de Va-
„ der der barmhartigheden, en de God van allerlei ver-
„ troosting, die ons vertroost in alle onze verdrukking, op-
„ dat wij zouden kunnen vertroosten de genen, die in allerlei
„ verdrukking zijn, door de vertroosting, met welke wij
„ zelven door God vertroost worden." 2 *Kor.* I: 3, 4.

De bekende geſchiedenis van LAZARUS wordt hier

in *zes* Leerredenen behandeld. Nooit hebben wij veel opgehad met de verſnippering van het ſchoone verhaal des Apostels JOANNES. Alles is daar één. Het verhaal verliest veel van zijne eenvoudigheid, bij willekeurige afdeelingen. Meer dan eenmaal waren wij in de gelegenheid, deze verſnipperde behandeling van dit voortreffelijk verhaal af te keuren. Doch, zoo als WILDSCHUT hier alles afdeelt, voldoet het geheel voortreffelijk. Het doel, om te troosten en te beſturen, vereenigt hier alles op het naauwst. Het letten op de bijzondere omſtandigheden van al de hier voorkomende perſonen werkt tot het behouden dier eenheid mede op eene wijze, zoo als wij nog nergens, aangaande deze merkwaardige Evangeliſche geſchiedenis, gevonden hebben.

Om ook den Lezer hiervan te overtuigen, zullen wij de behandelde onderwerpen hier afzonderlijk opgeven. I. JO. XI: 1—6. JEZUS, *het berigt van* LAZARUS' *krankheid ontvangen hebbende, vertoeft nog twee dagen*; of: *Het gedrag des Heeren hierin een ſpiegel van de wijsheid en liefde des hemelſchen Vaders in de donkerheden en raadſelen van ons levenslot*. II. — vs. 7—10. JEZUS *laat zich van zijn voornemen, om naar* Judea *te gaan, door de bedenking zijner leerlingen niet afſchrikken*; of: *De moeijelijkheden in ons levenslot moeten ons niet wederhouden van de getrouwe vervulling onzer roeping*. (Uit de inleiding tot deze Leerrede ſchrijven wij het volgende af, omdat het ongezocht bevestigt hetgeen wij nopens de oorzaken der bewaarde eenheid van het onderwerp in deze Leerredenen boven hebben aangemerkt: „ De tekstverzen behooren dus niet tot de geſchiedenis „ zelve van LAZARUS' opwekking uit den dood; — „ maar zij ſtaan zoo geheel op zichzelve, dat zij uit het „ verhaal zouden kunnen weggenomen worden, zonder „ den draad van hetzelve af te breken. Ik had daarom „ dit gedeelte van het Evangelieberigt met ſtilzwijgen „ kunnen voorbijgaan, en zulks ook reeds voorgenomen, „ toen ik, hetzelve herlezende, van beſluit veranderde, „ omdat ik in deze woorden van onzen Heer een onder-

„ werp ontdekte, hetwelk voor lijdenden en bedroefden „ een zeer belangrijk beftuur oplevert, en ernftig verdient behartigd te worden. Zoo gaat het ons dikwijls, „ M. H.!" (ook deze verrasfende opmerking willen wij niet in de pen houden) „ bij het onderzoeken der heilige „ Schriften. Meermalen lazen wij een of ander gedeelte „ van dezelve, zonder daarin iets aan te treffen, het„ welk onze bijzondere opmerkzaamheid en belangftelling „ tot zich trok; maar naderhand, in eene andere ge„ moedsftemming of met een ander doel, dezelfde gefchie„ denis herlezende, ontdekten wij niet zelden nieuwe ge„ zigtpunten voor onze godsdienftige befchouwing. — „ Inderdaad, de heilige Schrift is eene onuitputtelijke „ bron van beftuur en troost in alle omftandigheden des „ levens, maar niet het minst onder onze beproevingen „ en droefenisfen.") III. — vs. 11—16. JEZUS *zegt aan zijne leerlingen, dat zijn vriend* LAZARUS *flaapt, en verklaart dit van deszelfs dood;* of: *De dood dergenen, die in den Heere fterven, voorgefteld onder het verzachtend beeld des flaaps.* IV. — vs. 17—27. *Het gefprek des Heilands met* MARTHA, *bij zijne aankomst te* Bethanië; of: JEZUS CHRISTUS *is de opftanding en het leven voor allen, die in Hem gelooven.* V. — vs. 28—38ª. JEZUS, *ziende* MARTHA, MARIA *en de verdere omftanders weenen, wordt zelf ook zeer bewogen, en komt weenende tot het graf;* of: *De verpligting en vertroosting eener hartelijke deelneming in elkanders droefheid.* VI. — vs. 38ᵇ. — 44. JEZUS *wekt zijnen vriend* LAZARUS *uit den dood op, en geeft hem aan deszelfs betrekkingen weder,* of: *Onze dooden, die in den Heere ftierven, zijn voor ons niet verloren, en zullen ons eenmaal door Hem hergeven worden.*

Hieruit zal nu de Lezer gemakkelijk kunnen opmaken, dat de eenheid van het onderwerp door al de Leerredenen henen getrouw is bewaard. Ook de bijzondere onderwerpen in elke Leerrede liggen in den gekozen tekst, en worden niet te verre gezocht, maar zijn als van zelve ge-

vonden. Hartstogtelijkheid wordt hier opzettelijk vermeden, maar de troost des Evangelies overal en gepast medegedeeld. Wij kunnen niet anders, dan deze Leerredenen algemeen aanprijzen, vooral aan zulken, die dierbare panden te beweenen hebben. Zij vinden hier troost door hope op Hem, die het leven en de opstanding is.

God drooge, ook door dit geschenk van WILDSCHUT, vele tranen, die zonder CHRISTUS altijd zouden vloeijen!

G. C. B. SURINGAR, de Gallorum Chirurgia etc. D. I. *Bundel Waarnemingen over de Fransche Heelkunst.* *Te Leyden*, *bij* S. en J. Luchtmans. 1827. *In gr. 8vo.* *XVI*, 381 *bl.* *f* 3 - 20.

Het wetenschappelijk verkeer der natiën onderling kan niet anders dan aan de wetenschappelijke beschaving bevorderlijk zijn. Want, gelijk elke natie naar haren aanleg en op hare wijze de wetenschappen beoefent, zoo is ook iedere natie voor de bearbeiding van afzonderlijke gedeelten meer geschikt en berekend. Het zou verkeerd zijn, bij allen dezelfde wetenschappen op dezelfde hoogte te willen zien bloeijen, en alleen eene dwaze eigenliefde en bekrompene kleingeestigheid kan een volk diets maken, dat het in alle takken van menschelijke kennis de overige volken te boven gaat. Buiten kijf is er geen der hedendaagsche volken, hetwelk de *Franschen* in chirurgicale bekwaamheden overtreft. 't Is waar, de groote vorderingen, welke de Chirurgie der *Engelschen* gemaakt heeft, de ijzeren vlijt en onvermoeide pogingen der *Duitschers* schijnen den voorrang der *Franschen* meer en meer te betwisten. Maar, als men onbevooroordeeld de zaak gadeslaat, dan gevoelt men zich gedrongen, te erkennen, dat, boven allen, de *Franschen* tot de *operative* Heelkunde inzonderheid als geboren zijn, en dat, op welke groote mannen zich de *Engelsche* en *Duitsche* school beroemen mag, de Chirurgie als 't ware de schering en in-

flag der *Fransche* Geneeskunde uitmaakt. Of zien wij ook nu niet gansche scharen van naijverige naburen naar *Frankrijks* Hoofdstad toestroomen; om aldaar een *cours d'opération* te houden; en is dit niet een sprekend bewijs van de erkende meerderheid dezer natie, dat meer afdoet, dan de jaloersche bedillingen van partijdige vooringenomenheid voor eigen landaard?

Geen wonder derhalve, dat wij van tijd tot tijd berigten ontvingen van wetenschappelijke reizen, naar *Parijs* met dat oogmerk ondernomen, bovenal door *Duitschers*, door FRANK, CASPER en anderen, waarin echter altijd meer- of minder de nationale vooringenomenheid van den wetenschappelijken reiziger doorstraalt, omdat de geest van *cosmopolitismus* zelfs bij Geleerden, helaas! een zeldzame geest is. Aan een' gelijken oorsprong is de boven aangekondigde bundel waarnemingen van onzen jeugdigen, reeds voordeelig bekenden landgenoot SURINGAR zijn bestaan verschuldigd. Dezelve behelst het gedeeltelijk verslag eener wetenschappelijke reize, naar *Frankrijk* en *Duitschland* ondernomen, en draagt alle kenmerken van die onpartijdige waarheidsliefde, welke wij boven hebben aangeprezen. De Heer SURINGAR, erkennende de groote vorderingen, welke, vooral in latere tijden, door de *Franschen* in de Chirurgie gemaakt zijn, poogt, na eene korte Historie der Heelkunde in *Frankrijk* te hebben voorafgezonden, (die men welligt, niet te onregt, als een *hors d'oeuvre* beschouwen kon) de oorzaken dier vorderingen op te sporen, waarbij het ons verwonderde, dat de geleerde Schrijver breed opgeeft van de uitwendige oorzaken, welke daartoe hebben medegewerkt, zonder de inwendige oorzaak, welke vóór allen vermeld behoorde te zijn, onder die rij te scharen; wij bedoelen den aanleg en het karakter der *Franschen* zelven, waardoor zij, gelijk wij boven aanmerkten, tot de *operative* Chirurgie als geboren zijn, en zonder welke die oorzaken van buiten ten deele wegvallen, ten deele luttel baten zouden.

De hierop volgende waarnemingen gaan over wonden, zweren, pijpzweren, beenbreuken, ontwrichtingen, slag-

aderbreuk, darmbreuken, waarbij de Schrijver de *methodes* opgeeft, door DUPUYTREN, LISFRANC, BÉCLARD en anderen tot heeling der opgenoemde ziekten en gebreken meest algemeen gebezigd, en tevens melding maakt van de gevallen, die hij door deze beroemde *Parijsche* Heelmeesters heeft zien behandelen.

Het valt buiten ons bestek, in bijzonderheden te treden. Het gezegde zij genoeg, om den aard en de strekking van dezen bundel te doen kennen. Wij hopen en verwachten, dat een genoegzaam vertier den Heer SURINGAR zal aanmoedigen, om ook het overige gedeelte van zijn verslag, *Duitschland* betreffende, spoedig te laten volgen.

Vergelijking tusschen de Pharmacopoea Belgica en Batava; met eene korte verklaring der scheikundige bereidingen, in dezelve voorkomende. Door L. G. BREDIE. *Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. *In gr. 8vo. Buiten de voorrede,* 224 *bl. f* 2-20.

Onder de *prullaria* is dit boek inderdaad een meesterstuk, en gevoegelijk zoude deszelfs beoordeeling kunnen bestaan in één woord: SCHEURPAPIER. Om echter de zoo gewone beschuldiging, alsof Recensent zich slechts van eene magtspreuk bediende, voor te komen, zullen wij, kortelijk, den deskundigen lezer trachten in staat te stellen, om zelve ons oordeel te toetsen.

Deze vergelijking moet, volgens den Schrijver, dienen, om het gebruik der beide Pharmacopœen gemakkelijk te maken, vooral voor eerstbeginnenden. Welk gemak hier nu aan eerstbeginnenden verschaft wordt, beoordeele men uit het volgende. Bl. 1 vinden wij bij de proefmiddelen dit opgeteekend: „ 1. Ter ontdekking van loogzouten. In *Batava*. 4. In *Belgica* 5. proefmiddelen. 1. en 2. komen overeen in beide. 3. is in *Belg.* papier in lacmus (*Bat.* spelde lakmoes) geverwd, en door azijnzuur rood gemaakt. 4. *Belg.* een versch aftreksel van roode kool. 5. *Belg.* komt overeen met *Bat.* 4. — 2. Ter ontdekking

van vrije zuren. In beide 9. proefmiddelen, welke overeenkomen (spelling van lacmus en de plantennaam viola odorata in *Belg.* uitgezonderd). — 3. Ter ontdekking van zuren, zoo vrije, als gebonden. In beide 6 proefmiddelen. 9. 10. 11. 12. 13. *Belg.* komen overeen met 8. 9. 10. 11. 12. *Bat.* (alleen de spelling in *Belg.* acidum *tartaricum* voor *tartarosum* in *Bat.*) bij 14 *Belg.* is nog gevoegd baryta *ter keuze.*" — Op bl. 4 lezen wij: „HYDRARGYRUM. *Belg.* heeft het woord *droog* bij glas gevoegd."

Dit zal wel genoegzaam zijn, om het volstrekt nuttelooze eener zoodanige vergelijking te doen zien, die ook onverstaanbaar is, ten zij men de beide Pharmacopoeën er nevens legge.

Op bl. VII der Voorrede zegt de Schrijver: dat, daar dit boek ook voor ongeoefenden geschikt is, hij, om het nuttig gebruik van hetzelve ook voor hen te vergrooten, bij de behandeling der scheikundige en eenige andere bereidingen, eene korte verklaring derzelve, zoo eenvoudig mogelijk ingerigt, heeft gevoegd. Deze verklaringen zijn, naar het oordeel van Recensent, de ellendigste, die hij wel immer onder de oogen gehad heeft. Allerwegen toch dragen zij de kennelijkste blijken der diepste onkunde, zoo wel in het praktische als in het theoretische gedeelte der Artsenijmengkunde, en vallen niet zelden in het bespottelijke. Naar bewijzen hiervoor te zoeken, zoude overtollig zijn. Men sla het boek open, waar men verkieze; iedere verklaring eener bereiding zal de waarheid van ons oordeel aantoonen. Tot eene proeve schrijven wij daarom de eerste verklaring de beste af. Wij lezen op bl. 67: „SULPHUR DEPURATUM. Zie *Bat. Sulphur Depuratum.* Verschilt nog al aanmerkelijk in de beschrijving der bereiding: *Belg.:* wasch de zwavel met heet water, door dezelve in eene mortier te wrijven, tot dat dezelve geen teeken van zuur meer vertoont, en daarna door afgieting bevrijd wordt van de vuiligheden, welke in het water bezinken; bewaar dezelve, behoorlijk gedroogd, in eene geslotene flesch. *Bat.:* wasch de zwavel met heet water, tot dat het aanhangend zuur geheel weggenomen zij, bewaar dezelve; na goed gedroogd te zijn.

„*Verklaring der bereiding.* De zwavel is, zoo a de Apotheker dezelve koopt, niet behoorlijk gezuiverd en daarom in dien ſtaat, voor het geneeskundig gebruik waarvoor dezelve beſtemd is, niet geſchikt. De met d zelve verbondene vreemde ligchamen en *vuiligheden*" (d woord ſchijnt den Schrijver bijzonder te bevallen; h wordt ten minſte zeer menigvuldig in zijn boek aang troffen) „moeten weggenomen worden; dit geſchied vo gens het opgegeven voorſchrift. De zwavel heeft va ſommige ſtoffen, waarmede dezelve verbonden was, e ook uit den dampkring, derzelver zuurſtof eenigzints to zich getrokken, en is daardoor gedeeltelijk in eene lig graad verzuurd geworden; dit zuur wordt door afwa ſchen met heet water in hetzelve opgelost, en de zwav er van bevrijd. Vuiligheden en aanhangende vreemde li chamen, zwaarder dan de zwavel zijnde, bezinken, e kunnen dus door afgieting derzelve weggenomen wo den; vuiligheid bovendrijvende, kan men eerst wegn men; behoorlijk moet de dus afgewasſchen zwavel gedroog worden, daar dezelve anders de zuurſtof uit het wat weder eenigzints tot zich zoude trekken, en daarom ook voor de zuurſtof der dampkring, in eene *geſlotene* fles bewaard worden."

Dit is dan eene korte en zoo eenvoudig mogelijke ve klaring van eene der eenvoudigſte bereidingen. Hoedan het gelegen zij met meer zamengeſtelde, laat zich hieru van zelve opmaken.

Het volgende voegen wij hier nog bij, en ſtappen da mede van dit boek af. In de *verklaring der bereidi* van het *Acidum ſulphuricum purum*, op bl. 72, wor ons geleerd, dat de bijvoeging van platina-draden die „ter meerdere zuivering der bereiding; daar dezelve h zwavelzuur nog meer doen inendringen." De Schrijv waarſchuwt daarbij tevens, de voegen niet toe te lijmen „om de ontwikkeling der dampen, welke, (NB.) do de ontleding van de waterachtige deelen nog in de v triool-olie bevat, meest uit waterſtof-gaz beſtaan." (!!)

Wij achten onzen tijd te kostbaar, om meerdere ſta tjes mede te deelen, en vertrouwen, dat het bovenſtaan

genoegzaam zal zijn ter staving van ons bij den aanvang uitgebragt oordeel, dat dit boek onder de *prullaria* behoort, en geene andere waarde heeft dan die van *scheurpapier*.

Land- en Zeetogten in Nederlandsch Indië en eenige Britsche Etablissementen, gedaan in de jaren 1817 *tot* 1826, *door* J. OLIVIER, JZ. *voorheen Secretaris te Palembang. Met Platen. Te Amsterdam, bij* C. G. Sulpke. 1827. *In gr.* 8vo. *XVI en* 480 *bl.* *f* 4-90.

Brieven over Bencoolen, Padang, het Rijk van Menang-Kabau, Rhiouw, Sincapoera en Poelo-Pinang, door den Kolonel NAHUYS, *Ridder van de Militaire Willemsorde en van den Nederlandschen Leeuw, laatst Resident aan de Hoven van Souracarta en Djodjocarta. Tweede, vermeerderde Druk. Te Breda, bij* F. B. Hollingérus Pijpers. 1827. *In gr.* 8vo. *XXI en* 288 *bl.* *f* 2-60.

Wij hebben het genoegen, den Lezer hier twee oorspronkelijke werken aan te kondigen, die zeer gewigtige bijdragen leveren tot de kennis van ons Oostersche Rijk. Gelijk de Heer OLIVIER zich voornamelijk tot *Java* bepaalt, dus de Kolonel NAHUYS tot *Sumatra*. Beide deze eilanden zijn, sedert het *Londensche* verdrag des jaars 1824, de hoofdgewesten onzer Oostersche bezittingen, alwaar zij zonder *Europesche* mededingers gezag voeren. Daar de toestand dier landen nu sedert de oudere reisbeschrijvers, zelfs sedert STAVORINUS, zoo grootelijks veranderd is, dat deze in meer dan één opzigt naauwelijks meer bruikbaar zijn, zoo is een uitvoerig berigt van ooggetuigen over de tegenwoordige gesteldheid van het heerlijke *Java*, vooral de omstreken van *Batavia*, van het rijke *Sumatra* en onze nieuwe aanwinsten

aldaar, voor *Nederlandſche* Lezers gewis uitſtekend belangrijk, en wij haasten ons, hen met dezelve bekend te maken.

De Heer OLIVIER, een teruggekeerd *Nederlandsch* ambtenaar, heeft zijne reis opgedragen aan de Heeren Prof. REINWARDT en Dr. BLUME, (beide thans te *Leyden*) aan welke *hij* den titel geeft van HUMBOLDTS van *Java*. Aan eene *ſystematiſche* orde bindt hij zich niet; veeleer zoekt hij door verſcheidenheid te behagen. Berigten nopens de heerlijke landſtreken en gezigten, de zeden en gewoonten der inlanders, die der *Europeanen* en hunne woonplaatſen, 's lands geſchiedenis en bebouwing, jagt, de inlandſche *Sultans*, de plaatſen op de kust, enz. dit alles volgt in eene bonte rij op elkander; doch men kan geenszins ontkennen, dat de leeslust daardoor opgewekt wordt. In den beginne dachten wij: Een boek van ſchier vijfhonderd bladzijden, bijna geheel over *Java!* Doch weldra bleek het ons, dat dit onſchatbaar eiland zoo veel wetenswaardigs bevat, dat de Schrijver nog geenszins zijne ſtof uitgeput heeft. In het eerſte Hoofdſtuk geeft hij zelf (een zeldzaam verſchijnſel in reizigers!) regelen op voor reisbeſchrijvers in het algemeen, en doet ons zien, dat wij veel meer dan dit Deel te wachten hebben, daar hij ons zijne verrigtingen op *Sumatra*, *Banka*, de *Molukken* en *Malacca* in het verſchiet vertoont, en ons een verſlag der eerſte (mislukte) Expeditie tegen *Palembang* belooft, waarbij hij zelf tegenwoordig was.

Reeds dadelijk in het begin zijns reisverhaals brengt hij ons door ſtraat *Sunda* naar het beroemde *Batavia*, hetwelk echter thans — als hoofdplaats van *Nederlandsch Indië* — niet meer beſtaat, en deerlijk in verval is; wordende nog bijkans alleen door inlanders en *Chinezen* bewoond; terwijl de *Europeanen* alleen over dag hunne zaken aldaar komen waarnemen, maar in dit verpeste oord, welks kasteel en muren zijn afgebroken, niet vernachten. Zij breiden veeleer hunne woningen aan de west- en zuidzijde der ſtad uit, en vormen dus de fraaije buur-

ten, het *Molenvliet*, *Rijswijk*, *Noordwijk*, *Weltevrede*, en *Meester Cornelis*. Op *Rijswijk* woont de Gouverneur-Generaal, wanneer hij niet op *Buitenzorg* is. Dit laatſte, 13 uren gaans van *Batavia*, (een weg, die met een' postwagen in *vier* uren wordt afgelegd) was ſedert 1745 het buitenverblijf der Gouverneurs-Generaal, maar eerst in deze Eeuw regt aangebouwd, en eene welbevolkte woonplaats van *Europeſche* Kolonisten geworden, die echter maar al te dikwijls ongeſtraft den armen inlander kwellen. Het karakter van dezen neemt de Heer OLIVIER, over 't algemeen, in zijne beſcherming; en het is merkwaardig, dat niet alleen hij, zoo wel als, *in eenige opzigten*, de Heer NAHUYS, maar ook de *Engelſchen* RAFFLES en CRAWFURD, van deze *Javaanſche* bevolking zulk een gunſtig getuigenis afleggen. De *Javanen* ſtaan, zegt de eerſte, ten aanzien van dat groote merkteeken der beſchaving, de behandeling van het vrouwelijk geſlacht, op een hooger ſtandpunt, dan de meeste andere *Aziatiſche* volken. Er beſtaat, vooral bij den nog min bedorvenen bewoner der bovenlanden, zekere aartsvaderlijke eenvoudigheid, die echter, onzes inziens, meer van *kinderlijke onſchuld* heeft, dan, gelijk de Schrijver zich ergens uitdrukt, van *praktiſche filozofie*, welke laatſte ſlechts een gevolg is van vaste beginſelen, zoo als bij den *Javaan* het geval niet ſchijnt te wezen. Een weinig naar den fraaijen kant geteekend ſchijnt echter het beeld te zijn, dat de Heer OLIVIER van hem ontwerpt. Godsdienſtigheid zonder ophef, ouderliefde zelfs na den dood dier geliefden, afkeer van misdaden, ondergeſchiktheid, kinderlijke gehoorzaamheid en verkleefdheid aan ouderen in jaren en Opperhoofden en Vorſten, matigheid, nuchterheid, zedigheid, ingetogenheid, beleefdheid en vriendelijkheid, zindelijkheid, eerlijkheid, gastvrijheid, en zelfs, bij eene zachtzinnige opleiding, ingeſpannene arbeidzaamheid; ziedaar de heerlijke trekken van deze, wel wat gevleide, afbeelding. Immers daarmede ſtrookt weinig, hetgeen NAHUYS (ook *zeer* bekend op *Java*, als Reſident in de Vorſtenlanden) bl. 113 ver-

meldt, dat *Java* door eene *groote menigte* inlanders *vergiftigd* wordt, die hun bestaan in roof, plundering, brandstichting en niet zelden in moord zoeken, het gevolg van een lui en werkeloos leven. Juist in die door OLIVIER zoo geroemde binnenlanden zijn, zegt NAHUYS, moorden, rooven en brandstichten, letterlijk en naar waarheid, aan de orde van den dag; dat is: *zij hebben dagelijks plaats*, en wel niet minder dan, door elkander, *drie* moorden daags, (bl. 124.) Afgrijselijk! Ook omtrent een ander gewigtig punt loopen de beide Schrijvers uiteen. NAHUYS wenscht, juist ter *verbetering* van den inlander, *Europesche* kolonisatie in de binnenlanden; een maatregel, door velen in onzen tijd goedgekeurd. OLIVIER beweert, dat zulks in den omtrek van *Buitenzorg* is beproefd, maar tot *verdrukking* en *kwelling* van den inlander heeft gestrekt, wien men tot allerlei lastige Heerendiensten genoodzaakt heeft. (Een bewijs voor den Heer VAN ALPHEN, die zich, in zijn uitgebragt Advijs bij de Staten-Generaal, ook stellig tegen *Europesche* kolonisatie verklaart.) Het leven van den mensch wordt, zoo als NAHUYS verder verzekert, door de *Javanen* niet veel geacht, vooral niet door den meerderen omtrent zijne minderen. De ondergeschiktheid aan hunne Hoofden, eene zoo gelukkige omstandigheid voor onze Regering, en zoo geheel onderscheiden van de onverschilligheid en balsturigheid der *Sumatranen*, die NAHUYS vermeldt, kan echter ook, waar de Godsdienst in 't spel komt, wel eens overslaan tot eenen woedenden en hardnekkigen wederstand tegen *ongeloovigen*, zoo als gebleken is uit den jongsten opstand, die wel gedeeltelijk (wij moeten het met schaamte bekennen) het gevolg is der mishandeling van eenige *Nederlandsche* ambtenaren, maar toch zonder godsdienstige drangredenen wel nooit die hevigheid zou hebben bereikt. Men kent dan ook uit CRAWFURD het onbegrijpelijk sterke bijgeloof der *Javanen*. Doch, zoo de Priesters voor eene goede zaak kunnen gewonnen worden dan is hun invloed ook weder zeer heilzaam, gelijk zulks OLIVIER aantoont in het voorbeeld der koepokinenting.

Wij kunnen al het merkwaardige in OLIVIER op verre na niet aanstippen, (zoo als de wederlegging der algemeen verspreide fabel wegens den *Upas*-boom) doch onmogelijk nalaten, nog een woord te zeggen van de merkwaardige *bergen*, die *Java* van het Westen naar het Oosten, en dus in de lengte, doorsnijden. Eenige der merkwaardigste zijn door de reeds gemelde verdienstelijke Geleerden, REINWARDT en BLUME, beklommen. Aan eerstgemelden Schrijver zijn wij de kostbare berigten verschuldigd, die wij hier aantreffen, van de bergen in de *Preanger* Regentschappen. Beneden aan den voet en op de helling ziet men voornamelijk bosschen van *vijgeboomen;* hooger op vindt men *styrax*, eene soort van geurige harsbosschen, en nog hooger zijn dezelve uit het geslacht der *laurierboomen;* maar overal is de grond allervruchtbaarst en zeer boomrijk, hetwelk *Java* van vele landen, zelfs in den heeten Aardgordel, onderscheidt. Op *negenduizend* voet hoogte groeit nog kamperfoelie, valeriaan, ranonkels en gentiaan (Alpenkruiden). Zulks komt door den heeten volkaangrond, die ook zwavelmeren en andere vuurberg-produkten doet ontstaan, zoodat men lava-asch tot op de gemelde hoogte van 9000 voet vindt. Doch het dierenrijk is op die hoogte op verre na zoo welig niet als dat der planten, en van de viervoetige heeft men bijna niet dan den Rhinoceros op de hooge bergen. Deze berigten van Prof. REINWARDT zijn ons te belangrijker, naar mate zijne zoo lang verbeide Reis meer uitblijft, en dus onze hoop, tot dusverre althans, te leur gesteld werd.

De laatste Hoofdstukken van den Heer OLIVIER zijn toegewijd aan reizen naar het weleer zoo magtige en beroemde, thans deerlijk vervallene, ongezonde *Bantam*, welks rivier van krokodillen krielt, gelijk de landstreek van tijgers. In het gebergte woont de volksstam der *Badoëes* door Dr. BLUME bezocht en beschreven, welke beschrijving hier ingelascht is, althans de reis naar de vermaarde grafsteden dier Natie, een overschot der oude *Hindoesche* bevolking, die het zwaard der *Muzelman-*

ſche bekeerders ontvlood, en nog het Heidendom aankleeft. Op de reis naar *Bantam* volgt die naar *Java's* Noord-oostkust, naar *Cheribon*, *Samarang*, *Sourabaya*, het tegenoverliggende eiland *Madoura*, en naar *Banjoe-wangie*, aan *Java's* Oosteinde; vervolgens naar *Bali*, waar de *Hindoeſche* Godsdienst nog in zwang is, en zelfs de weduwen, na den dood der Grooten, als ſlagtoffers bij hunne lijkſtaatſie moeten dienen, en ook de kastenverdeeling nog plaats heeft. De afſchaffing van den ſlavenhandel heeft in een gedeelte van dit eiland de eenige bron van beſtaan doen uitdroogen; alle andere worden verſlonden door het *monopolie* van den Vorst!

Wij gaan van dit welgeſchrevene en belangrijke werk over tot dat van den Heer NAHUYS. De bedrevenheid van dien Heer in de zaken van het Oosten is bekend. Hij deelt ons hier berigten mede nopens de Westkust en de binnenlanden van *Sumatra*, geſchreven vóór de laatſte ſchikkingen nopens *Bencoelen*, en te gewigtiger, naar mate ons deze ſtreken tot nog toe minder bekend waren; alsmede over die twistappels tusſchen ons en *Engeland*, *Rhiouw* en *Sincapoera*, in de ſtraat van *Malacca*; eindelijk over het bloeijende *Engelſche* eiland *Poelo-Pinang*. Het eerſte, dat hier vermeld wordt, is de nieuwe *Nederlandſche*, voorheen *Britſche* bezitting *Bencoelen*, met Fort *Marlborough*. Wanneer wij bedenken, dat dit Etablisſement (benevens het veel geringere *Natal*) het eenige is, 't welk wij, voor *Malacca*, *Rhiouw*, en onze bezittingen om de West, van *Indië* bekomen hebben, en dan lezen, dat er weinig cultuur, weinig bevolking, weinig handel, en deze laatſte dan nog in het nadeel der balans van *Bencoelen* is; dat de eerſte levensbehoeften, rijst en zout, grootendeels van buiten ingevoerd worden, alsmede de lijnwaden tot kleeding; dat de artikelen van uitvoer zeer gering zijn; dat de ſpecerijen (nagelen, foelie en muskaatnoten) die men er met enorme kosten aankweekt, nimmer met de *Molukſche* kunnen wedijveren, de uitvoer van peper gering, de koffij nog in geen voorraad is; en eindelijk, dat *Bencoelen*, uit hoofde van des-

zelfs ligging, in het geheel niet geschikt is, om eene stapelplaats te worden (NAHUYS, bl. 23, 24): zoo mag men wel zeggen, dat de *Engelschen* hier weder, gelijk in alle hunne ruil- en vredesverdragen en verbonden, verreweg aan den besten koop gebleven zijn, en — de schapen geschoren hebben. Doch, als men daarentegen nagaat, dat deze specerij-cultuur toch reeds (al was dan ook het product slechter) in *Engeland* aan de consumtie begon te voldoen, en dat er nu, buiten onze *Molukken* en andere bezittingen, toch nog geene plaats bestaat, waar de specerijen *in het groot* aangekweekt worden; als men verder de meerdere gelegenheid tot grensgeschillen nagaat, die de mededinging en jaloerschheid der *Nederlanders* en *Engelschen* op *Sumatra* en in straat *Malacca* zoo ligt kon doen ontstaan, en waarin wij toch altijd de onderliggende partij zouden wezen, — dan moeten wij, bij al het nadeelige der ruiling uit een *statistiek* oogpunt beschouwd, dezelve uit een *staatkundig* gezigtpunt toch goedkeuren. Het is niet goed kersen eten met groote Heeren, zegt het spreekwoord, en waarlijk ook voor ons niet met de Heeren van 80 millioenen onderdanen in *Indië!* Nu zijn wij door de zee (straat *Malacca*) gescheiden. Het schoolonderwijs op *Bencoelen* wordt als voorbeeldig geroemd, en aan de zorg van den vermaarden *Sir* STAMFORD RAFFLES, laatst Gouveurneur van *Bencoelen*, toegekend. — De reis ging van daar naar onze oudere beziting *Padang*, ten Noorden van *Bencoelen*, in eene gunstige ligging, doch, wat den bouw der huizen betreft, zeer verwaarloosd; zijnde *Padang*, naar het zeggen van NAHUYS (bl. 38), „wel het onaanzienlijkste en ongeregeldste plaatsje door *Europeanen* bewoond, dat hij immer in *Indië* bezocht heeft, zoodat „er geene drie goede huizen in geheel *Padang* zijn." Het klimaat is, niettegenstaande de groote warmte, gezond, en overtreft dus ook hier weder, gelijk in ligging, veilige reede en schoone natuurtooneelen in de nabijheid, het ongezonde *Bencoelen*. — Het gebied van *Padang*, en in 't algemeen het *Nederlandsche* gezag langs de westkust,

was niet meer zoo aanzienlijk als in vroegeren tijd, toen er te *Asjerbangies* een *Nederlandsch Resident* vertoefde, een van welke (E S C H E L S K R O O N) eene zeer goede beschrijving van den handel op *Sumatra* vóór 1780 gegeven heeft, waarin hij die plaats *voortreffelijk* noemt, en zeer geschikt voor den handel. Door de onzen verlaten zijnde, hebben de *Engelschen* zich gehaast, daarvan bezit te nemen, en zich reeds vroeger te *Baros* genesteld, waardoor onze handel en bezitting aanmerkelijk besnoeid zijn geworden. Daarvoor, echter, hebben wij nu weder het binnenlandsche Rijk van *Menang-Kabauw* in bezit, hetwelk, sedert 1821 en 1822, deels vrijwillig, deels door de wapenen, aan *Nederland* onderworpen is; zijnde een der drie Rijken, die eertijds *Sumatra* verdeelden, namelijk *Atsjien* (*Achem*) in 't Noorden, *Menang-Kabauw* in 't midden, en *Indrapoera* in 't Zuiden. Laatstgemelde Rijk heeft zich reeds veel vroeger aan de *Nederlanders* onderworpen; het eerste is altijd onafhankelijk gebleven; het tweede is tegenwoordig eene *Nederlandsche* bezitting, doordien de inwoners ons bestuur tegen eene dweepzieke vereeniging van inlanders, onder den naam van *Padres*, die voorgaven de Godsdienst te willen hervormen, en daarbij de grootste gestrengheid oefenden, te hulp riepen. Onze *Nederlanders* zijn dus in het *tijdelijke* meesters, doch slechts onder den schijn, (naar het ons voorkomt) even als de *Engelschen* weleer in *Bengale*, van *plaatsbekleeders* des Keizers, die nog de hoogste *geestelijke* waardigheid daar te lande bezit, en wien de overige Regenten van *Sumatra* nog in 1780, uit dien hoofde, eene kleine schatting betaalden. Thans is, ook in dit opzigt, het gezag van dien Vorst deerlijk gedaald, en men ontziet hem niet meer, dan een dorphoofd op *Java*. Van *Menang-Kabauw* gingen, waarschijnlijk, de *Maleijers* uit, om het schiereiland *Malacca* te bezetten, en zich wijd en zijd door den *Indischen Archipel* te verspreiden. Misschien was dit door overbevolking: want het land, thans nog even schoon en uitstekend bevolkt en bebouwd, „zoodat het," volgens N A H U Y S, „gedeeltelijk voor

„ de uitgezochtſte plekken van *Java* niet behoeft te wij-
„ ken," moet voorheen, in het hoogſte van deszelfs magt, van bevolking gekrield hebben. De reis van den Kolonel naar dit zoo weinig door *Europeërs* bezochte land is bij uitſtek merkwaardig, en kostbaar zijn ook zijne berigten omtrent de *Padres* of *Orang-Puties*, (*witte menſchen*, als gekleed in het wit) tegen welke wij eenen zwaren oorlog hebben moeten doorſtaan, die echter in 1824, na eene nederlaag der onzen, aan den *Mara Palus* geëindigd is in eenen vrede met het magtigſte gedeelte der *Padres*, waarop het verſchanſte dorp *Pandeſiki* door overgave, en *Kätta-Lawé* met geweld ingenomen zijnde, (bij welke verrigting de Heer NAHUYS tegenwoordig was, en daarvan een uitvoerig verſlag geeft) ook de overige *Padres* zich aan de *Nederlandſche* Regering onderwierpen, en dus deze oorlog, waarin de *Engelſchen* hunne hulpe weigerden, ſchoon zij dezelfde vijanden hadden, gelukkig voor ons is ten einde gebragt. Deze gelukkige gebeurtenis werd echter zeer verbitterd door den dood van den braven Reſident RAAFF, een' man, aan wien *Padang*, volgens NAHUYS, zeer veel verſchuldigd is, en die aan deze bezitting ſpoedig een geheel ander aanzien zou hebben gegeven; terwijl hij ook de ingeborenen zocht te winnen, door aan *Maleijers* uit de bovenlanden zitting in den landraad te doen erlangen. De Reiziger meldt ons voorts, dat de fabrikaadje van katoenen lijnwaden op *Sumatra*, bij de *Nederlandſche* ingezetenen, tot eigen gebruik, veld wint; maar ongelukkig, aan den anderen kant, is het *entrepôt* te *Padang* afgeſchaft, waardoor nu alles inkomende regten betalen moet, maar ook zeer veel, vooral *opium*, die haven voorbij vaart naar de *Engelſche* vrijhavens. De *Engelſchen* zijn zoo wijs, het *mercantiele* ſtelſel van hooge regten meer en meer te wijzigen en te verzachten, en zij varen er wèl bij: mogten wij hen toch hieromtrent tot voorbeeld nemen! — Zoo ſchreef ook een *Engelschman* aan den Kolonel NAHUYS, dat de blinde ſtaatkunde van het *Javaſche Gouvernement*, door van de *Engelſche* goederen regten te vorderen, *die ſchier gelijk ſtaan met een verbod*, in korten tijd de bijna geruïneerde handelaars van het *Engelſche Sincapoera* rijk zal maken. Met zeer veel reden laat de Kolonel op dezen brief volgen: „Het
„ vorenſtaande ſtaaft, wat onze *Nederlandſche* ADAM SMITH
„ (de Graaf VAN HOGENDORP) omtrent de hooge regten,
„ welke de ſtrekking van een verbod hebben, geleerd heeft."

Zonderling zijn sommige gewoonten der *Sumatranen*, althans van de Westkust. De kinderen erven er niet, volgens het gebruik, maar de neven en nichten (zusters kinderen), ten gevolge, zegt men, eener oude *legende*. De *Maleijers* zijn afkeerig van het noemen van hunnen naam; een gebruik, hetwelk reeds MARSDEN in zijne *Historie van Sumatra* opteekent. Het dragen van sieraden in *vervalscht* of *Fransch* goud staat alleen aan de Grooten vrij; *echt* goud mag ieder dragen. Die zelfde voorkeur van valsch boven echt goud merkt men in *Java* op. Maar *karakteristiek* is bij den *Sumatraschen Maleijer* zijn gebrek aan eerbied voor hunne Opperhoofden, hetwelk tegen de slaafsche onderwerping van den *Javaan* lijnregt overstaat. Wanneer men ESCHELSKROON en MARSDEN mag gelooven, zijn de bewoners der West- veel beter dan die van de Oostkust, welke veelal zeeroovers zijn; doch valt er op hun karakter in 't algemeen niet te roemen. Gedurende het verblijf van den Heer NAHUYS op *Padang* was het den Doopsgezinden *Engelschen* Zendeling EVANS gelukt, om een fonds voor inlandsche scholen bij elkander te brengen; en men mag hopen, dat de invloed der *Europeanen* zich voortaan door beschaving en opleiding der jeugd voordeeliger zal kenschetsen, dan vroeger door bevoordeeling van den inlander en het ergerlijke voorbeeld onzer onderlinge handelgeschillen.

De vijfde brief (want het werk is in brieven vervat aan den Lt. Generaal DE KOCK, wien de Schrijver hartelijk lof toezwaait) behelst bijzonderheden nopens de eilanden *Rhiouw*, van waar in 1818 de *Burginesche* handelaars, al weder door de onvoorzigtigheid van eenen *Nederlandschen* ambtenaar, verwijderd zijn, doch nu wel weder, nadat de *Engelschen* dit Etablissement van ons bekomen hebben, zullen terug zijn; nopens het pas aangelegde, doch reeds bloeijende *Engelsche Sincapoera*, alsmede het heerlijk gelegene en schoone *Poelo-Pinang*, alwaar op den *aardbezieheuvel*, 2000 voet hoog, een der heerlijkste gezigten is. *Poelo-Pinang* mag als een heilzaam oord ter herstelling voor de slagtoffers der verstikkende lucht van de kusten worden beschouwd.

Ziedaar een verslag van twee, voor de kennis onzer Oostersche bezittingen, zoo belangrijke werken. Over de voortbrengsels van *Java*, zoo wel als van *Sumatra*, zullen wij niet spreken, daar dezelve uit andere werken reeds genoegzaam bekend zijn; hoewel hier over derzelver bedrag, wijze

van aankweeking en bereiding enz. gewigtige bijzonderheden voorkomen. Wij hopen, dat deze werken vele lezers zullen vinden, en daardoor de kennis van ons Rijk in het Oosten, die voor velen zoo noodig of nuttig is, meer algemeen zal uitgebreid worden.

Proeve eener Geschiedenis der Kruistogten naar het Oosten, tot op de herovering van Ptolemaïs in 1291. *Door* N. G. VAN KAMPEN. *IVde of laatste Deel. Van den achtsten Kruistogt tot aan het einde derzelven. Te Haarlem, bij de* Erven F. Bohn. 1826. *In gr. 8vo. XII*, 426 *Bl. f* 4-50.

God is groot, en wij begrijpen Hem niet. Dit is onze gedachte bij het ten einde brengen van deze, gelijk zoo menige andere geschiedenis. Wanneer men eene verhandeling leest over de voordeelen, door de kruistogten aangebragt; wanneer men vooral onzen REGENBOGEN en anderen, die hem volgen, hoort, dan staat men ligt opgetogen over de wijsheid en magt, die in de dwaas- en zwakheid der menschen werkt, om de zegenrijkste einden te bereiken, en het licht uit de duisternis te doen voortkomen. En soortgelijke verhandelingen zijn er over opkomst en val van het *Romeinsche* rijk, over de *Fransche* omwenteling en heerschappij in *Europa*, gelijk ook over vroegere en meer afgelegene gebeurtenissen, te schrijven, of dadelijk geschreven. Maar wanneer men zelve het verhaal der voorvallen en omstandigheden, eenigzins uitvoerig, en vooral onpartijdig, leest, dan valt het niet altijd gemakkelijk, tot zoo verblijdende gevolgtrekkingen te komen, of daarin te berusten. Het voorgestelde doel der kruistogten, herstelling van het Christendom in zijnen vroegsten, geheiligden zetel, uitbreiding des gebieds van den Verlosser onder ongeloovigen, ging althans geheel verloren. Bij het einde derzelven zien wij, integendeel, het gebied van MAHOMED, ten koste van dat van CHRISTUS, uitgebreid, en eene woester natie, dan men bestreden had, als eene dreigende wolk over het schoonste gedeelte van *Europa* blijvende hangen. Het is waar, dit was slechts *der menschen* doel, en wel een verkeerd doel, om de godsdienst des vredes door geweld van wapenen uit te breiden; een doel, daarenboven door zondige bijoogmerken, aan welke het vaak werd achtergesteld, door dwaasheden en gruwelen van aller-

lei foort bezoedeld, en onwaardig gemaakt, om door God gezegend te worden. Zijne wegen zijn anders en hooger, en Zijn raad beftaat, Zijn welbehagen wordt niet te leur gefteld. Ja, wij gelooven dit, en de ondervinding leert ons inderdaad goede vruchten van den boom opmerken, wiens groei met bloed gedrenkt, wiens val door verwoesting gekenmerkt, wiens fchaduw voor menfchengeluk doodelijk fchijnt te moeten genoemd worden; het nadenken doet ons menigen lichtftraal zien, uit deze donkerheid blijkbaar voortgefchoten. Maar, zoo wij het geloof misten, en, op ons eigen menfchelijk inzigt afgaande, het kwade tegen het goede ftelden, het bekrompene, vaak te leur ftellende, hier dus, daar zoo uitvallende, van het laatfte in aanmerking namen, en dit niet flechts bij de kruistogten, maar ook bij andere, door ons genoemde en niet genoemde, voorname wereldgebeurtenisfen deden, zouden wij dan even vast gaan in onze befluiten? zouden wij niet meer zuchten, dan juichen? Om van het onzekere maar iets te zeggen: de kruistogten fchijnen inderdaad die magt der edelen geknakt te hebben, welke de inval der Barbaren, na het inftorten der *Romeinfche* mogendheid, had gevestigd; maar hoe verfchillend was de uitkomst daarvan, in *Frankrijk*, waar het despotismus er door gevestigd werd, — in *Duitschland*, waar de kleine tirannen, voor een groot deel, bleven heerfchen, — in *Nederland*, waar het republikanismus en burgerlijke aristocratie voortbragt, — in *Italië*, waar licht en duisternis, vrijheid en flavernij elk haren tijd of plaats hadden, en na allerlei worfteling, de laatfte meest de overhand fchijnt te houden! In *Engeland* en vooral *Schotland* fchijnt zelfs dit middel tot het gezegde einde weinig gewerkt te hebben; fchoon het later veel bloeds en ftrijds, ja koninklijke hoofden kostte, op fchavotten gevallen, om de bedoelde oude fporen eener Barbaarfche overheerfching te effenen. Neen, wij kunnen niet te weinig op onze menfchelijke kortzigtigheid afgaan, niet te omzigtig zijn, om befluiten te trekken en berekeningen te maken. Maar dit ontneemt niets aan het nut der gefchiedenis, dat zich echter in allerlei blijken vertoont. Is *man the proper ftudy of man*, 's menfchen lot en karakter het wetenswaardigfte van alle voorwerpen, dan is ook de historie voor ons, naast het geloof, meest fchepfels der ondervinding, de allerwenfchelijkfte kennis. Ter zake dus!

De Heer VAN KAMPEN befluit met dit deel zijne belang-

rijke geschiedenis. Hetzelve behelst de vier laatste van dertien boeken, loopende insgelijks tot aan het einde der dertiende eeuw, met welker midden het begint. Het 10de boek bevat, in twee hoofdstukken, den achtsten kruistogt, ten opschrift hebbende: I. de Heilige LODEWIJK in voorspoed, II. — in tegenspoed, en gaande van 1247 tot 1254. Het 11de boek, loopende van den achtsten tot den negenden kruistogt, bevat mede twee hoofdstukken: I. val van het Kalifaat te *Bagdad*, van het Latijnsche rijk te *Konstantinopel*, en van het Keizershuis der *Hohenstaufen*; II. gebeurtenissen in *Palestina*; tot 1269. Het 12de boek geeft, in één hoofddeel, den negenden of laatsten kruistogt, en den ondergang van den Christenstaat in het Oosten; tot 1291. Het 13de boek, of slot, geeft, in H. I, de lotgevallen der Christen-koningrijken buiten *Palestina*, en der geestelijke ridderorden, door de kruistogten opgerigt; H. II. pogingen, om de kruistogten te vernieuwen, en H. III. gevolgen der kruistogten.

Wij schreven dezen inhoud te liever af, omdat dezelve de belangrijke punten in het verhaal zoo juist opgeeft. Het eerste is des Heiligen LODEWIJKS gedrag en karakter. En waarlijk, onder alle de ontzettende, deels groote gebeurtenissen, die in dit 10de boek voorkomen, is niets zoo merkwaardig, zoo waarlijk groot, als hij. Zielverheffend is het, zulk een' man, in oorlog en in vrede, in voor- en in tegenspoed, te leeren kennen, als eene ondoofbare ster schitterende aan den donkeren hemel. Alleen zijn min verlichte geest verleidt hem somtijds tot daden, die hooge afkeuring verdienen, en zijn feilbaar oordeel of zijne zwakke toegevendheid voeren hem op verkeerde paden. Maar zijn oogmerk schijnt altijd onberispelijk; zijne zedelijkheid, op zichzelve, onomkoopbaar. o, Had hem de woeling der kruistogten nooit buiten zijn rijk vervoerd! Wij zouden dan, ja, misschien, het Goden-schouwspel missen van *een groot man, met den tegenspoed worstelende*; maar zou dat niet min groote en tevens liefelijke van eenen Koning, met alle magt en verleiding omstuwd, doch enkel levende voor het geluk zijner onderdanen, ons dit niet rijkelijk vergoeden? o, Telde de Roomsche kerk vele zulke heiligen, *Frankrijk* vele zulke LODEWIJKS! Ja, wij achten het eene verdienste in dit werk, dat een gansch boek zulk een opschrift draagt, zulk een middelpunt zijner verhaalde gebeurtenissen aanwijst. Ongezocht, en behoudens de gestrengheid der geschiedenis, komt VAN KAMPEN hier dus

eenigzins tot dien vorm, van welken wij betuigden, dat h de bekende *Tafereelen* zoo aanlokkelijk in ons oog maakt Wij kennen de voortzetting van dat werk, verder dan de *Ho landsche* vertaling, niet; maar mogen niet twijfelen, of er i een deel aan dezen naam, gelijk ook aan Keizer FREDERIK gewijd. Welke mannen, roepen wij hierbij uit, bragt deze hel deneeuw voort, schoon, helaas, in klein aantal; in het begi één GODFRIED, TANCREDO, ligt ook BOUDEWIJN III daarna, bij den vijand, een NOURREDDIN, SALADIN en vooral zijn broeder en naneef, allen overschenen door *Frank rijks* éénigen Monarch! Zoo schittert de uitnemendheid va den menschelijken geest, als eene rots vaststaande in het mid den van woedende golven; zoo vooral zijne zedelijkheid door besmetting noch verleiding van het spoor te brengen!

De ondergang van het Kalifaat te *Bagdad*, van het Latijn sche Keizerrijk te *Konstantinopel*, en der *Hohenstaufens*, breng ons geene min belangrijke zaken voor den geest. Met het eer ste toch staat die geheele beweging der *Mongoolsche* volken i verband, welke, het is waar, geene duurzame veranderin te weeg bragt, aan de vreesselijke magtverspilling eenigzin beantwoordende, maar daarentegen aanleiding gaf tot een uitgebreider volkenkennis, dan welke die vroege tijden on anders zouden opleveren, en in allen gevalle een nieuw be lang aan het anders bijna eentoonig wordende verhaal de nuttelooze ijsselijkheden van den kruisoorlog bijzet. Het twee de is van treuriger aard: het doet ons zien, dat de heldhai tige *Frank* op zijne beurt onmagtig is, om zich op den Oo terschen Keizerstroon te handhaven, en geeft ons een voor gevoel van het eindelijk lot dezes twistappels tusschen eve bedorvene Christenen. Over de *Hohenstaufens* heeft een ge acht schrijver in *Duitschland* een afzonderlijk, uitvoerig e hoogstbelangrijk werk geschreven. Hunne geschiedenis bied ons inzonderheid den worstelstrijd tusschen het geestelijk e wereldlijk gezag ter beschouwing aan, en blijft tot het eind toe zoo belangwekkend als veelzins treurig.

Dan volgt welhaast de laatste kruistogt, en de ondergan van het Christenrijk in het Oosten; waarna nog slecht aanhangsels, als de gestichte rijken buiten *Palestina* e de geestelijke ridderorden, ter behandeling overblijven. Al leen een man als LODEWIJK kon nog kracht en vuur aa den heiligen oorlog bijzetten. En inderdaad vallen er onde zijne aanvoering nog grootsche bedrijven voor, die de be

ſchouwing en bewondering, in weerwil van den treurigen afloop, volkomen verdienen. Maar van dien tijd af blijven niet dan zwakke pogingen over. Wat wonder? Het karakter der heiligheid is lang verloren gegaan. De heersch- en baatzucht heeft den ſtroom, tot welken het volk en de adel goed en bloed bijeenbragt, in vreemde kanalen geleid. En eindelijk ſchijnt het niet genoeg, *Europa* ontvolkt te hebben door ontelbare bezendingen naar het Oosten; maar wat er aan gevestigde ligchamen als anderzins van die heilige woede nog over is, dat wordt gebezigd, om de inwoners zelve van dit werelddeel, — het zij *Mahomedaanſche Mooren*, het zij Noordſche, *Pruisſiſche* en andere Heidenen, of *Franſche* ketters, (de eerſten de nijverſte, de laatſten de braafſte en verlichtſte burgers) — gelijk vroeger de *Joden*, met het zwaard te bekeeren, dat is te verjagen of te verwoesten.

Maar bovenal gewigtig is natuurlijk het allerlaatſte hoofdſtuk, de gevolgen der kruistogten. VAN KAMPEN beſchouwt die, met betrekking tot het ſtaatkundige — tot den koophandel — de zeden — de godsdienst, de wetenſchappen en kunſten. En zijne beſchouwing, wij moeten het bekennen, is bedaard en gematigd. De ſlotſom is: onmiddellijk meer nadeel, maar in de gevolgen goed — opwekking van een beteren geest — ontwikkeling van het plan des Eeuwigen.

Tot het laatſte toe blijft de ſchrijver getrouw aan het beginſel, dat ons al vroeg in het oog liep, om zijn tafereel toch zoo leerrijk, als geſchieden kon, te maken, ten opzigte van *Europa* zelve, niet ſlechts als de bron, uit welke alles voortkwam, maar ook als de grond, waarop het krachtigst terugwerkte, en waarbij wij inzonderheid het meeste belang hebben. Vrij uitvoerig is hij daarom ook, niet ſlechts in hetgeen onmiddellijk, maar ook in hetgeen eenigzins bij gevolg uit de kruistogten voortkwam. Hieronder rekenen wij den togt van POLO en andere wetenswaardige zaken. En wij herhalen, dat het lezend publiek aan den ijverigen man nieuwe verpligting heeft voor dit zoo wèl behandelde, zoo wèl uitgevoerde werk.

Wij hebben vroeger gezegd, waarom eene fijn ſchiftende kritiek ons bij dit werk min gepast ſcheen. Een paar kleinigheden, de verhaalde zaken geenszins betreffende, veroorlove de ſchrijver ons. Op bl. 382 ſchrijft hij: „. . . . zoodat de gewoonte van twee en meer masten, en diensvolgens ook meer zeilen, (waardoor men laveren kon) door den ſterken handel in

de *Middellandsche* zee werd veroorzaakt." Men laveert immers met één' mast even zoo goed, en heeft dit zeker aan de twee- en driemasten niet afgezien. — Op bl. 294, van BUONAPARTE's gedrag omtrent de *Maltezer* ridders sprekende, noemt hij dezen „ eene *hem onbeleedigende* orde."

Uitgelezene Gedachten van den Graaf DE SÉGUR. *Uit het Fransch. Te Rotterdam*, *bij* J. Immerzeel, Jr. *In* 12*mo*. 148 *Bl.* *f* 1-20.

Een net, allerliefst boekje vol levenswijsheid, doch zonder voorrede, waarvan wij hier de plaats zullen vervangen. De Schrijver is een *Fransch* Staatsman, door zijnen geest en zijne talenten vermaard, Schrijver eener voortreffelijke Geschiedenis van *Europa* tusschen 1786 en 1797, en van zeer onderhoudende Gedenkschriften van zijnen eigen' tijd en verrigtingen, vooral van zijn Gezantschap in *Rusland* in 1785—1787, waaruit men KATHARINA II, POTEMKIN, den Prins DE LIGNE, en andere beroemde mannen van dien tijd, en den staat van *Frankrijk* even vóór de Omwenteling, beter leert kennen, dan uit eenige aan ons bekende werken. Zijn Zoon is de Schrijver vol talenten, die ons den veldtogt van *Rusland* bijna met de kracht van eenen TACITUS heeft afgeschetst. De Vader heeft, behalve zijne *historische*, nog meer andere werken geschreven, uit welke eene bloemlezing is gemaakt van korte spreuken, in den vorm der bekende *Maximes* van ROCHEFOUCAULT, doch niet zoo zeer op het grofste *Egoïsmus* gegrond. Verre vandaar! Men hoore slechts:

„ De grijsheid des eigenbelangzoekers is akelig: hij heeft noch medgezel, noch opvolger, noch hoop; hij alleen vervult ongeschiktelijk zijn' eigen' cirkel, even als de slak haar huisje; het voorledene is voor hem eene ledige ruimte, het tegenwoordige eene wildernis, en de toekomst het niet."

Men hoore nog de volgende zedespreuken:

„ Er bestaan twee soorten van vrolijkheid. De eene is levendig, ligtvaardig, onbezonnen, onstuimig, driftig; zij is die der jeugd; zij vermoeit door haar gedruisch, en, even als een vuurwerk, laat zij in de ziel iets stils en treurigs achter. De andere is bedaarder, zachter, duurzamer; zij is eene kunstverlichting, die de schaduwen des nachts doet verdwijnen, en die ons verheugt, terwijl zij ons verlicht. Deze be

koorlijke vrolijkheid is eigen aan goede, beminnenswaardige, kundige, deugdzame, toegevende grijsaards; men verbeeldt zich in haar den glimlach van eene vriendelijke ondervinding en van een gerust geweten te zien."

„De vrijheid moet, in hare wieg, gevoed worden door de voorzigtigheid. De vrijheid vergaat meer door hare buitensporigheden, dan door hare vijanden."

„De hovelingen, voor welken de fortuin maar al te dikwerf de eenige godheid is, veranderen van godsdienst even als van meester."

„Er is geene drift, die zoo zeer verblindt als het belang; het belet de klaarblijkelijkheid te zien."

„De eenige vrede, die van eenigen duur is, is een gematigde vrede, omdat hij geenen wrok achterlaat."

Wij weêrhouden ons, doch ongaarne, van meer af te schrijven. Dit keurig uitgevoerde boekje zou goed zijn tot prijzen op de scholen, indien de daarin vervatte lessen niet meer voor mannen dan voor kinderen waren.

Gedichten van J. L. NIERSTRASZ, JUNIOR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr.* 8*vo. XVI en* 190 *bl. f* 3-90.

Onder de jeugdige Dichters, welke in de *Rotterdamsche* school van den grooten TOLLENS gevormd zijn, heeft zich niemand meer van den trant en toon zijns voorgangers toegeëigend, zonder daarom zijne eigendommelijkheid en oorspronkelijkheid op te offeren, dan de Heer NIERSTRASZ, reeds zoo voordeelig door zijnen *Verlosser*, *Howard*, *Naerebout* en een aantal andere kleinere stukjes bekend. Stout en verheven, maar soms wel eens tot het al te hoogdravende overslaande in het hoogere Lierdicht, (een gebrek, waarvan ook TOLLENS niet geheel vrij te pleiten is) leidt de rigting zijns talents hem echter meer tot de zachtere, vooral huisselijke poëzij, in welke hij het diep gevoelige, fijne en hartelijke van TOLLENS verhoogd heeft door den gloed eener verdraagzame, echt Christelijke godsdienstigheid, welke men in *die* mate misschien niet wedervindt in de gedichten zijns leermeesters. Ook in de beschrijvende poëzij streeft hij zijnen voorganger waardig op zijde; en, schoon er in onze dagen nog al hevig over de waarde of onwaarde van

dit *genre* getwist zij, en Recenſent vooral niet tot deze slaafſche bewonderaars behoore, zal echter niemand ontk nen, dat zijn *Naerebout* een kunstgewrocht is, waarin talent van beſchrijven tot eene zeldzame hoogte is op voerd.

Van zulk eenen man, omtrent wiens dichterlijk talent Zanger als TOLLENS, in zijne bijdrage tot een' der Dic Almanakken van dit jaar, zulk een uitſtekend getuige geeft, en die zich daarenboven door zoo vele edele en minnenswaardige hoedanigheden als mensch en burger onc ſcheidt, ontvangt men gaarne eenen nieuwen bundel, reeds gedrukte, doch hier en daar verſpreide, gedichten ſc keert met nieuwe kunstgewrochten, welke voor zijne vr gere niet behoeven onder te doen. Gaarne vergeeft men hem, wanneer men in zijne uitgebreide Voorrede, die e foort van godsdienſtige, ſtaatkundige, dichterlijke en taalk dige geloofsbelijdenis behelst, op ſommige zinſneden ſto welke eene zekere raauwheid en hooghartigheid van uitdr king hebben, die zeker niet in de ziel des beſcheidenen zachtaardigen Dichters lagen, maar toch aan den nijd en partijdigheid eene gewenschtte gelegenheid aanboden, c met eenigen ſchijn van regt, op hem los te trekken, toen men eens aan den gang was geraakt, het gebrekkij dat, gelijk in alle menſchenwerk, ook in zijne gedichten vonden werd, tot in het beſpottelijke te vergrooten, het go te verdraaijen, en het veelvuldige heerlijke en voortreffeli te verdonkeren. Ook wij zijn niet blind voor de gebrel van hen, die eenigen roem hebben verkregen, en de teg woordige beoordeeling zal dit bewijzen; ook wij geloove dat het voor NIERSTRASZ voegzamer geweest ware, algemeen aangenomene ſpelling te blijven volgen, dan eigen pad te willen bewandelen, tot hetwelk zijne voorl reidende ſtudiën hem niet bekwaamd hadden; doch dit ons niet beletten, openlijk onzen afſchuw uit te ſpreken hen, die, ongeroepen, uit nijd en jaloezij, het masker nameloosheid te baat nemen, om hem te verguizen, die zijnen wil nimmer hun leed toevoegde en in wiens ſchad zij niet verdienen te ſtaan, en die alzoo (opdat wij eens ons *Grieksch* te luchten hangen) de ſpreuk van HESI DUS waar maken:

Καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.

Dat is:

De beedlaar draagt den beedlaar haat, en de een poëet den and

Na deze kleine inleiding, welke onzer onpartijdigheid als het ware werd afgeperst door twee even hatelijke als oppervlakkige beoordeelingen dezer *Gedichten*, welke, schoon in verschillende Tijdschriften geplaatst, echter blijkbaar uit dezelfde *clique* oorspronkelijk zijn, zetten wij ons tot eene bescheidene, doch, zoo wij vertrouwen, regtvaardige kritiek van dezen bundel, die zich niet slechts door uitwendige, maar ook doorgaans door inwendige schoonheid aanbeveelt.

Dezelve wordt geopend door *de Onsterfelijkheid*, een Leerdicht, in hetwelk dit heerlijk onderwerp wordt behandeld op eenen echt dichterlijken toon, die vrij wat verschilt van de prozaïsche dorheid, welke ons bij zoo vele andere leerdichten zacht en zalig doet insluimeren. NIERSTRASZ verontschuldigt er zich over, dat dit stuk niet genoeg uitgewerkt is, en een *Criticaster* maakte van deze welgemeende bekentenis gebruik, om zich over deze onuitgewerktheid, welke hij anders zeker niet opgemerkt zoude hebben, eens regt vrolijk te maken; doch wij voor ons bekennen gaarne, niets op te hebben met die fabrijkmatige leerdichten, welke het onderwerp uit alle mogelijke oogpunten beschouwen, en met deelen en onderdeelen, even geleidelijk als eene predikatie van vóór vijftig jaren, voorzien zijn. De ware Leerdichter moet zich aan één hoofddenkbeeld vasthechten, of, zoo hij er meerdere kiest, dezelve door natuurlijke overgangen ineen weten te smelten; door dezelve geleid en bezield, plaatse hij zijn onderwerp in een poëtisch licht, en wachte zich voor de prozaïsche schaduw, die op sommige gedeelten eener al te volledige behandeling vallen moet; — dit is, onzes inziens, de ware *theorie*, en aan dezelve heeft NIERSTRASZ zich gehouden. Uit de zucht naar iets hoogers en beters, welke den mensch inwoont, en uit de gebrekkige verhouding, in welke deugd en geluk hier op aarde staan, bewijst hij wijsgeerig het noodzakelijke der onsterfelijkheid, welke hij vervolgens waarlijk voortreffelijk in het licht der Christelijke Openbaring beschouwt. Men vindt hier heerlijke bladzijden: hoort slechts de volgende, waar de wroeging des moordenaars geschilderd wordt:

Aanschouw hem, bleek geknaagd door opgekropte zorgen;
Geheimvol houdt het graf zijn wanbedrijf verborgen;
De zwarte nacht zonk neêr; geen star bescheen den moord;
Geen menschlijk wezen heeft den stervensgilf gehoord;

Geen oog den prooi gezien, dien hij ten grave ſleurde,
Noch 't bloed, dat, opgeſpat, hem ſtaal en handen kleurde!
Nu ſpreidt de zon haar' gloed langs 's hemels wolkenbaan;
Zóó vreeslijk is haar licht nooit voor hem opgegaan!
Ach! had zij niet voor hem haar' ſluier opgeſlagen!
Ach! ſtuurde ze elders voort haar' gulden gloriewagen!
Haar glans doordringt zijn ziel en ſtraalt zijn misdaad bloot;
Haar purper is hem 't beeld van 't bloed, dat hij vergoot!
De wroeging knaagt zijn borst; nu ſnelt hij voort, onzeker
Of ieder ſchepſel hem op zijde treedt als wreker!
Hij ziet in ieders oog een' blik, die 't hart doorſnijdt;
Hij hoort in iedre ſtem een ſtem, die hem verwijt;
Hij vreest in elken vriend, hoe trouw in ſmart en zorgen,
Een' ſluwen vijand, die een' wraakdolk houdt verborgen;
Hij ſchuwt zijn' medemensch, hoe dier hem eens geweest —
Doch de eenzaamheid? Misſchien dat zij zijn wond geneest?
Maar, ach! in de eenzaamheid gaat ook de wroeging mede;
Ze omwaart hem als een ſpook, en hecht zich op zijn trede,
En kleeft hem vast om 't lijf, en foltert ziel en zin;
Naast iedren voetſtap drukt ook zij haar' voetſtap in,
En, ach! die voetſtap ſtaat in 't rustig ſtof der dooden,
In 't ſtof des grafs, dat ook hem wacht.... o ſmart! o *nooden!*
Daar dringt zich de eeuwigheid aan zijn verbeelding op!
Hij ſiddert! de angst vermeêrt bij elken harteklop!...
Hij wanhoopt... vleit zich weêr... zou hij den doodſlaap vreezen?
Maar, ach! 't ontwaken volgt! er moet een Rechter wezen!
Die taal verheft zich thands met onverwinbre kracht.

Dit is zeker heerlijke, krachtige en toch eenvoudige poëzij, in welke men alleen den *gloriewagen der zon*, als te gekunſteld voor deze zedeſchildering, en de *nooden*, als te gewrongen om het rijm, weg zoude wenſchen. Op ſommige plaatſen is dit Leerdicht echter niet vrij van zekere duisterheid, vooral ontſpringende uit de zucht om alles regt dichterlijk uit te drukken, waardoor wel eens minder natuurlijke bewoordingen en minder losſe woordvoegingen gekozen zijn; een gebrek, dat NIERSTRASZ over het algemeen nog al eigen ſchijnt, en in hetwelk de dichterlijkſte Geniën het gemakkelijkst vervallen. Ten bewijze ſtrekke de achtregelige aanhef van dit ſtuk, waar de dichterlijke beeldſpraak en gewrongene woordvoeging voor velen misſchien onduidelijk zijn zal; en toch is duidelijkheid en verſtaanbaarheid het eerſte vereischte en de grootſte roem van den Dichter. *Simplex ſigillum veri et pulchri.*

Een ander uitgebreid ſtuk in dezen bundel is het Lofdicht op RUBENS, te *Antwerpen* met goud bekroond, en bij eene vroegere uitgave door onze zuidelijke broeders met den naam van *Dithyrambe* beſtempeld. Ook deze benaming is, tot onze verwondering, door ſommigen euvel opgenomen, daar het toch bij ons gebruikelijk is, om Lierzangen, welke niet in gelijkmatige coupletten, maar in ordeloos afwisſelende regels van verſchillende lengte gedicht zijn, *Dithyramben* te noemen. En dat dit Lofdicht waarlijk een Lierzang en wel een heerlijke Lierzang zij, zal niemand, die ſlechts een aasje dichterlijk gevoel heeft, betwijfelen; ofſchoon hij, die *takt* voor het werktuigelijke der kunst bezit, misſchien zal oordeelen, dat de ſnede en afwisſeling der versregels ſoms beter en vloeijender had kunnen zijn. De aanhef, waar ons de Dichter, als door eenen tooverſlag, voor de beide puikſtukken van RUBENS in de *Lieve Vrouwe-kerk* te *Antwerpen* verplaatst, is meesterlijk, en, zouden wij bijna zeggen, zoo heerlijk, als in eenige Letterkunde iets kan gevonden worden. Het geheele ſtuk vloeit over van ſchoone en verhevene plaatſen. Slechts jammer is het, dat de opgewondene ſtemming, in welke de Dichter zich bevond, hem een paar malen van het ſpoor geleid heeft, en dat hij wel geen' onzin, maar toch bombast nederſchreef, in regels als deze:

Hij durft de *plonderkolk* des tijds met de oogen meten,
Ontwarren met den vingertop,
En delven, wat verzonk en *ordloos* ligt verſmeten,
Weêr *in oorſpronklijke orden* op!

Men kan wel een kluwentje katoen ontwarren, niet met één, maar met meer vingertoppen; doch hoe men dit eene kolk, en nog wel eene plonderkolk, dat al een raar ding zijn moet, doen kan, begrijpen wij niet; even min als wij het vatten, hoe men hetgene door elkander en het onderst boven in den afgrond ligt gesmeten, in orde, en nog wel in de oorſpronkelijke orde, kan opdelven. Nog een ſtaaltje:

Hij drijft de rosſen van Saturnus gulden wagen,
Tot waar zijn ſpil in vlammen blaakt!

Dit moet beteekenen, dat hij zich den tijd durft voorſtellen, in welken de Tijd vernietigd zal worden, namelijk den jongſten dag; doch de *metaphore* is zoo buitenſporig, dat de mees-

ten haar niet begrijpen, en dat zij, die haar begrijpen, er van duizelen.

De *Eeuwzang op het vierde Eeuwgetijde van de uitvinding der Boekdrukkunst*, door de *Hollandsche* Maatschappij met zilver bekroond, heeft geene zoo schitterende partijen, maar is echter den meester waardig. Eenige hoogdravende uitdrukkingen, als:

. . . . de starplaveisels scheuren.
Het lastrend misdrijf stak het drakenhoofd ten hemel,
Die rouw droeg, omdat de aard' zich zat aan tranen dronk.

het *zweven van* KOSTER *op den adem Gods*, en de *vlindervlerken*, welke het geschrevene blad mist, zijn vlekjes, rijkelijk uitgewischt door zulke heerlijke plaatsen, als men b. v. op bl. 172 aantreft.

Thans gaan wij tot de kleinere stukjes over, in welke des Dichters eigenaardig en meesterlijk talent nog meer uitblinkt dan in de grootere, en van welke het meerendeel zal gelezen en bewonderd worden, zoo lang eene *Nederlandsche* borst gevoel heeft voor *Nederlandsche* poëzij. Onder dit meerendeel behooren vooral *Bidden* en *Danken*, twee eenvoudige en toch echt dichterlijke stukjes, uit welke ons de zachte en Christelijke geest van den edelen Zanger in elken regel tegenwaait. Waarlijk, die bij het lezen van zulke poëzij koud en koel blijft, en de hand niet opheft, om ze broederlijk den maker toe te reiken, heeft geen aasje poëzij in het hart! Deze eenvoudigere dichtsoort, en het huisselijke *genre*, dat zoo naauw met dezelve verzusterd is, is het eigenlijke vak van NIERSTRASZ. Overvloedige bewijzen hiervoor vindt men overal, b. v. in de beide heerlijke stukjes, uitgesproken op de twee eerste Algemeene Vergaderingen van het Genootschap *tot verbetering der Gevangenen*; in de door vorm en inhoud treffende gedichtjes: *de ontslapen Moeder aan haren Echtgenoot*, en *het ontslapen Kind aan zijn' Vader*, het laatste hier vergezeld door de roerende muzijk van den te vroeg gestorven SUNDORFF; in het *Ouderlijk Verdriet*, *het Vaderlijk Afscheid aan den vijftienjarigen Zoon*, en in allen zonder onderscheid, welke gerigt zijn aan zijne gade, kinderen en vrienden; offchoon wij een paar Albumversjes uitschieten, in welke de zucht, om kort en kernachtig te zijn, aanleiding gaf tot duisterheid en gezwollenheid. Ook de Gelegenheids-

gedichten, tot welke eigenlijk reeds eenige der genoemde behooren, zijn vol gevoel en dichterlijk ſchoon; en wij weten het NIERSTRASZ dank, dat hij zich verheven heeft boven het vooroordeel, dat tegen dezelve heerscht. Waarlijk, nooit ſpreekt de Natuurdichter (en deze zal toch wel de eenige echte zijn) krachtiger, dan wanneer zijn hart diep geſchokt is door vreugde of ſmart. En wanneer is dat hart inniger getroffen, dan bij het lijk eens dierbaren bloedverwants, dan bij het onverhoopt geluk eens hartelijk geliefden vriends? De gelegenheidsverzen zijn de gevaarlijkſte klippen voor de dichterlijke middelmatigheid, en daarom leest men er zoo vele vervelende; doch de ware Dichter is nooit meer Dichter, dan wanneer hij zijn hart uitſtort voor zijne dierbaarſte betrekkingen, en voor zulke alleen heeft NIERSTRASZ gezongen. Eenigzins verwant aan deze dichtſoort is de *Lijkhulde aan* FEITH, door den jeugdigen Zanger als zijnen tweeden Vader bemind; doch de toon ſtijgt hier natuurlijk hooger, daar het een onderwerp betreft, dat in eenige opzigten nationaal was. Bij al het ſchoone, waarvan dit ſtuk overvloeit, ſtieten wij echter op eenige weinige uitdrukkingen, welke ons minder bevielen, alleen omdat zij minder natuurlijk waren.

Nog vindt men hier eenige kleine ſtukjes in den verhalenden trant, van welke ons vooral JESAIA XL: 8[b] uitmuntend beviel. Hetzelve is in de manier van TOLLENS, maar zoo als ſlechts een oorſpronkelijk Dichter in eens anders trant kan zingen. Verder: *Gods Voorzienigheid*, waarin ons de regel hinderde:

> Nu had ze noch eeten noch drinken;

want voor de laatſte behoefte zorgt de Natuur in ons Vaderland waarlijk overvloedig genoeg; ABEL's *dood*, waar ons die knods, die KAIN als een teentje in het *wilgenbosch knakt*, volſtrekt niet bevallen wil; en *Hal-Mehi*, een meeſterſtukje in de beſchrijvende ſoort, waar wij echter, in de ſchildering van het zwemmende meisje, haperden bij:

> En dreigt een golf haar te overſpringen,
> Zij ſlaat haar uit in kringen.

Want het overſpringen van eene golf, vooral op eene rivier, is al iets zeer zonderlings; en dat men die uitſlaat in krin-

gen, waarschijnlijk door de kracht der armen, is niet allee duister uitgedrukt, maar de zaak zelve hier onbegrijpelijk.

En hiermede eindigen wij deze uitgebreide beoordeelin in welke wij niet slechts het gebrekkige aangetoond, ma ook het voortreffelijke den verdienden lof toegezwaaid hel ben; ten slotte den Heere NIERSTRASZ voortdurenden lu ter beoefening der schoone kunst, in welke hij reeds zu eene groote hoogte bereikt heeft, toewenschende, tevens m het noodige geduld, om kleingeestige benijders te verdrage en genoegzame zielkracht, om met medelijdende verachti op hen neder te zien.

Het Leven en de Gevoelens der voornaamste Jezuiten, in A phabetische orde kortelijk voorgesteld. Door M. COLLI DE PLANCY. *Naar den vierden Druk uit het Fransc Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1827. *In* 12mo 113 *Bl. f* :-75.

Het is geen wonder, dat de woelingen der *Jezuiten*, d het altijd op het bederf van de beste menschen, en van h dierbaarste, dat de menschheid bezit, toeleggen, de opmer zaamheid algemeen gaande maken.

In *Frankrijk* vooral, waar zich deze schijnheilige boo wichten, tegen het gevoelen van het beste gedeelte der N tie, opdringen tot opvoeders en bedervers der jeugd, moe bovenstaand werkje opgang maken. De geringe prijs, vo welken het verkrijgbaar was, werkte mede, om het in ve handen te brengen. Het grootste gedeelte van het volk, d zich geene grootere werken kan aanschaffen, moet op zu eene wijze geholpen worden. Hierdoor, en door de openlij aanmatigingen der *Fransche Jezuiten*, werd natuurlijk de zuc opgewekt naar inlichting omtrent het leven, de gevoele en bedoelingen dezer H. vaders, of liever ondermijners, v het geloof.

Van wege den inhoud is dit boekje dubbel waardig ve taald te worden. Schoon verlost van dit boos geslacht, ka de *Nederlandsche* Natie niet genoeg onderrigt worden omtre het geluk, in hetwelk zij verkeert. De ontmaskering v grijpende wolven onder schapenvachten is en blijft nuttig o voor hen, die uit de ervaring van anderen leeren, hoe g tig deze huurlingen van de kudde slagten en eten. Alle

hadden wij verlangd, dat de vorm van het boekje anders ware geweest. De alphabetifche orde is wel gemakkelijk voor hen, die van elders met de fluwheid dezer flangen zijn bekend geworden. Alwie de namen der voornaamfte *Jezuiten* kent, vindt hier verdere opleiding. Men had echter, al ware het flechts bij de tijdrekenkundige tabel, eene beknopte gefchiedenis moeten leveren van het *Jezuitisme*, eenigzins meer in verband met onze vaderlandfche gefchiedenis, met aanwijzing der bladzijden, waar van de afzonderlijke *Jezuiten* in het werkje het een en ander vermeld is. Ook was dienftig geweest een kort zamenftel van hunne affchuwelijke leer, uit de afzonderlijke alphabetifche behandeling opgemaakt. Dan bleef alles meer voor het vervolg bruikbaar, en dit ftukje was dan geen bloot gefchrift van den dag.

Wij vergen noch het onnoodige noch het nutteloze. Indien een herdruk mogt vereischt worden, hopen wij, dat onze aanmerkingen zullen behartigd worden. Dan zal dit *Franfche* werkje voor *Nederlanders* meer bruikbaar zijn en blijven.

De Reis naar het Vaderland, door A. F. HOLST, *Predikant. Naar het Hoogduitsch. Te Amfterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1827. *In gr. 8vo.* 335 *Bl. f* 2-90.

Wij weten volftrekt niet, wat wij van dit boek zeggen moeten. Wanneer wij het grootelijks aanprijzen, dan verbeuren wij het vertrouwen van onze lezers; en ontraden wij de lezing, dan doen wij aan het boek toch ook grootelijks onregt. Op den titel af, en bij het vlugtig doorbladeren, meenden wij een BUNJAN's *Christenreize* te zullen vinden, alhoewel in beteren fmaak en zonder verouderde leerbegrippen en dweepzucht, offchoon het titelvignet daar niets van had, en ons integendeel aan een werkelijk reisje hier op de aarde moest doen denken. Bij de opgave van den *Inhoud* meenden wij een' onderhoudenden, leerzamen roman te zullen vinden. Van dit een en ander vonden wij bij de gezette lezing echter niets.

Van eene *Reis* heeft het boek, behalve den titel, genoegzaam niets. Niets van plaatfen en landen; niets van het onderhoudende of leerzame, dat men wachten zou. Met vrouw en zoontje, die de reis mededoen, fpreekt de man ook nim-

met; vóór dezen schijnt hij een vervelend en in zichzelven verzonken reisgenoot te zijn. En het *Vaderland*, daar het op af moest, blijft geheel onbekend. Wij raakten er zelfs mede in de war: want, toen de man over de grenzen trok, meenden wij, bij de eerste lezing, dat hij nu uit zijn vaderland ging; evenwel naderhand merkten wij, dat het land, dat hij toen verliet, en waar hij eindelijk terugkeert, zijn vaderland *niet* was. Hij deed nu maar een uitstapje naar zijn vaderland, zoo als 't schijnt om eene stervende bloedverwante daar nog eens te bezoeken.

De reis schijnt hij bestemd te hebben tot het voertuig voor de leeringen, vermaningen en zedelessen, die hij zijnen lezeren had toegedacht; maar de *reisbeschrijving* heeft hij intusschen vergeten. Het boek is overigens een *allerlei*, zonderling genoeg bijeengevoegd, en het handelt over alles. Al aanstonds bij het op reis gaan wijdt de schrijver uit over de pligten van de vrouw; en daar de voerman van den wagen springt, om de paarden wat te ontlasten, krijgen de studenten vermaningen, om niet over de eerste grondregelen der kunsten en wetenschappen heen te stappen. Onder het opschrift: *slaapstede*, handelt hij over den kinderzin; ook al over *droomen*. Kortom, men kan bijna niets uitdenken, waarover hij geene aanleiding, en dikwijls eene zeer gezochte aanleiding neemt, min of meer, en doorgaans vrij uitvoerig, zijne gedachten te zeggen. B. v. toen men hem op de terugreis eene fabel medegaf, handelt hij over het *tweegevecht*; en bij het medenemen van eenen vogel, over *gevangen- en tuchthuizen*. Wij ontkennen niet, dat deze uitlatingen of vertoogjes veel goeds en nuttigs behelzen, hetgeen wij, op zichzelve beschouwd, met genoegen kunnen lezen (alhoewel zij ook dikwijls verbaasd oppervlakkig zijn, en het ons voorkomt, dat *voet bij stuk houden* des schrijvers zaak niet is); doch hier zijn zij vervelend, en houden den nieuwsgierigen lezer op; offchoon zij hem eigenlijk weêr niet ophouden, want van de reis zelve komt toch geen berigt.

Nog eens: wij weten niet, wat wij van dit boek moeten zeggen. Zoo veel zeggen wij echter met overtuiging, dat deze *amphibie*, voor het tot nut en vermaak lezend publiek, mislukt is. De vertaler R. houde ons deze verklaring ten goede, welke wij wagen te doen, niettegenstaande den lof, dien hij aan het werk geeft, en de *gunstige beoordeeling van hetzelve in de voornaamste Duitsche Tijdschriften*, waarvan hij

melding doet. De ſchrijver zal voldaan zijn, zoo hij, onder dezen vorm, ſlechts geſlaagd is, *om één denkbeeld te verbeteren, ééne heilzame gedachte te verwekken, één vroom beſluit te bevestigen:* dit houden wij inderdaad wel mogelijk, want wij vonden hier en daar waarlijk *veel*, dat behartiging waardig is; en wij wenſchen dus opregt, dat deze zijn wensch vervuld zal worden.

Nederlandſche Muzen - Almanak. 1828. *Tiende Jaar.* *'s Gravenhage, bij* J. Immerzeel, Jun. 236 *Bladz. Met Platen en Portretten. f* 3 - 50.

Belgiſche Muzen - Almanak. 1828. *Derde Jaar. Te Gent, bij* A. B. Stéven. 248 *Bladz. Met Platen en Portret. f* 2 - 50.

Deze beide jaarboekjes gaan tot nog toe in eenen edelen wedſtrijd, welken wij echter vreezen, dat ſpoedig in eenen kleingeestigen naijver zal ontaarden, (waarvan wij reeds de blijken in zekere *Advertentie* meenen gezien te hebben) voort, om elk, zoo veel mogelijk, het dichtlievend publiek op zijne zijde te lokken. Schoon de oudere broeder het tot nog toe wint in aantal van meerderen naam hebbende medearbeiders, en zeker meer goeds en minder middelmatigs levert, ſtreeft de jongere met iederen jaargang, ook in dit opzigt, hem digter op de hielen, en bezit daarenboven het eigendommelijke van ons op eene verblijdende wijze bekend te maken met de pogingen onzer zuidelijke broeders, om den nationalen zangberg, die zoo lang voor hen als afgeſloten was, te beklimmen. In keurige netheid van druk en plaatwerk doen zij voor elkander niet onder; de Noord - *Nederlander* wint het in aantal van gravures, en in oorſpronkelijkheid en verſcheidenheid van teekening; doch de Zuidlander bezigde eene graveerſtift, die in kracht en in zachtheid die dergenen overtreft, welke de ander te werk ſtelde. In het uitwendige ſtaan zij dus vrij wel gelijk; laten wij thans eens zien, hoe het met het inwendige, dat toch het voornaamſte is, geſteld zij.

Offchoon wij met verwondering in den *Nederlandſchen* Almanak verſcheidenen onzer meer bekende Dichters misten, vindt men er toch grootere of kleinere bijdragen, — van WISELIUS, die evenwel enkel eene navolging van een klein *Duitsch* versje leverde; van WARNSINCK, wiens *Laatſte Oogenblik-*

ken van NAPOLEON eenen meer verhevenen en echt lyrischen toon hebben, dan sommige zijner dichtstukken kenmerkt; van de Gebroeders KLIJN, en van TOLLENS, van welke wij gaarne meer of meer uitgebreids ontvangen hadden; van NIERSTRASZ, wiens stukje, *Poëzij* getiteld, wel wat mank gaat aan gezwollenheid; van STARING, die, als altijd, luimig en oorspronkelijk tevens is; van BOXMAN, wiens Lierzang, *Homerus*, gloed en kracht met klaarheid en ongewrongenheid vereenigt; van WITHUYS, wiens *Meineed*, hoe lang ook en op sommige plaatsen wat gerekt, toch een der puikstukken is van deze verzameling; van IMMERZEEL zelven, die, in vier of vijf stukjes van verschillenden trant, zijnen lang verkregenen roem bewaart en vermeerdert; van C. DE KONING, wiens *Huis te Vogelenzang* ons door gang en gloed beter beviel, dan zijn gedicht op zijne woonstad *Haarlem*, waarin de stof tot prijzen zoo ver gezocht wordt, dat men bijna gelooven moet, dat hij verlegen was om ze te vinden, en waarin wij, onder anderen, dezen regel al vrij zonderling vonden:

Ja, Haarlem! schoon het leed u drukt,
Schoon vreemden u *verteren*;

van SIFFLÉ, die in zijne *Gezaagsker* bewijst, dat hij den toon van het hoogere Hekeldicht zeer goed weet te vatten, en door ons ten sterkste wordt aangespoord, om in deze bij ons minder beoefende dichtsoort meerder te leveren; van VAN HARDERWIJK, wiens stukje, *God regeert*, niet slechts zijner denkwijze, maar ook zijn dichterlijk talent hooge eer aandoet; van Mejufvrouw MOENS, die hare lier *aan Griekenland* wijdde, en wier klank ons uitmuntend bevallen heeft; behalve dat wij de laatste helft van het eerste couplet niet begrepen, en bij het *kransjes breijen*, op bl. 104, onwillekeurig aan breikousen en breinaalden dachten; van J. VAN WALRÉ, wiens zedelijk verdichtsel, *de Waarheid*, den wijsgeerigen denker en geoefenden Dichter doet kennen; van UNTEMA, wiens *Heerschappij van den Mensch over het Dierenrijk* eene nieuwe wending geeft aan eene erkende waarheid; van SCHENK, wiens *Welzijn van het Vaderland* door velen gaarne, als een regt hartelijk drinklied, zal gezongen en beklonken worden; van — Doch waarlijk, de zinsnede is reeds zoo geweldig lang, dat het tijd wordt die te eindigen, of de Lezer zoude derzelver aanvang niet kunnen wedervinden.

Voegen wij hier dan nog van onze minder bekende of jongere Zangers bij: VAN DEN BROEK, wiens beide allerliefste Oosterfche Liederen ons uitnemend bevielen, behalve dat die *Griekſche* URANIA, welke in een naast elkander ſtaand couplet eene dochter van ALAH (ALLAH) opvolgt, een weinig erg tegen het *costuum* zondigt; GRAVÉ, wiens *Stem in het Dal*, gelijk vele zijner ſtukjes, een' zekeren Romantiſchen geest ademt, welken wij echter, ſchoon hij in onze Letterkunde eenigermate vreemd zij, geenszins afkeuren; maar wel, dat hij, om des lieven rijms wille, aan eene bloem iets toeſchrijft, dat ſlechts een veeljarige boom kan bezitten:

> Zijn ruwe hand verbrak den TRONK
> Der lelie, eens der velden pronk.

VLIELANDER VAN DEN BERGH, ons hier voor het eerst ontmoetende, die, in eenen aan NIERSTRASZ ontleenden vorm, waarlijk een lief gedichtje leverde; BRESTER, VAN DER HOOP, ROBIDÉ VAN DER AA, W. VAN WALRÉ, J. SCHOUTEN, F. CORDES, die allen met kleinere ſtukjes, op verſchillenden toon geſtemd, dit jaarboekje verſierden; H. MEIJER JR., VAN OOSTERWIJK BRUYN en LOOSJES, welke drie, ſchoon minder gelukkig, het lalmige beproefd hebben; TEN HAGEN, die een vrij dichterlijk *Welkom* aan zijnen haard toezingt; VAN ELDIK THIEME, wiens *Klagt*, ſchoon veel te beeldſprakig en gerekt, echter eenen goeden aanleg verraadt; ENGELEN, wiens *Judas Iskariotk* zeer dichterlijke partijen bezit, doch geheel mislukt is, daar hij ons dezen ongelukkigen als een onwillig en tegenſtrevend werktuig, dat zijne wandaad op alle wijzen *wil* maar niet *kan* vermijden, voorſtelt, en ons dus ſtemt om hem te beklagen, en niet om hem te verachten. Voegt men deze allen bij de vorigen, en telt daar dan nog bij eenige ſtukjes, welke wij om derzelver middelmatigheid liefst niet bij name aanhalen, dan zal men genoegzaam overtuigd zijn, dat dit bloemkorfje eene zoo groote verſcheidenheid van geur en kleur bevat, dat het den liefhebberen der *Nederlandſche* poëzij tot een welkom geſchenk wezen moet. De keurig uitgevoerde en vrij wel gelijkende Portretten der verdienſtelijke Dichters BOXMAN en NIERSTRASZ zetten in dezen jaargang de galerij van onze *Nederlandſche* Zangers voort; en wij vertrouwen, dat IMMERZEEL niet, gelijk eene zekere *Advertentie* wil te kennen geven, dezelve zal ſluiten. Er zijn nog

te veel verdienstelijke mannen over, die regtmatige aanspr hebben, om in dezelve te worden opgenomen.

Het verheugt ons, thans tot den *Belgischen* Muzen-manak overgaande, de betuiging te kunnen herhalen, dat zelve jaarlijks in innerlijke waarde en rijkdom toeneemt. ' onze meer bekende Noord-*Nederlandsche* Dichters (want Zuidelijke zullen wij later naast elkander optellen) leve ROBIDÉ VAN DER AA een fragment, *Spanje* getiteld, li raal, stout en krachtig, verdienstelijker dan wij nog im iets van hem zagen; waarom wij hem hier dan ook hoog dan in onze beoordeeling van den Noord-*Nederlandsc* Almanak, plaatsen; BOXMAN, een stukje *aan de Muze* den trant van HORATIUS, dat eer doet aan zijne de wijze; DE GREUVE bezingt de *Toekomst voor Nederlan* doch de dichttrant schijnt ons niet helder, niet klaar genc TEN HOET gaf twee sentimentele stukjes; C. DE KONI een' Lierzang, *Sophonisba*, met sommige stoute couplet en prozaïsche regels; doch de aanleg van denzelven is v te historisch voor de Ode. LULOFS leverde eene nieu navolging van SCHILLER's Romance, *de Duiker*; Mej vrouw MOENS, een lang stuk; *Aardenburg verdedigd*, vele verdiensten bezit. GISIUS NANNING bezong *Noordschen Krijgsman op het Graf van Missolunghi*; dit f heeft gang en er is gloed in, doch het wordt ontsierd d eenige kleine vlekjes. SIFFLÉ schildert ons *Formosa's Ov rompeling* krachtig en schoon, en bezigde niet ongelukkig achtregelige *canzone* der *Italianen*. VAN SOMEREN zingt *het Verraad van Philippus van Egmond*; en wij he ten ons zegel aan zijne fiksche verzen, mits hij dien *P muur* niet op Brussels *muur* nederzette, en PARMA's l niet eerst als een paard doe schieten in galop, en dan een tijger den dollen kop laat verpletten op Brussels ijze wal; deze twee ongelijkslachtige bestanddeelen in dezel vergelijking, bl. 78, zijn tegen alle regels van den goe smaak. TOLLENS gaf een krachtig Albumblaadje aan BO RING ten beste; J. VAN WALRÉ parodieerde eene stof de *Gedaanteverwisselingen* van OVIDIUS; WARNSINCK ze zegt hartelijk *aan zijne Zuid-Nederlandsche Kunstbroede* en LOOTS liet een reeds bekend versje op HEINSIL wiens keurig portret dit jaarboekje versiert, nogmaals drukken.

Deze zijn zoo wat de bekendste namen, en de oud broeder heeft dus nog den voorrang, wat het getal van m beroemde medearbeiders aangaat. Doch men vindt hier i verscheidene minder bekenden, waaronder velen, die beter liefelijker zingen, ten minste hier, dan hunne oudere vo gangers. Onder dezen willen wij echter geenszins hem rekend hebben, dien wij de rij laten openen, J. W. V ALPHEN, die, in zijne *Doggersbank*, den ergsten bomb leverde, welke ons in lange voorkwam. Hij laat PARK

uitzeilen met

. . . bodems, door zijn' vloek *gespleten*,
Halfzinkend door zijn valsche trouw.

Het was dus geen wonder, dat ZOUTMAN hem spoedig zee deed ruimen, daar deze bovendien nog goede hulptroepen had:

Najaden, Tritons, kroost der zeeën,
Streeft gij de *koets* van Zoutman voor!
Hij wreekt ons talloos tal van weeën,
En blakert lucht en zee er door.

De laatste regel is volslagen onzin. ZOUTMAN *blakert* lucht en zee, die waarlijk nooit veel om het blakeren gegeven hebben, door de weeën, die hij komt wreken. *Optime!* Daarenboven hadden wij toen al eene rare soort van scheepsvolk:

Als *Englen* (*!!!*) staan de bootsgezellen,
En zien met weemoed Parker aan.
Zij heffen 't breede zwaard; *hun handen*
Zijn bergen, waarin Lava's branden,
En werpen in de lucht zich uit.

Nu, dat is eerst poëzij! dat zijn eerst matrozen!

Minder hoogdravend bezingt VAN DEN BROEK *de Nederlandsche Vlag*; doch bij het waarlijk schoone, dat hier gevonden wordt, is het toch jammer, dat de beide laatste coupletten iets J. W. VAN ALPHEN-achtigs hebben. *Gij zoudt*, voor *zoudt*, kan er ook niet door. *Reizen*, van J. VAN OOSTERWIJK BRUYN, is geestiger dan de bijdrage in den *Nederlandschen* Muzen-Almanak, en die van DOIJER en VAN GORTHEM behooren tot de middelmatige. De navolgingen van GRAVÉ en GREB naar het Hoogduitsch zijn vloeijend, getrouw en dichterlijk (den eersten mogten wij wel onder de meer en loffelijk bekende Zangers geplaatst hebben); de versjes van TEN HAGEN en DE KROES lief en bevallig; het *Winterlied* van DE JONG heeft bij eenig goeds vele leemten; gelijk integendeel de *Socrates* van MARONIER bij veel goeds eenige zwakke plaatsen bezit; VAN DE LINDE en VAN REYN zijn nader bij het middelmatige dan bij het uitstekende; DEN BEER POORTUGAEL breidt zeer hartelijk het *Leve de Koning* uit; Meester DE VLETTER rijmt eer gebrekkig dan dat hij redelijk dicht. De *Sappho* naar het Hoogduitsch door WAP, schoon op eenen vreemden, echt-Duitschen trant, beviel ons echter zeer goed; alleen is ons het einde wat al te mooi, al te romantisch, en het begin wat al te onbegrijpelijk; want wij zijn niet gewoon, *duister* en *vuur* zoo digt bij elkander te zien:

. . . . . . plegtig zwijgen waarde,
Als een droom, *vol zielverkwikkend vuur*,
Duister in den tempel der Natuur.

Het flotſtukje, eene Romance van M. WEITS, beſluit waardig deze verzameling, en teekent eenen voortreffelijken aanleg voor deze dichtſoort.

Thans nog een woord over onze zuidelijke kunstbroeders. Een der beste ſtukjes uit deze afdeeling is zeker het versje van WILLEMS, dat *de Echtverbindtenis van eenen Hollander met eene Brabandſche Dame* zoo vloeijend en geestig bezingt. Jammer ſlechts, dat de tweede regel:

> Amor is een wondre knaap,
> Moeilijk om beſeffen,

door de ongewone uitlating van *te*, en door het minder juiste *beſeffen*, ons zoo ongevallig in de ooren klinkt, en dat daarenboven één hoogst onkieſche, zelfs *vuile* regel de toepasſing ſchandelijk ontſiert. In een' deftiger trant, maar vooral niet minder ſchoon, is het fragment uit een grooter dichtſtuk: *de Vrouwen*, van P. J. M. VAN DUYSE. Het is een treffend uitgewerkt tafereel der kinderliefde, waaruit wij ſlechts dezen regel gaarne misten:

> De honger ziet het aan, holt voort naar andre ſtreken.

Want deze onverwachte perſoonsverbeelding, die te veel bij de eenvoudige natuurlijkheid van het overige afſteekt, doet hier eene ſlechte uitwerking. De Heer VAN DUYSE klimt met moed ſteeds hooger op onzen zangberg; hij heeft kans, om er eene eervolle plaats in te nemen. Verder vindt men hier allerliefſte kleinere ſtukjes van LAMBIN, DAUWE, SERRURE, A. J. VAN DER AA, LEDEGANCK en KORTHALS. *De Kloosterling* van F. DE VOS munt uit, maar nog meer *de Drenkelinge* van F. DE VISSER, een allerliefst zangerig gedichtje, dat den hoogſten lof verdient. De bijdragen van VAN GENABETH, VERVIER, F. RENS, D'HUYGHELAERE en P. KOSTER geven blijken van kennis der taal en oefening in de kunst; en het liedje *aan Victorine* van M. V. te Bruſſel zoude ons nog beter bevallen, dan het thans reeds doet, indien het niet te onzedig, wij mogen wel zeggen te *lubriek*, ware.

Ziet daar dan den voornamen inhoud dezer beide mededingende jaarboekjes (want met de puntdichtjes enz. konden wij ons niet bezig houden) getrouwelijk opgegeven, en met eenige kritiſche aanmerkingen doorſtrooid. Het publiek kieze thans zelf; doch het kieze niet zoo eenzijdig, dat een van beiden, door gebrek aan aanmoediging, ophoude te beſtaan.

BOEKBESCHOUWING.

Biographie ſacrée, par A. L. C. COQUEREL, Paſteur de l'Égliſe Wallonne d'Amſterdam. Tome III. L—Q. 457 pag. Tome IV. R—Z. 297 pag. Amſterdam, à la Librairie des *Héritiers H. Gartman.* 1826. 8vo. *f* 8-40.

Bij de aankondiging der beide laatſte deelen van het bovenſtaande werk, die door toevallige redenen tot hiertoe is vertraagd geworden, moeten wij naar het verſlag verwijzen, dat wij, kort na de verſchijning der beide eerſte deelen, van hetzelve geleverd hebben (*). In dat verſlag hebben wij het plan opgegeven, waarnaar dit werk is ingerigt; wij hebben den aard en de ſtrekking van hetzelve aangewezen, en den geest gekenmerkt, waarin het is geſchreven. De Heer COQUEREL is aan zijn eens gemaakt ontwerp getrouw gebleven, zoodat deze beide laatſte deelen, naar inhoud, geest en vorm, met de beide eerſte één geheel uitmaken; zij behelzen de voortzetting der galerij van Bijbelſche perſonen, die hier den Lezer ter beſchouwing worden aangeboden.

Wat wij bij de vorige gelegenheid over het min verkieslijke van den vorm en de geheele inrigting dezes werks gezegd hebben, moeten wij thans herhalen. De lezing dezer beide laatſte deelen heeft ons op nieuw doen gevoelen, dat de ſnel op elkander volgende voorſtelling van meestal zeer ongelijke perſonen, de overdenking van geheel verſchillende onderwerpen, waartoe dezelve aanleiding geven, en de geheel onderſcheidene tijden en plaatſen, waarin men onder het lezen met zijne verbeelding wordt overgebragt, de aandacht ſtoren en vermoeijen, zoodat het indedaad bezwaarlijk wordt, deze *Biographie* als een *livre de piété* te gebruiken. De levensbeſchrijving der meest belangrijke

(*) *Vaderl. Letteroeff.* voor 1826, No. VII.

perfonen is te uitvoerig, om althans door den gewonen en ongeletterden Lezer, die zijne Schriftuurkennis vermeerderen, en zich in het geloof aangaande de Goddelijke waarde van Bijbel en Christendom bevestigen wil, in éénen adem uitgelezen te worden; terwijl de kortere artikels, als loopende over min gewigtige perfonen, dikwijls niet zoo rijk van inhoud zijn, dat zij het gewenschte voedfel verfchaffen. Uit dien hoofde zal het boek meer tot naflaan, dan tot gezette lectuur verftrekken; een gebruik, dat, naar ons inzien, voor den belangrijken arbeid van den Eerw. Schrijver veel te bekrompen is. Doch, al meende de Heer COQUEREL voor zich voldoende redenen te hebben, om aan den alphabetifchen vorm boven den chronologifchen gang de voorkeur te geven, hij zou het nuttig gebruik van zijn werk niet weinig hebben bevorderd, zoo hij bij het zeer naauwkeurig naamregister een dergelijk zaakregister gevoegd had. Immers het boek geeft meer, dan de titel belooft. Het eerfte gedeelte van ieder artikel levert de eigenlijke *biographie* van den perfoon, waarover het handelt; het geeft de omftandigheden op, waarin dezelve voorkomt; het teekent de karaktertrekken, welke hij daarin vertoont, en ftelt ons alzoo in ftaat, zijne verftandelijke en zedelijke waarde te leeren fchatten. Doch de Schrijver bepaalt zich hierbij niet: hij licht in het tweede deel van ieder artikel het opgegevene toe; hij vermeldt de zwarigheden, bedenkingen en tegenwerpingen, die gewoonlijk daartegen worden ingebragt, en zoekt deze hier op te losfen en te wederleggen, om het Goddelijk gezag van den Bijbel te handhaven; hij geeft verflag van de verfchillende gevoelens der Geleerden over de meest betwiste punten, beoordeelt dezelve, en wijst het meest aannemelijke daarvan aan; hij deelt zijne eigene, veelal fcherpzinnige en fijne aanmerkingen aangaande bijzonderheden mede, die wel niet regtftreeks tot de perfonen behooren, waarover gehandeld wordt, maar die als van zelf uit de voorafgegane befchouwing voortvloeijen, en verrijkt aldus zijn werk met belangrijke ophelderingen van tijdrekenkundige, gefchiedkundige, menschkundige, godgeleerde en zedekun-

dige vraagſtukken. Deze aanmerkingen verhoogen in ons oog niet weinig de waarde van dit boek, ja zij maken het gewigtigſte gedeelte daarvan uit. Doch zij zijn door het ganſche werk verſpreid; zij ſtaan op plaatſen, waar men ze niet terſtond kan opzoeken; terwijl zelfs het getrouwst geheugen niet in ſtaat is, na eene opmerkzame lezing, te onthouden, wat er al belangrijks van dien aard in het boek is vervat, en waar het moet worden gezocht. Een volledig zaakregister zou dit in ons oog wezenlijk gebrek grootelijks verhelpen, en het nuttig gebruik van dezen arbeid niet weinig bevorderen.

Het is voorzeker moeijelijk, de Bijbelſche perſonen, ten aanzien van de belangrijkheid, met elkander te vergelijken en juist te ſchatten; maar in 't algemeen zouden wij toch zeggen, dat de beide eerſte deelen van dit werk doorgaans rijker van inhoud zijn, dan de beide laatſte, waarin meer namen voorkomen, die eene min gewigtige plaats beſlaan op het groot tooneel der Bijbelſche geſchiedenis. Doch al is het, dat men het gegronde van deze aanmerking omtrent den doorgaanden inhoud moet erkennen, eenige perſonen van het hoogſte belang ſpreken ook weder ten voordeele van deze deelen, en de namen van S A M U Ë L, S A L O M O en N E H E M I A, van L A Z A R U S, M A R I A, P E T R U S, P I L A T U S, maar inzonderheid van de twee grootſte mannen der oude en nieuwe bedeeling, van M O Z E S en P A U L U S, wekken en boeijen de aandacht hier in een' hoogen graad.

In de behandeling van alle de perſonen, hier voorkomende, ſpreidt de Heer C O Q U E R E L, even als in de eerſte deelen, veel kennis, veel ſchranderheid, ſcherpzinnigheid en vernuft ten toon, en weet hij zijn gevoelen zoo goed in te kleeden en aan te bevelen, dat de Lezer zich doorgaans tot de omhelzing van hetzelve zal gedrongen voelen. Het is deze ſchranderheid in het opperen van bedenkingen, in het maken van gisſingen en vooronderſtellingen, ter verklaring van het duistere en ter bevestiging van het min zekere, deze ſcherpzinnigheid in het ontwarren van het ingewikkelde en ſchijnbaar ſtrijdige,

K 2

deze bekwaamheid, om verwijderde en vreemdsoortige
len tot één geheel te verbinden, om uit geringe bijzon
heden belangrijke gevolgen af te leiden, deze gave,
een karakter goed te vatten en juist voor te stellen,
ons ook doorgaans meer getroffen en behaagd he
dan de blijken van kennis, welke het boek bevat.
nemen wel niets terug van onze bovenstaande lofsp
op de kunde van den Eerw. Schrijver; doch wan
men bedenkt, wat er niet al toe behoort, om zoo
én zoo verschillende onderwerpen, als hier voorkon
overeenkomstig den tegenwoordigen stand der Godgele
wetenschappen, grondig te behandelen, zal men ge
len, dat een man, voor wien, zoo wij wèl onde
zijn, de theologische Letterkunde van ons Vaderlan
van *Duitschland* gesloten is, zijne tafereelen en ve
ringen hier en daar onvolledig laten moest. Zoo zou
maar iets te noemen, de verdediging van den doortog
Israëlieten door de Roode zee, de voorstelling van den
der Mozaïsche wetgeving, de ontwikkeling van het kar
der Evangelisten en van derzelver schriften, de beha
ling van de vraagstukken naar de echtheid der afzo
lijke Bijbelboeken, naar de Demonische bezetenen,
de broeders des Heeren, naar de harmonie der ver
van de opstanding, en meer dergelijke, onzes inzi
nog al anders uitgevallen zijn, wanneer de Heer COQ
REL de bedenkingen van den schranderften aller te
schrijvers, van den *Wolfenbuttelschen* Fragmentist (R
MARUS), de verhandelingen van VAN ALPHEN,
in het 9de deel van TEYLER's *Godgeleerd Ge
schap*, de werken van HUG, LÜCKE, GIESEL
en vele kleinere geschriften uit de theologische Le
kunde van ons Vaderland, had kunnen raadplegen. I
schen dient men ook hier niet te vergeten, dat de
COQUEREL, bij het schrijven van dit werk, i
eerste en voornaamste plaats op *Frankrijk* het oog
en dat hij naar dit bepaald oogmerk genoeg geleverd h
De inhoud van het werk is voor geen verslag of
trekfel vatbaar, weshalve wij ons met deze algen

aanprijzende aankondiging vergenoegen. Wij kunnen echter niet nalaten, nog ten ſlotte op te merken, dat de uitvoerigſte artikels ons doorgaans met de meeste zorgvuldigheid bewerkt ſchijnen. Zoo onderſcheidt zich, in ons oog, het artikel over den Apostel PAULUS, dat niet minder dan 68 bladzijden beſlaat, zeer voordeelig. Het is, alsof de grootheid van het onderwerp den Schrijver heeft bezield en met geestdrift vervuld, zoodat hij ook alle de kracht en bevalligheid van zijnen ſtijl daarbij heerlijk ten toon ſpreidt.

Wij wenſchen den bekwamen Schrijver geluk met zijnen, in meer dan één opzigt, uitnemend volbragten arbeid, en bidden hem Gods zegen toe in zijnen belangrijken werkkring.

Vertaling en Uitlegging van den eerſten Brief van den Apostel Petrus. Door ASSUERUS DOIJER, *A. L. M. Phil. Doct. en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle, bij* H. As. Zoon Doijer. 1827. *In gr. 8vo.* 43 *Bl. f* :-45.

Dit geſchrift is klein van omvang, maar van veel gewigt, vooral van wege het doel, met hetwelk het in 't licht verſchijnt.

De regt eerwaardige Schrijver is van oordeel, dat eene verbeterde Nederduitſche vertaling van de ganſche H. Schrift, maar inzonderheid van de boeken des N. V., voor de Christenen in ons land eene dringende behoefte is. Hoedanig zulk eene vertaling behoort ingerigt te zijn, geeft hij uitdrukkelijk op, en levert tot dezelve eene gewigtige bijdrage, met het ſtukje, dat voor ons ligt.

Ook wij gelooven, dat de voortreffelijke arbeid van Prof. VAN DER PALM de behoefte eener nieuwe vertaling van den Bijbel voor het algemeen niet geheel heeft vervuld. Het uitvoerig bewijs hiervoor houden wij achter, omdat wij thans diens werk niet beoordeelen. Doch wij gelooven ook, dat het thans de tijd nog niet is, dat zulk

eene vertaling des Bijbels met vrucht kan ondernome worden. De Bijbel door VAN DER PALM, die te opzigte van het oordeelkundige gedeelte zich te weini ſtellig heeft verklaard, kon de gisping van onrustſtoke niet ontgaan. Wat zou het zijn, indien de Dordſche Bi bel ruimen moest voor eenen Haagſchen? Hoe zou d Bijbel nu ontvangen worden, indien eene vereeniging u allerlei Protestanten (ach, waarom niet uit alle Christ nen?) dit gewigtig werk aanvaard en voltooid had? Zo lang men niet hopen kan, dat zulk een gemeenſchapp lijk werk ſlagen zal, is het de tijd, dat men bouwſtoffe verzamele, en dat mannen uit elk Protestantsch Genoo ſchap het een of ander gedeelte des Bijbels vertalen e ophelderen. Op deze wijze kan er eens eene vereenigin tot ſtand komen, om den Bijbel getrouw te vertalen, e alleen uitlegkundig op te helderen, zonder inmengin van godgeleerde haarkloverijen, die nergens, maar h minst bij de vertaling en opheldering des Bijbels, te pa komen.

Als zulk eene bijdrage van gewigt beſchouwen wij h ſtukje van DOIJER. Het ſpreekt van zelve, dat wij d geſchrift niet anders, dan als zulk eene bijdrage, zulle beoordeelen, zonder uitvoerig aan te wijzen, waar wi in de vertaling of verklaring van eenige plaatſen, va DOIJER mogten verſchillen.

Tot de vereischten eener gewenschte vertaling van de Bijbel behoort te regt, *in de eerſte plaats*, het zoeken na den zuiveren en onvervalschten tekst, zoo als dezelv oorſpronkelijk uit de pen van PETRUS is voortg vloeid. De veranderingen, welke, op goede gronden, ve beteringen van den tekst zijn, moeten niet in aanmerki gen onder, maar onmiddellijk in, de vertaling voork men. Het bijgeloovig eerbiedigen van den *Elzevierſch tekst* behoort plaats te maken voor prijsſtelling op echte woorden der H. Schrijvers. Ook hierin hand DOIJER regtmatig; H. II: 2, III: 8. 20, IV: 14. Zi voornemen was ook ten opzigte van H. III: 7 goe verg. de *Aanm.* bl. 36. In de vertaling is hij hier ee

ter VAN DER PALM tegen zijnen wil gevolgd, die zonder noodzake de *Staten-overzetting* heeft verlaten. De vijanden van Bijbelsche kritiek vinden hier bewijs, dat ook onze oude Overzetters in deze hunne vijandschap niet deelen. DOIJER had H. IV: 13 in VAN DER PALM een' goeden voorganger, dien hij evenwel niet heeft verkozen te volgen. De Lezer vergelijke hier beider vertaling:

VAN DER PALM.	DOIJER.
Maar verblijdt u, naarmate gij deelgenootschap hebt aan het lijden van Christus, opdat, enz.	*Maar, gelijk gij gemeenschap hebt aan het lijden van Christus, alzoo verblijdt u*, enz.

Ter bevordering van de duidelijkheid der vertaling is *voorts* nuttig, dat de aanhalingen van den Apostel uit de boeken des O. V. met eene andere letter gedrukt worden. Dit is nuttig, niet alleen waar die aanhalingen als zoodanig voorkomen, maar ook waar de Schrijver, met de woorden uit het O. V., zijne eigene gedachten voordragt. Op deze wijze heeft de opgaaf van gelijkluidende plaatsen doel en beteekenis. Ook hierin gaat DOIJER naauwkeurig te werk. Dit alleen zouden wij verlangen, dat, zelfs niet op het voetspoor der *Staten-overzetting*, iets worde ingevuld; b. v. H. II: 7: „*Maar den ongehoorzamen* WORDT GEZEGD: de steen," enz. Zonder invulling luiden des Apostels woorden beter dus: „Maar den ongehoorzamen *is deze steen, dien de bouwlieden verworpen hebben, geworden tot een hoofd des hoeks, en een' steen des aanstoots en eene rots der ergernis.* De aard onzer taal vordert eene andere woordvoeging, dan die van het oorspronkelijke; maar men behoort toch te laten blijken, dat de Apostel zijne eigene meening met woorden uit het O. V. voordraagt.

Wat DOIJER *verder* over de zinteekens en de geheele indeeling des Bijbels in hoofdstukken en verzen aanmerkt, gaan wij hier voorbij, als behelzende ook onze meening; zonder dat wij evenwel daarmede de opgegevene veranderingen voor onszelven overnemen.

De meeste aanmerkingen zijn, onzes bedunkens, t
maken op hetgeen DOIJER bl. 9, aangaande de *State*
overzetting, heeft aangemerkt. Ook het N. V. heet o
den titel *getrouwelijk* te zijn *overgezet*. Dit verdient d
Overzetting in zeker derde te heeten; namelijk met betrek
king tot dezelfde *orde* der woorden in het Nederlandsch
als plaats grijpt in het Grieksch. Dat daardoor de *g*
trouwheid in het *letterlijk* vertalen, en in het uitdrukke
van den zin en de meening der H. Schrijvers, nu en da
is verloren gegaan, zal niemand, der zake kundig, b
twijfelen. Voor de ongeloovigen op dit punt zullen w
uit dezen Brief van PETRUS een enkel voorbeeld bi
brengen. Het is om die reden, dat wij verklaren, d
DOIJER te weinig heeft gedaan, *met geene de mins*
verandering te maken in de gewone Overzetting dez
Briefs, waar het hem toescheen, dat de zin en meenin
des Apostels duidelijk is uitgedrukt.

In eene *vertaling* behoort men *letterlijk*, zoo veel d
mogelijk is, de woorden der H. Schrift uit te drukke
De bepaling van den *zin* en de *meening* derzelve behoo
reeds tot het gebied der *uitlegging*. Slechts enkele voo
beelden zullen onze gedachten duidelijk maken. H. I: :
διασπορᾶς, *der verstrooijing*, is vertaald: *verstrooid*; v
2. ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος: *in heiligmaking* des geestes,
de heiligmaking des geestes; H. II: 4. ὑπὸ ἀνθρώπων: *va*
menschen, van *de* menschen. Dit levert toch verschil c
van meening. De Grieksche tekst heeft hooger gezag
dan elke vertaling. Integendeel gaat DOIJER, met VA
DER PALM, van die Overzetting af, waar zij naauw
keurig heeft vertolkt; b. v. H. I: 22. ἐκ καθαρᾶς καρδία
uit een rein hart, door beiden vertaald: *met* een rein har

Wij hebben opzettelijk gezegd, dat wij, *zoo veel d*
mogelijk is, letterlijk moeten vertalen. Om duidelijk
zijn, voeren wij tot voorbeeld aan, H. III: 3. Het ve
schil van kleederdragt bij de vrouwen van verschillen
tijden maakt hier tot pligt, meer de *meening getrouw*
vertolken, dan de *woorden*. Het *omhangen* van *go*
drukt zelfs het denkbeeld niet uit van den Apostel, e

het woord περιθέσεως bezigt, waarſchijnlijk aangaande het *omdoen van gouden armringen.* Daarenboven drukt het woord *verſierſel* geenszins volledig uit het denkbeeld, dat het Griekſche κόσμος aan de hand geeft. Ook het woord *ſieraad* bij VAN DER PALM is niet eigenaardig gekozen. Het geeft hier duidelijk te kennen den geheelen vrouwelijken tooi, zoo als wij met ons woord *opſchik* dit denkbeeld juist uitdrukken. De vertaling van dit vers, zal zij voor vrouwen, naar onze gewoonten gekleed, verſtaanbaar zijn, drukt de meening des Apostels *getrouw* en volkomen uit, als zij dus wordt gegeven: *Welker opſchik niet zijn moet de uiterlijke, met de vlechting van het haar, met de dragt van goud, en met het aantrekken van kleederen.*

De *Staten-overzetting* is, ja, meer dan twee eeuwen oud. Doch daarom is zij in dien zin geen Heiligſchrift geworden, dat men dezelve niet meer zou mogen veranderen, dan DOIJER zich heeft durven veroorloven. Die Overzetting moge liggen in het geheugen van vele menſchen; maar dat bewijst nog niet, dat al die menſchen alles verſtaan, wat hun getrouw geheugen heeft bewaard. Zelfs ſpreuken en ſpreekwoorden, uit het dagelijksch leven ontleend, worden meer getrouw in het geheugen bewaard, dan wel tijdig en gepast gebezigd. En hoe het met het opzeggen van Bijbelplaatſen geſteld is, kunnen zij het best beoordeelen, die bij bevooroordeelde menſchen den meesten tegenſtand vinden in het aanvoeren van voor het gemeen meestal onverſtaanbare Bijbelplaatſen.

Volſtrekt zien wij ook geene reden, waarom men *vreemde* woorden in eene Nederlandſche vertaling zou moeten behouden. Overal zorgt men voor de zuiverheid onzer taal. Waarom zou men den Bijbel alleen uitſluiten? Het woord *Exempel* moge verſtaanbaar zijn bij beſchaafden, die hun Latijn of Fransch te baat hebben; maar onbeſchaafden, en voor die is eene zuivere vertaling nog de meeste behoefte, verſtaan zelfs dit woord niet algemeen. Eveneens oordeelen wij over het woord *Conſcientie.* Beteekent dit woord wel ooit in den Bijbel, hetgeen het be-

teekent in het dagelijksch leven? Waartoe kan dan deszelfs gebruik dienen? Doch hoe ligt men van de ı ning des Bijbels kan afgaan, door niet bestendig te l(op verouderde woorden of spreekwijzen, kan zelfs voorbeeld van VAN DER PALM, ook door DOI hierin gevolgd, duidelijk en nadrukkelijk bewijzen. spreekwijze: *aan den anderen*, weet DOIJER zoo als VAN DER PALM, dat oulings *wederkeerig* ı En toch hebben beiden εἰς ἑαυτοὺς, H. IV: 10, verta alsof er stond: εἰς ἄλλους; terwijl de *Staten-overzet* het beter heeft vertolkt: *Een iegelijk — — diene anderen.* Hoe zal het gaan met de min beschaafden, dien reeds zulke mannen dwalen, op het oogenblik zij meenen den tekst der *Staten-overzetting* te v(teren?

Tot eene naauwkeurige vertaling behoort, naar (gedachte, de opmerking, dat de *Staten-overzett*: om de orde der woorden te behouden, zich somtijds vrijheid veroorlooft in het vertalen, welke aan nier toekomt. Ons voorbeeld zij de laatst aangehaalde pla waar ook VAN DER PALM en DOIJER eveneens talen. Zij nemen allen εἰς ἑαυτοὺς διακονοῦντες in het *kelvoud*, en handelen zoo tegen hunne vertaling vs 8, 9. Onze taal vordert eene andere orde der woorc namelijk: *Dient elkander*, een iegelijk enz. — *als t. we uitdeelers der verschillende genade Gods.*

Die zelfde zucht, om de orde der Grieksche woo: zoo veel mogelijk in hunne vertaling uit te drukken, (deze Overzetters nu en dan voorbijzien eene meer ju vertolking, doch bij welke in onze taal de woorden heel moesten verplaatst worden. Wij kiezen tot voorb H. I: 7. Dit geheele vers wijst op het keuren van geloof der Christenen, als juist daarom van meer w dij, dan het goud, dat vergankelijk is, omdat het geke geloof tot op de komst van CHRISTUS blijft voor ren. Men leze de drie meermalen genoemde vertaling en vergelijke met dezelve hetgeen wij hier als getro vertaling van 's Apostels meening opgeven: *Opdat*:

de openbaring van Jezus Christus, de keuring van uw geloof, tot lof en eer en heerlijkheid, bevonden worde van meerdere waarde te zijn, dan van goud, dat te niete gaat, schoon het in vuur de proef houdt.

Ons zijn nog andere regelen voor den geest, die wij thans in de pen houden, en die wij misschien zullen mededeelen, wanneer ook wij het een of ander gedeelte des Bijbels, tot proef eener verbeterde Bijbelvertaling, vertolkt in het licht geven. Wij zijn zoo uitvoerig geweest, omdat wij hopen, dat DOIJER zijn loffelijk begonnen werk zal voortzetten, en zijn van gedachte, dat hij ook op onze aanmerkingen letten zal, schoon wij hem voor het grootste gedeelte onze *Staten-overzetting* als gids hebben ontraden.

De Bijbel is waardig aller inspanning en arbeid. Wat één niet kan, kunnen welligt met den tijd velen. Welaan, Protestanten! volgt allen DOIJER. En de twisten der *Theologie* zullen eindigen, bij het eenmaal helder ontstoken licht des Bijbels. — *Faxit Deus!*

Het menschelijk Oog en Oor, volgens de Afbeeldingen van den Hoogleeraar SOEMMERINGH (SOEMMERRING), *in profil doorsnede nog meer vergroot voorgesteld en met eene korte Beschrijving voorzien, door* J. F. SCHRÖTER. *Op nieuw bewerkt en verklaard door* G. BAKKER, *Professor aan de Akademie te Groningen. Aldaar, bij* W. van Boekeren. 1827. *In folio.* 17 *Bl. f* 4-20.

Dit werk bevat twee, naar de meesterlijke afbeeldingen van SOEMMERRING vervaardigde en zeer vergroote *gekleurde* platen (dit laatste was bij het oor minder noodig) van onze twee belangrijkste zintuigen. Zij zijn, volgens het voorberigt van den Hoogleeraar BAKKER, bepaald tot gebruik op scholen bestemd, en kunnen in de handen van bekwame onderwijzers zeker hare nuttig-

heid hebben. Wanneer iemand meent, dat dit dingen zijn, die men op de ſcholen niet behoeft te leeren, zijn wij het alleen in zoo verre met hem eens, dat wij daar door het eigenlijk ſchoolonderwijs niet wenſchen verdron gen te zien. Natuurkunde, natuurlijke geſchiedenis, ge ſchiedenis zelve kunnen toch op de lagere ſcholen nie dan oppervlakkig worden onderwezen, en behooren daar om het meer noodzakelijke lezen, ſchrijven, rekenen, d aardbeſchrijving noch taalkennis te vervangen. Maar zo men meent, dat *wetenſchap* eigenlijk tot weinigen be perkt blijven, en men haar als ongeſchikt voor den groo ten hoop moet beſchouwen, verklaren wij ons met de Hoogleeraar BAKKER, in zijn voorberigt, geheel en a tegen dit wanbegrip. Elk kan geen geleerde worden; di verbieden de onderſcheidene ſtanden der maatſchappij zonder wier beperking de maatſchappij zelve onbeſtaan baar is; maar jonge menſchen, van welken ſtand ook buiten ſtaat te ſtellen, zoo veel te leeren, als hunne vat baarheid toelaat, is ongeoorloofd, en druischt tegen d verhevene beſtemming van den mensch, als verſtandi wezen, in. *Gelijkheid* der menſchen moge, in andere op zigten, in de tegenwoordige huishouding, een ijdele klan zijn; gelijke regten op verſtandsbeſchaving, gelijke vat baarheid voor zedelijke opvoeding brengt elk kind me zich, en wordt *die* ſlechts erkend, de overige ongelijk heid, die toch ſlechts tot deze vergankelijke aarde be hoort, kan den vrijen geest weinig deren. Men vergev den Recenſent deze uitweiding. Hij wenschte hartelijk dat dit woord zoo overtollig ware, als de Lezer moge lijk denkt. — Keeren wij echter tot het werk, dat voo ons ligt, terug.

De afbeeldingen zijn natuurlijk minder ſchoon dan die waarvan zij ontleend zijn, maar ook veel goedkooper Wij voor ons wenschten wel, dat ze minder monſter achtig groot waren. Dit zal echter in de ſcholen, om z op een' afſtand te kunnen zien, zijne nuttigheid heb ben. — Bij de afbeelding van het gehoor heeft de Hoog leeraar BAKKER eene vrij uitvoerige verklaring gevoegd Wij geven hem in bedenking, of de ſchoolonderwij

zer, in ontleedkunde onbedreven, wel veel van de beschrijving der zenuwen van de trommelholte (op bl. 12, 13 voorkomende) zal kunnen begrijpen. Ook zouden wij betwijfelen, of wel, gelijk op bl. 9 in eene aanteekening gezegd wordt, de vroege staat van volwassenheid van het inwendig gehoorwerktuig bij het kind betrekking heeft tot de opvoeding, dan alleen in zoo verre het verschijnsel aan andere dieren gemeen is; terwijl in allen de zintuigen na de geboorte veel minder groeijen en ontwikkeld worden, dan de overige ligchaamsdeelen. — Dit een en ander ontneemt echter niets aan de nuttigheid van het geheel. Wij danken den Hoogleeraar voor zijnen hierin op nieuw besteden arbeid, voor zijne aan een nuttig doel te koste gelegde moeite, en wenschen hartelijk, dat dit werk dienstig moge zijn, om de kennis aangaande twee meesterstukken en wonderen der Goddelijke Almagt, die de mensch met zich omdraagt, algemeener, en dus de dankbare vereering dier Almagt overvloediger te maken.

Over de Drankzucht en derzelver geneeskundige behandeling, door C. V. BRÜHL-CRAMER, *Doctor in de Genees- en Heelkunde enz. te Moskow. Met eene aanprijzende Voorrede van Dr.* C. W. HUFELAND. *Uit het Hoogduitsch. Te Enschedé, bij* G. Paschen, G^t. Zoon. 1826. *In gr. 8vo. XII en 99 bl. f* 1-20.

Niet zonder reden is de naam van *drankzucht* door Dr. CRAMER, den Schrijver der boven aangekondigde Verhandeling, gekozen, daar hij dezelve niet als een hartstogt, maar als eene *ziekte* beschouwd wil hebben. De bewijzen, die voor dit gevoelen worden bijgebragt, zijn: 1°. de onoverwinnelijke neiging en behoefte tot drank bij de drankzuchtigen; 2°. het *periodieke*, dat daarbij menigmaal wordt opgemerkt; 3°. de voorboden en voorteekens, die de aanvallen voorafgaan; 4°. de bepaalde duur derzelven; 5°. de aan *crisis* gelijkvormige afloop van iederen aanval; 6°. de overgang in krankzinnigheid en dood,

welke men soms heeft opgemerkt, zoo men den lijder volstrekt allen sterken drank onthield en weigerde; 7o. de mogelijkheid van genezing dezer kwaal door *physieke* middelen.

Niet alle bewijzen zijn even klemmend en overtuigend. Welligt gaat ook de Schrijver, zoo als gewoonlijk, te ver: *quod nimium probat, nihil probat.* Oorspronkelijk is de sterke neiging tot den drank meer een hartstogt, dan wel eene ziekte; ten zij men verkiezen mogt met de woorden te spelen, en dan zou men met hetzelfde regt van eene *spelzucht*, *steelzucht*, *moordzucht* enz. kunnen spreken. Dat zij tot eene behoefte worden kan, die zich niet altijd even sterk gevoelen laat, dat zij verschillende ziekten kan te weeg brengen, dat zij den dood kan veroorzaken, daaraan valt niet te twijfelen. Maar dit alles kan men aannemen, zonder daarom, onder den naam van *drankzucht*, *dipsomanie*, of eenigen anderen titel, dezen hartstogt als eene werkelijke ziekte voor te stellen.

De zaak is minder onverschillig, dan zij in den eersten opslag schijnt te wezen. Immers, zoo de dronkenschap, of liever de hartstogtelijke neiging naar sterken drank, eene *ziekte* is, dan houdt zij daardoor van zelve op misdadig te zijn. Want wie zou iemand veroordeelen of beschuldigen, omdat hij *ziek* is? Dit is dus eene uiterst gevaarlijke leer voor hem, die aan deze leelijke kwaal laboreert! — Zoodanig eene manier van zien heeft in de laatste dagen maar al te zeer veld gewonnen. Men heeft de lijken van dieven en moordenaars en allerlei euveldaders geopend, om in hunne ingewanden de oorzaak te zoeken hunner misdrijven, en den mensch tot eene bloote *machine* zijner gebrekkige bewerktuiging verlaagd. Hierbij vervalt natuurlijk alle *morele imputatie* en alle zedelijke vrijheid der menschelijke daden.

't Is dus alleen op de duchtigste bewijsgronden, dat men een dergelijk gevoelen, als de Schrijver voorstaat, kan aannemen; en zulke gronden hebben wij, wij moeten het erkennen, hier te vergeefs gezocht. Immers, wat de *physieke* middelen betreft, waardoor de Schrijver voor-

geeft, dat de zieke van de kwaal bevrijd kan worden, hoe onvoldoende dezelve zijn, zoo lang de dronkaard zijne drift naar den geliefden drank niet weet te beteugelen, heeft Recenſent, helaas! maar al te dikwijls ondervonden. Gaarne erkent hij echter, dat, wat de behandeling aangaat, welke door den Schrijver gevolgd is, en welke hier wordt voorgedragen, tot verbetering van de gevolgen dier rampzalige drift op het ganſche geſtel, dezelve, in dat opzigt, alle aanprijzing verdient; inzonderheid het gebruik der zuren, dat men in de meeste gevallen heilzaam bevinden zal. Of die zelfde behandeling evenwel in ſtaat zal zijn alleen eene *radicale* genezing te weeg te brengen, hieraan vermeent Recenſent vooralsnog te moeten twijfelen.

Biographisch Anthologisch en Critisch Woordenboek der Nederduitſche Dichters, bijeen verzameld en uitgegeven door P. G. WITSEN GEYSBEEK. *IIde tot VIde Deel. Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. 1822—1827. *In gr.* 8vo. *Te zamen ruim* 2500 *bl. f* 25-35.

Het eerſte deel van dit Woordenboek is door ons reeds in Julij 1822 beoordeeld. WITSEN GEYSBEEK heeft daartegen eene *Antikritiek* in den *Recenſent ook der Recenſenten* geplaatst, rijkelijk gekruid met ſcheldwoorden en gemeene uitdrukkingen tegen den Recenſent, dien hij telkens een *jongsken* gelieft te noemen. Wij vergeven veel aan de gekrenkte eigenliefde eens Schrijvers; het *genus irritabile vatum* is ons niet onbekend, en WITSEN GEYSBEEK is, blijkens uitgegevene Puntdichten, zoo wat half en half eene ſoort van een' *vates*. Daar nogtans de ſcheld-*repliek* wat heel grof was, verkozen wij liever de Recenſie van het overige des werks uit te ſtellen tot het geheel voltooid zou zijn, ten einde geene vrij natuurlijke gevoeligheid eenigen invloed op onze beoordeeling mogt hebben. Thans is, na zoo veel tijdsverloop, die oude twist vergeten; en de Schrijver

kan verzekerd zijn, dat niet de minste herinnering aan zijn geschrijf tegen ons deze Recensie buiten de palen der striktste onzijdigheid zal doen treden.

Het werk ziet nu in zes deelen (behalve nog een aangekondigd *supplement*-deel) het licht. Den aanleg en de strekking des werks reeds vroeger aangekondigd hebbende, kunnen wij thans daarover zeer kort zijn. In het tweede deel vinden wij, onder onze Dichters van den eersten rang, CAMPHUYSEN (waarvan hier bij uitstek gelukkige proeven worden gegeven), CATS, DE DECKER, met verschuldigden en onbekrompen' lof vermeld; terwijl, onder die van den tweeden rang, de voortreffelijke ijsbreker onzer taal in poëzij en proza, COORNHERT, naar verdienste een uitgebreid Artikel ontvangt. Wij vinden voorts SAMUËL COSTER, den Vader van het *Hollandsche* Treurspel; den min bekenden VAN DER DOES, Lofdichter van *den Hage;* DOORNIK; den kieschen en bevalligen HEYMAN DULLAERT (naar evenredigheid van anderen, wat kort); BAREND ELIKINK; den arbeidsman en bekroonden Dichter JACOB VAN DIJK; den beminnelijken en allezins nuttigen JAN VAN EYK, Predikant te *Loosduinen;* den bekenden FEITAMA, dien de Schrijver, in weerwil van de door hem aangetoonde verkeerde strekking zijner al te zeer gelikte voortbrengselen, toch als mensch zeer achtingwaardig keurt; den zeer welluidenden FRANCIUS; den ook als Dichter merkwaardigen A. FOKKE, SZ.; den min bekenden FRUYTIER, HUGO en PIETER DE GROOT, en den eigenlijk niet zoo zeer als Dichter, dan wel als bestrijder der walgelijke *Datheensche* Psalmberijming bekenden GUÉPIN. (DATHENUS zelf wordt daarin en als kreupel Rijmer en als woelziek Prediker voorgesteld.) In BAREND FREMERY zien wij, nog op het laatst der achttiende Eeuw, de werktuigelijke rijmelarij heerschen; ja zelfs nog zekeren GLEUWINK (*eerst in* 1811 *overleden*) eenen berijmden Catalogus van voorwerpen uit het dieren-, planten- en delfstoffelijk Rijk, alsmede van de starrenbeelden, onder den naam van *Bespiegelingen over*

de Schepping in zes Zangen, uitgeven! Over 't algemeen zijn de beoordeelingen in dit deel vrij gematigd en billijk. Dat er zoo vele Pruldichters, of liever Rijmelaars, in voorkomen, die het aanhalen niet waard zijn, blijven wij nog voor een gebrek houden, en is zelfs ſtrijdig met den titel, daar GEYSBEEK toch zelf wel aan drie vierden der hier opgenoemde perſonen den eernaam van Dichter niet zal toekennen. Doch 's mans bitſe geest moet tusſchenbeiden iets hebben, waarop hij dien ſcherpen kan. Wenſchelijk ware het, dat hij deze behoefte alleen op de zoodanigen bevredigd had.

In het derde deel ſloegen wij terſtond het Artikel VAN HAREN op, in de hoop van ONNO ZWIER, den grooten ijsbreker onzer herleefde poëzij, naar waarde geteekend te zien. Wij vonden nogtans meest aanhalingen uit andere Schrijvers, en *geene enkele* proeve; en dat van den man, die gewis tot onze grootſte oorſpronkelijke Dichters behoort, en de meest *Nationale* van allen is! Hij geeft daarvoor tot reden, dat de Heer DE VRIES daarvan, in zijne *Geſchiedenis der Nederduitſche Dichtkunst*, nog al talrijke proeven gegeven had, en onze bloemlezer de geurigſte dus reeds vóór hem geplukt vond; en misſchien komt daarbij, dat inderdaad ſommige oorſpronkelijke verzen van de *Geuzen* wat ruw en hard zijn. Doch wanneer wij hem nu uit den *Friſo* van WILLEM VAN HAREN eene menigte proeven zien aanhalen, waarvan men toch ook bij DE VRIES een aantal voorbeelden vindt, zoo kunnen wij dit immers niet aan het denkbeeld der meerdere voortreffelijkheid van den *Friſo* boven *de Geuzen* toeſchrijven? Doch ja! GEYSBEEK zegt (IIIde D. bl. 83): „ Als wij de drie voortreffelijk„ ſte Heldendichten moesten opnoemen, zouden wij zon„ der aarzeling zeggen: De *Ilias*, de *Æneïs* en de „ *Friſo*." Dus de *Friſo* met zijne harde en ſtootende verzen en zwakke vinding beter dan TASSO's en MILTON's meesterſtukken! Zoo dit geene vooringenomenheid (om niet wanſmaak te zeggen) of onkunde is, wat

is het dan (*)? Bij GEYSBEEK is dit te minder t begrijpen, daar hem geene eenzijdige vaderlandsliefde b zielt, gelijk ons later zal blijken. Onder de andere Dicl ters van den eersten rang, in dit deel, bekleedt HEI MERS, in de schatting des Schrijvers, gelijk in de onze den hoogsten rang; maar het is gewis eenzijdig, wa neer men in dien voortreffelijken Dichter niet ééne feil w zien, en die in anderen, gelijk in VONDEL, met arend oogen opzoekt. Van D. HEINSIUS worden vele proeve medegedeeld; doch nopens J. VAN HEEMSKER worden wij op SCHELTEMA gewezen. P. CZ. HOOF bekomt 70, en ARNOLD HOOGVLIET zelfs bij 100 bladzijden. HOOFT's Treurspelen worden ze gestreng beoordeeld; de Minnedichten komen er be af. HOOGVLIET's *Abraham* wordt uitvoerig, en ov 't algemeen niet zeer gunstig, beoordeeld; daarentegen HUYGENS, hoezeer onze veelsoortigste Dichter na VO DEL, in ruim 40 bladzijden afgehandeld. De *Zee printen* behagen onzen Kunstregter niet, omdat men in di trant de gekste dingen vervaardigen kan. (Maar kan m dit niet in alle dichtsoorten, vooral in meer of min bo tige?) Het valsch vernuft, in vele sneldichten en elde bij dezen Dichter voorkomende, wordt te regt gegispt. In drie Dichters DE HAES, grootvader, zoon en kleinzoo bespeurt WITSEN GEYSBEEK een *opklimmend* dich

(*) Zelfs schijnt GEYSBEEK den 8vo druk boven de zoo grootelijks verbeterden 4to te stellen, en plaatst ond zijn verslag van den *Friso* de volgende noot, bij wier lezi wij naauwelijks onze oogen konden gelooven: „FRISO r „geerde acht-en-zestig jaren, en stierf in 245 voor de g „boorte van CHRISTUS, te *Stavoren*, welke stad hij g „sticht had. Bij zijne gemalin HYLLA had hij zeven z „nen en eene dochter. Q. CURT. L. IX. C. 2. M. HAMC „NII *Frisia*, p. 7. P. WINSEMIUS, *Chronijk van Friesland* „bl. 10." — GEYSBEEK, die zoo menigmaal met *Bijbelsc* personen en verhalen den draak steekt, gelooft dus nog de negentiende Eeuw (waarschijnlijk alléén) aan het best van den fabelachtigen FRISO, die er even zoo min gewe is als de *Amadis van Gaulen* en andere dolende Ridders?

vermogen, en heeft vooral veel op met *het verheerlijkt en vernederd Portugal* van F. DE HAES, JZ. (den kleinzoon). Voorts vinden wij hier nog goede berigten omtrent de min bekende Dichters ABRAHAM DE HAEN, een' onzer weinige goede Herdersdichters, en HOFFHAM, een' *Duitscher* en zeer goeden kenner onzer poëzij. ERNST WILLEM HIGT en de edele Staatsraad HINLÓPEN worden met lof vermeld. Gaarne hadden wij van laatstgemelden althans eene *enkele* proeve gezien. In het Artikel HAECHT (W. VAN) lezen wij de bijzonderheid, dat de Aartshertog MATTHIAS en de Hertog VAN PARMA de Psalmberijming van dezen *Antwerpschen* Rederijker en *Lutherschen* Predikant met Privilegie zouden hebben voorzien. Het eerste is te begrijpen; de magt van MATTHIAS was zeer bepaald; maar van den tweeden zou het zeer merkwaardig zijn. Doch wij zien daarbij, dat deze tweede druk in 1583 uitkwam, en daardoor vervalt de geheele zaak; want PARMA won *Antwerpen* niet vóór 1585. Eene drukfout is het ook niet, blijkens de herhaling van het jaargetal. — Eene noot van GEYSBEEK op eene aanhaling uit DE HAEN kunnen wij niet nalaten af te schrijven; dezelve komt ons zeer juist en tevens aardig voor: „ Het woord *Request* „ is door het nieuwmodische *Rekwest* nog onverstaanbaarder, en, sedert men er *rekest* van gemaakt heeft, geheel onkennelijk geworden; daar men *qualiteit* ook in *kwaliteit* veranderd heeft, zal men denkelijk insgelijks „ eindigen met *kaliteit* te schrijven."

Het vierde deel begint met het Artikel JACOBS (GYSBERT). De Schrijver geeft te kennen, dat hij de door hem hooggeschatte *Vriesche* landtaal opzettelijk heeft aangeleerd, waardoor hij dan zekerlijk regt heeft tot de beoordeeling van *Vrieslands* Hoofddichter, van wien men echter natuurlijk, om de onbekendheid zijner taal, weinig proeven kan mededeelen: wij wenschten zelfs, dat elke dier proeven met eene vertaling in het *Nederduitsch* verzeld waren, welke tevens zijne beweerde grondige kennis dier tale eenigzins nader konden staven. — Aan KANTELAAR,

PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, en (voortreffelijke ELIZABETH KOOLAART, gebor HOOFMAN, wordt de verdiende lof toegezwaaid, proeven uit hunne gedichten medegedeeld. Het oord(over den bekenden Blijspeldichter LANGENDIJK lui aldus: „ LANGENDIJK had inderdaad al den aanl „ tot een bevallig en natuurlijk Dichter, een' vlugg „ geest, vindingrijk vernuft, gezond oordeel en genoe „ zame belezenheid; gelukkig was zijne *Stoïsche* onve „ schilligheid en vrolijke geaardheid een tegenwigt v „ de verdrietelijkheden, die hem twee lastige vrouwelij „ schepsels zoo vele jaren lang veroorzaakten. Wij g „ looven, dat het hem niet zoo zeer aan oefening, a „ wel aan beschaafdheid en goeden smaak ontbroken hel „ be." — Het Artikel LOOSJES (A.) is *con amore* g schreven, en dien edelen, kundigen, vernuftigen en wer zamen echten *Nederlander* waardig, uit een van wie vroegste en minst bekende gedichten, DE RUITER men eenige fraaije plaatsen mededeelt. Zoo wordt o de voortreffelijke LUBLINK naar waarde geprezen; ho wel dit Artikel, uit hoofde der onderstelde meerdere b kendheid met 's mans werken, minder *anthologisch* LUIKEN's dichtwerken na zijne verandering van den wijs, hoezeer verre beneden de *Duitsche Lier*, word echter hier veel te hard beoordeeld. Onze groote MARN VAN ST. ALDEGONDE wordt, wegens zijne Psal berijming, en zijnen *Bijenkorf der H. Roomsche Kerk* het eerste Prozawerk van belang in onze taal, met a regt geprezen. Minder hoog, dan onze Schrijver, zo den wij, naar evenredigheid der tijden, loopen met *Batavia* van DE MARRE, hetwelk, bij eenige waar dichterlijke plaatsen, toch over 't algemeen den eentoo gen *prozaïschen* gang met zoo vele gedichten der achtti de Eeuwe gemeen heeft. In het Artikel MEERMA vinden wij een' hatelijken, boosaardigen trek tegen d goeden Koning LODEWIJK NAPOLEON, (over wie Regering GEYSBEEK zich *personeel* meent te moet beklagen) die den scheldnaam van *Corsicaanschen* SA

DANAPALUS bekomt. Wij gelooven niet, dat er twee personen in de Geschiedenis meer verschillen, dan de verwijfde, zelfzoekende *Assyriër*, die in zijnen *Harem* zat te spinnen, en zich eindelijk, toen redding onmogelijk scheen, met zijn paleis verbrandde, en de goedaardige, meêwarige *Franschman*, die rust, gemak en zelfs het leven te *Leyden*, te *Gorinchem* en op den *Lekdijk* voor zijne onderdanen veil had, die altijd van zijne vrouw verwijderd leefde, en eindelijk, liever dan zijn Volk door nuttelooze verdediging in 't verderf te storten, zich buitenslands begaf, om aldaar in ambtelooze gerustheid te leven. Zijn gedrag omtrent MEERMAN is zekerlijk door dezen niet zoo ongunstig beschouwd als hier, waar hij, die even te voren SARDANAPALUS heette, nu een *Satraap* genoemd wordt. Maar, over 't algemeen, wee de genen, op welke GEYSBEEK het geladen heeft! Hij laat hun niet het minste goede behouden. Wij zullen zulks weldra nog duidelijker bespeuren.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Geschiedenis van het Slot te Muiden en HOOFT'S *Leven op hetzelve, door* JACOBUS KONING, *Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, enz. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr. 8vo. VIII en 150 bl. f* 2 - 20.

In 1825 verspreidde zich door de dagbladen naauwelijks het berigt van de voorgenomene afbraak van het Huis te *Muiden*, of de aanzienlijkste letterkundige Genootschappen zoo wel, als bijzondere letterlievende burgers, verhieven luid hunne stem, om dit kostbaarste gedenkstuk onder de zeer enkele, die nog aan de barbaarsche handen der sloopers ontsnapt zijn, aan den klaauw der vernieling te ontrukken. Ook de taal der dichtkunst deed zich vrijmoedig hooren (*). Zij herinnerde aan FLORIS

(*) *Gedichten van Mr.* J. VAN LENNEP, bl. 98—103.

DEN V en HOOFT, en bezwoer den Vader des Va
derlands, zulk een gedenkstuk te onttrekken aan de han
den der afbrekers, enkel tuk op gewin, en die, zoo z
mogten, het *Amsterdamsche* paleis om het lood zoude
slechten! — De stem van zoo vele Edelen werd door de
Koning als de stem der publieke opinie geëerbiedigd; en
na eene onmiddellijke schorsing van den verkoop, is h
thans beslist, dat slechts het kleinste en minst belangrijk
gedeelte van het Slot zal worden afgebroken, terwijl a
les, wat de groote herinneringen uit de dertiende en z
ventiende Eeuwen nog opwekt, in stand zal worden g
houden. Het wàs dus geen ongelukkig denkbeeld,
welks uitvoering misschien tot het boven gemelde besluit k
hebben bijgedragen, van den verdienstelijken J. KONIN
om in een kort bestek alles bijeen te voegen, wat
Slot in de oogen van elken *Nederlander* zoo zeer do
achten en eerbiedigen.

Reeds kort na de stichting paart zich de herinneri
aan het *Muiderslot* met die van den stichter, den u
muntenden, doch rampspoedigen FLORIS V, dat slag
offer van kleine adellijke tirannen en struikroovers; v
VELZEN, een' verraderlijken GIJSBRECHT VA
AMSTEL, en een' barbaarschen WOERDEN. In
Slot zou FLORIS die aandoenlijke klagten uitgebo
zemd hebben, welke hem de Drossaard van *Muiden*
den mond legt; hem,

Wien d'ochtend anebad, en de avond trad met voeten.

Van hier werd hij weggevoerd, en in de nabijheid v
het Slot door de verraders vermoord. — Sedert wa
het *Muiderslot* het tooneel der oorlogen tusschen
Hollanders en *Stichtenaars*. In 1277 viel het d
Bisschop van *Utrecht* in handen; „ het gevolg," ze
de Schrijver, „ was de onderwerping van die van *M*
„ *den* als onderdanen des Bisschops en der Kerke v
„ *Utrecht*, en het oogmerk des Kerkvoogds was in z
„ verre bereikt." Doch dit strookt weinig met het v
gende, dat, sedert, het Slot *in rust* bleef tot in 135

toen het op nieuw door den Bisfchop belegerd en ingenomen werd. Dit kon toch niet gefchieden zonder eene voorafgaande herovering door, of afftand bij den vrede ten behoeve der *Hollanders*, waarvan wij hier niets geboekt vinden. Het Slot ontging echter in alle deze krijgstooneelen de toen zoo algemeene verwoesting, ook in de latere oorlogen met de *Gelderfchen*, in de 15de en 16de Eeuw. SONOY trachtte, in den vrijheidsoorlog, vergeefs, het Slot van *Muiden* voor de Vaderlanders te winnen; hij werd met verlies teruggedreven. In 1629 bedreigden de *Spanjaarden* en *Oostenrijkers* van verre, in 1672 de *Franfchen* zeer van nabij het Slot, hetwelk, benevens de Stad, alleen door de komst van den dapperen JOAN MAURITS gered werd. Men kan wel zeggen, dat deze daad van den grijzen Held het Vaderland behouden heeft; want met het bezit van *Muiden* waren de *Franfchen* tevens in het bezit der fluizen, *Amfterdams* verdediging, en der Zuiderzee geweest. — De latere lotgevallen zijn onbeduidend.

Doch geene lotgevallen, hoe aanmerkelijk ook, kunnen een gefticht zóó verheerlijken, als het verblijf van een groot man in hetzelve. En dit zeldzame geluk is het *Muiderflot* wel ten deel gevallen, door het verblijf van PIETER CORNELISZ. HOOFT. Na al hetgeen hierover in vroeger en later tijd, door HOOFT zelv', BRANDT, SIEGENBEEK en SCHELTEMA, gefchreven is, viel het den Heere KONING zeker moeijelijk, iets nieuws te zeggen; doch hij heeft ook minder nieuwe zaken te berde gebragt, dan wel dezelve op eene nieuwe en behagelijke wijze voorgefteld. Zelfs fchijnbare kleinigheden, die echter tot kenfchetfing des doorluchtigen Drosfaards het hare bijdragen, heeft hij ons niet onthouden, en ons vooral het altijd nieuwe vermaak verfchaft, van HOOFT zelv' met zijne vrienden te hooren kouten, door eene oordeelkundige opzameling, uit de *Brieven*, van alwat bijdragen kan, om ons HOOFT'S *leven* op het *Muiderflot* als 't ware voor oogen te ftellen. Eerst vermeldt de Heer KONING, wat HOOFT om-

trent het Slot zelve gedaan heeft; daarop zijn huisseli leven, zijne leefwijze, geschriften aldaar vervaardigc gezelligen omgang met VOSSIUS, BARLÆUS, HUGENS, VONDEL, MOSTERT, REAEL, de Zuters VISSCHER, en FRANCISCA DUART: Hier vooral bedient zich de Schrijver veel van de eige woorden van HOOFT in zijne *Brieven*. Inzonderheid ve toeft hij bij de aankweeking der toon- en zangkunst in gezellige kringen op het Huis te *Muiden* met de ree genoemde beschaafde en kunstlievende Vrouwen, HOOFT eerste Gade, CHRISTINA VAN ERP, en den de tijds beroemden Organist ZWELING. Ook de toone kunst werd niet vergeten; en den Schrijver is gebleke dat het treurspel *Isabella* van SAMUËL COSTER vo Prins MAURITS gespeeld is. HOOFT hoopte FR DERIK HENDRIK ook op het Huis te zien; doch e miste hem, door 's Prinsen spoedigen doortogt.

In de *aanteekeningen* achter de Geschiedenis wordt c der anderen betoogd, dat het zoogenaamde *torentj* waarin HOOFT zoo vele onsterfelijke werken verva digde, niet een der torens van het Slot, maar een z hoekig optrekje in den boomgaard geweest is. De mer in den toren, voor dat studeervertrek gehouden, a de woonkamer geweest zijn.

De belangrijke en aangename stof zoo wel, als der ver behandeling, maken dit kleine geschrift allezins zenswaardig.

Hulde aan GYSBERT JAPIKS, *door* J. HIDDES HALBERTSMA. *IIde Stuk. Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsb 1827. *In gr.* 8*vo. XLIV en* 408 *bl.* *f* 3-60.

Na een verloop van tusschen de drie en vier jaren schijnt dit tweede stuk der *Hulde* aan GYSBERT PIKS in het licht; en het is nog raadselachtig, wanneer Heer HALBERTSMA eindigen zal, met *zijne* aanmerkin

over den Dichter en de Vriesche taal, onder gezegden titel, mede te deelen. Reeds zien wij het eerste door een tweede, of wel vrij uitgebreid boekdeel, gevolgd; en bedriegen wij ons niet, dan bevat dit grootendeels eene verzameling van bouwstoffen voor het op te rigten gebouw van taalgeleerdheid. Ja, schoon wij geen eigenlijk gezegd berigt of ontwikkeling tot dusverre ontvangen mogten van des Schrijvers ontwerp, in eene en andere *Opdragt* evenwel wordt ons een wenk gegeven, „dat er voor de letterkunde en de beminnaars van Vrieslands taal iets van het *hoogste* aanbelang eenmaal staat voor den dag te komen." Zulks wist de Commissie van Weldadigheid, bij de uitgave der *Feestrede*, ons vóór drie jaren reeds aan te kondigen. Nu, de stukken waren voorzeker toen niet gereed, als die bij het Eeuwfeest te Haarlem; en, weggesleept, of bedwelmd, door den toon des gejuichs, ging men af op goed geloove, waarin wij *nog* hopen, dat men zich niet moge verijdeld zien, maar veeleer, gelijk wij vertrouwen, zich bevestigd zal vinden door den inhoud van dezen bundel.

I. Maar openen wij het boek, aan welks begin de Opdragt voorkomt aan den Hoogwelgeboren Heere, J^r. I. ÆBINGA VAN HUMALDA, aanvangende met deze woorden en toezegging: „ Hiernevens ontvangt U. H. W. de *suwnerlinge* „ *forhânlinge fen libbjen in fen stearren* met zodanige ver„ anderingen in spelling en zintekens, waarvan ik nader re„ kenschap hoop te geven. Tevens heb ik het genoegen „ er bij te kunnen voegen het oorspronkelijke *discours de la* „ *vie et de la mort*, naar hetwelk mijne voorgangers te ver„ geefs gezocht hadden."

Hoe iemand denken moge over het bijkomend taalkundig doel van den Uitgever, (want ongaarne zouden wij met ons oordeel vooruitloopen) voor het oud Fransche en nagenoeg verloren opstel, in weinige uren, op aanzoek van zijne jeugdige Bruid, door PHILIPPE DE MORNAY (of DU PLESSIS MORNAY) in 1575 vervaardigd, verdient HALBERTSMA van elken Protestantschen Nederlander, met name van die in druk verkeeren, den hartelijksten dank. In zulken treurigen toestand, na het verlies van twee zijner kinderen aan eene pestziekte, kreeg GYSBERT JAPIKS lust, om het keurige stukje in zijne moedertaal over te brengen, en volbragt dien arbeid in weinige dagen. MORNAY schreef op den titel dit tweetal dichtregelen:

Pour mourir bienheureux à vivre faut apprendre:
Pour vivre bienheureux à mourir faut entendre.

Bij GYSBERT leest men:

Om wol to ſtearren lit uwz rjuecht wol libbjen leere:
So libbje in ſtearre wy, o winscke in wâde! ynn'e Heere.

De ſombere trekken, waarin het menſchelijk leven, bij te genſtelling van het verlangen naar de zalige rust in de veilig haven des doods, door den vermaarden Schrijver, en wel o uitnoodiging van Mevrouw CHARLOTTE ARBALISTE D BORDE, Wed. DE PAS, ten dage hunner ondertrouw, ge ſchetst wordt, gaven HALBERTSMA goede reden aan d hand, om deze zoo merkwaardige als meesterlijk geſchreven Verhandeling met eene breede *Inleiding* te doen vergezel gaan. Het verſchijnſel lost zich op in den ſleep van onhe len, vooral in den St. Bartelsmoord, en bij hunne moeijelijk ontkoming, bejegend aan dit onverſchrokken en op God ve trouwend tweetal Adellijke *Huguenoten*. Men leest hier du: met aandoening en verbazing, beider bijzondere lotgevallen en hunnen voorbeeldigen moed en vroomheid. Ook levert o deze Inleiding tevens eene zeer aangelegene bijdrage wege dien gruwelvollen tijd, hoedanigen de Hemel geve dat noc op aarde wederkeere, of Frankrijk op nieuw berokkend wor door een herſteld gebroedſel, dat zich eens naar JEZUS no men durfde, en nu, met veranderden naam en titel, ande maal, onder Hooge Beſcherming, dat eigenste Koningrijk, e vooral het naburige Spanje, den Paus en het Bijgeloof te gunſte, verontrust en teistert. Intusſchen, wat HALBERTS MA ons hier mededeelt ter toelichting van het geſchrift va DU PLESSIS, rust op geſchiedkundige waarheid, en is (dan zij hem voor dezen arbeid) ontleend uit de echte *Gedenk ſchriften*, vóór weinige jaren in het licht gegeven te Pa rijs (*).

Van geheel verſchillenden aard, dan toch met eenerlei taa kundig oogmerk, als waarmede genoemde *Verhandeling* ove

(*) Het boek heeft ten titel: *Mémoires de* CHARLOTT ARBALISTE *ſur la vie de* DU PLESSIS MORNAY, *ſon mari écrits par elle-même pour l'inſtruction de ſon fils, et publi pour la première fois ſur le manuscrit autographe. A Paris chez* TREUTTEL *et* WURTZ, 1824.

leven en ſterven in de *Hulde* van GYSBERT JAPIKS werd opgenomen, zijn de naastvolgende, reeds voormaals uitgegevene en op nieuw geplaatſte Vrieſche ſtukken, waaromtrent wij dus met dit enkele woord volſtaan kunnen. Overigens prijzen zich de Hollandſche verzen van den Dichter, in onze dagen van beteren toon en ſmaak, geenszins ter lezinge aan, of brengen, op zichzelve beſchouwd, iets toe, om het oordeel te begunſtigen, waarmede kenners zijn werk in de landtale naast dat van onzen VONDEL geſteld hebben en blijven hoogſchatten. Duidelijker had misſchien de Uitgever zulks voor den Nederlander mogen opmerken; en wij veroorloven ons niet, naar de reden te gisſen, waarom hij te dezen naauwelijks meer dan een' wenk geeft. Die wenk teekent de bedoeling, dat men GYSBERT's verzen met de bijgevoegde uittrekſels van den *Hertſpiegel* vergelijke. Want alzoo ontwaart men den grond der latere verbastering van GYSBERT, die zoo het pittige, maar ook gekunſtelde woordkoppelen van den Hollandſchen SPIEGHEL nawilde, maar van het eenvoudige, ware ſchoon te dwaasſelijk afweek. Uit de *Redevoering*, alsmede uit hetgene in het laatſte gedeelte van dit tweede ſtuk, tot aandrang zijner meening, door HALBERTSMA is opgemerkt, moge men zich van dit ons zeggen vollediger overtuigen; en zal men tevens leeren, dat een dier grootere verzen van GYSBERT, door hem met aanhalingen uit de Ouden verrijkt, voldoend bewijs draagt van deszelfs Griekſche en Romeinſche taalkunde.

II. Niet onaangenaam was het *ons*, bij dit rustpunt of afdeeling van het werk, door eenen Brief, of ſoort van Opdragt, aan REIN POSTHUMUS (*) van het vorige afgeſcheiden, een' geheel anderen voorraad aan te treffen; een' voorraad evenwel, die buiten Vriesland, en zelfs aldaar bij

(*) Wil men dus in Vriesland, of elders, aan zijnen Vriend gemeenzaam ſchrijven, allen titel van onderſcheiding weglatende, zulks is misſchien naar oud gebruik zeer goed, ja in den ſtijl der Romeinen. Maar eenen Edelman Hoogwelgeboren, en eenen Predikant alleen bij zijnen naam te noemen, in een en hetzelfde boek, teekent toch eene *ongelijkheid*, eene afwijking van den ouden ſtijl, een mengſel van hoffelijkheid en boerschheid, ja ſtrijdt met de les van HORATIUS:

Reddere perſonæ ſcit convenientia cuique.

het gros der lezeren, geringen opgang maken zal, maar voo
beminnaars en beoefenaars der oude Vriesche landtale en de
zelver verschillende tongvallen van aangelegenheid is. Ware
er door den Hoogleeraar WASSENBERGH (*), in het be
gin dezer Eeuwe, proeven medegedeeld van stukken, in h
Hindelopensch geschreven; andere, en ook uitvoeriger, on
moeten wij hier. Zelfs heeft zich de Heer POSTHUMUS
en HALBERTSMA na hem, aan den tongval op het klei
Visschersëiland *Schiermonnikoog* laten gelegen zijn, en van be
der hand ontvangt men nu bewijs van hunne navorschinge
Daarenboven is de *Tesckloâw*, bevorens door SCHELTEMA
deszelfs *Mengelwerk* (†) opgenomen, op nieuw, en naar e
ander afschrift, herdrukt in deze verzameling. Eindelijk b
heeft dezelve een *Kreupeldicht* in het Vriesch, zoo als dat
het *Schleeswijksche*, in of nabij het ambt *Breedstädt*, nog hed
gesproken wordt; en sluit zij met eene zeer aangelegene b
drage van den *eersten*, *tweeden* en de vijf eerste verzen v
den *derden* Psalm, in het oudste bekende Nederlandsch.

Blijkbaar is dit het magazijn, waarin de bouwstoffen z
opgetast, reeds vroeger in dit verslag door ons bedoeld. W
zien alzoo een tweetal zijner Landgenooten, die nevens d
grijzen en reeds overleden Hoogleeraar WASSENBERG
het GYSBERTS-*Feest* mogten vieren, met vernieuwden lu
en onbezweken ijver, op het door hem ingeslagen spoor voo
gaan, en aan den taalbouw arbeiden. Het verband evenw
van *dezen* rijkdom met den *titel* van *dit* werk is en blijft o
duister; ja mogelijk is er, die vreeze koestert, of de He
HALBERTSMA, zijnen Vriend in den Opdragtsbrief aanpr
zende, om „dagelijks de boeken der oude Vriezen, der A
gelsaksen en Gothen te behandelen," van grootspraak wel g
heel vrij te pleiten zij, wanneer hij zich ten vervolge d
uitdrukt: „Maar voor uwe eigene voldoening kan ik er
„dan tevens bij verzekeren, dat gij dus doende spoedig
„een standpunt zult staan, van waar gij *met een innig m*
„*dedogen* op LAMBERT TEN KATE en zijne bewondera
„zult nederzien." Wij willen de toekomst niet vooruitlo
pen; maar onthouden ons niet van te wenschen, dat h
taalwerk van beide onze Landgenooten *voor het minst* z
zeer aan de ons ingeboezemde verwachtingen voldoen mog

(*) In de *Taalk. Bijdragen*, St. I. bl. 135 enz.
(†) J. SCHELTEMA, *Meng.* D. III. St. 2. bl. 49 enz.

als dat VIRGILIUS onder handen had, wanneer PROPERTIUS het waagde van hem te ſchrijven:

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graji;
Nescio quid majus naſcitur Iliade.

Nu, bij de Ouden ging dat zoo aan, om zichzelven en zijne degelijke Vrienden hoog te zetten of uit te bazuinen; in onze beſchaafdere tijden en Christenmaatſchappij nogtans acht men het voegzamer, na blijk van verdienſte door onzijdigen eerst en het liefst geprezen te willen worden. Wie anders doet, *heeft* (te vroeg) *zijn loon weg*; opdat ook wij een enkel woord van onzen grooten Meester hier aanvoeren, niet minder gepast misſchien, dan dat, aan het ſlot dezer *Opdragt*, wegens de muggenziſters in taal en ſpelling ſtaat aangehaald.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Henriëtte Stolp. Eene onderhoudende Geſchiedenis, ter bevordering van godsdienſtige kennis en zedelijkheid. Door J. H. KROM. *Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1827. *In gr. 8vo. XVI en 275 Bl. f 2-90.*

Wij nemen de treurige taak op ons, van dit allernuttigst werk des waardigen Schrijvers verſlag te geven. Hoewel de naam van KROM reeds het gunſtigſte vooroordeel met zich brengt voor hetgeen hij aanbiedt, hebben wij, bij eene herhaalde lezing dezer verdichte Geſchiedenis, toch ondervonden, dat de hoogſte vooringenomenheid met den Schrijver nergens wordt teleurgeſteld. Doch juist de voortreffelijkheid van dit geſchrift herinnert ons het treffende verlies, dat niet alleen nabeſtaanden en vrienden bij den dood van KROM hebben geleden, maar ook alle vrienden van waarheid en godsvrucht, wien hij met mond en pen zoo gaarne ten dienſte ſtond.

Het verbod van den Schrijver, om te ſpreken van zijne verdienſten, ſluit ook ons den mond, en weêrhoudt thans onze pen, maar ſmoort geenszins in ons hart eerbied voor den man, die, door ongemaakte nederigheid, elks achting verhoogt voor zijne uitmuntende hoedanigheden van verſtand en hart beide.

Een Geſprek tusſchen Lucie en den Schrijver dient ter ver-

goeding van een Voorberigt, en wordt medegedeeld in d bekenden luimigen trant van KROM. Wij zijn nu niet in (stemming, dat wij van dit Gesprek iets verder kunnen ze gen, dan noodzakelijk is, om de eerste aanleiding tot dez Roman aan den dag te brengen.

Eene lastige kwaal, welke hem in den winter, vooral noordelijke winden, de ademhaling in het gaan belemmerd hield hem, gedurende de laatste jaren, dikwijls in huis en het hoekje van den haard. Het *Programma* der Maatschappij *Nut van 't Algemeen* wekte zijne aandacht, en de gevraag Geschiedenis, in den trant van *Gumal en Lina* van LOS; UB, was alzoo de aanleiding tot de Geschiedenis van *H riëtte Stolp*. Hoewel KROM's ingediende stuk afgekeurd we geschiedde die afkeuring op zulk eene wijze, dat hij gee dringende uitnoodiging behoefde, om dit zijn werk onder gene vlag in zee te doen gaan. Dit deelen wij mede, n om de Beoordeelaars der loffelijke Maatschappij ten toon stellen; ook KROM noemt hunne uitspraak *billijk*; maar o dat natuurlijk nu, door die Prijsvraag, deze Geschiede eenigzins anders is geworden, dan wel zou hebben plaats g had, wanneer KROM meer onafhankelijk zijn eigen plan h uitgevoerd. Of nu juist daardoor *Henriëtte Stolp* belangrij is geworden, dan niet, is en blijft een onopgelost vraagstu Naar onze gedachten is de Geschiedenis nu voor *het Algem* belangrijker geworden, omdat, hoewel *Henriëtte Stolp* m onder beschaafden wordt voorgesteld, toch het geheele st nu meer is bewerkt geworden voor de behoeften van min beschaafden. Wij keuren het daarom goed, dat KROM zi *Henriëtte Stolp* in geen ander kleed gestoken heeft, dan haar aan de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* heeft a geboden. De ondervinding heeft ons reeds geleerd, dat lerlei soort van menschen deze Geschiedenis met genoegen nut zal blijven lezen.

Men zal van ons niet vergen, dat wij eene dorre scl leveren van deze, zoo als zij op het titelblad te regt noemd wordt, *onderhoudende* Geschiedenis. Van gewone l mans begeert men dit niet, omdat men het aangename verrassing zelf smaken wil. Maar van dezen Roman is onmogelijk, in kort bestek het beloop der geschiedenis op geven. Alles hangt hier op het naauwst aaneen. De gespr ken en onderwijzingen laten zich zoo min van de geschie nis afscheiden, als deze van gene. Hoofdzakelijk geeft KR

zelf op, wat de Lezer hier moet zoeken en alleen kan vinden: „ Dit is (bl. 274) de gefchiedenis van *Henriëtte Stolp*, „ eene bevallige en tevens zeer waardige vrouw. Zij heeft „ hare ouders hier nimmer gekend, maar zoo veel te meer „ haren Vader in den Hemel. Deze heeft haar voor het be- „ tere leven opgevoed. Hare gefchiedenis is bewijs van *zijn* „ *aanzijn*, *zijne magt*, *zijne wijsheid* en *zijne zorgende lief-* „ *de*. Die zorgende liefde leidde zoo haar lot, dat zij Hem „ leerde kennen en zijne heilige bevelen. Ja, zij leerde Hem „ kennen en kinderlijk vreezen. Zij heeft met God gewan- „ deld. Zij was opmerkzaam op hare *zwakheden en gebreken*; „ zij zag, dat zij *vergevende genade en hulp van God* behoef- „ de; zij maakte daar ftaat op, naar de leer van *het gezond* „ *verftand en het Evangelie van* JEZUS. Zij heeft *op* de we- „ reld, maar niet *voor* de wereld geleefd. Haar leven was „ rijk gezegend, en haar fterven zacht. Zij deed blijmoedig „ en vrolijk eene zalige verwisfeling." — De geest van geheel de Gefchiedenis is ten eenemale doortrokken met het vertroostende denkbeeld: *wat God doet, dat is wèl gedaan*. Dit denkbeeld komt overal voortreffelijk uit, als men alles leest. Bij verfnippering valt het weg. Juist dit maakt deze Gefchiedenis onderhoudend, omdat men niets kan of wil missen. Waar men iets bekorten kan, daar toont men omwegen en bijpaden bewandeld te hebben. Hiervan hield KROM nooit. Deze Gefchiedenis van *Henriëtte Stolp* bevestigt dit op nieuw. Alwie hier verkorten wil, doet vooral te kort aan het eenige doel der Gefchiedenis, voorftelling van Gods vaderlijke leiding te haren opzigte. — Het belangrijke dezer Gefchiedenis wordt nog daardoor verhoogd, „ dat men den draad der ge- „ fchiedenis" — *onmogelijk*, zeggen wij; KROM zegt — „ *moei-* „ *jelijk* volgen kan, zonder dat men de godsdienftige gefprek- „ ken en lesfen mede opneemt." — Doch wij ftaken verdere aanprijzing.

Wij wenfchen dit boek in veler, in aller handen, opdat er *op* deze aarde hoe langer hoe minder alleen *voor* deze aarde geleefd worde. Minder om de nagedachtenis van den waardigen KROM, die buitendien niet ligt vergeten zal worden, dan wel om Nederlands godsdienftig Publiek, wenfchen wij hartelijk aan *Henriëtte Stolp* een' fpoedigen herdruk toe, dien zij in elk opzigt waardig is.

WILLEM VAN NASSAU, *Treurspel, gevolgd naar het Fransch van* ARNAULT. *Door* A. L. BARBAZ. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1826. *In kl.* 8*vo. XVI en* 88 *bl. f* :-70.

In de geheele Vaderlandsche Geschiedenis zal men bezwaarlijk een meer geschikt onderwerp vinden voor het Treurspel, dan den dood van den Vader des Vaderlands, met hetgeen dien dood kort is voorafgegaan en opgevolgd. Zulk eene menigte van verschillende en voor het Tragische zoo sterk sprekende karakters ontdekt men in de nabijheid van onzen WILLEM *den Eersten*, dat derzelver getrouwe teekening alleen voldoende is, om ook bij *Neêrlands* late nageslacht eene geestdrift gaande te maken, voor welke men het niet zoo tonderachtig of Fransch gestel van den meer koelen en bezonnen *Nederlander* niet ligt zou oordeelen vatbaar te zijn.

Zulk een geheel *Nederlandsch* onderwerp begeert voor *Nederlanders* eene *Nederlandsche* behandeling. De voortreffelijkste behandeling door eenen *Franschman* blijft altijd *Fransch*, en roert den echten *Nederlander* bij zulke onderwerpen nooit. Dit is ons geloof, en wij schamen ons over hetzelve niet. Dit Treurspel heeft ons in dat geloof nog meer bevestigd.

De Heer BARBAZ, met zijnen Schrijver ingenomen, verklaart, bl. IX: „ De beroemde *Fransche* Dichter — ARNAULT — heeft zich, door het tegenwoordige stuk, eene „ nieuwe eerekroon verworven; en, inderdaad, hetzelve is „ met zó veel beleid samengesteld, en met zó veel kracht „ en pit van stijl geschreven, dat het wel de overzetting „ waardig was, bijzonder ook om deszelfs betrekking op on„ze vaderlandsche geschiedenis. — De karakters van WIL„LEM *den Eersten*, van Prins MAURITS en OLDENBAR„NEVELD, als ook van FILIPPUS *den Tweeden*, zijn er „ meesterlijk in aangekondigd (?) en bewaard." (Wat hiervan zij, zullen wij bij eene enkele proeve nader aanwijzen.) „ Ondertusschen heeft de Opsteller" (bl. X) „ zich eenige „ afwijkingen van de geschiedenis en dichterlijke vrijheden „ moeten veroorloven, zonder welken (het is reeds honderd„ malen gezegd)" — juist uitgedrukt: *gezegd*, niet *bewezen* — „ niet eene historiëele daad tot een tooneelstuk kan worden „ ingericht." Dat moge nu waarheid zijn voor *Franschen*, die niet enkel in het Treurspel zich met zulke vrijheden zoe-

ken te helpen; bij *Nederlanders* is het gelukkig zoo ver nog niet gekomen, dat men een' BALTHAZAR GERARDS als een beklagenswaardig ſlagtoffer van priesterlist zou kunnen en, om te behagen, zou moeten voorſtellen. Vereischt het de kunst, dat de GERARDS van ARNAULT alleen op het tooneel mag verſchijnen; de *Nederlander* verfoeit die kunst, welke gebiedt den booswicht op te tooijen, en jegens zulk eenen ſnoodaard medelijden op te wekken: de GERARDS der *Geſchiedenis* blijve dan van het tooneel. Zoo als ARNAULT hem ſchildert, ſtelt GERARDS het karakter van WILLEM *den Eerſten* eenigzins in de ſchaduw. Zoo liefderijk was onze held, dat hij hem naderende huichelaars weldeed en onderſteunde; maar hij was ook te zeer *Zwijger*, om den eerſten landlooper den besten tot Geheimſchrijver aan te ſtellen. Zoo onnoozel was WILLEM nooit, of hij peilde allen diep, die zich in zijne nabijheid eenigen tijd ophielden. Men leze het geheele karakter van GERARDS in dit Treurſpel, en men zal zich gemakkelijk overtuigen, dat de wijsheid van WILLEM afneemt, hoe fraaijer de boosheid van GERARDS in een *Fransch* kleed geſtoken wordt. Een *Franschman*, die uit vele dingen een ſpel maakt, moge hier medelijden koesteren; een *Nederlander*, die zich maar iets uit de vaderlandſche geſchiedenis herinnert, blijft altijd GERARDS en de *Jezuiten* verfoeijen, en zal niet nalaten, GERARDS, ook in dat *Franſche* kleedje op het tooneel — uit te fluiten. Dit is hier nog niet, zoo als in *Madrid*, verboden.

Dit vreemde voortbrengſel, dat ook bij deze vertaling vreemd voortbrengſel blijft, zullen wij niet van het begin tot het einde beoordeelen. Wij bepalen ons ſlechts tot de twee laatſte tooneelen, om te zien, of dit ſtuk den lof verdient, dien de Heer BARBAZ aan hetzelve zoo uitbundig toezwaait. Het ſlot verdient althans dien lof niet.

Het doodelijk ſchot was gevallen. GERARDS komt binnen. In verwarde woorden belijdt hij den gepleegden moord. Niemand gelooft deze belijdenis. Hierop verſchijnt MAURITS.

Tiende Tooneel.

OLDENBARNEVELD.

Uw Vader? . . . .

MAURITS.

Hij genaakt, door eedle zucht gedreven,
Om bij deez' heldenrei zijn' laatſten ſnik te geven.

(Is dit de natuurlijke taal van den jeugdigen, opvliegend MAURITS, oogenblikkelijk na den gepleegden moord a zijnen voortreffelijken Vader? Het gevoel van den Lezer b flisfe!)

Tegen GERARDS, *met een' wenk om hem weg te voeren.*
Hoe! moorder! *zoud* gij weêr verfchijnen voor zijn oog?

GERARDS.

'k Ben moorder op deze aarde, en martlaar daar omhoog.

Men leid *hem weg.*

(BARBAZ vertaalt hier mat en krachteloos; de werking d oogen zou nadrukkelijker zijn, bij fikfche uitvoering van h volgende: Ik ben een moorder *hier*, — een martlaar *da* omhoog.)

Laatfte Tooneel.

WILLEM *verfchijnt*, *leunende op* SINT-ALDEGONDE, *door zijn' Schildknaap onderfteund.*

(Dit geheele tooneel beleedigt het menfchelijk gevoel. H is valfche fmaak, iemand op het tooneel te laten komen, o te fterven. Vooral is het wanfmaak, wanneer een WILLE *de Eerfte* met een *Fransch bon mot* den adem uitblaast. Zijn eigenlijke woorden: *o God, wees mijne ziel en dit arme vol genadig!* behelzen voor het *Nederlandsch* gevoel oneindi meer van het echte tragifche, dan al deze winderige en wa terige verzen van ARNAULT.)

WILLEM, *gezeten.*

o Bloem van Neêrlands raad, van Neêrlands oorlogsfcharen!
Mijn vrinden! Welk een vreugd (?) mag mij uw weêrzien baren!
Ik derf geen bed van eer, nu ik den doodfnik geef,
Met vaandlen overdekt (*), en in uwe armen fneef.
Mijn bloed zal voor altijd een moordziek hof bevlekken....
Ik hoopte *nóch* mijn land tot eenig nut te ftrekken....
Rampzalig volk! in mij wil u de dwang verflaan;
Doch gij vermoogt gewis een' nieuwe boei te ontgaan....

(*) WILLEM VAN NASSAU was te weinig met vaandel en trofeën ingenomen, om, onder dezelve ftervende, aa zulke veroverde nietigheden zoo groot eene waarde te hech ten, als ARNAULT zich verbeeldt, die den *Napoleontifche Maarfchalk* DUROC misfchien voor oogen had. De vrom en nederige WILLEM had ook te veel vertrouwen op God om eenige vrees voor de eeuwigheid onder een *bon mot* t bedekken.

Zweert mij zijn dierbaar heil: dus *word* mij wraak gezworen.
Zo u altoos mijn naam tot eendragt aan mag ſpooren;
Als Barneveld *nóch* ſpreekt als waardig hoofd des raads;
Als weêr een Nasſau 't heir gebiên zal in mijn plaats;
Vreest dan de vorſten niet, braveert Madrid en Romen....
Zij derven de eer.... u *word* niets dan één man ontnomen.

Na eene korte tusſchenpoos.

Mijn kracht vergaat.... de dood perkt mijne loopbaan af....
Wat troost gevoelt mijn hart! ik vind in Delft mijn graf....
'k Vergeef ondankbren.... Nooit was mijn ontwerp misdadig....
God! wees dit arme volk en mijne ziel genadig!

Hij bezwijkt. De ontroering is algemeen.

(De vier laatſte regels zijn van den Vertaler. Wij onthouden ons van elke oordeelvelling over de weinige kracht dezer woorden. Ook daarop zou veel zijn aan te merken. Doch, al waren zij zoo kernachtig en vol pit, als zij dit nu niet zijn, welk eene uitwerking kunnen zij dan hebben op de aanſchouwers en hoorders, die natuurlijk van die lange rede des ſtervenden bijna niets moeten verſtaan, indien de rol van WILLEM zoo goed uitgevoerd wordt, als zulk tooneelmatig ſterven dit toeſtaat? Wij gelooven, dat de hoorders aan al dien *Franſchen* wind niets zullen hebben. Doch laat ons voortgaan.)

MAURITS.

o Onherſtelbre ſlag!

(Is dit dan de natuurlijke taal van dien Prins?)

SINT-ALDEGONDE.

o Ramp, die 't zwaarſte drukt!
Ja, de eerſte, die mijn oog een' tranenvloed ontrukt!

Algemeene ſtilte.

(Op het tooneel. Maar ook onder de aanſchouwers?)

OLDENBARNEVELD, *met verheffing.*

Hij moog' gewroken zijn!... o Nasſau, ons onttogen!
Ofſchoon uw moed ons hier niet langer zweeft voor de oogen,
Dat uw *geheugend* beeld, ten gids der oorlogsliên,
In 't midden van den ſtrijd zich voor hunn' geest doe zien!
Zijn gordel, rood van bloed, ſiere onze legervanen.

De ſjerp van Prins WILLEM word *door hem aan eene der banieren vastgehecht.*

(Een *Franſche* inval, ſtrijdig met het echt *Nederlandſche* karakter van OLDENBARNEVELD, in zulke omſtandigheden.

De tonderachtige *Franſchen* vliegen misſchien in brand, d
dergelijke aardigheden. De *Nederlander* blijft dan te v
mensch, om zoo aardig te zijn, of door zulke aardighe
in vlam te kunnen gezet worden.)

Dit teeken onzer woede, en ſchrik der Kastiljanen,
Getuige eens gruwelſtuks, dat wraak van ons verwacht,
Drijve ons ter ſlagting heen naar 's vijands oorlogsmagt!
„ Voor vrijheid en Oranje!" o Volk! laat dit na dezen
Uw leus tot ſtrijd en eer en overwinning wezen.

Geheel anders zou de uitwerking zijn, indien WILLI
geſtorven was voorgeſteld, niet op het tooneel gezeten, m
met gloeijende woorden, zoo als men dat van eenen MA
RITS verwachten kon. Het gebed van WILLEM kon d
aanleiding hebben gegeven aan den jeugdigen held, om zi
plegtig, in dit ſtatig oogenblik, te wijden aan het vaderla
Diep geroerd door zijn groot verlies, zou hij juist nu, z
als in andere omſtandigheden HANNIBAL, zeer gepast h
aan de dwingelandij hebben gezworen, ook uit liefde vo
zijnen Vader, dien men verraderlijk had vermoord. Dit z
leven hebben gegeven aan dit geheele ſlot, en OLDENBA
NEVELD, in naam des volks ſprekende, had nadrukkeli
hiermede kunnen inſtemmen. Men had dan de taal van Vo
en volk bijeen. Dit zou, bij de voorſtelling, nog werk
op *Nederlanders*, wien de liefde voor Vorst en vaderland
het hart zit, en niet, zoo als bij de meeste *Franſchen*,
leen op de tong. MAURITS is hier bij ARNAULT blo
telijk *figurant*. In den ſtrijd voor het vaderland is nooit een
Vorst van *Naſſau* figurant geweest; zekerlijk nooit MA
RITS. Andere volken, ook de *Franſchen*, kunnen het o
niet nazeggen, dat de vrijheid van het vaderland door h
bloed zijner Vorſten meer dan eens verzegeld werd.

ARNAULT zoo wel als BARBAZ had wel aan het L
tijnſche *plaudite* een plaatsje mogen ingeruimd hebben. Do
wij zetten het hier niet.

---

*Konſtantinopel, zoo als het is, en de Turken, zoo als zij zi
Een Tafereel naar het leven. Te Leeuwarden, bij* Ste
bergen van Goor. 1827. *In gr. 8vo. VIII en* 301 *Bl. f* 2 -

Morea en deszelfs Bewoners; benevens eenige Aanmerkingen over Konftantinopel. Uit de nieuwfte bronnen bijeenverzameld. Naar het Hoogduitsch van P. M. LISCHKE. *Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1827. *In gr. 8vo. VIII en* 125 *Bl. f* 1 - :

In de gefpannene verwachting, aangaande de zaken van het Oosten, is elk gefchrift, dat tot opheldering of inlichting dienen kan, ook ons lezend Publiek welkom. Daarom meenen wij fpoed te moeten maken met de aankondiging van bovenftaande gefchriften.

De Schrijver van het eerstgenoemde is de Heer W. VON LUEDEMANN, die, als warm voorftander van de heilige zaak der *Grieken*, door verfcheidene gefchriften, in *Duitschland* met roem bekend is. Alwie met *Konftantinopel* nader wenscht bekend te worden, raden wij, dit welgefchreven en onderhoudend werk zich aan te fchaffen. De lezing van hetzelve zal vooral nu iederen onpartijdigen aangenaam en nuttig bezig houden. Het is wel mogelijk, dat het meer gunftige denkbeeld aangaande *Turkfche* zeden, gewoonten en karaktertrekken, welke in dit werk voorkomen, bij fommige Lezers onaangename gewaarwordingen te weeg zal brengen. Maar het is ook een *Turk*, die als verhaler hier optreedt; en wie zal van hem vergen, dat hij zijn eigen volk verachte, in tegenwoordigheid van ongeloovigen? — Wij ergeren ons daaraan niet; maar zijn ook van oordeel, dat er zulke KADIRS niet velen zijn onder de *Turken*. Als uitzondering op den gewonen regel, moge KADIR de teekening voltooijen van het karakter der *Turken, zoo als zij zijn*. Een tolk, zoo als deze *Turk* wordt voorgefteld geweest te zijn, moge het eigendommelijke zijner natie behouden; de ruwe en fcherpe kanten flijten ook bij hem af, door geftadige wrijving in den omgang met eene andere Natie. KADIR moge zijn EEN *Turk*; hij is daarom niet DE *Turk*. Dit merken wij daarom vooral op, omdat het in het voordeel pleit van de onpartijdigheid des Schrijvers in andere opzigten. Dat LUEDEMANN geenszins een *Turksch Christen* is, kan uit vele plaatfen van dit zijn gefchrift blijken.

Hoe fommige *Turken* over de Christenftaten van *Europa* denken, kan het volgende toonen, uit den mond van eenen *Khatib*, *Prefident* van het Bureau van den *Reis-effendi*: „Weet, „MUSTAPHA-EFFENDI, dat gij als een ongeleerde, als

„ een kind spreekt. Deze *Franken* maken vele horden, geens-
„ zins eene groote natie, als wij, uit. Zie daar zijn b. v.
„ de *Moskovieten*, een onrein ras, hetwelk nooit den *abdest*
„ verrigt, varkensvleesch eet, door vrouwen geregeerd wordt,
„ en met voorgespannene honden rijdt. Tusschen deze en
„ ons wonen de *Nemse-Giaurs*, of *Duitsche* ongeloovigen,
„ die niet weten, wie hun Sultan is, en wien zij gehoorza-
„ men. Dan volgen de *Kaaskoopers* (*alias*, *Nederlanders*),
„ van welke wij volstrekt niets weten, dan dat zij dukaten
„ slaan. Achter deze schijnt het land der *Franken* in vele
„ eilanden uit te loopen, op welke het zonderlingste ras van
„ alle, de *Inglits* (*Engelschen*), wonen. Deze onreine hon-
„ den worden door eenen *Divan* geregeerd, die ieder jaar
„ zes maanden lang twist en scheldt, om gedurende de an-
„ dere zes maanden alles te laten loopen, zoo als het wil."—
Dit, en hetgeen verder voorkomt, levert het bewijs op, dat alles naar het leven geteekend is.

„ Het boek," met deze woorden van het Voorberigt, bl. III, sluiten wij de aankondiging van dit goed geschreven en goed vertaalde werk, „dat u hier aangeboden wordt, kon ze-
„ker niet beter van pas verschijnen. Wie toch wenscht
„ thans niet met *Konstantinopel* en de *Turken*, waarop alle
„ oogen gevestigd zijn, wat nader bekend te worden? Aan
„ dezen wensch kan men, door deze tafereelen te lezen, vol-
„ doen. Onbevredigd zal men het boek, vertrouw ik, niet
„ uit de hand leggen. Meer niet tot aanbeveling."

Minder gunstig moet ons oordeel zijn over het werk van LISCHKE. *Het maakt*, ja, *aanspraak op zeer geringe ver-dienste.* Doch wij moeten, hoe ongaarne ook, schier alle ver-dienste aan hetzelve ontzeggen. Indien de verwachting aan-gaande *Morea en deszelfs Bewoners* maar eenigzins bevredigd was geworden, zouden wij over dit werkje, als een *boek van den dag*, minder streng zijn. Doch nu alles oppervlakkig is behandeld, nu de titel spreekt van de *nieuwste bronnen*, uit welke de berigten in dit werkje zijn geput, en de Voorrede uitdrukkelijk zegt: *De nieuwste bronnen dienden den Schrijver bij het opstellen tot leidraad*, nu moeten wij rondborstig ver-klaren, dat LISCHKE de nieuwste bronnen of niet heeft ge-kend, of niet heeft weten te gebruiken. Hoe onoordeelkun-dig deze Schrijver zijne bronnen heeft geraadpleegd, zal we blijken uit het volgende staaltje, voorkomende bl. 112: „In
„ dien hij (de Sultan) de vermaning (door den *Mufti*) ver-

„ acht, dan wordt hij afgezet, gevangen genomen en zelfs „ ter dood gebragt; gelijk de voorbeelden van MUSTAPHA I, „ IBRAHIM en MOHAMED IV in de *vorige*, van OSMAN „ II in *deze eeuw* bewijzen." Zoo maakt LISCHKE *oude* bronnen tot *nieuwe*.

Het beste gedeelte van dit werkje is, hetwelk handelt over de dappere *Mainoten*. Doch alles is ook daar van dien aard, dat het nieuwe volstrekt niet voorkomt. Het dappere geslacht van MAURIMICHALOS, aan welks hoofd met roem staat de heldhaftige PIETRO-BEY, vindt daar zelfs geene vermelding. De branders, het nieuwste van alles, wat LISCHKE heeft opgenomen, kent men voorzeker beter uit de Nieuwspapieren; en, offchoon de *Turken* reeds eenigen tijd van den eersten schrik tegen *Grieksche* branders bekomen zijn, wordt, alsof het nu nog werkelijk zoo plaats had, bl. 78 gezegd: „ Door deze branders brengen de *Grieken* aan de *Turk*„ *sche* vloten ontzaggelijk veel schade toe, en de *Grieksche* „ zeemagt wordt zelfs van hunne vijanden geacht." — Wie verlangt niet iets te weten van *Missolonghi* en deszelfs dappere verdedigers, de *Sulioten*? Geen woord rept hiervan onze Schrijver. Van *Psara's* of *Ipsara's* schepen wordt gewaagd, en niets van deszelfs verwoesting, en het manhaftig besluit der overgeblevene *Ipsarioten*, om zich elders te vestigen. Geheel dit geschrift is van dien aard, dat wij op de nieuwste bronnen, van welke de titel en het voorberigt spreken, niets zouden aan te merken hebben, indien er tevens bijgevoegd ware, *die* LISCHKE *heeft geraadpleegd*. Voor het Publiek is alles van te oude dagteekening, om de verzekering van LISCHKE, in alle eenvoudigheid, zonder eenig bijvoegsel aan te nemen.

Doch LISCHKE wordt zelfs door den Vertaler van *onachtzaamheden in stijl en plan* beschuldigd; wij zullen dus dien *Duitschen* Heer verder ongemoeid laten, om ons nog kortelijk over de vertaling van dit stukje te verklaren. Om ruimte te winnen, zullen wij de menigvuldige spel- en drukfouten maar overslaan, en, zonder verdere aanmerkingen, den onzin gedeeltelijk opgeven, dien de Vertaler, door eigene schuld, aan dit boek bezorgd heeft. B. v. bl. 4. de wilde vloeden ruischen naar hunne *ontwatering*; bl. 7. het *kirren* der *grashuppers*; bl. 9. *thoon* en *thoonaarde*; bl. 37. *onzuivere* zee; bl. 41. *pleging* loflied; bl. 42. wanneer dit alles *bestuurd* is, voor *beschikt*, *geregeld*; bl. 44. treurliederen, bl. 47. volkslie-

den, voor *liederen*; bl. 58. men *murmelt* eenige *zegenspre*ken; bl. 68. het *hoofdzakelijkste* gewin; bl. 69. ondernem van dit gewigtig *opzet*; — handel dreef *naar*, voor *op*; 104. eene groote *hal*; bl. 121. om zich een vlugtig beeld *onderwerpen*, en z. enz.

Indien LISCHKE een werk heeft geschreven, dat dien kan tot voorbeeld voor *Duitsche* geschriften, die *niet* moe *vertaald* worden, dan heeft zijn Vertaler ook een proe gegeven, *hoe* men *nooit* vertalen moet.

Brief aan een' Vriend, over het veel geruchts gemaakt h bend Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten, d een' Voorstander van Waarheid en Christendom. In 's G venhage, bij S. de Visser. 1827. *In gr. 8vo.* 53 *Bl. f* :-:

Het Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten, te een Lasteraar verdedigt. Met een woord ter aanmoedig aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten. In 's Hage, M. van der Ven. *In gr. 8vo.* 28 *Bl. f* : - 30.

Onzes ondanks moeten wij (wij hopen voor de laatste ma nog eens terugkomen op dat jammerlijk *Adres*. De Schrij wijte dit niet ons, maar zichzelven.

Wij kondigen hier dan twee geschriften aan, handelen over hetzelfde libel, maar in doel en waarde een hemelsbre verschil opleverende. Het bijeenvoegen dezer beide stuk zal ons overtuigen, dat de Adresschrijver geene reden hee om zich over zijnen aanhang te verheugen.

1°. De Schrijver van den Brief, tot het noemen van wi naam wij geene vrijheid nemen, heeft zich ook door dit st je betoond een vriend van waarheid en Christendom te z Overal wijst hij MOLENAAR zijne volslagene onkunde in de Kerkelijke Geschiedenis, zelfs met betrekking tot Hervormd Kerkgenootschap. Onverschoonlijk is deze onku in eenen Predikant in '*s Gravenhage*; onverschoonlijk vo in hem, die evenwel de pen opvat, om Hoogleeraren en I dikanten van ontrouw en ligtzinnigheid te beschuldigen.

De noodige aanwijzing vindt MOLENAAR, en wie met hem denzelfden dwaalweg betreden moge, aangaande *leer* der Hervormden, het eigenlijk *bedrijf* der Dordsche K

vergadering, en de nadeelige gevolgen van dezelve, *verwaarloozing van eene geleerde beoefening der H. Schrift*, en, door leerstellige en wederleggende manier van prediken, *bevordering van menschelijke regtzinnigheid*, ten nadeele van godsvrucht en zedelijkheid. Verder wordt aangetoond, dat de twisten over den *Sabbat*, in die bij uitstek regtzinnige dagen, zulk een verval in de openbare Godsdienst te weeg bragten, dat zelfs besluiten van hooger hand dit roekeloos gedrag der regtzinnigen niet geheel konden verbeteren.

Alles verdient verder bij den Schrijver nagelezen te worden, over de kleeding der Predikanten, over de handelingen der tegenwoordige Synode, en over den Christelijken geest, ook in andere Protestantsche Kerkgenootschappen. Dezen Brief prijzen wij ruimschoots ter lezing en overweging aan; offschoon het Besluit van Z. M. van 22 Sept. 1827 grootendeels heeft bewerkt, dat het *Adres* thans minder gerucht *maakt*, dan het *gemaakt heeft*. Wij verheugen ons, dat deze Brief twee dagen vroeger is afgezonden, dan het Koninklijk besluit genomen werd. Want, offchoon de belangstelling in MOLENAAR's geschrijf merkelijk is verminderd, zal toch deze Brief waarde behouden voor hen, die het *dure* werk van YPEY en DERMOUT niet bezitten, en liever op de Geschiedenis, dan op de magtspreuken van eenen *onkundige*, verkiezen af te gaan.

2°. De Schrijver of Schrijfster van het tweede stukje *wil* bewijzen, dat MOLENAAR gelijk heeft, en dat VERWEY een lasteraar is. Het oude vrouwtje, dat hier de pen voert (*), verdedigt MOLENAAR met dit voortreffelijk *Dilemma:* „MOLENAAR was zoo *slegt* (†) te voren al geweest. Dit is onmogelijk, want de *Hagenaren* zijn niet dwaas: of hij heeft zulks in den haag opgedaan. Doch de *Hagenaren* zijn zoo slegt niet, om iemand te bederven. *Derhalve* raast die man" (VERWEY)! — Wij zouden besluiten, dat dit vrouwtje *raast;* en waarom, weten wij niet. — *De Hervormde kerk*, had MOLENAAR gezegd, *is onze Hervormde kerk niet meer* (bl. 11). Hierin heeft hij gelijk. „Op sommige plaatsen is dit

(*) De kunne van dit vrouwtje moge mannelijk of vrouwelijk zijn; dit doet hier niets ter zake.

(†) Wij behouden de spelling van dit vrouwtje, omdat wij bang zijn voor de vraag aan VERWEY, bl. 1: *waar bemoeid de man zich dan meden?*

volledig waar, daar hebben *hem* de *roomsgezinde* in bezit nomen." — „*Zelf* de bijbelvertaling door VAN DER PA die roem*d den* schrijver hoog, en noem*d* dezelve opheldert maar ik vraag? is *den* bijbel niet door de *Heilige* man Gods, door den *Heiligen Geest* gedreven zijnde geschrev zoo ja, wat is er dan op te helderen, of is er iets aan veranderen of te verbeteren, wat God door *zijne* geest *bedagt* heeft!" — Dat grootje maakt het den Schoolopzie te benaauwd. En geen wonder; want zij zegt zelfs, (bl. dat zij „voor zich zeer wel met den ouden of *onvertaald* bijbel kan te regt komen." Met zulk een Hebreeuwsch Grieksch grootje, dat VAN DER PALM's werk niet beho moet gij een weinig voorzigtig zijn, Heer Schoolopzien Want hoe zult gij uwe zaak klaren tegen hare gegronde a merkingen op „de *ronde hoeden*, *jassen met kragen*, la *pantalons*," (NB. met de *korte* pantalons schijnt zij vrede hebben) „de *duitsche pijpen*, en de *stokken*, met welke Predikanten (de waardige niet te na *gesproke*) zich als *vre delingen* en *uitlanders*, *op straat* voordoen"? — Heer Sch opziener, Recensent kan u eenigzins van dienst zijn, in gij anders geen raad weet. In die oude dagen der zoo ho geroemde regtzinnigheid maakte men het wel erger. In roo groene of gele *huisjaponnen*, die als geestelijk kostuum al zijn afgeschaft, verscheen men op predikstoelen, zelfs het waarnemen der vakaturen. Eene geldboete van *drie vijf* gulden was noodig, om toen sommige Predikanten w voegelijk op den kansel te brengen. Dit misbruik kent m nu alleen uit oude Aktenboeken van die anders gouden ee der kerkelijke, maar daarom nog niet Christelijke, regtzi nigheid.

Alwie dit laatste stukje nog niet bezit, en daarvoor *d tig cents* veil heeft, haaste zich, en geve zijn geld aan *de armen!*

Gedichten van C. VAN BAERLE, J. VAN DER BURGH, VAN HEEMSKERK, L. REAEL, ANNA *en* MARI TESSELSCHADE VISSCHER, *en anderen. Iste Deel. Amsterdam, bij* G. H. Arens. 1827. *In kl.* 8*vo.* 292 *Bl. f* 2 -

Wat ook de liefhebbers van kostbare en zeldzame dic werken ons mogen tegenvoeren, wij houden het voor e

bijzonder voorregt, dat men min en meer bekende oude Dichters en Dichteresſen voor weinig gelds beter en gemakkelijker bekend doet worden. Is dit in het algemeen goed en prijsſelijk, het is zulks bijzonder en noodzakelijk omtrent de werken van zoodanigen der oudſte bewoners van onzen Zangberg, die niet, als lateren, alleen en op zichzelven, dikke en volle quartijnen als naar beneden wierpen, maar inzonderheid van hen, die zich, als in een afgezonderd hoekje van den Zangberg, ſtil vereenigden, om gezamenlijk eenig langwerpig duodecimôtje of ander klein formaatje, ſchroomvallig en dikwerf dan nog zonder naam, naar beneden in de wereld voorzigtig te laten afglijden. Immers de werken der eerstgemelden zijn genoeg en thans goedkoop genoeg te krijgen; die der laatſten zijn allengskens zeer duur en zeldzaam geworden, omdat ſlechts enkele gezêleerde liefhebbers hier te lande, en meestal vreemden, vooral *Engelſchen*, deze oude werkjes opkochten wegens keur van druk- en prentwerk, wegens ſchaarschheid van exemplaren, en wegens de verwantſchap dezer dichtwerken met taal en ſpelling van dien vroegeren en dus ouderen tijd.

De verzamelaar of uitgever van dit boek heeft dus zeer wèl gedaan, en verdient lof boven anderen, daar veel meer kosten en moeite hier, dan aan de uitgave van andere en latere Dichters, verbonden was. Hij toont te zijn, niet alleen een man van liefde voor, maar ook van kunde in onze oude Letterkunde. Deze uitgave is niet dor. Wat opheldering noodig had, is niet duister gelaten, maar een en ander behoorlijk toegelicht door zoo gezegde losſe en korte, maar inderdaad ſolide en zeer juiste aanteekeningen, blijken dragende van kunde en oefening, en door een kort registertje, om de namen der Dichters aan te wijzen. Duidelijker ware het geweest, de op het register geſtelde namen onder de dichtſtukjes zelve te plaatſen. Ook de aanteekening bij het woord *Register* komt ons voor, niet op de regte plaats te ſtaan. Doch dit zijn kleinigheden. Wij meenen den kundigen en werkzamen verzamelaar wel te kennen, en verwonderen ons, hoe hij, bij zoo veel dienstbetoon en werkzaamheid ten behoeve van Geleerden, Geletterden en Kunſtenaars, nog den tijd vindt tot dit werk, waarin hij zediglijk (door zelfs zijnen naam te verzwijgen) toont, dat hij zelf eenigen roem en naam verdient onder de nuttige liefhebbers en bevorderaars onzer Letterkunde.

Om kort te zijn, wij rekenen dit werkje eene aanwinst van belang, en aanbevelingwaardig, niet zoo zeer om veel fchoons en verhevens te leeren kennen, (fchoon er veel goeds in voorkomt) maar om den belangrijken geest en tijd te leeren kennen, waarin de Dochters van VISSCHER, L. REAEL, C. VAN BAERLE, J. SIX, J. HEEMSKERK, J. BROSTERHUYZEN, J. VAN DER BURGH en andere Dichters aan onze poëzij losfen zwier en geest gaven, om haar daarna door grootere Geniën, als VONDEL en anderen, die vastheid en fpierkracht te doen erlangen, welke niet kan verzwakt worden door mislukte kinderpijlen van eenen tegenwoordigen berisper, die aan den voet des Zangbergs rondzwerft, en even vergeefs naar boven op VONDEL, die den top voorlang heeft bereikt, mikt en fchiet, als hij dien berg zelf poogt op te klauteren.

Aanleiding tot de Wiskundige Aardrijksbefchrijving, voorzien van een aantal Figuren ter opheldering, door J. KWANTES, *met eene Voorrede van* J. VAN WIJK, ROELANDSZOON. *Te Amfterdam, bij* C. Schaares (*thans bij* S. de Grebber.) *In kl.* 8*vo.* *XVI*, 145 *Bl.* *f* 2-20.

Om de Geographie in haren geheelen omvang te kennen, behoort men dezelve niet alleen uit een Natuurkundig en Politiek oogpunt te befchouwen, maar ook de Wiskunde op haar toe te pasfen. Gelijk nu de Natuurkundige en Politieke gedeelten ook in onze taal, met betrekking tot het onderwijs, genoegzaam opgehelderd zijn, zoo is het geheel anders gelegen met het Wiskundige gedeelte. Wat wij hierover hebben, is te oppervlakkig of te diepzinnig. De Heer KWANTES heeft in dat gebrek op eene voortreffelijke manier voorzien. Hij heeft de Wiskundige Aardrijksbefchrijving kort voorgedragen, en door Figuren allerduidelijkst opgehelderd, zoo zelfs, dat vlugge jongelieden een nuttig gebruik van dit boekje, ook zonder mondeling onderwijs, kunnen maken. Zonder derhalve te kort te willen doen aan het voortreffelijk *Natuurkundig Schoolboek* van BUYS, prijzen wij het werkje van KWANTES in ruime mate aan, en voegen ons oordeel gaarne bij dat van den Heer VAN WIJK; geloovende, dat dit werk niet alleen kan ftrekken, om een volledig denkbeeld van de Spheer te geven, maar ook, om jongelieden, die zich verder willen oefenen en zich tevens op de Wiskunde toeleggen, in ftaat te ftellen, om naderhand de grootere werken van in- en uitlandfche Wis- en Sterrekundigen met vrucht te beoefenen.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk, *door* A. YPEY *en* I. J. DERMOUT. *IVde en laatste Deel. Te Breda*, *bij* F. B. Hollingerus Pijpers. 1827. *In gr. 8vo. VIII en 681 bl. Aanteekeningen en Register*, 170. *Buiten Inteek. f* 8 - 15.

Recensent verblijdt zich hartelijk over de voltooijing van dezen gewigtigen arbeid, en wenscht daarmede de Hoog- en Weleerwaardige Schrijvers, het letterminnend Publiek en zichzelven geluk. Aangenaam kan toch aan de Heeren Schrijveren, over het geheel, niet geweest zijn de moeite van zoo talloos vele bijzonderheden, als wij hier weder ontmoeten, op te zamelen en in orde te schikken; doch evenredig daaraan moet hun genoegen geweest zijn over het ten einde brengen van zulk een omslagtig werk, en over het gunstig berigt wegens den toestand van hun Kerkgenootschap, waarmede zij het hebben mogen besluiten, nadat zij zoo veel onaangenaams, wegens deszelfs onvoordeelige en kommervolle omstandigheden, hebben moeten boeken: en het Nederlandsch Publiek moet zich met Recensent verheugen, dat het thans een doorloopend, volledig, naauwkeurig en onzijdig verhaal bezit van de lotgevallen der vaderlandsche Hervormde Kerk, van derzelver oorsprong af tot op den tegenwoordigen tijd, waaraan het tot hiertoe ontbrak, — dat het zoo veel, hetwelk zoo lang eenzijdig en verkeerd werd voorgedragen, naar waarheid ziet in 't licht gesteld, — zoo veel, hetgeen men, over het geheel, niet wist, ziet medegedeeld, — zoo veel, wat het geheugen genoegzaam ontlipt was, ziet herinnerd en voor eene geheele vergetelheid bewaard, — en, met één woord, dat het een geheel ontvangen heeft, aan welks verkrijging men, voor al wat de vroegere geschiedenis betreft, schier scheen te

moeten wanhopen. Algemeene dank zij dan den Heeren YPEY en DERMOUT voor dit verdienstelijk werk, dat niet voor éénen leeftijd geschreven is, gewijd, en mogen zij er de overvloedigste en aangenaamste vruchten van inoogsten!

Wat wij, bij onze aankondigingen van de vorige Deelen, loffelijks van hetzelve gezegd hebben, houde men hier, in den volsten zin, voor herhaald, en wat wij thans, op bijzonderheden, zouden meenen te kunnen aanmerken, achten wij van te klein belang, om het te berde te brengen. Alles is weder onder algemeene *Afdeelingen* gebragt, welke elk een afzonderlijk tijdvak bevatten: als 1, federt den *Akenschen* Vrede (in 1748) tot aan de groote Staatsomwenteling in 1795; 2. sedert gezegde omwenteling tot in het jaar 1805; 3. de jaren 1805 en 1806, onder het bestuur van den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK; 4. onder de Koninklijke regering van LODEWIJK NAPOLEON; 5. onder de Fransche overheersching; 6. na het afwerpen van het Fransche juk. Onder elke dezer Afdeelingen heeft men een keurig en zeer bijzonder verslag van alles, wat, in elk der opgegevene tijdperken, te melden viel, zoodat men niets, wat daarin merkwaardig was, te vergeefs zal zoeken. Het verhaal is zeer verre af van droog of dor te zijn, maar doorgaans *pragmatisch*, en niet slechts *kerkelijk*, maar ook *politiek* of *staatkundig*, en betreft niet alleen de eigenlijk gezegde Nederlandsche *Hervormde* Kerk, (die van *Oost-* en *West-Indië* daaronder begrepen) maar deelt ook het algemeene, wegens de andere Nederlandsche *Protestantsche* Genootschappen, mede, en bevat tevens een *letterkundig* narigt wegens de schriften, in het vak der Godgeleerdheid, en der Bijbelsche Uitlegkunde, in elk tijdvak, uitgegeven, zoo wel als van de kanselredenen enz. Veel meer, dan de titel beloofde, is hier derhalve geleverd; en de bijzonderheden zijn zoo menigvuldig, dat wij zeer verre de palen, welke aan de *Boekbeschouwing*, in dit Maandwerk, kunnen worden ingeruimd, zouden moeten overschrijden, zoo wij ons in eenige opgave derzelven wilden inlaten. En waartoe oo

lit dienen? Het werk, deszelfs rijkdom, geest en
ing, en de wijs, waarop het geschreven is, zijn
loor onze breede berigten van de vroegere Deelen,
nig bekend, dat elk kundige genoegzaam weet, wat
ier te wachten heeft, en geene bijzondere aanwij-
welke, gelijk wij zeiden, ons bestek niet gedoogt
ven, deswege van ons zal vorderen. — Bijzonder aan-
m was het ons, hier niet alleen helder in het licht
d te zien, hoe groote verpligtingen de gansche Ne-
dsche *Protestantsche* Kerk aan onzen gadeloozen
ig hebbe, (want dit mogt hier niet ontbreken) maar
regt te zien wedervaren aan den edelen SCHIM-
PENNINCK, den welwillenden, maar onvermo-
n LODEWIJK NAPOLEON, den Franschen
baron en Intendant van binnenlandsche zaken D'AL-
NSE, en aan onze Commissarissen-Generaal tot de
lijke zaken, en inzonderheid aan derzelver Secreta-
Adviseur JANSSEN, wiens verdiensten boven al-
of zijn, de schuldige erkentenis te zien toebrengen.
: Deel gaat, even als de vorige, verzeld van een,
el thans minder lijvig, boekdeeltje met *Aanteekenin-*
tot bevestiging, opheldering of uitbreiding van het
n tekst gemelde. Sommige zijn belangrijk, andere
nen gaarne wat meer uitgebreid en gebijzonderd ge-
, en daarvoor eenige, die ons minder gewigtig toe-
en, gemist hebben: die, welke ons het meest trof,
il de uitvoerigste en eene der laatste, en betreft het
noemd *Patronaat* of *Kollatie-regt*, inzonderheid in
land en Groningen, in welk laatst gewest daarom-
schandelijke misbruiken, die niet geduld behoorden
rden, zijn ingeslopen.

delijk is, achter de *Aanteekeningen*, een breed *Re-*
over het geheele werk geplaatst, hetwelk deszelfs
ers te aangenamer zijn moet, naar mate het noodi-
is.

Opheldering van eenige Bijbelplaatsen, *door* A. ADRIANI, *Predikant te Dokkum. Te Groningen*, R. J. Schierbeek. 1826. *In gr. 8vo. XVI en 375* *f* 3-:

„*Eenige*," beteekent, op den titel, „*vele*." In *Bijdragen tot de Godgel. Wetensch.* is veel, dat men h vindt, geplaatst in 1823 en 1824. Het een en ander op nieuw bearbeid, ontwikkeld, of tegen naderhand maakte bedenkingen hier verdedigd. Dit wijst het Vo berigt aan. Een in de gemelde *Bijdragen* voorkome stuk, t. w. over *Openb.* I: 17, is hier, omdat Ds. ADRI ANI eene hem gemaakte zwarigheid niet, naar zijn' zi konde wegnemen, achterwege gelaten. Gelukkig, dat n het uit de *Bijdragen* niet kan uitligten. Een schat v nieuwe Bijbelplaatsen, die opheldering ontvangen, is da entegen toegevoerd; „een *schat*," zeggen wij, bedoel de niet alleen het vele, maar ginds en elders belangrijk daar onder verraste ons ongemeen het stuk over het c derwijzen van JEZUS niet aardsche dingen.

Tot deze vernieuwde of nieuwe opheldering van B belplaatsen besteedde Ds. ADRIANI, bij veel an werk, dat hij nog *zelf* waarneemt, zijn 71ste jaar. Sc me zich zoo menig luije dienstknecht hier! Beklagelij ja, maar toch onbetamend zagen wij meer dan één, dro geestig over zijne achterstelling, op het oorkussen d Duivels zich nedervlijen. Te schandelijker, wanneer m van de aanvaarding des heiligsten ambts af, geen pl heeft, om zich met hetzelve veel te bemoeijen, maar, zijn gemak en voordeel, op andere wijze te leven. All verachtelijkst zij, die, te voren tot ezels-*Trommius*-arb gereed, door bevordering tot hooger stand opgeblazen, allen arbeid, zoo veel mogelijk, zich onttrekken, e terwijl anderen zich somtijds overijveren, deftig naar eet- en drinkpartij wandelen, die zij met hunne Weleer tegenwoordigheid zullen vereeren. *Tantum!*

Eene zonderlinge reden wordt voor de uitgave van

geschrift opgegeven. Het genoegen, waarmede het in de *Bijdragen* enz. geplaatste ontvangen was, wekte Ds. ADRIANI op, om meer te doen. En dit had dan in die meergemelde *Bijdragen* weder kunnen geplaatst worden. Neen, Lezer! „*Ik wilde*," zegt Ds. ADRIANI, „*eene gedachtenis nalaten voor mijne waarde Echtgenoote, Kinderen, Kindskinderen, Bloedverwanten, Vrienden, Begunstigers en Gemeenten*," ezv. Dat een zoon van Ds. ADRIANI te *Rotterdam* Predikant is, is alles, wat Recensent bekend is van 's mans geheele familie; maar dat zijne vrouw, kinderen, kindskinderen allen zoo geleerd, taalkundig geleerd zijn, als er bij het genot hebben van dit boek vereischt wordt, gelooft Rec. niet. Neen, eene andere gedachtenis zoude hun meer gediend hebben. Onwillekeurig dacht hij hier aan zekere vrouw in eene jaagschuit. Zij vertelde eene liefhebster van lezen te zijn, en ook altijd in de schuit een boek bij zich te hebben. Dit had ze thans vergeten mede te nemen, doch gelukkig, op weg, in haast, nog een gekocht. Zij gebruikte voorts breinaald en tong. Eindelijk, toen deze en gene wat dommelde, kreeg zij haar boek. Wat had ze, in plaats van verzen van FEITH of iets dergelijks, gekocht? *Losse stukjes van* GREVE, *over den Hebreeuwschen Sikkel ezv. ezv.?!* — Zoo geschikt als nu dit boek tot uitspanning was, zoo gepast noemen we ADRIANI's *Opheldering van Bijbelplaatsen* eene gedachtenis voor de zijnen.

Dan, laat ons tot den inhoud des werks komen! Allerwegen toont zich Ds. ADRIANI een man, van wien veel te leeren is, maar, dunkt ons, die al te zeer uit de hoogte spreekt, op eenen toon, dien wij liever wat zachter en bescheidener hooren. Doch, wij kunnen dit mis hebben. Waarover onderhoudt ons de Schrijver?

Hij brengt ons eerst naar *Endor*, waar hij SAMUËL zelf meent verschenen te zijn, zoo als reeds DATHE en HESS meenden, en VAN DER PALM heeft voorgesteld (*Bijbel voor de Jeugd*, X). In een Naschrift, bl. 349, komt hij hierop nog eens terug, daartoe aanleiding

gekregen hebbende door het *Christelijk Maandſch*
de *Amſterdamſche* Ringsvergadering, Vde D. No.
alles als bedrog voorkomt. Er kan voor het gc
door Ds. ADRIANI omhelsd, zeker niet meer
ving gezegd worden.

Hierop volgt, *over den doop van* JEZUS *c*
ANNES. Dit ſtuk is eene preek geweest, waar
hier niets meer zien kan. De redenen, die de S
opgeeft, waarom JEZUS gedoopt moest worde
nen wij niet allen laten gelden, vooral niet de
„ *Hij wilde door dit teeken der inlijving in de*
N. V., als het gezegend Hoofd zijner gemeen
met alle zijne onderdanen op het naauwſte ver
door met hen allen met denzelfden doop gedoopt
den." — Wij zouden te ver uitweiden, wilden
alles doen opmerken, wat onnaauwkeurigs gezegd
JEZUS toen al Heer zijner gemeente? Is de doo
door wij aan dien Heer gewijd worden, niet eer
JEZUS ten hemel varen zoude, ingeſteld? ea
verwondert ons zeer, dat er niet de minſte oj
genomen is op den doop van JEZUS, als pr
zelfverloochening en liefde tot de menſchen. D
behoefde toch *dien* doop niet? en evenwel, Hij
doopen! Zie WOLTERBEEK, op EWALD
denkingen over het Lijden, *ezv.* bl. 45. Wij le
dat, hetgeen er bij dezen doop gebeurde, het
wijs geweest is, ſedert JEZUS' geboorte, van
hevene afkomst en beſtemming. Was dan, vra
wat op zijn 12de jaar voorviel in den tempel, v
beduidenis? Nog iets. *Matth.* III: 16, „de
werden *hem* geopend," moet op JOANNES Z
is vast mis, zeggen wij, om *Mark.* I: 10 all
wat heeft het ook te beduiden, daar Ds. AI
JEZUS niet uitſluit?

„ *Te onregt toornig*," *Matth.* V: 22, mc
Ds. ADRIANI, zijn, „ *zonder uitwerking*
„ Die op zijn' broeder toornig is, zonder dat
blijke, eenige uitwerking of gevolgen hebbe, zi

bare, — maar geheel in het hart besloten blijve;" zoo of zoo zal dan JEZUS hebben willen zeggen. Of dan de toorn altijd zonde is? hetgeen hier vooronderfteld wordt; op deze bedenking wordt geantwoord: Toen Prof. MUNTINGHE ADRIANI's verklaring naauwelijks gelezen had, zeide hij: „*het is vast zoo;*" en BORGER leerde dus aan zijne ftudenten. Dit verhaalt ons Ds. ADRIANI, en — wij trekken er ons *bon* ook op. In hetgeen Ds. ADRIANI levert over de wijsheid van JEZUS in de uitzending der Apostelen en Discipelen bij paren is, ja, veel opmerkingwaardigs gezegd, maar niet minder *gezocht*; en is dit geen beuzelen, bl. 39? „LEBBEUS moet van לב *het hart* afgeleid worden, en doet ons denken aan iemand, die een hart in het lijf heeft, ezv. THADDEUS beteekent belijder, prijzer van God." Had Ds. ADRIANI hier gedacht aan JUDAS, hij had dat naamfpel wel weggelaten. De opheldering van *Matth.* XXIII: 35 ezv. is, naar ons oordeel, voldingend: JEZUS profeteert het vermoorden van ZACHARIAS, BARUCH's Zoon, door JOSEPHUS verhaald. Men leze des Schrijvers ontwikkeling in het boek zelve na. Het ftuk is uitgebreid, vooral door de plaatfing van HUG's gelijke meening, van eene verklaring van Prof. PAULUS over dezen tekst, en des Schrijvers verklaring, bij deze gelegenheid, van 1 *Thesf.* II: 14—16. Doch, men zal zich over die uitvoerigheid niet beklagen. — Het volgende ftukje, over het verwijt van JEZUS aan hen, die Hem kwamen gevangen nemen, heeft weêr niet veel om 't lijf.

Van ander allooi is het ftuk: JEZUS *gelasterd aan het kruis.* Ds. ADRIANI zegt er van: „Zie ik iets, dan komt hier JEZUS' grootheid ongezocht uit." Daarom, 1°. geeft hij dit ftuk uit; 2°. doet hij dat, omdat hij over dezen lijdenstekst — dat vatten wij niet — gedurende vele jaren niet heeft kunnen preken, en nu aan hen, die in dat geval zijn, een plan kan geven, dat hen ligt zal helpen. *Wie* zich aan dat befpotten fchuldig maakten; *hoe*, met gebaar en woord; en *waarover.* Let eens op, Lezer! 1°. JEZUS' magt en waarheid; 2°. geboorte uit

God; 3°. wonderen, tot heil van anderen; 4°. Konink lijke heerschappij; 5°. vertrouwen op God; 6°. Messias schap, en 7°. Gods liefde jegens Hem. — Niets verwor dert ons meer, dan dat er van den aard des lijdens, doc zulke zonde, zoo weinig gezegd wordt. Geen godde looze, dunkt ons, kan zwaarder gestraft worden, dan than JEZUS leed. 't Is opmerkelijk, dat Hem dat bespot ten, *bij herhaling*, van de zondaren wedervoer.

Mark. XIV: 59 is, volgens ADRIANI, „*eenparig*" over te zetten „ geldig." Voor de *philologische* aanmer kingen, op de ééne bladzijde, tot opheldering dezer plaat besteed, mag men hem bedanken.

Ds. ADRIANI wil, *Luk.* X: 21, 23, 24, door wij zen en verstandigen verstaan hebben de Profeten en Ko ningen des O. V. Dit stuk is op nieuw bewerkt, en zie er raar uit. Vs. 23, 24 is van vs. 21 de commentarius, volgens ADRIANI, en dan is zijne verklaring zeker zeer waarschijnlijk te maken. Ter oplossing der bedenking, dat JEZUS evenmin danken konde, dat zijne openba ring in het vleesch aan de Profeten en Koningen des O. V. was verborgen gebleven, als aan de Schriftgeleerden ezv. zijns tijds, vinden wij hier, NB. eene behandeling van vier stukken: 1°. Waren JEZUS' discipelen inderdaad zalig, omdat zij zagen en hoorden, wat Profeten en Ko ningen niet gebeurde? (Wat men daarover heeft, van bl 110—117, is een betoog van wijlen Prof. MUNTIN GHE, ons hoogst welkom.) 2°. Blonk niet in dezen God wijsheid zigtbaar door? 3°. Hadden de Profeten in dez bedeeling wel stof tot klagen? 4°. Komt ze niet juis overeen met Gods handel, in hieraan in zeker derde ge lijke dingen? Door het lezen hiervan zien wij niet, da 's mans bijzondere opvatting zoo gestaafd kan worden Behoudens al het hier voorgedragene, kan toch de oud verklaring de ware zijn. Wij twijfelen ook nog zeer, o die van ADRIANI eene naauwkeurige toetsing zal kun nen doorstaan. Wij vinden in dit stuk nog al poëzij zeker tot afwisseling, maar —

, Doodenwekker, duivlenzweep, wijnſchenker, ziektverdrijver,
Ooroopner, oogenlicht, tongſlaker, kreuplenſchoor,
Brooddeeler, visſchrenluk, zeetreder, windbekijver!
Waar vliegt gij, zielenheil, elks nut, al 't aardrijk door!"

Zulke fraaije regels had Ds. ADRIANI niet behoeven aan te halen.

Wij komen aan een belangrijk ſtuk: JEZUS, *onderwijzende met aardſche dingen.* Behalve de grootere parabels, zijn er vele kleinere gezegden van JEZUS ontleend van zinnelijke dingen: de *voornaamſte* dezer worden hier verklaard. In onderſcheidene rubrieken zijn die opgenomen. Wij kunnen ze niet opnoemen. Zij vallen zeer ongelijk uit. Eén, b. v., bevat maar twee voorbeelden. BROES had onlangs gezegd, hoe hij de vier Evangeliën las, met in rubrieken verdeelde aanteekeningsbladen aan de zijde: ADRIANI zegt, dat hij dien zelfden weg insloeg, om dit betoog te kunnen ſchrijven, en prijst zoodanige Evangeliënlezing vooral aan jonge Predikanten zeer aan. Dat 's goed en best; maar Recenſent durft beide Heeren vriendelijk uitnoodigen, om eene aanwijzing te doen, *hoe* die aanteekeningsbladen in *rubrieken* zijn af te deelen. Menigeen heeft dit noodig, en er ware grootere dienst mede gedaan, dan men ligt vermoedt. Nu, wij herhalen, zoo wij hopen, niet te vergeefs ons verzoek.

Over *Joan.* VII: 17 alweêr eene andere voordragt, die ons de gewone opvatting te meer deed erkennen als de beste. De *Overſte der wereld* bij JOANNES is de Duivel niet. Goed; doch op 4 bladzijden is dat niet af te doen. Dat men door „*een ander discipel*" JOANNES verſtaan moet, *Joan.* XVIII: 15, 16, wordt hier voldingend bewezen, beter dan, in het volgend ſtukje, dat: „*Ziet den mensch*," door JEZUS geſproken zij. Men leze het onmiddellijk volgende vs. 6, bedenke wat JEZUS toch *bedoeld* zoude moeten hebben bij deze woorden, en men zal geen oogenblik aarzelen het daarvoor te houden, dat JEZUS dit niet *kan* gezegd hebben.

De vraag van JEZUS aan PETRUS: „*Hebt gij mij liever dan deze?*" is: „*zoo lief*, dat gij voor mij en mij-

nen dienst uw vorig beroep verlaten wilt?" — De ve kiezing van MATTHIAS tot twaalfden Apostel wor afgekeurd in de Elven. — „*Tegen het zuiden*" is *Handel.* VIII: 26, „*tegen den middag.*" — Waaro PAULUS te *Athene* geene wonderen deed? — Dit zi de onderwerpen in vier volgende ſtukjes.

„*Voor de dooden gedoopt worden*" beteekent, naar D ADRIANI, „*voor den dood gedoopt worden.*" I doop is dan een geneesmiddel voor den dood. Waarlijk dit ſtuk is lezenswaardig, vooral om de *cura pastora lis.* Recenſent kiest nog voor zich de verklaring: „*g doopt worden voor den dooden*," t. w. CHRISTUS.

1 *Cor.* XV: 55—57 meent ADRIANI de taal te we zen der geloovigen op aarde, die bij het Evangelie ge leerd hebben den dood als overwonnen vijand te beſchou we. Wij hebben nooit aan iets anders gedacht, dan da PAULUS hier, in zijne verrukking, triomfeert. De ge zangen, die hier aangehaald worden, zijn niet zeer ge lukkig. In het eene en andere wordt aan de *zonde* ge vraagd: „*Waar is uw prikkel?*" De Apostel vraag dat aan den *dood.*

Over 2 *Cor.* III levert ADRIANI een' heelen com mentarius, die ons zeer behaagde. — JEZUS *vol de Heiligen Geestes*, is het opſchrift van een volgend ſtuk je, waar *Col.* I: 19 en II: 9 op den Heiligen Geest dien JEZUS bij den doop ontving, wordt toegepast Al de volheid, al de volheid der Godheid moest in Her ligchamelijk wonen! Neen, dat is wat anders!

De vergelijking van *Hebr.* IX: 28 met NB. *Gen.* II 25 en III: 7, 11. heeft ons doen glimlagchen. Een on zondig mensch is met een' glans omtogen. Die is zij kleed. Zondigt hij, dan is hij naakt. Op deze ſtellin wordt de redenering over onze eerſte ouders gebouwd.

Fraai is het ſtukje over 2 *Petr.* I: 16, waar, doc kunſtig verdichte fabelen, alleen of voornamelijk op d *Metamorphoſes* van OVIDIUS zal gedoeld worden. Ei genlijk eene gisſing van HOFSTEDE, maar die ADRIA NI wèl deed nader bekend te maken.

Over het woord *fundament*, als *paleis* moetende vertaald zijn — dit ſtukje had, zonder ſchade, gemist kunnen worden; die zaak is genoeg bekend. *In fugam vacui* heeft men nu nog, op het laatſte blad, antwoord op de vraag, of PAULUS op weg naar *Damascus* waarlijk JEZUS gezien hebbe, of dat het eene zinsverrukking ware. Nu, het is tot plaatsvulling!

En hiermede achten wij ons verſlag van een zoo veel bevattend werk voor voldoende. Den Schrijver zij een aangename levensavond toegebeden, op welken hij ook nog voorſpoedig kunne werkzaam blijven aan de bevordering van de zaak zijns Heeren!

De groote Straatweg, Dichtſtuk; door Vrouwe H. W. M. BÜHLER, *geboren* DE SPAR. *Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo*. 20 *Bl. f* :-20.

Het Liberalismus, door C. *Baron* VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, *Ridder en Theſaurier van de Orde van den Nederlandſchen Leeuw. Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo*. 40 *Bl. f* :-50.

Het is een gezegend teeken onzes tijds, dat alle geſchriften, die hier dagelijks in de Protestantſche wereld te voorſchijn komen, *of* gematigde, redelijke gevoelens met geleerdheid, ſmaak en volkomene bevoegdheid tot het voeren der penne vereenigen, *of* door het volſlagen gebrek aan deze laatſte doen zien, dat hun tegenſtreven van de eerſte weinig te rekenen noch te vreezen is. Deze twee ſtukjes leveren het nieuw bewijs, welke jammerlijke verdedigers de zaak der vroegere duisternis nog ſlechts aantreft: eene Vrouw, die zich belagchelijk maakt door buiten haren kring te treden, om, in ſlechte verzen en kwalijkgeplaatſte boert, over zaken te ſpreken, die zij in het eenvoudigſte proza en met allen bedenkelijken ernst nog altijd duister en verward zou voordragen; en een Edel-

man, die, even als zijne voorvaderen in de middeleeuwen, niet ſchrijven kan, ten minſte geenen behoorlijken volzin maken.

Toen wij het eerſte ſtukje begonnen te lezen, dachten wij, dat het gekſcheren was. Want de motto's uit den Bijbel hadden ons wel doen begrijpen, dat die *ſtraatweg*, hoe jammerlijk ongepast dan ook, met den weg ten hemel in eene zekere betrekking moest ſtaan. Wie toch zou niet denken, dat *Charlotta* (want het is eene tweeſpraak tusſchen twee dames, van welke de laatſte, *Sophia*, de Wijsheid, of Mevrouw BÄHLER, voorſtelt) er den draak mede ſtak, wanneer zij dus aanheft:

„ Wat zegt gij nu vriendin? kunt gij uw vreugd betoomen?
„ Voor mij, ik ſta verrukt; neen, zulk een blijde maar'
„ Werd van het aanbegin der ſchepping niet vernomen!
„ Sophie! ai ſpreek! wordt gij dan ook geen vreugd ontwaar?"

en er, na eenige tusſchenſpraak, (want *Sophia*, de goede ſloof, begrijpt natuurlijk niet, waarom zij ook vreugd zou moeten gewaarworden) bijvoegt:

„ Wilt ſlechts ten einde toe mij hooren;
„ 'k Heb u het grootſte nieuws vriendin! nog niet gezegd:
„ Daar de oude Hemelweg geen mensch meer kon bekooren,
„ Heeft men een' *Straatweg* naar den hemel aangelegd."

Maar neen, de Jufvrouw is volkomen ernſtig, en geeft vervolgens eene beſchrijving van het ontſtaan en de voortreffelijkheid dezes vlakken en breeden wegs, welke alle andere menſchen, behalve de verſtandige *Sophia* en eenige uitverkorenen, noodwendig verrukken moet. — Wij kunnen ons bij het prulletje natuurlijk niet lang ophouden. Immers, er al te openlijk mede te lagchen, laat noch de heiligheid der zaak, noch de beleefdheid toe, welke men der ſchoone kunne verſchuldigd is; en wilden wij regt ernſtig ſpreken, dan zou het waarlijk kwade trouw moeten genoemd worden, dat de meer redelijk godsdienſtige denkwijze van onzen tijd ligtzinnigheid, ja ligtvaardigheid zou prediken, en eene zuivere, geſtrenge zedeleer en

praktijk des levens alleen met hoogregtzinnige denkbeelden (*si Diis placet*) zouden zamengaan. De oude Doopsgezinden, Kwakers, en welke ketters al meer, bewandelden zeker even trouw den weg, ook van uitwendige zelfverloochening, als ooit de hardste Calvinisten. En hoe voortreffelijk de vrouw Pastores het dogma verdedigt, mag onder anderen uit dit staaltje blijken:

C.

„ Maar moet ik dan de schuld van Adams zonde dragen?
„ Wat ongerijmde leer!

S.

Hoe! als de stam verdort,
„ Wie zal, met schijn van recht, dan immer kunnen klagen,
„ Dat elk der loten met den boom ontworteld wordt?

C.

„ Dit geldt in *de* natuur, en kan ons luttel *scheelen*" enz. enz.

Met het *Liberalismus* van den Baron ziet het er inderdaad nog veel jammerlijker uit. Wij weten waarlijk niet, wat wij van dezen warhoop van halve, zoo nog maar halve kundigheden en geheel onbekookte denkbeelden zullen zeggen. Laat Zijn Hoogwelgeboren liever zelf ons iets van zijn onderwerp mededeelen:

„ De strekking van het *Liberalismus* is, eene ontduiking van al wat Gods *Oppermacht*, het zij dadelijk door zijn Woord of door den invloed van menschen, op de wereld heeft geopenbaard."

„ Bij de(n) Munstersche(n) vrede heeft het God behaagd, de Volken van *Europa* een ieder de natuurlijke grenzen van de Landen of Rijken, die zij zouden bewoonen, aan te wijzen; edoch Hij heeft tevens geopenbaard, hoe zijn Opperbestuur zich het heerlijkst en krachtigst vertoont dáár, alwaar Hem hulde bewezen wordt, gegrond op de zuivere kennis van zijn Woord, en de ware opvolging van zijn' welbehagelijken wil."

„ Nimmer, hoe verduisterd en *vermaald* de glans der vorige volken worden mag; nimmer zal het ons ontnomen kunnen worden, een uitgekozen volk van God te zijn geweest."

„ Hetgeen wij dan gezien hebben, dat de grond v
„ ons nationaal zedelijk geluk uitmaakte, de overeenste
„ ming namelijk van ons Godsdienstig beginsel met l
„ beginsel, waarop *het Gods Rijk* gevestigd is, is alz
„ geheel vernietigd, en wij zien diegenen, die geroep
„ worden tot onderschragers en opbouwers van dit do
„ God goedgekeurd beginsel, onze Leeraars, ten mins
„ voor het grootste gedeelte, de ijverigste afbrekers v
„ hetzelve, en alzoo op zich laden alle de gevolgen, c
„ deze geduchte verguizing te weeg brengen zal!!!"

Deze weinige, meest verstaanbare regels zullen wel z omtrent doen raden, waar alles op neêrkomt. Kort het laatst aangehaalde, nagenoeg midden in het boekje zegt de Edele schrijver: „ Ik wil mij dan nu bepal„ *met* aan te wijzen, wat het *Liberalismus niet* is," en En nu betoogt hij, dat de Reformatie, de opstand v *Zwitserland* tegen het Huis van *Oostenrijk*, van *Nede land* tegen *Spanje*, en de onttrooning van JAKOB door WILLEM III, hiertoe niet behooren. Op w grond? Omdat zij met een' bijzonderen zegen bekroo werden!

Voorts: Zou het *Liberalismus* de ontwikkeling zi van het menschelijk vernuft? Wel mis! Want SALOM heeft ons reeds geleerd, dat er niets nieuws onder de z is. En dit blijkt ook, zoo wel daaruit, dat de *Chin zen* al lang vuurwerken afstaken, eer de Baron.... ik wil zeggen, eer wij het kruid hadden uitgevonden als dat men al lang zijne gedachten wist te bewaren aan anderen mede te deelen, (ja waarlijk, vrij beter d Zijn Hoogedelgeboren!) eer de drukkunst was uitg vonden.

Dit zal ook omtrent de klem der redenering wel geno zijn. Wij volgen den man niet gaarne, waar hij met B belleer en Bijbelsche geschiedenis nog veel wonderlijk omspringt. „ Waarlijk, zoo wij voorstanders van de *Ou hollandsche*, *Na-Dordsche* regtzinnigheid (of scheefzinni heid) waren, wij zouden de vrijheid der drukpers o niets zoo zeer verwenschen, dan wegens *tale auxiliu*

et defensores istos" (zulke hulp en zoodanige voorvechters). Ja, het is in ons oog het beste bewijs voor het niet regt pluize van de tegenwoordige Synode, dat ze tegen de meer dan Arminiaansche stoutigheid, om, zonder zegel van orthodoxie, zoo maar alles in de wereld te stooten, niet zorgvuldiger waakt. Een bekwaam Protestantsch schrijver sloeg onlangs voor, zich met de Roomschen te vereenigen, door te zamen een' Constitutionelen Paus aan te nemen. Zou men ook, in plaats van de vorige, Roomsche en Onroomsche Inquisitie, geene geestelijke verbeterhuizen kunnen invoeren? Wanneer man en vrouw beide zulk een plaatsje behoefden, kon men de kosten zoo veel minder stellen.

LUIGI ANGELI VAN IMOLA; *de jonge Arts aan het Ziekbed. Naar de Hoogduitsche uitgaaf van Dr.* L. CHOULANT, *vrij vertaald en vermeerderd door Dr.* A. MOLL, *met eenige der voornaamste Receptformules uit het Clinicum aan de Hoogeschool van Padua. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1827. *In kl. 8vo. XXIV en* 144 *Bl. f* 1-40.

Naast de bekende werkjes van MAY, GREGORY en anderen over hetzelfde onderwerp, mag ook aan dit Italiaansch geschrift, op onzen bodem overgeplant, eene plaats in de Bibliotheek van den Geneesheer worden ingeruimd. Op vele plaatsen wordt de Italiaansche Auteur door den Duitschen en Nederlandschen Vertaler afgewisseld, hetgeen aan het geheel een al te bontkleurig voorkomen geeft: *unus et alter assuitur pannus.* Men zal hier wel niet veel nieuws, maar toch veel bruikbaars en nuttigs aantreffen.

Achteraan zijn eenige geneeskundige voorschriften gevoegd, welke de Hoogduitsche Vertaler, onder anderen, als bijdrage tot de kennis der tegenwoordige Italiaansche Geneeskunde, (door den Nederlandschen Vertaler *een Ac-*

tenſtuk derzelve op haar tegenwoordig ſtandpunt (?) geheeten) der mededeeling geenszins onwaardig keurde. In hoeverre het als zoodanig beſchouwd kan worden, betuigt Recenſent niet te weten; of het moest zijn met betrekking tot de *methodus formulas concinnandi*, en dan kan men zeggen, dat dit al vrij wel is, en dat men in wijdberoemde Duitſche boeken wel ſlechter recepten zal aantreffen. Volkomen eenſtemmig denkt Recenſent met den Duitſchen Uitgever over de vereeniging van het genees- en heelkundige in één' en denzelfden perſoon. In de beperking tot een enkel vak alleen, zegt deze, vormt zich de meester, en een tijd, die *polyhistors* wil voortbrengen, zal geene meesters opleveren. En hiermede nemen wij van den Italiaanſchen Auteur en zijnen Hoog- en Nederduitſchen Vertaler afſcheid, het driemanſchap allen voorſpoed op hunnen arbeid toewenſchende.

Antwoord op de Vraag over het doen van algemeene Weerkundige Waarnemingen, *door* ADRIANUS STOLKER, *Leeraar bij de Remonſtrantſche Gemeente te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* de Wed. Locke en Zoon. 1827. *In gr. 4to.* 40 *Bl.*

Deze Verhandeling, door het *Bataafsch Genootſchap der proefondervindelijke Wijsbegeerte* te *Rotterdam* met de gouden medaille bekroond, is de lettervrucht van den werkzamen en geleerden STOLKER, en bevat een plan voor het daarſtellen eener duurzame inrigting tot het eenſtemmig doen van regelmatige meteorologiſche waarnemingen (waarvoor men in de vraag zelve en op eene en andere plaats *metereologiſche* leest), in alle landen van *Europa* en de beſchaafde ſtreken van andere werelddeelen. — Hoe wenſchelijk die zaak ware, ziet elk gereedelijk in. De groote HERDER drukte zijn verlangen daarnaar meesterlijk uit (*Ideen I*): *Mich dünkt wir gehen einer neuen Welt von Kenntnisſen entgegen, wenn ſich die Beobachtungen, die* BOILE, BOERHAAVE, HALES, 'SGRA-

ANDE, FRANKLIN, PRIESTLEY, BLACK, WFORT, WILSON, ACHARD *u. a. über Hit-nd Kälte, Electricität und Luftarten, famt an-Chemischen Wesen und ihre Einflüsfen ins Erd-Pflanzenreich, in Thiere und Menfchen, gemacht, zu einem Naturfyftem fammlen werden. Würden ler Zeit diefe Beobachtungen fo vielfach und allge-, als die zunehmende Erkänntnifs mehrerer Erd-e und Erdproducte zuläfst, bis das wachfende Stu-der Natur gleichfam eine allverbreitete freie Aka-ftiftete, die fich mit vertheilter Aufmerkfamkeit, in Einem Geist des Wahren, Sichern, Nützlichen Schönen, die Einflüsfe diefer Wefen hie und da Dies und Jenes bemerkte, fo werden wir endlich eine aphifche Aerologie erhalten, und dies grosfe Treib-der Natur in taufend Veränderungen nach einer-rundgefetzen wirken fehen.*" Daarom moet het ons onderzoek vooreerst te doen zijn, dat wij de wet-er weerkunde leeren kennen, daaruit de verfchijnfels verklaren, en onder algemeene regels brengen; voorzeggen van het weder moet, onzes bedunkens, s bijzaak zijn, en zal uit het eerste volgen. — Tot loen van algemeene waarnemingen heeft de Schrij-en plan voorgedragen, hetgeen in de Verhandeling s kort is opgegeven. Wij kunnen het dus hier niet in nderheden mededeelen, zonder ons verflag bijna even breid als de Verhandeling zelve te maken. Het komt p neder, dat er in elk land waarnemers moesten zijn, olgens een bepaald en voor allen gelijkvormig plan e waarnemingen deden, en dezelve op bepaalde tij-an eene Commisfie van bekwame mannen inzonden. Commisfie zou uit de bijzondere waarnemingen al-ene refultaten moeten trekken; en er zou eindelijk *algemeene* Commisfie (liefst te *Londen* of *Parijs*) n gevormd worden, aan welke uit alle landen die kfels gezonden werden, om, door vergelijking van llen, algemeene regels voor een geheel wereldddeel te erpen. Hoezeer de Genootfchappen en geleerde Maat-

schappijen hiertoe nuttig konden medewerken, meent ec ter de Schrijver met regt, dat men zonder bijstand en i vloed der Gouvernementen niet veel zou kunnen uitre ten. Ons komt dit plan wel uitvoerlijk voor; hoezeer v in de wijze, waarop moet worden waargenomen, van d geëerden Schrijver in gedachte verschillen; ook ongaar het gebruik van *Hygrometers* geheel zagen achtergelate enz. Doch dit Tijdschrift, niet bepaald aan natuurku dige wetenschappen toegewijd, laat ons niet toe, hieroı trent in verdere bijzonderheden te treden. Wij wensch hartelijk, en besluiten onze aankondiging met dien wensc dat het tijdstip nadere van die *vrije, alom verbreide Ak demie*, waarvan HERDER de vorming te gemoet zag en die zeker meer en uitgebreider nut zal doen, dan ondervinding tot nog toe geleerd heeft, dat er door b zondere geleerde Maatschappijen en Instituten gesticht i

---

Biographisch Anthologisch en Critisch Woordenboek d Nederduitsche Dichters, bijeen verzameld en uitge yen door P. G. WITSEN GEYSBEEK. *IIde tot VI Deel.*

(*Vervolg en slot van bl.* 157.)

Voortreffelijk is het Artikel NIEUWLAND, wien Schrijver te regt, in verscheidene opzigten, met zijr tijd- en lotgenoot BELLAMY vergelijkt. Met reden m men NOMSZ om zijn *blijspel* prijzen: uit den *Drift* hadden zelfs wel eenige plaatsen kunnen worden over nomen; het is een onzer weinige — niet klucht-, m blijspelen (*comedies de caractère*). Niet onaardig is vergelijking tusschen NOMSZ en VOLTAIRE. In l Artikel NUYSSENBURG (IZAÄK VAN) vertoo zich weder de bittere haat van GEYSBEEK tegen Christelijke Openbaring. Gemelde NUYSSENBUR een Predikant, had in een vers aan LIBERIUS, ijve voorstander der Heidensche fabelkunde, wel het nut Fabelleer erkend, maar zeide daarop: *dat de Bijbel ti*

nog *leerzamer was*. Deze ſtelling is in een' *Christen* toch wel onſchuldig en vergeeflijk; zij zou het in een' *Deïst* zijn, en ROUSSEAU zou dit van geheeler harte toeſtemmen. Doch men hoore onzen *verdraagzamen Criticus*: „Zonderling ſteekt de laatſte helft van dit gedicht „af bij het eerſte; het is of men met twee ſtrepen „de grenslijnen heeft willen trekken tusſchen den libera„len dichter en den orthodoxen predikant, die *beroepshal„ve* de *Bactrisch-Arameïſche Mythologie*" (de Openbaring van het Oude en Nieuwe Testament, die toch wel niet uit *Baktra* afſtamt). „de voorkeur *moet* geven boven „de *Egyptisch-Griekſche*, en derhalve *ratione officii* „zegt:

„*De fablen kunnen veel, de Bijbel meerder leeren.* „Hetgeen, als een *argumentum ad hominem* van alle „predikanten, geen verder bewijs behoeft." — Hoe vinnig! Het is VOLTAIRE's Godsdiensthaat, maar gelukkig zonder VOLTAIRE's vernuft, en dus minder gevaarlijk. Deze Godsdiensthaat ſlaat in het volgende deel tot volkomene lastering over, waar men zegt, dat in den tijd van POOT het begrip, dat JEZUS den offerdood zou ondergaan hebben, om eene *bloedgierige, vergramde* Godheid, den JEHOVAH der *Joden*, te verzoenen, nog gangbaar was. Indien zulk eene verwatene taal den *geest des tijds* uitdrukte, (dat gelukkig, in *Holland* althans, niet het geval is) dan zou waarlijk DA COSTA gelijk hebben!

In het vijfde deel komt onder anderen ook de eerbiedwaardige PERPONCHER voor. Dat van verſcheidene Dichters van den eerſten rang minder proeven geleverd zijn, laat zich verklaren uit de meerdere bekendheid derzelven, of het verwijzen op DE VRIES en anderen; doch PERPONCHER is juist in dit geval niet, en heeft toch, naar ons gevoel, zeer veel goeds, dan hetwelk misſchien niet in den ſmaak van GEYSBEEK viel. POOT wordt in elf bladzijden afgehandeld, met lof, maar, wat voorbeelden aangaat, met verwijzing op de bloemlezing uit dien Dichter door den Heer HOOFT. Ongenadig wordt

de zekerlijk middelmatige Dichter PORJEERE behar
deld; te ongenadiger, omdat hij een Predikant was, e
Bijbelſtof bezong. Daarentegen komt PIETER PIJPERS
en zijn *Eemlandsch Tempe*, er goed af, omdat de Dichte
een vriend van den beoordeelaar was. Eene Recenſie i
ons Maandſchrift moet hem het leven gekost hebben! *He
was geen meesterſtuk van kunst, en behoefde het ook nie
te zijn.* Maar, als dat niet behoeft, waarom dan zoo ve
le middelmatige of ſlechte Dichters berispt? Waaro
zelfs PORJEERE gehekeld? (Het in de voornoemd
Recenſie geſtelde was geen *individueel* gevoelen van de
beoordeelaar, maar, gelijk wij ſtellig weten, dat van d
bekwaamſte en meest bevoegde kunstregters in ons Va
derland.) — De *Willem de Derde* van ROTGANS word
zeer geprezen, als een' waardigen tegenhanger tot VA
HAREN's *Friſo*, en ſtaat dus, volgens de boven geboek
te ſchatting van den Schrijver, *althans* gelijk met he
verlost Jeruzalem, het *verloren Paradijs*, of de *Lu
ſiade!* Hij vindt echter ook de verwarring van Heide
ſche en Christelijke Godsdienstbegrippen in dit dichtwe
zeer ongerijmd. — Ook STRICK VAN LINSCHOTE
de verduitschte *Hollander*, die in zijne *Vertraute Brie*
(zonder zijn' naam uitgekomen) den braven KEMPERZ
onwaardiglijk gelasterd heeft, en met zoo veel verachting
zijn Vaderland neêrziet, wordt hier almede hoog verheve
omdat hij een vriend van den beoordeelaar was; terwijl GEY
BEEK zijne medearbeiders in dit vak van letteren, waar
van hem in gevoelen verſchillen, met de partijdigſte kribb
heid aanblaft. Deze ingenomenheid voor of tegen, naar ma
van de perſonéle gevoelens des beoordeelaars, heeft ech
niet *overal* plaats. TRIP, hoezeer geweldig regtzinni
ontvangt wegens zijn echt godvruchtig hart, dat in al
zijne dichtſtukken, hoe buitenſporig ook, doorſtraal
welverdienden lof. — De beide VEREULS worden na
verdienſte geprezen.

En nu komen wij tot het zesde deel, waarin alle
350 — *driehonderd-vijftig* — bladzijden aan VONDE
worden toegewijd, met het blijkbare, bepaalde en aang
kondigde oogmerk, om zijne gebreken op den *voorgro*

te plaatſen! En toch heeft HELMERS, wien onze Schrijver voor den eerſten Dichter der Natie (althans der overledenen) houdt, met geestdrift zijne hulde aan VONDEL gebragt, en hem voor zijnen meester erkend (*). Was HELMERS, die toch zijn eigen Genie wel beſefte, dan ook door het algemeene wangevoelen beſmet? Bedriegt zich de waarlijk niet ligt voldane BILDERDIJK in zijne hoogſchatting van VONDEL? Is hij het op dit punt zelfs niet met zijnen *antipode*, den te vroeg overledenen BORGER, eens, wiens geestdrift voor VONDEL men kent? Zou de uitſpraak der *nakomelingſchap*, gedurende anderhalve Eeuw, niets bewijzen, en eerst voor den grooten GEYSBEEK de hooge eere en het edel genot bewaard zijn, VONDEL van een' aangematigden roem te ontkleeden? — Doch wij mogen en willen ons niet op gezag beroepen, maar op het Artikel des edelmoedigen beoordeelaars zelven; daar de ſlechte plaatſen daarin bij voorkeur worden opgenomen, en de beste, als genoeg bekend, als *chevaux de bataille*, overgeſlagen. Is dit onzijdig en billijk? Hij doet zijn uiterſte best, om *Gijsbrecht van Amſtel* als een gebrekkig ſtuk te doen voorkomen, gispt *Lucifer*, *Jephta* en *de Gebroeders* geweldig, en houdt zich gedurende bijna 40 bladzijden bezig met de *Brieven der heilige Maagden Martelaresſen*, die niemand als een meesterſtuk van den grooten Dichter, maar elk als een uitvloeiſel zijner *Roomſche* dweeperij verklaart, even als de *Altaargeheimenisſen*. Dit geven wij onzen geſtrengen kunstregter gaarne toe, en o! hadden wij daarvoor liever in de plaats den *Conſtantijn* des Dichters, dien eene ongelukkige vlaag van mismoedigheid hem deed vernietigen, nadat die op het Huis te *Muiden*, in de toenmalige letterlievende bijeenkomſten bij HOOFT, bij gedeelten was voorgelezen! — den *Conſtantijn*, een werk zijns groenen en nog volkomen krachtigen leeftijds! — Wij vragen het GEYSBEEK zelven: indien iemand, met dezelf de geſtrengheid, als hij dit omtrent VONDEL gedaan heeft, de gebreken zijner Lievelingsdichters, en zelfs van den waarlijk grooten HELMERS, ging opſpo-

(*) GEYSBEEK deelt zelf die plaatſen mede, VIde D. bl. 49.

ren, de ongepaste beelden, de onjuiste uitdrukkingen overtolligheden ging ziften, zou dit niet genoegzaam om hen, in het oog van onkundigen, te verlagen? men daartoe niet een' rijken oogst zelfs in SHAK PEARE vinden, het grootste dichterlijke Genie misschien der nieuwere tijden?

Doch met dat al zijn wij verre van alle de hier te gestelde aanmerkingen voor ongegrond te verklaren. de beoordeelaar, met gepaste onzijdigheid, ook o vele heerlijke stukken van VONDEL had opmerk gemaakt, zou zijne somtijds regtvaardige berisping v mans feilen meer ingang vinden. Dat in den Gijsbr de held van het stuk bijna niets uitvoert, is waar. Da der edelste mannen uit onze Geschiedenis, de voortr lijke WITTE VAN HAAMSTEDE, door VOND op het onregtvaardigst, als een God- en eervergeten b wicht wordt voorgesteld, terwijl zijn schofferen va maagd CLARISSE niet met de vereischte kiesch verhaald wordt, is eene zeer juiste aanmerking. de eerlooze GIJSBRECHT VAN AMSTEL, die goeden en volklievenden FLORIS V, welke hem Vriend beschouwt, buiten Utrecht lokt, om hem aa ne snoode vijanden in handen te leveren, hier als waardig en deugdzaam held wordt voorgesteld, is ee der gebrek. Minder zouden wij hechten op kleine *chronismen*, die de beoordeelaar den Dichter zeer l aanrekent; doch hinderlijker is de verplaatsing van *Amsterdam* der zeventiende Eeuw naar de dertiende o begin der veertiende, toen het waarschijnlijk nog sl een dorp was, tot het kasteel van AMSTEL beho de. Dat er in de *Hekeldichten* te veel gal, te w kieschheid gevonden wordt; dat flaauwe woordspelin trekken van valsch vernuft, wezenlijke morsigheden misbruik der fabelleer, de werken des grooten Dichters sieren, is ook waar; en wij zouden ook hierom een *ledigen* herdruk *aller werken* van VONDEL afgek hebben. Echter zou de beoordeelaar, wanneer het alleen om waarheid te doen was geweest, wèl gedaan

ben, iets meer van de twee uitmuntende ſtukken, *Roomſche Lier* en *Koninklijke Harp*, te zeggen, in plaats van dezelve zoo kort en zonder eenige aanprijzing af te vaardigen. Hetgeen dus GEYSBEEK van VONDEL zegt, geeft ons geen denkbeeld van dien heerlijken Dichter, daar hij zijne onovertreffelijke zijde geheel in de ſchaduw ſtelt. Eene onbepaalde keuze van VONDEL tot Model keuren wij even zeer af als onze Schrijver (en wij zouden even min HELMERS zonder uitzondering daartoe kiezen); maar, bij al den aandrang en toevloed van het vreemde, dat ons overſtroomt, en den reeds half uitgewischten ſtempel van ons Volkskarakter en voorvaderlijke zeden geheel onkenbaar dreigt te maken, is gewis de lezing onzer Ouden noodzakelijk, om nog een weinig Nationale eigenaardigheid te behouden. Wij behoeven hen daarom niet te vergoden. Maar, gelijk de *Romeinen* altijd nog met genoegen, zelfs in de Eeuw van CICERO, ENNIUS lazen, en deze groote en kieſche kunstregter het nimmer in de gedachten kreeg, eene lange hekeling op dien, wel is waar verouderden, maar toch krachtigen en regt vaderlandſchen Dichter te ſchrijven, even min past ons zulks op den Zanger van *Gijsbrecht*, van *Frederik Hendrik*, den Bard, in wien *Hollands* oude taal en zeden nog onvervalscht zich vertoonen, en die met HOOFT, CATS en ANTONIDES het edele viertal uitmaakt, hetwelk, aan het hoofd van de Dichters der zeventiende Eeuw, wel alle pijlen van *haat* en *nijd* zal braveren, en, althans wat hunne beste ſtukken aangaat, gelezen zal worden, zoo lang *Amſterdam* nog niet geheel te niet gegaan, en *België* niet het hoofdland en de toongeefſter wezen zal!

Omtrent de andere Dichters in dit laatſte deel merken wij ſlechts aan, dat VLAMING, VOLLENHOVE, WELLEKENS, WESTERBAEN en Jufvrouw WOLFF met lof vermeld worden, en dat men omtrent deze zoo wel, als in 't bijzonder omtrent vele minbekende Dichters en Dichteresſen van den tweeden rang, vele wetenswaardige bijzonderheden aantreft; gelijk dan ook, over

't algemeen, dit werk, in weerwil zijner gedeeltelijke een zijdigheid, van onvermoeide nasporingen en wikkend oorde des Schrijvers getuigt, en, met de noodige omzigtighe gebruikt, altijd voor de kennis der *Nederlandsche* Dicl ters tot op het begin der negentiende Eeuw een nutti *Repertorium* zal blijven.

Hulde aan GYSBERT JAPIKS, *door* J. HIDDES HALBERT MA. *IIde Stuk.*

(*Vervolg en slot van bl.* 165.)

III. Wij knoopen den draad van ons verslag weder aa en wel bij de *derde* Opdragt, waarmede de Schrijver zij *Toelichting der Redevoering* bij een tweetal Weduwen i leidt, tot herinnering aan derzelver Echtgenooten, die t hun leven zijne Vrienden, en voorname Begunstigers van Hulde des Dichters, geweest waren. Of het nu te voorzi was, dat, na den ingezamelden oogst van wijlen den Hee WASSENBERGH en anderen, na al het vermelde bovendi in de *Feestrede*, deze verdere nalezing des Redenaars n veel belangrijks stond aan te brengen, onderzoeken wij ni Wij vernemen toch reeds in de eerste regelen der *Inleidin* die voor dit gedeelte staat, van den Schrijver zelven, dat berigten, welke hij, na onvermoeiden arbeid, vermag te veren, zich wegens hunne *magerheid* niet aanprijzen bij he „ die geene *Vriezen* zijn." Dewijl nu het meerendeel on: vaderlandsche Lezers onder die uitzondering valt, konden ons geregtigd achten, om over de laatste 130 bladzijden v dit boek weinig te zeggen. Althans onder de zijdlinische l trekkingen van GYSBERT JAPIKS, waarvan hier gewa is, zijn geenen ons voorgekomen, wier naam op onze v melding bijzondere aanspraak heeft. Daar is onder hen, w leven ons aan den bekenden dichtregel van GELLERT dachtig maakt.

„ Hij leefde, nam een vrouw, en stierf."

Alleen dat 's Dichters Vader, JAPIK GYSBERTS, een n van betere vermaardheid geweest zij, en, zoo in de *Feestre* als bij deze *Toelichtingen*, met regtmatigen lof vereerd zij met een woord herinnerd. Maar vooral lag het in

weg des Redenaars, zijne Lezers in te leiden bij GYSBERT'S Kunstbroeders en Vrienden, aan wier hoofd, als de Apollo van den Parnas, de hoog van hen vereerde GABBEMA stond. Maar wie bejammert niet den ongelukkigen invloed van zulke brommende en armzalige Kreupeldichters op den nederigen en zijnen eigen' ongekunstelden goeden smaak mistrouwenden Schoolmeester? Zijne ingenomenheid met de vriendschap van GABBEMA, algemeen bewierookt en voor een wonder van geleerdheid aangezien, werkte, behalve de zucht om SPIEGHEL te volgen, inzonderheid mede tot die verbastering, welke in 's mans latere, vooral in zijne *Nederduitsche*, verzen doorstraalt. Met billijke verontwaardiging rukt HALBERTSMA dien zoon des Hoogmoeds uit den trotschen zadel; maar of hij in zijnen toorn dezen wederom niet te diep wegtrede in het stof, laat zich bijkans uit enkelen scherpen trek opmaken, en gelooft men schier uit medelijden. Hoe dit zij, daar geen der verzen van GYSBERT'S Kunstbroeders boven het middelmatige klimt, het meerendeel lager blijft, hebben wij geenen lust, uit die prullenkraam een enkel voor onze Lezers uit te stallen; maar achten verkieslijker, hen te onthalen op een der fraaiste gedichten van den Vrieschen Zanger, naar de vertaling des Redenaars, en op diens verzoek, door de zulks welvertrouwde hand van BILDERDIJK, benevens enkele meer, dus overgebragt in het Nederduitsch:

OP HET PAARDRIJDEN VAN JUFFER SIBILLA VAN JONGSTAL.

Zoo springt op 't snuivend paard de wakkre Raadsheersspruit,
De roem der Jufferschap, de aanminnige SIBILLE;
Zoo glinstert ze in den zaal bij duizend Riddren uit,
Als eer bij TURNUS drom de Etrurische CAMILLE.

Zoo prest en stuwt zij 't ros ter rechte of slinker zij',
Tot telstap of galop, of vleugeltartend rennen;
En streeft door 't wolkend stof den hazenwind voorbij,
Wien 't wild door lucht of stroom vooruit streeft op zijn pennen.

Dan prangt zij 't dier den nek ten steigerenden sprong
Met ingetrokken borst op trippende achterhoeven;
Één strook slechts van de hand, die 't muil en hals verwrong,
En de afgepaste tred doet long en keel ontschroeven.

Dan leidt zij 't in het rond door krommen draai bij draai,
Naar de ongelijkbre kunst den teugel weet te dwingen,
Nu zacht, dan hard, nu schuim, met schilderschoonen zwaai.
Één spoorslag doet hem heg en heuvels overspringen.

Maar nooit vergrijnst haar 't oog door stuursche onmenschlijkheid,
Nooit met CAMILLAAS woeste en Helsche Furieblikken,
Die 't Laurentijnsche veld met lijken heeft bespreid,
Tot ARUNS pijl haar 't hart in 't stroomend bloed deed stikken.

Deze edele Amazoon bedreigt geen dolk of leed:
Verwonnen ligt het al, waar zij heur oogstraal wende.
Kniel, ARUNS, geef u op! uw kluisters zijn gesmeed,
Smeek slechts om lijfsbehoud, uw vrijheid is ten ende.

Door het opnemen van dit voortreffelijk vers in ons Maandwerk wilden wij ook gaarne *onze* hulde bewijzen aan den Dichter, en gaan nu voort te gewagen van het meest belangrijk deel der *Toelichtingen*, waarin van dezen gewaagd wordt. Hier vooral neemt de Schrijver zijne *Feestrede* tot leiddraad, en dezelve mag dus gehouden worden voor een kort begrip van hetgene thans meer uiteengezet en betoogd is. — Wij vermogen niet, uit te weiden. Een oogenblik gelust het ons echter te vertoeven bij het vooroordeel tegen GYSBERT'S kennis der oude talen, en de daarop gebouwde meening, dat hij zich van overzettingen bediend, en Hollandsche Dichters doorgaans gevolgd had. Zijne meest hartelijke vereerders, de Hoogleeraren WASSENBERGH, KOOPMANS en anderen, durfden, nog zeer onlangs (*), geene volkomene uitspraak doen over dit geschil, en bleven huiverig, om den nederigen *Schoolmeester* in eene kleine Friesche stad als *Geleerde* te verheffen boven duizenden van latere Ambtsbroeders, vooral in onzen tijd, naar hunne kunde in rangen onderscheiden, en met den weidschen titel van *Schoolonderwijzers* vereerd. De getuigenissen intusschen, door HALBERTSMA aangevoerd, en zijn betoog, zijn beslissend voor de oorspronkelijkheid van GYSBERT, en diens belezenheid in de Latijnsche en Grieksche Schrijvers, HOMERUS niet uitgezonderd. Maar, schoon wij het in de hoofdzaak te dezen eens zijn

(*) E. WASSENBERGH, *Taalk. Bijdragen*, St. I, bl. 185, R. KOOPMANS, *Redev.* D. II, bl. 293, verg. met J. SCHELTEMA, *Anna en Maria Tesselschade*, bl. 85.

met den Schrijver, vreezen wij tevens, of niet zijn ijver voor den Dichter hem henenvoere tot een ander uiterste, zoodat hij nagenoeg *allen* (*) invloed van den *Hollandschen* Parnas op het voorwerp zijner hulde poogt uit den weg te helpen. Vanhier dit besluit des Redenaars: „GYSBERT had wel noodig, om „zijne denkbeelden," NB. „*God betere 't*, bij eenen JAN VAN „DER VEEN van *Haarlem*" (zoo niet van *Deventer*, gelijk WASSENBERGH meende) „te gaan halen!" Alleen de vrage was hier niet, wat de Vriesche Dichter *noodig* had te doen? maar: wat hij *waarschijnlijk heeft gedaan?* Was hij, de nederige man, „door bestendige gewoonte, om nooit iets „dan het allerbeste te lezen," zoo verlekkerd, dat hij naar den Nederlandschen Dichter, den zoetvloeijenden VAN DER VEEN, zijnen tijdgenoot van mindere keur, niet omzag? Had HALBERTSMA iets van dezen aard, en overkieschen smaak, *niet* van zichzelven, maar van den vromen en waarlijk voor eigen lof te grooten GYSBERT ons betuigd, wij zouden beschaamd stilzwijgen, en gelooven, dat de geleerde WASSENBERGH bij zijne aangeduide proeven van navolging had misgezien. Nu, daarentegen, wantrouwde, miskende de zedige Vries de volle waarde van zijn eigen vernuft, en wankte juist hierdoor zijn kunstgevoel, omtrent het werk van Landgenooten steeds naar de gunstige zijde overhellende. Zijne verbastering door GABBEMA, zijn uitbundig toejuichen van een en ander kreupeldicht van gemeenzame Vrienden, door den Schrijver zelven bij herhaling aangevoerd, mag des voor ons gevoelen pleiten, dat VAN DER VEEN vroeger of later door hem beoefend, en met zeker welgevallen gelezen wierd; ja ook dat hij, *ongezocht* misschien en *onbedoeld*, meer dan een enkel geliefkoosd denkbeeld van dezen heeft opgenomen in zijne verzen. Dit inderdaad is meer dan louter gissen: althans eene voorwaar *zoutelooze aardigheid*, door WASSENBERGH aan het hoofd der bedoelde *navolgingen* (†) geplaatst, heeft, onzes inziens, op grond van het reeds gezegde over den smaak van GYSBERT, alle kenmerken van door hem aan dien Nederlandschen Voorganger *met vollen wille* ontleend te zijn. — Zoo neme dan vrij de Heer HALBERTSMA deszelfs *Di meliora!* in de aangehaalde magt,

(*) Omtrent enkele tastbare navolgingen, waaronder die van HUYGENS, door GYSBERT verfraaid, is namelijk geen geschil.

(†) WASSENBERGH, t. a. p. bl. 189.

fpreuk terug; en geven wij hem ter beflisfing, of hij da fchimpwoord van de Ouden of van elders gehaald, dan we uit eigene vinding voortgebragt heeft. De zaak zelve ver blijven wij aan onze Lezers, bijzonder aan des Schrijver nadenken, in hope van iets bij hem te zullen hebben toegebragt, om den arbeid van zijnen overleden' Voorganger en Feestgenoot WASSENBERGH voortaan in gunftiger licht te befchouwen. Immers, dat waarheidsliefde en betere overtuiging in ftaat zijn, hem in het openbaar eenen begaanen misflag te doen erkennen, hiervan hebben wij in deze *Toelichtingen* een hem vereerend blijk, bij het herroepen en verbeteren van zijne dwaling omtrent den dood en verkoop der goederen van SALVES, GIJSBERT's onwaardigen Zoon en laatfte kind, *na* 's Vaders afflerven, en niet *bevorens*, als in de *Feestrede* gezegd was, door dezelfde pestziekte weggerukt.

Over den verderen inhoud dezer *Toelichtingen*, in velerlei bijwerk uitloopende, zijn wij verpligt te zwijgen, na een zoo lang verwijl bij dit boek. Genoeg, een weelderig vernuft, luimige fchrijfttrant, en rijkdom van wetenfchap en geleerdheid, fchenken hier doorgaans een nuttig en leerzaam onderhoud; maar ook het gedurig uitkomend *contrast*, tusfchen den man, die fpreekt, en het voorwerp zijner hulde, geeft eenen onaangenamen indruk, bijzonder waar hij de misbruiken en gebreken van den tegenwoordigen tijd op eenen zoo fcherpen toon aantast en gispt, als eerder velen dreigt te verbitteren, dan belooft te verbeteren. O! mogt de Heer HALBERTSMA zich meer fpiegelen aan den Vriefchen Dichter; die, in zijnen nederigen ftand, ook wist over bederf in zeden te klagen, dan toch niet noodig had, gelijk hij doet, zich iets van volgenden aard te voorfpellen: „Bij voorraad „weet ik, dat men zulke opmerkingen niet *kan* (?) maken, „zonder een zwerm van infekten, domme beesjes, allen „één deun gonzende, in beweging te brengen, die den op„merker met uitgelaten' woede in 't gezigt vliegen." - Trouwens, de *Stânfries* „ftoort zich niet aan hun gefnor." Wij wenfchen hem beter lot, of, bij dien lastigen aanval, om niet te zeer in zijne nabijheid. Nog erger evenwel zou het er, naar ons gevoelen, aan zijn, wanneer hem ooit de reuk van zulk eene „ftinkende ingenomenheid met zichzelven mogt tegenwaaijen en kwellen, als hij, bl. 307, den Romeinfchen Redenaar, buiten eenige aanleiding, heeft aangewreven.

Martelaers broeck, voor *boeck*, bl. 328, zal toch wel een drukfeil zijn?

Dichtluimen van Mr. JACOB VAN HAEFTEN. *Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1826. *In gr. 8vo. XII en* 120 *Bl. f* 2 - 50.

Onder dezen titel kondigen wij een' bundel gedichten aan, de uitgaaf van welken in onze dagen een vreemd verschijnsel mag heeten. De Heer VAN HAEFTEN treedt als Dichter te voorschijn in eenen vijfenzeventigjarigen ouderdom! Hij heeft zich hiertoe laten overhalen. Wij noemen dit een vreemd verschijnsel in onze dagen. Onze Lezers zullen hierover met ons niet twisten. Jonge Dichters en Rijmelaars kunnen naauwelijks vijfenzeventig uren wachten met de verzending hunner met moeite bijeengelapte rijmen, en herhalen dikwerf de proef, om toch eens binnen de *Letteroefeningen* te komen, offchoon al wederom hunnen lievelingen, buiten op den omslag derzelve, een klein, maar niet geliefkoosd plekje wordt aangewezen. En hier komt een man te voorschijn, die, blijkens deze *Dichtluimen*, reeds eene halve eeuw geen Kreupelversenmaker was. Dichters moeten lucht en ruimte hebben; en laat passen op eigene hersenvruchten ook zulken toe, die geene Dichters zijn en het nooit kunnen worden. Nederigheid ontmoet men niet veel bij Verzenmakers; en daarom moet het ons bevreemden, dat onze Dichter zoo lang in stilte heeft willen en kunnen zingen.

Deze bundel is een afscheidsgeschenk aan vrienden, bij het ten einde spoeden van 's mans aardsche loopbaan, en verschijnt geenszins in het licht, om den man eenigen roem op den Zangberg te bezorgen. „Men zou dus" (bl. III) „niet „weldoen met deze eenvoudige dichtluimen van een' oud' „man op de goudschaal der naauwlettende kritiek af te wegen, om derzelver kunstwaarde op een haar te bepalen, en „hem gebreken in zijn werk aan te toonen, tot welker verbetering het hem waarschijnlijk aan tijd ontbreken zal. — „Ware ik door den *daemon* der poëtische roemzucht bezeten geweest, dan had gewis eene menigte thans ter vergetelheid veroordeelde stukjes reeds eene halve eeuw vroeger „mij als verzenschrijver aangekondigd." — Men moet geen gegeven paard in den bek zien. Het blijft, al is het ook afzandig, een *gegeven* paard. Wie het van eenen vriend ontvangt, hoort het toch niet gaarne door anderen afkeuren of zelfs beoordeelen. Deze opmerkingen zouden elk ongunstig

oordeel affnijden, bijaldien er geen ander vonnis te ftrij ware. Maar deze *Dichtluimen* behoeven niet te vreezen v het vonnis der onpartijdige kritiek. Kunstftukken, die b telijk dien naam verdienen, ftellen in de Dichtkunst der ver bedaagde vervaardigers eveneens ten toon, als de nie modifche kleêren in het dagelijksch leven zulks de grijsa doen, die dan niets anders zijn, dan oude *fatten*. Van ouden wacht men levenswijsheid, die, wanneer zij alleer kunst en het kunftige boogt, niemand behagen kan.

De wapenrusting, die de grijsheid 't best kan dekken,
Die haar onfeilbaar tot een' zegen doet verftrekken,
Zijn deugdbetrachting en een nutte kunde alleen,
Die, ijvrig nagejaagd door heel ons aanzijn heen,
En altijd trouw gekweekt, naar dat wij langer leven,
Te fchooner vruchten aan de laatfte jaren geven.

Deze woorden van onzen FEITH, tot motto geko worden ftipt door VAN HAEFTEN in dezen geheelen bu op het oog gehouden. Deze is grooter lofſpraak voor vijfenzeventigjarigen Grijsaard, dan wanneer wij verklaar dat hij met BILDERDIJK gelijk ftaat, in kunst en in .. Maar neen, deze zegt immers zelf, dat hij op de algem dolheid alleen eene uitzondering is! CATS en POOT ren en zijn nog VAN HAEFTEN's geliefdfte Dichters. I geen hij hieromtrent in de Voorrede verklaart, wordt den natuurlijken gang in deze *Dichtluimen* bevestigd. men van een' Grijsaard als Dichter mag verwachten, w hij aan in zijn ftukje: *Tijdperken der Dichtkunst*, bl. 103—1

De grijsheid, die haar kruin met bloem noch ooft ziet pronk
Voelt nog een edel vuur in haren geest ontvonken;
Zij kleedt de waarheid niet in kleedren van fatijn;
Maar menfchenliefde en deugd, die haar gefpelen zijn,
Doen haar, bij hooger toon, naar 't bovenmaanfche zwe
Zij leert den mensch zijn' pligt, en zingt een beter leven
Zij ziet de lijkcipres, blijft vrolijk, welgemoed,
En leert flechts mensch te zijn, in hoop op 't hoogfte g

Somtijds zingt VAN HAEFTEN luimig; maar in zijne l gaat hij, als Grijsaard, nooit te ver:

Op het schrobben en boenen.

Juicht, bezemen- en borstelmakers!
  Heft, heft een klinkend lofdicht aan;
Zingt thans ter eere van de vrouwtjes:
  Zij geven u een ruim bestaan.
De man gebruikt slechts één paar schuijers,
  Voor schoenen, hoed of besten rok,
Maar nooit slaat hij zijn vuile vingren
  Aan raagbol of aan bezemstok;
Hij vloekt, dat al de vloeren rotten
  In keuken, gang en slaapvertrek;
Maar schrobden niet de lieve vrouwtjes,
  Het gansche huis verging in drek.
Zij zullen, als de blanke zwanen,
  In 't nat zich spieglen na haar' dood;
Maar al die haters van het schrobben
  Verstikken in een moddersloot.

Zelf opgeruimd, ziet hij zijne medemenschen niet van de zwartste zijde het liefst, maar koestert aangaande hen betere gedachten en eene meer verblijdende hoop:

Rede en Waarheid.

Zou mijn God, 't regtvaardigst Wezen,
Mij voor mijn geslacht doen vreezen?
Zou Hij 't erger dan voordezen,
  't Menschdom duivlen laten zijn?
Neen, die zulk een leer beleden,
Zouden deugd en zuivre zeden
Door hun wanbegrip vertreden,
  Duivlen zijn in menschenschijn.

Naauwelijks kunnen wij ons onthouden van de mededeeling ook der twee overige coupletten. Om den geest dezer *Dichtluimen* nog nader te doen kennen, schrijven wij af:

In Friesland weet de vrouw wel, wat haar sierlijk staat,
Maar is geen slons in huis, geen pronkster op de straat.
De vrouw is hier gewoon op kleinigheên te letten;
De man laat zich niet ligt in zijn beroep verzetten;

Hij blijft op zijn kantoor of in zijn' winkel ſtaan,
En komt een likkebroêr, hij laat hem ſchielijk gaan;
Deed men dit overal in Hollands vrije ſtreken,
Men zou niet van bankroet of ſlechtigheden ſpreken;
Want waar de list wordt deugd, daar wordt bedrog verſtand,
Daar delft de kwade trouw een graf voor 't vaderland.

Uit deze proeven zal de Lezer nu wel opmaken, dat VAN HAEFTEN voor het uitgeven zijner *Dichtluimen* zoo beſchroomd niet had behoeven te zijn, als hij zich in de Voorrede vertoont. Men wil nog wel de gedachten hooren van mannen, in ondervinding grijs, als zij maar niet knorren, of het oude, dat toch ook als menſchenwerk gebrekkig was, als alleen volmaakt aanprijzen. VAN HAEFTEN is ook hier billijk. Zie het ſtukje:

Eenzame Gedachten in mijn' Ouderdom.

Mijn hoofd, bedekt met grijze haren,
Telt vijf en tienmaal zeven jaren:
Ik ben in ondervinding grijs;
Ik zag geleërde mannen dwalen,
Maar ſchoot de rede hare ſtralen,
Hij werd, die dwaalde, waarlijk wijs.
'k Zie blij terug; mijn denkvermogen,
Door de verbeeldingskracht bewogen,
Herinnert mij die zaligheên,
Toen ſchimmen van geluk mij ſtreelden,
En ik mij naauwlijks kon verbeelden
Des wereldş wisſelvalligheên.

. . . .

Toen priesters van den drieſtal ſpraken,
Hoorde ik de zwakke ſporten kraken,
Geen magtſpreuk klonk meer in mijn oor;
Ik dacht, dit zijn ſlechts donderwolken
En godentaal voor drieste volken:
Ik gaf der waarheid ſteeds gehoor.

. . . .

Wat lot ons land ook was beſchoren,
Geen ridderkruis kon mij bekoren,
Geen goud, dat krom in regt verkeert;

'k Min in mijne afgelegen woning
Mijn vaderland en eer den Koning,
Gelijk een kind zijn' vader eert.
'k Leg nooit mijn tong of pen aan boeijen;
Laat andren vrij mijn doen verfoeijen,
Regtvaardigheid en volksbelang
Zijn gidsen, die mij ſtaâg verzellen;
Zoo zal geen naberouw mij kwellen;
'k Ben vóór geen groote ſpoken bang.

. . . .

Dezelfde gedachten, welke VAN HAEFTEN in de eenzaamheid koestert, verlaten hem, door dezen geheelen bundel, nergens. Godsdienſtigheid zonder praal en ſchoolſchen tooi; verdraagzaamheid, niet altijd eene deugd der grijsheid; de liefde voor het vaderland van den vrijen *Vries*; zucht voor waarheid en regt; Nederlandſche rondheid; gezetheid op oudvaderlandſche zeden, kenmerken den geest van al de ſtukjes, die, nu luimig, dan ernſtig, overal nederig, eenvoudig en beſcheiden, de opgeruimdheid en goede ſtemming van den Grijsaard ongezocht doen uitkomen. Zoodanig is dit geſchenk van eenen ouden vriend aan vrienden, die hem niet enkel in het *vignet* herkennen zullen. Voor hen is het dus niet noodig, dat wij van ieder ſtukje afzonderlijk verſlag geven. Doch, voor anderen is misſchien een uitvoeriger verſlag eene behoefte? Misſchien minder, dan men wel denkt. Maar al ware dit zoo, dan verbiedt ons dit nog de nederige toon van VAN HAEFTEN in zijne Voorrede. Ons verſlag zou welligt minder hiermede ſtrooken; maar, behalve dat, is het verzoek van een oud man, ook als hij even eigenzinnig verzoekt, als onze Oude dit niet doet, genoegzame reden, ten minſte voor ons, om nu met een *manum de tabulâ* te eindigen. In gezelſchap van oude lieden is Recenſent volkomen *Spartaansch*.

De Toekomst, in drie Zangen, door W. H. WARNSINCK, BZN. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr.* 8*vo. X en* 59 *bl. f* 1-80.

De Toekomst, dus betitelde WARNSINCK dit Dichtſtuk; doch, om de vrij onbepaalde beteekenis van dit woord, hetwelk eenvoudig het aanſtaande en toekomende aanduidt, had hij misſchien beter gedaan met hetzelve ten opſchrift te geven: *de Onſterfelijkheid*. Het onderwerp is ſchoon en rijk; maar voor de dichterlijke behandeling heeft hetzelve zoo wel eene ongunſtige als eene gunſtige zijde. Het raadſelachtige ſchemerlicht, dat hetzelve tooverachtig beſchijnt, geeft den echten Dichter de heerlijkſte gelegenheid, om zijner verbeelding den ruimen teugel te vieren, en eene nieuwe wereld, door hemzelven geſchapen, uit dien nevel te doen opdagen; doch deze zelfde onbekendheid en onbepaaldheid van het onderwerp geeft tevens menige aanleiding tot duistere en nevelachtige ſchilderingen, in welke wij alle duidelijk en ſcherp geteekende omtrekken misſen, en tot eenen dichttrant, in welken herhaalde uitroepingen en holklinkende woorden de plaats van zaken en denkbeelden vervullen. Daarenboven is deze ſtof reeds zoo duizendwerf behandeld en bezongen, dat derzelver lichtſte en helderſte gedeelten tot even zoo vele gemeenplaatſen (*loci communes*) geworden zijn, welke men op zijne letterkundige uitſtapjes reeds tot vervelens toe ontmoet heeft, en welke men echter zeker is van bij elke nieuwe bearbeiding des onderwerps, als noodzakelijke ingrediënten, in eenen eenigzins veranderden vorm, te zullen wedervinden. Waarlijk, wie deze zwarigheden der ſtof, welke dubbel tegen derzelver dichterlijkheid opwegen, overdenkt, zal iedere bearbeiding derzelve met toegevendheid beoordeelen; offchoon hij misſchien van meening zij, dat men dezelve niet had behooren te ondernemen.

Na de herhaalde lezing van dit ſtuk, naar onze ſchatting verreweg het dichterlijkſte en beste, dat immer uit de pen van WARNSINCK gevloeid is, moeten wij, niettegenſtaande de menigte van heerlijke pasſages, welke wij in hetzelve aantroffen, de hoofdaanmerking maken, dat de Dichter zich vooraf geen geleidelijk plan ſchijnt geſchetst te hebben, maar

: denkbeelden aangreep naar dat zij zich aanboden, waar-
or er dan wel eens eenige verwarring heerscht en verschei-
ne herhalingen plaats grijpen. Als inleiding bezigt hij,
het voetspoor van anderen, zeer gepast de beschrijving
n die ledigheid, welke het aardsche in ons hart achterlaat,
n die zucht naar het betere en oneindige, welke in de
rst van ieder gevoelig mensch zetelt, en ziet daarin met
gt het sterkste bewijs voor onze onsterfelijkheid: deze grond-
on, uit een aantal variatiën telkens weder bovenklinkende,
lt den geheelen eersten Zang. — De tweede, in welken
hter ook veel gevonden wordt, dat bij het onderwerp des
rsten behoort, schijnt eigenlijk gewijd aan het bezingen van
ze bestemming, nadat wij van deze aarde gescheiden zijn;
ch hier vooral vonden wij dat gebrek, hetwelk wij bo-
en beweerden eenigermate in de stof zelve gelegen te
jn. — De derde Zang schijnt ons verreweg de voortreffelijk-
e te zijn. Hier vraagt de Dichter zichzelven af, *hoe*
n *waar* wij zullen zijn, wanneer ons aardsche hulsel in het
af gezonken is; beschrijft, in heerlijke verzen, de maan,
ls ons tusschenverblijf vóór den grooten herstellingsdag der
chepping; vertegenwoordigt ons de scharen der afgestorve-
nen, elkander dáár onderwijzende in kennis en versterkende
in de deugd, ter voorbereiding voor den grooten oordeels-
dag; terwijl ten slotte de verrijzing eener nieuwe aarde be-
zongen wordt, op welke zich voor het verheerlijkte, uit den
dood opgewekte menschdom de schoonste werkkring ontsluit.

Ziet daar het beloop des geheels in eene vlugtige schets
opgegeven; want zonder eene al te groote wijdloopigheid is
het niet wel mogelijk, den Dichter in de naauwkeuriger aan-
eenschakeling zijner denkbeelden te volgen, vooral daar de-
zelfde gedachte wel eens op meer dan ééne plaats dichterlijk
wordt uitgebreid, en dewijl op andere de overgang wel eens
niet zeer gelukkig gekozen en de ideënverbinding min of meer
duister is. De twee eerste Zangen (en dit is, bij alle schoon-
heden van *détail*, een groot gebrek) laten geen helder beeld
in de ziel terug; zij zijn niet kunstig genoeg op die eenheid
berekend, welke in ieder kunstgewrocht een hoofdvereischte
is, en wier daarstelling den meester kenschetst. De derde
Zang is in dit, gelijk in andere opzigten, beter geslaagd.

Tot eene proeve der dichterlijke schoonheden, welke in dit
ek gevonden worden, schrijven wij volgaarne de volgende
aats uit den derden Zang af, na welks lezing ieder den Heer

WARNSINCK zeker eene welverdiende plaats onder beste Dichters zal aanwijzen.

Gesternte van den nacht! gij, die in hooger kringen
Den aardbol' trouw verzelt en blijft zijn baan omringen,
U kiest de dichter uit ter woonplaats van de ziel,
Wanneer zij de aard' verlaat, waar 't stofkleed haar on
Gods Almagt schiep u eens, en, wijs en goed te gader,
Bragt ze uw verheven sfeer den kreits der wereld nader
Als tweelingzusters zweeft ge op 't afgeteekend spoor
Der heemlen, en de glans van 't zonlicht gaat u voor;
Maar vriendlijk leent ge elkaar dien gloed en hemelluist
Als beurtlings beider pad zich hult in nachtlijk duister,
En dan de pelgrim hier weêr rustig adem haalt,
En 't rijzend licht begroet, dat op zijn voetspoor daalt.
Hoe zacht is dan dat licht, hoe troostvol en hoe teeder
't Hergeeft zoo vaak der ziel de ontroofde zielrust wede
En waar de gloed des dags geen vreugd ontluiken deed,
Daar stelde vaak de nacht een grens aan 't foltrend leed
De lijder, wien het lot hier enkel distels teelde,
Aanschouwt, als 't morgen wordt, de Schepping en haar wee
Maar smaakt die weelde niet; neen, proeft alleen het zı
In 's levens kelk gemengd. — Daar naakt het avonduur;
Daar klimt de maan omhoog aan 's hemels heldre tinnen
En met haar glanst de hoop zijn donkre woning binnen.
Nu wordt de kelk verzoet, die 't aanzijn hem vergalt,
En 't is hem of de last des lijdens hem ontvalt. —
Van waar dat rein gevoel? Wat is 't, dat wij ontwaren
Zoo vaak het maanlicht speelt in 't ritslend loof der blå
Van waar die warme traan, die wang en kaken lekt,
En in 't geschokt gemoed de vreugd des hemels wekt?
Het spreukschrift is verklaard! De dichter kan het lezen
Gesternte van den nacht! gij zult mijn woning wezen;
Gij wordt mijn beter huis, wanneer de dood het regt,
Dat eenmaal 't leven gaf, meêdoogloos mij ontzegt,
De leemen hut verbreekt, waarin hij 't leven doofde,
Maar nimmer weêr vergoedt, wat hij me, als buit, ontro
Maar dan ook voelt mijn ziel, Gesternte van den nacht!
Bij al wat haar ontzinkt, het heil, dat op haar wacht.
Wanneer het brekend hart den laatsten zucht zal slaken,
Dan zal uw hooger sfeer mijn zaligheid volmaken.
Daar vindt de ontboeide geest de grenzen van 't verdri
Daar prangt het stof niet meer; daar woont de zonde n

Waarnemingen op Reizen in en buiten Duitschland, met Herinneringen van merkwaardige Levensgevallen en Tijdgenooten in de laatste vijftig jaren. Door Dr. A. H. NIEMEIJER. *Uit het Hoogduitsch. IIIde en IVde Deel. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. f* 8 - 10.

Het is bij den grooten overvloèd van vertalingen niet wel mogelijk, uitvoerig in derzelver verslag en behandeling te zijn, en, voor zoo verre zij uit verscheidene deelen bestaan, telkens weêr op dezelve terug te komen. Deze is de reden, dat wij met dit werk wel een weinig achterlijk zijn, en gaarne de voltooijing der uitgave hadden afgewacht. Wat wij er vroeger loffelijks van gezegd hadden, herhalen wij gaarne. En, voor zoo ver dit gedeelte nog uitvoeriger over ons vaderland en over onzen tijd handelt, boezemt het bijzondere belangstelling in.

Het opschrift, namelijk, van Deel III is: *Reis door een gedeelte van Westfalen en Holland, in het jaar* 1806. Wij kunnen den reiziger, bij een zoo uitgestrekt veld, niet op den voet volgen. Hetgeen hij intusschen van onze steden, onze hoogescholen, onze bijzondere gebruiken, onze vorderingen in een of ander opzigt, onze taal, onze geschiedenis zegt, is, over het algemeen, juister en onpartijdiger, dan wij dat van zijne landgenooten wel gewoon zijn. Hij bewijst ook de waarheid te willen, daar hij den Vertaler, D. RUSBURG, te *Kampen*, blijkens de Voorrede, verzocht, de misslagen wel te willen herstellen; schoon deze daaraan, wederom te regt, slechts in zoo verre heeft voldaan, als het in 't oog loopende abuizen waren, zonder in 's mans oordeelvellingen over gewaarwordingen bij de onderscheidene voorwerpen iets te veranderen, alleen zich veroorlovende somtijds eene teregtwijzende aanmerking onder den tekst te plaatsen. Wij hebben echter hier en daar nog wel iets gevonden, dat, min naauwkeurig zijnde, dergelijke teregtwijzing noodig had gehad. Zoo, dunkt ons, geeft het van onze diakenen geen zeer juist denkbeeld, wanneer men die eene mindere soort van geestelijken noemt. Meer andere uitlatingen van den Schrijver kwamen ons althans onwaarschijnlijk of zeer betwistbaar voor: maar, behalve dat wij niet uitvoerig willen zijn, onthouden wij ons ook liefst van aanmerkingen,

waar wij van onze zaak niet volkomen zeker zijn. En w het oordeel van den Schrijver, wat den indruk betreft, den vreemdeling door het vaderlandsche gemaakt, dat is h immers juist, wat ons *zijne* waarnemingen belangrijk maak die wij voor het overige moeten geacht worden wel te kun nen ontberen. Ten aanzien van kleinigheden, karakterteeke ning van personen — b. v. Professor UERINGA, in zekere zin ook EBERSBACH en D^s. LAGERS — benevens ander zaken, vonden wij bij hem eene groote mate van juisthei en natuurlijkheid. En over het geheel volgt men den be daarden, kundigen man, van velerlei betrekkingen, zoo in al buiten ons land, met groot genoegen. Het Munstersche, voora het Bergsche en andere Rijnlanden leveren allerlei belangrijks op En op het einde wordt de lectuur zelfs aandoenlijk en mede slepend, uit hoofde der bange vooruitzigten en vreesselijk tijdingen, die 's mans geheele vaderland, Pruissen, met on dergang door de Fransche wapenen bedreigden.— Dit Deel prijk met een vignet en titelplaat, het eerste het gebouw *Feli. Meritis*, de andere het gedenkteeken voor WILLEM I voor stellende, door VEELWAARD. Nog eene plaat stelt he standbeeld van L. KOSTER voor.

Het IVde Deel heeft ten opschrift: *Reis mijner wegvoerin naar Frankrijk in den jare* 1807, en bevat de tehuiskomst eene schets van het vroeger aldaar gebeurde, verdere voo vallen, en vervolgens de aangeduide reis en het verblijf ze ve. Schoon natuurlijk gansch niet onbelangrijk, is ons d Deel, dat nog een vervolg wacht, niet zóó rijk in weten waardige zaken als het vorige, en, het spijt ons dit te mo ten zeggen, aanmerkelijk minder goed vertaald voorgekome Het is waar, de Heer RUSBURG verontschuldigt zich zi hieromtrent met de drukte, hem door den ongelukkigen w tervloed in 1825 tot redding en bijstand veroorzaakt. Z Eerw. had zich, in dit geval, dunkt ons, van de moe kunnen ontslaan, om de ingelaschte verzen te vertalen. I Heer NIEMEIJER heeft zelf als Dichter geen' bijzondel naam; rijmelooze verzen voldoen daarenboven althans in (ze taal niet, zoo ze niet meesterlijk zijn, en ook de berij de zijn, bij de vertaling, niet best uitgevallen. Wij zou deze aanmerking niet maken, zoo het behoud der poëzij n dig ware geweest; doch kunnen nu, van den anderen ka ook weêr den lezer daarmede vertroosten, dat hij ze niet hoeft te lezen. Gelukkiger was 's mans inval, bij de v

van den *Laocoön*, het oorfpronkelijke en daarnaast van onzen HELMERS over hetzelfde onderwerp te · Titelplaat en vignet zijn hier de kerk *Notre Dame* :, en het geboortehuis der Maagd van *Orleans* te ny; als ook een platte grond van de *Tuileriën* en omtrek, op eene uitflaande plaat, verdienftelijk

---

der Gefchiedenis van Oud-Griekenland. Tot verta- het Latijn, *door* F. C. KRAFT. *Uit het Hoogduitsch*, *len derden Druk. Te Zutphen*, *bij* H. C. A. Thie- 27. *In gr. 8vo. XIV*, 368 *Bl. f* 2 - 40.

zulke boeken der jeugd in handen te geven, vangt e vliegen in één' klap. Dezelve leert uit het Hol- n goed Latijn vertalen, en het onderwerp voedt het en verrijkt het geheugen met aangename en nuttige len. De Hoogduitfche opfteller dezer Themata is nd met roem bekend. Zijne vertalingsproeven heb- : derde uitgave beleefd. Dit boezemt reeds eene gedachte in. De gefchiedenis zelve is, voor zoo ij dit hebben nagegaan, duidelijk, onderhoudend en irig. Wij bedanken daarom den ons onbekenden ver- r de moeite, aan dit nuttige werk befteed.

Historiæ univerfalis veteris, in ufum prælectionum nicarum. Edidit P. BOSSCHA. Pars I. Daventriæ, *t. J. van den Sigtenhorst*. 1827. 8vo. *f* 2 - 40.

noch ontijdig noch overbodig, dat men een kort be- Algemeene Gefchiedenis ten dienfte der Akademifche fchap uitgeve. OFFERHAUS voldoet heden niet u dit vak zoo vele veranderingen en verbeteringen nier van befchouwen ondergaan heeft. Hoogduitfche welke vele zijn, kunnen, en om andere reden, en : in het Hoogduitsch gefchreven zijn, minder gefchikt worden. Het Handboek van HEEREN is beter voor rwijzer, dan voor den leerling. Het bevat de trek- van het geheele ligchaam, uit welke trekken het oet volmaakt worden. En het is van belang, dat ie-

mand met een' opslag van het oog den geheelen om geschiedenis overzie, en vervolgens de afzonderlijk naauwkeuriger leere kennen. Met dat oogmerk stel BOSSCHA dit *Compendium* op. Het bevat de oude (namelijk het *eerste gedeelte*, gelijk op den titel staat de zoo wat tot het begin der Punische oorlogen. dus nog een deel bij moeten komen, wanneer dit *C um* der oude historie alleen vijf- of zeshonderd bladzi slaan zal.) Bevalt dit werk, dan heeft de Professor h nemen, dergelijke *Synopses* van de geschiedenis der eeuwen en der nieuwere tijden zamen te stellen. En korte verslag, uit de voorrede des werks overgenome den wij onze taak voor afgedaan, verwachtende dat ne plaats in de *Bibliotheca Critica* zal vinden.

Choice reading-pieces for Dutch young learners of th lish language, by WILLIAM JOHN OLIVIER, and sworn Translator. Delft, printed for the h *J. Allart.* 1826. 8vo. *f* 1 - 50.

Van dit leerboekje, dat zich op den eersten aanb eene smaakvolle uitvoering gunstig aanbeveelt, zou eerder verslag hebben gedaan, indien niet Recensent l geweest ware, alvorens zelf eene proeve te nemen, in hoeverre des schrijvers oogmerken — veraangenan studiën, bespoediging der vorderingen aan de zijde d lings, verligting der moeijelijke taak aan die des o zers — met hetzelve konden bereikt worden. Th hetzelve gedurende ruim een jaar tijds met leerlin onderscheidene jaren en aanleg gebruikt te hebben, v Recensent volmondig, nimmer met eenig ander leerb Engelsche taal meer gewenschte uitkomsten te hebt kregen.

Het eerste gedeelte van het werkje bevat eene uitgelezene verzameling van voor verstand en hart leesstukjes, die echter ook, door middel der nevens gevoegde Nederduitsche verklaring der zwaarste zinsn moeijelijkste spreekwijzen, als vertaal-opstellen kun bezigd worden. Dit gedeelte is geheel en al in de der zoo voordeelig bekende *Choix de lecture pour la j* bij dezelfde uitgeefster gedrukt, en hetwelk de f

van het onderhavige werkje zich, zoo wel in vorm als uitvoering, tot model schijnt gesteld te hebben. Doch alleraangenaamst werden wij verrast, behalve eenige fraaije, voor den aanvanger niet te hooge, dichtstukjes, eene Engelsche vertaling van ROCHEFOUCAULT's uitgelezene *Maximes et réflexions morales*, en eene hoogst belangrijke verklaring der meest voorkomende *synonyma*, ook nog, in het tweede gedeelte van het werkje, op eene oorspronkelijke, onzes oordeels uiterst gelukkig gevondene, tabellarisch bewerkte manier, het spraakkunstig zamenstel der Engelsche taal duidelijk en met grondige zaakkennis ontwikkeld en verklaard te zien; zijnde het dit gedeelte van het werkje vooral, dat ons den schrijver als eenen ijverigen beoefenaar en bekwamen onderwijzer dezer taal kan doen kennen. Onder anderen vindt men de vervoeging der werkwoorden hier behandeld op eene wijze, die niets te wenschen overig laat, en de lijst der onregelmatige werkwoorden vollediger, dan wij die nog in een uit- of inlandsch leerboek hadden aangetroffen. Het geheel wordt doelmatig besloten door eene insgelijks tabellarisch voorgestelde opgave van de regelen der Engelsche accentuatie, die, zoo als het geheele werkje, zich bijzonderlijk door eene veel zamenvattende beknoptheid, orde en duidelijkheid onderscheidt.

De schrijver doet ons nog op een vervolg dezer *Choice reading-pieces* hopen, waarin, op dezelfde manier, *syntax*, *analysis*, *prosody* en *elocution* zullen worden behandeld. Hartelijk wenschen wij hem tijd en lust, om dus voort te gaan in zijn edel pogen ter verstandelijke en zedelijke beschaving der jeugd.

De Talisman, of Richard Leeuwenhart in Palestina, door Sir WALTER SCOTT. *Uit het Engelsch. II Deelen. (Zijnde het 3de en 4de Deel van de Vertellingen uit de tijden der Kruistogten.) Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1826, 27. *In gr. 8vo. Te zamen* 648 *Bl. f* 5-60.

Daar wij, „Einde van het vierde en *laatste* deel," aan het slot hier lezen, blijkt ons vermoeden ongegrond geweest te zijn, hetwelk ons voor een groot aantal boekdeelen vreezen — of op dezelve *hopen* deed? (*Letteroeff.* 1826. bl. 534

enz.) Dit werk ſtaat intusſchen, buiten den algemeene[n] tel, met de vroegere deelen (*De Verloofde*) in geen verb[and.] De geſchiedenis behoort dan ook tot het tijdvak der Kr[uis-]togten, en wel onder den *Engelſchen* Koning RICHARD, zulks nabij het tijdpunt, dat hij zijne veroveringen in [het] H. land ontruimde. Wij lezen hier echter de geſchied[enis] niet, maar wel een verdichtſel, in den ſmaak dier tijden [van] heilige eerzucht en krijgsbedrijf, en den toenmaligen [heer-]ſchenden Riddergeest. Ook worden de zeden der *Sarrac[enen]* hier zeer goed beſchreven, en ſpeelt de edele SALA[DIN] hier eene voorname rol. Bovenal boezemen de avont[uren] van een' armen *Schotſchen* onbekenden Kruisridder, die [eerst] ter naderhand als Kroonprins van *Schotland* herkend wo[rdt,] een levendig belang in, en het verblijdt ons hartelijk, [dat] hij, na het doorſtaan van zoo vele gevaren en ſchijnbaar [on-]overkomelijke moeijelijkheden, het doel zijner wenſchen [be-]reikt; zijnde het huwelijk met eene nicht van *Engelands* [Ko-]ning. — De lezer zal ook over dit verhaal, gelooven [wij,] voldaan zijn, en wij willen hem zijne voldoening niet [ver-]minderen door het geven van nadere inlichtingen. De t[rant] van SCOTT's verhalen is reeds genoegzaam bekend. [Wie] lust heeft, kan zich dan hier op nieuw vergasten.

Aan Mevrouw H. W. BÄHLER, *geboren* DESPAR, *in [ant-]woord op haar Dichtſtuk:* De groote Straatweg. *Te Zw[olle,] bij* H. Meijer. 1828. *In gr. 8vo.* (*) *f* :-20.

Bij de algemeene kwijning van Handel en Fabrijken, e[n] klagten desaangaande, in ons lieve Vaderland, ſchijnt [het] der Domperfabrijk nog aan geen vast werk te ontbreken, [daar] men in dezelve ook *vrouwen*, tot eenig *ligt werk*, te ku[nnen] gebruiken. Mevr. BÄHLER toch toonde, in dezen, r[eeds] meermalen haren ijver, en haar *groote Straatweg* is van [de-]zelven eene vernieuwde proeve.

Een geestelijk ſnuifje, Mevrouw! wordt u hier aangebo[den:]

„Lieve Zuster in den Heere!
Waartoe weêr ten ſtrijd geſneld?
Tegen wien zich 't zwaard ook keere,
Jezus Evangelieleere
Staaft men niet in 't oorlogsveld."

(*) Deze Recenſie is van eene andere hand, dan die het geſchrift, waartegen dit ſtukje is gerigt. *Redact.*

Ziedaar den aanhef. ZWOLLANUS zegt verder, dat al uwe moeite en woelziek pogen, Mevrouw! den vromen verdriet baart, en het mededoogen van den wijzen wekt; dat handenwringen, zuchten, klagten en smaadredenen niets afdoen, maar dat God te dienen, Jezus te vereeren, strijd te voeren tegen boozen zin, en van het kruis ootmoed te leeren, het kenmerk van ware vroomheid is. Dit alles is toch wel Bijbelsch, Mevrouw! en luister nu, wat die ZWOLLANUS al verder zingt:

„ Zwaarder wegen edle daden,
Dan uw eeuwig ach! en wee!
Wie in vuige lusten baden,
Haten, lastren en verraden,
Schreijen soms en temen meê.

„ Lieve Zuster! wilt ge eens hooren,
Wat den zondaar, hier beneên,
Vaak weêrhoudt van betre sporen? —
't Is als in zijn luistrende ooren
Banvloek giert en droef gesteen.

„ 't Is als menschen zich vermeten,
Om, op stouten, hoogen toon,
Gods genade elk af te meten,
Even of zij neêrgezeten
Waren op den regtertroon.

„ 't Is als woorden en gebaren
Worden in een plooi gebragt,
Die, ontleend van vroeger jaren,
Toen die grillen heilig waren,
Maakt, dat rein en onrein lacht."

Die ZWOLLANUS lijkt u te kennen, Mevrouw! en heeft u daar deerlijk op de teenen getrapt. Maar hij geeft u vervolgens een' goeden, Christelijk-Evangelischen raad, die bij uw verketteren en verdoemen van andersdenkenden verbazend afsteekt:

„ Wilt gij Gode waardig zingen,
Matig dan uw zelfgevoel,
Daag dan medestervelingen
Toch met boert en handenwringen
Niet voor Christus regterstoel."

Hoe is het, Mevrouw! voelt ge, bij zulk eene taal, nf aan uw hart? Die ZWOLLANUS zegt Bijbelsche waarh den; terwijl gij met menschelijke stelsels van 1618 en 16 ter bane komt, en het *nieuwe licht* dier rampzalige tijden het *oude licht* der Evangelische waarheid poogt te doen ze gevieren.

Recensent, die zeer Bijbelsch regtzinnig is, verklaart u t behooren tot de genen, die tweespalt en muiterij in kerke lijke en wereldlijke regeringen wenschen aan te regten, en vermaant u tot geloof en bekeering, opdat niet eenmaal ook gij, van Gouvernementswege, eene correctie moogt ontvangen, die uwen hoogmoed deerlijk fnuiken zoude. Wat zouden dan de Broedertjes en Zustertjes wel zeggen? Och ja!—

Eindelijk verzekeren wij u, Mevrouw! dat, indien gij mogt kunnen goedvinden, om, nevens uwen *grooten Straatweg*, bij vervolg, eene *Stoomdiligence*, *Trekschuit*, *Bolderwagen*, *Huif-kar* naar den Hemel aan te leggen, wij op uwen arbeid scherpelijk zullen letten, en het publiek zullen blijven wijzen op de witgepleisterde graven, die van buiten wel schoon schijnen, maar van binnen vol onreinheid en doodsbeenderen zijn.

Karakterschetsen en Verhalen voor jonge lieden. Door C. M. D. B. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* C. Schaares. 1827. *In kl. 8vo.* 88 *Bl. f* :- 90.

Aangemoedigd door het minzaam onthaal, aan een vroeger kinderwerkje te beurt gevallen, voelde de zedige Schrijfster zich genoopt, daarop een ander, voor jonge lieden van 1 tot 14 jaren, te doen volgen, onder bovenstaanden titel. I zes welingekleede schetsen, door drie inderdaad keurige plaatjes verzinnelijkt, doet zij der jeugd het hatelijke, verkeerd en dwaze van deze en gene ondeugden, gebreken en zwakheden opmerken en gevoelen, en doet zij zulks op eene le vendige en indrukmakende wijze. Door eenige meerdere heid van stijl, vooral in het gesprek, zouden de verhalen in bevalligheid en natuurlijkheid nog winnen: kinderen ten geene boektaal spreken. *Haddet* en *waret*; lees, *hadt* *waart*. De Schrijfster verdient de aanmoediging van een go vertier.

BOEKBESCHOUWING.

ijfde tiental Leerredenen, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo.* 355 *Bl. f* 2 - 50.

Vaarheid, deugd en vertroosting zijn wel als de hoofd- loelingen van het Christelijk predikwerk te beschou- n. Worden die bereikt, dan bestaat ook de ware gods- icht, en de eere van God en zijnen Zoon praalt met loosbaren luister. VAN DER PALM wijdt zijne leerre- en voor een goed deel aan de eerstgenoemde, niet slechts r uitvoerige schriftverklaring, maar ook door de ver- e behandeling van den inhoud; zijn onderwijs is meest- grootendeels leerstellig, en wel bepaaldelijk waarschu- ig tegen de afwijkingen van den regten middelweg van *lelijk geloof.* Niets is loffelijker dan dit; schoon het ar zij, dat elk dien middelweg bepaalt op zijne wijze. ame beschouwen wij inderdaad vele brave, bezadigde nschen als bouwmeesters aan den tempel der waar- d, schoon de een het in de breedte en de ander in de gte zoekt, de een voor de stevigheid zorgt, de ander gebouw slechts hoog poogt op te trekken, ja de een kenrukt en verandert, wat de ander met den meesten r opgetrokken en van eenen bepaalden vorm heeft voor- i. Al doende leert men, en al doende te leeren schijnt bestemming van mensch en menschdom, althans hier aarde, te moeten heeten. Wij voor ons hebben tegen bouwtrant van Professor VAN DER PALM niet . Hij komt ons voor, het stevige met het bevallige slechts, maar inzonderheid het ruime met het bepaal- het vrije met het regelmatige niet kwalijk te vereeni- Hij is een vriend van rede en gezond verstand, maar al niet minder van *gelooven;* wij ook. Hij wil, ter le van het laatste, dat men zich aan de hoogere ken- en wijsheid van God eerbiedig onderwerpe, *alles* ge-

loove, wat, na betamelijk onderzoek, blijkt, inhoud Goddelijke openbaring, dat is, inhoud der leere van zus en de Apostelen, als ook der vroegere Godsman te zijn. Dit is, over het geheel genomen, de begunst leer onzer dagen, bij welke men het zoogenaamde *tionalismus* en *ſupranaturalismus* ſcherp onderſchei en aan één van beide, *rede* of *openbaring*, het volſt te oppergezag wil hebben toegekend. Wij erkenn dat dit zich, als gepast en verſtandig, laat hoo Maar wij twijfelen echter, of er niet iets magtſp kigs in deze ſtelling ligge opgeſloten, dat ons bij de pasſing, bij de regte beſchouwing der geſchriften, welke de Goddelijke openbaring is bevat, niet n geheel bevredigt. Het komt ons niet onwaarſchijn voor, dat er nog wel meer vallen en herbouwd zal w den, eer het Goddelijk geſticht eens volkomen Chri lijken leerſtelſels mag gerekend worden af te zijn; zulks in dit dal der onvolkomenheid immer zal pl vinden. Wij geven, ja, van ganſcher harte toe: waar ſpreekt, past den mensch het zwijgen, het berusten, gelooven. Maar, zoo het ons nu blijkt, dat God zijne openbaringen, geheel anders is te werk gegaan, wij zouden verwacht hebben; (en wie ontkent, dat in vele het geval is?) dat hij over Christus alleen de heid zijns Geestes heeft uitgeſtort, maar in de Apost het Goddelijke met het menſchelijke veelzins heeft mengd gelaten; dat daardoor, in allerlei bijzaken, verſcheidenheid van voorſtelling, en dus eene duister ten opzigte van den eigenlijken en algemeenen zin des bels, ontſtaat, welke de krachten der eeuwen oefen en daarbij allerlei nuttige wetenſchap, nevens belang ling en nederigheid, moet voortbrengen, — moeten dan ook niet berusten? of moeten wij evenwel met weld de waarheid willen bepalen, en, ſtijf aan de l vasthoudende, anderen veroordeelen, die deze met geest en algemeenen inhoud, inzonderheid van Jezu gene leer, ſtrijdig houden? Het is ſlechts eene vraag wij hier doen, en die wij hopen, dat, met het v

gaande, verschooning zal vinden, als inleiding tot het verslag van leerredenen, die, na zoo vele andere van den geachten autheur, geene uitvoerige behandeling noodig hebben, om ze den lezer aan te prijzen. Liever zullen wij blootelijk den inhoud en tekst, volgens 's mans eigene opgave, noemen, en daarbij eene en andere aanmerking maken.

I. *Winterbeschouwing*, JOH. X: 22. II. *Het verband tusschen Jezus lijden en zijne verheerlijking*, LUK. XXIV: 26. Is het niet wat sterk en hard gezeid: „ dat „ er onder alle stervelingen niemand is, die onschuldig „ lijdt; die, schoon met rampen zonder verademing, naar „ geest, of ligchaam, of naar beiden bezocht en geteis„ terd, zeggen kan, of, zoo hij zichzelven kent, zeg„ gen zal: ik heb dat lijden niet verdiend!" (Bl. 46.) Ja, is dit niet eenigzins naar het stelsel gewrongen? Hetgeen wij bl. 55 enz. ten aanzien der Messias-heerlijkheid vinden: „ het is niet, dat Hij de teugels der we„ reld-heerschappij heeft in handen genomen; maar dat Hij „ verlorenen behouden heeft," enz. is, hoe fraai ook, toch misschien fijner gesponnen, dan de Apostelen gewoon zijn te doen. III. *De bevestiging der Christelijke leer door wonderwerken*, MARK. XVI: 20[b]. Hier en elders heeft de Hoogleeraar wederom een voorgebed geplaatst. Dezelve zijn den man waardig; doch misschien konden ze wat hooger gestemd en meer algemeen wezen. VAN DER PALM strekt honderden tot model; en dezen, van nature meestal veel prozaïscher gestemd, laten den toon ligt tot zekere gemeenzame vertelling zakken, waarlijk niet zeer geschikt voor dat voorname deel eener openbare godsdienstoefening, de gezamenlijke aanbidding. IV. *Abrahams omwandeling door het land zijner vreemdelingschap*, HEBR. XI: 9 en 10. „ Zoo verwachtte „ dan Abraham een toekomend hemelleven," zegt VAN DER PALM, en vaart met zekere hevigheid uit tegen hen, die dit betwijfelen. Wij hebben diepen eerbied voor Abraham, als ook voor het gevoelen van onzen Hoogleeraar, wiens uitnemende bekwaamheid in deze zelfde

leerrede, gelijk in zoo vele andere, blijkt. Maar, of
laatste zich in de denkwijze des eersten genoeg weet te ve
plaatsen; of een volgend leven voor den Aartsvader e
heldere en voorname geleide door het tegenwoordige wa
waarvoor VAN DER PALM het blijkt te houden...
gelooven wij niet. Het toekomende leven maakt zelfs
Mozes, als wij het zoo eens mogen noemen, nog ge
geloofsartikel uit, en geen der oude Heiligen spree
daarvan zoo openlijk en bij herhaling, als wij, nad
Christus het leven en de onverderfelijkheid heeft aan h
licht gebragt, overal waarnemen. Het is waar, de geko
zen tekst geeft grond en aanleiding, om zoo, als VA
DER PALM doet, over de zaak te spreken. Maar wij,
voor ons, maken te veel bezwaar in de erkenning de
apostolischen gezags van den brief aan de Hebreën, dan da
wij daarop eenig leerbegrip zouden durven gronden. —
Fraai is wijders de teekening, die wij hier van de aange
name zijde des trekkenden herderlevens ontmoeten, en
gegrond de tegenoverstelling van het bezwaar, schoon mis
schien op een enkel punt wat stout geschetst. V. *Nut-
tige beschouwing van de kortstondigheid en onzekerheid
des levens*, JAK. IV: 15[b]. VI. *Het grondbeginsel van
allen waren Godsdienst*, MARK. II: 27. „Dat God wil
„ gediend worden, is niet om zijns zelfs, maar om on
„ zent wil; en van alle zijne voorschriften, zoo in de
„ natuur, als in de Openbaring, waarmeê Hij ons be
„ giftigd heeft, is de eenige bron, zijne liefde voor he
„ menschelijk geslacht: maar liefde, door de hoogste wijs
„ heid bestuurd," enz. Deze stelling komt ons voor o
het gebied der wijsgeerte te liggen. Bedriegen wij on
niet, dan is dezelve inzonderheid door de leerlingen va
WOLFF met vrucht gebezigd, om de heerschende kerk
leer te verzachten. Zij stemt, trouwens, met de Bijbel
leer: *God is liefde*, enz. enz. wel overeen. Doch of he
noodig is, de zaak zoo juist te bepalen, Gods geregtig
heid en heiligheid tot goedheid, door wijsheid bestuurd, te
rug te brengen, het welbegrepen denkbeeld van schep
ping, en dus ook besturing en regering, *te zijner een*

een uitvloeifel van *alle* zijne volmaaktheden) bui-
te fluiten, blijkt ons nog niet. De bedoelde filo-
is zeer populair; maar is zij even grondig? De
leeraar waarfchuwt vervolgens tegen het misbruik,
Gods wetten flechts raadgevingen zouden zijn. Neen,
ij, „ wat goed of kwaad is in zich zelven, dat moge
zelf beloonen of ftraffen; maar gehoorzaamheid
God beloont God, en zonde tegen God wordt
r God geftraft." Het komt ons voor, dat er meer
re eenftemmigheid tusfchen het eene en het andere
jn, indien Gods volmaaktheid in het algemeen ten
lag gelegd ware. VII. *Paulus verantwoording voor*
, HAND. XXIV: 1—21. VIII. *Paulus predikende*
Felix, HAND. XXIV: 24 en 25. IX. *Paulus be-*
p den Keizer, HAND. XXV: 1 tot 12. X. *Pau-*
rantwoording voor Agrippa, HAND. XXVI: 25[b].
het lezen van den bundel maakten wij hier en daar
ouwtje in het blad, en de gemaakte aanmerkingen
aruit voortgevloeid. Men neme ze voor niet meer,
zijn. Bedenkingen op vorm, ftijl enz. (zoo ze af
en waren) zouden niet nieuw kunnen zijn. Zijne
aankondigen, van heeler harte aanprijzen; den
nen man, tot eer onzer letterkunde en tot bevor-
van ware godsvrucht, nog vele levensjaren, bene-
st en kracht toewenfchen, om voort te gaan; en,
et overige, nu en dan eens een vriendelijk woord,
vare, met hem wisfelen, over dit of dat, bij ons
inig anders begrepen: ziedaar al het beste, dat
nten overblijft te doen. Welke keurige onderwer-
Heer VAN DER PALM ditmaal wederom, het
ozen, het zij in de gefchiedenis van Paulus aange-
heeft, loopt in het oog, en lokt gewis den lees-
meer uit.

Over de Vereeniging der Christenen. Door een Le aar bij de Afdeeling der Hervormden. Te Del bij de Wed. J. Allart. 1827. *In gr. 8vo.* 144 *b f* 1-40.

De bedoeling van den onbekenden Schrijver is niet slech het bewerkstelligen van eene vereeniging tusschen Prote tanten onderling, maar tusschen Christenen in het alg meen, vooral tusschen Protestanten en Roomschgezinde Hij tracht aan te toonen, eerst het wenschelijke, daarna h mogelijke van die vereeniging, en eindigt met aanwijzin hoe die vereeniging voorbereid, bevorderd en van liefe lede tot stand gebragt kan worden. Vele gedeelten va dit werk lazen wij met genoegen, daar dezelve getuig van den goeden geest des Schrijvers, van zijne lofwa dige bedoeling om vrede te stichten, en van zijne beleze heid in hetgeen de verschillende gedeelten der Christelij Godgeleerdheid betreft. Maar offchoon de bouwstoff op zichzelve voortreffelijk zijn, zoo kan toch het gebou zelf vele noodwendige eigenschappen missen, om nutt en doelmatig te zijn. De groote vraag, van welker b antwoording ons oordeel moet afhangen, is, of hetge hier aangevoerd wordt inderdaad het geschikte middel i om de bovengenoemde vereeniging daar te stellen.

De Schrijver kondigt de vereeniging, welke hij tot sta gebragt wenscht, aan, als zulk eene, die niet slechts l gevolg is van onverschilligheid omtrent de waarheid, veroorzaakt wordt door belang, „maar, door ondersch ding van waarheid en dwaling, eene zegepraal der li de." Onderzoeken wij nu, op welk eene wijze zi eene, inderdaad wenschelijke, vereeniging, naar des Sch vers meening, mogelijk is, dan ontdekken wij, dat, v zoo veel den uitwendigen vorm van het kerkelijk best betreft, de Protestanten moeten bekennen, dat zij d hunne afscheiding van de Roomsche Kerk *zich aan wettig gezag onttrokken hebben;* dat zij thans zijn z

r eenig kerkelijk gezag. De Schrijver fchijnt dit zelfs
o te verftaan, dat bij hen geen kerkelijk opzigt en tucht
ftat. Hoe dit alles overeen te brengen is met den hoo-
n lof, door hem aan het Kerkbeftuur der Hervormde
rk in ons vaderland gegeven, betuigen wij niet te we-
. Op bladz. 103 en vervolgens lezen wij: „De
rvormde Kerk in ons vaderland, niet alleen de Gere-
meerde, maar — al de Hervormde Kerkgenootfchap-
ı in ons vaderland, hebben een gevestigd en door
nds Regering erkend en gehandhaafd Kerkbeftuur. —
ns is er eenheid in het Kerkbeftuur en regelmaat in
zelfs handelingen, en ik geloof, dat hetzelve zoo
d is ingerigt en zaamgefteld, dat het tot een voor-
ld ftrekken kan voor de inrigting van het Kerkbeftuur
er algemeene Christelijke Kerk." Tot de voorgeftelde
eeniging is dan, volgens des Schrijvers gevoelen, noo-
, „dat één man, eerwaardig door godsvrucht, wijs-
l, geleerdheid en veeljarige ondervinding, aan het hoofd
er niet minder eerwaardige vergadering geplaatst, het
ertoezigt heeft over de leer en den wandel van de
ars en belijders der Christelijke Godsdienst, en dus
zigtbaar hoofd der Kerk is, hetwelk zich het onfeil-
r Woord van God ten eenigen rigtfnoer ftelt," enz.;
één woord, „eenen Conftitutionelen Paus, wiens
ıftitutie de H. Schrift is." Wij willen het aan de
rweging van den nadenkenden overlaten, of, bij de
fpreiding der Christelijke Kerk onder menfchen van
meest verfchillenden landaard, zeden, gewoonten en
ftandigen toeftand, zulk een algemeen Kerkbeftuur
gelijk is, en overal den noodigen invloed en gezag
hebben; maar wij meenen, dat het, volgens hetgeen
Gefchiedenis leert, fteeds tot verwijdering der gemoe-
n en grooter verfchil der inzigten heeft geftrekt, wan-
men uitwendige eenparigheid in het beftuur, als een
ltzakelijk vereischte tot vereeniging, op den voorgrond
tfte. Immers daardoor, dat men zulk een gezag over
geheele Kerk aan de Bisfchoppen van *Rome* wilde toe-
nen, ontftond reeds de groote fcheuring tusfchen de

Oosterſche en Westerſche Kerken. Het is w
alle, ja ſchier geen der Pausſen zijn mannen
zoo als die, aan wien de Schrijver het opperbeſl
de geheele Kerk wil toegekend hebben; maar
krijgt men, zoo lang menſchen menſchen zijn,
borg, dat de verkiezing van zulk eenen Paus
lukkig zal uitvallen? Daarenboven hetgeen hij, bl
verv., aanvoert tegen de regtmatigheid van het
zag, dat de Bisſchop van *Rome* uitoefent, bew
dat JEZUS in het geheel zulk een zigtbaar h
zijne gemeente niet gewild heeft. Wij vinden
der anderen, aangehaald het gezegde van JEZU
ne leerlingen: „Gij weet, dat de overſten d
heerſchappij voeren over hen, en de grooten
magt over hen; doch alzoo zal het onder u
maar zoo wie onder u zal willen groot worden
uw dienstknecht." De Schrijver verwerpt de he
der Pausſen van *Rome* niet ſlechts om derzelver
misbruik, maar omdat, gelijk hij zelf zegt, „
gezag regtſtreeks ſtrijdt tegen het bevel van
CHRISTUS, den Heer der Gemeente."

Voor zoo veel de leer des Christelijken gelo
betreft, zal die vereeniging mogelijk zijn, naar
vers meening, wanneer de Roomschgezinde e
ſtemt; en hij ſchijnt daar nog al niet aan te w
omdat het „onder de Roomschgezinden zoo mi
der de Hervormden, aan mannen ontbreekt, di
fijn' oordeel een geoefend verſtand verbinden;"
Bijbel de eenige bron is van Gods openbarin
het gezag der Kerk niet met het gezag des Bijl
ſtaat; omdat de overlevering onzeker is; omd
geheel onderſcheiden is van het Heilig Avondn
als het door onzen Heer JEZUS CHRISTUS
is; ja zelfs, omdat de Mis, N. B., in den g
anders is, dan eene verloochening der eenige
en des lijdens van JEZUS CHRISTUS. Wel
gen van hun godsdienſtig geloof de Protestanten
vredes wille, zouden moeten opofferen, wordt

niet gemeld; maar het thans gevestigde Kerkbestuur der Hervormden in ons vaderland is, naar des Schrijvers meening, bevoegd, en dus, bij wettige gevolgtrekking, de Constitutionele Paus, met zijne insgelijks Constitutionele Kardinalen, (als men eens over den Paus is, komt men toch ook wel over de Kardinalen) zou insgelijks bevoegd zijn, om, „zulks noodig oordeelende, leerregels op te stellen." — „Een gevoelen, dat aan deze hooge kerkelijke vergadering met de leer van JEZUS en zijne Apostelen strijdig voorkomt, keurt zij af; dengenen, die hetzelve koestert en tracht voort te planten, *sluit zij uit*, wel niet van den hemel — maar van de gemeenschap der heiligen, dat is der Christenen op deze aarde — gelijk zij ook den zedeloozen buitensluit, *den Satan overgeeft*," enz. Welk eene wenschelijke vereeniging! Welk eene onderscheiding van waarheid en dwaling! Welk eene zonderlinge zegepraal der liefde! Zoo zou het oude *Formulier des Bans*, *ofte der Afsnijdinge*, voorheen bij de Gereformeerden in gebruik, nog weder te pas komen.

Als hetgeen, waardoor Christenen der verschillende partijen deze vereeniging kunnen en behooren te bevorderen en tot stand te brengen, wordt genoemd en aangeprezen onderlinge achting en liefde, erkentenis dat waarheid en dwaling beide aan de eene en aan de andere zijde gevonden worden, onpartijdigheid, gematigdheid en bescheidenheid bij de behandeling der geschilpunten, enz. Hetgeen hier aangevoerd wordt, bestaat uit lessen, die op zichzelve de behartiging volkomen waardig zijn, maar welke men, met even zoo veel hoop op eenen goeden uitslag, aan de *Turken* en *Grieken*, als aan Roomschen en Protestanten, tot vereenigingsmiddelen kan aanprijzen. Wenschelijk ware (indien het ons vergund zij van eene vergelijking gebruik te maken) zoodanig eene volmaking van de uitvinding der gebroeders MONTGOLFIER, dat men *per luchtballon* even zoo veilig en geregeld kon reizen, als thans met de *stoomboot* of *diligence*; en op zichzelve (*practica est multiplex*) is deze volmaking

geenszins onmogelijk. Maar wat zouden wij nu oordeel over iemand, die de beoefening der werktuig-, natuu en scheikunde aanprees, bepaaldelijk met toezegging, d men, daardoor, die wenschelijke en mogelijke volmaki der vervaardiging van luchtbollen zou bereiken? Zou zul eene aanprijzing der beoefening van genoemde wetensch pen menschkundig zijn? — Even vurig als de Schrijv wenschen ook wij eene vereeniging der Christenen, van den invloed der Christelijke leer op het menschelij hart en verstand hopen wij ook de eindelijke tot stan brenging van die vereeniging. Maar zoo lang men, ov hetgeen waarheid is, niet eenstemmig denkt, is het, na ons inzien, een vruchteloos werk, den Christenen v verschillende gezindheden voor te houden, welk gedeelte van hetgeen zij tot nog toe als waarheid hebben geloofd zij moeten laten varen, en wat, van hetgeen zij tot nc toe als onwaarheid hebben verworpen, zij moeten gelo ven. Wij, voor ons, houden niet allen voor duisterlin gen, die van de vereeniging, zoo als zij hier wordt voo gesteld, zeggen:

Ante leves — pascentur in aethere cervi,
Et freta destituent nudos in litore pisces.

De geopenbaarde Godsdienstleer des Bijbels, getrokk uit H. MUNTINGHE's *Geschiedenis der Mensc heid naar den Bijbel. In twee Deelen. Iste Deel, l helzende de Godsdienstleer des O. V. Door* G. F. CRAMER VON BAUMGARTEN, *Predika te Midwolda. Te Delft, bij* de Wed. J. Alla 1827. *In gr.* 8vo. *XXIV en* 302 *Bl. f* 3-10.

Reeds voorlang had men de hoop gekoesterd, dat v het uitvoerige werk, door den beroemden MUNTI GHE, onder den titel van *Geschiedenis der Menschh naar den Bijbel*, uitgegeven, eene oordeelkundige v korting zou vervaardigd worden. Velen, waaronder I

censent bekent behoord te hebben, waren van gedachte, dat het verkorte werk naar het geheele en zeer uitgebreide plan van het grootere moest worden ingerigt. Dit zou, voorzeker, eene verbazende moeite gekost hebben. Het plan toch, 't welk wijlen de Hoogleeraar omtrent die geschiedenis gemaakt had, was zeer uitgebreid. *Zijn doel was hoofdzakelijk*, volgens de Inleiding op het groote werk, bl. 3, *te onderzoeken, wat ons de Bijbelsche geschiedenis oplevere, met betrekking tot den oorsprong en den trapswijzen voortgang van de verstandelijke en zedelijke beschaving des menschdoms. Hij wilde dus* (bl. 4 en 5) *tot de eerste kindschheid van het menschelijk verstand opklimmen, en onderscheidenlijk toonen, hoe, en door welke middelen, hetzelve zich ontwikkeld hebbe; insgelijks, of, hoe, en door welke middelen, het soms weder verdonkerd en bedorven, maar ook dan weder opgehelderd en hersteld zij. Daarenboven wilde hij, volgens diezelfde berigten, trachten te toonen, hoe het menschdom oorspronkelijk door den Schepper tot eene maatschappelijke zamenleving gevormd zij, en welke de eerste beginselen van dat maatschappelijk leven geweest zijn. Dit alles, en wat hiertoe verder mogt behooren, zou hij niet slechts trachten aan te toonen met betrekking tot hen, welke ons het Bijbelsch geschiedverhaal, als met eene Goddelijke Openbaring begunstigd, voorstelt, maar ook tevens zoeken aan te wijzen, welke de invloed van hunne kundigheden, zeden, lotgevallen en openbaringen, het zij onmiddellijk, het zij middellijk, op andere volken, op navolgende eeuwen, en zelfs op onze tijden, geweest zij. Insgelijks wilde hij den staat der beschaving van andere gelijktijdige volken met den hunnen trachten in vergelijking te brengen. Dit alles dus tot op den tijd van onzen Verlosser in diervoege afgehandeld hebbende, zou hij achten zijn oogmerk bereikt te hebben.* — Uit deze hoofdzakelijke opgave van het oogmerk, hetwelk zich Prof. MUNTINGHE had voorgesteld, en hetwelk hij ook met zijn grooter werk bereikt heeft, kan men opmaken, welke zwarigheden het

in zich zou gehad hebben, om een beknopt en volle uittrekfel te geven van dat werk. Want, offchoon Schrijver hier en daar niet van eene al te groote uitv righeid kan vrijgepleit worden, heeft echter die uitv righeid minder plaats, waar hij over andere volken fpree en meestal, waar hij over de Godsdienstleer des bevo regten volks handelt: zoodat het bijna onuitvoerlijk z geweest zijn, indien men alwat MUNTINGHE he voorgedragen, bij verkorting, zoodanig had willen ven, dat er niets aan de volledigheid noch aan de dui lijkheid ontbrake. Ook was het, betreffende den o fprong van kunften en wetenfchappen, minder eene b hoefte, om uit het werk van MUNTINGHE een u trekfel te geven, daar er een klasfiek werk voorhand is in de Franfche taal, hetwelk, met oordeel, kunde fmaak, dat onderwerp op de voortreffelijkfte wijze beha deld heeft. Wij bedoelen het beroemde werk, *de l'o gine des lois, des arts et des fciences, et de leurs p grès chez les anciens peuples;* welk werk meermalen, onlangs weder, in Frankrijk is uitgekomen, en, zoo v wij weten, nimmer in het Nederduitsch vertaald is, h zeer het zulks ten volle had verdiend. Mogelijk he hetzelve, zoo als wij wel eens hebben hooren gisfen, d Heere MUNTINGHE de eerfte aanleiding gegeven t zijne *Gefchiedenis der Menschheid naar den Bijbel;* thans het wordt zeer dikwijls door hem daarin aang haald.

Dan, al ware het minder moeijelijk geweest, om h geheele uitgebreide plan van het groote werk in een k beftek te volgen, uit de voorrede van het onderhavi werk merkten wij, dat men nooit voornemens geweest i iets van dien aard te beproeven; althans dat de Autheur z dikwerf den wensch geuit heeft, om eene Godsdien leer, gefchikt voor befchaafde Lezers, in het licht te g ven, en uit zijne *Gefchiedenis der Menschheid*, in e beknopt beftek, het hoofdzakelijke te verzamelen van h geen op de Godsdienstleer betrekking heeft, ten ein men de leer van den Godsdienst, zoo als die in den B

l trapswijze geopenbaard werd, nader en duidelijker, als tot een geheel zamengevoegd, zou kunnen leeren men. Hoe dit werk, na 's mans dood, eindelijk is stand gekomen, kan men in de belangrijke voorrede n. Het is dus eene verkorting van het groote werk, r zoo verre de geopenbaarde Godsdienstleer aangaat. Heer CRAMER VON BAUMGARTEN verzekert, hij, zoo volledig mogelijk, dusdanige verkorting heeft ken te geven, en daarbij tevens de kortheid te bechten, opdat dit werk tot meer algemeen gebruik zou schikt zijn. Op vele plaatsen heeft hij, zoo veel doen- t, de eigene woorden van het groote werk behouden, bestendig deszelfs geest bewaard. — Dit hebben wij k inderdaad alzoo bevonden; en het is ons voorgeko- n, dat de kundige Uitgever zich op de loffelijkste wij- van zijne taak gekweten heeft.

Er is, ook in 1827 en bij de Wed. ALLART, een ek uitgekomen, hetwelk, in den eersten opslag, wat n inhoud betreft, met het verkorte werk van MUN- INGHE veel overeenkomst schijnt te hebben. Het is or den verstandigen VAN BEMMELEN uitgegeven, der den titel: *Geschiedenis der Goddelijke Openbaring r Bijbels.* Het hoofdoogmerk van dit boek is, om de chiedenis van Gods Woord-openbaring te leeren ken- n, als de onontbeerlijke inleiding tot de kennis der tst geopenbaarde Godsdienstleer zelve. Het bevat, te n einde, een aaneengeschakeld verhaal der Bijbelge- iedenissen, uit een bepaald oogpunt beschouwd, en s ook eene soort van kerkelijke geschiedenis, tot op on- tijden: zoodat men, in één boekdeeltje van 252 blad- len, zich geschiedkundig kan overtuigen, dat de open- ing van Gods woord aan den mensch steeds overeen- stig zijne vatbaarheid geschied, en dus, met den tijd r en meer ontwikkeld, altijd door de hand des Al- tigen behoed is, en dat inzonderheid Gods woord, door ZUS CHRISTUS verkondigd, dan zelfs, wanneer niet meer door middelen van buitengewone tusschen- ist ondersteund werd, is blijven bestaan, als de wijs-

heid en kracht Gods tot zaligheid. — Het werk, daa entegen, volgens MUNTINGHE opgemaakt, behande de Godsdienstleer zelve, naar den aard en de behoefi der menſchen van verſchillende tijden, door God, die d zelve openbaarde, ingerigt; welke behandeling, natuurlijk meer ontwikkeling vereischte. Het moest breedvoerige zijn, dewijl ieder tijdvak der oudere bedeeling iets eigen aardigs had, hetwelk ontwikkeld moest worden, als me de Goddelijke wijsheid overeenkomſtig: waarom wij on ook geenszins verwonderen, dat over de Godsdienstlee des O. V. alleen een boekdeel is uitgegeven van 30 bladzijden. Met één woord: het werk van VAN BEMMELEN beſchouwt de Geſchiedenis van de Goddelijk Openbaring door alle tijden heen; het werk volgen MUNTINGHE beſchouwt de Godsdienstleer geſchied kundig, als zijnde naar de behoefte der verſchillende ti den geſchikt. Er zijn tusſchen de beide werken punte van vereeniging; maar door de wijze van behandeling wi ken dezelve van elkander af. Men zou gevoegelijk eer dat van VAN BEMMELEN, en naderhand het ande kunnen lezen. Beide werken doen intusſchen derzelv vervaardigers even veel eere aan.

Nieuwe zekere Geneeswijze der Venusziekte, in al ha verſchijnſelen; bekend gemaakt. Door KAREL HE DRIK DZONDI, *Hoogleeraar aan de Univerſiteit Halle. Uit het Hoogduitsch vertaald, met bijvoegi van eenige eigene Waarnemingen, door* B. J. VA DEN KIEBOOM, *Heel- en Vroedmeester te Dor recht. Met eene Plaat. Te Dordrecht, bij* J. de V en Comp. 1827. *In gr. 8vo. X en* 151 *Bl. f* 2-:

Bekend is het, dat de *ſyphilis*, vooral bij verkeerde l handeling of veronachtzaamden leefregel, niet zelden z hardnekkig wordt, dat zij de meest doeltreffende gene wijze verijdelt en in eene ongeneeslijke kwaal overga

De Hoogleeraar DZONDI, van deze waarheid overtuigd, en begeerig zijnde, de onderfcheidene wijze van genezing dezer ziekte te leeren kennen, deed, ook met dit oogmerk, in de jaren 1821 en 1822, eene reize door *Frankrijk*, *Holland*, *Engeland*, *Schotland*, *Ierland* en een groot deel van *Duitschland*, en kwam, na verwerping der meest algemeen aangenomene *methodes*, op de in dit gefchrift voorgeftelde, hem eigene, nieuwe *antifyphilitifche* geneeswijze, door eene veeljarige ondervinding bevestigd, welke, volgens zijne verzekering, in ftaat is, ook de meest verouderde *fyphilis* binnen vier weken te genezen.

Dezelve beftaat in het toedienen van den *mercur. fublim. corrof.*, in den vorm van pillen, op eene bepaalde wijze, op bepaalde tijden, en gepaard met eenen bepaalden leefregel; waarbij het zorgen voor de behoorlijke huiduitwafeming, eene tot op de helft verminderde hoeveelheid van voedfel, de bijvoeging van *farfaparille*-thee en andere voorfchriften gevoegd zijn, welke, gelijk ze met de grootfte zorgvuldigheid worden opgegeven, ook met de grootefte naauwgezetheid moeten worden nagekomen; iets, waartegen maar al te dikwijls, bij het opvolgen van bijzondere geneeswijzen, gezondigd wordt.

Wie omtrent de geneeswijze, welke hier ter plaatfe is aanbevolen, nader onderrigt begeert, (en welk regtgeaard Geneesheer zou dit niet willen?) fchaffe zich dit werkje aan. Voor een uittrekfel is het niet vatbaar. Dat de opgegevene middelen in *fyphilitifche* gebreken, ook dan, als zij zeer verouderd zijn, een groot vermogen hebben, heeft Recenfent meer dan eens ondervonden. Of echter DZONDI's *methode*, wier voortreffelijkheid in vele gevallen niet betwist kan worden, althans niet op goede gronden, zulk eene onbepaalde aanprijzing verdient, of zij altijd binnen den tijd van vier weken volkomene genezing kan aanbrengen, hieromtrent zal eene beproeving van vele jaren, door vele kunstoefenaren in het werk gefteld, moeten beflisfen. Ondertusfchen ontveinst Recenfent niet, dat bij hem deswege eenige beden-

kingen ontſtaan zijn, welke uit den aard der kunst als van zelve voortvloeijen.

Heeft immers de in dit vak zoo ervarene SWEDIAUR, wiens *Traité ſur les maladies ſyphilitiques* te regt klasſiek mag heeten, het te onbepaald roemen van eenig middel veroordeeld, omdat men daarbij uit het oog verliest het noodzakelijk verſchil, dat het geſtel der zieken en zoo velerlei omſtandigheden in deze even als in andere ziekten maken moet; leert de ondervinding, dat men bij dezen met deze kwikbereiding, bij genen met eene andere gelukkiger ſlaagt, en dat zelfs het *régime* niet bij iedereen hetzelfde zijn kan; dan moet ons dit huiverig doen zijn, om eenige *methode*, hoe uitmuntend dezelve dan ook zij en met welke voordeelige getuigenisſen en aanbevelingen voorzien, algemeen geldende te achten; terwijl den Arts bij iedere kuur de wel moeijelijke, doch onvermijdelijke pligt blijft opgelegd, om zich in alles naar de gegevene omſtandigheden te regelen.

Voortreffelijk zijn de algemeene regelen, bij de behandeling der *blennorrhoeën* opgegeven; waarbij, op goede gronden, tegen inſpuitingen en plaatſelijke behandeling gewaarſchuwd, en op het zoo vaak veronachtzaamd onderſcheid van den acuten of chroniſchen ſtaat opmerkzaam gemaakt wordt. Waarlijk, het verraadt eene groote onkunde in de eerſte beginſelen der ziektekennis, de heete *cubeba* of *copaiva*-balſem zoo maar onbepaald in alle *blennorrhoeën* te durven aanraden of voorſchrijven.

Overigens, wat de plaatſelijke gebreken aanbelangt, verwijst Recenſent naar het boven vermeld werk van SWEDIAUR, waar ook dit gedeelte met de vereischte naauwkeurigheid en zorg is bearbeid; terwijl 't hem voorkwam dat dit bijvoegſel grootendeels hier, zonder ſchade voor het geheel, had kunnen wegblijven.

Een tiental waarnemingen, als voorbeelden ter ophe-dering en bevestiging, zijn aan het einde van dit wer door den Schrijver er bijgevoegd; waarbij de Vertaler, een Naſchrift, zijne bevindingen mededeelt, waarin t twee lijders gelukkig herſtel, in een derde geval echt

eene beterschap volgde, zijnde de aard der kwaal onze- er en geenszins als zuiver *syphilitisch* te beschouwen.

De openhartigheid van den Vertaler, in de mededeeling m dit laatste geval, verdient allen lof. Ware elk waar- mer even openhartig, welk eene aanwinst zoude dit zijn or de kunst! Meestal toch verzwijgt men de mislukte nezingen, terwijl de gelukte met hoogen ophef vermeld orden, zoodat men nimmer op de gunstige getuigenis- n omtrent geneesmiddelen en geneeswijzen een volko- en vertrouwen stellen mag.

Wij leggen de pen neder, in de volle overtuiging, dat ok over de waarde van dit boekje, en van ons oordeel ver hetzelve, de ondervinding, die onpartijdige regte- sse, de billijkste uitspraak doen zal, en laten aan haar ie uitspraak gerustelijk over.

---

eis naar China, door Mongolije, gedurende de jaren 1820 *en* 1821, *van* G. TIMKOWSKI. *Iste en IIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1826. *In gr. 8vo. I. Reis naar Pekin,* 384 *bl. II. Ver- blijf te Pekin,* 350 *bl. f* 6-60.

De *Mongolen* of *Tartaren*, dit weleer zoo ontzettende olk, hetwelk in de dertiende Eeuw een Rijk bezat, dat ch, door onmiddellijke of middellijke heerschappij, van *Japansche* Zee tot aan *Duitschland*, en van de na- heid der *IJszee* tot in *Syrië* uitstrekte, en hetwelk nog op kort vóór onze dagen in *Hindostan* regeerde, be- in tegenwoordig niet meer als onafhankelijk Volk. Zij met hunne toenmalige hulpbenden, de verkeerdelijk *taren* genoemde *Turkomannen* of *Turkestanen*, ver- ld geraakt onder de twee grootste Rijken der wereld, zij te voren beheerschten, de *Chinezen* en *Russen*; rijl hun *Indische* Rijk thans in handen der *Engelschen* Verreweg het grootste gedeelte nogtans, de bewo- van het oorspronkelijke vaderland van den stam in

de steppen van *Middel-Azië*, behoort onder *China*; t wijl *Rusland* slechts over de *Bureten* en de meer we waarts gelegene *Kalmukken* tusschen de *Zwarte* en *K pische* Zeeën gebied voert. Tijdens hunne wereldheersch: pij wekten deze veroveraars ongemeen de aandacht, we lust en bekeeringszucht van het nog half barbaarsche *E ropa*; en het is zonderling, dat hunne verwoestinge tot in *Silezië* en *Hongarije* toe, de *Europesche* Voll tot zeer verre reizen, dwars door *Azië* tot in *Chin* heeft doen besluiten, ten einde de *Mongolen* of te bekeere of staatkundige of handelsverdragen met hen te sluit CARPINI, de *Nederlander* RUYSBROEK, de *Ve tiaan* MARCO POLO vooral, hebben daardoor het ee aan de Westerlingen eenig denkbeeld van den waren toesta van *Azië* gegeven, hetwelk misschien de zucht tot derzoek in de vijftiende Eeuw heeft helpen opwakker Na den val der *Mongoolsche* Rijken, daarentegen, z de reizen derwaarts bij uitstek zeldzaam geworden, daardoor de groote vlakte van *Middel-Azië*, altha tot op het midden der achttiende Eeuw, bijkans zoo bekend gebleven als het hart van *Afrika* of van *Nie holland*, immers wat *eigene* beschouwing der reizigers a gaat. Het is waar, dat DU HALDE, of liever P. HE BILLON, ons, uit *Chinesche* bronnen, het een en an omtrent de Aardrijkskunde van *Middel-Azië* mededeel terwijl DE GUIGNES de Geschiedenis der *Mongools* stammen uitnemend wist uiteen te zetten, gelijk naderha KLAPROTH zich met hunne taal, en de daarvan hangende beschaving, met ongemeen veel ijver en vru heeft bezig gehouden. Dit, wat de *Mongolen* in *Chinesche* gebied aangaat. Omtrent de *Kalmukken* in *R land* hebben wij uitmuntende berigten te danken a BERGMANN; doch voor hen en voor het *geheele ove zigt* der *Mongolen* is nogtans PALLAS tot nu toe hoofdbron, — een natuuronderzoeker en reiziger, teg wien de negentiende Eeuw slechts HUMBOLDT hee over te stellen. Met dat alles was PALLAS nooit n de grenzen van het eigenlijke *China*, in het hoofd-

ſtamland der Zonen van GENGIS-*Khan*, gekomen. Eene reis derwaarts, door iemand uit die thans zoo magtige Natie, welke het gebied over *Noordoostelijk Azië* met de *Chinezen* deelt, en met dezelve nog ſteeds in de beste verſtandhouding leeft, uit de *Rusſen*, kan niet anders, dan onze nog zoo onvolkomene kennis dier ſteppen, waaruit de voorzaten van ATTILA, gelijk de GENGIS, TIMOURS en BABERS, zijn uitgegaan, aanmerkelijk vermeerderen. Het voor ons liggende reisverhaal is van dien aard. Het is van een' der perſonen, die tot vervanging der *Rusſiſche* Zending, welke zich te *Pekin*, *China's* Hoofdſtad, bevindt, in 1820 werden afgezonden. De Heer TIMKOWSKI heeft zijne taak met kennis van zaken, bekwaamheid en oordeel volbragt. Het is waar, zijn verhaal leest in den beginne niet zeer aangenaam, uit hoofde van de geheel vreemde wereld, waarin men zich bevindt, de veelvuldige, lange en zonderlinge benamingen der ambtenaren en andere perſonen, die het Gezantſchap verzelden, den vorm van een dagboek, die noodzakelijk ook kleinigheden, wel eens onbelangrijk voor den ver verwijderden Lezer, omvat, en het barre en drooge der ſtreken, die de Zending moest doortrekken. Het eerſte Deel is uit dien hoofde ook het minst boeijende bij de lezing; maar daarvoor bevat het ook zoo vele belangrijke bijzonderheden, niet alleen over de landen, die de Schrijver bereisd heeft, maar ook over andere gedeelten van *Middel-Azië*, dat wij dit boek gerustelijk onzen Lezeren durven aanbevelen, in weerwil der in den beginne hinderlijke dorheid, die dan toch ook geheel verdwijnt in het over *China*, en wel bepaaldelijk over de Hoofdſtad *Pekin*, handelende tweede Deel.

Het gezegde geeft reeds te kennen, waarom wij van dezen reistogt geen doorloopend verſlag kunnen geven. Liever bepalen wij ons tot eenige bijzonderheden, die ons daarin hebben getroffen, en die althans niet algemeen bekend zijn.

Drie ſtammen der *Mongolen* moest de Schrijver doortrekken, om uit de *Rusſiſche* grensplaats *Kiachta* naar

Pekin te komen. De eerste, en wel de grootste en magtigste stam, of liever het magtigste Vorstendom, is dat der *Chalchasfen*, hetwelk zich van de grenzen van *Rusland* tot niet verre van de woestijn *Kobi* uitstrekt; het Vorstendom der *Suniten*, waartoe de gemelde woestijn, het barste gedeelte van *Azië*, behalve de *Arabische* wildernisfen, behoort; en dat der *Zacharen*, tot op de grenzen van eigenlijk *China*, of den *Chineschen* muur, waar zich de koopstad *Chalgan* bevindt. In eerstgemeld land is *Urga* de hoofdstad, waar de Zending zich eenigen tijd ophield, en de eenige stad van belang, die zij aantroffen, behalve *Chalgan*, die nogtans niet meer dan 7000 inwoners telt, waarvan nog 1400 Geestelijken zijn, en waar zich nog een afstammeling van den veroveraar GENGIS-*Khan* ophoudt. Het Vorstendom der *Chalchasfen*, grooter dan menig *Europeesch* Rijk, is in de laatste helft der zeventiende Eeuw, door inwendige verdeeldheden der *Mongolen*, die in burgeroorlogen uitborsten, en waarbij de onderliggende partij *Chinesche* hulp inriep, onder het *hemelsche Rijk* gekomen, zoo als wij in gelijke omstandigheden onder de *groote Natie:* er is niets nieuws onder de zon! — De *Zoon des Hemels* (de Keizer van *China*) was ook, zoo min als de groote NAPOLEON, met ééne verovering tevreden. Van de *Chalchasfen* ging hij los op de noordwestelijk gelegene *Sungaren*, die den gevlugten Vorst GALDAN hadden opgenomen, en in 1756 was ook dat uitgestrekte land met *China* vereenigd door dezelfde oorzaak als het land der *Chalchasfen*. Twee *Chans* bekwamen verschil; de eene begaf zich onder *Chinesche* bescherming, en zoo werd het geheele land veroverd. Te laat had de bewerker dier onderwerping berouw: *een millioen Sungaren van beide kunne* werd door het zwaard verdelgd, de geheele streek jammerlijk verwoest, en in die woestijn heerschte nu de rust des grafs en de onderwerping aan den *grooten hemelschen Keizer*. In 1756 onderwierpen zich de *Kirgisen* of *Kirgis-Kozakken*. (Deze gewesten grenzen aan het *Russische* Rijk, waaruit in 1777, onder KATHARINA II, een aantal

ſtammen der *Kalmukken* zich naar het ontvolkte land begaven, en daarin als volkplanters werden geplaatst.) Nog was de veroveringszucht niet voldaan: in 1758 moest zich Oostelijk *Turkestan*, of *Klein-Buchari͡je*, aan de *Chineſche* wapenen onderwerpen, die reeds in 1750 (ook al ten gevolge van verdeeldheid der inwoners) *Tibet* hadden ingenomen, en dus nu meesters van geheel *Middel-Azië* waren, met uitzondering alleen van Westelijk *Turkestan*, of het verkeerdelijk zoo genoemde *Groot-Buchari͡je*, hetwelk alleen door zijnen afſtand van *China* beveiligd wordt. Eindelijk werd in 1792 de geheele bergſtreek ten Noorden van *Hindostan* door de *Chinezen* veroverd, die dus in aanraking kwamen met de *Engelſchen*; eene botſing, die het toenmalige Gezantſchap van *Lord* MACARTNEY deed mislukken.

Deze achtereenvolgende gewigtige veroveringen van het *Chineſche* Rijk zijn in *Europa* weinig bekend, en zullen bij ſommigen, die de lafhartigheid der eigenlijke *Chinezen* kennen, en dan bedenken, welk een Volk de te ondergebragte *Mongolen*, voor welke niemand beſtand was, in vroeger tijd waren, de grootſte verwondering wekken. Doch het zijn ook niet de *Chinezen*, die alle deze veroveringen hebben tot ſtand gebragt, (welke wij uit onderſcheidene plaatſen dezer Reisbeſchrijving, waar zij met *Chineſche* aardrijkskundige berigten over de onderworpene landen vermeld zijn, hebben opgezameld) maar een ander veroverend Volk uit Noordoostelijk *Azië*. Het zijn de *Mantchoux* of *Mantchouren*, (hier, door eene allerkluchtigſte verwisſeling met de *Engelſche* uitſpraak der *th*, *Manshoeren* geheeten) die men in de zeventiende Eeuw ook al verkeerdelijk *Tartaren* noemde. Dit weleer zeer dappere Volk veroverde *China* in 1643 (onze Dichters VONDEL en ANTONIDES bezongen die gebeurtenis in hunne Treurſpelen ZUNGCHIN en TRAZIL); en zoo lang de moed der veroveraars nog niet vervlogen was, en nog bekwame en moedige Keizers, begunſtigd door eene lange Regering, (KAN-SI van 1662 —1722, en ZANG-LUNG van 1735 tot 1795) zelve

het Rijk bestuurden, konden de Keizers van *China* *Azië* en zelfs voor *Rusland*, aan hetwelk zij in 1(rivier *Aman* ontrukten, geducht zijn. Doch na der van laatstgemelden Keizer regeerde zijn opvolger t *Serail*, en gaf zich over aan allerlei wellust. Sede de *Mantchouren* ook in verval, hoewel zij nog, me ge ten tijde der verovering met hen verbondene *M* *len*, de kern der *Chinesche* legermagt uitmaken, ten le van bijna 100,000 man, behalve de talrijke ligt terij. Het leger van *Chinesche* inboorlingen best niet minder dan 625,000 man; doch hierop kan geen staat maken, daar het volk niet krijgshafti over 't algemeen ook de *Dynastie* der *Mantchou* zeer toegedaan is.

Onder de rijke menigte van bijzonderheden, do(aangeteekend, en die wij onmogelijk alle kunnen deelen, om dit Artikel niet te zeer te doen uitloopen len wij nog iets nopens den kerkelijken toestan(*Mongolije* mededeelen. De heerschende leer aldaar *Lamaïsmus*, of de leer van Godheden, die zich derscheidene sterfelijke menschen openbaren, dezel terlijk bezielen, en na hunnen dood weder in overgaan. In de hoofdzaak komt deze leer overee die van BUDDHA of FO, die dus in geheel (*Azië* de heerschende is, en misschien de meeste be van eenige leer op den Aardbodem telt. In de de Eeuw werd dit geloof door de *Mongolen* aangenom zij noemen den profeet uit *Indië*, die hen daartoe haalde, SCHIGEMUNI. Onder den hoogsten pri of *Dalaï-Lama*, staan de *Kutuchta's* of *wedergebo* vertegenwoordigers der Godheid. De *Dalaï-Lan* paalt, in welke kinderen hunne ziel zal verhuizen. den vurigsten Godsdienstijver wordt de jeugdige *we* *borene* afgehaald, en zij ontzien daarbij, tot op d sten afstand, hunne lastdieren niet. De mindere pı worden *Lama's* genoemd. Deze Godsdienst heeft oo niken in menigte, en voorts vele met de *Roomsche* cere overeenkomstige plegtigheden. Het gaat bij hen zelf

aanzien der Geestelijkheid, nog verder, dan bij ons in de Middeleeuwen; immers de *Mongolen* beschouwen het als een' stelligen pligt, uit elke familie ten minste éénen zoon aan dezen stand te wijden. (TIMKOWSKI, Iste D. bl. 79.) In 1729 zag men bij eene groote plegtigheid, waar meer dan 100,000 menschen verschenen, te *Urga* wel 26,000, dus ruim een *vierde*, Geestelijken. Voor 't overige is de afstamming van het *Lamaïsmus* uit de Godsdienst der *Hindous*, bij welke ook BUDDHA te huis was, niet te miskennen. In hunnen afkeer van het dooden van alwat leven heeft, komen zij met de *Braminen* overeen, en hunne zedeleer is tamelijk zuiver. De afgodsbeelden hebben ook verscheidene hoofden, oogen en armen, en somtijds olifantskoppen, hetwelk anders met de hervorming, door BUDDHA in het *Hindouïsmus* tot stand gebragt, weinig schijnt overeen te komen. Dat de *Mongolen* oorspronkelijk de Godsdienst der *Schamanen* hebben beleden, die nog bij de *Samojeden*, *Lappen* en andere Noordsche Volken heerscht, blijkt aan hunne vereering van hooge plaatsen, vooral rotsen en hooge bergen, (die wij ook bij de oude *Israëlieten* bespeuren) van boomen en rivieren, alwaar de *Mongool* steenhoopen als teeken van vereering opwerpt. Het schijnt, dat de oude *Slavoniërs* en *Finsche* Volken ook in *Europa* deze Godsdienstleer huldigden. — Voorts hebben de *Mongolen* ook hunne soort van Ondergoden of Heiligen, BURCHANEN genaamd, waarbij echter de HERKULESSEN, zoo wel als de FRANCISCUSSEN en DOMINICUSSEN, in leeftijd en uitgestrektheid verdwijnen; want zij leven 2500 jaren, en zijn 125 vademen hoog!

Wij noemden zoo even HERKULES. In de *Mongoolsche* Mythologie heeft men een' dergelijken held, zoo als TIMKOWSKI meent; maar zijne geschiedenis, die hij ons mededeelt, en die met de buitensporigste fabelen opgevuld is, zweemt meer naar die van ACHILLES, daar hij ontroostbaar is over het verlies zijner vrienden, en zuchtend uitgestrekt ligt op hunne lijken; doch de *Mongoolsche* Goden kennen geen *noodlot*, en roepen de vrien-

den huns gunftelings in het leven terug. Dit uittrekf uit eenen *Mongoolfchen mythus* is merkwaardig. Misfchi geeft de Schrijver ons nog wel meer over hunne *Myth logie*, in het door hem beloofde *overzigt* bij het derı Deel.

Omtrent de *natuurlijke historie* zijn de berigten vı fchraal; men kan wel zien, dat de Heer TIMKOWSI geen Natuurkundige is. De fchapen hebben in de *Mo goolfche* fteppen vetftaarten, even als in de drooge *karro* van *Zuid-Afrika*. Men vangt de wilde paarden m ftrikken of lisfen, even als in *Zuid-Amerika* op de vla ten. De Schrijver heeft met eigene oogen eene kameel moeder over het verlies van haar jong groote tranen zi ftorten! De minfte foort van thee (hier de algemee drank) wordt in vierkante klompen gevormd, met klev rige zaken vermengd, gedroogd, en heet dan, om d vorm, *bakfteen-thee*; dezelve is zeer algemeen in *Mo golije*. — Doch het wordt tijd, dat wij onzen Reiziger *China* verzellen.

Den ingang van dit belangrijke land aan de Noordzij maakt *nog* de *Chinefche* muur, zekerlijk het grootfte wc der der wereld, door menfchenhanden gewrocht. Dez ve werd, in min voorfpoedige tijden, tegen de inval der *Mongolen* gebouwd, 213 jaren vóór de geboorte v CHRISTUS, dus ten tijde van HANNIBAL. I ftrekt zich meer dan *dertienhonderd* uren verre (714 *Du fche* mijlen) uit, over gebergten en afgronden heen, werd in tien jaren voltooid! Het is waar, dat, volg fommige reizigers, de muur bij gedeelten fomtijds v nieuwd is. Dezelve was reeds aan de *Romeinen* beker AMMIANUS MARCELLINUS vermeldt dien.

Over *China* zelve is zeer veel gefchreven. Wij hebl de berigten der Zendelingen, vooral der *Jezuiten*, klasfieke werk van DU HALDE, de berigten onzer gezanten door NIEUHOF, de reis van onzen V BRAAM HOECKGEEST, van de *Engelfchen* M CARTNEY en AMHERST, de reizen van SO NERAT, DE GUIGNES, ANSON, BEL

anderen. Over 't algemeen dachten de vroegeren, en vooral de *Jezuiten*, zeer veel gunstiger over *China* dan de lateren, die (hetwelk in geenen *Jezuit* ooit kan vallen) de behoefte van den menschelijken geest naar vorderingen en eene redelijke vrijheid een weinig in aanmerking namen. En dan moest men in *China* zekerlijk met tegenzin de vereeuwiging en vastsmeding van verouderde vormen, het onbepaalde *Despotismus* en de zelfverheffing van den Monarch zien, die zich, als eene *onzigtbare* Godheid, aan alle oogen onttrekt, en slechts door ontzag en vrees wil regeren. Doch aan den anderen kant heeft het ongekunstelde verhaal van onzen Schrijver, die zonder vooringenomenheid of haat *China's* Hoofdstad bezocht heeft, toch ook de *goede* zijde van dit Volk en van dezen Staat, die waarlijk niet gering is, bevestigd. Eene onmetelijke bevolking leeft daar in ongestoorden vrede en veiligheid, en drijft een' zeer grooten en werkzamen binnenlandschen handel. Nog bestaat de eerbied voor den landbouw, door den Keizer zelven betoond met het beploegen van een stuk lands binnen zijnen rijkszetel, in landmansgewaad, en onder het zingen van lofliederen op den akkerbouw; welk voorbeeld op dienzelfden dag in het geheele Rijk door de Overheden gevolgd wordt; terwijl de Keizerin zich bezig houdt met de aanmoediging der zijdeteelt. Onder de Staatsdienaars heeft men uitstekende mannen gehad, zoo als den braven SJIN, die onder den tiran DSAËZIN, even als de verdienstelijke CHASCHENG, in ongenade viel, doch onder dezen Keizer hersteld werd. De politie, althans in de hoofdstad, is voortreffelijk; zij waakt tegen hongersnood, zoo wel als tegen diefstal, zoodat onze Reiziger in zes maanden van geenen diefstal van belang iets vernam, hoezeer er, door den toevloed uit de binnenlanden, van de twee millioenen inwoners wel 50,000 zonder werk zijn. — Verdienste alleen wordt beloond, en geeft aanspraak op bevordering; noch geboorte, noch hofgunst (in naam!) De gemakken en gerijfelijkheden des levens vindt men in *Pekin*, even als in onze *Europesche* hoofdsteden, tot gaarkeukens, galanteriewinkels en huurkoetsen toe. Tegen brand zijn voorbehoedmiddelen; en het ontbreekt niet aan geneeskundige hulp (maar duur, tegen twee gulden de *visite*), zelfs kosteloos voor de armen. De verdraagzaamheid is onder dezen Keizer, wiens Vader de Christenen vervolgde, hersteld. Maar eerlijkheid is bij den *Chinees* verre te zoeken. Steengruis in het meel gemengd, verkoopen van kren-

gen in plaats van goed vleesch, valsche maten en gewig zijn te *Pekin* geene *uitzonderingen*, maar bijkans tot r geworden. *Voor zijn' besten vriend* of *een' bekenden bu* kan men nooit zeker zijn, dat hij zich, bij het helpen flui van een' koop, niet zelf bevoordeelen zal. Gezellige eenkomsten zijn in *China* niet vreemd; doch men ontva zijne vrienden (buiten de bloedverwanten) zelden in h maar in herbergen. Grooten lust hebben de *Chinezen* v tooneelvertooningen; er bestaat bij hen, gelijk in *Indië*, heel onafhankelijk van onze Westersche Natiën, het *roma sche* tooneelspel, hetgeen zou doen denken, dat dit toch der bij de natuur komt, dan het *klassieke*. Maar het is te zonderling, dat de tooneelspelers bij de *Chinezen* niet n der, of misschien nog meer, in minachting zijn, dan, v gens hetzelfde vooroordeel, bij ons plaats heeft gehad, nog in *Roomsche*, voorheen ook in Protestantsche landen. Z aan Keizers wordt de begrafenis ontzegd, wanneer zij te v verslingerd zijn geweest op het tooneel; en de *Mantch* (hier vooral klinkt het woord *Manshoeren* in den tekst w deilijk en dubbelzinnig) *mogen* geene tooneelvertooningen wonen, zekerlijk om hen niet door het vermaak te vers pen; ja de schouwburgen worden als slechte huizen aa zien, en de nieuwspapieren zouden zich aan zware beris blootstellen, wanneer zij eenen tooneelspeler prezen, ho zij anders, zonder aanzien des persoons, alle uitsteke trekken van bekwaamheid of deugd moeten vermelden prijzen.

Ten slotte moeten wij nog melden, dat men in deze b Deelen, behalve de beschrijving der landen, die de Schr zelf heeft bereisd, ook nog belangrijke berigten vindt we andere, niet door hem geziene streken, zoo als *Sungarij Ili*-, *Klein-Bucharije*, *Kokan* in *Groot-Bucharije*, het land *Kirgisen*, *Tibet* en *Korea*, deels uit *Chinesche* geschrif deels, gelijk in het laatste geval, uit den mond van be ners dier streken. Hoe weinig wij daarvan nog weten, b wel uit de opnoeming van steden, die men in *Europa* ge niet kent; zoo als *Jarkang*, of *Jarkent*, met *twaalfdui* huizen (dus zekerlijk over de 100,000, of, volgens eene dere berekening, wel 250,000 inwoners) en met een *ba* of markt van *meer dan een uur* (10 *li*) lang; *Kaschc* eene zeer vermogende koopstad, met zekerlijk ook ove 100,000 inwoners; *Eogani*, met 30,000; *Mergolan*, met 20,

en *Naiman*, met 10,000 huizen. (IIde D. bl. 98—104.) Doch deze zeer *Oosterſche* berigten kunnen het ook wel in een' figuurlijken zin zijn, en daarenboven mogen er onder die huizen wel eene menigte nietswaardige en ellendige hutjes ſchuilen. De *Mohammedaanſche* Geestelijken waren daar, ten tijde der onafhankelijkheid, in zekeren zin Gemeensmannen, die de Regenten van den predikſtoel mogten aanklagen, maar *alleen* op Nieuwjaarsdag.

Wij eindigen, met deze Reis, waarvan wij het derde Deel met verlangen te gemoet zien, aan alle liefhebbers eener *ſolide* lectuur, en vooral aan elk, die in de kennis van het Oosten belang ſtelt, aan te bevelen. — De Vertaling is bij uitſtek goed, en met de aanteekeningen van den *Hoogduitſchen* Overzetter uit het *Rusſisch* (naar wien zij gevolgd is) verrijkt.

Merkwaardige Bijzonderheden, inhoudende de nieuwſte Ontdekkingen in de Natuurkunde, Natuurlijke Historie, Land- en Volkenkunde, op alle gedeelten van den Aardbol. Door J. G. SOMMER. *Uit het Hoogduitsch. Met Platen. IV Deelen. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. *In gr. 8vo. Te zamen 1275 bl. f* 14 - 40.

Wanneer wij toeſtemmen, dat in de behoefte van ons lezend publiek niet genoegzaam kan worden voorzien, alleen door voortbrengſelen van eigen grond, dan is dit niet, omdat het ons ontbreekt aan voortreffelijke vernuften, die, in onderſcheidene vakken van letterkunde, Nederlands roem kunnen handhaven, maar omdat, bij onze naauwe en menigvuldige betrekkingen met andere volken, noodzakelijk ook bij hen, die zelve geene vreemde werken in het oorſpronkelijke kunnen lezen, de begeerte moet ontſtaan, om ten minſte eenigermate bekend te worden met hetgeen elders wordt geſchreven. Offchoon wij dus gelooven, dat het eene vergeefſche poging is, om zich tegen deze begeerte te verzetten, en te zeer te klagen over de menigte van vertaalde werken, gelooven wij nogtans, dat iedere onderneming, om het ontbrekende door de overzetting van vreemde werken aan te vullen, onze aandacht verdient. Niemand toch zal, bij den ſmaak voor het van buiten aangevoerde, die ook in dit opzigt bij velen heerscht, den invloed ontkennen van zulke lectuur op het karakter en de denkwijze van onze landgenooten.

Daar er veel wordt vertaald, hetwelk, om het op 't zachtst uit te drukken, zonder fchade onvertaald ware gebleven, verblijden wij ons, zoo dikwijls aan de begeerte van onze landgenooten, om werken van uitheemfchen oorfprong in hunne eigene taal te lezen, op eene nuttige wijze wordt voldaan. Dit meenen wij het geval te zijn ten aanzien van het thans aangekondigde werk, hetwelk voor het grootfte gedeelte beftaat in eene bloemlezing uit de nieuwfte reisbefchrijvingen, en over het geheel zulke berigten behelst, als op den titel beloofd worden. De lezer oordeele uit den inhoud. Iſte Deel. *De zoutzee Inderskoi en derzelver omtrek, gelegen in de Kirgifiſche heide van Azië. Verhaal van de gelukkige beklimming van den top des Montblanc door Kapitein* UNDREL. *De wandelende fteen te Castle Stuart in Invernesſhire in Schotland. Het eiland Madera. Reis van den Pruisfifchen Generaal* MINUTOLI *naar Egypte. Inzameling der eijeren van de fchildpadden aan den Oronoko. Het koningrijk Fezzan, in Afrika, en deszelfs bewoners. Over de fneeuw- en ijsbergen in de Baffinsbaai. De Amerikaanfche krokodillen. West-Kaledoniën, aan de westkust van Noord-Amerika. Waarnemingen op eene reis van Bukarest naar Konftantinopel.* BANKES *wonderbare ontdekkingen in het fteenachtige Arabië. Kurdistan. Sir* ROBERT KER PORTERS *reis door Georgië en Perzië, in* 1817 *en* 1818. *De Samum, of Samieli. Over de Gems en Gemzenjagt. De waterval te Niagara, in Noord-Amerika. Nieuw - Orleans en deszelfs omtrek. Buenos - Ayres. De Philippijnfche eilanden.* IIde Deel. *Het eiland van Prins Wallis, of Pulo Pinang. De aardbeving van Caracas op den* 26 *Maart* 1812 *en haar zamenhang met andere vulkaanfche verfchijnfelen. De groep van rotfen bij Adersbach, in Bohemen. Leefwijze, zeden en gewoonten der Rusfen, in het ftadhouderfchap van Kafan. De Tartaren te Kafan. Port Louis op Isle de France. Over de volkplantingen aan den mond der rivier Columbia, in Noord - Amerika. Reis van den Heer* BOIE *door Noorwegen. De vlakte van Troja. Reis van* ARAGO *om de wereld.* IIIde Deel. *De landen aan den Nijl. Chiva en deszelfs bewoners. Over het aard - eten van fommige wilde volken. Savoije. De IJslanders. De landen aan den Misfisfippi. Reis van den Heer* LYON *naar de Hudfonsbaai. Aardrijks- en ftaatkundig overzigt van het Rusfisch ftadhouderfchap Simbirsk.* IVde Deel. *Londen. Astrakan. De gezondheidsbronnen bij Sergieuwsk. Het eiland Ifchia. De Pyreneën.*

Doorgaans is de vertaling wèl uitgevallen; maar juist daardoor steken enkele onnaauwkeurigheden te meer bij het geheel af, zoo als Iste D. bl. 6. *camelius*, in plaats van *camelus*, en bl. 21. *den genus*, in plaats van *het genus*. Hetgeen in het hoofdstuk *Londen*, IVde D. bl. 19, voorkomt, dat de bouwmeester WREN onder HENDRIK VIII de *Westmunster-Abdij* heeft hersteld, zal wel eene drukfeil zijn. WREN, de beroemde bouwmeester der *St. Pauls*-kerk, leefde in de laatste helft der zeventiende tot aan het begin der achttiende eeuw; terwijl HENDRIK, de Koninklijke tegenschrijver van LUTHER, reeds omstreeks de helft der zestiende eeuw gestorven was.

Wat nu het werk zelf betreft, wij lazen hetzelve met genoegen. Dikwijls noemt SOMMER zijne bronnen; maar wenschelijk ware het geweest, dat hij dit meermalen gedaan had, vooral daar, waar zijn verslag in belangrijke bijzonderheden van dat van anderen verschilt, b. v. Iste D. bl. 294 env., waar een veel schooner tafereel wordt opgehangen van de *Philippijnsche* eilanden, dan door de Heeren RÜHS en LICHTENSTEIN, in hun vervolg op ZIMMERMANN'S *Taschenbuch*. Vooral wenschen wij van harte, dat de gunstige beschrijving der *Spaansche* geestelijken op deze eilanden meer met de waarheid overeenkomstig moge zijn, dan die van RENOUARD DE SAINTE CROIX, die zich nog in 1804 en 1805 aldaar ophield (*).

Of een soortgelijk werk, door eenen van onze bekwame Aardrijkskundigen vervaardigd, niet meer nog naar de behoeften van ons publiek had kunnen ingerigt zijn, en of ook ons vaderland geene nog min bekende en echter merkwaardige bijzonderheden bezit, welke in zulk een werk eene plaats verdienden, willen wij niet vragen. Het werk, ook zoo als het nu is, zal aan lezers, wier smaak niet geheel verwend is door het overdrevene van verdichte verhalen, over het geheel een aangenaam onderhoud verschaffen, en beminnaars van eene meer geregelde beoefening der aardrijks-, natuur- en volkenkunde zullen hier zelfs belangrijke bijdragen vinden tot verrijking van hunne stelsels.

(*) Zie ZIMMERMANN, *de Aarde en hare bewoners*, XIXde D. bl. 301 der *Nederd.* uitgave.

HUGO DE GROOT *en* MARIA VAN REIGERSBERGI *door* JERONIMO DE VRIES. *Te Amsterdam, bij* Brink en de Vries. 1827. *In gr. 8vo.* 235 *Bl. f* 2-90.

Vino vendibili non opus est suspensâ hedera.

Onder de Schrijvers, die, door hunne uitgebreide ken in het vak onzer fraaije letter- en dichtkunde, hunnen ı den smaak en hunne bevallige schrijfwijze, uitmunten, kleedt de Heer JERONIMO DE VRIES eene aanzienl plaats. Als zoodanig heeft hij voor altijd zijnen roem ge' tigd, door zijne bekroonde Verhandeling over onze Ne duitsche Dichters en Dichtkunde; zoodat men van hem n middelmatigs verwacht, en zijn naam genoeg is, om al, uit zijne pen vloeit, aan te prijzen. Onze lofspraak over hier aangekondigd geschrift is dus overbodig. Recensent : derhalve eenvoudig: wie de voorname levensbijzonderh en lotgevallen van den doorluchtigen DE GROOT, zijne stekende verdiensten, zijn karakter, enz. en de begaafdh en hooge waarde van zijne voortreffelijke gade, MARIA \ REIGERSBERGEN, wil leeren kennen, zal ze, in dit schrift, op het aangenaamst beschreven en voorgesteld den. Het maakt de lectuur van vele andere geschriften noegzaam noodeloos, en heeft dit boven allen vooruit, het meest alles heeft opgenomen, hetwelk, eerst sedert k vooral wegens de beroemde vrouw, uit hare brieven, i *Letteroefeningen* van 1824, is aan het licht gebragt, en het doorweven is met vele aanmerkingen, welke voor le en lezeressen van veelvuldig nut zijn kunnen. Voor verl inhoudsopgave is het stuk niet vatbaar, en er uittreksel: te geven, als proeven van deszelfs bevallige schrijfwi zou zoo noodeloos, als met het reeds gezegde strijdig Ondertusschen geen menschelijk werk *is* volkomen, of *ka* zijn, en, in gevolge daarvan, zijn hier ook *maculae, aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura*, en ke Recensent meent te moeten opmerken, zoo opdat hij lezer zijne onzijdigheid bewijze, als opdat hij den verdie lijken Schrijver opwekke, om, in 't vervolg, nog al ı oplettend te zijn.

Hetgeen, op bladz. 180—183, voorkomt, wegens vro lijke *pligten*, geven wij den Heere DE VRIES in bedenl

of niet wat al te uitgebreid en algemeen, en in eenig opzigt onnaauwkeurig is. Het een en ander wordt daarin tot *pligt* gebragt, hetgeen niet van *alle* vrouwen verwacht of gevorderd, noch, als vereischte tot het ware vrouwelijk karakter, *in het algemeen*, gerekend kan worden. DE GROOT's gade mogt het alles in zich vereenigen; maar niet alle vrouwen hebben *hare* begaafd- en bekwaamheden. De hier gegevene schets is derhalve wel die van MARIA VAN REIGERSBERGEN; maar als die, waaraan elke ware huismoeder zou moeten beantwoorden, kan zij, dunkt ons, niet gelden.

Wat wij, op bl. 95, reg. 4 en 5 van onderen, lezen: „*onder voorzitterschap van den Prins in persoon*," behelst, meenen wij, een misslag. Wij weten niet, dat dit ergens gezegd is. Hebben wij het niet mis, dan was de *Raadpensionaris* de altoosdurende *Voorzitter* der Staatsvergadering van *Holland*, en, als de Heeren Stadhouders te dier vergadering verschenen, was hunne plaats aan het hoofd der Ridderschap, welke, door monde van den Raadpensionaris, allereerst haar advies, of stem, uitbragt. Was de Stadhouder (gelijk in den tekst het geval was) door de vergadering bijzonderlijk genoodigd, om hare zitting bij te wonen, ten einde zijn persoonlijk advies te hooren, dan heeft men hem natuurlijk gelegenheid verschaft, om het te uiten, en zal het veel invloed op de stemming der leden gehad hebben; doch het bleef niettemin slechts zijn advies, en hij was daarom geenszins *Voorzitter* der vergadering.

Op bl. 190, reg. 13, wordt gezegd: „*Tweemalen trok de gade van* DE GROOT *naar het vaderland*." Dit dient te zijn *viermalen*, gelijk uit de brieven van DE GROOT en de haren blijken kan. Namelijk in 1624, 1627, 1631 en 1639—1640. In de twee laatste jaren bragt zij er wel zestien maanden door. Ook *reisde zij* niet *altijd*, TER BESPARING, *over zee*, gelijk op bl. 191 gezegd wordt. Zij deed het ook somtijds te land, en alleen *uit nood* over zee, als zij of geen geleide, of geen *paspoort* naar genoegen krijgen kon. *Venit ad vos uxor mea, et quidem mari, quia a Bruxellis diploma sene contumelioso in Hollandos nomine non potuit impetrare*, schrijft GROTIUS, *in Epp. Append. No.* 455, niet 555, gelijk de brief verkeerd genommerd is. Ziedaar wederom een bewijs van hare kieschheid en van achting voor het ondankbaar vaderland! Zij getroostte zich liever de moeijelijke en meer gevaarlijke zeereis, dan dat zij gedoogde, dat,

door het vijandig Brusfelsch Gouvernement, in haren *vr leide-brief* een woord, voor hare landgenooten beleedig (vermoedelijk van *rebellen*, of iets dergelijks) werd i vlochten. *Ter besparing* kon zij ook de reis *ter zee* niet d want niet alleen *zij zelve* en *haar gevolg*, maar ook *paarden* (en vermoedelijk ook *haar rijtuig*) werden ter vervoerd. *V. Epp.* GROTII, *ubi f. No.* 518.

Op bl. 199, reg. 8 en 9 van ond., ftaat: „ *Mijne gevoelen niets;*" maar dit wordt dus, te onregt, ook op TER en DIRK DE GROOT toegepast. GROTIUS fpral leen van CORNELIS. „ *Filius* (fchrijft hij, *No.* 597.) *hil fentit.*"

Op bl. 212, reg. 1. 2: „ *Altijd gesloten blinden.*" Daa is ons niets bekend. De vensters waren, op *Loevestein*, zv getralied, en men wilde die nog verdubbelen; doch dit v verbeden. Zie BRANDT, *Leven van* DE GROOT, bl.

Op bl. 224, reg. 11. 12: „ *Gevangenneming van h* OUDSTEN *zoon.*" Men leze, *haren* JONGSTEN *zoon.* werd wel driemalen krijgsgevangen gemaakt. De *oudste* voor zoo veel wij weten, nooit.

Aldaar, reg. 15. 16. „ *Naar* AKEN, *om de wateren herstel van hare gezondheid te gebruiken.*" Voor AKEN men SPA, en verfta het van moeder en dochter beide. *Epp.* GROT. *No.* 1758.

Op bl. 226, reg. 13: „ *Te Delft.*" Neen: *in 's Gra 'hage.* *V.* BURIGNY, *Vie de* GROTIUS, II. 219.

Gedichten van C. A. OUDEMANS *en* A. C. OUDEMANS. *Amsterdam*, *bij* G. Portielje. 1827. *In gr.* 8*vo.* *X en Bl.* *f* 3 - 60.

Twee broeders, waarvan de eerste in den krijgsdienst den rang van Kapitein-Adjudant opgeklommen, en de a re, die zich reeds voordeelig bekend gemaakt heeft door *Chronologisch Handboek van de Geschiedenis*, *Haarl.* 1824 het vak van het onderwijs geplaatst is, leveren hier hu dichterlijke geestvruchten, in eenen zwaren octavo-bu vereenigd, aan het publiek. Schoon de geheel verschill levensstand van beiden natuurlijk eenigen invloed moet l ben uitgeoefend op de vorming van hun talent, heeft ec hunne poëzij eene zoo treffende familiegelijkenis, dat

hen, ook in het dichtkundige, als broeders groeten moet; en dat de beoordeelaar bijna alle goede hoedanigheden en gebreken, welke hij in den eenen te prijzen of te laken heeft, bij den anderen wedervindt. Alleen schijnt de krijgsman op sommige plaatsen wat meer vuur en geestdrift in zijne verzen te brengen; en de onderwijzer, die ontegenzeggelijk het voorregt van eene grondiger wetenschappelijke vorming bezit, weet beter partij te trekken van het schilderachtige onzer taal, en slaagt gelukkiger in het schetsen van zachte natuurtooneelen, gelijk zijn zangerig stukje *de Lente*, op bl. 209, bewijst. Beiden echter, schoon dikwijls een aantal versregels achter elkander leverende, in welke weinig te berispen valt, missen dien tintelenden gloed en die hoogere scheppingskracht, welke den waren Dichter kenschetsen; hunne uitgebreidere stukken dragen, door derzelver nuchterheid en prozaïsche houding, de duidelijkste blijken van meer met moeite uit het hoofd voortgebragt, dan uit het hart voortgestroomd te zijn; en bijna nooit zijn zij van die heldere lichtvonken, van die treffende denkbeelden en veelomvattende kernspreuken doorsprankeld, welke, ook in het kleinste stukje en bij het geringste onderwerp, den echten Dichter als onwillekeurig openbaren. Doch, blijkens de voorrede en de toewijding van dezen bundel, maakt het edeldenkend broederpaar ook geene aanspraak op den hoogeren rang onder onze zangers; zij poogden alleen, door hunne kunstelooze gedichten, het hunne bij te dragen, *om onze nationale grootheid te verheffen, vaderlandsliefde aan te kweeken, en de deugd, als deugd te doen beminnen;*

En zoo, bij 't schoon gezang der blijde filomeelen,
Mag ook het muschje kunstloos kwelen,
En God verwerpt die toonen niet.

Neen waarlijk, noch God, noch het Vaderland, noch het letterminnend Publiek zal dergelijke toonen verwerpen, als ons hier van elke bladzijde, schoon minder dichterlijk gestemd, toeklinken; bij het groot gedeelte onzer meer eenvoudige en min geletterde landgenooten, hetwelk zich meer bepaalt tot de stof dan tot den vorm, zullen zij gewis een gunstig onthaal vinden, en de kiemen van vaderlandsliefde, verlichting en verdraagzaamheid steeds meer en meer doen ontwikkelen en ontspruiten; want deze drie onderwerpen, be-

nevens deugd en godsvrucht, liefde en vriendschap, gave aan de beide broeders alle hunne zangen in, en geen zede lijke wanklank is dezelve onwaardig.

Dit is in het algemeen ons oordeel; en, ten einde hetze ve behoorlijk te staven, zullen wij de voornaamste dichtstuk ken der beide broeders, ieder afzonderlijk, eens vlugtig doo loopen. — Het eerste stuk van den krijgsman is een door d Maatschappij te *Brugge* bekroond gedicht: *De heldenmoed d Vlamingen tegen de Franschen*, dat den zoogenaamden *sl der sporen*, in 1302 bij het dorp *Groeninghe* geleverd, b zingt. Van dit waarlijk voorbeeldeloos oorlogsfeit, toen we nige ruiters en een handvol slecht gewapende burgers de ke der Fransche legermagt, uit 60,000 voetknechten en 120 ruiters, meest adellijken, bestaande, vernietigden, had ee heerlijk dichterlijk tafereel kunnen worden opgehangen; do OUDEMANS, die zich waarschijnlijk voor zulk eene schild ring niet berekend gevoelde, geeft ons een gedeelte d Vlaamsche geschiedenis, in kronijkmatige verzen, tot inle ding; b. v.:

Doch treden wij terug tot d'eersten grond der twisten,
Die wel Dampière's val, maar Vlaandrens roem beslisten
En zien wij, hoe de list soms vorstentroonen schraagt,
Als zij, '*t verraad ten doel*, het regt eens volks belaagt.

Wat hier '*t verraad ten doel* beteekenen moet, begrijpen w niet. Een vorst, een troon, een rijk kan het verraad te doel staan; maar de list? — Dit schijnt ons onzin. OUDEMANS gaat voort:

'*t* Behaagde aan Englands Vorst, dien Flips ten strijd dorst dagen
De dochter van Graaf Gui voor zijnen zoon te vragen,
Die hem als Rijksmonarch zou volgen op den troon.

Plat proza, niets beter dan het volgende:

'*t* Vooruitzigt van den Graaf, dat zijn geslacht de kroon
Van England torschen zou, en '*t* Grafelijk vermogen
Door dezen band van '*t* bloed in luister zou verhoogen,
Was in zijn oog te schoon.

Wie spreekt zelfs in den gewoonlijken omgang zoo overt lig? '*t Vooruitzigt van den Graaf was in des Graven oog*

schen; het eerste, *van den Graaf*, moet, als onnut, weggesnoeid.

De rang van Kroonvorstin
Had voor een weigring toch te veel aanloklijks in, enz.

Wij erkennen het, tot vergelding zijn er dichterlijke plaatsen in dit stuk; maar eene dergelijke inleiding bederft alles.

De Menschlievendheid, door dezelfde Maatschappij in 1825 bekroond, heeft in ons oog meerdere dichterlijke waarde; doch uit de vergelijking van de hier voorkomende schildering van het redden van schipbreukelingen met soortgelijke, bij NIEROSTRASZ en anderen te vinden, zal OUDEMANS, hiervan zijn wij overtuigd, zelf zijne zwakheid gevoelen. Regels, als de volgende, zijn taalkundig slecht:

O Noordzee, veld der vadren glorie!

Hier is het uitgelatene *van* onmisbaar. Deze gebrekkige woordvoeging vonden wij op meer plaatsen, ook wel eens bij den broeder.

Toen gij den dood in de armen *lag*.

De derde persoon voor den tweeden. Eene verwisseling, insgelijks meermalen voorkomende, ook bij den broeder, van wien zulks, als onderwijzer, meer nog bevreemdt:

Toen ge aan Nangasakky's kusten zelf den dood in de armen *lag*. (Bl. 200.)
En 't voorbeeld, dat ge ons dikwerf *gaf*. (Bl. 97.)

In de *Aanmoediging tot ondersteuning der Grieken*, en in den *Blik op Nederland*, vonden wij verreweg de meeste poëzij; hier zijn dichterlijke wendingen; hier heerscht dikwijls gloed en bezieling, soms te schielijk tot prozaïsche koudheid verkoeld. Eenige vergelijkingen zijn waarlijk treffend; andere daarentegen ongepast; bij v. bl. 110:

Ja, Neêrland! groot waart gij in de onvergeetbare eeuwen,
Toen gij door eendragt sterk, *gelijk de fiere leeuwen*,
't Heelal, voor u geknield, uw wet en zegen GAF.

Die leeuwen hebben hunne standplaats hier waarschijnlijk aan de noodzakelijkheid, om op het voorgaande *eeuwen* te rijmen, te

danken; wij hebben nooit van de eendragt dezer ongezelli dieren gehoord, of, indien men de vergelijking op den vo genden regel betrekken wil, ook nimmer vernomen, dat aan 't heelal hunne wet en hunnen zegen gaven.

Nog een staaltje:

Wie toch is zoo ontaard,
Die niet de vrouw nog eert, die eens hem heeft gebaard,
Schoon ze aan natuur den tol vóór jaren reeds betaalde?

Deze eerste vergelijking houdt hout, gelijk men zegt; ma die volgt, is wel van hout, doch is zij houtsnijdend?

En wie dankt niet de zon, die eens den stam bestraalde,
Schoon ze ons haar warmte onthoudt in 't snijpend winteruu
Als men verkleumd, verstijfd, zich zelv' dan bij een vuur
Van takken van dien stam mag koestren en verwarmen.
Zoo danken we ook den roem, die zijne koestrende armen
Niet slechts om 't voorgeslacht al zeegnend henensloeg,
Maar tevens om het kroost, dat het in de aadren droeg.

Waarlijk, Recensent is zichzelven niet bewust van geh ontaard te zijn, en toch betuigt hij, nimmer, bij een kn pend houtvuur zittende, gedacht te hebben aan de zon, vroeger scheen op den stam, waarvan hij de blokjes zag vla men! Beter is het, geene vergelijkingen te maken, zulke; en over het algemeen kan men het den jongen Di ters niet genoeg aanraden, voorzigtig te zijn met deze for van poëtische sieraden; de gewone zijn reeds duizend in verschillende vormen gebezigd en dus afgesleten, en nieuwe en treffende is slechts door het echt genie te v den. — Doch reeds aanmerkingen genoeg. Eene vraag, e ter, kunnen wij niet terughouden: droeg het voorgeslacht kroost in de aderen, of het kroost het voorgeslacht? woordvoeging is dubbelzinnig; doch, welk ook het antwo wezen mag, beide is het even onbegrijpelijk.

Onder de verdere kleinere stukjes van C. A. OUDEMA onderscheidden wij bijzonder dat aan J. VAN OLMEN, en *Legitimiteit*; de overige zijn meestal gelegenheidsverzen, g lijk men ze dagelijks vervaardigt, en welke dus niet aan h grooter publiek — wij zeggen juist niet *behoorden*, maar *behoefden* medegedeeld te worden.

Van den broeder ontvangen wij vooreerst een' *Jubelzang*

het vóór vier jaren gehoudene *Eeuwfeest der Leydsche Hooge-school;* een stuk, dat waarschijnlijk medegedongen heeft naar den Eereprijs, die door niemand scheen behaald te mogen worden. Er is, onzes inziens, een hoofdgebrek in het plan van dit 'gedicht; dat het zich, namelijk, te veel ophoudt met Leydens toestand onder het beleg, en te weinig de verhouding doet uitkomen, in welke het loon stond tot den bewezenen heldenmoed; iets, dat, blijkens de bewoordingen der prijsuitschrijving, wel degelijk het oogpunt was, waaruit men het onderwerp behandelen moest. Ook misten wij ongaarne eene schildering van den invloed, dien deze Hoogeschool op de beschaving van Europa en den aangroei der wetenschappen heeft uitgeoefend, welke het belangrijkste gedeelte des gedichts moest uitmaken, en die hier slechts met eenige gewone uitroepingen en gemeenplaatsen (*loci communes*) is afgezet. Overigens vindt men hier eenige krachtige coupletten; doch doorgaande dichterlijke gloed en bezieling ontbreken. — Zijn tweede uitgebreider stuk is getiteld: *De Hof van Amsterdam, ten aanzien van deszelfs liefdadige Gestichten en nuttige Inrigtingen*, en ontrolt ons eene dichterlijke naamlijst, welke in de uitvoering onderscheidene verdiensten bezit, en tevens tot onderscheidene aanmerkingen de stof zoude kunnen leveren. Doch deze beoordeeling heeft reeds te veel plaats ingenomen, dan dat wij nog langer bij het een of ander zouden mogen vertoeven. Alleen willen wij nog de *Dweepzucht* aanstippen, als een stukje vol kracht en kernachtigheid; en de *Lente*, als eene welgeslaagde proeve van zachte, schilderachtige poëzij:

De schittrende dauw van den morgen,
Die paarlende op bloemknopjes rust,
Wordt zacht door de ruischende windjes
Van bloesems en blaadjes gekust.
En keert weêr de zonne naar Thetis,

(deze preciöse — men vergeve dit Duitsch woord — omschrijving past niet bij de eenvoudigheid des geheels)

Hoe zacht schijnt de maan dan in 't woud,
Of wemelt op murmlende beekjes,
Waarin zich het vischjen onthoudt.

De meerdere uitvoerigheid dezer beoordeeling strekke ten

bewijze, hoe zeer wij er ons op toeleggen, om minder algemeen bekende talenten op eene ſtreng regtvaardige wijze bij het publiek in te leiden, en pas gewijde priesters der Muzen door onze welgemeende raadgevingen het regte ſpoor trachten aan te wijzen. Bij hen, wier dichttrant en mindere of meerdere verdienſte reeds als bekend kan vooronderſteld worden, ſchijnt ons de uitvoerigheid minder noodzakelijk; het publiek kent hen reeds; doch de aanvangers moet het nog leeren kennen.

Vermaard Regtsgeding. Proces van den Siciliaanſchen Priester CONTRAFATTO. *Hof van Zittingen van Parijs. Voorzitterſchap van den Heer* DE MONMERQUÉ. *Verhoor van den* 15 *October* 1827. *Uit het Franſch. Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr. 8vo.* 76 *Bl. f* :-75.

Onder dezen vrij zonderling afgebroken' titel worden wij nader bekend gemaakt met eene regtzaak, welke in der tijd geheel *Parijs* in rep en roer bragt, en ook buitenlands algemeene belangſtelling verwekte, dewijl de zoo veel geruchts makende Congregatie hare magtige hand leende ter beſcherming van den ontuchtigen Priester, en de Conſtitutionele partij, daarentegen, al het mogelijke aanwendde, om den ſchandelijken verkrachter zijne welverdiende ſtraf te doen ondergaan; hetwelk dan ook, door de lofwaardige ſtandvastigheid en pligtsbetrachting der Franſche Regters, mogt gelukken. Dit vlugſchrift behelst de verklaringen der getuigen, de ontkentenis van den beſchuldigde, den eiſch van het Officie, de verdediging van des beſchuldigden Advocaat, en het pleidooi voor de moeder der vijfjarige mishandelde, welke zich civiele partij geſteld had. Wij kunnen niet genoeg de kieschheid prijzen, welke bij de uitelkanderzetting dezer ſchandelijke zaak in dit geſchrift is in acht genomen, en durven hetzelve dus gerustelijk aanprijzen aan allen, die iets meer van den eerloozen Abt CONTRAFATTO, die thans in het ſlavenhuis te *Toulon* zijne misdaad boet, wenſchen te weten.

Verhalen voor mijne Vriendinnen, in karakterſchetſen voor den beſchaafden ſtand, door C. M. D. E. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1827. *In gr. 8vo. f* 2-80.

Onder dezen titel ontvangt de lezer, in 302 bladzijden,

acht *verhalen*, benevens twee andere ſtukken, het eene over *de vriendſchap der vrouwen* en het andere over *de zucht om als kunſtenares te ſchitteren*, welke meer *uitweidingen* zijn, dan doorloopende verhalen.

In *De familie Eerlief, of de opoffering beloond*, beſtaat de opoffering daarin, dat Amalia gehoorzaam beruſt in de verſtandige, doch koele afwijzing van haren minnaar door hare moeder. Evenwel zij zorgt, dat hij zich van de voortduring harer liefde overtuigd houdt. De belooning is, dat haar vader, reeds als dood betreurd, nog gelukkig komt opdagen, en voor dochter uit de West een' bruidſchat van twintigduizend guldens medebrengt. De zaak wordt daardoor geſchikt en de jonge lieden een gelukkig paar. — In *De ſtem van het geweten* leert, inderdaad zonderling, eene rijke, deftige Amſterdamſche weduwe, door het beleid van eene Franſche gezelſchapsjufvrouw, echte Hollandſche milddadigheid uitoefenen. Dit is juist niet zeer nationaal gedacht. Zij wordt nu zoo mild, dat neef Frederik, voor wien zij vroeger hare geheele nalatenſchap beſtemd had, met de helft zal moeten tevreden zijn. Deze troost zich echter met de lieve *Françoiſe* te huwen. — In *De eerſte keuze is niet altijd de beste* ziet Julia, door den ligtzinnigen Willem K. verlaten zijnde, haar verlies vergoed door het aanzoek van twee minnaars, aan welken zij aan Ferdinand hare hand ſchenkt, en eene gelukkige echtgenoote wordt. — *De vriendſchap der vrouwen* zegt veel van de Dames, hetwelk *wij* niet gaarne zouden zeggen, uit vrees voor het ongenoegen onzer lezeresſen. Maar misſchien is geheel dit werk, en dus ook dit ſtuk, van eene vrouwelijke hand; er kan dus wel iets aan zijn van hetgeen hier ter neder geſteld is; het is in allen gevalle der overweging waardig, en bevat nuttige lesſen. — Offchoon het bovenſchrift, *Trotſche menſchen zijn kleingeestig in tegenſpoed*, minder gelukkig gekozen is, om ons de hoofdleering van het verhaal, *Hendrik Wisſelhof en Nathalia Rheinwald*, te doen kennen, is hetzelve nogtans, naar ons oordeel, niet het minſte in dezen bundel; het waarſchuwt, op eene levendige en onderhoudende wijze, tegen trotschheid, als de oorzaak van norschheid, die den mensch in de ſchatting van achtingwaardige menſchen benadeelt, en van verkwisting, die zijne huisſelijke welvaart verwoest. — *Felix en Emilia, of de familie Edelhorst*, maakt ons bekend met twee deugdzame gelieven, die elkander in het begin hopeloos beminnen. Onver-

wachts, echter, verschijnt, als een *Deus ex machina*, de schatrijke Riesen, en schenkt, uit dankbaarheid, omdat Felix zijnen zoon uit de handen van valsche spelers gered heeft aan dezen veertigduizend guldens. Nu wordt, zoo als vader zelf spreekt, het huwelijk geklonken. — *Caroline L., of de zucht, om aan ieder te behagen, maakt een meisje daarna ongeschikt*, (om?) *als echtgenoote gelukkig te zijn.* De Hemel beware iederen braven man voor zulk eene Caroline; maar hard was ook de straf voor hare zucht, om aan ieder te behagen. — De twee laatste stukken, waarvan het eerste heet *De zucht, om als kunstenares te schitteren, maakt jonge Juffers meestal ongeschikt, om huisselijk geluk te bevorderen en te genieten*, en het andere, *Charlotte en Anna*, hebben beide hetzelfde doel, namelijk aanprijzing van huisselijkheid aan jonge lezeresfen.

Reeds uit de korte opgave van den inhoud zal de lezer bemerken, dat er in deze verhalen nog al wat avontuurlijks, ja onwaarschijnlijks voorkomt. Evenwel vonden wij in dezelve ook veel goeds; zij kunnen eene aangename tijdkorting verschaffen, en verdienen, wat derzelver zedelijke strekking en goeden geest betreft, onze aanprijzing.

Lijkzang op den weleerw. zeer gel. Heer JAN SCHARP, *in leven Ridder van den Nederlandschen Leeuw, Lid van 't Koninklijk Instituut, Theol. Doctor enz. enz., laatst rustend Leeraar te Rotterdam, door* L. VAN DEN BROEK. *Te Rotterdam, bij* P. van Waesberge. 1828. *In gr. 8vo.* 16 *Bl.*

Deze dichterlijke uitboezemingen bij den dood van eenen zoo verdienstelijken man als de grijze SCHARP, die de grondigste geleerdheid met de zeldzamere natuurgave van een onuitputtelijk vernuft vereenigde, en ook als mensch en burger hoogachting verdiende, zijn vloeijend, en het kleed, waarin dezelve gehuld zijn, is sierlijk; doch aan dezelve ontbreekt, onzes inziens, een hoofdvereischte van alle dichterlijke lofspraak; dat zij, namelijk, een helder en van alle anderen onderscheiden beeld des bezongenen in onzen geest terugIate. In plaats van zich te verbreeden in alle die sierlijke gemeenplaatsen, welke bij den dood van elken kundigen en gemoedelijken Godsdienstleeraar worden afgezaagd, had

ons de jeugdige Dichter, met eenige fiksche penfeelstreken, den man moeten schilderen, dien hij bezong; vooral die verzustering van geleerdheid en vernuft moeten doen uitkomen, welke hem zoo bijzonder onderscheidde, en de vrolijke stemming der ziel, welke hem ook in de veelvuldige wederwaardigheden zijner loopbaan bijbleef. Doch de Dichter kan hem slechts gekend hebben in de laatste jaren zijns levens, toen hij, nedergedrukt onder den last des ouderdoms en der onaangenaamheden, slechts eene schaduw was van den eens zoo kracht- en geestvollen man; en daarom mogen wij hem dit niet zoo zeer ten kwade duiden. Overigens schijnt dit Lijkdicht uit het hart gevloeid te zijn, en toont, gelijk al hetgeen ons vroeger van VAN DEN BROEK onder de oogen kwam, eenen onmiskenbaren poëtischen aanleg, die, door vlijtige studie en langdurige oefening beschaafd en veredeld, zich eenmaal tot een heerlijk talent kan ontwikkelen.

Opwekking aan mijne Landgenooten tot Liefdadigheid, *door* A. C. OUDEMANS. *Te Amsterdam*, *bij* G. Portielje. 1828. (*Uitgegeven ten voordeele der Scheveningsche ongelukkigen.*) *In gr.* 8*vo*. 8 *Bl. f* : - 25.

Er is, wel is waar, weinig of misschien geene poëzij in deze versregelen, met welke de Heer OUDEMANS de Nederlandsche weldadigheid inroept ten behoeve dier ongelukkige weduwen en weezen, wier echtgenooten en vaders in de laatste stormen met hunne vischpinken zijn omgekomen; doch de edelaardige Nederlander let, bij dergelijke rampen, weinig op het min of meer dichterlijke van den toon, op welken men hem om hulp aanspreekt; het is hem genoeg, aangespoord te worden, om eene edele daad te verrigten, en die doet hij, door zich deze welgemeende regelen aan te schaffen. Moge dus spoedig aan dit Dichtstuk de eer eener herhaalde oplage te beurt vallen!

De dankbare Vriezen aan hunne weldadige Landgenooten, *Dichtstuk*, *door Mr.* C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *Te Leeuwarden*, *bij* G. T. N. Suringar. *In gr.* 8*vo*. *XIV en* 28 *bl. f* : - 50.

De dankbare Vriezen aan geheel Nederland: *Dichtstuk*, *door* PETRONELLA MOENS. *Te Harlingen*, *bij* M. van der Plaats. *In gr.* 8*vo*. 21 *Bl. f* : - 60.

Onbekrompene weldadigheid is zeker eene der kenmerkendste eigenschappen van het Nederlandsch volkskarakter, en di is waarlijk eene zeer wijze schikking der Voorzienigheid want bijna ieder jaar vordert de eene of andere groote nationale ramp eenen zoo krachtigen bijstand, dat slechts het geheele volk, en niet de Regering alleen, denzelven verleenen kan. Nooit was dit blijkbaarder, dan in de drie laatstverloopene jaren, welke, voor een groot gedeelte onzer Noordelijke gewesten, de verschrikkelijkste plagen, vreesselijke overstrooming, besmettelijke ziekte en ontzettende sterfte, aaneenschakelden. Doch, hoe groot en langdurig ook de rampen zijn mogten, zij overtroffen de Nederlandsche weldadigheid en menschenliefde niet. Giften en gaven van allerlei aard stroomden, in de ruimste mate en de onafgebrokenste opvolging, uit alle oorden des lands naar de lijdende gewesten en een aantal menschenvrienden, grooter zelfs dan de verschrikkelijke nood vereischte, snelde toe, om leven en gezondheid te wagen, ja op te offeren aan de redding hunne veege landgenooten. Waarlijk, bij al het treurige en ijzingwekkende leverde ons vaderland toen een edel schouwspel op Alle Nederlanders schenen niet zoo zeer burgers van denzelfden staat, als broeders van hetzelfde huisgezin te zijn. En dan durven vreemdelingen nog zeggen, dat wij geenen volksgeest, geen *public spirit* bezitten!

Vriesland deelde zwaar in de rampen dier drie ongelukkige jaren; maar het deelde naar die eigene verhouding in de weldaden der Nederlandsche menschlievendheid. Niets natuurlijker dus, dan dat deszelfs inwoners algemeen de behoeft gevoelden, om een gedenkteeken hunner dankbaarheid aan het hulpvaardige vaderland op te rigten. Eenige burgers van Harlingen waren de tolken van het algemeen gevoelen, en riepen alle Vriesche Dichters op, om de hulde der dankbare Vriezen aan hunne weldadige landgenooten toe te brengen Meer dan twintig hunner beantwoordden aan deze edele oproeping; doch, gelijk het, helaas! zoo dikwijls bij ons plaats heeft, de gevoelens der kunstregters liepen zoo zeer uit elkander, dat er geene bekrooning konde gedaan worden, e de gedenkzuil der Vriesche dankbaarheid bleef wel opgerigt in de harten, maar kwam niet, met goud bekroond, van de drukpers.

Onder de mededingers bevonden zich de Heer ROBID

VAN DER AA en Mejufvrouw MOENS; en, door de teleurftelling niet afgefchrikt, zenden zij thans hunne dichtftukken in het licht. Beiden zijn zij doordrongen van hun onderwerp, en de verzen ftroomen hun uit het hart; beiden zijn waardige tolken van de dankbaarheid van Vriesland: ons fchijnt het echter toe, dat de Dichter de Dichteres, in eenvoudigheid, bezieling en helderheid van beelden en uitdrukking, te boven ftreeft. Maar VAN DER AA was ook een werkzaam opggetuige der namelooze ellende en alles overtreffende hulpbetooning; hij moest het dus winnen in waarheid en levendigheid; en, wanneer men eenige met het vloeijende der rede ftrijdende *inverfies* en eene enkele gewrongene woordvoeging en zinbouw uitzondert, is zijn gedicht waarlijk voortreffelijk. Bij Mejufvrouw MOENS vindt men ook een aantal fchoone plaatfen; doch haar gewone dichttrant, die wel eens in het nevelachtige en gemanierde valt, en in welken men meestal meer fraaije, fchilderachtig fchijnende woorden, dan diepe of nieuwe denkbeelden aantreft, komt ook hier te voorfchijn, offchoon niet in die mate, als in andere van hare veelvuldige gedichten. Voegt men hierbij, dat zij zich niet op de plaats zelve bevond, en ook het vermogen derft, om dergelijke tooneelen te aanfchouwen, dan zal men het haar niet alleen niet ten kwade duiden, dat zij hier voor VAN DER AA moet onderdoen, maar haar zelfs moeten bewonderen, dat zij in zoodanige omftandigheden nog zoo fchoon heeft kunnen zingen, en met kleuren, die der waarheid zoo nabij komen, heeft kunnen fchilderen.

Griekenland. Dichtftukjes van WILHELM MÜLLER. *Door* J. W. IJNTEMA.

> Thus fung, or would, or could, or fhould have fung
> The modern Greek in tolerable verfe.
>
> BYRON.

Te Amfterdam, bij G. S. Leeneman van der Kroe *en* J. W. IJntema. 1828. *In gr.* 8*vo.* 16 *Bl. f* :-30. (*)

In deze kleine gedichtjes van den te vroeg ontflapenen MÜLLER fteekt oneindig meer echte, volksmatige poëzij, dan in fommige bladrijke versbundels. De nationale geest van *Nieuw-Griekenland*, natuurlijk hemelsbreed van dien van *Oud-Hellas* verfchillende, fpreekt zoo begoochelend en zoo ongedwongen

(*) De vervaardiger dezer vertalingjes, Redacteur van dit Tijdfchrift, heeft wel zeer in beraad geftaan, of hij deze beoordeeling in hetzelve zoude opnemen, daar zij hem te vleijend fcheen, om *hier* geplaatst te worden; maar de bewustheid, dat hij zijn ftukje, *bij voorkeur*, in handen had gefteld van iemand, wien hij evenzeer hoogachtte, als hij tot denzelven in geene bijzondere vriendfchapsbetrekking ftond, deed hem hem tot de plaatfing befluiten; terwijl hij, echter, zich deze opregte verklaring voorbehield, welke hij aan zichzelven zoo wel, als aan dit Tijdfchrift, meende te zijn verfchuldigd.

Redact.

dere talen; want het *Handwörterbuch der Christli Religions- und Kirchengeschichte von* W. D. FUH MANN verscheen omtrent gelijktijdig met het hieraan kondigd werk van den Heer BREDIE.

Het zal er dus maar op aankomen, of de geleerde ma in deze zoo uiterst moeijelijke onderneming, eenigzi wel geslaagd zij, en of zijn werk — voor zoo verre hetzelve thans voor ons hebben — moge gezegd worde aan de opgegevene algemeene hoofdvereischten eenigerm te beantwoorden. En, na eene zeer aandachtige door zing der twee eerste Deelen, kunnen wij opregtelijk tuigen, dat de Schrijver onze verwachting niet heeft leurgesteld, en dat wij, het werk aan de genoemde hoo vereischten bestendig toetsende, hetzelve, over het heel, getrouw aan dezelve bevonden hebben; terwijl voor ons van oordeel zijn, dat de Schrijver niet zoo z noodig had, de toegevendheid der Geleerden in te r pen, met betrekking tot den inhoud van zijn werk: werk toch van deze soort blijft altijd voor vermeerderi en verbetering vatbaar, en dat er, in het oog van dez of genen, vermeldingwaardige personen of zaken kunr zijn overgeslagen, is op een veld van dezen omvang vermijdelijk en het *volstrekt* volledige bijna onmogeli Wij teekenen dus niet opzettelijk een en ander artik dat wij onder het lezen misten, aan, b. v. AURELI NUS; DECIUS, DIOCLETIAAN, DOMITIAA DUITSCHLAND; EDUARD DE VI, ELIZABET *Koningin van Engeland*, ENGELAND; FILIPS DE enz.; te minder, omdat de Schrijver ons, in het be voor het Iste Deel, belooft, een *Supplement*, of bijvo sel, bij het werk te zullen leveren.

Ook had hij niet noodig, verschooning voor zijnen te vragen, daar die, niettegenstaande het moeijelijke da van bij de zamenstelling van een soortgelijk werk, voo door het noodzakelijk dringen tot kortheid en bekno heid, over het geheel eenparig, duidelijk en vloeijend zoodat het werk, doorgaans onderhoudend, zich m aangenaamheid laat lezen: de Corrector mag echte

voor het vervolg, wel wat naauwkeuriger toezien op taalkundige feilen tegen geſlacht, naamval en vervoeging, welke wij den Schrijver liefst niet wijten.

Het werk inziende, zal men ook terſtond bemerken, dat de Schrijver van de beste, zoo oude als nieuwe, bronnen in het vak heeft gebruik gemaakt, welke overal bij elk artikel zijn aangewezen, en dus bij elk derzelven kunnen geraadpleegd worden.

Ook heeft hij, zeer oordeelkundig, ſlechts de *voornaamſte* ſchriften van perſonen, in de Kerkelijke Geſchiedenis voorkomende, opgegeven; alles op te geven, was toch onmogelijk en te bezwarend voor het werk: het gansche werk zal in vier Deelen geheel compleet zijn.

Wij prijzen dus dit *over het geheel* zeer wel geſlaagd en hoogst nuttig werk aan alle beoefenaars en liefhebbers der Kerkelijke Geſchiedenis met volle ruimte aan, en zouden ons, omdat wij het in aller handen wenſchen, ook van alle aanmerking geheel onthouden, ware het niet, dat de Schrijver zelf, reeds de goedkeuring van onderſcheidene voorname Geleerden ondervindende, ons daartoe opzettelijk had uitgenoodigd; zullende hij elke teregtwijzing, of aantooning van misſlagen, in dank aannemen, en, zoo wij hopen, daarvan in zijn *Supplement* het noodige gebruik maken. In deze hope dan deelen wij *ook* onze aanmerkingen mede.

Onze voorname aanmerking is eene algemeene, en wel deze: In een *Woordenboek* over de Kerkgeſchiedenis (het ſpreekt van zelf) moeten niet, dan *wezenlijk intereſſante* perſonen, zaken, plaatſen en gebeurtenisſen, tot dezelve betrekkelijk, vermeld worden: de beknoptheid en het doel van zulk een werk eischt dat; derhalve geene kleine, onverſchillige of beuzelachtige dingen, (althans, zoo die, door derzelver gevolgen, niet belangrijk worden;) hoe veel zou toch anders in zulk een werk wel moeten worden opgenomen? — hoe veel heeft nietig bijgeloof en overlevering hier niet te zaam gebragt? En nu toetſe de Schrijver zelf aan dezen regel b. v. eens de artikelen: AAIN-MARIAN, AB, ABDON EN SENNE,

ACCAOPHOROI, ADER OF EDER, ADULPHUS, ALDEGONDE (ST.); BOETIUS, BOTERBULLEN, enz. Vooral baart dat opzien, zoodra men meer gewigtige artikelen mist, zoo als de reeds door ons aangevoerde en andere; en hierbij moeten wij niet vergeten op te merken, dat, gelijk wij met genoegen, onder het art. FRANKRIJK, eene korte en duidelijke opgaaf der geschiedenis des Christendoms aldaar, tot op onzen tijd, aantroffen, wij zulk eene opgaaf b. v. misten omtrent DUITSCHLAND en ENGELAND. Zeer doelmatig toch komt het ons voor, in een Woordenboek der Kerkelijke Geschiedenis, waarin men het geheele leven van een' persoon, een geheel land en volk, eene geheele gebeurtenis, betrekkelijk de Kerkelijke Geschiedenis, *op derzelver naam*, als met een' oogopslag, moet kunnen overzien, dat men vooral bij ieder werelddeel en ieder land, met zeer korte trekken, derzelver geschiedenis mededeele. Zoo zou men dus onder letter A nog de artikelen AFRIKA, AMERIKA, AZIË, en EUROPA onder de E wenschen te vinden; en de geleerde Schrijver houde het ons ten goede, dat wij hem vriendelijk verzoeken, aan deze aanvulling te denken, bij het ontwerpen van zijn *Supplement*, en — gelijk hij, op het art. BIJBELGENOOTSCHAP reeds begon — dan niet vergete, om ons, op het voetspoor van ZSCHOKKE, ook met den staat des Christendoms over den ganschen aardbodem, door de Zendelingschappen, kortelijk bekend te maken, als iets, dat wezenlijk tot de Kerkgeschiedenis, vooral van onzen tijd, behoort.

Bij het doorlezen zijn ons eigenlijk gezegde misslagen weinige voorgekomen. Van twee, die van belang zijn, willen wij slechts gewag maken.

Op het art. BASEDOW (JOH. BERNH.) vond Recensent iets, dat de hooge achting, die hij altijd voor dien oorspronkelijken, Christelijken denker voedde, hem verbiedt onaangeroerd te laten, gelijk ook de liefde tot de waarheid dat van hem vordert. Hetgeen in dit zeer onbeduidend artikel van dien (in 1764 reeds) waarlijk

grooten man voorkomt, schijnt hem in een valsch en zeer ongunstig licht te plaatsen; immers de woorden: „Door zijne wijsgeerige schriften zocht hij een *algemeen* „Christendom, *enkel* door de *menschelijke rede* be- „stuurd, in te voeren," stellen hem, voor het gevoel van elken nadenkenden, onverdiend in de *rubriek* der verwerpers eener Goddelijke Openbaring, of der *Rationalisten*. En wie BASEDOW daarvoor houdt, kent hem noch zijne schriften. Is de Heer BREDIE, behalve met deszelfs *Philalethie*, ook bekend met zijn uitgebreider werk: *Methodischer Unterricht in der überzeugenden Erkenntnisſ der Biblischen Religion?* Zoo niet, dan zal hem daaruit genoegzaam blijken, dat BASEDOW geen Rationalist was, maar een zelfdenkend, redelijk en liberaal vriend der Openbaring: de man meende het ten minste zoo goed, als onze tegenwoordige, liberale en toch als regtzinnig geachte Protestantsche Leeraars. Dit art. vordert dus herstelling en verbetering.

Op art. COETUS gewaagt de Heer BREDIE nog van de *oude* Zeeuwsche Kerkvergadering en van *gewone Synoden der Provinciën* onder de Hervormden, alsof dezelve nog bestonden. Zijn Ed. kent echter, vertrouwen wij, de nieuwe kerkelijke organisatie derzelven; en dus behoort dit art. onder de *Errata* te worden doorgehaald.

Ook verdient het, dunkt ons, opmerking, dat de Heer BREDIE, bij het opgeven van *legenden*, *wonderwerken* enz. — veelligt om allen schijn van partijdigheid te vermijden — misschien wat *te stellig* nu en dan verhaalt. Zoo lezen wij, (om een enkel voorbeeld te noemen) IIde D. bl. 166, van Paus DEUSDEDIT: „Men vindt „geene bijzonderheden van hem vermeld, dan dat hij „zeer milddadig was en eenen melaatschen met eenen „kus van deze ziekte genas;" even alsof het laatste zoo geschiedkundig geloofwaardig ware, als het eerste. Behoorde men bij dergelijke dingen niet een: *men zegt*, of iets van dien aard, te stellen?

Wat verzuimde artikelen eindelijk nog betreft, vooral

betrekkelijk *Nederland*, willen wij vragen, of DA COSTA's *Bezwaren tegen onze Eeuw* niet onder letter behoorden? Maar veelligt kan hij bij de Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk, in onzen tijd, nog eene plaats bekomen.

Voor uittreksels is het werk niet vatbaar; maar verzekeren den Lezer, dat hij b. v. de art. BORGER, BROES enz. met genoegen zal lezen. Wij eindigen onze korte aanprijzende beoordeeling met den hartelijken wensch dat God den waardigen Schrijver verder lust, geduld en krachten schenke, om zijne taak wèl te voleindigen.

Op bovenstaande beoordeeling, den Redacteur van eene onbekende hand geworden en ons ter toetsing gezonden, zullen wij niets aanmerken, daar wij hoofdzakelijk met hetgeen is aangevoerd instemmen. De moeijelijkheid der eerste beginselen, vooral bij het zamenstellen van Woordenboeken, in aanmerking genomen, hebben wij alle reden, om met BREDIE's werk tevreden te zijn. Daar hij evenwel (IIde D. Voorb. IV.) de beoordeeling van daartoe bevoegde personen verlangt te zien, zoo wel als elke teregtwijzing en aantooning van misslagen, voldoen wij aan zijn verlangen, door onze aanmerkingen mede te deelen.

Het komt ons voor, dat nog levende personen even eens hadden kunnen en moeten vermeld worden. In een Woordenboek der Kerkelijke Geschiedenis zoekt men niet alleen zulken, die reeds door Geschiedschrijvers zijn vermeld, maar die ook in het vervolg verdienen in aanmerking genomen te worden. Verzuimt men dit laatste, dan levert men slechts uittreksels, die bij het verschijnen van andere geschiedkundige werken, zonder dadelijke aanvulling, te eenemale onvolledig zijn, en spoedig onbruikbaar worden.

Bij het vermelden van nog levende personen is men in de gelegenheid, om de ingeslopene feilen naauwkeurig verbeterd te zien. Hiervan vinden wij een voorbeeld

Prof. HERINGA (*), die zelfs door zijnen Collega CHRISTOPH. SAXE, in diens *Onomasticon Litt.*, verkeerd wordt voorgesteld, als voormalig Professor te *Groningen*, en welke dwaling ook door den anders naauwlettenden VAN KAMPEN, *Beknopte Geschiedenis der Letteren*, is overgenomen. Nog eene andere dwaling heeft die Hoogleeraar daar verbeterd, ten opzigte van zichzelven, en aangetoond, dat men dikwerf mistast in de twee Bisschoppen van *IJperen* en *Gent*, beide geheeten CORNELIUS JANSENIUS, als ook in GERARDUS KUYPERS, Predikant te *Dordrecht*, en den anderen, Professor te *Groningen*. Het verbeteren van zulke misslagen is gemakkelijker, wanneer de vermelde personen nog leven. Daarenboven is men dan minder in gevaar om partijdig te zijn. Het *audi et alteram partem* staat dan altijd voorop.

Onze voornaamste aanmerking geldt de wijze, op welke BREDIE zijne bronnen heeft geraadpleegd. Dit had eenigzins oordeelkundiger kunnen zijn, dan door hem is geschied. Wat wij eigenlijk bedoelen, zal uit het volgende kunnen blijken. Het verhaal van BREDIE, tegen hetwelk de andere Recensent iets heeft aangemerkt, nopens de gewaande mirakelen en bijgeloovige legenden, leiden wij daaruit af, dat hij te veel zijne bronnen is gevolgd, zonder zelf zijn eigen gevoelen te laten zien. In andere opzigten moge hieruit blijken 's mans onpartijdigheid; maar deze verliest niets, wanneer men het onderscheid tusschen waarheid en verdichting laat uitkomen.

Verder dient men, bij het raadplegen van oude bronnen, den tijd niet uit het oog te verliezen, die sedert verloopen is. Hetgeen KOK in zijn *Woordenboek* bij het woord COETUS heeft opgeteekend, is thans, ook ten opzigte van *Zeeland*, niet meer geldende. In *Oostvriesland* bestaat zulk een *Coetus* nog. AMMON is nog in leven. IJPEIJ schreef slechts de Geschiedenis geduren-

(*) *Oratio, de Auditorio Academiae Rheno-Trajectinae, variam olim fortunam experto, nunc praesenti eius conditioni adaptato*, pag. 164 sq.

de de achttiende Eeuw. BREDIE had AMM(
nu VON AMMON, behooren te vergezellen naai
den, als Opperhofprediker en opvolger van REINI
AMMON is nu de AMMON van IJPEIJ niet me(
werd federt een *Harmſiaan*, en is nu *regtzinnig*
als BREDIE hem voorſtelt, ſchijnt hij reeds ni
te leven. Het berigt van oude dagteekening moet
aangevuld. Anders levert men ſlechts een uittrekſ
welk ten opzigte van IJPEIJ's *Kerkelijke Geſchi*
door het *Register*, overbodig is.

Voorts moet men zorgen, dat, hetgeen in de b
zonder wordt opgegeven, niet *algemeen* worde g
Dit geldt b. v. het artikel BASEDOW. IJPEIJ
ſchreven (a. w. IVde D. bl. 228): „ In welk v
„ (BASEDOW) zijnen lezeren zoekt te overtuig
„ het ſtelſel van de *wederoprigting aller dingen* :
„ te ſtrookt met de beminnenswaardige eigenſcha
„ God; zijne bewijzen alleen ontleenende uit d
„ beſchouwing, welke de *Philoſophie* ons daa
„ vert, zonder de Goddelijke Openbaring in
„ raadplegen." BREDIE geeft iets anders op,
vond. Zie dat reeds door den vorigen Recenſen
wezen (*).

(*) Men kan op dit punt niet te voorzigtig zijn,
brengt brave mannen in verdenking. Men weet, we
tegen HESSELINK's *Woordenboek* is opgegaan. M
weet ook, hoe goed de Hoogleeraar zich heeft v(
in een ſtukje achter het tweede deel der eerſte uit
zijn werk. Indien al de meeningen, ook de *goede* m
der *Neologen* verfoeijelijke dwaling ademen, dan m
ook ophouden te gelooven, dat er een God is; wan
looft, volgens JACOBUS, de Duivel ook! Ook v
DEN heeft, in zijne *Verdediging van Bijbel en Ope*
Iſte D. bl. 568, 9, te voorbarig over den waardigen
LINK geoordeeld. Omdat hij met ſommige *Neolo*
verklaring van *eenige* plaatſen overeenkwam, wordt
door niet *in alles* hun medeſtander. Wie zoo uit he
dere tot het algemeene beſluit, heeft veel tegenſpra
den, vooral van hen, die niet behooren tot de eerſte

Daarenboven is het noodig, dat men verscheidene bronnen, die bij hetzelfde artikel in aanmerking dienen genomen te worden, zorgvuldig vergelijke, de eene uit de andere aanvulle, en geen artikel te boek stelle, vóór dat men alles tot een geheel heeft gebragt. Dit is daarom vooral noodig, omdat men ligtelijk gevaar loopt, door verscheidenheid van bronnen, ook verschil te zoeken in personen en zaken, die volkomen dezelfde zijn. De verscheidenheid der tale, in welke die bronnen voorkomen, maakt het gevaar van te zondigen nog grooter. Van weinig belang moge het schijnen, dat de onrustige ketterjager MARESIUS, Hoogleeraar te *Groningen*, nu eens genoemd wordt bij zijnen eigenlijken naam SAMUËL DESMARETS, artikel ALTING (JACOB), dan wederom MARESIUS, art. ANDLO (PETRUS AB), en CURCELLAEUS (STEPHANUS); ter voorkoming van verwarring was toch wel nuttig en noodig geweest, onder letter D., art. DESMARETS (SAMUËL), deze verscheidenheid van namen, aan denzelfden man gegeven, kortelijk te doen opmerken. Wij vinden intusschen daar niets hiervan. Onder letter F had het artikel FEVRE (JAQUES LE) eene bloote verwijzing kunnen zijn naar het vroegere FABER, (JACOBUS) *Stapulensis*. Doch beide deze voorbeelden, die ten minste in den Schrijver geene misvatting aanduiden, zijn van minder gewigt dan het voorbeeld, dat wij nu nog willen bijbrengen. Wij bedoelen de beide artikels ALBERT, bijgenaamd *de Groote*, Iste D. bl. 120 volg., en ALBERTUS MAGNUS, bl. 126 volg. Bij het eerste artikel zijn geraadpleegd VOSSIUS, *de Historicis Latinis*, DU PIN, BAYLE; bij het tweede, MOSHEIM en VAN HAMELSVELD. Offchoon in het eerste artikel naar het tweede verwezen wordt, moet men alleen uit het gelijksoortige, in beide artikels vermeld, opmaken, dat dezelfde persoon in beide

wers, maar tot de meer bedaarde beoordeelaars en regters. Wij behooren niet tot 's mans Kerkgenootschap; maar onze leus is: *Eere, wien eere toekomt!* De lezer verschoone deze aanteekening over den geleerden HESSELINK!

de artikels voorkomt. Eene bloote verwijzing van ALBERTUS MAGNUS naar ALBERT zou de duidelijkheid meer hebben bevorderd, en eene herhaling, van hetgeen zoo weinige bladzijden voorafging, hebben voorgekomen. Wie met een' oogopflag, flechts leest, waartoe het doel van een Woordenboek van zelve leidt, loopt ligt gevaar, dat buitendien kleine mannetje (*) voor twee perfonen aan te zien.

Eindelijk willen wij nog het een en ander mededeelen, dat, naar onze gedachten, te onregt is overgeflagen. Hiertoe brengen wij aanvullingen voor fommige artikels: AMMON, volgens hetgeen wij boven hebben aangemerkt. AGENDE, waar ook de zoo veel geruchts gemaakt hebbende *Kirchen-agende für die Hofkirche von Berlin* dient in aanmerking genomen te worden. ABRESCH. (PETRUS) Het vierde ftukje van diens voortreffelijke *Paraphrafis et Annotationes in Epist. ad Hebraeos* is ten jare 1817 te *Utrecht* bij DE KRUYFF in het licht gekomen, door de zorg van Prof. HERINGA. DATHE. (JOHAN AUGUST) Diens fchoone uitgave der *Philologica facra* van GLASSIUS had vooral ook vermelding verdiend. EBERHARD. (JOH. AUG.) Onder de tegenfchrijvers van dezen verdienen vooral ook eene plaats onze BORGER en VAN HENGEL, in hunne fchoone Verhandelingen bij TEYLER'S Genootfchap, tegen EBERHARD'S werk: *Geist des Urchristenthums*. Doch wij willen van deze noodige bijvoegfels verder niet fpreken. Het is ons genoeg, dat wij vaderlandfche Geleerden op dit werk opmerkzaam maken, opdat ook, door hunne aanmerkingen, in het een of ander vaderlandsch Tijdfchrift mede te deelen, dit wezenlijk belangrijk werk fteeds bruikbaarder en vollediger worde.

Reeds is ons een ander Tijdfchrift voorgegaan, in het aanftippen van eenige overgeflagene artikels, namelijk de *Godgeleerde Bijdragen* des vorigen jaars, IIte D. b-

(*) Hij was zoo klein, dat hij, bij den Paus ten voetkus toegelaten, door dezen aangemaand werd om op te ftaan, nadat hij reeds een' geruimen tijd geftaan had.

408 volgg. Doch, daar wij niet in de gelegenheid zijn, dezelve thans te raadplegen, zullen wij, onbekommerd, of wij dezelfde artikels aanvoeren, alleen datgene opgeven, wat ons, zonder lang zoeken, nu in het oog valt. ABRESCH. (FREDERIK LODEWIJK) AUGUSTI. (JOH. CH. WILH.) BALLENSTEDT. (H. C.) BARKEY. (N.) BAUER. (G. L.) BOSCH. (BERNARDUS) BOSVELD. (PAULUS) BRENNEKE. (JAKOB ANDREAS) BRETSCHNEIDER. (CARL GOTTLIEB) BROWN, (WILLEM LAURENS) voorheen Professor te *Utrecht*. CALKOEN, (J. F. VAN BEECK) wegens zijne Verhandeling tegen DUPUIS en VOLNEY. CORRODI. (H.) EHRENBERG. EICHHORN. EICHSTÄDT. EWALD. EYLERT. FICHTE.

Het is evenwel gemakkelijker, de fouten aan te wijzen, dan middelen te beramen, om dezelve weg te nemen of voor te komen. Het boven aangehaald werk van VAN EENDEN levert het een en ander op, dat bruikbaar is; en ten opzigte van verdienstelijke mannen, die in ons vaderland, bijzonder te *Utrecht*, geschitterd hebben, vindt men nergens beknopter en vollediger onderrigt, dan bij HERINGA, in de boven aangehaalde *Oratie* en aanteekeningen. Naar volgorde vindt men daar, bl. 133—161, alle de Hoogleeraren vermeld, die eerst aan de *Doorluchte School* en naderhand aan de *Akademie* het Hoogleeraarsambt bekleed hebben. Wij wenschen hartelijk, dat BREDIE, bij het afwerken zijner taak, in de gelegenheid zal zijn, om dit voortreffelijk werk te raadplegen. Bij artikels, als HAMELSVELD (IJ. VAN), ROIJAARDS (H.), BROWN, heeft men bijna niets anders in te zien. Voor DE PERPONCHER is bijzonder de *Oratie* van H. ROIJAARDS (1820) belangrijk; zoo ook bij het vermelden van D. A. WALRAVEN de *Oratie* van H. C. CRAS, te *Amsterdam* gehouden, *in* WALRAVENI *memoriam*, ten jare 1804.

Ook ter verbetering van het reeds door BREDIE geleverde is bijzonder dienstig HERINGA's werk. Wij

hadden wel lust, dit ten opzigte van de *drie* BURMANNI; (en niet, zoo als BREDIE opgeeft, *twee*) alle genoemd FRANCISCUS, vader, zoon en kleinzoon, te toonen. Doch ons verslag beslaat reeds genoegzame ruimte; en daarom eindigen wij met den wensch, dat BREDIE zijne taak nog gelukkiger voleindige, dan hij dezelve is begonnen.

Geschiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk, door A. NEANDER. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Iste Deel. Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In gr. 8vo. VIII en 351 Bl. f* 3-60.

Offchoon wij eenen afkeer hebben van die vertalingszucht, welke onzen leeftijd bijzonder kenmerkt, zien wij echter met groot genoegen goede en nuttige werken van elders overgebragt, zelfs uit *Duitschland*, van waar men ons zoo veel onnuts, ja, voor ons bezadigd godsdienstig gevoel, nadeeligs, in onze taal opdischt, dat Recensent alleen bij de woorden, *uit het Hoogduitsch vertaald*, die hij op den titel van een Nederduitsch werk geplaatst ziet een' onwillekeurigen tegenzin ondervindt. Daar wij, des niettemin, onpartijdig begeeren te zijn, als wetende, dat er in Duitschland veel goeds en schoons, ook over de Godsdienst, uitkomt, lazen wij de Voorrede des Vertalers, en zagen weldra, dat dit werk van NEANDER op raad en onder het geleide van onzen beroemden vaderlandschen Godgeleerde, VAN HENGEL, vertaald was geworden. Ook vinden wij in het werk zelve zeer veel waardoor het ons voorkwam de eer van eene Nederduitsche vertaling waardig te zijn. *Het doel van den Schrijver was*, zoo als in gezegde Voorrede met regt wordt opgemerkt, *in de werkingen des Christendoms deszelfs Goddelijke kracht, en in de lotgevallen der Christelijke Kerk eene vraagbaak voor volgende tijden aan te wijzen; de stichtelijke onderwijzingen en vermaningen, in de geschiedenis der Kerk voorhanden, op te zamelen*

eene wetenschappelijke en praktikale behandeling der Kerkgeschiedenis te vereenigen, en alzoo te gelijker tijd voor verstand en hart nuttig te wezen. Dit doel steeds voor oogen houdende, heeft hij in zijn werk den glans der nieuwheid met belangrijkheid, het aangename met het nuttige weten te vereenigen. Of, echter, de vertaling *eene behoefte* was *voor de bewoners van ons vaderland*; op deze vraag, welke de Vertaler zichzelven ook doet, zouden wij niet even beslissend durven antwoorden. Het nuttige van het werk, vooral bij de beoefening der Godgeleerdheid en Kerkelijke Geschiedenis, erkennen wij zeer gaarne. Ook willen wij hem wel toegeven, dat, offchoon de Hoogduitsche taal nog al bekend is bij die genen, voor wie dit werk eigenlijk is bestemd, het evenwel *iets anders is, niet onbekend te zijn met de Duitsche taal; iets anders, eenen wijsgeerigen en diepzinnigen Schrijver in deze taal overal te kunnen volgen, de verschillende woorden en zegswijzen uit andere talen, of uit de stelsels der latere wijsgeeren in de taal der tegenwoordige Duitschers overgenomen, in al derzelver kracht te verstaan.* Met dat al twijfelen wij, of de vertaling *eene behoefte* kan genoemd worden, wanneer dit woord in de gewone beteekenis genomen wordt. *Onmisbaar* of *volstrekt noodzakelijk* zal het werk zelve, en dus ook de vertaling, niet kunnen geacht worden te zijn. Wij voor ons, intusschen, beschouwen het werk als alleraanbevelingwaardigst, en zijn overtuigd, dat de Vertaler zeer wel gedaan heeft, met hetzelve in onze taal zóó te geven, als hij het gegeven heeft. Veel moeite toch heeft hij aan deze vertaling moeten besteden, blijkens hetgeen hij verder in zijne Voorrede meldt.

Wat nu het werk van NEANDER betreft, welks vertaling wij aanvankelijk voor ons hebben, hoe groot het worden zal, is niet te bepalen, dewijl, volgens de Voorrede, aan deszelfs voltooijing door den Schrijver nog gearbeid wordt. Dit eerste Deel behelst de eerste afdeeling der Geschiedenis van de vestiging en vroegste uitbreiding des Christendoms. Vooraf gaat eene zeer belangrijke In-

leiding. Deze bevat, na eenige korte aanmerkingen, twee afdeelingen: de eerste geeft een algemeen overzigt van den godsdienstigen toestand der Grieken en Romeinen, ten tijde van de vestiging en vroegste uitbreiding des Christendoms; in de tweede vindt men een algemeen overzigt van den godsdienstigen toestand der Joden van dien tijd. Beide deze afdeelingen, schoon niets nieuws kunnende behelzen, zijn echter, zelfs voor een kundig Lezer, op een belang inboezemende wijze bewerkt. Hierop volgt de Geschiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk, gedurende de drie eerste eeuwen; doch alleen de eerste afdeeling dezer Geschiedenis, waarin gehandeld wordt over de uitbreiding des Christendoms, over de vervolgingen tegen de Christelijke Kerk, en over de bestrijding der Christelijke leer door Heidensche Schrijvers: deze drie bijzonderheden worden behoorlijk ontwikkeld en gestaafd. Eindelijk ontvangen wij eenige Aanteekeningen, meestal van NEANDER, en voor een zeer klein gedeelte van den Vertaler. Deze toch, hoezeer met zijnen Schrijver ingenomen, laat nu en dan blijken, dat hij van een ander gevoelen is.

Wij verlangen naar het vervolg van dit schoone, nuttige en goed vertaalde werk.

Over het gebruik van de Chlorure de soude en Chlorure de chaux, door A. G. LABARRAQUE; *vertaald en met Aanmerkingen, betreffende de bereiding, zamenstelling, eigenschappen en het gebruik dezer Zouten toegelicht*, door A. H. VAN DER BOON MESCH, *Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, en Lector bij de Wis- en Natuurkundige Faculteit aan de Hoogeschool te Leyden, enz. Te Leyden, bij* Haak en Comp. 1827. *In gr. 8vo.* 138 *Bl. f* 1-50.

De Heer VAN DER BOON MESCH heeft een verdienstelijk werk gedaan, met over het gebruik der *Chlorures* opzettelijk te schrijven. Er was wezenlijk behoeft

aan zulk eene aanwijzing. Er is wel hier en daar het een en ander over deze in zoo vele opzigten hoogstnuttige middelen in het midden gebragt, doch alles stukswijze, en het werkje van LABARRAQUE is ook niet in elks handen. Menigeen verlangde, bij het aanprijzen van de *Chlorures*, wat meer daarvan te weten, en wenschte een voorschrift te hebben, hoe men die middelen op het voordeeligst bereiden kan, en in welke gevallen men dezelve aanwenden moet. Zeer welkom is ons dus dit geschrift, waarin aan dat verlangen en die behoefte zoo gelukkig voldaan wordt; en wij achten het voor het publiek belangrijk te zijn, van deszelfs inhoud een kort overzigt te geven.

Nadat de Vertaler, in zijne Voorrede, de geschiedenis van de ontdekking en het gebruik der *Chlorures* vermeld, en hieromtrent minder bekende zaken heeft medegedeeld, volgt het werkje van LABARRAQUE, van bl. 1—48; waarin wij het genees- en heelkundig en het meer huisselijk gebruik van de *Chlorure de chaux* en *Chlorure de soude* vinden uiteengezet, en alles, zoo door de vermelding der gevallen, als van het gezag van bekende Geleerden en de besluiten van het hooger bestuur van Frankrijk, ondersteund en bekrachtigd. Van bl. 48—136 volgen de Aanmerkingen van den Vertaler, die zich voornamelijk bepalen bij de bereiding, de zamenstelling, de eigenschappen en het gebruik dezer zouten.

De Schrijver handelt eerst over de zuiverheid der stoffen, die men ter ontwikkeling van *chlore* gebruikt, en de hoeveelheid, waarin dezelve moeten gebezigd worden. Hij geeft de kenmerken der zuiverheid en onzuiverheid, vooral van den bruinsteen, op, en de middelen ter zuivering van dezelve voor fabrikanten, daar het gebleken was, dat men door de onzuiverheid der middelen bij de fabrijkmatige bereiding der genoemde zouten veel verlies lijden kon. Hierna bepaalt hij de evenredige hoeveelheid, waarin de bruinsteen, het keukenzout, het zwavelzuur en het water behooren gebruikt te worden, en toont proefondervindelijk het gebrekkige van sommige voorschriften aan: de door hem gebezigde en met grondige

bewijzen aangeprezene evenredigheid is één deel bruinſteen, één deel keukenzout, twee deelen geconcentreerd zwavelzuur, met twee deelen water verdund; welk voorſchrift de Schrijver, uit ſcheikundige inzigten en uit de ondervinding van hen, die de *Chlorure de chaux* fabrijkmatig bereiden, als het beste aanprijst, leverende dit mengſel koud eene groote hoeveelheid *chlorgas*, en behoevende niet dan op het laatst verwarmd te worden; het komt ook het best overeen met de zamenſtelling der aangewende ſtoffen. Hierna handelt de Heer VAN DER BOON MESCH over de verbindingen van het *chlore* met de zuurſtof, en doet dit des te naauwkeuriger, dewijl men door de juiste kennis dezer verbindingen beter in ſtaat is, om te beoordeelen, wat er bij de bereiding der *Chlorures* plaats heeft, en welke de eigenlijke zamenſtelling dezer zouten is: wij vinden alzoo de bereiding, vorming en eigenſchappen van het *chloroxyde*, *chlorigzuur*, *chlorzuur* en *geoxydeerd chlorzuur* opgegeven van bl. 63—77, en daarbij een voorſtel, om deze zuren betere en met de nomenclatuur in de Scheikunde meer overeenkomende benamingen te geven. Nu volgen de bereiding dezer zouten, de opgave, hoe men hiermede in het groot in de fabrijken te werk gaat, en de beſchrijving van de werktuigen, die hiertoe met voordeel in gebruik zijn; waarna wij het groot vraagpunt, *welke is de zamenſtelling dezer zouten*, van bl. 85—104 behandeld vinden. Nadat de ſcheikundige onderzoekingen van de *Chlorure de chaux* door DALTON, WELTER, THOMSON, GROUVELLE, URE, GAY-LUSSAC en HOUTON-LABILLARDIERE zijn vermeld, waaruit blijkt, dat zij deze zouten houden voor verbindingen van *chlore* met kalk en ſoda, en alzoo met geoxydeerde ligchamen, begint de Schrijver zijne meening te ontwikkelen, dat de zoogenaamde *Chlorures* verbindingen van kalk en ſoda met *chlorigzuur* of met *chlore* in den tweeden graad van oxydatie zijn. Hij bewijst dit door de eigenſchappen van het *chlorigzuur* en der *Chlorures*, door eene betere verklaring van de oorzaken der bleeking door het

chlorgas, door het bleekwater van BERTHOLLET en de *Chlorures*, door de vorming van het *kobalt-ſuperoxyde* uit het *kobaltoxyde* door behulp van de *Chlorure de chaux*, door de ſcheikundige verklaring der verſchijnſelen, die bij de bereiding dezer *Chlorures* en dier zonderlinge en onopgemerkte verſchijnſelen, die bij de daarſtelling van de *chlorzure potasch* plaats hebben. Vervolgens merkt de Schrijver op, dat het nimmer als een bewijs tegen het beſtaan van *chlorigzure* zouten kan worden aangevoerd, dat het *chlorigzuur* zich niet onmiddellijk met eene zoutvatbare grondlaag kan verbinden; en eindelijk beſtrijdt hij de meening, dat de enkelvoudige ſtoffen zich en met enkelvoudige en met zamengeſtelde of geoxydeerde ligchamen kunnen vereenigen. Dit gedeelte van het werkje bevat veel oorſpronkelijks, en heldert den aard der *Chlorures* duidelijk op: het verdient de opmerking der Scheikundigen: de naam van *Chlorures* moet, volgens den Schrijver, in dien van *Subchlorites* veranderd worden. Hierop vinden wij de meest kenſchetſende eigenſchappen der zouten opgegeven en derzelver ontleding door het koolzuurgas; waarna de Schrijver over de proefmiddelen handelt, die gebruikt kunnen worden, om de ſterkte en de waarde der *Chlorures* te bepalen, en alzoo over den *chlorometer* van GAY-LUSSAC en de wijze van beproeving van DÉCROIZILLES, HOUTON-LABILLARDIERE, LABARRAQUE en URE. Het werkje eindigt met de aanwijzing van het technisch, genees- en heelkundig en huisſelijk gebruik der zouten, waarbij aangelegene waarnemingen bijeengebragt en de gevallen aangetoond worden, waarin de *Chlorures* met vrucht kunnen aangewend worden. Met genoegen zag de Recenſent, dat de Schrijver de waarnemingen zijner landgenooten niet verzwegen heeft.

Uit dit verſlag zal de nuttige ſtrekking van des Schrijvers arbeid genoegzaam gebleken zijn. Wij brengen hem daarvoor onzen dank. De Heer VAN DER BOON MESCH heeft eene proeve gegeven, dat in hem de toegepaste Scheikunde eenen oordeelkundigen en vaardigen

beoefenaar vindt. Hij ga voort op dien weg, om zijne landgenooten van dienst te zijn. Van zijne vlijt, vindingrijkheid, voortvarendheid en welingerigte studie verwachten wij veel.

Redevoering van C. J. C. REUVENS, *over het verband der Archæologie met de hedendaagsche Kunsten, gehouden den 23 Sept. 1826, bij het aanvaarden van het gewoon Hoogleeraarsambt, bijzonder in de Archæologie, aan de Hoogeschole te Leyden. Uit het Latijn, door* P. O. VAN DER CHIJS. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. *VIII en* 74 *bl. f* :-90.

Toen de Hoogleeraar REUVENS in 1818 het buitengewoon Hoogleeraarsambt in de *Archæologie* op *Hollands* Hoogeschool aanvaardde, was dat vak sinds eene reeks van jaren met minder ijver behandeld. Men had, ja, de verzameling van PAPENBROEK; maar dit was dan toch waarlijk voor eene Akademie als *Leyden* geen *Museum*, dat men de vreemdeling kon vertoonen, en over het vak zelve der Kunstgeschiedenis werden, zoo verre wij weten, geene lessen gegeven De onverpoosde ijver des Hoogleeraars, die moeite noch kosten ontzien heeft, om in dit vak den vaderlandschen roem te handhaven, en ons op de hoogte van andere Volken te plaatsen; de ongemeene milddadigheid des Konings, die bepaaldelijk deze studie, welke geene geringe uitgaven vereischt, door aankoopen uit verschillende landen heeft aangemoedigd, — hebben thans de *Leydsche* verzameling tot eene hoogte opgevoerd, der Hoogeschole en haren roem allezins waardig, en aan welke slechts ééne zaak ontbreekt, ruimte ter plaatsing en behoorlijke schikking. Elk beminnaar der kunsten en oudheden heeft dus de aanstelling van dezen ijverigen Geleerde tot *gewoon* Hoogleeraar in zijn vak toegejuicht. Het was te verwachten, dat

zijne Intreêredevoering over eenig gedeelte zijner geliefkoosde ſtudie zou loopen. Hij heeft daartoe het verband der *Archæologie*, of *kennis van oude Gedenkſtukken*, met de Kunſten gekozen. Inderdaad een zeer gewigtig en natuurlijk verband! Nogtans heeft de Hoogleeraar zijn onderwerp niet in deszelfs volle uitgebreidheid behandeld, waartoe de tijd hem ontbrak. Hij vertoeft hoofdzakelijk, en bijkans uitſluitend, bij de *Bouwkunde*, en wel bij het verſchil tusſchen den ſtaat dier kunst in *Frankrijk* en *Nederland*. De reden daarvan is eenvoudig. De Hoogleeraar had een aantal bouwſtoffen tot de Geſchiedenis der Bouwkunde in ons Vaderland verzameld, doch het veld te ruim en zijnen tijd te bekrompen geoordeeld, om dit plan volledig door te zetten. Hij wilde dus deze bouwſtoffen bij de gezegde Intreêredevoering gebruiken; en hij heeft daaraan zeer wel gedaan. Alleen zij het ons vergund, op te merken, dat de titel der Redevoering dan wat ruim geſteld is; en, daar ſlechts op het ſlot der Redevoering een enkel woord van de andere kunſten gezegd wordt, zou men het ſtuk zeer gevoegelijk kunnen noemen, *over het verband der Archæologie met de Bouwkunde*. Deze invloed wordt dus betoogd: *Frankrijk* bezit veel ſchoonere en met meer ſmaak opgetrokkene gebouwen, dan *Nederland*. Wat is hiervan de reden? Niets anders dan de invoering van den *antieken* ſmaak uit *Italië* door Koning FRANS I in de zestiende Eeuw, die vervolgens nog meer beſchaafd en ontwikkeld is. *Nederland* heeft zoo iets niet gehad. De Bouwkunde heeft in onze Noordelijke Provinciën eigenlijk nimmer gebloeid, (wel in de Zuidelijke; men denke ſlechts aan de Kerk van *Antwerpen*, het Raadhuis te *Leuven*, enz.) Hiervoor vindt de Hoogleeraar drie oorzaken; gebrek aan natuurlijken ſteen, de langdurige burgerlijke en *Spaanſche* oorlog, en de Hervorming. Tot de oudere *Byzantijnſche* of *Nieuw-Griekſche* bouworde (met zuivere bogen), zoo wel als tot de latere, verkeerdelijk zoo genoemde, *Gothiſche* (met ſpitſe bogen), behoort *harde ſteen*; en deze ontbreekt in *Noord-Nederland*, waar men zich met tuf-

of bakfteen behelpen moet, en waar zelfs de naburige Bentheimer fteen te veel van vervoer kost. Dus hebben wij ook bijkans geene overblijffelen der eerstgemelde bouworde; en die der tweede, hoezeer menigvuldiger, zijn naakt, van fieraden ontbloot, en vertoonen niets van dat treffende, 't welk de *Gothifche* kerken in andere landen verheerlijkt. (Het zij ons vergund, den Hoogleeraar te vragen, of dit niet wat onbepaald gefteld is? Moet de *Gothifche* bouworde, waarin men het ten Hemel opftrevende, het reusachtige, toch ook in zijne foort bewonderen moet, dan altijd fieraden en krullen hebben, om te behagen? Dit komt ons minder noodzakelijk voor. O ons maakt de *Groote Kerk* te *Haarlem* altijd, althans van buiten, een' diepen indruk, en wij vinden daarin hoe naakt zij dan ook moge wezen, iets grootsch, iets hartverheffends. Meer andere van dien aard zouden wij kunnen opnoemen.) De tweede reden zijn de burgerlijke oorlogen. (Deze waren ons echter met *Frankrijk* ten tijde der *Ligue* gemeen.) Het is waar, dat met de Hervorming, behalve de waarlijk bejammerenswaardige fchade aan beeldhouw- en fchilderwerken, vele beelden en verfierfelen aan de kerken vergruisd zijn; maar waarlijk, die *heiligenbeelden in nisfen* en *monnikskappen* wijken dan toch zoo hemelsbreed af van de modellen van goeden fmaak, die door de *Italiaanfche* kunftenaars onder FRANS I naar *Frankrijk* gebragt zijn, dat wij derzelver gemis niet zoo bijzonder behoeven te bejammeren. (Alleen de vernielde Abdij te *Egmond* is misfchien een zwaar, een onherftelbaar verlies.) Doch de Hoogleeraar fchrijft het gemis eener goede Bouwkunde der Natie zoo hoog aan, dat hij zelfs het woord *fchoon* of *fraai* daardoor uit den dagelijkfchen omgang verbannen, en door *mooi*, of *lief*, of *netjes* vervangen acht. Dit gaat toch blijkbaar te verre. Zou de befchaving en het fchoonheidsgevoel zoo geheel afhankelijk zijn van de monumenten der Bouwkunst? Alsdan gelukkig *Keulen*, waar zich deze gedenkftukken bijkans uit alle tijdperken vertoonen; van de Oud-*Romeinfche* Bouwkunst in de Kerk *Marie in het Kapitool*,

van de *Byzantijnſche* in de *St. Geryons*-kerk, van de dusgenaamde *Gothiſche*, eindelijk, in den wereldberoemden Dom, misſchien met den *Straatsburger Munſter* en de *Westmunſter*-kerk het meesterſtuk dier bouworde. En nu, waar is het *ſchoonheidsgevoel*, dat de *Keulenaars* zoo bijzonder onderſcheidt? Men zie ſlechts op hunne naauwe en kromme ſtraten, het ellendige voorkomen hunner huizen, wanneer men de hoogst geringe bijdrage der in *Keulen* geleefd hebbende perſonen tot de masſa der beſchaving, in vergelijking b. v. met *Amſterdam* (dat toch geenen Dom heeft), niet wil in aanmerking nemen. De aanmoediging tot de beoefening der Bouwkunst is dus wel nuttig bij ons Volk, maar wij gelooven toch niet zoo dringend noodzakelijk als het hier voorkomt. De Hoogleeraar heeft ééne reden tot den minderen bloei der *burgerlijke* Bouwkunde niet genoemd. Zij ligt in de noodzakelijkheid der *waterbouwkunſtige werken*. Wij mogen in onze Noordelijke gewesten geene trotſche Kerken of Raadhuizen met *Gothiſche* lieraden hebben; wij hebben *Katwijker* ſluizen, *Helvoetſluizer* dokken, *Noordhollandſche* kanalen, minder ſchitterend, maar nuttiger, dan gene. Deze bedenking is den Heere COLLOT D'ESCURY in *Hollands Roem* niet ontſnapt.

De vertaling van den Heer VAN DER CHIJS, dien Z. M. tot hulp des verdienſtelijken Hoogleeraars in zijne oudheidkundige werkzaamheden heeft aangeſteld, is voortreffelijk. Wij hebben dezelve met den *Latijnſchen* tekst der Redevoering (mede dit jaar uitgekomen) vergeleken, en haar overal zeer getrouw, hoewel niet ſlaafsch, gevonden. Zij leest overal als een origineel, en heeft niets van die ſtijfheid, welke ons menigmaal in vertalingen uit *Latijnſche* werken, en vooral Redevoeringen, heeft gehinderd. Niettegenſtaande hetgeen wij op dit ſtuk meenden te moeten aanmerken, heeft hetzelve ons door de nieuwheid en belangrijkheid des onderwerps en de wijze van behandeling zeer bevallen; en het wordt nog nuttiger door een bijvoegſel, de opgave van werken over de Bouwkunst der Middeleeuwen behelzende. Dat

vertaald werd, was, indien het eenigzins doel zou treffen, noodzakelijk: want alle liefhebbers en bevorderaars der Bouwkunst lezen juist geen *Latijn*.

Geschiedkundige Galerij der beroemdste Duitsche Helden. Van de oudste tijden af tot op de tegenwoordige eeuw. Naar het Hoogduitsch van Dr. CARL VENTURINI, *door* A. BRUGGEMANS. *II Deelen. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. *Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. *In gr. 8vo. Te zamen* 1023 *Bl. f* 7-80.

Er ligt den lezer weinig aan gelegen, te vernemen, waarom, buiten onze schuld, zoo laat dit werk wordt vermeld. Ook kunnen de lotgevallen van één enkel exemplaar weinig belangstelling opwekken.

De Schrijver schijnt voornemens geweest te zijn, de voornaamste *Duitsche* Helden letterlijk *ten tooneele* te voeren. Dit blijkt reeds uit den oorspronkelijken titel van het voor ons liggende werk: *Deutsches Heldenbuch. Historisch-dramatische Darstellung der grössten Deutschen Männer, welche für vaterländische Freiheit ruhmvoll kämpften. Von der altesten bis auf unsere Zeit fortgeführt.* Te oordeelen naar hetgeen ons aangaande HERMANN, Hertog der *Cheruskers*, in deze twee lijvige deelen is geleverd, moest het geheel van eene buitensporige uitvoerigheid zijn. Neemt men alleen de *Duitsche* Helden in aanmerking, die in onzen tijd geen minder hatelijke onderdrukkers, dan de toenmalige *Romeinen* waren, hebben helpen overwinnen, dan komt ons reeds het plan als te reusachtig voor, om, ik zal niet zeggen door éénen man behoorlijk uitgevoerd, maar door het Publiek met belangstelling ontvangen en gretig gelezen te worden. Men denke hier maar aan BLÜCHER, BÜLOW, BRUNSWIJK-OELS, WITGENSTEIN en aan zoo velen, als men zich hier gemakkelijk zal herinneren. Bij het ver-

jen van zoo vele en zoo uitvoerige schetsen verde tijd, en daarmede ook de grootste belangstelling duurgekochte vrijheid. De weinige jaren, sedert ugelijke gebeurtenissen vervlogen, bevestigen, heeze vergeetachtigheid, ook van *Nederlanders.* Het ons daarenboven onmogelijk voor, dat vele *Duit-* ïelden in zulk eene Galerij kunnen geplaatst wor- Dergelijke *dramatische* voorstelling, als welke hier ERMANN en diens tijdgenooten geleverd is, onuitvoerbaar bij het vermenigvuldigen van ge- :undige gedenkstukken. De tijd van HERMANN t tot den *Mythischen* leeftijd; dat is, tot den zoo- 1, bij welken latere Schrijvers de *Mythen* eer *uit-* dan *vinden.* Op zulk een' verren afstand neemt et zoo naauw niet, omdat men niet algemeen op tegen de wezenlijke geschiedenis kan betrapt wor- Verouderde zeden en gebruiken dekken den Schrij- j voorkomende misvattingen, en de voorgewende s blijven altijd-bruikbare verdedigingmiddelen bij grijp. Doch bij het zwijgen der *poëzij* van de Ge- nis leeft het *proza.* HERMANN kan beter *dra-* *h* worden voorgesteld dan de HOHENSTAU- vooral beter dan BLÜCHER of BÜLOW.

NTURINI nam alzoo eene taak op zich, wel- ie meer zij onzen tijd naderde, te minder uitvoer- oest worden. Het is goed, dat hij alleen HER- t heeft behandeld. Het volgende moest van zelve ken. Daarom is het beloofde in de pen gebleven, :twelk wij ook niet verlangen.

er volgende rubrieken handelt VENTURINI *zij-* ERMANN af: I. *Stamvaders der Duitschers.* *overleveringen. Woonplaatsen en volkskarakter.* *:stgesteldheid onder Duitschlands oude Volken. De* . *De Katten. De vrije Sakſen en hun eigenlij-* *stand. Rome's staatkunde in die woelige tijden.* HERMANN'S *afkomst. Zijne jeugd, zijne op-* *g, en zijne vorming in de Romeinsche wapenschool.* *et Volksverbond in Neder-Duitschland, ter wraak-*

oefening over geschondene eer, regten en vrijheid. De vernielende veldslag in het Teutoburger-woud. Dit vindt men in het eerste deel. Het tweede behelst: I. *Gesteldheid van Rome bij de tijding van* VARUS *nederlaag. Onmiddellijke gevolgen van dezelve in Germanië.* II. *Bewegingen in Rome bij den dood van* AUGUSTUS. *Opstand der Legioenen aan den Rijn. Togt van* DRUSUS GERMANICUS *tegen de Marsen en Katten.* III. *Nieuw verraad van* SEGESTES. THUSNELDA *in de magt der Romeinen. Algemeene oorlog in Neder-Duitschland.* IV. *De laatste veldtogt van den jongen* DRUSUS *in Neder-Duitschland. Slag op de Idistavische vlakte. Ram spoedige terugtogt van het Romeinsche leger. Laatste tijding van* THUSNELDA. V. *Gesteldheid van Neder-Germanië, na het eerste tijdvak van den Romeinschen oorlog.* HERMANN's *krijgstogt tegen den Markbod Opper-Duitschland.* VI. HERMANN's *dood.* — Dieper kunnen wij ons met den inhoud van dit werk niet inlaten.

Betrekkelijk is ons oordeel over de waarde dezes werks. Ter uitspanning en vermaakshalve in handen genomen, heeft deze Historische Roman veel vooruit boven de duizend en één Romans, welke waarschijnlijkheid noch wezenlijkheid bezitten. Doch ter aankweeking van vaderlandsliefde en ter aanvuring van heldenmoed bezit geen Roman eenige waarde, al is deszelfs Schrijver ook de beroemde C. VENTURINI. Ongelukkig het Volk, dat daartoe aan *zijne* vaderlandsche *Geschiedenis* niet genoeg heeft!

Het Hof van Holland, onder de Regering van LODEWIJK BONAPARTE, *door een' Auditeur. Uit het Fransch vertaald. Met Aanteekeningen. Te Amsterdam,* bij de Erven H. Gartman. *In gr. 8vo. VIII en 307 bl. f 2-60.*

Na de verschijning der *Documens historiques* van den geweezen' Koning van *Holland* dachten wij geene verdere berigten wegens die kortstondige Regering meer te zullen bekomen. Hier nogtans levert ons een *Franschman*, een ondergeschikt

NAPOLEON's Broeder, een verslag van het-
iens Regering alhier zou zijn voorgevallen. De
ɔmen veelal met die *Documens* overeen, of zijn
. daaruit genomen; en buiten deze vindt men
ıelijk een aantal nietige Hof-*intrigues*, verslag
ıbeduidende verrigtingen des Konings, wanneer
ıet staatzaken bezig hield, wegens de vermaken
:ans wispelturigheid in het wegzenden zijner on-
nbtenaars en bedienden, en eindelijk eenige *ga-*
:n, hetzij van den Schrijver zelven, hetzij van
ıetzij van anderen, die zeer goed hadden kun-
ı, en die zekeren jong overledenen Grootmaar-
t Paleis des Konings geene eer aandoen, wiens
: de vrouw van een' *Spaanschen* krijgsgevangen'
en Officier zelven in een zeer schandelijk en-
cht verschijnt. Doch waartoe deze schandkro-
? Het boek had eigenlijk wel onvertaald kun-
ıaar, zoo het nu eenmaal overgezet *moest* wor-
ln geene betere handen gevallen zijn. De Ver-
ıar een zeer kundig man, die niet alleen zijne
alle *Gallicismen*, zeer goed verrigt heeft, maar
plaatsen, waar de Schrijver zijne deerlijke on-
onze zeden, gewoonten en geschiedenis met
che onbeschaamdheid durft ten toon spreiden,
gtwijst, en daarbij zelf eene *soliditeit*, eene
ɔngste gebeurtenissen, zelfs aan het Hof van
eene regtvaardigheid in de beoordeeling van
en een' echt vaderlandschen geest aan den dag
:r de thans zoo talrijke klasse der Overzetters
:eldzaamheid zijn.

:rachten eenige weinige algemeene trekken op
ie in dit werkje voor den *Nederlandschen* Le-
ʼan belang kunnen zijn. LODEWIJK was ze-
en wispelturig in het wegzenden, zelfs van
ren en bedienden, waarop hij vroeger bijzon-
ıeen; maar het waren bijna uitsluitend *Fran-*
lks te beurt viel. De Schrijver is daarover ge-
ıij zelf een *Franschman* is; (hem schijnt nog-
t te beurt gevallen te zijn, daar hij tot op het
DEWIJK's Regering als ooggetuige spreekt)
n met reden vooronderstellen, dat de ongeluk-
eermalen zijne dienaren betrapt heeft op on-

geoorloofde briefwisfeling, hetzij met NAPOLEON's Sta: dienaren, hetzij met de Koningin HORTENSIA, met we de Koning in volflagene verdeeldheid leefde; eene vrou die *Holland* geen goed hart toedroeg, die den geheelen I ftaat, en misfchien wel zelfs burgerlijke en ftaatsbedier gen, uitfluitend aan *Franfchen* wilde zien toebetrouwd, door welke misfchien haar minnaar (dit toch is geen geh meer) NAPOLEON veel uit *Holland* vernam, hetwelk hij i weten, of althans zóó niet vernemen moest. Had LOI WIJK dit van eenigen ondervonden, zoo was het niet on tuurlijk, dat hij meer *Franfchen*, en eindelijk allen begon wantrouwen, naarmate hij zich meer van de degelijkheid opregtheid van den *Hollandfchen* volksaard leerde overtuig Het is echter te begrijpen, dat deze afgedankte *Franfch* nu met gif en gal, niet alleen tegen LODEWIJK, maar tegen de *Hollanders*, die zij dachten dat hun den voet ge hadden, vervuld, thans met verdubbelden ijver dezelv misfchien door middel van HORTENSIA, bij den alver genden tiran hebben gelasterd; zoodat de beklagenswaar Naamkoning van *Holland*, juist door den maatregel, dien nam om zich te beveiligen, te dieper in het ongeluk ft te. Een bewijs daarvoor levert de brief, door NAPOLE op 21 Dec. 1809 aan zijnen Broeder gefchreven, waarin zich vooral over het *verjagen der Franfchen* beklaagt; ie hetwelk dan ook een voorwendfel tot de berooving en daa gevolgde inlijving van het Koningrijk aan de hand gaf. —' andere wordt de reeds aangeftipte ongelukkige betrekking ' LODEWIJK tot HORTENSIA beter uiteengezet, dan wij i ergens gezien hebben. Eerstgenoemde kon zich, kieschhe halve, daarover in de *Documens* niet zoo breed uitlaten (fch voor verftandigen daaromtrent genoeg gezegd is): hier men, hoe de verdeeldheid reeds fpoedig na 's Konings ko tot den troon zigtbaar werd; hoe HORTENSIA meer de ' maken van *Parijs* beminde, dan de bedaarde zeden van *land*. *Den Haag* was haar niet eens levendig genoeg; zou het *Utrecht* geweest zijn? De *Franfche* Schrijver v de verwijdering der Echtgenooten ergerlijk, en wilde w dat LODEWIJK *gezag* gebruikt had, om HORTENSIA te te houden; doch wij zijn het met den Vertaler eens, dat de kwaal erger zou gemaakt hebben, blijkens hare, door i POLEON, nu hij met MARIA LOUISA gehuwd was, dwongene terugkomst in 1810, die nog grooter ergernis g

doordien de Echtgenoot, volgens de hier medegedeelde berigten, de vertrekken, welke tot die zijner Vrouwe geleidden, liet affluiten en zelfs toemetfelen; ja dat hij haar, die naar *Frankrijk* wilde terugkeeren, zulks *volftrekt belette*, zoodat zij niet zonder de hulp der weinige *Franfche* hofbedienden, die LODEWIJK nog had overgehouden, en niet dan door list, naar *Antwerpen* kon ontfnappen, en daarop zekerlijk, te *Parijs* teruggekomen, de klove met den Keizer onheelbaar gemaakt heeft. Voorts leeren wij uit dit gefchrift zoo wel, als uit de *Documens*, den thans (God betere 't!) door velen zoo hoog opgevijzelden NAPOLEON weder als een' lagen, affchuwelijken dwingeland kennen, die, fchoon meester van een land van 40 tegenover een van 2 milioenen zielen, nog niet het hart heeft, om laatstgemelde aan te randen, eer hij deszelfs Koning door verraad naar *Parijs* had gelokt, en daar, op ftruikroovers-manier, met het mes op de keel tot den afftand van derdehalve Provincie had gedwongen. Wel te regt had hij dus zelfs aan zijne eigene familie, om niet te zeggen aan de honderdduizenden, door hem tot vertwijfeling gebragt, de ballingfchap op *St. Helena* verdiend, die zekere lieden thans zoo zeer bejammeren. Een *groot man* was hij nooit; daartoe behoort meer adel der ziel.

Van de nietigheden en dwaasheden, die dit boek bevat, zullen wij flechts opnoemen de fchildering van *Vriesland*, als *een oord van ballingfchap*, als *een verfchrikkelijk land, waar de dampen van een ongezond gewest* (in 1808) *een' Franschman in korten tijd deden fterven*; — het verhaal van een' tooneelfpeler, MORAITRIER, die de nieuwe hovelingen onophoudelijk onderwees in de groote kunst van den hoed te houden, den degen te dragen, en met de *jabot* te fpelen; — den plotfelingen overgang van de fchildering der *Amfterdamfche* kermis tot het wetboek NAPOLEON; — het verloten van allerlei aardigheden, op de *Haarlemfche* kermis gekocht, b. v. een' hanfop te paard en een' porfeleinen waterpot, op *het Loo*; — het invlechten eener allezins beuzelachtige Anecdote van een' papegaai tusfchen de verhalen der jammeren van den Koning en het land, enz. Hoe het zij, indien men lust heeft, zich dit werk aan te fchaffen, moet men volftrekt de verbeterende vertaling, niet het *Franfche* origineel koopen, dat den Schrijver zoo min als zijner Natie tot eere verftrekt.

De Voet in 't Graf. Jongste Gedichten van Mr. WILLEM BILDERDIJK.

— Συγχεῖ πάνθ' ὁ παγκρατὴς χρόνος,
Φθίνει μὲν ἰσχὺς γῆς, φθινεῖ δὲ σώματα. (*)

SOPHOKLES.

Te Rotterdam, bij A. F. H. Smit, 1827. *In gr. 8vo. VIII en* 204 *bl. f* 3 - :

Toen ons deze bundel in handen kwam, drong zich bij ons het denkbeeld op, dat BILDERDIJK dan zich eindelijk zou bekeeren. Met *den voet in het graf* is het immers, bij het minste greintje van welmeenendheid, onmogelijk, streng te oordeelen over medemenschen? Het geopende graf maakt den menschenhater, zoo niet zacht gestemd, ten minste voor schelden en verdoemen stom. Want, volgens BILDERDIJK zelven,

Die' steeds om Gods genade smeekt,
Heeft nooit een wreed gemoed.

Nu, dachten wij, zal hij, bij het te gemoet gaan van den dood en hetgeen verder volgt, alleen tot zichzelven inkeeren, het kwaad alleen in zichzelven veroordeelen, het oordeel over anderen, naar het bevel van JEZUS, aan God alleen overlaten, en eindelijk eens in beoefening brengen, wat hij te voren zoo schoon, maar alleen als Dichter, ter regeling van zijn gedrag en oordeel, afgebeden heeft:

Laat mij altijd onderstellen,
Dat het menschdom liefde kweekt.
Zoo de schijn het ook weêrspreekt,
Laat mij nooit een oordeel vellen,
Dat aan dezen plicht ontbreekt.

Laat mij niemands daden wegen
Op de goudschaal van 't verstand,
Aan de dwaling na verwant;
Opgerezen, neêrgezegen,
Naar het wanken van de hand.

(*) Ter bevordering van duidelijkheid, heeft men hier de *meer gewone* Grieksche letters gekozen.

Neen, maar laat mij alles fchatten
Naar de wenfchen van een hart,
Dat zich-zelve kenbaar werd,
En de zwakheid kan bevatten,
Die den braaffien foms benart (*).

ıfgewende gelaat des Grijsaards van den geopenden , het niet uit nederigheid afgebeelde uitgaan van den , en het gekrulde Grieksch uit een treurfpel van den :hen SOPHOKLES, op het *vignet*, door BILDERlven geteekend, boezemden ons wel eenig wantroumaar wij bleven toch op de mogelijkheid zijner behopen. Dat hij alleen op het *vignet* met *den voet in* 'zou zitten, durfden wij nog niet bepalen. Het *Voor*gaf ons hoop, dat de gedichten zouden overeenftem- 's mans zielsgefteltenis en omftandigheden. Dat de l mijmert, vooral hij, die zich overleefd heeft en zich dompigen levensavond bevindt, zegt de man gul wij zijn, voor zoo verre het *hem* betreft, het hierin ı eens. Stichting belooft hij; en wie kan alleen verwachten van een' man, die den dood niet lang :loopen kan?

gunftige meening over dezen bundel daalde merkehet lezen van het opfchrift: *Staatsgezag*. Heeft dan met den eenen voet in het graf niets anders te be-? Hetgeen daar bl. 12 volg. voorkomt, willen wij ıs aanvoeren; ook niet hetgeen hij lastert (in *Elo-Deugd*, bl. 10) tegen de tegenwoordige Predikers Evangelie. Wij vonden in de *Slaapverkwikking* (bl. 19) ı opgegeven, waarom BILDERDIJK eigenlijk *nooit* : luim is geweest. Hij is nooit goed uitgeflapen; en ıs waarfchijnlijk, dat zijne gedichten, die in den morgemaakt zijn, de fomberfte zijn. Na een middagaat het hem, bij goede fpijsvertering, misfchien bede band.

vaarom moest de flaap, die heilzame artfenij,
welling, arbeid, en vermoeiing zijn voor mij,
hetgeen bij elk een bron is van genieten,
angezweepte bloed door 't herfenftelfel fchieten?

lengelpoëzij, Ifte Deel, kleine uitgave, 1823, bl. 142,

Helaas! 'k beproefde nooit dien zegen van den ſlaap.
Reeds, aan den leiband naauw geheel ontwasſen knaap,
Zoo verr' mij is vergund den tijd weêr op te halen,
Was ſlaap mij drukkend, en een eindloos herſenmalen;
't Ontwaken, naar en droef, met afgemat gevoel
In 't lichaam en den geest, van 't doorgeſtaan gewoel
Der herſenſchimmen, die mijn nachten als mijn dagen
Vervulden, met het bloed door 't peinzend hoofd te jag
En wonder van Gods hand is 't, dat ik Grijzaart leef,
En vrij van 't wreed gevolg der herſenkrenking bleef.

Op de twee laatſte regels kan men zekerlijk gegronde
merkingen maken. Maar wie belijdt gaarne eigene he
krenking? Daartoe komt niemand, het minst bij de hev
vlagen. Intusſchen bewijst het enkele ſtukje, *de Taal*,
BILDERDIJK *niet* vrij van herſenkrenking bleef.

Het is inderdaad een ongeluk, indien niet iets ergers,
de man niet ſlapen kan. Daarom weet hij ſomtijds niet, w
droomende dicht, of dichtende droomt. Nu weten wij
dat ten minſte voor hem de morgenſtond geen goud in
mond heeft. Het graf zelfs trekt hem dan, ten minſte 's
gens, niet af van herſenſchimmen! Ongelukkige!.... H
maar eens dezen wensch, bl. 47.

ô Mocht geheel Euroop van West tot Oosterkimmen
't Godtergend - helsch Parijs in vlammen op zien klim
En 't menschdom wreken van vier eeuwen gruweldaân
Met Duiv'len-, neen, niet meer dan Duiv'lengeest beſl

Het geheele ſtuk, getiteld *de Taal*, bl. 43—49, is zek
gedicht in de hevigſte vlaag van krankzinnigheid, in w
hem het *herſenmalen* en het *gewoel der herſenſchimme*
dusverre ooit gebragt heeft. Het zachtzinnigst en Ch
lijkst oordeelt men, wanneer men hem, met *den eenen*
in het graf, als *impos mentis* (*krankzinnig*) beſchouwt en
klaagt.

Van de afzonderlijke ſtukken van meerdere of mindere
gebreidheid, in dezen bundel voorkomende, bereikt gee
hoogte van razernij en ijlhoofdigheid, welke in *de Taal*
aan iederen *onpartijdige* (*) voordoet. Hetgeen BILI

(*) Dit woord bezigen wij hier opzettelijk. Zulks

DIJK in de *Slaapverkwikking* zoo gul weg van zichzelven heeft verklaard, geeft ons regt, de ſtukjes in dezen bundel tot twee ſoorten te brengen, naar den tijd, op welken zij hem *ontvloeid* zijn: *Morgenſtukken* en *Namiddagſtukken*; bij welker beoordeeling ook wind en weder evenzeer in aanmerking komen, als de lange duur van zijne droomen, die zelfs op klaren dag niet ſchijnen af te breken. Bij zulk een *kruidje roer mij niet* werkt zelfs het geritſel van bladeren bijna met hetzelfde geweld, als een hevige orkaan bij den gezonde. Door BILDERDIJK's gulle belijdenis aangaande zichzelven verſtaan wij nu hetgeen VOSMAER (†) ſchrijft: „Ieder deeltje, van welks werking een gezond mensch niets „bemerkt, kan zulk eene gevoelige ſpinneziel hevig aan- „doen en geheel in onrust brengen. — Doch als het kleinſte „zieltje boos wordt, of door eene andere drift ontſtoken, „hoe hevig zien wij hare webbe bewogen! En droogt zij „niet uit van nijd, haren ſpinnenaard regt ontdekkende?" Mannen uit de maan en herſenſchimmen hebben bij zulk eene ſpinneziel dezelfde uitwerking. Alleen hetgeen wezenlijk is, brengt deze overgevoelige ſpin niet in rusteloozе beweging. En wanneer dan, bij het hevig ſchudden der geheele webbe, aan de ſpin een dichtſtuk *ontvloeit*, zal dit dan kalm en rustig kunnen zijn? Er is dan wel onderſcheid tusſchen hetgeen BILDERDIJK, *bij* en *na* het ſchudden zijner webbe, zingt of ſchrijft. Droomen en herſenſchimmen vullen zijne nachten en dagen, en *vullen*, ten minſte *vullen* voor een groot gedeelte *aan*, de onderſcheidene bundels, welke van hem, van dag tot dag, in het licht komen.

Het bovenſtaande is wel voldoende, om den onderſcheiden'

tot narigt van MARONIER en dergelijke voorvechters van BILDERDIJK's geleerde razernij. Ook wij gelooven, dat BILDERDIJK Godentaal ſpreekt; maar welke men in den *Tartarus* beter dan op den *Olympus* zou verſtaan. De man moet zich niet boos maken; want *bijen* leveren geen *honig*, maar maken ſlechts *gegons*, als zij boos zijn. Ook hij kan betere waar leveren, dan zijn brommend rijmpje op BILDERDIJK. Maar als men toornig is, gaat het niet. Zie BILDERDIJK.

(†) *Nagelaten en verſpreide Letterarbeid*, Iſte D. bl. 124.

aard dezer luimen, vooral der kwade luimen, te leeren kennen. Onder het hersenmalen en het gewoel der hersenschimmen, vooral 's morgens bij het opstaan het hevigst, heeft hij waarschijnlijk het volgende gedicht:

De Taal aan band! en hoe? Van die geen taal verstaat,
En wien de schrijffiguur voor klank en reden gaat!
Waar zag men ooit eene eeuw, die zulk een slag van dwazen
Vergunde om anders dan (*in*) 't dolhuis uit te razen!
Maar neen, zij prijken op den leerstoel. —

Bl. 120:

Rampzalig kroost, in wind van praalzucht opgetogen,
Wat wordt er van uw hart, uw oordeel, en verstand! —
Geen liefde of Godvrucht meer uit moederborst gezogen!
Geen onderwerping meer, geen wet of zedeband!
Van jongs ten toon gesteld, gevormd voor praalschavotten,
Aast ge op een kranken lof en nietig handgeklap;
Praat meestrendwaasheid na, en leert met waarheid spotten,
En 't heerschend wangerel neemt ge aan voor wetenschap.

Dat BILDERDIJK somtijds niet wist, of hij droomde of niet, blijkt uit zijne vraag, bl. 145:

En droomde ik uit, of droom ik nog?

Dit geheele stukje, *Droom* getiteld, bewijst duidelijk, dat de man nog aan het droomen leed, toen hij het bed verlaten had.

't Was een benaauwde droom, die nog mijn hoofd bezwaart.

Bl. 163:

Hiertoe zoo veel onderwijzers,
Die als zoo veel schroevende ijzers,
Taal en uitspraak, geest, gevoel,
Naar een dommen gril verwringen,
En de ziel in kluisters dwingen,
Naar 't hun-zelv' verholen doel!

Hiertoe zoo veel maatschappijen,
Korven, eens van noeste bijen,
Honing purende. — Ach hoe kort!
Nu een broed van vuige hommelen,
Dat met wesp- en keverdommelen
Alles razende overstort!

aatkundige en godgeleerde razernij van BILDERDIJK
ij over, als genoeg bekend en hier voor de vijftigste
eer door hem uitgekraamd, vooral in zijne *Morgen-*
n.

ezen bundel is evenwel niet alles, fchoon wel het
op dezen toon geftemd. Ook laat hij zelfs in het
er wel weder iets van *St. Anne* onder loopen; b. v.
:

vat ook word' van 't land, dat, van God afgevallen,
hanklijkheid en zelfbeheer durft brallen,
loekbren Eigenwaan afgodifche outers fticht —
van een wareld word', die Heiland kent noch plicht—
deel van Gods wraak 't verfodomt fchuim der volken
egfpoele in één zee, of inzwelge in den gloed
  Der opgeborften zwavelkolken,
: onkruid, lang geduld, in 't eind verteren moet, enz.

ı dit verwachten in het anders voortreffelijk ftukje:
ne Wederhelft? Maar het was ook *nacht*, voor den
de tijd zijner droomen, en van *het gewoel der herfen-*
i.

effelijk is vooral zijne vertaling van de *Klaagliederen*
EMIAS, Hoofdft. IV. *Jammerklacht*, bl. 73:

oe is de Tempelpracht, hoe 't eermetaal ontluisterd,
Het echte zuivre goud! Hoe 't kostlijk edelgefteent'
s Heiligdoms bezwalkt en in zijn gloed verduisterd!
Hoe onder 't flijk vertrapt! Weent, Sionieten, weent!

et woeste zeekalf biedt op klip en dorre ftranden
Zijn welp de volle fpeen en zoogt zijn vormloos kroost;
aar Sion, als de ftruis der Afrikaanfche zanden,
Heeft, hoe de zuigling fchreit, voor 't dorftend hart
                                                    geen troost.

en niet meer affchrijven. Hier is evenwel alles zoo
id, dat wij meer *Jeremiades* verlangen zouden, wel
n, indien BILDERDIJK zich leiden liet door den
oortreffelijken geest, als den Israëlitifchen klager be-
lers hebben wij van hem *Jeremiades* genoeg.
: doorlezen van dezen dichtbundel kwam ons dik-
innen het volgende:

Op mijn Afbeeldsel, door SCHWEICKHARDT *geschilderd.* (*)

Een diepvervallen hut, een tros verflenste bloemen
Is, door de kunst verbeeld, een voorwerp van waardij.
Door SCHWEICKHARDTS hand gemaald, mag elk mijn beelt'nis roemen;
Zoo roemt men zelfs een *wesp* in HUIZEM's schilderij.

BILDERDIJK heeft zich door dit bijschrift als naar het leven geteekend. SCHWEICKHARDT's hand teekent het uitwendige. De Dichter maalt het inwendige. Dit laatste is het beste gelukt. De wesp valt altijd op de eelste vruchten, en steekt ieder, die dit ooft in bescherming neemt. Het laatste, dat van de wesp sterft, is — haar *angel.*

Eindelijk deelen wij nog onze gedachten mede over de gepastheid van titel en *vignet* voor den inhoud van dezen en ook van vroegere dichtbundels. Het komt ons namelijk voor, dat BILDERDIJK niet het oog op het graf heeft gehad, toen hij de meeste stukken in dezen bundel vervaardigde. Hiertoe brengen wij niet *Algemeene Dolheid*, bl. 200, eene vrije vertaling van het fraaije denkbeeld des Franschen Abts DE MENNAIS, noch de kostelijke vertolking der wanen wartaal van BONALD, bl. 189. Hier toch geldt alleen *similis simili gaudet.* Als bewijs voor ons gevoelen kan wel dienen het slot uit de *Ontschuldiging eens Grijzaarts*, b. 199?

Wat wil men meer van mij? Verstand en geest verrookten,
En de aders hangen slap, die eens tot barstens kookten,
De spieren zijn verstijfd, en 't hart vergeet te slaan;
Dees wareld ben ik door, eene andre vangt reeds aan.

Zou dan BILDERDIJK, die, met uitzondering van zichzelven, zijne Vrouw

— — en 't handvol Godgezinden,
Dat aan 't geslachte Lam als krijgsbuit toebehoort,

(bladz. 41) alles en allen vervloekt, niet gebeefd hebben bij het uitstooten vooral van den laatsten regel, indien hij aan zijnen dood had gedacht? Welk eene wereld of wareld gaat hij dan te gemoet, welker begin van hem door lasteren en vloeken gekenmerkt is?....

(*) *Mengelpoëzij*, boven aangehaald, bl. 255.

Hoe zwartgallig de knorrige man ook over anderen denkt en oordeelt, gelooven wij, dat *de voet in het graf* voor BILDERDIJK hetzelfde is, wat JOAB eens waande, dat voor hem zouden zijn *de gegrepen hoornen des altaars* (1 *Kon.* II: 28). Het voorbeeld der mannen, die van den Koning de zoo noodige *Abolitie* hadden verzocht en verkregen, maakte hem zekerlijk opmerkzaam, en joeg hem naar het graf, als het *Asylum* of de vrijplaats voor erge gevolgen. Althans zijne geheele houding op het *vignet*, met afgewend gelaat om vergiffenis smeekende, begunstigt dit vermoeden even zeer, als de inhoud, ook van dezen bundel, op meer dan ééne plaats aanwijst, dat ook BILDERDIJK wel degelijk *Abolitie* noodig had.

Advijs over de Verhandeling, bekroond door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, op hare Prijsvraag, over de oorzaken van het verval des Nederlandschen Handels, en de middelen tot herstel of uitbreiding van de(n)zelve(n), uitgebragt geweest(?) door G. K. *Grave* VAN HOGENDORP, *Mede-Directeur dier Maatschappij. Uitgegeven door Prof.* H. W. TIJDEMAN. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1828. *In gr. 8vo. 70 bl. f* :-75.

De verdienstelijke Staatsman, wiens vruchtelooze pogingen tot verligting van de zware lasten, die op den handel drukken, en denzelven uit *Holland*, waar nog bovendien de onevenredige grondlasten alles duurder maken, allengs naar *Braband* of *Hamburg* en *Bremen* verplaatsen; de Wereldburger, wiens zucht voor den vrijen handel in 't algemeen zoo bekend en toegejuicht is, had een Advijs gegeven op de bekende Verhandeling van den Heer OUWERKERK DE VRIES, stemmende tot eene voorwaardelijke bekrooning. Dit stuk was, om de uitgebreidheid, op de vergadering niet gelezen; maar Prof. TIJDEMAN, wien de lectuur daarvan vergund was, verzocht, om het eerst in een Tijdschrift te plaatsen en naderhand afzonderlijk uit te geven, hetwelk hem werd toegestaan. Wij hadden dien zelfden wensch, bij onze beoordeeling der bekroonde Verhandeling, te kennen gegeven; en het verheugt ons hartelijk, thans in de gelegenheid te zijn, onzen Lezeren den inhoud van dit belangrijk *Advijs* mede te deelen.

De Graaf VAN HOGENDORP prijst de Verhandeling *over 't algemeen* en keurt haar der bekrooninge waardig, doch met eenige bepalingen; namelijk, dat de Maatschappij haar zegel niet hange aan 1) *de verdediging van het invoeren van hooge regten op den koophandel.* De Heer DE VRIES had deze hooge regten niet dadelijk verdedigd, maar toch ter loops zich niet ongunstig daarover uitgelaten. Dit kon de Graaf niet dulden: hij geeft in weinige woorden het *résumé* van 't geen hij zoo dikwerf in de Staten-Generaal heeft doen hooren, dat hooge regten, hoe men de zaak ook keere of wende, en onder welke schijnschoone voorwendsels men die verbloeme, *den handel wegdrijven.* Vervolgens komt hij 2) op 't geen DE VRIES van ons *koloniaal stelsel* gezegd had. Hier verdedigt hij de onbepaalde vrijheid van handel, met eenige beschermende regten. Zoo gereedelijk wij hem het eerste punt toegaven, zoo zeer moeten wij *hier* van hem verschillen. De voorspoed van *Java* is een groot, is een voornaam, maar niet het eenige, niet het voornaamste belang van het Moederland. Wanneer, ten gevolge van onbepaalde toelating van vreemden, die, door allerlei omstandigheden, en door den veranderden toestand der wereld, thans goedkooper varen en goederen aanbrengen kunnen dan wij, de koloniale goederen op *Java* buitensporig rijzen, en daarentegen in het Vaderland, door den grooten toevoer, zóó dalen, dat elk schip met koffij, dat aankomt, zuiver verlies is, moeten dan niet eenige krachtdadige maatregelen tot bescherming worden genomen? (Men zie het *Advijs* van den Heer VAN ALPHEN op de Geldleening voor *Oostindië.*) De ondervinding beslisse! Is *Java's* financiéle toestand in de jaren van vrijen handel, terwijl de koffijprijzen de buitensporigste hoogte bereikten, vooruitgegaan? of dagteekent zich het grootste gedeelte van den achterstand der 20 Millioenen uit dien tijd? (De Oorlog heeft dien achterstand verergerd, maar niet oorspronkelijk veroorzaakt.) *Theoretisch* laat zich voor den onbepaald vrijen handel in de koloniën veel, zeer veel zeggen; maar in de praktijk is het somtijds daarmede anders gelegen, en wij vreezen, dat de hoogverdienstelijke Schrijver van het Advijs te veel aan zijne theorie vasthoudt, en de gesteldheid der zaken den ondernemenden en onderkruipenden aard onzer mededingers in den handel, der *Engelschen*, niet genoeg in het oog houdt. Dit blijkt ook wel uit zijne aanmerking over het 3de punt; dat, namelijk, de Schrijver der Verhandeling zich

s nadeelig tegen *Engeland* en *Amerika* uitlaat. De Heer DE VRIES had daadzaken gemeld; en waarlijk, dat de *Engelschen* ons over 't geheel niet genegen zijn, is wel aan RAFFLES, aan CRAWFURD, aan *Sincapore*, aan hun gedrag op *Sumatra* (zie de Reizen van NAHUYS), aan hun onlangs gedaan verbod van handelgemeenschap met de *Kaap*, *bepaaldelijk aan Nederlanders*, gebleken! De Graaf VAN HOGENDORP treedt in een uitvoerig en zeer belangrijk betoog over *Engelands* wereldhandel, om te bewijzen, dat het stelsel van HUSKISSON, de meerdere ontlasting en vrijheid des handels, *heilzame gevolgen voortbrengt*. Doch of men voorteert nog den handel met de gewezene *Spaansche* koloniën tot *die* soort van gevolgen betrekken moet, is ons nog zoo zeker niet, als de Graaf zegt: „ De voordeelen van *Enge-* „ *land* (daarin) moeten van jaar tot jaar grooter worden." De *Engelschen* hebben millioenen ponden sterlings in leeningen aan de nieuwe Staten en in *Mexicaansche* mijnen gestoken; de nieuwe Republieken zijn *alle* bankeroet gegaan; het geld van de leeningen is dus weg, en het is met de *Mexicaansche* mijnen geloopen als met de oude schatgravers en met de *Missisipi*-schatten van wijlen LAW, winderiger gedachtenisse! Nu zijn ook de rijkste bezitters en kooplieden, de *Spanjaarden*, uit *Mexico*, gebannen, en de wanorde is er ten top, gelijk reeds vroeger in *Columbia*. Dat de *Engelschen* in *Indië* en elders ondernemend zijn en goede maatregelen hebben genomen, is onbetwistbaar; maar dat zij in hun systema weifelen, zoo als de Heer DE VRIES beweert, is ook zeker: men zie slechts de tegenstrijdige gevoelens van CANNING en WELLINGTON over den graanhandel (*de corn-laws*), waaromtrent men thans een *mezzo termine* gevonden heeft, die niemand voldoet. Dat de *Engelschen* in *Afrika* groote pogingen tot beschaving en verspreiding des Christendoms, alsmede tot opsporing van nieuwe handelswegen, doen, verdient allen lof; maar hunne kolonisatie aan de *Kaap* en in *Canada* geeft toch blijk, gelijk de Graaf zelf erkent, dat *duizende huisgezinnen zonder brood zijn*, gedeeltelijk ook door de machinerie. Zou dit stelsel eener onbepaalde productie van manufacturen door de machines, waarbij *duizende huisgezinnen aan den bedelstaf komen*, dus wel zoo stellig aanbeveling verdienen? — De uitdrukking van den Heer DE VRIES, dat de *Amerikanen* overal komen *snuffelen*, heeft hij zelf, bij de herziening zijner verhandeling, weggenomen.

De edele Schrijver besluit zijne Verhandeling, dus mag men dit Advijs wel noemen, met uitzondering van de daaruit getrokkene resultaten, op deze wijze: „ Bij de groote uitbreiding van den wereldhandel, die heden plaats heeft en „ nog gedurig voortgaat, zal — *of kan ten minste* — in het „ vervolg het aandeel van *Nederland* in denzelven grooter „ worden, dan ooit de handel in vroegere dagen geweest is." Wij vereenigen ons van harte met dien wensch, die wij hopen, dat door gepaste maatregelen tot eene voorspelling mag worden. En zouden wij daartoe geene hoop hebben, thans, nu eensdeels de Amstelstad eerlang de wezenlijke voordeelen van een *Entrepôt* mag genieten, hetwelk eenigermate de botsende belangen kan overeenbrengen, en anderdeels de Man tot het bestuur der geldmiddelen geroepen is, die veertien jaren bij ondervinding gezien heeft, hoe handeldrukkende en handelbelemmerende maatregelen *Noordhollands* handel, te midden van den algemeenen Vrede, onder het bestuur van een' algemeen beminden en gezegenden Vorst, naar den ondergang doen snellen? Zou deze keuze voor *Amsterdam* niet een onderpand zijn der hoop op betere dagen?

De Heer TIJDEMAN heeft, in een *Naschrift*, nog eenige bedenkingen tegen de bekroonde Verhandeling medegedeeld, waarvan wij hier niet kunnen spreken, zonder te veel tot bijzonderheden te vervallen.

Offer aan de lijdende onschuld, of SWAVING'S *vlugt uit Delft, in vrouwelijk gewaad; zijnde een uittreksel uit zijne tienjarige militaire loopbaan, door hemzelven beschreven, ter verontschuldiging van den veroordeelden Artillerist, die, tijdens zijne in hechtenis stelling, in zijne woning op schildwacht stond. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1827. *In gr.* 8*vo. VI en* 209 *Bl. f* 2-40.

J. C. SWAVING, *schrijver van het Offer aan de lijdende onschuld, ontmaskerd, of mijne verdediging op beschuldigingen in genoemd werkje voorkomende; door* J. C. POORTERMANS. *Te Amsterdam, bij* C. Schaares. 1827. *In gr.* 8*vo.* 84 *Bl. f* : -90.

Beide deze geschriften hadden wel achterwege kunnen ge-

bleven zijn. Althans boezemen dezelve aan het vaderlandsch letterlievend Publiek weinig belanſtelling in.

SWAVING, ſchrijver van het eerſte ſtuk, alles behalve loffelijk bekend, geeft, zoo als hij voorwendt, uit zijne *Tienjarige Militaire Loopbaan*, welk werk weldra geheel in het licht zal verſchijnen, dit uittrekſel, met oogmerk, zoo het heet, om de lijdende onſchuld te verontſchuldigen en te onderſteunen. Zijn wezenlijk, zoo niet eenig oogmerk blijkt evenwel geweest te zijn, den ſchrijver van het tweede ſtukje in een allerhatelijkst daglicht te zetten. Het is alleen dit punt, op hetwelk ons verſlag dezer beide ſtukjes moet nederkomen. Hoe beknopter dus, hoe beter voor lezers, die aan kijverijen weinig deel nemen.

Hetgeen SWAVING, onder ſchijnbare openhartigheid, verhaalt van de vervolgingen, aan welke hij is blootgeſteld, en van de redenen dier mishandelingen, laten wij over aan het oordeel van den Recenſent, wien SWAVING's *Tienjarige Militaire Loopbaan* in handen zal komen. Het vonnis, tegen SWAVING geſlagen en door POORTERMANS medegedeeld (bl. 80), zal dezen dan wel van dienst zijn.

SWAVING, wegens kwade trouw in zijne administratie in hechtenis geſteld, ontkwam, in het rouwgewaad zijner vrouwe, te Delft, de hem wachtende ſtraf. Te Londen ontmoet hij in POORTERMANS eenen Westindiſchen bekende, die van SWAVING eene ſom van *f* 660 te vorderen had. Dit laatſte punt wordt door SWAVING, niet zeer eerlijk, ontkend, bl. 140. POORTERMANS toonde evenwel, blijkens zijn geſchrift, bl. 19 volg., althans zijn vijand niet te zijn. Hij liep met hem *gearmd* door Londen, liet voor SWAVING een *déjeuner à la fourchette* opdisſchen, met een bottel *Burton-ale*. „ Ik deed mijn best hem, zoo veel ik kon, te troosten, en „ *gaf* hem, op zijne dringende en herhaalde bede, *twee pond* „ *ſterling*, om zich vooreerst te redden; terwijl ik nog dien- „ zelfden dag een crediet van *vijf pond* voor hem opende, „ waarvan hij echter geen gebruik gemaakt heeft." Hij liet zich door SWAVING belasten met brieven aan diens vrouw en broeder. „ Ik ſchetſte (bl. 25) haar zijnen wanhopigen „ toeſtand, en *bood mij*, niettegenſtaande ik haar geheimhou- „ ding verzocht, *aan*, haar antwoord, en *wat zij aan hem* „ *te zenden mogt hebben*, *te bezorgen*, omdat ik met den vlug- „ teling en zijne verlatene vrouw medelijden had, en het mij „ altijd ten pligt reken, ongelukkigen hulp te bieden." POOR-

TERMANS ontving *f* 80. *aan dubbeltjes.* „ De arme vrouw „ (bl. 27) betuigde mij, dat die tachtig gulden het overschot „ van honderd was, haar door de Heeren Officieren — tot „ onderstand gegeven." Van dit geld heeft POORTERMANS aan SWAVING toegezonden *vijf souvereinen.* Wij zullen dit op zijne verzekering aannemen, offchoon het *reçu* (Bijlage 14) slechts van *twee* of *drie souvereinen* gewaagt. Door het achterhouden van een gedeelte der hem als vriend en redder, en niet als schuldeischer, toevertrouwde penningen heeft POORTERMANS den haat van SWAVING gaande gemaakt, die hem, ja, belasterd heeft, door hem te beschuldigen van lage en vuile bedoelingen tegen de eer van zijne vrouw. Het bewijs van SWAVING brengt de *nulliteit* van zelve mede, als *vertaald* door hem en (NB.) *hier en daar eenigzins vermeerderd en uitgewerkt.* Tegen zulk eene zoo weinig ondersteunde beschuldiging valt de verdediging gemakkelijk. Ook heeft POORTERMANS deze beschuldiging, als laster, zegevierend ten toon gesteld. Op het andere punt, *diefstal*, verdedigt zich POORTERMANS even voldoende, in zoo verre zijne bepaling doorgaat: „ Door het woord *diefstal* verstaat „ men alleen het rooven of terughouden van datgene, wat „ aan anderen toebehoort, en waarop wij geen het minste „ regt verkregen hebben." Doch, voor zoo verre POORTERMANS zich hier op de openbare meening beroept, en dit schijnt hij te doen door de uitgaaf van deze zijne verdediging, heeft hij hier op minderen bijval te rekenen, dan bij het andere punt van beschuldiging. De openlijke meening ontkent geenszins uw regt, POORTERMANS! op de bezittingen van SWAVING, bij uwe billijke schuldvordering. Maar de geheele, zoo heilige som van *f* 80. werd met geene *vijf souvereinen* afbetaald. Het *déjeuner* en de *twee pond* was, volgens uwe boven aangehaalde woorden, eene *gift*, uit medelijden. In de houding, in welke u dit geld door eene ongelukkige vrouw zoo zuur en duur werd toevertrouwd, hadt gij, naar menschelijk gevoel, geen regt, één half centje achter te houden. Mensch en Christen is hier meer dan schuldeischer. Zwijg anders van uw medelijden!

Meer willen wij van beide deze schriften niet zeggen.

Nieskruid voor den Heer J. L. NIERSTRASZ, J[r]. *Te Amsterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr.* 8*vo*. 88 *Bl.* *f* : - 60.

Het is een booze tijd voor onze Dichters, zoo wel voor de oude als voor de nieuwe. WITSEN GEYSBEEK heeft ons in den verleden jare geleerd, dat VONDEL, al noemt hem BILDERDIJK ook zijnen meester, alleen door het blind vooroordeel kan geprezen worden, daar hij eigenlijk niets goeds geschreven heeft, dan eenen enkelen Lierzang; thans begint men ook onze *modernen* met dezelfde maat te meten, en de arme NIERSTRASZ is, waarschijnlijk alleen omdat hij algemeen gelezen en geliefd wordt, het onderwerp geworden van het onderhavige schotschrift, waarover zich onze Letterkunde nog meer schamen moet, dan over het boven bedoeld artikel in dat zoogenaamd *kritisch* Woordenboek onzer Dichters. Beide stukken gelijken elkander als twee druppelen waters uit dezelfde modderfloot; het is de eigen *persiflérende*, *quasi*-vernuftige trant; dezelfde oppervlakkige oordeelwijze, die niet in het innerlijke wezen der dichtsoorten indringt, maar zich slechts aan de bovenzijde der uitdrukkingen vasthecht; dezelfde zucht tot verdraaijing en bespottelijkmaking, die overal, waar zij slechts kans ziet om te doen grimlagchen, goedkoop geestig tracht te zijn, door de eene of andere voorkomende dichterlijke uitdrukking met de ongelijkslachtigste bijvoegsels te verbinden, en aan dezelve aldus een *burlesk* uitzigt te geven. Alleen de saus en de specerijen zijn in dit *Nieskruid* wat ruimer en kwistiger gebruikt, dan in het artikel over VONDEL; en deze bestaan in eene menigte van hatelijke en nietsafdoende *personaliteiten* op den Schrijver en deszelfs beroep; een aantal opzettelijke vervalschingen van hetgene hij geschreven heeft; eenige schandelijk-*profane* uitvallen; sommige onkiesche aardigheden op personen, met welke NIERSTRASZ in betrekking staat; en dan ten slotte eene zee van aardigheden tegen den Redacteur van dit Tijdschrift, die de doodzonde begaan heeft van eene beoordeeling op te nemen, in welke niet alles, wat NIERSTRASZ gedicht heeft, voor afschuwelijk wordt uitgekreten, maar integendeel, met de noodige voorbehoudingen, soms wordt geprezen. Neemt men nu dit alles bij elkander, dan heeft men

de *quintesſentia* van dit ſchotſchrift, in hetwelk het jammer is, dat men ſoms eene aanmerking ontmoet, die gegrond mag heeten, daar deze in zulk ſlecht gezelſchap niet voegde, en altijd vergiftigd wordt door den kwaadaardigen toon, op welken zij wordt voorgedragen. Het eenige bewijs, dat de Schrijver van dit ſtuk nog alle ſchaamte niet heeft uitgeſchud, is, dat hij zijnen naam niet voor hetzelve plaatſte; men ziet hieruit, dat hij nog niet openlijk als Paskwilſchrijver wil bekend ſtaan; doch de *quaſi*-aardigheden, welke hij, is onze gisſing gegrond, (*) zichzelven uit zijne vroegere werken ontſteelt, en de geheele manier, verraden hem aan elk, die geen vreemdeling is in onze Letterkunde, en velen zullen terſtond na de lezing uitgeroepen hebben: Nijpende honger en brandende dorst, *quid non mortalia pectora cogunt!* — *Ja, ja, de Dichters*, en vooral de Puntdichters, *zijn dan ook van nature magtig dorſtig. Nieskruid*, bl. 40.

Wij hebben reeds zoo veel gezegd over de *ingrediënten*, uit welke dit *Nieskruid* is zaamgeflanst, dat men onze beoordeeling ligtelijk aan perſoonlijke geraaktheid zoude kunnen toeſchrijven, indien wij onze beſchuldigingen niet, door het aanvoeren van enkele ſtaaltjes, ſtaafden. De rijkdom der keuze maakt ons hier alleen verlegen; want iedere bladzijde levert overvloed. Wij zenden echter de algemeene aanmerking vooraf, dat het geſchrift klaarblijkelijk alleen vervaardigd is tot voedſel voor den lachlust van dat gedeelte des publieks, hetwelk geen grooter genoegen kent, dan het inktpotſmijten en de penneſteken van de vechthanen uit het ſchrijversgild; en geenszins voor hen, die zich meer bepaaldelijk met de *theorie* of *praktijk* der Dichtkunst bezig houden. Ware dit laatſte het geval, dan had de Schrijver wezenlijk eene nuttige taak verrigt, gelijk hij het thans, door er zichzelven, tot walgens toe, complimenten over te maken, zijnen Lezeren wil doen gelooven. Indien hij ons, b. v., in ruiling voor een honderdtal zijner aardigſte aardigheden, eens had aangetoond, welke de noodwendige gebreken zijn der beſchrijvende dichtſoort, en dezelve bewezen uit den *Naare-*

(*) Redacteur verkeerde in dezelfde meening, welke hem echter ſtellig, als eene dwaling, is betwist geworden. Doch, wat hiervan zijn moge, zij bewijst, in allen gevalle, de waarheid van het gezegde: *Les beaux esprits ſe rencontrent.*

out; indien hij ons eenige teekenen had opgegeven, aan 'elke men het echt verhevene kan onderkennen van het hoog-ravende en *bombastische*, dan had hij onzen dank verdiend, l verschilden wij ook van zijne wijze van zien, en tevens :toond, dat hij was ingewijd in de geheimen eener kunst, in welke hij thans, niettegenstaande zijne dichterlijke veel-:lezenheid en zijnen hoogen magttoon, slechts de opper-akte schijnt beroerd te hebben.

Doch, al ware hij hiervoor berekend, hij *wilde* niet nuttig jn, niet onderwijzen; hij wilde beleedigen en hatelijk ver-ilzen. Tot dit oogmerk bezigde hij, 1°. eene menigte *per-nalīteiten*, voornamelijk ontleend uit de voorgewende ver-aandheid, welke in sommige onvoorzigtige uitdrukkingen in de Voorrede voor NIERSTRASZ's *Gedichten* zoude door-ralen, en welke, volgens hem, niet minder blijken zoude :t de *kenschetsing van* FEITH, door WARNSINCK in de *edenkzuil* geplaatst. Aan dit laatste stuk heeft echter NIER-rRASZ geen het minste deel gehad, en kan dus ook, allen gevalle, niet verantwoordelijk zijn voor de briefuit-:ksels, welke de *Amsterdamsche Suikerkoker* (gelijk de Heer ARNSINCK hier genoemd wordt) in dezelve heeft geplaatst. ie lage toespelingen, ook op het voormalig koopmansberoep in NIERSTRASZ, komen, vooral in ons handeldrijvend aderland, niet te pas, waar zoo vele kooplieden zich tot :n eersten Dichterrang verheven hebben, en slechts het ver-xopen van lasteringen, om des lieven broods en dranks wille, et schande gebrandmerkt wordt. De allerhatelijkste uitval-n op NIERSTRASZ's aandeel in de oprigting van het *'enootschap tot zedelijke verbetering der* BOEVEN, (gelijk etzelve hier betiteld wordt) welke zoo ver gaan, dat men elfs de Hooge Regering tegen deze loffelijke instelling tracht p te zetten, bl. 31, bewijzen alleen de vuilaardigheid van en Schrijver, en de onkunde van lieden van zijne soort intrent de edeler denkwijze van het beter gedeelte der Natie n van onzen geëerbiedigden Koning.

2°. Verder zoekt de snuifjestoediener, door een aantal op-ettelijke vervalschingen en verdraaijingen van hetgene NIER-TRASZ geschreven heeft, hem en zijne gedichten in een espottelijk licht te stellen. Zoo maakt hij er zich b. v. regt rolijk over, dat NIERSTRASZ de schepen *voetje voor voet-: door zee laat gaan.* Wij lezen echter in den *Naerebout*, l. 59:

Zij loeven op, met trage vaart, en voet' voor voet.
Al worstlend met den ſtroom.

waarin niemand zeker iets berispelijks vinden zal. Verder ſtaat hij verbaasd, dat NIERSTRASZ *de Deugd ons laat omfladderen*; doch hier was zeker de ſnuif hem in de oogen gewaaid, dat hij verkeerd las, want er ſtaat in den *Howard*, bl. 7:

de *vreugd*,
Die ons omfladdert langs des levens rozenpaden.

Zoo zegt hij, na eene menigte *profaniteiten* over die ſchoone plaats in de *Onſterfelijkheid*, (*Ged.* bl. 14) waar men die heerlijke lofſpraak op den Bijbel vindt: *Ei, ei! dat is al een raar boek! Is het ook van den onſterfelijken* FRANS BALTES? *Wel neen*, enz. *Dat boek ontzwachtelt wondren zonder tal; dat boek is uit eene bron geſtroomd, die nimmer op zal droogen*, enz. enz. Men leze en oordeele:

Is iedre waarheid, dáár verkondigd aan 't heelal,
Niet de eerſte ontzwachteling van wondren zonder tal?
Is iedre zegen, die ons dáár houdt opgetogen,
Niet uit de bron geſtroomd, die nimmer op zal droogen;
Die 't eerſte menschdom aan haar teugen hield geboeid,
En eenmaal 't laatst geſlacht nog zeegnend overvloeit?

Wij konden nog menige andere ſtaaltjes van dergelijke kwade trouw bijbrengen; doch *tres faciunt collegium* en *ex uno disce omnes*. Tevens ſtrekke het laatst aangehaalde tot een proefje van des Schrijvers eerbied voor het heilige.

3°. Omdat het den ſnuifman meestal moeijelijk was, ſtof tot gegronde aanmerkingen te vinden, en hij toch voor het oog van den grooten hoop met magt van legerbenden wilde te veld trekken, neemt hij op den duur zijne toevlugt tot de kunstgreep, om ſommige dichterlijke vrijheden, uitdrukkingen' en woordverbindingen, welke algemeen gewettigd zijn, als bewijzen van NIERSTRASZ's onvergeeflijke onkunde te doen voorkomen. In den *Naerebout* ſtaat *Afrikes zuidhoek*; hier glost hij: *De Dichter heeft zoo goed de* Proſodie *als de* Poëzij *aangeleerd, en daarom maakt hij de tweede lettergreep in* Afrika *lang*. (Bl. 76.) Maar BILDERDIJK, bij wiens woorden hij zweert, bezigde dezelfde vrijheid, in zijne *Kenſchets onzer Voorvaderen*. — Op de eigenſte bladzijde beuzelt

hij: *In* ZIJN *taalsysteem schijnt men ook te mogen zeggen: kind en moeder* DEED; *bram- en marszeil* ZAKT; alsof deze enkelvoudige vorm bij enkelvoudige woorden, door *en* zaamgekoppeld, in onze poëzij niet geoorloofd ware. KINKER, wiens uitspraken hij telkens, te pas of te onpas, aanhaalt, leere hem dit:

Uw vorst en volk is vrij. (*Gedichten*, II. bl. 88.)
Zoo staats- en kerkgeschil de vaadren HIELD gescheiden.
(*Ibid.* II. bl. 29.)

Deed voor *deed*, of liever *dede*, is in zijn oog eene taalfout, waarvoor een schooljongen de plak moest krijgen. Arme BILDERDIJK! gij zijt reeds zoo oud, en moet nog op het schandbankje:

En 't was haar, of de ziel haar matte borst ontgleed.
(*Ondergang der eerste Wereld*, bl. 32.)

En dan ook nog voor dat *Cherubienen*, om te rijmen op *ienen*; want dit heeft NIERSTRASZ u vast afgezien.

Dekt met uw vleugelen, gewiekte Cherubienen.
(*Wit en Rood*, II. bl. 21.)

Ja, driewerf ongelukkige Hoofdvorst onzer Poëten! wij beginnen te gelooven, dat NIERSTRASZ alleen het voorwendsel, de zinnebeeldige zondenbok geweest zij, maar dat *gij* eigenlijk gemeend waart. *Mutato nomine de te fabula narratur.* Iedere kleine overtreding van hem hebt gij door eene grootere zonde gewettigd. Hij mag volstrekt *geenen heerscher langs bloedige trappen ten troon laten* KLAUTEREN; en bij u lezen wij wel van golven, die

Het hobblend zeekasteel BEKLAUTREN en bestoken.
(*Ondergang der eerste Wereld*, bl. 88.)

waarbij de snuifman zeker terstond aan een hobbelpaard zal denken. Bij hem is eene ROOKENDE BORST *een walgelijk beeld, waarvoor zich een fijngevoelig Dichter wachten moest*; hoe veel afschuwwekkender zijn dan niet bij u, *Ondergang*, bl. 88:

De handen rookend klam van uitgegoten bloede.

Bij hem is het bespottelijk, dat *een tranenvloed de wangen weekt*; maar waar verschuilt gij u dan wel met dat

..... oog, van tranen blind geweekt.
(*Vert. en Rom.*, bl. 175.)

Bij hem *vrijt* flechts *de zefir over de Spaansche baren*; maar bij u is het koeltje nog oneindig fentimenteler en wellustiger:

Daar gaat het door het woud op 't hupplend groen ten dans,
En kust Elpines wang en boezem onder 't weenen.
(*Ondergang*, bl. 31.)

Wij konden het op dezen toon nog eenen geruimen tijd volhouden; doch het is reeds overvloedig genoeg tot bewijs, dat er geen Dichter beftaat of beftaan heeft, wien men, door vervalfchen en verwringen, door toevoegen en afnemen en dergelijke kunstjes, niet in een befpottelijk licht kan ftellen. De fnuifman zegt, PINDARUS door en door beftudeerd te hebben; hij wende dezelfde *methode* eens op hem aan, en het zal er waarachtig nog anders uitzien.

Wij hadden nog zoo veel op het hart; doch de Helleborist beflaat reeds oneindig meer plaats, dan hij waardig is. Geen woord dus over de hoogstonkiefsche aardigheden omtrent perfonen en gelegenheden, op welke fommige ftukjes van NIERSTRASZ vervaardigd zijn. Indien men eens op dezelfde wijs met de Rijmregisters van den burgerlijken ftand hunner familie, door fommige verzenlijmers uitgegeven, die VONDEL durven beoordeelen, omfprong, wat zou het lachlievend publiek zich dan verkneuteren! Maar wij mogen toch niet geheel zwijgen van de bijzonder wellevende wijs, op welke de Redacteur van dit Tijdfchrift in het *Nieskruid* telkens wordt aangefproken. De Heer IJNTEMA heeft, wel is waar, geene enkele letter van de beoordeeling, in N°. III der *Letteroefeningen* voorkomende, gefchreven; maar hij dankt toch den fnuifman zeker hartelijk voor de beleefdheden, hem toegevoegd, wel wetende, dat de fcheldwoorden van fommigen eervoller zijn, dan de lofspraken van velen. Hij vindt het gewis ook zeer natuurlijk, dat men met dergelijke pijlen, wier punt van geestigheid zoo ftomp is, liever op eenen bekende mikt, die dan toch ten minfte in fchijn kan getroffen worden, dan dat men dezelve op eenen onbekende in het wilde los laat vliegen. Recenfent is dan daarmede ook volkomen tevreden, en neemt het den Nieskruidtoediener volftrekt niet kwalijk, dat deze hem dikwijls iets doet zeggen, waaraan hij nimmer gedacht heeft; want bij fommigen is het liegen tot eene tweede natuur geworden, en men kent de fpreuk: *Ex-*

pellat furca, tamen usque recurret. Zoo legt men ons in den mond, *dat de Lierzang op Rubens zoo heerlijk is, als in eenige Letterkunde iets kan gevonden worden;* terwijl wij op deze wijs alleen van deszelfs aanhef spraken, en een aantal plaatsen als gebrekkig aanwezen, dezelfde, met welke de snuifman zich op zijnen trant vrolijk maakt. Verder zouden wij dat Lierdicht eene *Dithyrambe*, in de beteekenis der Ouden, genoemd hebben; wij zeiden alleen, en herhalen het nogmaals, dat het bij ons gebruikelijk is, om Lierzangen, welke niet in gelijkmatige coupletten, maar in ordeloos afwisselende regels van verschillende lengte gedicht zijn, *Dithyramben* te noemen; en wij staven zulks thans met het eerste stuk uit de *Dichterlijke Gedenkrol van Nederlands Verlossing en Herstel*, in 1814 door WITSEN GEYSBEEK uitgegeven, waar deze *Hypercriticus* zijne eigene vrij onlyrische geestvrucht met groote letteren DITHYRAMBUS betitelt, en in welke wij die eigenste *zatheid*, over welke bij NIERSTRASZ zoo veel aardigs gezegd wordt, nog eenigzins *Bacchischer* wedervinden, bl. 2:

En zich tot walgens aan zijn bloed had zat gedronken.

Dat de Schrijver ons vervolgens naar PINDARUS verwijst, om over den edelen *Dithyrambus* te leeren oordeelen, toont zijne volslagene onbekendheid met dezen Zanger, die Odendichter en geen Διθυραμβοποιὸς was; en de geheele redenering over deze hoogdravende dichtsoort bewijst slechts zijne onkunde in de Letterkunde der *Grieken;* want zij kenden slechts ééne soort van *Dithyramben*, die, uit lofzangen op BACCHUS ontsproten, altijd de kenmerken van hunnen oorsprong behielden. — Zijne woordkritiek van den *Naarebout* aanvangende, zegt hij: *Dit is nu dat tweede beroemde gedicht, waardoor* NIERSTRASZ *zich, volgens den door- en doorkundigen* UNTEMA, *almede heeft vereeuwigd!* Wij schreven alleen, dat NIERSTRASZ zich door dat stuk voordeelig had bekend gemaakt, en gaven zelfs duidelijk genoeg te kennen, dat wij met het beschrijvende *genre* in geenen deele wegloopen.

Sed omne nimium nocet, en dus *basta!* Het publiek kan uit de aangevoerde bewijzen thans genoegzaam de kieschheid, goede trouw en onpartijdigheid van den man beoordeelen, die op verscheidene plaatsen zegt, deze onaangename taak alleen ten algemeenen nutte ondernomen te hebben, en

niet onduidelijk te kennen geeft, dat hij alleen in ſtaat is, om de waarde of onwaarde van een gedicht te beoordeelen. Waarlijk, hij beweert zijn Grieksch zoo bijzonder goed te verſtaan, maar vergat de ſpreuk van PINDARUS, welke onze zalige Rector ons reeds vóór dertig jaren ten leefregel voorſchreef:

'Επεὶ τόγε λοιδορῆσαι
.... ἐχθρὰ σοφία· καὶ
Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν
Μανίαισιν ὑποκρέκει.

Dat is, (want de goede man mogt het ſoms niet verſtaan, en het is hem toch zoo nuttig en noodig) vrij overgebragt:

De kunst van lastren is de wijsheid van den haat,
En zelfſof 't ſnaargeluid, dat razernij verzelt.

Almanak der Akademie van Groningen, voor 1828. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : - 55.

Landhuishoudkundige Almanak, enz. voor 1828. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : - 30.

No. I. Deze Almanak, de oudſte in zijne ſoort, die hier beſtaat, heeft nu reeds zijn zestiende jaar bereikt, en ziet, al verſchijnt hij ook wat laat, er nog jeugdig en friſch, dat is tamelijk nieuw en belangrijk uit. Met het geſchaduwd portret van Prof. BAKKER er voor, bevat het boeksken verordeningen omtrent het onderwijs, en daaronder vooral een paar reglementen, welke doen zien, dat men te Groningen ook voor de wetenſchappelijke vorming van den handwerksman begint te zorgen; een berigt van het feest. door kweekelingen dier Hoogeſchool te *Benthelm* gevierd, der lezinge waardig; 's Konings beſluiten omtrent de vacantiën; een verſlag van het Genootſchap ter bevordering van de Natuurlijke Historie, en, tot plaatsvulling, waarſchuwingen bij den naderenden winter, rakende ſchaatsrijden en drenkelingen; behalve al het gewone, dat den ſtaat en bij voortgang de geſchiedenis der Akademie zeer juist doet kennen. Het aantal ſtudenten is als volgt: In de Wis- en Natuurk. 14; Wijsb. en Lett. 13; Godgel. 143; Regtsgel. 88; Geneesk. 29: te zamen 287.

No. II. ons geene reden opleverende, om anders of min gunſtig te oordeelen, dan bij vorige gelegenheden, kunnen wij volſtaan met de bloote aankondiging. Een klein proefje toch uit de Anecdoten: „Toen de *Franſchen Arras* belegerden, ſchreven de *Spanjaarden* boven eene der poorten:

Quand les rats prendront les chats,
Les Français prendront Arras.

Na het innemen der ſtad, liet de Kardinaal RICHELIEU, in den laatſten regel, de *p* in *prendront* uitwisſchen."

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel voor de Jeugd. *Door* J. H. VAN DER PALM. *XVIIde Stuk.* *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon. 1827. *In kl.* 8*vo.* 244 *Bl.* *f* 1-20.

Aan het ſlot onzer korte recenſie van het XVIde ſtuk des *Bijbels voor de Jeugd* merkten wij de hoop op van een vervolg der zestien ſtukken, welke een zeker geheel uitmaken; en bij die gelegenheid uiteden wij den wensch, dat de Heer VAN DER PALM, deze niet gemakkelijke taak (de geſchiedenis der *Joden* ſedert hunne wederkomst uit de Babyloniſche ballingſchap tot op de geboorte van JEZUS) op zich nemende, dezelve met zijne gewone bevalligheid, en tevens met de noodige juistheid, volvoeren mogt. Aan die hoop begint de geachte Schrijver met het onderhavige ſtukje te voldoen; en dat hij in hetzelve ook aan het eerſte gedeelte van onzen wensch voldaan heeft, dit behoeft geen het minſte betoog. De bevalligheid, toch, is den man zoo natuurlijk geworden, dat hij, van der jeugd af aan, en onder het opzigt van een' ſmaakvollen Vader, zich daarop toegelegd hebbende, zich van dezelve eene gewoonte heeft gemaakt, en mogelijk niet dan met moeite onbevallig zou kunnen ſchrijven. Doch, of in dit ſtuk even zeer aan het andere gedeelte van onzen wensch, betreffende de noodige juistheid, voldaan zij, dit zouden wij niet even ſtellig durven verzekeren, zonder, misſchien, gevaar te loopen van door den eenen of anderen, der zake kundigen, lezer gelogenſtraft te worden. — Wij erkennen echter gaarne, dat dit gevaar niet groot is. De meeste lezers worden door den ſtijl van den Heer VAN DER PALM, als door eenen zachtvlietenden ſtroom, medegevoerd; en de begaafde man heeft, door zijnen ſmaak en door zijn verſtand, iets onwederſtaanbaars en wegſlepends. Ook begrijpen wij, dat iemand, die, ſedert vele jaren, met groo-

ten roem, Hoogleeraar in het Oostersch aan de
Hoogeschool geweest is, en dus met allen grond gere
wordt volkomen in de geschiedenissen en oudheden
Joden ervaren te zijn, bij zijne lezers een onbepaald
trouwen heeft. Met dat al, en hoezeer men eene groo
geleerdheid, met eene ongemeene gave van oordee
paard, aan den beroemden VAN DER PALM niet
ontzeggen, zonder hem het grootste onregt te doen
het toch opmerkelijk, dat hij zijne neiging tot aange
en bevallig schrijven meer dan eens, bijzonder in z
Bijbel voor de Jeugd, zoo zeer heeft aan den da
legd, dat een geoefend en onpartijdig lezer welli
het vermoeden zal komen, of hij niet somtijds w
veel aan die neiging hebbe botgevierd, zoodat zijne
en vlugheid hem nu eens tot onnaauwkeurigheden h
doen vervallen, dan weder het een en ander hebben
overslaan, hetgeen, volgens zijn eigen plan, van b
geweest ware te ontwikkelen. Recensent althans, ho
de uitstekende talenten des Hoogleeraars bewonder
heeft, bij de lezing der vorige stukken van zijn be
en nuttig Bijbelwerk, het gemelde vermoeden so
bij zich voelen opkomen, en eenige, zoo hij meent
gronde aanmerkingen aan het publiek, vrijmoed
bescheiden, voorgedragen.

Wat nu het onderhavige stuk betreft, wij zull
plaatsen niet opgeven, waar wij van den beminne
Schrijver meenen te moeten verschillen, maar ons
noegen met eenige bedenkingen te maken op zoo
plaatsen, waar hij, naar onze gedachte, zich mind
trouw aan zijn plan heeft getoond. — Volgens de
ding, namelijk, op dit stukje, bl. 5, was zijn v
men, *de geschiedenis der* Joden *van daar af, wa
Bijbelsche berigten eindigen, tot op de dagen des
wen Verbonds, in een beknopt overzigt voor te de*
Daaruit zou men, ten minste, ontwaar worden, w
*natie, gedurende dit tijdsverloop, merkwaardigs is
gekomen; en hoe zij, na vele lotverwisselingen, i
toestand is geraakt, waarin wij haar, ten tij*

prediking van JEZUS *en van zijne Apostelen, aantreffen.* Daar nu uit den ganſchen aanleg van zijn Bijbelwerk, zoo wel als uit den aard der zaak zelve, blijkt, dat niet alleen de politieke, maar ook de godsdienſtige en zedelijke toeſtand der *Joden*, ten tijde van CHRISTUS, kan gerekend worden bedoeld te zijn, hebben wij, in die vaste overtuiging, het ſtukje aandachtig doorgelezen; doch wij vonden, dat de Schrijver wel den politieken toeſtand dier natie vrij uitvoerig heeft voorgedragen, wanneer men de ruimte van het tijdvak en de bekrompenheid van een klein boekdeeltje met elkander vergelijkt; ja, tot onze verwondering, ſomtijds fabelachtige vertelſeltjes met zekere uitvoerigheid heeft geboekt, die beter overgeſlagen waren geweest (men zie b. v. bl. 52—54 en bl. 59—62); maar, daarentegen, hoe weinig vindt men van den godsdienſtigen en zedelijken toeſtand der *Joden!* Hier en daar iets in het voorbijgaan aangeſtipt; doch niets, tot leering en ſtichting der jeugd, behoorlijk ontwikkeld. Zeer oppervlakkig wordt, bl. 32, 33, van de Synagogen melding gemaakt, en geen enkel woord gezegd van hetgene de *Joden* door de boeken der Profeten verſtaan; even alsof het algemeen bekend ware onder de Christenen, dat de *Joden* daaronder ook de oudere geſchiedkundige boeken, behalve de Wet, of de vijf boeken van MOZES, begrijpen, als zijnde, volgens hun gevoelen, door Profeten geſchreven. Ook zou het niet ongepast geweest zijn, de aandacht der weetgierige jeugd des te meer op de Joodſche Synagogen, en op de wijze der Godsdienstoefeningen, welke aldaar in gebruik waren, te bepalen, daar het zeker is, dat althans de eerſte Christenen zeer veel daarvan overgenomen hebben. — Op vele plaatſen wordt, in dit ſtukje, van verbastering in den Godsdienst en van zedebederf geſproken; dan de hoofdoorzaak van die verbastering en van dat bederf wordt nergens opgeſpoord. De Schrijver heeft, namelijk, in de laatstvorige ſtukjes verzuimd, de groote verandering in het gedrag der *Joden* na de Babyloniſche ballingſchap te vermelden; gelijk wij, bij vorige gelegenheid, hebben opgemerkt. Had hij nu,

ter geschikte plaatse, ten nutte zijner jeugdige lezers, doen zien, hoe de *Joden*, die altijd zeer zinnelijk waren, te voren zinnelijke beelden verkozen boven den onzigtbaren God, — nu, door de zinnelijke en gevoelige straffen van hun overmeesterd vaderland en van hunne ballingschap ten sterkste getroffen, en daardoor van het nadeelige hunner voormalige afkeerigheden ten volle overtuigd, in een ander uiterste vervielen, en aan eene blinde opvolging van uiterlijke en zinnelijke Godsdienstplegtigheden zich geheel overgaven, dan had hij zichzelven de behandeling van den godsdienstigen en zedelijken toestand der Joodsche natie, vóór de komst van JEZUS, veel gemakkelijker gemaakt. — Mogelijk zal de Hoogleeraar, in een volgend stukje, dit verzuim, zoo veel doenlijk is, herstellen, en dan meteen iets meer zeggen van de verschillende sekten der *Joden*. Althans wij wenschen het.

Twee Brieven, waarin zekere Beoordeeling der Schriften van P. W. BROUWER, *over den Persoon van Christus, getoetst wordt; Joh. I:* 1—14 *toegelicht, en het Sabellianisme wederlegd wordt. Te Arnhem, bij* P. Nijhoff, 1828. *In gr. 8vo.* 55 *Bl. f* : -50.

Het bekende geschrift van BROUWER, ook in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1827. bl. 93 volg.) door een' anderen Recensent gunstig beoordeeld, had ten gevolge eene *Nadere Verklaring*, afzonderlijk uitgegeven. Deze beide geschriften vonden een minder gunstig oordeel in het *Letterkundig Magazijn*, No. IX en X. 1827. Het verslag, daar te vinden, werd naderhand afzonderlijk uitgegeven, onder den titel: *Korte beoordeeling en teregtwijzing van het stelsel van* P. W. BROUWER, *Predikant te Maassluis, voorgedragen in deszelfs geschriften, getiteld: De Bijbelleer, enz. en Nadere Verklaring, ten vervolge van de Bijbelleer.* Het is dan ook eigenlijk tegen den laatstgenoemden

Recensent, dat BROUWER in deze *twee Brieven* te velde trekt. Hoe vreemd het anders moge schijnen, van eene *Antikritiek* in ons Tijdschrift kennis te nemen, zoo geven wij ons echter de vrijheid, thans eene uitzondering op den regel te maken, met belofte van ons, met hetgeen van dezen aard nog volgen mogt, niet verder te zullen inlaten.

Het komt ons voor, dat BROUWER zoo wel, als zijn Recensent, strijden voor eigene of geëigende meeningen; terwijl beider zonde daarin bestaat, dat zij voor Bijbelleer uitgeven, hetgeen eigenlijk elders t'huis behoort, en zelfs door verkeerde *Exegese* niet als Bijbelleer kan worden aanbevolen.

De Recensent wijst gul en onbewimpeld aan, (bl. 40), waar hij de waren heeft opgedaan, welke hij te koop aanbiedt. In zijn oog leveren de schriften van E. SWEDENBORG eene goudmijn op voor *Theologie*. Ook zonder zijne uitdrukkelijke verklaring, zouden wij dit gegist hebben uit hetgeen (bl. 34, 35) door dien Recensent geschreven is: „Hij was *Gods Zoon* en tevens MARIA's „*Zoon* en DAVIDS nazaat, Gods Zoon *naar den geest* „beschouwd, MARIA's Zoon en DAVID's nazaat, „*naar den vleesche*; *want*, *de ziel der kinderen is uit den* „*vader*, *en het ligchaam is uit de moeder*." BROUWER schijnt niet te weten, van waar dit is ontleend, blijkens zijn geschrijf op bl. 53. Hem schijnt dan onbekend te zijn, dat SWEDENBORG deze ontdekking eertijds heeft verkocht als *een geheim van de Goddelijke wijsheid*. (Zie diens *Godgeleerd Zamenstel*, *vertaald door* HAMELSVELD; *Amsterdam*, 1790, bl. 90.) Dit pleit weinig voor het gezond verstand en de uitlegkundige kennis van den Recensent, die aan den Bijbel kunstelt, en als een onbedriegelijk Evangelie aanneemt de raaskallerij van eenen ijlhoofdigen dweeper. Wij oordeelen alzoo nog over SWEDENBORG, zoo lang het niet als zeker is uitgemaakt, wat JEDER, (*Geschiedkundige Verschcidenheden*, bl. 247 volg.) aangaande twee zijner beroemdste *visioenen*, heeft aangeteekend.

Zoo veel is zeker, dat die Recensent weinige bevc
heid had, om onpartijdig en grondig over BROUWE
geschriften te oordeelen. Het is ons toch niet te d
om te weten, wat SABELLIUS of ARIUS, o
latere opschikkers hunner meeningen, maar wat JEZ
en zijne Apostelen, aangaande den Persoon des Ve
sers, geleerd hebben. En van de laatsten wijkt BR
WER even verre af, als de Recensent. Wij laten ie
vrijheid onaangevallen; maar men kunstele ook niet
den Bijbel, om eigene of geëigende gevoelens eenig
op te sieren.

BROUWER was reeds vóór dertig jaren tot
denkwijze gekomen. Evenwel vond hij, niet zoo
in den Bijbel, als wel elders, zwarigheden. Da
begaf hij zich dan tot gezette overweging van all
plaatsen der H. Schrift, die tot de leer van CH
TUS' Persoon betrekking hebben; en hij meent d
zoo geslaagd te zijn, dat zijne zwarigheden ten een
verdwenen voor het helder licht der waarheid. —
heeft zich, zoo als het zich overal laat aanzien,
eene vaste denkwijze gevormd, en toen den Bijb
hand genomen, niet om te vernemen, wat deze
maar hoe alles in denzelven het beste kan worde
plooid, om de zwarigheden te ontduiken. Eerst h
den Bijbel moeten geraadpleegd hebben. Alles, w
het *voorbestaan* des Verlossers betrekking heeft, h
zorgvuldig moeten afzonderen van hetgeen doelt op
na zijne komst in het vleesch en zijne daarop gev
heerlijkheid. In het verklaren des Bijbels mengt B
WER alles ondereen, en verwaarloost dit zoo n
onderscheid. Dat hij, in zijne *Exegese*, door zijn
pothesen (wij houden ons aan de eigenlijke bete
dezes woords) zich misleiden laat, blijkt ook uit
Brieven, bl. 15 volg. *Col.* I: 15. staat eigenlijk
geboren der geheele Schepping. Hierbij lette m
het eerstgeboorteregt der Oosterlingen. Deze k
zeggen: *den eerstgeboren des Huizes*, in den zi
deelgenoot aan het bestuur over hetzelve. Waarom

het gezegde van PAULUS anders verklaard? BROUWER vertaalt: *eerstgeschapen aller schepselen*, „ te meer omdat het woord, door *schepselen* vertaald, den eerstgeborenen onder de schepselen, als van eene soort zijnde, begrijpt." Tot zulk eene verklaring zou hij zekerlijk niet vervallen zijn, indien hij niet vooraf had bepaald, dat de Verlosser reeds, als een voortreffelijk *geschapen* Geest, een voorbestaan had. Deze zijne *Hypothese* verleidt hem nog erger bij het verklaren van vs. 18: „ Het spreekt van zelf, dat ik dit moet verklaren *eerst opgewekte* uit de dooden, of, om nader „ bij de letter te blijven, *eerst geschapene* uit de dooden. „ De reden hiervan is deze, omdat de opstanding uit „ de dooden meermalen onder het beeld eener weder„ geboorte of nieuwe schepping wordt voorgesteld." Hiertoe beroept zich BROUWER ook op 1 *Petr.* I: 3. Dat deze plaats iets anders bewijst, zal, zonder onze aanwijzing, ieder beseffen, die door 's mans denkwijze niet beheerscht wordt. Hier heeft men alleen te doen met *Col.* I: 18. Het Grieksch luidt daar: ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν· letterlijk: *eerstgeboren Overheid* (verg. ἀρχαὶ, vs. 16.) *uit de dooden.* Wie, die geen ander doel heeft, dan den Bijbel wèl te verstaan, zonder denzelven te willen verwrikken, verklaart deze plaats anders, dan uit het eerstgeboorteregt der Oosterlingen? *Welke is de eerstgeboren* (en als zoodanig) *Regent*, (verrezen) *uit de dooden.* Bij het verklaren van deze en alle dergelijke plaatsen blijft nog van grooten dienst PAULSEN, *Regering der Oosterlingen;* zie § XII. bl. 69 volg.

Hetgeen bij BROUWER het meeste had behooren uit te komen, de leer des Bijbels op dit punt, volgens de regelen der Uitlegkunde verklaard, en niet verplooid, is in al zijne schriften *over den Persoon des Verlossers* het zwakste en het minst voldingende. Dit zullen wij nu niet, maar misschien naderhand, en dan opzettelijk, in de bijzonderheden aanwijzen. Thans hebben wij, als alleen de bovenstaande *Brieven* voor ons hebbende, daar-

toe noch gelegenheid noch vrijheid. Eene opmerking deelen wij hier slechts mede, betrekkelijk den tweeden druk der *Bijbelleer* enz. Zij raakt de aanteekening op bl. 219 volgg. Bij het nederschrijven van dezelve houdt hij zich geheel aan MOSHEIM, zonder zich te bekommeren om hetgeen naderhand tegen het gevoelen van MOSHEIM is overgesteld geworden. Vóórdat hij zoo stellig (bl. 224) zich verklaarde, moest hij ten minste met KEIL hebben te rade gegaan, in *Opusc. Academicis a* GOLDHORNIO 1821 *editis*, *pag.* 391 *seq.* Bij het naauwkeurig nagaan van hetgeen deze Geleerde daar heeft aangemerkt, zou BROUWER allerwaarschijnlijkst deze geheele aanteekening hebben in de pen gehouden; ten minste niet hebben geschreven: „ Wanneer wij nu alles „ zamen vergelijken, moeten wij dan niet van zelf tot „ het besluit komen, dat de Nicesche Vaders hunne be- „ grippen en voorstellingen aangaande de leer van Vader, „ Zoon en Geest, voor zoo verre de Platonische be- „ woordingen en spreekwijzen betreft, niet uit den Bij- „ bel, maar uit het Heidendom gehaald hebben?" — Dezè aanteekening voeren wij hier aan, te onzer regtvaardiging, bijaldien iemand onzer lezeren op het denkbeeld mogt komen, dat wij te strenge uitspraak doen over BROUWER's manier van Bijbelverklaren. Ontkennen willen wij niet, dat de mannen van *Nicea* hunne denkbeelden op dit punt niet enkel uit den Bijbel geput hebben. Maar wij zien daarom ook hetzelfde gebrek niet over het hoofd, in het geschrijf der mannen van *Dordrecht* en *Maassluis*. Men moet in zulke tedere punten niet verder gaan, dan de Bijbel veroorlooft, of men verliest het regt, om zoo luid te spreken tegen het gedrag van anderen, die dezelfde vrijheid, maar eenigzins anders gewijzigd, genomen hebben.

Wie kan zonder schouderophaling lezen, hetgeen de Recensent, bl. 32, in alle eenvoudigheid, des harte schijnt nedergeschreven te hebben?: „ *Uit* de Liefde „ *door* (door middel van) de Wijsheid Gods zijn al „ dingen. — Waaruit volgt: 1°. Dat Goddelijke liefde

wijsheid zich dan ook in al het geschapene ken-
rken, vertoonen, doen voelen moet. — 2°. Dat het
nerlijke Wezen van al het geschapene zich in het
estelijke of de Geesten-wereld verliest. — 3°. Dat
t dus voor het sterkst gewapend stoffelijk oog vol-
ekt onmogelijk is, om dat innerlijk wezen en levens-
ginsel der geschapene dingen te ontdekken en te
n; daar alles in gasstoffen en atmospheren van al
er en hooger natuur verdwijnt. — 4°. Dat al het ui-
lijke in het geschapendom, vorm, afdruksel, beeld-
is en zinneprent is van innerlijke, hoogere, en Gees-
ijke dingen; enz. enz." Altemaal *droomen van*
DENBORG. Hoe kan iemand in ons Vaderland
ie droomerijen eens gewaanden Zieners aanhouden,
et verschijnen der beroemde Verhandeling van BOR-
., *de Mysticismo!* Wij kunnen dien Recensent het
ns bestuderen van dit voortreffelijk werk zijns Aka-
evriends niet genoeg aanprijzen. Tegen zulk eenen
pioen kon BROUWER gemakkelijk eene kans wagen.
erste toch sluit zijn geschrijf, op bl. 39, met de
laring, „dat zijn beoordeelend verslag — beschouwd
oet worden, geen gebouw, maar slechts eenige bouw-
ffen te bevatten, ter versterking en volmaking van
tgeen aan BROUWER's gewijden tempel nog zwak
onvolmaakt geacht kon worden." Hij schijnt zich
eindelijk te rangschikken onder de hulptroepen van
UWER.

ch wij moeten verklaren, dat BROUWER's *Brie-*
anders niets bijzonders behelzen, ter toelichting of
e bevestiging zijner vroeger uitgegevene schriften.
menschelijke denkbeelden heeft hij niet, ook niet
er, als geldig voldongen voor het oog van hen,
n den Bijbel, behoorlijk verklaard, genoeg hebben,
l ten opzigte van zulke leerstukken, aan welke wij
t door Gods Woord kennis hebben verkregen. —
doen hulde aan het vernuft van BROUWER, met
zijn gevoelen aangaande den Persoon des Verlossers
t voorgesteld. Hij blijft zich gelijk in het ontwik-
zijner denkbeelden desaangaande. Doch wij erken-

nen ook, dat hetzelfde vernuft, blijkbaar op dit p gedurende dertig jaren gescherpt, sommige Bijbelplaat op *zijne* wijze opheldert, en zich nu en dan in sp vondigheden te zeer verloopt. Dit laatste erkent c DONKER CURTIUS, in de *Godgeleerde Bijdrage* 1827, Iste Deel, bl. 712 volgg. Kunnen wij, schep len van éénen dag, het verband niet eens vinden, de natuurlijke Godsdienstleer rakende *den vrijen wil v God en van de menschen*, zullen wij dan uit *onze* Th logie datgene ophelderen, wat God ons niet heeft g openbaard? Alwie, uit hetgeen de Verlosser *in o oog*, door middel van Gods openbaring, is, besluit t hetgeen Hij is in betrekking tot God, waagt zich vreemd grondgebied; en deze zou zich te veel aanma gen, wanneer hij dan verklaarde, ook het niet geop baarde volkomen te begrijpen. Het geloof heeft aan d Bijbel genoeg, en laat het plooijen over aan de mensc lijke *Dogmatiek*, die zich van geene aanmatiging nezen laat, al predikt de verloopen tijd gedurig de wa heid der spreuk: *Opinionum commenta delet dies.* hoe verre BROUWER's gevoelen den alles verdelg den tijd overleven zal, kan nu nog niet worden bepaa Wie niet wijs wil zijn boven hetgeen geschreven is, l het meest op de bestendigheid zijner meeningen hop Doch wij leggen de pen neder. Deze is de eerste, m ook de laatste maal, dat wij over BROUWER's voelen, althans in eenig Tijdschrift, oordeelen.

De Koepok-inenting tegen de Leer des Bijbels strijd de, of korte Aanwijzing voor Godvreezende Oude door ABRAHAM CAPADOSE, *Med. Doct. Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8 19 *Bl. f* :-20.

Non profecturis littora bobus aras.

d. i.

Gij wascht, vermeet'le, moorianen!

Met deze woorden konden wij den *Doctor* afschep

Want gelukkig zijn de *natuurlijke harten* voor de drogredenen van het *onnatuurlijk* hart des onbehouwen Kampioens tegen de Koepokinenting tamelijk wel geſloten, om, op den verderfelijken raad eens ellendigen ſchreeuwers, aan de afſchuwelijke Kinderziekte een gedeelte gronds te ruimen, welk men met zulk een gelukkig gevolg aan dezelve reeds ontnomen heeft. Geen wonder dus, dat CAPADOSE den oorlog aan *natuurlijke* harten verklaart. Dit is van een' man, met zulk een *onnatuurlijk* hart, als de *Scriblerus* ſchijnt te bezitten, natuurlijk te wachten. Doch *ſurdo narras fabulam; gij maakt getier*, — maar voor dooven. Hoe hard gij ook ſchreeuwt, gij klopt aan eens dooven mans deur. Op het platteland, waar men ſedert vele jaren de Kinderziekte niet heeft zien woeden, juist door de algemeene invoering der Koepokinenting, zal zich de minstkundige ingezeten het meest daarover verwonderen, dat gij — nog *los loopt;* niet zoo zeer van wege krankzinnigheid, als wel veel meer om andere redenen.

Het komt ons voor, dat, hoe Jezuitsch en Duivelsch CAPADOSE zich gedraagt in het vermommen van zijn doel, hij zich hier als oproermaker aan de onkundigen opdringt, wien hij, door verderfelijk woordenſpel met den Bijbel, zand in de oogen werpt, om eenen aanhang te vormen, in ſchijn tegen Dr. ONTIJD en *het Nederlandsch Godsdienſtig Traktaatgenootſchap*, maar in waarheid tegen het vaderlijk beſtuur des Konings, die, door het bevorderen der heilzame Koepokinenting, niet alleen zijn *regt uitoefent*, maar, hetgeen veel meer zegt, ook zijnen Koninklijken *pligt vervult.*

Over den onzin, dien CAPADOSE met Bijbelwoorden opſiert, hebben wij geen lust iets te zeggen; en het andere behoort niet tot onze kennisneming. De uitſpraak over dit laatſte punt zij den bevoegden Regter verbleven! — Dus: *punctum?* — Neen, nog deze opmerking: Tot hetzelfde doel, om menſchen ongelukkig te maken, gebruikte, reeds in het begin van het Christen-

dom, een even vijandige, maar meer ſlimme tegenſtander van het goede denzelfden (XCI) *Pſalm*; zie CAPADOSE, bl. 16, 17, en MATTH. IV: 6. — *Gij zult den Heer uwen God niet verzoeken*, is ook ons antwoord aan A. CAPADOSE. Het is onze ſchuld niet, dat wij bij hem iets gelijkſoortigs met het gedrag des Duivels opmerken. Gelijke geesten ontmoeten veeltijds elkander. Dit is dan ook hier natuurlijk.

De kunst om lang te leven en wel te ſterven. Een Handboekje voor alle rangen, ſtanden en leeftijden; door JACOB VOSMAER, *in leven Med. Doctor en Prof. te Utrecht. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1827. *In kl.* 8*vo.* 164 *Bl. f* 1 - 50.

Deze kunst om lang te leven en wel te ſterven, dus lezen wij in het voorberigt voor dit geſchrift, moest een volksboek zijn, en dong, in den jare 1815, naar eenen door de loffelijke Maatſchappij: tot Nut van 't Algemeen, bij herhaling uitgeloofden eereprijs. De vraag werd ingetrokken; en daar nu de behoefte aan zulk een Handboek onvervuld bleef, terwijl een derde der beoordeelaars aan deze Verhandeling den gouden eereprijs had toegekend, en geen der vier overige mededingers zoo vele ſtemmen op zich vereenigd had, beſloten de bloedverwanten van den zoo vroeg aan de maatſchappij en de zijnen ontrukten VOSMAER tot de gemeenmaking van dit geſchrift. Recenſent kan dit beſluit niet anders dan goedkeuren. Dit Handboekje toch bevat zeer nuttige voorſchriften en lesſen, ter verkrijging van de zoo begeerde als zelden bereikte kunst van een lang leven en een gelukkig ſterven. Kenden wij den achtingwaardigen Schrijver als een kundig Geleerde en geliefd Hoogleeraar, hier vertoont hij zich als een vroom en gemoedelijk Christen. En waarlijk, die het Christendom regt kent, gevoelt al de waarde van deszelfs deugden en pligten tot verlenging des levens en tot be-

moediging in de ure des doods, en zal volgaarne inſtemmen met het volgend beſluit van den achtingwaardigen Auteur, hetwelk wij tevens als proeve mededeelen:
» Willen wij nu uit al het gezegde een algemeen beſluit
» trekken, zoo zal dat, dunkt mij, hierop neêrkomen,
» dat de kunst om wel te ſterven beſtaat in wel te leven.
» Een braaf en godvreezend gedrag wapent ons tegen al-
» le de verſchrikkingen des doods. Het is natuurlijk,
» dat iemand, die dit leven op zijnen regten prijs ſchat,
» die hetzelve beſchouwt als eene voorbereiding voor de
» eeuwigheid; dat iemand, die aan de overzijde des grafs
» vooral die volkomene zaligheid verwacht, waarvoor hij
» vatbaar is; dat zoo iemand dikwijls, geſtadig denkt aan
» het oogenblik, hetwelk hem in die zalige eeuwigheid
» zal overbrengen. Hij verkeert dus, als ware het, da-
» gelijks met den dood, en deze gemeenzame verkeering
» ontſlaat zijn hart van alle vrees voor denzelven. —
» Welk een zegen ligt er dus in de betrachting van onze
» pligten, in eenen regt Christelijken wandel! Een deugd-
» zaam en godvruchtig mensch bewaart zijne gezondheid
» ongeſchonden en verlengt zijne levensdagen, en, na
» eene vereerende grijsheid, ſluimert hij zacht in, om
» eens tot een heerlijker leven te ontwaken. — Is het u
» dan, mijne vrienden! na het lezen dezer bladen, regt
» ernst, de grootſte ſchatten dezer aarde, een lang en
» gezond leven en eenen zachten en gerusten dood, te
» verkrijgen, denkt dan veel aan de gouden ſpreuk van
» SALOMO: *De Wijsheid is het voornaamſte.* SPREUK.
» IV: 7."

Het Leven van NAPOLEON BUONAPARTE, *enz. Door Sir* WALTER SCOTT *Uit het Engelsch, door* J. G. SWAVING. *IIIde en IVde Deel. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1827. *In gr. 8vo. Te zamen 990 Bl. f 5-20.*

Na de twee tot inleiding dienende Deelen van dit werk,

die wij vroeger beschouwd hebben, begint hier dan nu de eigenlijke Geschiedenis van den Held, en wordt in deze beide Deelen voortgezet tot op zijne verheffing tot Consul voor het leven, na den Vrede van *Amiens*. Het geschreeuw, in *Frankrijk*, en ook door niet weinigen in *Engeland* zelve, tegen dit boek aangeheven, alsof het den roem des Schrijvers geheel moest verduisteren, en alsof de Geschiedschrijver hier de faam des Romanschrijvers had vermoord, is, onzes inziens, zeer onregtvaardig. Wij hebben veelmeer in den Schrijver eene zeldzame mate van onpartijdigheid opgemerkt, die, zonder aanzien van volk of personen, regt doet en hulde betoont aan verdiensten, en slechts de wetten der zedelijkheid tot rigtsnoer en maatstaf kiest zijner beoordeeling; terwijl hij zelfs daarin geenszins met overdrevene gestrengheid te werk gaat, maar gaarne let op alle verschoonende omstandigheden eener daad, en op de betrekkingen, waarin de dader geplaatst is. Wel verre van NAPOLEON in een hatelijk licht te stellen, is de Schrijver hem veeleer gunstig dan ongenegen; overal spreekt hij met eene soort van geestdrift van zijne *militaire* talenten, volgt doorgaans *zijne* legerberigten (meer zelfs, dan wij in alle gevallen zouden voorzigtig keuren). En toch zou men, naar de beoordeelingen in de *Fransche* papieren, moeten oordeelen, alsof hij den Held zijner Geschiedenis geheel misvormd en met de zwartste kleuren had afgeschilderd. De *Franschjes* willen, dat men voor *hunnen* Afgod zal nederknielen en dien aanbidden; en wie dit niet onvoorwaardelijk doet, dien vervolgen zij met alle de middelen, die in hunne magt staan. Het is waar, dat *Sir* WALTER met afkeuring, hoewel in gematigde uitdrukkingen, spreekt van den roof der kunstwerken in *Italië*; van de wreedheden, tegen de opstandelingen in *Lombardij* gepleegd, die strekken moesten, om eene daad — de verdediging des Vaderlands door de ingezetenen zelve — met den dood te straffen, die BUONAPARTE naderhand, toen het met zijne belangen overeenkwam, voorstelde als den heiligsten pligt. Maar hetgeen ons getroffen, en

ordeelingen in ons oog zoo onverklaarbaar gemaakt
t, is, dat de *Tory Sir* WALTER SCOTT zijne
ste afkeuring tegen NAPOLEON uitboezemt over de
rachting der vrijheden van zijn Volk, niet eerst na
e verheffing tot Keizer, niet eerst nadat zijn geluk
geheel bedwelmd en tot een' Despoot, ook in den
n, had veranderd, — maar reeds terstond na den be-
nden 9 *Brumaire*, (18 Nov. 1799) toen hij zich de
rdigheid van *Eersten Consul* deed opdragen. Wij her-
nen hier den waren *Brit*, wien geen partijgeest de
ige Regten der Menschheid en der Volken — althans
Theorie — kan doen uit het oog verliezen.
Het derde Deel omvat de eerste lotgevallen des Helds
op den Vrede van *Campo-Formio* in 1797. De ge-
ndheid der verhalen wegens den minnehandel van NA-
LEON's moeder met den *Franschen* Generaal MAR-
UF wordt tegengesproken en als het uitwerksel der
adwilligheid beschouwd, alsmede het verhaal van som-
en, alsof NAPOLEON zijne geboorte opzettelijk een
later gesteld zou hebben, ten einde als *Franschman*
de inneming van *Corsica* door *Frankrijks* wapenen)
unnen worden aangemerkt; deze laatste aantijging wordt
s stilzwijgend voorbijgegaan. — Belangrijk, en geheel
len geest des Schrijvers van *Waverley*, is het tafereel
's Helds geboorte en kindschheid. Wij zien bij de
le de legerstede zijner moeder bedekt met een stuk ta-
, de helden der *Ilias* voorstellende, en de beschrijving
zijn nederig vaderlijk huis bij *Ajaccio*, dat zoo zeer
ekt bij het trotsche paleis der *Tuileriën*. — Nopens
verblijf van BUONAPARTE op de *militaire* school
Brienne wordt niets dan goeds medegedeeld, en wel uit
ongedrukte bescheiden, den Schrijver door gewezene
oolmakkers van NAPOLEON bekend geworden. Zij-
wreedheden te *Toulon* vinden geen geloof bij onzen,
lszins tegen den Ex-Keizer vooringenomen' Schrijver:
geeft zelfs later te kennen, dat de beruchte naam van
UTUS-BUONAPARTE niet door NAPOLEON,
r door LUCIEN zou zijn aangenomen. Groote lof

wordt eerstgemelden integendeel toegezwaaid wegens zijn dapper en krijgskundig gedrag in de belegering van *Toulon*. — Bij gelegenheid van NAPOLEON 's eerste verschijning op het groote tooneel der omwentelingen — het gevecht in de straten van *Parijs* op 5 Oct. 1795 — wordt een overzigt der toenmalige partijen gegeven, hetwelk zekerlijk niet vleijend is voor die partij, welke den Held destijds beschermde. Het huwelijk van BUONAPARTE met JOSEPHINE wordt aan reine genegenheid toegeschreven. (Deze kwam dan wel *bijzonder* overeen met zijne belangen!) Zoo nogtans eenige hier medegedeelde, uit TENNANT 's reis ontleende, brieven van NAPOLEON aan JOSEPHINE echt zijn, schijnt hij in *Italië* nog, in den eigenlijksten zin des woords, op zijne vrouw verliefd te zijn geweest.

Nu begint het verslag van den merkwaardigen eersten veldtogt van NAPOLEON in *Italië*, waaromtrent wij niet in bijzonderheden kunnen treden. SCOTT heeft dit *con amore* en, onzes inziens, voortreffelijk bewerkt. De onderscheidene, somtijds zeer ingewikkelde gevechten, de stellingen der legers, de inzigten en schrandere krijgsbewegingen des Veldheers, zijne staatkundige handelingen en bedoelingen, zijn goed, duidelijk en onderhoudend uiteengezet. Aan BEAULIEU, hoezeer dan ook overwonnen, wordt regt gedaan, als een oud *costumier*, (maar *oud*, in den volsten zin des woords, naar ligchaam, ziel en gewoonten.) WURMSER wordt, als veel bekwamer Veldheer, geprezen; (hem weêrhielden geene jaren, om zich NAPOLEON tegen te werpen, en eindelijk liever in *Mantua* te laten opsluiten, en paardenvleesch te eten, dan den smaad der overgave te kiezen.) BUONAPARTE 's edelmoedigheid omtrent dien grijzen Veldheer, bij de overgave van *Mantua*, wordt met den vereischten lof in het licht gesteld; alsmede zijne kieschheid, om bij die overgave niet tegenwoordig te zijn. ALVINZY bekomt den dubbelzinnigen lof: „ hij was een Officier „ van grooten roem, welken men toen algemeen dacht, „ dat welverdiend was.” De *Oostenrijksche* Veldheeren

:chter allen, gelijk de Schrijver aanmerkt, op de
ıatigfte wijze aan de plannen van den zoo verre
:rden Hofkrijgsraad ondergefchikt, en dus minder
oordelijk voor de begane misflagen. Het is bijna
felijk, met welke hardnekkigheid dat ligchaam
'le deszelfs Veldheeren den dwazen maatregel
:voeren, om hunne legers in onderfcheidene van
' verwijderde benden te verdeelen, die dan door
rermoeiden en vluggen NAPOLEON en door de
eenen der *Franfchen* in allerijl werden overval-
door de overmagt van het geheel of het grootfte
zijns legers verpletterd. Dit wordt hier zeer
ngetoond, en over 't algemeen is, wat krijgsbe-
n 'aanbelangt, dit gedeelte van NAPOLEON's
ı wel het uitvoerigst en volledigst ontwikkeld,
net betrekking tot zijnen eerften veldtogt (1796).
'ijver meent zich over die uitvoerigheid eenigzins
:n verontfchuldigen, omdat het voor NAPOLE-
begin was zijner *militaire* loopbaan, en omdat
:hand nimmer weder met zoo veel overmagt heeft
ftrijden, noch met weinig middelen zulke groote
ningen heeft bevochten. Ook moest men bij den
van 's mans gefchiedenis het eigenaardige (*eigen-
'jke* zegt de Vertaler, en hij zegt het niet alleen)
ONAPARTE's krijgskunst in het licht ftellen.
:rontfchuldiging was onnoodig; wij hebben deze
rheden met groot genoegen gelezen, en zoo het
plan des Schrijvers was overeengekomen, om
: vervolg zoo te behandelen, zou ons zulks,
e levendigheid van ftijl en kunst van fchildering,
iet verveeld hebben: maar hij vreesde zekerlijk,
le, het werk al te omflagtig te maken. Reeds
'eldtogt van 1797 tegen den Aartshertog KAREL
ıij zich merkelijk
:nt de ftaatkundige verrigtingen van NAPOLEON,
ijn onedelmoedig gedrag ten aanzien van *Parma* en
ten ftrengfte gegispt; daar hij derzelver Vorften
:n van hunne fchatten plunderde, maar ook hunne

beste schilderstukken als losprijs deed afstaan. De l
risping van *dit* stelsel van kunstroof is, gelijk wij re
aanmerkten, volkomen regtmatig en billijk; maar de (
partijdigheid gebiedt ons, hier een door den Schrij
bijgebragt *tegenovergesteld* voorbeeld te ontzenuwe
door de bedenking, dat, zoo FREDERIK *de Gro*
in 1756 de prachtige galerij, de kunstkabinetten en M
seums van *Saksen* ontzag, NAPOLEON zulks in 18
niet minder gedaan, en geen enkel stuk daaruit (zek
lijk tegen zijne gewoonte) naar *Parijs* heeft laten v
voeren. — Voorts wordt alle regt gedaan aan 's mans o
baatzuchtigheid *voor zichzelven*, bij het weigeren van
Millioenen voor eene schilderij van den Hertog van *Moden*
die hij naar *Parijs* opzond; aan den geest van werkzaa
heid en schrander beleid, dien hij den *Franschen* krijgsm
wist in te boezemen; ja aan de verheffing van het *Italiaa*
sche volkskarakter boven den beuzelgeest, waartoe *Oost*
rijks looden schepter het had doen vervallen. Ook wo
de opstand der zwaargetergde *Venetianen* als eene
noegzame reden tot NAPOLEON's oorlog tegen d
Republiek beschouwd, en de moord der *Franschen* in
Hospitalen te *Verona* als een feit aangenomen, sch
hetzelve ten stelligste is tegengesproken. Men ziet h
W. SCOTT is althans niet eenzijdig *tegen* NAPOLEO

Het vierde Deel bevat het gewigtige tijdstip van
Vrede van *Campo-Formio* tot na den Vrede van *Amie*
Het begint met de beschouwing der partijen in *Frankr*
in 1797, en met de daarop gevolgde omwenteling
den 18 *Fructidor* (4 Sept. 1797). BUONAPART
hoewel toen den schijn van een' hevigen Republik
aannemende, zou echter, indien wij SCOTT mogen
looven, nimmer een eigenlijke *Jakobijn* zijn gewe
Ook *contrasteerde* zijn gedrag in *Italië*, altijd, zoo n
door gematigdheid, dan toch door omzigtigheid en schr
der beleid gekenmerkt, met de doldriftige en voortvare
handelwijze der *Directeuren*, naderhand in *Zwitserla*
en *Italië* aan den dag gelegd. Zijn veldtogt naar *Egy*
en *Syrië* wordt, naar evenredigheid van dien in *Ita*

zeer kort afgehandeld; ja van den *Syrischen* veldtogt bekomt alleen het beleg van *Acre*, waar de *Engelschman Sir* SIDNEY SMITH, vereenigd met den *Franschen* uitgewekene PHELIPEAUX, den overwinnaar van *Italië* en *Egypte* tegenhield, omstandige vermelding. Men weet, dat den *Franschen* Veldheer in dezen veldtogt twee misdaden te last gelegd zijn: de moord der *Turksche* krijgsgevangenen te *Jaffa*, en de vergiftiging zijner eigene, aan de pest lijdende soldaten. De eerste houdt onze Schrijver voor onbetwistbaar en onverschoonlijk; „ niet, echter," (en hieruit blijkt weder, ten overvloede, 's mans onzijdigheid) „ dat wij dezelve juist „ beschouwen als de uitwerking van eene neiging tot „ wreedheid; want niets in de Geschiedenis van BUO„ NAPARTE bewijst, dat hij door deze ondeugd be„ heerscht werd, en vele trekken in dezelve toonen „ klaarblijkelijk aan, *dat hij zeer menschlievend van* „ *aard was*." Neen, goede *Sir* WALTER! dat weten wij beter. Gij hebt in uw vreedzaam *Schotland* den Geweldenaar nimmer bij ondervinding gekend. En de *Nederlanders* waren hem toch eenmaal ook waarlijk genegen! Ook zegt gij zelf onmiddellijk hierop, *dat hij het leven der menschen niets achtte, wanneer de uitvoering zijner ontwerpen deszelfs opoffering vorderde*. Is dit *menschenliefde?* Wat kan een Duivel ergers doen? Hij kon deze menschen niet bewaren, en hielp ze dus, gemakshalve, van kant. Doch omtrent de vergiftiging keurt hij hem, wat de *daad* betreft, geheel onschuldig: zijn *ontwerp* was wel, om *zeven* aan de pest lijdende krijgslieden in het Hospitaal van *Jaffa* met *opium* te doen sterven, ten einde hen aan de folteringen der vervolgende *Turken* te onttrekken; doch, toen de Geneesheer DESGENETTES zulks weigerde, zag hij er van af, liet eene achterhoede tot hunne bescherming, en de *Engelschen*, die bij de *Turken* waren, onttrokken er nog eenigen van aan den dood. De daad zelve, die *Sir* WALTER hier tegenspreekt, erkent hij echter, dat door de *Franschen* van NAPOLEON's leger algemeen werd

geloofd; een bewijs voor 't minst, dat men hem in ſtaat keurde.

De terugkomst van NAPOLEON naar *Fra*[illegible] na zijne overwinning op de *Turken* te *Aboukir*, o[illegible] 't ware een geheel nieuw tijdperk zijns levens, plaatst ons op een geheel ander tooneel. De S[illegible] moet hier van het gebied der krijgs- op dat d[illegible] kunde overgaan. Na kortelijk den toeſtand der kr[illegible] ratiën in 1799 en de overwinningen der Bondg[illegible] te hebben vermeld, gaat hij over tot de verwa[illegible] *Frankrijk*, die het NAPOLEON gemakkelijk [illegible] zich aan het hoofd des Beſtuurs te ſtellen, met [illegible] drijving der Wetgevende Vergadering, op het vo[illegible] van CROMWELL. Na aangetoond te hebben, [illegible] deze overwinning door krachtdadige hulp van S[illegible] en deszelfs partij verkreeg, en dezen naderhand t[illegible] ſchoof, met al datgene uit hun ontwerp, hetwelk [illegible] der geſchikt achtte voor het *Despotismus*, zegt [illegible] de inſtelling der *Conſulaire* Regering: „De gevol[illegible] „tien jaren, gekenmerkt door zoo vele deugden [illegible] „drijven, de vruchten van zoo veel vergoten b[illegible] „zoo vele verſpilde ſchatten, alles ging dus e[illegible] „verloren; en, na alles opgeofferd te hebben, [illegible] „der het dierbaarst is, ook de regten der men[illegible] „daaronder begrepen, om de nationale vrijheid [illegible] „krijgen, werden de *Franſchen*, *zonder ſlechts* [illegible] „*enkelen dag eene redelijke vrijheid*, *en de aan* [illegible] „*verknochte voordeelen*, *genoten te hebben*," [illegible] zeker, den tijd van 1789 tot 1791 medegereken[illegible] overdreven) „*teruggebragt tot onderdanen van e*[illegible] „*potiek Gouvernement*, beſtuurd door een Oppe[illegible] „dat geene andere regten bezat, dan die van zijn zv[illegible] Hij verontſchuldigt den gezaghebber wel, van z[illegible] het hoofd eener *monarchale* ſtaatsregeling te hebl[illegible] ſteld, daar, hoezeer de herſtelling der BOUR[illegible] edelmoediger geweest ware, deze toch, in den t[illegible] ligen ſtaat van zaken, moeijelijk, en naauwelijks v[illegible] te vergen was; maar dat hij de Conſtitutionéle [illegible]

der Natie daarbij geheel uit het oog verloor, en *alle* magt in zijne handen vereenigde, dit befchouwt de Schrijver, met reden, als onvergeeflijk. „ Hij had," zegt SCOTT, „ een vaderlandlievend Vorst kunnen zijn, doch hij was „ liever een overweldigend Despoot; hij had de rol van „ WASHINGTON kunnen fpelen, doch verkoos die „ van CROMWELL." (D. IV. bl. 283.)

Het begin van den veldtogt des jaars 1800 en de togt over de *Alpen* wordt naauwkeurig en duidelijk, de flag van *Marengo*, onzes inziens, min volledig en eenigzins duister voorgefteld. Het overige, alleen de gefchiedenis der *machine infernale de la rue Nicaife* uitgezonderd, wordt zeer kort behandeld. Eerst vermeldt de Schrijver de binnenlandfche handelingen, en doet daarin de telkens voortgaande helling tot het *Despotismus* opmerken, vooral den maatregel der *prevotale* Geregtshoven, vergeefs door de onafhankelijke leden van het *Tribunaat* beftreden, en de oprigting der algemeene geheime Politie onder FOUCHÉ. Daarna gaat hij tot de buitenlandfche zaken over, den afloop der *Egyptifche* Expeditie, en verdere gebeurtenisfen, tot op den Vrede van *Amiens*. Een kort verflag der kuiperijen, die NAPOLEON tot *Conful voor het leven* moesten verheffen, eindigt dit Deel. In het volgende zullen wij den Tiran zich hoe langer hoe meer zien ontmaskeren.

Historifche, Letter- en Oudheidkundige Befchouwing van den Deventerfchen Tolbrief van den jare 1347, *door Mr.* S. IZ. WISELIUS; *zijnde een Vervolg op de merkwaardigfte Stukken uit de oudfte Archiven van Amfterdam, uitgegeven in den jare* 1821. *Te Amfterdam, bij* Pieper *en* Ipenbuur. 1826. *In gr.* 8vo. 58 *Bl. f* 1 - :

Om de oude Gefchiedenis van eenig land te kennen, is, gelijk men eertijds waande, de kennis aan oorlogen,

verbonden en andere ſtaatshandelingen van hetzelve geen zins genoeg. Moet men het *leven* der Volken, onafhankelijk van uitwendige omſtandigheden en listige plans van voorname gezaghebbers, als dat van een *perſoon* behandelen, zoo als zeker *Duitsch* Geſchiedonderzoeker zich uitdrukt, zoo gevoelt men ligtelijk, dat hierin de *zeden, gewoonten* en *taal* eene belangrijke plaats innemen. In ons Vaderland heeft het dan ook, vooral in onzen tijd, niet aan mannen ontbroken, die dezen weg tot onderzoek hebben ingeſlagen. De namen van VAN WIJN, MEERMAN, VAN SPAEN, VAN HASSELT, SCHELTEMA, RAEPSAET en DE BAST zullen altijd met achting genoemd worden. Naast hen plaatst zich de verdienſtelijke Dichter WISELIUS, in het werk, waarvan dit een vervolg is, en in het tegenwoordige. Hetzelve bevat de opheldering van eenige oudvaderlandſche woorden, maten, muntſtukken en gebruiken, naar aanleiding van zekeren *Tolbrief*, door de Stad *Deventer* vastgeſteld op goederen en ſchepen, komende van het toen reeds niet vere en ſcheeprijke *Amſterdam*. Het ſtuk is wel reeds uit WAGENAAR en VAN MIERIS bekend; maar hier is het naauwkeuriger uit de oude Charters van de IJzeren Kapel afgedrukt, en vooral opgehelderd door belangrijke aanteekeningen op onderſcheidene oude woorden, waarbij dan tevens de zaken toegelicht worden. Sommige derzelven had men zekerlijk kunnen misſen, zoo als op de woorden *kenlic*, *twelf*, *voerſeyt*, *Aemſtelredamme*, *ghenoempt*, daar elk, die deze woorden niet verſtaat, ook geene liefhebberij voor het inzien van dezen Tolbrief zal hebben. Maar op andere vindt men zeer belangrijke aanmerkingen. B. v. het woord *ſcepen* wordt door H. JUNIUS, KILIAAN en GROENEWEG van *ſchoftin* (*ſchaffer*), door DE GROOT van *ſcheppen* afgeleid: eerstgemelde maakt daaruit op, dat de ſchepens als *uitvoerders*; de laatſte, dat zij als *ſcheppers* van het vonnis dus genoemd worden. WISELIUS verwerpt beide beteekenisſen, en heeft daarin misſchien gelijk; maar hij komt toch op hetzelfde grondwoord

der. Immers *ſcheppen* en *ſchaffen* is hetzelfde woord: *creare*, *voortbrengen*; vanwaar ook ons *verſchaffen*. Nu leidt onze Schrijver het woord *ſchepen* ook van het grondwoord *ſceppen* (hetzelfde als *ſcheppen*) af, maar in eene andere beteekenis dan DE GROOT en JUNIUS; namelijk, niet dat de ſchepens het vonnis *ſchiepen*, maar dat zij zelve door den Vorst of Graaf *geſchapen* (*gheſcepen*), dat is *aangeſteld* waren. Bij deze gelegenheid ontvangen wij eenen belangrijken *Excurſus* over de aloude Staats- en Regtsgeſteldheid in de tijden der *Frankiſche* Koningen, der Hertogen en Graven vóór de inſtelling der Gemeenten, harer Regten en Keuren; hetwelk niet alleen van diepe oudheidkennis, maar ook van edele vrijheidsliefde getuigt, en diegenen logenſtraft, die de *eigendunkelijke eenhoofdige* Regering als de oorſpronkelijke willen doen doorgaan, welke toch reeds in de *Germaanſche* boſschen, en nog later dan KAREL *de Groote* door algemeene Volksvergaderingen (het *Maart-* en *Meiveld*) niet alleen getemperd, maar zeer beperkt werd, en zich bijna alleen tot uitvoering van den volkswil bepaalde. De ſchepenen, als vertegenwoordigers der vrije mannen, werden dus, toen deze allengs niet meer opkwamen, door de Vorſten of Graven *geſchapen* of *aangeſteld*. — Ook op het ſlot ontmoeten wij het woord *ſcepe* (voor ſchip) als afgeleid van *ſcheppen*, waarmede ook het *Latijnſche ſcyphus* en het *Griekſche* σκύφος, σκάφη, hetwelk echter mogelijk van *uitholen* komt, in verband zou ſtaan; iets, dat wij gaarne aannemen willen. Doch hoe de Heer WISELIUS dit *ſcheppen* weder afleidt van *ſcheuren*, *ſnijden*, betuigen wij niet te begrijpen. Wij kennen niets in de taal, hetwelk daartoe aanleiding geven kan. KILIAAN heeft op *ſcheppen* eenvoudig *creare*, *formare*, *condere*, *rudi materiæ formam indere*. Het is waar, dat *kleermaker* in het *Vlaamſche* dialekt ook *ſchepper* heet; maar, om dezen Provincialismus, aan een *Duitsch* woord, waarmede noch het *Hoogduitsch*, noch het *Engelsch* de beteekenis van *ſnijden* verbinden, zulk eene vreemde afleiding te geven, komt ons zeer gewaagd voor. Inderdaad,

to shape, *ship* (*schip*), *schaft*, *schap*, alle woorden, die van *scheppen* en *schaffen* afkomen, bevatten wel het denkbeeld van *vorming*, *vorm*, *gedaante*, *eigenschap*, maar niets, dat naar *scheuren* gelijkt. Ten slotte zou dan ook de wereld een stukwerk zijn, van onderscheidene uiteengerukte deelen zamengesteld; een denkbeeld, hetwelk wij bezwaarlijk aan onze voorvaders kunnen toeschrijven. *Kwetsen*, *nadeel toebrengen*, is, gelijk men ziet, nog verder van den weg af.

Doch wij kunnen niet over alles uitweiden. Omtrent de verhouding der *grooten* en *stuivers* tot de *goudguldens* (1 groot 3½ stuiver, 8 grooten een goudgulden, maar deze verschilde van 22 tot 28 stuivers) verkeert de Schrijver zelf in onzekerheid. *Bake* beteekent, volgens KILIAAN, een *varken*, of *varkensvleesch*; hiervan komt blijkbaar het *Engelsche bacon*: maar hoe kan het dan, gelijk hier in de Noot wordt vermeld, van *to bake*, *bakken*, afkomen, daar ook *gezouten spek* dus genoemd wordt?

Den geleerden Schrijver mogen deze bedenkingen tot bewijs verstrekken, dat wij zijn boekje met aandacht gelezen hebben.

Opmerkingen en Wenken voor Opvoeders en Onderwijzers, betreffende de vroege vorming der Jeugd in de daartoe bestemde Inrigtingen. Door H. MULDER. *In 's Gravenhage*, bij S. de Visser. 1827. *In gr. 8vo. VIII*, 76 *Bl. f* :-75.

De oceaan van opvoedkundige werken, die onze eeuw als overstroomt, wordt ook in ons vaderland, door vele rivieren en beekjes, wel niet vergroot, want de waterdeeltjes droogen schielijk op en vervliegen even spoedig als zij ontstonden, maar toch onderhouden en vernieuwd; en onze aankomende onderwijzers zijn steeds in gevaar van hunnen tijd te verbeuzelen met het doorlezen van vele boeken, die in meerdere of mindere mate hetzelfde zeggen; gelijk anderen, die zich op zekere hoogte gevoelen, door de algemeene schrijfjeukte aangegrepen, aan het maken van boeken den tijd besteden, dien zij veel meer verschuldigd zijn aan de uitoefening van ambtsbezigheden. Nu is het ook zoo gemakkelijk geworden een

k te maken, en zich in de rij der opvoedkundige schrijvers plaatsen: hebt ge een weinig gezond verstand, kunt ge :mde denkbeelden tamelijk wel uitdrukken, leest ge de ken van NIEMEIJER, SCHWARTZ, DENZEL, enz. en ıamt ge u niet, duizendmaal herhaalde zaken alweder te n drukken, ge zult u ligtelijk in een of ander onzer tijdiften als kundig, bekwaam, ijverig, voortreffelijk onder:er zien begroeten. Misschien is er ook iets goeds in die ijverij gelegen; zij is in allen gevalle een bewijs, dat wij, olonderwijzers, ook tot de arbeidende, lezende en schrijde leden der maatschappij behooren, en alzoo nu verder de huisbedienden der rijke lieden afstaan, dan vóór derjaren. Uit dat oogpunt beschouwd, is de tegenwoordige oedkundige schrijfperiode niet zoo verwerpelijk, ja welligt men haar beschouwen als een noodzakelijke overgang de diepte, waarin de voortreffelijke NIEUWENHUYZEN onderwijzers vond, tot dien gewenschten staat, waarin retische studie en wijze, eenvoudige beoefening gelijkebloeijen zullen.

och de zucht tot schrijven over opvoeding en onderwijs ngt niet alleen onderwijzers; ook andere menschen, wier gogische voortbrengselen niets meer dan die zucht verra- wagen zich aan de pers. Daar de Heer MULDER ons el onbekend is, weten wij niet, of wij hem als broeder :rwijzer, dan als vriend Dilettant, begroeten moeten. Het :rwerp zijner *opmerkingen en wenken* is, wij erkennen het ne, allerbelangrijkst, en de bemoeijing der stedelijke olcommissie van 's Gravenhage, *ter verbetering der kleiinderscholen*, komt wel wat laat, maar is echter hoogst aardig; doch — was er behoefte aan soortgelijk boeks- en zoude die door hetzelve vervuld worden? Vragen, el onafhankelijk van de waardering des onderwerps, en welke de eerste eene toereikende beantwoording vindt e 46 aanteekeningen, achter het geschriftje gevoegd, die minste bewijzen, dat dit onderwerp reeds meer- en veeln behandeld is; de tweede der voorgestelde vragen worde volgende onpartijdige beoordeeling beslist.

et boeksken vangt aan met *eene beknopte beschouwing van jongen mensch in de eerste levensjaren en van het belangeener vroege leiding in de ontwikkeling*, welke beschouhad mogen achterblijven, om drie redenen: 1°. dat nie-thans meer het gestelde ontkent; 2°. dat hier niets ge-

vonden wordt, wat niet reeds honderdmaal veel beter is; 3°. dat het hier voorkomende algemeene opvoedk waarheden bevat, en geene, die *uitsluitend* tot het ond behooren. — Bladz. 22 begint de behandeling met *een on naar (?) en toetsing der middelen, welke te dezen a nog gebezigd worden.* Hier worden tegen de tegenw kinderschooltjes bezwaren opgegeven, welker bestaan v betwisten; doch ons zijn plaatsen bekend, b. v. Rott alwaar die schooltjes sedert jaren onder eeu behoorlijk zijn, dank zij de onvermoeide pogingen van den Sch ziener, die, hoewel alleen belast met de zorg voor zijn zienlijke gemeente, den tijd wel weet te vinden, o talrijke scholen, ook de allergeringste, vrij regelmatig zoeken, en welke stad men alzoo, te dezen aanzien zonder onregt bij den Haag zoude kunnen vergelijken, ke laatstgenoemde plaats onze schrijver, blijkens het v rigt, bijzonder het oog schijnt te hebben. Vervolgen den (bl. 34) *de oorzaken* aangewezen *van den voor ongunstigen staat van dit gedeelte der openbare opvoedin* ke afdeeling welligt beknopter in de vorige ingelasch Eindelijk komt de schrijver (bl. 40) tot zijn eigenlijk *de aanwijzing van eenige middelen, waardoor men de stelde gebreken zoude kunnen wegnemen*, die hoofdzakelij op nederkomen; dat bij elke dorpschool eene kindersch voegd worde, ten einde de onderwijzer *zich aldaar verpoozen, door de lieve kleinen, in het bijzijn der schoo res, doeltreffend te onderhouden*, en dat in de steden een onderwijzer de kinderscholen bezoeke. Is dat niet verzonnen? Den braven schoolonderwijzer, die ijverig post waarneemt, en gaarne zijne tusschenuren beste eigene oefening, indien hij geene gelegenheid vindt, o het geven van bijzondere lessen, zijn inkomen te ver ren, dien zal men de lasten en moeijelijkheden, aan post verknocht, verdubbelen? Doch de schrijver zo voor geëvenredigde belooning: *De onderwijzer ontvang door eene streelende zelfvoldoening, en zijn stand een' en verdienden luister.* Mogt er bovendien ook eenig ge dig zijn, daarvoor zal het Gouvernement wel zorgen (wone toevlugt voor alle projecten, die in geldelijke ningen te kort schieten). En waarin bestaat nu die luister voor onzen stand? Hierin, dat de onderwijze lijks, gelijk gezegd is, de kinderschool bezoeke, en

dien de hooge eer geniet van jaarlijks tweemaal aan den Heer Schoolopziener of aan de Commisſie te rapporteren. Misſchien vraagt een onkundige: waarom de Schoolopziener zelf die ſcholen niet zoude beſturen? Maar hoe zoude deze den tijd daartoe vinden, en vooral in den Haag, waar zoo veel te doen valt, dat zelfs de gewone bezoeken van ſcholen, onderwijzersgezelſchappen en Examina niet dan zeer gebrekkig en met droevig veel nalating kunnen plaats hebben. Bovendien is in deze *intermediaire* inrigting nog dit groote voordeel gelegen, dat de enkele verſchijning van den Heer Schoolopziener in een kinderſchooltje reeds *per ſe* eene belooning is voor haar, die hetzelve beſtuurt; want, volgens den ſchrijver, kunnen alsdan *de bezoeken van den Heer Schoolopziener, of van leden van het ſchoolbeſtuur, meer als middel ter aanmoediging aangewend worden, wanneer dezelve bij voorkeur geſchieden bij diegenen, van welke de berigten op den duur het gunſtigſte zijn.* — Bl. 48 vermeldt voorſlagen tot het oprigten van *vormſcholen* voor ſchoolhouderesſen; volgens dezelve wil MULDER, dat men aan het hoofd eener kleine kinderſchool eenen onderwijzer plaatſe, en die ſchool toegankelijk ſtelle voor eenige geſchikte vrouwelijke perſonen, ten einde deze zich daar komen oefenen.

De ſtijl van dit boekje verraadt geenszins den geoefenden ſchrijver. Slechts een paar ſtaaltjes: „Het geëerde Publiek » ontvangt hier derhalve geene afgetrokkene beſchouwing; » het ligt onder het bereik van elk denkend wezen. — En » waarom? — omdat het een onderwerp is, hemzelven be» treffende." (Voorberigt, bl. 6.) — „Om dan verder mijn » gevoelen opzigtelijk het herſtellen der genoemde gebreken, » in de *kleine kinderſcholen* kortelijk te ontvouwen, komt » mij mede zeer belangrijk voor, door bij voorraad, deze » ſchooltjes, vooral in de kleine ſteden en ten platten lande » gelijk te ſtellen of in onmiddellijk verband te doen ſtaan » met de ſcholen van den onderwijzer." (Bl. 41.) — In het volgende wordt zevenmaal verzekerd, dat elk weet, of bij het minſte nadenken weten kan, wat gezegd wordt: „Immers *de ervaring leert ons*, dat gewoonlijk de mensch op » zijn 22 of 23 jaar eerst zijnen volkomen ligchamelijken » groei bereikt heeft, en vergelijken wij nu hiermede, den » gang, dien de ziel in derzelver ontwikkeling neemt, *dan* » *worden wij weldra gewaar*, dat...... want *wij weten het* » *toch*, de dagelijkſche ondervinding en eigen nadenken *leera-*

„ *ren het ons allerduidelijkst*, dat.... uit aanmerking
„ *laat het zich als van zelve opmaken*.... zoodat
„ *gedrongen worden om te erkennen*.... Indien wij a
„ eenen kant onze aandacht vestigen op de voortreffe
„ der ziel, en aan de andere zijde, de noodzakelijkhe
„ gelijktijdige ontkieming aannemen, *dan zal onze re*
„ *zonder veel nadenken tot de opwekking leiden*," enz. (

De voorslag, om de kinderscholen door schoolonde in gang te brengen en te houden, is niet alleen, ge zagen, bijna *onuitvoerlijk* van de zijde der onderwijz ve, maar wij houden dien van eene andere zijde o *ondoelmatig*. De *man* is niet de opvoeder in de eerste jaren, en vooral niet de man, die den geheelen dag met een groot aantal jonge lieden van 10 tot 14 en 1 jaren; zijne ziel neemt eene geheel andere, eene, om zeggen, veel te mannelijke rigting, dan dat zij den toon met kleine kindertjes zoude treffen. Neen, de lijke vriendin en leidster in de vroegste kinderjaren *vrouw*; deze heeft den noodigen tact, om jonge kinder *den eisch van hunnen weg* te leeren, beter dan de bek onderwijzer; aan haar late men veilig de zaken over, derve die niet door ontijdige bemoeijing. Men zorge dat de vrouw, die de gewigtige taak op zich neemt zeden, goede manieren, eene vriendelijke geaardheid derliefde bezitte. De Schoolopziener is *ambtshalve* v kennis te dragen van alle scholen in zijn district, de en geringste kinderschooltjes niet uitgezonderd; ook *die alle bezoeken*; doch hij wachte zich wel van in l melde zijne denkbeelden van het wezen eener schole len doen gelden. En dat eene zoodanige kinderscho wel bloeijen kan zonder behulp van mannen hoegenaa wijst, onder anderen, die van Mejufvrouw...... te 's hage, die, sedert meer dan twee jaren, een algeme trouwen geniet, aan de verwachting volkomen vold dat zonder ooit eenigen Schoolopziener, eenig lid de lijke Schoolcommissie, als zoodanig, noch eenigen o zer in haar midden gezien te hebben.

Brieven uit en over Sicilië, van JUSTUS TOMMASI *het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* de Erven F. Boh *In gr. 8vo. IV, 312 bl. f* 2 - 60.

beroemde Eiland, over welk in deze Brieven gehan-
vordt, is door zoo velen bereisd en beschreven, dat
gewoon reiziger, bij het uitgeven zijner bevindingen,
oten bijval mag rekenen. Dat men deze Brieven, ook
: lezen van veel voortreffelijks over *Sicilië*, niet alleen
den neemt, maar ook met genoegen ten einde toe
st, is reeds eene gunstige aanbeveling van dit wel-
even en even goed vertaalde werk van TOMMASINI.
isverhaal vermaakt en sticht te gelijk. Oudheidkundi-
ogen elders naar hunnen smaak beter te regt komen,
ootste gedeelte der lezeren zal TOMMASINI als *Cice-*
rillig volgen, en zijne opmerkingen en waarnemingen
relgevallen aanhooren. Dit werkje, met eene Plaat
l, voorstellende *den Tempel der Eendragt te Girgenti*,
de wel vertaald te worden. Het levert een aange-
en nuttig onderhoud op voor ieder, die begeerig is,
weten, hoe zijn natuurgenoot elders leeft en handelt.
er verschillende ontmoetingen, alle onderhoudend me-
eld, bepaalt zich TOMMASINI ook tot den *Siciliaan*
, die hier van zijne goede zoo wel als van zijne kwa-
e wordt voorgesteld. Hij verzuimt nergens, den nadee-
ıvloed aan te wijzen, dien wereldlijke en geestelijke
ur op het *Siciliaansche* karakter nog dagelijks uitoefent.
TOMMASINI min gegrond redeneert, wijst hem de
: Vertaler bondig teregt. Met één woord, dit werk
t, niet enkel in anders verloren oogenblikken, gele-
worden.

---

nboek voor de Spelling der Nederlandsche Taal, *opge-*
en aan den Hoogleeraar M. SIEGENBEEK; *door* G.
TS. *Te Brussel*, *bij* Brest van Kempen. 1827. *In gr.*
XI, 214 *bl.* *f* 2-20.

oordenboek der Nederduitsche Taal, *naar de laatste*
ing. Tot algemeen gebruik. Te Amsterdam, *bij* de
oeders Diederichs, *en te Brussel*, *in den Belgischen*
winkel (*Librairie Belge*). 1828. *In gr.* 8*vo.* *VIII*,
bl. *f* 1-80.

is geene aangename taak, verslag te geven van Woor-
ten; wat zou het zijn, indien daarbij gevergd werd,

alles na te lezen en te toetſen! Het kan, dunkt ons, volſtaan, dat men van den Schrijver verneemt, hoedanig een Woordenboek hij leveren wil, en dat men hier en daar het boek openſlaat, om na te gaan, of de Schrijver levert, wat hij heeft beloofd. Vindt men zich echter hierin meermalen bedrogen, dan is men bijna verpligt, alles te onderzoeken om niet een ſtreng oordeel, zonder duchtige bewijzen, te vellen en aan het Publiek mede te deelen. Zoo weinig moeite het inhad, het werk van LAUTS als voortreffelijk te leeren kennen, zoo veel arbeids veroorzaakte het ons, dat wij het laatſte werk geheel doorgingen, om de beſchuldiging te ontgaan, dat wij los en vlugtig hebben geoordeeld. Het later uitkomen was immers, gelijk het ons toeſchijnt, voor het tweede geſchrift een geſchikt middel, om iets te leveren, dat ten minſte in waarde niet te veel afviel. Doch laat ons over beide deze Woordenboeken afzonderlijk ons oordeel mededeelen.

De Heer LAUTS, als gelukkig beoefenaar onzer moedertaal, reeds ſedert eenigen tijd gunſtig bekend, ſtelde zijn werk op, vooral ten gebruike der Zuidelijke *Nederlanders*, die aan het Woordenboek voor de Spelling, door Prof. SIEGENBEEK met een ander doel vervaardigd, niet genoeg hadden. Van verſchillende kanten aangezocht, nam de Heer LAUTS, ook met goedkeuring van den beroemden SIEGENBEEK, de bearbeiding van dit Woordenboek op zich, en, door genoemden Hoogleeraar voorgelicht en ingelicht, bragt hij het ten einde. „Ik heb, (bl. IV.) getrouw aan uwe
„beginſelen, meerdere uitbreiding aan uw Woordenboek ge-
„geven, en, om het niet te zeer in dikte te doen toene-
„men, te gelijk weggelaten datgene, waaromtrent thans geen
„twijfel beſtaat, of dat niet regtſtreeks betrekking tot de
„ſpelling heeft.” Woorden uit de Opdragt aan Prof. SIEGENBEEK, wiens gedienſtigheid LAUTS openlijk erkent, in het ontvangen van ſchriftelijke bedenkingen en verbeteringen. Slechts gering zijn de afwijkingen van SIEGENBEEK's *Woordenboek*. *Togt* is bij LAUTS voor *reis*, *onderneming*; *Tocht*, *windtrek*, *begeerte*, *genot*. Dit onderſcheid is de voornaamſte en ſchier eenigſte afwijking van SIEGENBEEK's ſpelling. In verſchillende zamengeſtelde woorden wordt door LAUTS de *n* weggelaten, waar het meervoudige denkbeeld, bij het eerſte gedeelte der zamenſtelling, minder te pas komt. Dit geſchiedt door hem ter bevordering der welluidendheid. Tot

voorbeelden dienen *Abrikoze-*, *Besse-*, *Rozeboom*, *Beereleider*, *Beurzesnijder* enz. (Waarom zonder: LAUTS hiervan uit *Beeldendienst*, *Beeldenstorm?*) Voorts vermijdt hij de verdubbeling der *s* in *dwaselijk*, *kuiselijk*, *oorblaaster*, *verwaarlooster*, *vreeselijk*, *wijselijk* enz. Eindelijk heeft hij, ter bevordering eener goede uitspraak, overal de *zacht lange e* en *o* aangeduid, b. v. in *nēmen* en *dōlen*. De eerste bladzijden van dit werk hebben wij zorgvuldig nagezien, het overige hier en daar opgeslagen en vergeleken. Het is ons voorgekomen, dat ook de Noordelijke *Nederlanders* van dit Woordenboek groote dienst mogen verwachten. Weinige aanmerkingen hebben wij te maken. *Aangesloten* staat niet op de regte plaats. Het *Aangesloten* van SIEGENBEEK zou daar beter passen. *Aandridsen* is blijkbaar verkeerd voor *Aanridsen*. *Aanwensel* (liever *Aanwendsel*, o). Deze verandering is geene verbetering. *Aanwensel* is hetgeen men *aanwent*. Hetgeen men *aanwendt*, zou *Aanwendsel* heeten. Doch, zoo veel wij weten, is het laatste woord niet in gebruik. *Beheerschster*, taalkundig zekerlijk juist; maar met inachtneming der welluidendheid klinkt toch zachter *Beheerscheres*. Hier zou dus hebben gepast: *liever Beheerscheres*.

Van oneindig mindere gehalte is het *Handwoordenboek der Nederduitsche Taal*. Hier is veel geschreeuw en weinig wol. Het toevoegsel *naar de laatste spelling* heeft veel van het *naar den laatsten smaak*, waarmede de aangebodene waar somtijds niets gemeen heeft.

„Na eene *korte Schets der Nederduitsche Spraakleer* (daar„om vooral goed, omdat zij *kort* is) vindt de Lezer alhier „de woorden naar het *alphabeth* met derzelver doorgaande „afleiding uit de onderscheidene talen, en met de opgave „hunner verschillende beteekenis, hoedanigheid, zamenstel„ling en geslacht, zoo kort en duidelijk, dat ieder opletten„de daarin zijn weetlust volkomen zal bevredigen." Volgens deze woorden der Uitgevers, in het Voorberigt, bl. I., zullen wij verslag geven van hetgeen wij in dit *Handwoordenboek* hebben gevonden.

1o. *Afleiding uit verschillende talen*. Deze geeft een heerlijk middel aan *Schoolpedanten* in allerlei formaat, om ten minste *iets* te zeggen van talen, van welke zij meestal *niets* weten. Wij zijn er evenwel niet tegen, dat sommige woorden uit vreemde talen worden opgehelderd. Doch dan moet ook blijken, dat men daartoe regt heeft. Ook het *Arabisch* is hier van nut, in *Basfa*, *kameel*, *Muzelman*, *vizier* enz.

Daarom bevalt ons niet de kost, dien BILDERDIJK bij het woord *Aalmoes* opschept; want al had hij ook hier *aalmoes*, d. i. *aalwarmoes*, gekookt, dat nog meer inheemsch is, dan zou nog de *Griekfche* afkomst van dit woord daarom meer verkieslijk zijn, omdat dit woord een' kerkelijken oorfprong heeft, met zoo vele andere, als in onze taal zijn overgenomen: *Bijbel*, *Bisfchop*, *Diaken*, *Duivel*, *Engel*, *Evangelie*, *Kerk*, *Koster*, *Pafchen*, *Pinkfteren*, *Priester*, *Profeet*, *Pfalm*. Ons ontbreekt hiertoe de noodige ruimte; anders zou het een belangrijk onderwerp zijn, over die woorden onzer taal te handelen, welke uit andere talen zijn voortgevloeid, met bijvoeging der meestvoldingende bewijzen voor den vreemden oorfprong dier woorden. Voor zulk eene taak is wel het allerminst onze Handwoordenboekfchrijver berekend. Hij voert aan bij *Aarts*, Gr. *archi* (*); *Ang*, *Eng*, Gr. *agkulos*; *Ban*, van het Gr. *balloo*; *Boom*, Lat. *pomus*; *Boren*, van het Lat. *forare*; *Geefel*, Gr. *fkutalee*; *Knecht*, Gr. *gnathoon*, enz. enz. Hier vindt men veel kool. Ook nog op *favooikool*, Lat. *Brasfica fubaudica*.

2°. *Opgaaf der verfchillende beteekenis.* Dit gedeelte levert wel de meeste en de grofste fouten op, te minder verfchoonlijk, hoe duidelijker het blijkt, dat hij WEILAND's *Woordenboek* geraadpleegd, en toch niet goed afgefchreven heeft. Ziehier eenige ftaaltjes:

DREVEL voor *puntig ijzer*. WEILAND heeft nog: *waarmede men iets indrijft*. De hoofdzaak ziet onze man voorbij, en hetgeen WEILAND niet juist zegt, teekent hij aan. Een *drevel* is niet *puntig*, maar ftomp, met eene holligheid ter indrijving vooral van fpijkers.

ETGROEN (zameng. van *eetgroen*) voor *nieuw gras*. WEILAND voegt er bij: „Het tweede nieuwe groene gras, dat allereerst na de afmaaijing opfchiet, en tot eene naweide voor het vee gefchikt wordt." In tegenftelling met het gewonnen hooi, ook als het veld tweemaal afgemaaid wordt, wordt het nagras *etgroen*, *eetgroen* genoemd, omdat het vee dat gras *groen* — niet als *hooi* — eet. Doch hetgeen wij min naauwkeurig ook bij WEILAND vinden, zullen wij nu overflaan.

GRIEND voor *woud met wilgen*. Mannelijk? — N.B. *Woud*? Misfchien in het oog van *Lilliputters*. LAUTS heeft korter en beter: *Wilgenwaard*. Vrouwelijk.

(*) Wij volgen hier telkens het *Grieksch* van den Schrijver.

r, *eene koe, die niet dragtig is.* Z. n. voor bijv. n.
:ne merrie heet *gust*, als zij niet gedekt is.
voor *deel van* 's menſchen *ligchaam.* Dieren hebben
:n hals. — WEILAND heeft het dan mis —?
t voor het *jong* van eene hen. Wij dachten, dat dit
even als *kip*, het geheele geſlacht der hoenders aan-
haan, *hennen*, enz.
EL voor *bij*, *naar het gegons.* Hier heeft hij WEI-
fout nageſchreven, en de hoofdzaak overgeſlagen.
, *luchtverſchijnſel??*
mannelijke overrok. — Dragen de vrouwen dan ook
asſen? — Ook voor *boer in het kaartſpel.* Wederom
'en als later met *Nel*, de *negen* of *troef in het kaart-*
ivergeeflijk voor iemand, die voor Staats-, Stedelijke en
:ambten ſchrijven wil. Wie hunner kent *Jas* en *Nel*
)o. WEILAND wist dit beter. Dien was het niet kwa.
1emen, op dit punt te dwalen. Doch onze man ziet,
iten het kaartſpel, wel meer *zijne* kaarten verkeerd
oef aan. Is het dan wel wonder, dat hij, in plaats
:d uit te ſpelen, hangt?
:o, *donkerblaauwe verwplant.* Zoo maakt hij, door
zamenſtelling, de plant, in plaats van de verw, don-
1w.
NIJ, *kramerij*, *kruidenierswinkel.* Voor *vèttewariers.*
In *Amſterdam* zal het kleine kind onzen man uitlag.
ıls hij den *kruidenier* in de *komenij* zoekt.
EL voor *fijne zemelen*, of *kornelle.* Wederom mis.
komen van *Tarw* of *Rogge*; *kornel* van *Boekweit.*
voor *holte van een rad.* Wederom heeft hij WEI-
nageſchreven; maar met weglating van het woord,
het meest aankomt. WEILAND heeft: „*middelſte*
·hevenheid van een rad, door welke de as gaat." *Naaf*,
ijken oorſprong met *Navel*, wordt genoemd het *mid-*
:deelte van een rad, in hetwelk de ſpaken ſteken.
vordt dit gedeelte welligt genoemd, omdat, even als
's bij de Latijnen ſomtijds het *middelſte* gedeelte van
ınd aanduidt, de *Naaf* het *middelpunt* van het wiel
t.
, *als titel van Fransch Edelman.* Er zijn dus geene
:e Pairs. Het Pairſchap is bij hem dus blootelijk ti.
ſchien in dien zelfden zin, als onze man *Handwoor-*
chrijver mag *heeten*, zonder het te zijn.

PANEEL, *houten plank*, of *beschot*. Elke timmermansjongen zal hem hier beter kunnen inlichten, even als bij het woord PLINT voor *plat*, *vierkant*, *voet eener zuil*.

PET voor *lederen hoofddeksel*. Dus is een lederen *Hoed* ook een *Pet*. Mis geschoten.

PROTESTANT voor *Hervormde*. Dus Lutherschen, Remonstranten enz. matigen zich dien naam aan. WEILAND geeft iets meer: *alle Christenen, die niet Roomsch zijn*. Hier is te veel; bij onzen man te weinig.

REAAL, *voormalige Spaansche* munt. — Sedert wanneer heeft *Spanje* opgehouden bij *realen* te tellen? — *Reaal* geld in de volkstaal 17½ cent. De naam is van *Spaanschen* oorsprong. — Dit is beter.

ROEF, *verdekje*, *baar*, *vertrek*. Wij kennen wel eene roef, welke op de baar komt, namelijk het driekantig stuk, dat te *Amsterdam* op de doodkist bij de begrafenis geplaatst wordt; ook het driekantig deksel, dat men op muren metselt. Misschien heeft wel van dien vorm het gedeelte der schuit den naam *roef* ontvangen, omdat oulings hetzelve roefsgewijze gebouwd werd. Voortijds noemde men insgelijks het deksel eener doodkist de *roef*; maar dan liep ook dat deksel naar boven spits toe. — Maar *baar*, neen, dat beteekent ons woord nooit.

VIJT, *zweer aan den vingertop*. WEILAND laat het in 't onzekere, en voegt er nog iets bij, dat het pijnlijke uitdrukt. Onze man, die niet enkel in de heelkunde mistast, heeft de vijt nooit gehad; anders zou hij het wel beter weten.

VRIKKEN, *staande roeijen*. WEILAND verklaart het beter; en deze gegevene verklaring laat onze Schrijver, als naar gewoonte, onaangeroerd. Het *wrikken* van de sloep, door den roeispaan, en geenszins de *staande* houding van den sloeproeijer, is hier hoofdzaak. Het zitten of staan doet hier volstrekt niets af.

ZEUG, *wijfje van een varken*. WEILAND heeft, beter, *een moederzwijn*.

ZWEI, *schuinsche winkelhaak*. Zoo beschrijft WEILAND evenens dit woord. Een schuinsche winkelhaak heet een *verstekhaak*. Eene *zwei* is buigbaar, tot het vormen van elken hoek. Men zou haar dus eenen *paswinkelhaak* kunnen noemen, naar het gebruik, hetwelk van haar gemaakt wordt.

3°. Eindelijk nog iets over de *zamenstelling*. Want hetgeen

hij over de *hoedanigheid* en het *geſlacht* (eilieve! behoort het *geſlacht* ook niet tot de *hoedanigheid* der woorden? Doch dit overgeſlagen!) der woorden aanteekent, gaan wij voorbij, als met al het overige van gelijke gehalte.

Ert, *Erwt*, *Erwet* — — zam. nat — rijs — ſoep — worm. Dus niet *Erte-* of *Erwtenat*, enz. maar *Ertnat*, enz.

Hoen — — zam. veld —, veldhoen. Dat gaat goed. Maar — bout — ei — hok enz. Dus hoenbout, hoenei, hoenhok. Dat is immers duidelijk, — en goed — ??

Hond — zam. — dag — draf — gras — hok, enz. Dus past dan de *hond* op alles? Ja, maar alleen bij den Schrijver.

Doch voor de liefhebbers van raadfels ſchrijven wij geheel af het woord: „ Zijgen, (neders. *ſijen*) door- neder- weg- „ *voor* nedervloeijen, nederzinken, fig. in flaauwte vallen, „ te kort ſchieten, zeeg, gezegen b. of onz. ong. w. „ zam. — doek — ſchotel — vat enz." Het is hier: *raad, raad, wat is dat?* Wij geven het, en eindigen met

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus;

dat is:

Veel geſchreeuw, en weinig — beter nog: *geen* — *wol.*

De volmaaktheden van den Schepper in zijne ſchepſelen beſchouwd, tot verheerlijking van God en tot bevordering van nuttige natuurkennis. In Redevoeringen, door J. A. Uilkens. *In IV Deelen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr. 8vo. f* 22 - :

Lang waren en bleven wij voornemens, van dit zoo belangrijk werk, waarvan wij meermalen in ons Tijdſchrift met welverdienden lof gewaagden, bij het verſchijnen van het laatſte deel en den herdruk der vorigen, een algemeen overzigt te geven; gelijk wij dit eenmaal deden van Muntinghe's *Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel.* Onvoorziene beletſelen, alsmede de zich ſteeds verbreedende ſtroom van elkander onophoudelijk voortſtuwende lettervruchten, hebben dit voornemen telkens verwijderd, en eindelijk deszelfs volvoering zoo goed als ondoenlijk gemaakt. Geheel, echter, van het werk nu te zwijgen, gedoogde noch onze lust, noch onze pligt. De achtingwaardige Schrijver is niet meer; maar hij leeft, en zal ſteeds blijven voortleven, in

zijne werken, met name in deze doorwrochte bladen, getuigen van een' zelfdenkenden, helderen en onvermoeiden geest zoo wel, als van een edel en godvruchtig hart, „ hetwelk „ zich als hoogste doel voorstelde, het naauwkeurig onderzoek der Natuur dienstbaar te maken aan dat godsdienstig „ gevoel, dat ons geheele leven tot aanbidding en dankzegging maakt." (Voorrede van het laatste deel.) Mogt onze korte vermelding aan dit edel doel bevorderlijk, en het bestendig gebruik van dezen schat van waarneming en nasporing de nagedachtenis van den waardigen UILKENS doen zegenen en gezegend doen zijn! Dan toch leeft hij duurzaam in elks hart; en de Eerzuil, welke hij hier zichzelven heeft gesticht, is weldadiger en onvergankelijker, dan die van marmer of arduin.

Ter herinnering voor sommige, ter opwekking van andere onzer Lezeren vermelden wij nog de hoofdafdeelingen van dit schatbaar werk: Iste Deel. *Beschouwingen van den Sterrenhemel, en eene Natuurkundige Beschrijving van onzen Aardbol.* II. *Beschouwingen van de ondruipbare veerkrachtige Vloeistoffen, en inzonderheid van onzen Dampkring.* III. 1, 2. *Natuurlijke Geschiedenis: het Dierenrijk.* IV. *Het Plantenrijk.*

's Mans welgelijkend Portret versiert het werk. Even gaarne onderschrijven wij het krachtig Bijschrift van SPANDAW nevens hetzelve, als wij dat hier mededeelen:

Treurt nog om *Martinet* het Nederlandsche volk,
De geest diens Ed'len mogt op *Uilkens* nederdalen;
De Godsdienst en de deugd verkozen hem tot tolk,
Natuur vertrouwde aan hem den sleutel van heur zalen:
Haar schitt'rend rijk trezoor ontsluit hij voor onze oogen..
Wij zien D'ONZIENLIJKEN... van eerbied opgetogen.

Dichtlievende Uitspanningen voor Vriendschap, Vreugde en Vaderland, van het Gezelschap: Het Zoontje van Demokriet, *te Haarlem. Aldaar, bij* J. Goteling Vinnis. *In kl. 8vo. VIII en* 184 *bl. f* 1 - 50.

Het *Zoontje van Demokriet*, dat pas de handjes aan de lier slaat, doet geen werk zonder gebreken verwachten, daar het volmaaktste werk van volwassene en geleerde mannen niet volmaakt is. Eenige inschikkelijkheid en toegevendheid

:t knaapje tevreden ftellen. *Eene kinderhand is ligt ge-* Wij hebben daarom, bij het doorloopen van dit bun-, geen vergrootglas gebezigd. De nederigheid, welke maapje in het Voorberigt aan den dag legt, zal, hopen geene *licentia poëtica* zijn, van welke zich een groor er in onze dagen wel het meest bedient. Wij hebben len afftammeling van DEMOKRIET betere gedachten, nden daartoe grond in het volgende:

Maar neen, zoo waanwijs, zoo hoovaardig
Zijn Demokrietfche telgen niet;
Hun werk zij al geen lauwer waardig,
Daar elk er feil bij feil in ziet.
Doch zouden zij dan angftig vreezen? —
Dat d' eerstling vrij in 't licht verfchijn',
Volmaaktheid kan op aard nooit wezen,
Elk meent zijn uil een valk te zijn.

er de uilheid nu of valkheid van het knaapje zullen wij iet ftellig behoeven te verklaren. Tusfchen uil en valk het feisje, maar houdt zich niet altijd juist in het mid- *Medium tenuere beati.* Wij behoeven niet aan te wij- dat juist het *Zoontje van Demokriet*, in dit bundeltje, overal onder die gelukkigen behoort. Het flot van dit :ltje nemen wij over, met de betuiging, dat wij, onder oorlezen van hetzelve, geene gegronde redenen gevon- ebben om het te wederfpreken:

Hoe min dit bundeltje is gefteld,
't Heeft wis toch wel iets nieuws gemeld,
Hoe zwak dan ook van toonen;
Het nedrig feisje, in 't boschje of riet,
Schaamt zich voor filomeelen niet,
Maar kan zich zelf beloonen.

ftukjes, die hier voorkomen, zijn onderfcheiden in aard iarde. Alle vergelijking zou hier hatelijk zijn; en daarom nden wij ons van eene beoordeeling, welke den eenen van DEMOKRIET zou kunnen ontmoedigen, den an- te hoog opvijzelen. Het *ultra* is ook hier fchadelijk. enigte der geleverde ftukjes verbiedt ons insgelijks, van :n bijzonder verflag te geven. Wij meenen te kunnen .n met de verklaring, dat ons het meest bevallen zijn,

WOLTEMADE, *de Kraamkloppertjes*, *de Stroopot*, *h Voorgevoel*, *Levensgenot*, *Reis door het Leven*, *Lust tot Ee saamheid*, *de Wandelplaats tusschen de Zotten en de Doode het Droomen is bedrog*, *de Taalmeester*. Deze allen getuig van goeden aanleg, die, wèl ontwikkeld en beschaafd, iets beters nog doet hopen. Het overige gaan wij hier voorb ook uit hoofde van de weinige ruimte, ons hier toegestaa Wij hadden wel het een en ander aan te merken; maar schrijven geene lange en fraaije *Errata*, weleer een siera achter geleerde werken. *Het Zoontje van* DEMOKRI zie bij een volgend bundeltje alles naauwkeuriger na. *nonum prematur in annum* zal hem dan ook niemand vo houden.

Leven van den Schilder DAVID. *Naar het Fransch* A. TH.*** *Te Brussel*, *bij* W. J. Luneman. 1826. *kl.* 8*vo*. 244 *Bl.* *f* 1 - 80.

Dit boekje is levendig en aangenaam geschreven. De zonderheid, dat de groote Schilder tusschenbeiden Staatsm is geweest, draagt hiertoe niet weinig bij. Het is waar, ze rol zou hem de onsterfelijkheid niet bezorgd hebben; medewerker tot 's Konings dood, als vriend van MARAT ROBESPIERRE, staat hij in dit opzigt veeleer met ee zwarte kool geteekend. Maar dit belet niet, dat wij d Schrijver dankzeggen voor hetgeen hij ons ook hieromtre heeft medegedeeld. Ons blijkt daaruit op nieuw, dat de mee te personen bij dat groote treurspel bedrogenen, weiniger b driegers waren; dat gegronde, maar overdrevene denkbeeld van het betamelijke, zoete en schoone der burgerlijke vr heid, in *Frankrijk* tot daartoe onbekend; dat de hoogachti voor *Grieksche* en *Romeinsche* inzettingen en heldendade met al de bekoringen van roem en kunst en welsprekendhe uitgerust; dat, in één woord, zekere dweeperij, welke door de driften medegesleept en tot woede geworden, d grond tot zoo veel groots en zoo veel afschuwelijks leide, de omwenteling ons doet kennen. DAVID blijft echter, als Staatsman, geheel de vriend der kunsten, gelijk de waarheid en der deugd. Het aantal voorstellen, door h ter Nationale Conventie gedaan en hier vermeld, hebben m alle betrekking op kunstenaars of kunst. Hij was ind

daad regt gefchikt, om der groote gebeurtenis die treffende houding, dat verleidelijke voor den befchaafden geest mede te deelen, waardoor zelfs de braafste mannen in verfchillende landen, voor zoo veel zij gevoel en fmaak hadden, menigmaal werden weggefleept.

Doch na den dood van ROBESPIERRE, en vervolgens nog eens, in ftaat van befchuldiging gefteld en gekerkerd, zag hij alhaast geheel van de ftaatkunde af, en werd weêr geheel kunftenaar. Onder NAPOLEON vervaardigde hij de meeste zijner groote historieftukken, zoo uit het leven van dien man, als uit de oude gefchiedenis. Na de herftelling moest hij het land verlaten, en week onder de gastvrije vleugelen van ons Bewind. De Koning van *Pruisfen* deed vergeefs de fchitterendfte aanbiedingen, om hem naar *Berlijn* te troonen. Hij was daartoe, op zeven-en-zestigjarigen leeftijd, te oud, en... te zeer *Franschman*. Zijn roem fteeg ten hoogften top; en zijne verbeeldingskracht bleef nog even levendig, toen zijne handen hem reeds de dienst weigerden. Zijn laatfte blik was aan de kunst gewijd: hij ftierf, terwijl hij nog bezig was, de proef eener plaat van een zijner fchilderftukken te corrigeren.

Wij zijn niet bevoegd om zijne verdienfte juist te beoordeelen, buiten bezit zijnde zelfs van eene plaat naar zijn werk, en nooit in de gelegenheid geweest om iets van hem te zien. Gewis was hij een groot man. Hebben wij NAVEZ en anderen, hier genoemd, als zijne leerlingen te befchouwen, en leven nogtans zijne beste leerlingen in *Frankrijk*, dan zal geen *Nederlander* hem dezen naam betwisten. Doch, hoe hebben wij het te dezen? Hoort men *Franfchen* over kunst fpreken, dan zou men zeggen, dat er eigenlijk maar twee fchilderfcholen beftonden; de *Italiaanfche* en de *Franfche*, althans dat de onze veel lager ftaat. Heeft dit eenigen grond? Wanneer heeft het dien dan verkregen? De nationaliteit ga toch niet zoo ver, dat elk maar roepe: „mijne is het mooifte," — dan zelfs, wanneer men eene en dezelfde taal fpreekt, en zich wederkeerig met geene vertalingen behoeft te vergenoegen.

Vreemd is het verhaal van DAVID's huwelijk. De liefde was daarbij althans geen makelaar. Een broeder van het meisje fchikte het hem toe, en de vader bood het hem aan; hij zelf maakte wel de minfte haast: trouwens, hij kende het meisje geheel niet.

Niet onbelangrijk scheen ons dit: „Het antieke, reeds door DAVID in de kunsten ingevoerd, verving in de kleeding der vrouwen, in het kapsel van beide sekse, en tot in de meubelen, het Gothische, het leenroerige, en die gemengde en zonderlinge vormen, door de slavernij der hoven uitgevonden. Werd het gemak in de meubelen somtijds aan de zuiverheid der teekening en van het gezigt opgeofferd, beide vonden zich in de kleeding der vrouwen vereenigd," enz.

Hatelijk is de volgende trek van den *Franschen* Schrijver: „Hij, die, gedurende vijftien jaren, DAVID's beschermer was geweest, stond de kroon af; *Parijs* was opgepropt van vreemde krijgslieden; maar hunne Veldheeren, ja zelfs hunne Vorsten, waren zoo verwonderd, zich in de hoofdstad van *Frankrijk* te bevinden, *en misschien zoo verlegen, hoe zij er uit zouden geraken*, dat zij toen de openbare en bijzondere eigendommen eerbiedigden." — Niet waar? Een staaltje van de *Fransche* dankbaarheid, die zij kort daarna met daden betoonden. Nu behandelde men hen dan wat minder beleefd, en heette daarvoor Barbaren en *Wandalen*.

Het overigens welgeschreven werkje is doorgaans ook wel vertaald, keurig uitgevoerd, en met DAVID's afbeeldsel in steendruk versierd.

Batavian Anthology; or, Specimens of the Dutch Poets; with Remarks on the poetical Literature and Language of the Netherlands, to the end of the seventeenth Century. By JOHN BOWRING, *Honorary Correspondent of the Royal Institute of the Netherlands, etc.* and HARRY S. VAN DYK. Groningen: printed for *W. van Boekeren.* 1825. 8vo. XII, 242 pag. *f* 1-80.

Men zal ons ligt wel beschuldigd hebben, dat wij onze lezers met een zoo gewenscht verschijnsel, als is de aanvankelijke, billijke waardering onzer letterkunde, en met name poëzij, ook in *Engeland*, niet vroeger hebben bekend gemaakt. Doch wat eeuwen geduurd heeft, behoeft bij dagen of weken niet gerekend te worden. En was het niet anders dan bloot genoemde verschijnsel, wat wij in het aangekondigde werkje aantreffen, — dat men eindelijk begrijpt, dat

een volk; hetgeen ftaatsmannen, vlootvoogden, geleerden en kunftenaars van den eerften rang heeft voortgebragt, en al vóór eeuwen door nijverheid, welvaart en vrijheidsliefde onder alle volken uitmuntte, ook wel goede dichters en eene dichterlijke taal mag bezitten, — wij zouden het zelfs der moeite niet waardig achten, hierover een woord te fpreken. Zulk eene trotschheid, welke het goede bij een ander niet wil erkennen, volgens het „ *nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis*," is even zoo verachtelijk in eene natie, als in een afzonderlijk perfoon. En waarlijk, wij kunnen ons, hoe veel onbeduidends en ongelikts de Hollandfche Muze ook voortbrengt, en hoezeer het ons aan kapitale ftukken, heldendichten, regt oorfpronkelijke treurfpelen, enz. eenigzins moge ontbreken, met de eerfte natiën van onzen tijd in het bedoelde opzigt meten. Het werkje zelf bevestigt ons in ons gevoelen. Het moeijelijke toch der vergelijking, en de bedwelming, die het nieuwe eener uitheemfche taal, benevens de zelfvoldoening van dezelve te mogen lezen, anders wel eens medebrengen, houdt hier op: wij lezen VONDEL en KAMPHUYZEN of ANTONIDES in de taal van THOMSON en POPE, van BYRON en MOORE, en wij zijn er niet minder door verrukt, fchoon wij zullen moeten bekennen, dat ze, bij de meesterlijke vertaling, toch niet gewonnen hebben. Maar, dat de uitgevers deze dichters kozen, en ze zoo overbragten; dat zij toonen, met de geheele gefchiedenis onzer letterkunde zoo bekend te zijn, en daarvan dit gebruik maakten, — dit voorzeker verdient onze bewondering en toejuiching. Misfchien moeten zij die wel inzonderheid van ons wachten. Althans, hoe onbegrijpelijk het zij, dat hunne bevooroordeelde landgenooten, op den duur, voor dit licht de oogen zouden fluiten, tot nog toe vernemen wij niet veel van den opgang, in *Engeland* door het werkje gemaakt; en althans het vervolg, waarin ook de ftukken van nog levende dichters, komt nog niet opdagen.

Na een inleidend overzigt, beginnen zij met JACOB VAN MAERLANT, in de dertiende eeuw, en eindigen met BROEKHUIZEN, bij het begin der achttiende. De overigen flechts genoemd hebbende, geven zij van een dertigtal der voornaamften het leven en kortere of langere voorbeelden, meestal in het Engelsch alleen. De reden der meerdere of mindere beknoptheid in dezen was ons niet altijd klaar. Maar wat wij vonden deed ons genoegen, zoo wel ten aanzien van

het oude, dat zijne eigenaardigheid in de overzetting behoudt, en, het min aangename *voor ons* verliezende, vaak zelfs te aangenamer leest, als ten opzigte van het latere en meer volkomene.

Daar de gegrondheid van dit oordeel niet dan door proeven kan bewezen worden, laten wij hier eenige coupletten volgen van KAMPHUYZEN's bekende: *Wat is de Meester wijs en goed!*

MAY MORNING.

What love, what wisdom God displays
On earth and sea and sky,
Where all that fades and all that stays
Proclaim his majesty!

He o'er the world — by day, by night —
Still watches and still wakes;
And, kindly varying each delight,
The sweet yet sweeter makes.

Now barren Winter flies the globe,
And Spring resumes her reign;
And Earth casts down her gloomy robe,
And Joy laughs out again.

And Nature wears her fairer dress
Where Winter lately frown'd,
While the Creator's loveliness
Bursts through the clouds around.

'T is May! whose fragrant breath and dyes
So far o'er earth are gone,
That memory all her charms supplies,
Ere she herself comes on.

'T is May! that loveliest of the year,
Who with fresh beauty glows;
The air is sweet, the sun beams clear,
The wished-for zephyr blows. enz.

De Zonen van JOAN VAN OLDENBARNEVELD. *Treurspel in vijf Bedrijven, door* J. L. DE HOOG. *Te Amsterdam, bij* de Wed. L. van Hulst en Zoon. 1827. *In kl. 8vo.* 52 *Bl. f* 1-50.

; mislukte aanslag, door de zonen van den onthalsden
lpensionaris in 1623 tegen het leven van Prins MAURITS
iakt, zoude in zeer vele opzigten geschikt zijn voor
tragische behandeling, ware het niet, dat voorzig-
eid en kieschheid geboden, een onderwerp, hetwelk in
een naauw verband staat met vroegere staatkundige ver-
dheden, die latere geestdrijvers door onbedachte aanval-
en schotschriften weder hebben zoeken op te warmen,
weinig mogelijk aan te roeren. Daarenboven moet de
ursspeldichter, om de noodige belangstelling voor zijne
fdpersonaadjen in te boezemen, hen niet voorstellen als
el moordenaars, maar tevens als dweepende vaderlan-
s, die in den dood van MAURITS het geweldig, maar
en overblijvend middel zagen tot redding van het Gemee-
est; en, ten einde deze voorstelling behoorlijken ingang
den kunne, moet MAURITS geschilderd worden als een
ingeland, als een vertrapper van de regten des volks;
geen even ongeschiedkundig als onbescheiden zijn zoude.
zwarigheid lag in den aard des onderwerps; en de Heer
HOOG, die dezelve op de eene of andere wijs moest
lossen, zocht aan beide partijen, zoo wel aan de verdedi-
rs van OLDENBARNEVELD, als aan die van MAURITS,
nigermate genoegen te geven, door zoo wel de zamen-
reerders, als den Prins, voor te dragen als beminnaars van
t Vaderland; doch de eersten door wraakzucht verleid, om
den moordenaar van hunnen vader niets dan eenen dwin-
land te zien; en den laatsten door vleijerij en inblazingen
erreed, eerst om den Raadpensionaris uit den weg te rui-
n, en vervolgens de beloofde bescherming aan diens zo-
n te onttrekken. Deze vinding is niet ongelukkig; en in-
en de Dichter genoegzaam tragisch talent bezeten, en vol-
ende ruimte genomen had, om de karakters der hoofdper-
nen op deze wijs menschkundig te ontwikkelen, dan had
in Treurspel den hoogsten lof waardig geweest. Doch wij
oeten het ronduit zeggen; het stuk, gelijk het voor ons
t, is meer de schets tot een goed Treurspel, dan de vol-
dige uitwerking van die schets. De karakters zijn slechts
ngeduid, niet ontwikkeld en uitvoerig behandeld; offchoon
ij met vreugde erkennen, dat in deze flaauwe aanduidingen
e kiemen gevonden worden tot al hetgene deze karakters,
j eene volledige en echt dichterlijke uitwerking, zijn moes-
n. Daarenboven heeft de zucht, om de handeling, vol-

gens den Franschen tooneelregel, binnen vierentwintig uren te doen afloopen, aanleiding gegeven tot de grofste onwaarschijnlijkheden, ja onmogelijkheden, in het geschiedkundige plan des gedichts. Het verraad wordt in den namiddag gesmeed, tegen den avond ontdekt; des nachts worden de zonen van BARNEVELD overvallen, en de eene wordt den anderen morgen, ten gevolge van een door het Hoog Geregtshof geslagen vonnis, onthoofd; terwijl de andere zich door de vlugt gered heeft. Dat heet eerst spoed in het vak van Regtspleging, bij welke de vlugheid der Turksche Cadi's volstrekt niet halen kan! Doch, daar die spoed geheel strijdig is met onze zeden en gebruiken, is hij een hoofdgebrek in den aanleg van het plan. Omtrent den anderen vaststaanden regel van de eenheid van plaats heeft het de Schrijver zoo naauwgezet niet genomen; het tooneel is beurtelings in de woning der weduwe van den Raadpensionaris, in het hofvertrek van MAURITS, en in het binnenste der Gevangenpoort. Wij voor ons vinden geene zwarigheid hoegenaamd in deze tooneelverplaatsing; met spaarzaamheid gebezigd, geeft dezelve eene hoogere waarschijnlijkheid aan de handeling, dan dat men, gelijk in zoo vele Fransche Treurspelen, de verschillende partijen beurtelings hare aanslagen ziet vormen en beredeneren op dezelfde plaats, van welke de eene zich, zonder eenige denkbare reden, alleen verwijdert om voor de andere ruimte te maken, die er even ongemotiveerd binnentreedt; terwijl deze plaats meestal juist eene zoodanige is, welke zelfs de onvoorzigtigste niet zoude uitkiezen, om er zijne geheimen mede te deelen.

Dit weinige zij genoeg tot beoordeeling van het plan van dit Treurspel; thans nog iets over de verzen, in welke hetzelve is vervat, en derzelver dichterlijke waarde. Er worden hier wel geene schoonheden van den eersten rang gevonden; sierlijkheid en kracht ontbreken, en vullende stopwoorden zijn er in overvloed; doch de Dichter heeft echter onmiskenbaren aanleg voor de dramatische poëzij; hij weet de zamenspraak ongedwongen en levendig voort te zetten, hetgeen waarlijk eene zeer groote verdienste is; hij verstaat de kunst van de karakters te doen uitkomen door de woorden, welke hij aan zijne personaadjen in den mond legt, en verheft zich op sommige plaatsen tot de ware hoogte der tragische poëzij, b. v. in verscheidene trekken van het tweede tooneel des vierden bedrijfs, waar de weduwe van BARNE-

. D' om lijfsgenade voor haren zoon bij MAURITS gaat
ɛken.

MAURITS.

rouw! vertrek van hier, ik fla uw fmeekbede af.

MARIA.

al gaan! — Welaan, mijn kind! de geefelroe zij ftraf,
wijk niet, hoe geftreng ons 't noodlot ook moog treffen;
r, fierder nog dan ooit behoort gij 't hoofd te heffen:
ı Wezen leeft omhoog, dat niet flechts d' onderdaan,
ar ook den man, die heerscht, eenmaal te regt doet ftaan;
n Wezen, dat die kalmte in onze ziel doet ftroomen,
: nooit in 't fchuldig hart weldadig neêr zal komen. —
arwel, rampzaalge plaats! waar vruchtloos wordt gefmeekt;
ar gade en zoon vergeefs van mededoogen fpreekt,
ı waar een moeder nog gehoond wordt in haar fmarte!

MAURITS.

n moeder, die als ga zoo teer niet was van harte!

MARIA.

heb mijn waarde, als ga van d' eedlen Barneveld,
or fier te zwijgen, Prins! in veiligheid gefteld.
j, die ftraffchuldig is, behoeft alleen genade:
fmeek als moeder dus, maar fmeekte nooit als gade.

Zulke trekken doen ons de blijde hoop voeden, dat de jeug-
e Dichter, bij meerdere oefening, ons de veelbelovende
men, welke wij in dit Treurfpel opmerkten, eenmaal als
e vruchten zal aanbieden.

---

ler CATS *in miniatuur. De Houwelijksfuyck. Een Gefchenk
oor Vrijers en Vrijsters, Bruidegoms en Bruiden, zoo wel
ls een ftuk in het huishouden voor Jonggetrouwden. Te Am-
lerdam,* bij de Gebr. Diederichs. 1827. *In 16mo. 48 Bl.*
f : - 40.

Deze nette en naauwkeurige uitgave van een der leerzaam-
en nuttigfte dichtftukken van onzen oudtijds zoo gelief-
ı Volkszanger, die dubbel verdient, ook door het nageflacht
tend, gelezen en bemind te worden, kondigen wij met
dfchap aan, daar wij dezelve als een gepast middel be-
ouwen, om de *Houwelijksfuyck* in veler handen te doen

komen. Gemakkelijk kan men dit lieve boekje in zijn' vrouwe zak steken, of in zijne breikous rollen.

Herinnering aan WATTIER ZIERSENIS, *door* M. WESTERMAN. *Met het Portret. Te Amsterdam, bij* M. Westerman, 1827. *In gr. 8vo.* 49 *Bl. f* 1-50.

Op twee verschillende wijzen heeft de verdienstelijke WESTERMAN eene waardige hulde aan zijne onvergelijkelijke Kunstgenoote willen toebrengen; eerstelijk door een Dichtstuk met koren, hetwelk tot eene plegtige viering van haar uitvaart op den Amsterdamschen Schouwburg is ten tooneele gevoerd; en ten tweede door eene Lofrede op haar, uitgesproken in het Genootschap *voor uiterlijke Welsprekendheid*, van hetwelk zijzelve het grootste sieraad was. Beide deze stukken, van welke de Redevoering in ons oog eene hoogere waarde bezit dan het Gedicht, voegde hij te zamen in deze *Herinnering*, daarenboven opgeluisterd door een heerlijk Portret van de grootste Kunstenares, welke Nederland immer bezeten heeft. Zij kan dus niet anders dan een aangenaam geschenk zijn voor de talrijke bewonderaars dier zeldzame Vrouw, bij welke de kunst als 't ware *instinkt* was, door de zorgvuldigste kweeking en langdurigste oefening tot de heerlijkste begaafdheid veredeld, en die, volgens de gelukkige uitdrukking van WESTERMAN, *door de toonen harer stem zich voor eenen blinde zigtbaar maakte, en door hare gelaatstrekken en gebaren eenen doove deed verstaan, wat zij sprak.*

De Roozenknopjes. Een oorspronkelijk Nederlandsch Familie tafereel, door de Weduwe O...... *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In kl. 8vo. f* 2-10.

Met bovenstaand werkje zijn wij inderdaad verlegen. De Schrijfster maakt zich bekend als eene vrouw, boven welker schedel een vreesselijke zamenloop van omstandigheden als zware onweêrswolken is losgebarsten, welke de tegenspoed van alle kanten aangrijnsde, en welker geschokte ziel, van droefheid overkropt, menigmaal haar lijden aan het papier klaagde. Dit papier, lang in haar' lessenaar opgesloten, moe

zoo veel ook dit werkje er een gedeelte van uitmaakt, n tot bevordering van het bestaan der Schrijfster; daarbesloot zij dit werkje te voltooijen, en het de wijde ld in te zenden; zij houdt zich overtuigd van de inkelijkheid harer eigene kunne, en voedt van het angeslacht te gunstige gedachte, dan dat hetzelve onbel genoeg zoude zijn, om hare eerste verschijning met een lauchtig vooroordeel te gemoet te gaan.

e lezer houde het ons dus ten goede, indien wij ons hier ouden van een gestreng oordeel. Wij hebben in dit boekiets gevonden, hetwelk eene voor de zedelijkheid nadeestrekking heeft. Het verhaal, ons hier gegeven, bevat, 212 bladzijden in klein octavo, drie huwelijken, eene scheiding, twee moorden, en eene redding uit het water. wenschen de Schrijfster toe, gelijk zij hare lezers, dat ongelukken, ook te haren opzigte, eens weder in geluk keeren mogen.

---

lelijke Tijdkortingen voor de Beschaafde Wereld, *door* MICHIEL ADRIAAN, *IIde en laatste Deel. Te Haarlem*, *bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826. *In gr.* 8*vo*. 330 *Bl.* f 3-:

Wij weten niet, of dit het tweede deel is van het werk, t wij, onder den titel van *Nieuwe Zedelijke Verhalen*, door ten zelfden Schrijver, in 1824 hebben aangemeld, dan of : werk reeds vroeger voltooid werd, en er daarna een gesoortig van hem, onder den titel van *Tijdkortingen*, is op : touw gezet. Bij de menigvuldige Romans, die ons gerig ter hand komen, zal de lezer ons wel van het naauwriger naslaan verschoonen willen. Het doet ook niet veel : zaak: de drie verhalen, die ons hier worden aangeboden, n geheel op zichzelve, en hetgeen wij toen voorspelden, ook nu het geval: deze verhalen zullen zeer wel hunne ers vinden, en wij herhalen ook nu: „Veel zedelijke leering bevatten deze verhalen wel niet; maar zij bevatten ook volstrekt niets, dat der zedelijkheid hindert, en geven eene aangename verpoozing en afwisseling, na andere, meer ernstige lektuur." *Clara Wolfers* is een lief, fatsoent meisje, hetwelk nog gelukkig gered werd van een huwe: met eenen ruwen zeeöfficier, die haar niet beminde, ar, door vader en oom gedrongen, naar hare hand stond; werd gered door het toevallig vinden van een brief van l zeeman, waarin hij het galante voornemen te kennen st, om haar, des noods, met een stuk ankerkabel, na het relijk, te regt te zetten, en haar haren pligt te leeren: bekwam toen den waardigen geliefde van haar hart. *Den Jjonker* bevat een uitvoerig verhaal. Hij was een brave

en werkzame jongen, wien het hofleven en zijne dw moeder tegenstond. *Post varios casus et tot discrimi* kreeg hij de hand der lieve Mina, dochter van eene genade gevallen, maar weêr in gunst herstelden Min den Vorst, en leefde met haar, op het stille land, lijk genoegen. *De Eeresabel* is het derde of laatste wij zouden het het beste noemen, ware het niet a roman en onwaarschijnlijk. De lieve Amalia, in b huwelijken hoogstgelukkig, werd regt tijdig weduwe ren eersten trouwen minnaar te loonen, toen het was uitgekomen, dat men hem onschuldig verdach eeuwige gevangenis veroordeeld had, als schuldig aa tot moord van zijne geliefde; de eeresabel wordt, denkstuk zijner deugd, dapperheid en rampspoed, b milie bewaard: daar deze sabel nu de voorname a was tot de gruwzame verdenking, (in welke echter nimmer had gedeeld) bleef hij tevens herinnering aan zonderlinge levensgeschiedenis.

Wij voegen hierbij:

Het Erfdeel, door MICHIEL ADRIAAN. *Te Haar.* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826. *In gr. 8vo.* *f* 2-80.

omdat het van denzelfden Schrijver is. Het zou on schijnlijk beter bevallen zijn, ware het in zeer kor bij het vorige gevoegd; en het komt ons voor, dat ADRIAAN, indien hij verhalen schrijven wil, zich l kortere bepalen moest. Dit *Erfdeel* is in vele opzigt wijlig. Eene zeer bedorvene tante belastert Adolf e tje bij eenen rijken oom, die de brave weezen dan ook De jongeling moet nu als Fransch Conscrit optrek Klaartje, die het bij de booze tante niet houden kan, den dronken man van tante geen steun vindt, verhuu maar trof het best bij eene godvreezende Mevrouw huwt zij met eenen braven jongen, en had het ook naa wendige wel, tot dat het bankroet van zijnen patr in bekrompenheid stortte, die echter door de blijvend vergoed werd. Onverwacht komt Adolf opdagen, den veldtogt in Spanje, met verlies van een paar gelukkig was afgekomen; en hij brengt een lief S meisje, met welk hij gehuwd was, maar zich nu n laat overtrouwen, met zich! Een rijk meisje? Verre v Lezer! Dus moesten broeders en zusters zich wel so helpen. Maar in tijds sterft nu de man der booze ta had Adolf en Klaartje tot zijne éénige erfgenamen be tevens verklarende, dat hij met zijne booze vrouw wettig gehuwd was. Zoo brengt de Schrijver de la schiedenis gemakkelijk tot een gelukkig einde. Op d lijke strekking van het verhaal valt niets te zeggen.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootſchap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst tegen deszelfs hedendaagſche Beſtrijders, voor het jaar 1826. *In 's Gravenhage, bij* de Erven J. Thierry en C. Menſing en Zoon. 1827. *In gr. 8vo.* 441 *Bl. f* 2 - 50.

Regiſter en Bladwijzer op de Verhandelingen over de jaren 1810—1822. 243 *Bl. f* 2 - :

Na eenen ſtilſtand van vier jaren, is het aangekondigd Deel van het Haagsch Genootſchap in druk verſchenen. Inmiddels ſchijnt men onledig geweest te zijn met de voortzetting en voleindiging van het *Regiſter*, nu loopende tot den jare 1822. Bij ons laatſte verſlag (*) verblijdden wij ons wegens den aanvang van dezen lastigen, doch evenzeer aangelegen' arbeid. Nu wenſchen wij gaarne den Godgeleerden en het vaderlandsch Publiek daarmede geluk, dat men zich bedienen mag van eenen weltoegerusten wegwijzer, die den weetgierigen door den wijden omvang des werks, tot menigte van Deelen, in den loop van vijfendertig jaren, aangegroeid, op het rege ſpoor brengt naar het onderwerp zijner navorſchingen. Wij vernemen tot hiertoe niet, dat andere Godgeleerde Genootſchappen in ons Vaderland, op voorgang van het Haagſche, onledig zijn, om een bekwaam Regiſter te doen vervaardigen over de reeks Verhandelingen, vroeger en later bij dezelve bekroond, en die gewis daardoor meer bruikbaar worden zouden tot een bepaald onderzoek. Maar nog veel meer bejammeren wij die algemeene verſlaauwing, welke er te heerſchen ſchijnt in het dingen naar het Eermetaal, tijdelings door onderſcheidene godsdienſtige ſtichtingen in ons Vaderland opgehangen. Waar

(*) Zie *Letteroefeningen* voor 1825, bl. 364.

de reden van dit verschijnsel te zoeken, en of het kwaad te verhelpen zij, staat niet aan ons na te sporen. Onze taak en bestek roepen ons ter beoordeeling van het tweetal Prijsverhandelingen, den inhoud uitmakende van het aangekondigd boekdeel.

Eerst ontmoeten wij hier eene Proeve van Antwoord op de Prijsvrage: *Staat, in de onderscheidene verhalen der Evangelisten van gelijke en gelijkschijnende gebeurtenissen, het verschil in woorden en zegswijzen, en in de bepaling van tijd en plaats, derzelver geloofwaardigheid geenszins in den weg? en welke regels van omzigtigheid zijn, tot voorkoming of wegneming van ongepaste en met het erkend gezag van dezelve strijdige beoordeeling in acht te nemen?* door den Eerw. P. VAN DER WILLIGEN, Predikant te *Tiel*, aan wien de Gouden Eereprijs is toegewezen.

Zeer ten onregte zou men verlangen, dat de Eerw. VAN DER WILLIGEN over dit belangrijk, en eeuwen achtereen door vermaarde Christenschrijvers behandeld, ja ook uit onderscheidene oogpunten meermalen beredetwist onderwerp veel nieuws te berde bragt. Verre dus zijn wij, om naar zulken maatstaf de waarde van dit Antwoord te willen toetsen. Genoeg is er gedaan, zoo hetzelve naar de behoefte van onzen tijd berekend is, en, volgens het bijzonder doel van het Genootschap, tegen het Ongeloof en de *Neologische* verkeerdheden het gezag en de geloofwaardigheid der Evangeliën handhaaft. Maar te dezen verdient dan ook VAN DER WILLIGEN allen lof. In zijne Inleiding toont hij de belangrijkheid van het gevorderd onderzoek, en ontwikkelt naar vereisch den zin en de gepastheid der bewoordingen in de vrage. Voorts, tot derzelver beantwoording toetredende, splitst hij zijne navorsching omtrent het *eerste* gedeelte des voorstels in *twee* Hoofdstukken; behandelt daarin, met naauwkeurigheid, I, den *aard* van het verschil in de verhalen der Evangelisten van *gelijke* en *gelijkschijnende* gebeurtenissen; toont vervolgens, II, breedvoerig aan, dat het *bestaande* verschil hunne geloofwaardigheid niet in den

ſtaat, het zij men hen alleen als bloote Geſchied-
vers beſchouwe, of als de zoodanigen, bij welken
en hooger *geleide* van den Geest Gods wil erkend
:n; terwijl hij eindelijk, naar aanleiding van het
: gedeelte der vrage, in een afzonderlijk IIIde Hoofd-
een achttal *regelen* van omzigtigheid voordraagt,
e beoordeeling van het verſchil der verhalen van de
gelisten in acht te nemen. Met name verdienen hier
ns aanmerkingen tegen het misbruik der zoogenaam-
ogere *Kritiek*, waarmede men in *Duitschland* ſtou-
praalt, ernſtig ter harte genomen te worden. Want,
n overdreven en bijgeloovige eerbied, die het opſtel
Evangelisten voor een werk van den H. Geest wil
ouwd hebben en zuiveren van alle menſchelijke
heden, op goede gronden wraakbaar, niet minder
lie vermetelheid te veroordeelen, die, bouwende op
losſen waan wegens eenen *Hebreeuwſchen* oorſpron-
en tekst van MATTHEUS, of droomende van een
-*Chaldeeuwsch Ur-Evangelie*, zich eigendunkelij
zoogenaamde verbeteringen veroorlooft in onze ge-
oorkonden.

ıs beſtek gehengt niet, dat wij van deze Verhandeling
uitvoeriger ſchets geven, waarbij de geleidelijke orde,
laarin doorſtraalt, en de rijkdom van zaken en van
:htingen der H. Schrift, duidelijker zouden uitko-
Dit trouwens laat zich opmaken bij het inzien van
Inhoud vóór dit Antwoord, en uit den daarachter
egden Bladwijzer van Bijbelplaatſen. Wij zijn echter
ligt te betuigen, dat wij den Eerw. VAN DER
:LIGEN, blijkens de *Proeve*, die voor ons ligt, bij
:mendheid berekend bevonden hebben voor de aange-
ne taak, als toegerust met een' ruimen ſchat van be-
heid, betrekkelijk tot het verhandeld onderwerp, en
rangſchikken onder de verlichte Godgeleerden, die
ſen en het voorbeeld volgen van eenen DE GROOT.
ESTI en ſoortgelijke vraagbaken. Met ruimte daar-
prijzen wij het gebruik dezer Verhandeling aan; en
verblijdt ons, daarin een nieuw bewijs te ontvangen

der Nederlandſche vroomheid, die, tusſchen de overdrevene gevoelens van den ouden tijd en de vermetelheid der hedendaagſche *Neologen*, of *Deïsten*, den middelweg kiezende, het gezag en de achtbaarheid der H. Schriften met waardigheid wil gehandhaafd hebben. Men erkent, dat het viertal Evangeliën evenzeer voor het eigen opſtel der gewijde Schrijvers moet gehouden worden, als andere Geſchiedboeken der Oudheid het werk der ongewijden zijn, wier namen zij dragen. Men ſtemt ook daarin overeen, dat de Evangelisten zich van eigene taal, bewoordingen en ſtijl bedienden, naar hunne overtuiging en kennis van zaken de verhalen te boek bragten, rangſchikten, en vrijelijk hunne bijzondere of *individuële* denkwijze volgden. Doch tevens is er, die beweren, dat elk der Evangelisten, onder het bewerken van zijne oorkonde, door een hooger geleide, of Ingeving van den H. Geest, beſtuurd werd, wiens doel het was te zorgen, dat „het geloove in JEZUS, die de CHRISTUS, de „Zone Gods, is, en in wiens naam wij het eeuwige „leven hebben," geleerd werd en bevestigd. VAN DER WILLIGEN omhelst dit gevoelen, hetwelk ook de Hooggel. VAN HENGEL (*) en andere vermaarde Godgeleerden zijn toegedaan; of liever, zijn Eerw. is er op uit, om aan te toonen, hoe dit begrip wegens eene Goddelijke Ingeving, en de hooge geloofwaardigheid der Evangelisten, *daarop* gegrond, niet in den weg ſtaan het verſchil, dat er is tusſchen *hunne* verhalen. Maar wanneer nu onze Schrijver bij de uitkomst (of *a posteriori*) bevindt, dat in de *vier* gewijde Geſchiedverhalen geen ander verſchil is, dan zich voorshands (*a priori*) laat opmaken, dat met zoodanig een geleide Gods beſtaanbaar is, als men onderſtelt, dan vermeenen wij, dat zijne redekaveling in eenen kring omloopt, en uit dezelve geen bewijs voor eene hoogere medewerking of geleide te halen zij. Eerder zouden wij daaruit het tegendeel afleiden, en, waar geen kennelijk blijk van Ingeving valt op te merken, de voorkeus blijven geven aan ons

(*) TEYLER's *Godg. Gen.* D. XXVII.

gevoelen; namelijk, dat de Evangelisten, doordrongen van hoogen eerbied voor CHRISTUS, zonder eenige bijzondere tusschenkomst der Voorzienigheid, of van den Geest Gods, de levensgeschiedenis des Heeren geboekt hebben. Doch hierover hebben wij reeds vóór jaren het onze gezegd; en, daar wij geen' lust hebben, in eenen twist, die, als menig Godgeleerd geschil, misschien op ijdelen woordenstrijd kon uitloopen, ons in te laten, vernoegen wij ons met den Lezer naar de bedoelde plaats ons Maandwerk over te wijzen (*).

Uit het bovenstaande ontwaart men, dat wij VAN DER WILLIGEN, ten aanzien van het redelijke zijner Christelijke denkwijze, gunstig leerden kennen uit deze zijne Verhandeling; en niet minder voordeelig onderscheidt hij zich, vele plaatsen, als een ervaren Uitlegkundige der H. Schrift. In het voorbijgaan, nogtans, mogen wij eene kele, schoon dan ook min aangelegene, bedenking niet vermeld laten, tot bl. 48 der Verhandeling betrekking hebnde. Aldaar, namelijk, wil VAN DER WILLIGEN MARK. VI: 45, met KUINOEL en anderen, aan t Bethsaïda gedacht hebben, dat, volgens JOSEHUS, aan de oostzijde gelegen van het meer Gennesa-, of Tiberias, te onderscheiden is van het Galilesche Bethsaïda, aan den westelijken oever, nabij Kapernaum. aar de Aanteekening van VAN DER PALM t. a. p., bovenal het gezag van RELAND, bewerende, dat t Gaulonitische Bethsaïda, reeds ten tijde van AUGUSTUS, door den Viervorst PHILIPPUS, met den am van Julias uit vleijerij betiteld werd (†), verbiedt, hier, en elders in de Schrift, aan een ander Bethsaïdan het Galilesche te denken.

Wij moeten het hierbij laten, vermits ons nog overniet, van eene Verhandeling te gewagen, die aan het t van dit Deel voorkomt, in hetzelfde jaar bij het enootschap met zilver bekroond werd, en ten antwoord ent op de vrage, wegens hetgene de Brieven van PAULUS

(*) Zie onze *Letteroeff.* voor 1816, bl. 49 enz.

(†) RELANDI *Palæstina*, Lib. III, p. 654.

aan de Korinthers, *betreffende de Christelijke*
Zedeleer, *opleveren*. Men leerde als Schrijver v
kennen den Eerw. BARTOLD REINIER DI
Theol. Doct., toenmaals Predikant te *Vreela*
tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid bevorde
Vriesche Athenæum. Misschien herinnert zich
dat wij verre zijn van vooringenomenheid met
Prijsvragen, over deze en gene Boeken des
Verbonds bij herhaling door dit Genootschap
ven; dewijl ons uit de bekroonde stukken
scheen, dat dezelve ruim zoo veel aanleiding
stelselmatig onderzoek, als tot opbouw van
Godsdienstkennis, en begunstiging van eenen
zijdigen toets der H. Schrift. Aangenaam d
wij ons verrast door dezen arbeid van den
Schrijver, die, nagenoeg (*) geheel vrij va
zwak, zijn onderwerp met smaak behandeld he
rijken voorraad van uitlegkundige opmerking
deelt, en ons den inhoud *dezer* Apostolisch
alzoo voordraagt, dat men de aangelegene le
maningen en bestraffingen van PAULUS, be
hoofdwaarheden van het Christendom, naar
wikkeld vindt. Een werk, intusschen, van de
pel is blijkbaar meer geschikt voor eene gezet
ning en gebruik van Leeraars en Bijbelvrienden,
een leesboek, of om daaruit een uittreksel
te deelen. Men vergenoege zich des met di

(*) Onzes oordeels, namelijk, heeft zich DE G
trent de *aanbidding* van CHRISTUS, buiten genoeg
leiding, te gunstig verklaard. Althans het gezegd
„ naam des Heeren aanroepen," sluit noch 1 *Kor.* I
Hand. II: 21 iets meer in, dan eene godsdienstige ve
belijdenis, van den Heiland. Men zou daarbij voo
moeten aannemen, wat in geschil staat, indien m
wilde opmaken, dat CHRISTUS een voorwerp va
ding zij, en niet bedacht, dat er geschreven staat: ,
„ te uwen God zult gij aanbidden en Hem *alleen*
MATTH. IV: 10.

Aan het hoofd ſtaat eene welbewerkte Inleiding, waarin DE GEER voordraagt en toelicht, wat, tot regt verſtand van den eenen en anderen Brief, wegens de Gemeente van *Korinthe*, en PAULUS' aanleiding tot ſchrijven, dient geweten te worden. Daarna wordt de vrage behandeld in een drietal Afdeelingen. De Iſte behelst, wat in het algemeen *over den aard en de voortreffelijkheid der Geloofs- en Zedeleere* in deze Brieven opmerking verdiende; als: haren Goddelijken oorſprong, verband met de leer van het Oude Verbond, en ſtrekking, om hare voorſtanders boven alle lijden te verheffen. De IIde ſchetst nader de *Geloofsleere;* en de IIIde ontwikkelt genoegzaam breedvoerig, wat tot het *Zedekundige* te huis behoort. — Bovendien is, geheel de Verhandeling door, aan den voet der bladzijden, een groot getal van Aanmerkingen en Opheldcringen bijgevoegd, waarin een ſchat voorkomt van uitlegkundige bekwaamheid, de moeijelijke plaatſen uit den eenen en anderen dier Brieven overwogen en verklaard worden, en de Schrijver vooral zijne belezenheid, gezond oordeel en echt Christelijke gevoelens nader doet blijken en rondelijk openlegt. Het zou ons ligt vallen, zulks door aanhalingen nader te ſtaven; maar ons bepaald beſtek vordert, dat wij den geletterden Lezer tot de Verhandeling zelve henenwijzen. Dezelve levert een nieuw bewijs, hoezeer de Baron DE GEER, nu op den vaderlandſchen Leerſtoel aan 's Rijks Athenæum geplaatst, den toevalligen glans zijner hooge geboorte door eigene wezenlijke verdienſte, en daaraan toegekenden lauwer, verhoogt. Terwijl er is onder den Adellijken ſtand, wier ligtzinnigheid, gelijk in de Groote Wereld van ouds (*), tot Ongeloof voortholt, onderſcheidt hij zich als een vereerenswaardig voorſtander des Geloofs, kloek in het verdedigen en toelichten der H. Schrift. Laat het zijn, dat DE GEER, naar ons of anderer oordeel, niet altijd, en vooral bij deze en gene duistere, ja mogelijk wel te huidigen dage onverklaarbare uitdrukkingen van PAULUS, den waren zin niet getrof-

(*) *Spreuken* XXX: 9.

ſen hebbe, wij althans hebben geenen lust, om daarover met den kundigen man te redetwisten. Liever betuigen wij hem onzen dank voor dezen zijnen arbeid, beſteed aan een belangrijk deel der H. Schrift, en durven hem aanmoedigen om voort te gaan op het ingeſlagen ſpoor, tot beſchaming van den zwarten hoop van duisterlingen, die, bij Roomsch en Onroomsch, met eene Jezuitſche veete tegen redelijke Godsdienstkennis woedt. Wij vergenoegen ons dus met hieronder (*) een enkel woord aan te teekenen, dat wij meer als eene beſcheidene voordragt van ons gevoelen, dan wel als eene wederlegging

(*) Na hetgene DE GEER, wegens den toeſtand der Gemeente van *Korinthe*, en de bedoeling van PAULUS, om de Geloovigen aldaar van hunne dwalingen en zedeloosheid terug te brengen, op bl. 71 te regt had opgeteekend, dunkt ons, dat hij den zin van 1 *Kor.* VI: 9 en 10, op bl. 149, te flaauw heeft uitgedrukt. Zijne woorden luiden aldaar dus: „ Geene onregtvaardigen kunnen als echte leden erkend wor„ den van Gods koningrijk." De Lezer oordeele, of de wandaden in vs. 10 niet eenigzins hadden behooren gedacht, en daaraan herinnerd te worden. Ook de herhaling der uitdrukking van PAULUS: *zullen het Koningrijk Gods beërven*, ſchijnt ons *meer* aan te duiden, en eene uitſluiting der toekomſtige zaligheid te dreigen. Trouwens zoo verklaart de Schrijver zelf deze plaats op bl. 157, en wederom op bl. 165 en 166. Welligt beging hij dus op bl. 149 ſlechts eene onbedachtzaamheid in het aanhalen van vs. 10. — Overigens, onder de moeijelijke plaatſen in deze Brieven van PAULUS verdient gewis 1 *Kor.* X: 1—4 geteld te worden; en in derzelver toelichting, in de noot onder bl. 171, dunkt ons de verklaring van DE GEER minder verkieslijk te zijn, dan de vrijere, die men aantreft bij VAN HEMERT, in TEYLER's *Godg. Gen.* Deel XII, bl. 128. Althans zoo men meent de letter hier te moeten drukken, of het figuurlijke met ſtipte naauwkeurigheid wil overbrengen, zouden wij de tusſchenrede in vs. 4 liefst, met VAN DER PALM t. a. p., voor eene oude *glos* aanzien. Men vergelijke eindelijk hier den rijken voorraad van plaatſen uit Joodſche, Griekſche en Latijnſche Schrijveren, door WETSTEIN *in l.* bijeengebragt, tot beter verſtand van den Apostel, redekavelende naar bloot begrip en zonderlinge bevattingen van zijne tijdgenooten.

len befchouwd hebben; waarmede wij van den Hoog-
'aar, zoo wij hopen met een vaarwel tot wederziens,
:heid nemen.

---

*ds oorfpronkelijke genadige Menfchenliefde, volgens
de Leer van Jezus Christus en zijne Apostelen. Voor-
gefteld, door* SAMUEL MAGNET, *Predikant te
Raamsdonk, enz. Te Dordrecht, bij* Blusfé en van
Braam. 1827. *In gr.* 8vo. 48 *Bl. f* :-50.

*ware Leer der Verzoening, volgens het echte Leer-
begrip van onze Hervormde Belijdenis, niet ftrijdig
met de Leer van Gods oorfpronkelijke genadige Men-
fchenliefde; tot eene noodige herinnering, bij het
lezen van het onlangs omtrent dit onderwerp uitge-
geven Gefchrift van den Weleerw. Heer* S. MAGNET, *voorgefteld door* J. J. LE ROY, *Predikant te Oude-
Tonge. Te Rotterdam, bij* de Wed. P. van der Meer.
1827. *In gr.* 8vo. *IV en* 32 *Bl. f* :-40.

dien er eenig leerftuk is, dat voor zich eene louter
'elfche verklaring vordert, dan is dit, voorwaar, het
ftuk der *Verzoening*. Juist behoort te worden be-
d, wat de *Bijbelfche* verzoening, welke van de *wijs-
'ige* en *onwijsgeerige* evenzeer verfchilt, in zich fluit,
elijk *verzoening van menfchen met God*, zoodat
God, maar de mensch met God, verzoend wordt.
*' was in Christus de wereld met zichzelven verzoe-
de, hun hunne zonden niet toerekenende;* 2 *Cor.* V:
Ook wordt die verzoening genoemd, wanneer het
:n een enkel perfoon geldt, wiens afkeerigheid van
ls handelwijze ophoudt, vs. 18, waar PAULUS,
k dien ganfchen Brief door, zichzelven bedoelt, bij
voorzetfel ἡμᾶς, zoo als dit aan naauwkeurige Bijbel-
eggers bekend is. Voorts wordt die verzoening ook
ald tot *menfchen*, of liever *volken*, onderling; zoo-

dat door het kruis van CHRISTUS *vrede* op aarde wordt gesticht, *Eph.* II: 11—22. Eindelijk zal zich nog die verzoening eens uitstrekken tot menschen en hemellingen, *Col.* I: 19, 20. Het komt er dus op aan, *eerst*, door vergelijking van al die plaatsen, naauwkeurig aan te wijzen, wat het woord *verzoening* in den Bijbel aanduidt. Doch *dan* blijft nog over, op te merken, dat wij alleen uit *ons* standpunt hierover kunnen spreken. Het is de ongerijmdheid zelve, in den kring van onze gedachten, welke *tijd* noch *ruimte* overschrijden kunnen, het denkbeeld van Gods *eeuwigheid* b. v. te beperken. Zullen wij dan beter weten te zeggen, wat die *verzoening* is aan de zijde van God? Hier helpt ons alleen het geloof; en *Hebr.* II: 10 wijst ons, hoe ver dit geloof moet gaan. Dit dient vooral opgemerkt te worden, bij gelegenheid, dat dit leerstuk nu veelvuldig ter sprake is gekomen. En uit ons standpunt, als menschen, dit leerstuk beschouwende, moeten wij de aanmerking van LE ROY op bl. 22 afkeuren, daar hetgeen hij van CALVIJN's gevoelen zegt, hem geen regt heeft, op dien toon te schrijven.

MAGNET let vooral op Gods liefde, in de voordragt van de leer der verzoening, en verdedigt zijn gevoelen tegen de bedenkingen „ van welmeenende menschen, die, „ uit vreeze van Gods heiligheid te miskennen, en de „ kracht van JEZUS verdiensten in het werk der ver„ lossing meer of min te verloochenen, Gods liefde mee„ nen te moeten bepalen, als een uitwerksel van JEZUS „ ontferming, die aan Gods strafvorderende geregtigheid „ door zijn lijden en zijnen dood voldeed." — De tachtiger MAGNET stelt, na ruim eene halve eeuw het Evangelie verkondigd te hebben, de leer der Verzoening voor, maar verheft zich, in deze zijne beschouwing, boven zijn standpunt als mensch. Wat de verzoening, naar ons inzien, volgens den Bijbel is, staat ons ter beoordeeling. Deze is de voor ons verlichte zijde van dit leerstuk. Ten opzigte van God bepale men niets, maar houde zich aan *Hebr.* II: 10.

: geldt ook van het tweede ſtukje, dat LE ROY
:hrijver heeft, die als verweerder van CALVIJN's
:len optreedt, en daardoor weinig bijval zal vinden.
, LE ROY! de aanhef van uw ſtukje maakt, met al den
n uwen voormaligen ringbroeder MAGNET, niet
, wat gij tegen 's mans gevoelen te berde brengt. Even-
wekt in ons een onaangenaam gevoel op, hetgeen
Voorrede IV, zegt van „ der Leeraren nog in gee-
ı deele te niet gedane verbindtenis aan de leer, in
ze Hervormde Belijdenis overeenkomſtig Gods woord
grepen, welke zeker nog iets, ja iets gewigtigs en
or allen gerustſtellends beteekent." Zulke ſnaren
men niet roeren, vooral niet in ſtukjes, voor den
naamden gemeenen man geſchreven, die gewoonlijk
orden; *overeenkomſtig Gods woord* overſlaat, omdat
in derzelver eigenlijk doel en volle kracht niet verſtaat.
LE ROY blijft niet op het grondgebied van beperk-
nſchen, door zijne beſchouwing van de leer der
ening. Daarom ſtemmen wij niet toe, wat hij, in
ven aangehaalde aanteekening, zegt: „ CALVI-
's begreep het beter, wanneer hij den dood van
ZUS eerst als een *offer ter goedmaking onzer zon-*
aanmerkt, maar een offer, van God zelven uit
le beſteld, en ons zoo daarin een waarborg en
d, eene verklaring van Gods liefde doet vinden.
is alles verſtaanbaar en begrijpelijk, en hangt dui-
jk zamen."

Godgeleerde Bijdragers hebben ons de moeite be-
, uitvoerig verſlag te geven van deze twee ge-
jes, wier dienst, bij het zamenſtellen eener Ge-
nis der Leerſtellige Godgeleerdheid, wel de groot-
oo niet de eenige, zijn zal, of zijn kan.

---

hristen dezer Eeuw, in de weegſchaal des Heilig-
's gewogen maar te ligt bevonden, door H. VAN
R BIEZEN, *Lidmaat der Gereformeerde Ge-*

meente. Te Amsterdam, *bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8vo. *IV en* 50 *bl. f* : - 55.

Op den titel van dit kostelijk libel hebben wij twee aanmerkingen. *Vooreerst*, dat de haspelaar VAN DER BIEZEN, die van *wol* meer verstand behoort te hebben, dan hij toont te bezitten van de Nederduitsche taal, het bepalend lidwoord *de*, voor het onbepalende *een*, uit onkunde heeft gebezigd. Want het vroom bedrog, of *pia fraus*, zoo als dat in het Latijn fatsoenlijker klinkt, zal wel aan 's mans Confraters, BILDERDIJK, DA COSTA, CAPADOSE enz., beter bekend zijn. De Christen nu, die hier gewogen wordt, is wat ligt; maar deze, indien niet een schepsel van onzen man, moge dan zijn *een* Christen dezer Eeuw, *de* Christen is hij, God dank! nog niet. *Ten tweede* merken wij aan, dat VAN DER BIEZEN het zinteeken (,) vóór zijnen naam (bij geluk of ongeluk?) juist heeft geplaatst, en niet verkeerdelijk (.). Nu zegt de man, dat die Christen *gewogen* en *te ligt* is *bevonden*, *door hem*. Dit kan den man, wien dit wegen en oordeelen mogt gelden, nog al troosten, omdat VAN DER BIEZEN van zichzelven in even kostelijke rijmpjes, voorlang gezongen heeft, al van *een' dooden rotten visch*, *die* (N.B.) *drijft*. Dit is zeker ook uit gebrek aan zwaarte. Het zal wel waar zijn, hetgeen VAN DER BIEZEN daar van zichzelven gezongen heeft. Dat maakt *zijn wegen* en *oordeelen* nog al bedenkelijk, of liever niet bedenkelijk.

Op het geheele werk hebben wij ééne aanmerking — te maken? o neen! maar — mede te deelen. Het verketteren der Predikanten, bl. 37 volgg., is volkomen *Aarlanderveensch*, of, zoo als de man het misschien beter begrijpen zal, *Arleveensch*. Jammer, dat de man van *Veenendaal* afkomstig is. Bij dit verketteren steekt af het getuigenis van den *Heidelb. Catech.* Antw. 112 waarmede VAN DER BIEZEN zich stichten kan, dat hij, door zijn *lasteren*, *ligtelijk en onverhoord oordeelen*, *of helpen verdoemen*, *de eigene werken des Duivels*

iet zoekt te *vermijden.* Doch dit is tot daaraan toe. De éene aanmerking, die wij mededeelen, is deze, dat le Christen van VAN DER BIEZEN *en Comp.* geensins is de Christen des Bijbels. Want van al die gestalten, ongeſtalten, bevindingen, engte, ruimte, droomerijen en verdere herſenſchimmige godsvrucht weet de Bijbel niets. Zij is van jonger *datum*, nieuwerwetsch, nadeelig voor ware en ongeveinsde godsvrucht, maar ok voor de gezondheid der menſchen. Eene bedorvene pijsvertering, menigvuldig ook bij mannen, die te weiig degelijken en vermoeijenden arbeid hebben, werkt adeelig op de herſenen, of liever op de herſenkas van n herſenledig hoofd. Voor deze kwaal is, naar STERN, bij matige beweging, het eenige geneesmiddel in e *Apotheek* te koop. Het ongeneeslijke der kwaal ligt leen in de ijlhoofdigheid, welke den eenigen geneeseester verwerpt.

Wij wegen dezen Christen uit de Spiegelſtraat niet. Maar aan VAN DER BIEZEN en Conſorten kunnen ij den raad niet onthouden, *Rom.* II nederig, en met epasſing op zichzelven, te lezen. Baat hun dit, bij m onbezonnen oordeel over anderen, niet, dan leert ZUS, door zijnen raad, *Matth.* VII: 1, dat zij hebn te vreezen voor MENE, MENE, TEKEL, UPHARSIN. iertegen kan geen geſchrijf als dit iets opwegen. Door t veroordeelen van anderen, als werkheiligen, ontvann deze praatheiligen geen gewigt of innerlijke gehalte. nders hadden zij nog al een' tamelijken doorſlag? Maar mme ſchaal geldt nergens, dan in hunnen winkel.

Onverſchillige omtrent de Godsdienst teregt geweten. Een Vaderlandsch Verhaal voor de Leesgezelſchappen en voor Protestantſche Christenen van allerei Gezindte. Door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Theol. Doct. en Predikant te Asſen. Te Groningen,* *bij* W. Zuidema. 1828. *In gr.* 8*vo. IV en* 118 *bl.* 1 - :

Een regt nuttig boekje, hetwelk in geenen deele overbodig is. Zonder den geest der eeuw meer te bezwaren, dan onpartijdigheid en waarheidsliefde toeftaan, zal niemand het loochenen, dat ten allen tijde — en waarom dan ook niet nu? — onverschilligheid omtrent de Godsdienst, hoezeer dan verschillend gekleed, zich in het Christendom mengt en verderfelijk werkt. Het onderwerp is berekend naar de behoeften ook van onzen tijd. De behandeling van hetzelve prijst zich door eenvoudigheid aan. Als verhaal, dat tot lezing vooral dezulken moet uitlokken, die het medegedeelde onderwijs meest noodig hebben, zal het misschien minder voldoen. Het bijvoegsel op den titel had wel kunnen en ook moeten wegblijven. Het boekje levert alleen gesprekken tusschen eenen koopman *Drijfveer* en eenen Regtsgeleerde, doch die tevens hier duidelijk en eenvoudig onderwijs geeft, omtrent de in dit boekje behandelde hoofdzaak. De onverschilligheid omtrent de Godsdienst wordt voorgesteld in oorzaak, aard, gevolgen, en tegen dezelve gepaste middelen toegediend. Indien Lezers, met deze onverschilligheid behebt, door de hun voorgestelde harde waarheden niet belemmerd worden, en bewogen tot het afleggen van hun wezenlijk gebrek, dan zijn zij zeker zoo gezeggelijk niet als koopman *Drijfveer*, wiens bekeering nog al gemakkelijk is uitgevallen. Zoo wenschen wij, dat alle onverschilligen omtrent de Godsdienst zich zullen laten gezeggen, en fluiten ons verslag met den wensch des Schrijvers: „ God vergezelle het „ boekje gestadig met zijnen vaderlijken zegen!"

Algemeen Verslag aan de provintiale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, residerende te 's Gravenhage, in de zaak van zekere ENGELTJE VAN DER VLIES, *te Pijnacker. Door eene Subcommissie, bestaande uit de Leden* A. VAN STIPRIAAN LUISÇIUS *en* J. G. VORSTMAN. *Te Delft, bij* P. de Groot. 1827. *In gr. 8vo. f* :-60.

Verflag betreft een dier zeldzame voorbeelden van
:n, die eenen geruimen tijd zonder gebruik van
hebben voortgeleefd. ENGELTJE VAN DER
, het merkwaardig voorwerp van het te dezer
medegedeeld berigt, in 1787 te *Schiedam* ge-
was van hare vroegfte jeugd zwak en zieke-
ı leed toen veel aan wormen en daardoor ver-
te zenuwtoevallen; later aan hysterie en aan
:he ontftekingen in de ingewanden, met opftop-
r maandftonden. Van Maart 1822, nadat zij aan
;eweldige hysterifche toevallen geleden had, dat
›or haar leven vreesde, hield alle gebruik van
, hetgeen reeds lang te voren zeer gering was en
:chts tot het uitzuigen van vischkoppen of ftuk-
:sch bepaalde, geheel op, daar zij alleen nu en
mond fpoelde met een weinig koud water.
›rovinciale Commisfie van Geneeskundig Onder-
Toevoorzigt, refiderende te 's Hage, van deze zaak
;t, en begeerig zijnde dezelve nader te onder-
, benoemde, daartoe van hooger hand gemagtigd,
bcommisfie, beftaande uit haren Voorzitter, den
VAN STIPRIAAN LUISÇIUS, en den Heer
tMAN, Lid dier zelfde Commisfie. Om dat
ek zoo naauwkeurig mogelijk te doen zijn, ftel-
de Heeren, volgens een daartoe beraamd plan,
le waakfters aan, welke gemelde ENGELTJE
ER VLIES, gedurende den tijd van vier we-
uden gadeflaan. Deze leverden, na verloop van
l, een dagverhaal in, waaruit blijkt, dat geduren-
elven geen voedfel hoegenaamd door ENGEL-
bruikt is.
;etrouw en eenvoudig verflag van dat alles vindt
deze bladen. Aan de waarheid van het geval te
ı, verbiedt zoo wel de omzigtigheid en naauw-
d van het gedaan onderzoek, als het getuigenis
nnen, als eenen STIPRIAAN LUISÇIUS en
:MAN. Daarenboven beftaan er meerdere voor-

beelden van zoodanig eene onthouding, door HALLER in zijne *Physiologie* verzameld, alsmede een dergelijk door VOLTELEN in zijne Akademische *Dissertatie* opgeteekend. Het laatste vooral verdient opmerking, daar het in meer dan één opzigt met het hier vermelde overeenkomt; daarin evenwel verschillende, dat de vrouw, waar VOLTELEN van schrijft, eerst koffij met melk, daarna gedurende zes jaren thee, somtijds met wat saffraan, voorts suiker en nu en dan een weinigje jenever dagelijks gewoon was te nuttigen; waartegen men echter moet overstellen, dat deze vrouw niet alleen huiswerk verrigtte, maar ook als schoonmaakster uit werken ging, en dus meer stof en kracht verbruikte. Ook deze vrouw had veel droefheid gehad, en was daardoor in zenuwtoevallen en een' hysterischen toestand vervallen; ook zij had aan wormziekte geleden en was ongeregeld gemenstrueerd, en moest nog, wat zonderling is, jaarlijks gelaten worden; terwijl de pols vol, en zwak noch traag was. Na den dood vond men de maag zeer zamengetrokken, aan den *pylorus* vooral verdikt, een geel vocht bevattende, de galblaas vol gal, hier en daar vernauwingen in den dikken darm en zamenhechtsels der darmen met het buikvlies (dus teekenen van vroegere, waarschijnlijk chronische ontsteking).

Eene zaak, die nog zoo veel duisters en onverklaarbaars heeft, vordert, meer dan eenige andere, de verdubbelde aandacht van alle Geneeskundigen, en boven al getrouwe waarneming, als zijnde het vermogendst en zekerst hulpmiddel, om in dezen tot meerdere kennis te geraken. Daardoor toch kan men in de mogelijkheid komen, meerdere voorbeelden van dit vreemd natuurverschijnsel, zoo wel onderling, als met *analoge* verschijnselen in de organische wereld, (den staat der poppen bij de insekten, den winterslaap van sommige dieren, enz.) te vergelijken, en aldus welligt eenmaal het raadsel of geheel, of ten deele op te lossen. Tot zoo lang blijft het altijd een raadsel, gelijk er zoo vele in de Natuur bestaan, waarbij wij gedwongen worden uit te roepen: *quantum est quod nescimus.*

'denis van de Onlusten tusschen de Schieringers *'etkoopers in Vriesland.* *Door* A. v. H*****. *.eeuwarden*, *bij* J. W. Brouwer. 1827. *In gr. 8vo.* *Bl. f* 3-25.

vee partijen, welke, omstreeks het begin van de XIVde *Vriesland* gedurende eenige jaren in vuur en vlam 1 en deerlijk verwoestten, waren die der *Schierin-* 1 *Vetkoopers.* Het ontstaan van deze partijen, er gepleegde gruwelen, waarvan moord, roof en ichting de schering en inslag waren, vindt men uit- geboekt door WINSEMIUS en SCHOTANUS, 1e *Kronijken van Vriesland.* Hier levert een ons 1d Schrijver nogmaals eene Geschiedenis van die n, welke hij verklaart vervaardigd te hebben, *omdat alles, wat men tot op onzen tijd toe over Vries- eschreven heeft, zoodanig vermengd is onder de lenissen van andere gewesten, voornamelijk Hol- dat men, zonder bezitter van zware en kostbare te zijn, zelf geene oppervlakkige kennis van de n onze beroemde Provincie voorgevallen kan ver-*, en hij dus *zijne landgenooten, die begeerig mog- n, zonder veel moeite de geschiedenis van Vries- afgescheiden van alle andere te leeren kennen, et wilde komen.*

goede oogmerk van den Schrijver huldigende, moe- echter bekennen, dat hij voor de, vrijwillig door genomene, taak geenszins berekend is. Wat hij r geleverd heeft, is vrij onoordeelkundig uit WIN- IS en SCHOTANUS, soms woordelijk, over- n; terwijl de houding van het geheel volstrekt niets an datgene, wat men thans, bij de groote vorde- der historische kunst, in eene Geschiedenis mag 1. Het is een dor verhaal van gebeurde zaken, eenig indringen in de oorzaken en aanleidingen, eenigen wenk op de resultaten, en daarenboven in

n' niet zeer gekuischten ſtijl en eene vrij onzuivere taal ervat, waartoe de Corrector waarſchijnlijk het zijne ook heeft bijgedragen. Zinſneden toch, als deze, bladz. 77: *ook hadden zij (zelf nog in het jaar* 1770) *het regt om al het graan, dat op het ſlot Camminghaburg en Camminghahuis binnen Leeuwarden (het Amelandshuis genaamd, wijl die familie van ouds in het bezit van het eiland Ameland is geweest) gebruikt werd, op de molens der ſtad, om niet, moest gemalen worden*, zijn van ſlordigheid niet vrij te pleiten; zoo als dan de interpunctie over het geheel, alles, behalve naauwkeurig, is.

Het geſchiedverhaal begint met het jaar 1280 en eindigt met het jaar 1498, dus een tijdvak van ruim twee eeuwen, hetwelk zonder eenige ſplitſing in afdeelingen of hoofdſtukken achtervolgens afgehandeld wordt, en uit dien hoofde eene min of meer vermoeijende lektuur oplevert.

Wegens dit een en ander kunnen wij dit boek niet zeer aanbevelen.

Proeve over de Zedelijke Schoonheid der Poëzij van ESCHYLUS, *door* P. VAN LIMBURG BROUWER. *Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1827. *In gr. 8vo.* 184 *Bl. f* :-90.

Uit dat zelfde oogpunt, waaruit hij de meesterſtukken van den grootſten der Heldendichters en van den verhevenſten der Lierzangers beſchouwde, onderzoekt de ijverige en ſmaakvolle VAN LIMBURG BROUWER thans de weinige tot ons overgekomene werken van ESCHYLUS, den oudſten der Treurſpeldichters, en wijst, in eene geleidelijke orde, de denkbeelden aan, die in dezelve heerſchende zijn, omtrent het Noodlot, de Goden, de Goddelijke en menſchelijke regtvaardigheid, en de maatſchappelijke deugden. Deze taak is hier moeijelijker dan bij den Heldendichter, die ten minſte hier en daar zijne eigene gevoelens over voorkomende onderwerp

in mededeelen, en bij den Lierdichter, die bijna altijd ijnen eigen' perfoon en individueel gevoel op den voorrond ftelt; want de Tooneeldichter moet zichzelven eheel doen vergeten voor de perfonen, die hij te voorchijn doet treden, en hen doen fpreken, niet naar zijn igen gevoel, maar naar het karakter en de rol, welke ij hun heeft aangewezen. Men moet hier dus het kaiktermatige naauwkeurig onderfcheiden van het algemee-e, en de denkbeelden der bijzondere perfonen van die es Dichters zelven, welke laatfte alleen tot maatftaf kunen ftrekken voor de juiste beoordeeling van de zedelijke hoonheid zijner poëzij. En is deze taak derhalve reeds noeijelijk bij elken Tooneeldichter in het algemeen, zij het vooral bij ESCHYLUS, die in het eene ftuk, v. in den *Prometheus*, van geheel andere denkbeelden ntrent de Goden fchijnt uit te gaan dan in het naastolgende, b. v. in de *Smeekelingen*, en wiens hooge chterlijke vlugt dikwijls door duistere en overdragtelijke tdrukkingen zoodanig omzwachteld wordt, dat zijne genlijke meening niet zelden duister blijft voor den kungften vertolker, die daarenboven met de gapingen van nen bedorven' tekst te kampen heeft. VAN LIMBURG BROUWER heeft echter getoond, dat zijne elomvattende kennis en omzigtige kritiek deze hinderlen gelukkig konden te boven komen; en wij leeren oor hem ESCHYLUS niet flechts als ftout en verheen, dikwijls tot in het ontzettende en verpletterende de, bewonderen, maar hem tevens beminnen als fijngevoelig, teeder, en vervuld met liefde voor het fchoon der cht menfchelijke deugd. Zijne denkbeelden omtrent de Goden en de Goddelijke regtvaardigheid, welke tot zoo vele verfchillende wijzen van befchouwing onder de kunstregters hebben aanleiding gegeven, kunnen wij niet beter verklaren, dan door de verkorte overneming eeniger zinneden uit dit werkje, op bl. 141: „ESCHYLUS had eene hoogernftige ziel, vervuld met het geloof aan en verband tusfchen het Hoogere en der menfchen lotgevallen; maar het was niet de heerfchende trek zijner geest-

gesteldheid, om de Goden steeds op de waardigste wijze voor te stellen. Hij had niet, gelijk PINDARUS, die bijna onveranderlijke zucht, om zijne Goden waarlijk Goddelijk te doen schijnen; maar, naarmate het zijn onderwerp medebragt, waren zijne Goden de dikwijls lakenswaardige Volksgodheden der Atheners, en soms zelfs erger; of verhevene, edele wezens, zoo als wij ze in de schriften der ernstigste Wijsgeeren verlangen zouden. Hij had altijd het denkbeeld van een hooger Bestuur, van eene Goddelijke geregtigheid voor den geest; maar om de personen, die hij tot uitvoerders daarvan maakte, bekommerde hij zich minder. Nu eens is het ZEUS, die de beschermer is der ongelukkigen, de verhoorder der smeekelingen, de straffer van het geschonden gastregt; dan is het PROMÈTHEUS, die de weldoener is der menschen, de God der wijsheid en der liefde; en, is er dan een wezen noodig, dat door heerschzucht en onregtvaardigheid de goede hoedanigheden van PROMETHEUS te meer moet doen uitkomen, dan moge dit ZEUS zijn of een ander, hierover bekommert hij zich weinig."

Ziet daar een streng, maar regtvaardig oordeel over den grondlegger van het Grieksche tooneel! Wij onderschrijven het gaarne; en wij twijfelen, bij de bekende kunde en de welwikkende kritiek van den Heer VAN LIMBURG BROUWER, geenszins, of wij zullen met de vonnissen, die wij over de andere Grieksche Dichters nog met verlangen van hem te gemoet zien, even zoo volledig kunnen instemmen.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Oratio de Germano Theologo, Literarum Sacrarum Interprete, habita Amstelaedami, in aede sacra Remonstrantium, cum in eorum Schola Theologiae atque Historiae Ecclesiasticae Professionem solenni ritu auspicaretur a. d. XXVIII. Novembr. Ann. MDCCCXXVII. Delphis Batavorum, apud *Viduam J. Allart*. 1828. 8vo. f. maj. pp. 50. *f* :-80.

Gewis was deze *Oratio* reeds lang in de handen dergenen,

r welke zij bestemd is — van alle liefhebbers van ge-
dheid en Godsdienst, althans in ons vaderland. Hoe klein
, de Remonstrantsche Broederschap is en blijft steeds be-
grijk, althans voor de geschiedenis der Godgeleerdheid.
orstandster van een der twee, van den beginne af aan in de
vormde kerk geheerscht hebbende gevoelens, omtrent de
eijelijke vraag naar vrijheid en noodwendigheid; voorlicht-
op den weg der ware, onbekrompene behandeling van de
sche wetenschap, bij welke zij zichzelve van alle banden
ontslagen, verdient de gang harer denkwijze en vordering
ler onze gansche oplettendheid. En hoe zeer het gering
tal harer Leeraren, benevens derzelver mindere aanmoe-
ng, ook niet vergunt, dat altijd lichten van kennis, hoe-
ge overal zeldzaam zijn, de aandacht der Godgeleerde
eld op haar bepalen, zoo werd de oude luister van dit
ootschap toch nimmer geheel verdoofd, maar bleef het-
e altijd mannen bezitten, die, het zij der wetenschappen
etteren in het gemeen, het zij der kanselwelsprekendheid,
egkunde of kerkelijke geschiedenis tot eer verstrekten.
te vroeg verscheiden STUART en grijze STOLKER mogen
onze tijdgenooten van overtuigen.
Geene mindere belangstelling wekte, reeds sedert verschei-
e jaren, de man, die hier als nieuwaangestelde eenige
ogleeraar aan de eenige geleerde stichting der Broeder-
ap optreedt. De aangenaamheid zijner gaven als Predi-
, die hem overal door duizenden, van allerlei gezindte,
t drift deed zoeken, hooren en prijzen; de achting, die
bijzonder ook bij Leeraars en Hoogleeraars van de andere
eeling der Hervormde kerk, voormaals de heerschende in
e gewesten, bezat; en de roem van geleerdheid, welke
naam van VAN DER HOEVEN mag gezegd worden aan
kleven, voldingen dit.
En wie is dan niet nieuwsgierig naar hetgeen hij, bij zulk
e gewigtige gelegenheid, als de aanvaarding van zijnen
t, zal voortbrengen? — te meer, daar hij een onderwerp
ozen heeft, dat hem, als 't ware, midden in de zaak der
dgeleerdheid brengt, en ons in staat stelt, zoo wel zijne
ikwijze, als zijne kunde en oordeel eenigzins te schatten.
t opschrift toch zijner Redevoering is eene ware *thesis:*
De echte Godgeleerde is niet anders, dan een Uitlegger
H. Schrift;" en deze stelling regt te bepalen, maar in-
derheid te bewijzen, een ondernemen, dat ons 's mans

ganfchen geest moet doen kennen. Over de volvoering zijner taak in dezen, over de gevoelens hierbij ontwikkeld, fchijn wel maar ééne ftem, bij voorftanders van eene redelijke Bijbelkennis en beoefening, te zijn. De Schrijver der beoordeeling in de *Bijdragen tot de Godgeleerde Wetenfchappen* noemt ze tevens echt *liberaal* en regtzinnig; en de Remonftrantfche Predikant WESTERBAEN, die zich haastte, eene vertaling van de Oratie te leveren, toont genoegzaam, te dezen met dien Recenfent (D. C.) zamen te ftemmen. Wat den vorm betreft, dezelve heeft het gemakkelijke en aangename, dat VAN DER HOEVEN als Kanfelredenaar eigen is, en deels zeker op zijne heldere bevatting, doch voor geen minder deel op zijne rijke belezenheid berust. Sommigen zullen misfchien meenen, dat de geleerde floskelen, vooral die aan de Dichters ontleend van welke eenige den lach opwekken, in te ruime mate gezaaid zijn. En doorgeleerde Litteratoren mogen misfchien wel hier of daar op eene uitdrukking ftooten, die hun ongeeikt voorkomt. *Ne Jupiter quidem omnibus.* Wij hoorden en lazen ze met groot genoegen. Eene Oratie is geen preek zij mag vrij levendiger en onderhoudender, dan zulk een ftuk zijn: het zou, dunkt ons, niet moeijelijk vallen, met voorbeelden te toonen, dat zij juist te dezen aanzien in den toon dier tijden is, toen het Latijn nog meer uitfluitend de taal der Geleerden, en derzelver behendig gebruik, bij dusdanige gelegenheden, eene geliefkoosde bezigheid onzer voortreffelijkfte mannen was.

Heil der Societeit met den nieuwen Hoogleeraar! Heil d[...]zen, bij zulk een waardig begin! Schittere met hem [...] nieuw de katheder, na EPISCOPIUS door zoo vele uitftekende mannen bezet! Doch, waartoe fchitteren en zi[ch] onderfcheiden? Neen! Smelte haar licht meer dan ooit [...] den glans te zamen, uit andere Kerkgenootfchappen, voo[ral] hare zuster-hervormde, zoo rijkelijk opgegaan! En zoo vo[or]beeld en hartelijke ingenomenheid met zijn vak inzonderheid gefchikt zijn, om uitmuntende kweekelingen voort te brengen, dan hopen wij met grond, dat de Remonftrantfche fchool, en de met haar fteeds zoo naauw vereenigde, th[ans] buitendien zoo ruim verzorgde Doopsgezinde, der Nederlandfche kerke en kanfelwelfprekendheid geen' kleinen lu[ister] zullen bijzetten.

Redevoering over den echten Godgeleerde, een Uitlegger der Heilige Schriften, enz. door ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *Uit het Latijn vertaald door* C. W. WESTERBAEN. *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1828. *In gr. 8vo.* 62 *Bl. f* :-80.

Wij laten deze vertaling, bij ons verslag, onmiddellijk volgen. Buiten twijfel heeft Ds. WESTERBAEN, met derzelver moeijelijke, doch waarlijk uitnemende bewerking, velen dienst gedaan. Men moge al duidelijk kunnen gevoelen, dat hier een andere stijl en trant heerscht, dan men in Hollandsche opstellen gewoon is; anders zou het Latijn geen Latijn, of de vertaling slechts eene vrije navolging moeten geweest zijn. Wij zullen er niet meer van zeggen; schoon jonge lieden er ligt niet kwaad aan deden, oorspronkelijk en kopij zorgvuldig te vergelijken, ten einde WESTERBAEN de kunst af te zien, om zich immer op eene beschaafde, waardige en tevens Hollandsche wijze uit te drukken. Het beste, dat wij er voorts op zien, om het stuk aan te prijzen, is eene en andere aanhaling, die wij toch bij het Latijnsche min voegzaam konden te pas brengen:

„ Vooreerst dan schijnen wij van een ieder, die den post van Uitlegger loffelijk wil waarnemen, met billijk regt te kunnen vorderen, dat hij zich niet aan de woorden alleen hechte, maar in den geest en het doel des Schrijvers doordringe. Niet zonder reden, voorwaar, dringen wij hierop aan. Wie toch weet niet, dat er zeer vele Uitleggers zijn, die zich wonder wel van hunnen pligt meenen gekweten te hebben, wanneer zij de beteekenissen der woorden en spreekwijzen hebben opgegeven, zonder zich schier over den waren zin der plaats eenigermate te bekommeren. Wilt slechts, bid ik, u, hunne uitlegkundige geschriften openslaan, gij zult ze opgevuld vinden met ontelbare plaatsen uit *Grieksche* en *Latijnsche* Schrijvers, waardoor al de bijzondere woorden worden opgehelderd, doch welke tot het vinden van derzelver waren zin volstrekt niets bijdragen. Dit moet Verklaren heeten! Goede hemel! Hoe veel licht is er door dezen vloed van woorden over de moeijelijke plaats verspreid, uit welke gij u wenscht gered te zien! Wanneer gij deze zwaarlijvige boeken uit uwe handen zult nedergelegd hebben, zult gij met

DEMIPHON bij TERENTIUS uitroepen: *Gij hebt het fraai gemaakt; nu ben ik nog veel onzekerder, dan te voren!*"

„Zoo komen wij dan van zelve tot het andere, dat wij nog wilden aanmerken. In alle eeuwen, namelijk, hebben de meest bedrevene Uitlegkundigen geoordeeld en voorgeschreven, dat men den zin uit de Heilige Boeken moet uithalen, en niet van elders daar inbrengen. Immers leggen zich zeer vele Schriftverklaarders op niets met meerderen ijver toe, dan om de uitspraken der Bijbelschrijvers naar de bijzondere begrippen en leerstelsels van, ik weet niet welke, wijsgeeren of Godgeleerden te buigen en te wringen, in navolging van CHRYSIPPUS, van wien CICERO zegt, dat hij de fabelen van ORPHEUS, MUSAEUS, HESIODUS en HOMERUS had verwrongen naar hetgene hij zelf over de Onsterfelijke Goden gezegd had; zoodat ook de oudste dichters, die dit zelfs niet vermoed hebben, *Stoïcijnen* schijnen geweest te zijn. Tot dezen misslag verviel ook KANT met zijne aanhangers, die door eene, gelijk zij het noemen, zedelijke wijze van Bijbelverklaring, JEZUS en zijne Apostelen zoo doen spreken als waren zij *Kantianen* geweest. Doch van deze smet houde zich onbezoedeld en onaangeroerd, al wie den naam van eenen echten Schriftverklaarder wil handhaven. *Uitleggen* toch moet deze den zin der Heilige Boeken, niet zijne eigene begrippen daar *inleggen*; en met regt klagen wij hem aan van kwade trouw, die de hersenvruchten van het menschelijk verstand aan het Heilig Bijbelblad toedicht, en haar, om ze als Godspraken te vereeren, aan anderen opdringt."

Maar, waar zal dit heen? Naauwelijks hebben wij een derde van het stuk doorbladerd, en reeds hebben wij te veel. Neen, men leze zelve!

Chronologisch Handboek der Vaderlandsche Geschiedenis, met eene Chronologische opgave van de Nederlandsche Uitvindingen en Ontdekkingen, door S. H. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1826. *In 4to. f* 2-20.

Chronologische Handboeken hebben voor het aanleeren der Geschiedenis onbegrijpelijk veel nut, mits dezelve duidelijk en naauwkeurig zijn zamengesteld; en er behoort tot zoodanig werk veel meer kennis en nadenken, dan men gewoonlijk meent. Om het voornaamste te kunnen geven, moet

iet geheel voor zijnen geest hebben, en de kunst om met weinig woorden veel te zeggen, en niet : worden. Wij zullen dit werkje hier en daar naar el toetſen.

Baetuw of *Batavia.* Wat men ook moge gisſen over ırong van den naam *Batavi*, uit *Betuw* is dezelve t geſproten. *Betuw*, het zij dan *het auwe* (*beter* het zij iets anders beteekenende, doet zien, dat *Betuw* ſchrijven moet.

tavieren zijn den Romeinſchen Keizer Julius Ceſar m in zijne overwinningen op de Britten in Spanje, z. Dit is onzin, misſchien door de verkeerde in-. Ook was Ceſar geen Keizer.

il, dat hij (Druſus) *nog twee andere grachten naar gemaakt heeft, met name de Does, boven en de Vliet eyden, tot Vlaardingen.* Niets minder dan duidelijk.

us Varus, opvolger van Tiberius. Moet iemand dit ten, alsof Varus de derde Keizer geweest is? Voorts ɜt *Teuborg*, waar men gist, dat Varus geſlagen is, *oborg.*

nicus, veldheer van Tiberius II, verſlaat Arminius, ıcen hoofd, en neemt hunnen veldheer Sezithag, be-ne vrouw Rhame, dochter van Ukromir, legerhoofd ieren, gevangen. Germannicus is even verkeerd als, raks volgt, *Calligula.* Wat Tiberius II beduiden nen wij naauwelijks gisſen. In allen gevalle is er rius I Keizer geweest. Dan verhaalt Strabo, VII. 1, ı ons die bijzonderheden bekend zijn, dat Sigimer, Seſithag, veldheer der Cheruscen was, en de vrouw ette.

behaalt de overwinning en wordt door Rome in ʼdgevoerd. Dit is andermaal onzin. Die in triomf d wordt, is overwonnen.

gaande de eerſte bladzijde van het Chronologisch . Wij zullen er nog iets bijvoegen, uit de helft ɜede bladzijde.

zvieren helpen Julius Agricola het eiland Mona, in overmeesteren. Kort te voren was gezegd: *Het na wordt door behulp der Batavieren overwonnen.* wordt opgegeven op het jaar 55; het tweede op 9. Wij zullen op de jaargetallen in het algemeen nerkingen maken, gelijk het dan hier ook een ge-

ring verschil is; maar het voor de tweede reis winnen w: Mona behoorde *herwinnen* genoemd te zijn.

De Usipeten door de Vriezen als zeeroovers opgebragt. D is vooreerst niet waar. Want het waren maar eenige weinig Usipeten. Ten andere is dit, zonder nadere opheldering, volstrekt onverstaanbaar.

Lucius Septimus Severus stelt, even als onder de Romeinsche soldaten, het dragen van wijngaardstokken in. Wie verstaat uit deze woorden, dat Septimius (niet Septimus) eershalve aan de hoofdmannen der Batavieren het dragen van wijngaardstokken toestond, gelijk de Romeinsche hoofdmannen dezelve droegen, als een teeken hunner waardigheid! Ook is het niet zeker, dat Severus dit eerbewijs het eerst heeft gegeven. Men vindt iets dergelijks reeds van Augustus.

Na zoo vele onnaauwkeurigheden in een zoo kort bestel te hebben opgemerkt, gevoelen wij geen lust, om het overi ge na te sporen. Het is te denken, en te hopen, dat di Schrijver, als hij op eenen meer bekenden grond zal komen minder misstappen begaan zal.

Levensbeschrijvingen van voorname Mannen uit de oude Geschiedenis. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1826. *In kl. 8vo f* :- 20.

De onbekende opsteller dezer zes levensbeschrijvingen, van Sesostris, Cyrus, Lycurgus, Solon, Miltiades en Aristides heeft zijn werkje bestemd tot een leesboek voor de hoogst klasse. De ondervinding had hem geleerd, en wij gelooven heeft ieder, niet vreemd in het vak van onderwijs, geleerd dat goede levensbeschrijvingen van voorname mannen allergeschiktst zijn, om de jeugd in het groote rijk der algemeen geschiedenis in te leiden. Het komt er maar op aan, of d manier, op welke de levensbeschrijvingen zijn ingerigt, doel matig is. Over het algemeen genomen, kunnen wij dien lo aan onzen schrijver of bewerker niet wel toestaan. De aan merkingen, welke hij vraagt, en wij hebben, zijn deze:

Indien men eenige levens geeft, behoort men de tijdsor te volgen. Lycurgus moet vóór Cyrus gaan. Vervolgens b staat het voorname, ja eenige sieraad van een' historisch stijl in eenvoudige deftigheid. Uitdrukkingen, gelijk bl. *den Cyropedischen held*, zijn te winderig, en houden, bij dere overdenking, geen steek. De schrijver zegt aldaar,

i Rollin gevolgd heeft. Waarom niet liever Xenophon ẓlven? Er beſtaan vertalingen genoeg van. Het wordt an- ers vertaling uit vertaling, navolging uit navolging, en de orſpronkelijke geest gaat meer en meer verloren. De ſchrij- er zegt, bl. 8, dat het paard in Perzië onbekend was, om- it de grond er geen voedſel voor leverde. Hij had er moe- en bijvoegen, omdat het land te bergachtig was. Drukfou- n zijn ook hier en daar, bijzonder in de eigennamen; *Abra- tes* voor *Abradatas*, *Grobias* voor *Gobrias*, *Gadatus* voor *adatas*. Andere ſchijnen aan den ſchrijver zelven te moeten orden toegeſchreven. *Thymbrea* is de ware naam niet der d, bij welke de ſlag tusſchen de Asſyriërs en Perzen ge- erd werd, maar *Thymbrara*. Om nu niet te ſpreken van 104, alwaar Aristides gezegd wordt geboren te zijn te *opeces*, *een vlek in Attica*, van de *Barathres* (Βάραθρον) *Sa- nine* enz. enz. De ſchrijver had zijn werkje door deskun- en moeten laten nazien. Nog moeten wij hem waarſchu- n voor dergelijke uitdrukkingen: *Maar*, zegt Bosſuet, *eemd was het lot dier ſtad*, *omdat zij door hare eigene uit- dingen moest omkonen*. Zoodanige gezegden hebben te wei- om het lijf, dan dat ze, met bijvoeging van den naam zegsmans, in een historisch verhaal verdienen ingelascht worden; offchoon wij in het algemeen die manier afkeu- . Wij hebben ook hier en daar ſporen gevonden van on- delijkheid en onnaauwkeurigen ſtijl. De *ten krijg gewapen- wagens* drukken niet uit de *met zeisſens aan de raderen ge- pende wagens*. De *Magi*, *die in het Oosten reeds zeer in zien waren*, is onnaauwkeurig gezegd. Hun invloed en nzien was zeker naderhand zoo groot niet. *Het maken van rlog*, *barbaren*, *die zich als offerdieren deden ontzielen*, enz. z. ontſieren een' goeden ſtijl.

Merkwaardige Tafereelen van Egypte en Italië. Door een' Britsch Oud-officier. Naar den tweeden Druk, uit het Engelsch. Te Delft, *bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo*. *VIII en* 413 *bl.* *f* 3-75.

Het moge waar zijn, dat de landen, van welke de onge- noemde Schrijver deze *Tafereelen* heeft opgehangen, reeds veelmalen bereisd en beſchreven zijn; het werk, dat hier wordt aangekondigd, is daarom echter verre van overbodig te

wezen. „Ik schreef niet (*Voorrede*, bl. V, VI.) voor den geleerde, den man van wetenschap, den kunstenaar, noch voor den lezer van algemeen uitgebreide kennis. Mijn nederig doel bepaalt zich tot de afschildering van hetgene ik zag — tot de mededeeling van den indruk, welken het op mij maakte, om genoegen en voldoening te geven aan die lieden van verstandelijken smaak, welke in andere oorden der wereld verspreid gevonden worden, en even zeer zonder aanmatiging, en even ligt tevreden te stellen zijn, als ik zelf."

De nederige Schrijver is, ja, *Engelschman*, wien het *goede in zijn* vaderland tot maatstaf dient, om alles daarnaar af te meten, maar wien de oogen toch niet altijd gesloten zijn voor het verkeerde bij zijne landgenooten. In dit zijn gedrag munt hij boven vele Eilanders uit, die nergens dan in *Engeland* iets goed vinden, en wier aanmatigingen voor vele lezers niet zeer aangenaam zijn. Hij schetst, nu en dan zeer gelukkig, de karakters van merkwaardige personen, en maakt daardoor juist dit zijn geschrift te meer belangrijk.

Volgens eigene getuigenis (bl. 220) is hij niet in staat *Grieksch* te lezen, en gaat het ontcijferen van data en namen op oude verroeste penningen, of het lezen van half uitgesletene opschriften op bouwvallige muren, hem slecht van de hand. Ook verklaart hij geen kenner te zijn der *Italiaansche* schilder- en dichtkunst. Maar hij toont, zonder dit opzettelijk te zoeken, zijn geloof in- en eerbied voor den Bijbel (bl. 113, 4), zijne zachtmoedigheid in het beoordeelen van anderen (bl. 171), zijne Christelijke belangstelling in het lot der *Grieken* (bl. 205). „Ik begrijp niet, hoe de *Engelschman*, die *vrij is*, of de Christen, die eenen Bijbel heeft, zijn gebed kan doen, terwijl hij aan de *Turksche* wapenen voorspoed toewenscht. — Maar „de *Griek* is wreed," zeggen velen — *de wraak eens gekastijden slaafs is altijd wreed*; „hij is arglistig en vol bedrog" — de list is het wapen van eenen slaaf. „Het staatkundig evenwigt wordt door de Halve Maan in stand gehouden; het is ons belang, dat de *Ottomannische Porte* in magt en sterkte regere" — verga de gedachte!"

Overal openbaart zich de Schrijver van eene gunstige zijde. Juist daardoor stellen wij met regt belang in hetgeen hij meldt van den indruk, dien alles op hem gemaakt heeft. Dit is reeds aanprijzing van hetgene ons hier geleverd wordt. Onze Lezers, die een nuttig onderhoud verlangen, mogen zich,

de lezing van het werk zelve, hiervan nader overtui.

J kunnen den Schrijver niet volgen op zijne reize, wel-
ij op den 26ften December 1822 in een *Arabisch* vaar-
van *Bombay* aanving, en op het einde van het volgende
net de ftoomboot van *Calais* volbragt. Behalve het merk-
lige, dat ook voor anderen nog blijft te befchouwen,
hij gebruik gemaakt van hetgeen *hij* bijzonder kon ga-
in; de lijkdienst voor Paus PIUS VII te *Napels*, bl.
de krooning van Paus LEO XII te *Rome*, bl. 306. „Hij
) wordt ook gezegd vrij van eenige zware (*grove*)
oordeelen te zijn, maar meer een man van de wereld,
oor het werkdadig beftuur, dan de eerbiedwaardige oude
iik, welken hij is opgevolgd." Indien deze fchets juist
an heeft LEO XII met den Xden van dien naam eenige
heid. Ook zag de Schrijver den Hertog VAN ANGOU-
E zijne intrede in *Parijs* doen in ftaatfie of zegepraal,
e het genoemd moet worden, bl. 411. Dit alles geleek
naar eene lijkftaatfie, dan naar de inhaling eens terug-
nden overwinnaars. Het karakter van MEHEMED-ALI,
rkoning van *Egypte*, onder diens armoedige onderdanen
etst, (bl. 78) verfchilt veel van de gunftige teekening,
beobachtende Christenen en *onbefnedene Turken* niet naar
even vervaardigd. Met den zoo hooggeroemden *Pacha*
Egypte was de Schrijver niet bevredigd, door een bezoek
em afgelegd, bl. 158, noch door het zien van zijn zoo-
emd *Inftituut*, bl. 183. Hetgeen men in de verte ziet
en, wordt, in de nabijheid befchouwd, niet altijd goud
den. Dit is waar van den *Egyptifchen Satraap*.
t boek, dat wij aankondigen, rijst in waarde, hoe meer
het van nabij beziet. Dit kan men van alle menfchen
eken in waarheid niet zeggen.

---

latene Verhandelingen van den Heer J. H. NIEUWOLD,
leven Predikant en Schoolopziener te Warrega. II Dee-
. *Uitgegeven door* H. W. C. A. VISSER, *Predikant te*
brechtum, enz. Te Amfterdam, bij G. J. A. Beijerinck.
t het Portret f 5 - : *Zonder hetzelve f* 4 - 10 *c*.

r aangenaam is deze, te lang onvermeld geblevene, na-
fchap van den nu zaligen NIEUWOLD voor ieder, wien

het onderwijs en de opvoeding onzer kinderen ter harte gaat; en de lijst der inteekenaren op dit werk toont de groote verwachting en hooge belangſtelling van een zeer groot aantal onderwijzers. Geen wonder; hij juist was de man, die vroeger inzag, beproefde en in werking bragt, hetgeen, bij het verbeterd onderwijs, nu algemeen als het beste is erkend; hij was de echte kindervriend en ging geheel zijnen eigenen gang, en bij hem was onderwijs tevens de meest doelmatige en beste opvoeding. En ook zij, die met 's mans leerwijze en doel reeds genoegzaam bekend zijn, en in velerlei opzigten of ook wel geheel zijne voetſtappen drukken, kunnen nog veel van hem leeren, dien zij nog altijd als hunnen voorganger en meester erkennen; zij hooren vooral ook nog altijd den man zelven gaarne ſpreken; de wijze, waarop hij ſpreekt, overtuigt, en treft tevens het hart. Zulk een man, aan wien Koning en volk met het hoogſte regt eene eerzuil ſtichtten, blijft, bij alle reeds ingevoerde verbetering, altijd eene zeldzaamheid. Ook den Leeraar van den Godsdienst zoo wel, als iederen vader en opvoeder, zijn 's mans lesſen belangrijk.

- Het grootſte gedeelte, van hetgeen wij hier ontvangen, is reeds vóór vele jaren door den waardigen man gedacht en geſchreven, en zeer veel daarvan is en wordt bij het verbeterd onderwijs reeds vrij algemeen beoefend; ofſchoon dan 's mans leerboeken niet overal gebruikt, en de hem eigene methode niet overal beoefend wordt. Met levendig gevoel van dankbaarheid merkten wij bij deze zijne vroegere aanwijzing op, hoeveel thans reeds algemeen erkend, gevolgd en verbeterd werd, op anderer, maar vooral ook op zijne inlichting en raad; waarom wij echter het lezen en herlezen van zijne *eigene* opſtellen, en het verder indringen nog in zijnen geest, geenszins overtollig rekenen. Wij zijn het desniettegenſtaande eens met de zoodanigen, die meenen, dat de verdienſtelijke verzamelaar en uitgever zich nog verdienſtelijker zou gemaakt hebben, wanneer hij zich niet zoo volſtrekt en zonder uitbeding had voorgenomen, *niets*, van hetgeen NIEUWOLD, aangaande het onderwijs en de opvoeding, op het papier had geſteld, terug te houden. Het moge waar zijn, dat de waardige man zelf deze verhandelingen voor de drukpers had beſtemd, wij twijfelen echter geenszins, of hij had dezelve alle te zamen *zoo* niet in het licht gezonden. Hetgeen eenmaal uitvoerig en goed door hem geſchreven was had hij niet bij herhaling gegeven; alhoewel hij, hetgeen

in eens voor deze, dan voor gene gelegenheid had geschreven, als iets, voor het algemeen eenmaal ook geschikt, bewaard hebbe. — Maar dit is nu zoo! Wijlen de Heer VISSER begreep, dat het zoo behoorde, en hield voor heiligschennis, iets terug te houden of te bekorten. De lezer getrooste het zich dan ook; en wij hopen, dat het dienen mag, om de gegevene onderrigtingen, aanwijzingen en wenken te vaster te doen onthouden en beoefenen.

Het, zoo wij meenen, welgelijkend afbeeldsel van den waardigen man, ons bij het eerste deel gegeven, kan niet dan welkom zijn bij ieder, die 's mans verdiensten naar waarde kan hoogachten. Het moge, gelijk dat van Vader NIEUWENHUIZEN en eenige anderen, het sieraad zijn van ieder schoolvertrek, en 's mans nagedachtenis nog lang in eere houden!

Hendrik en Antonio, of de Proselieten der Roomsche en Protestantsche Kerk. Naar het Hoogduitsch van K. G. BRETSCHNEIDER, *door* B. VERWEY. *Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1827. *In gr. 8vo.* 332 *Bl. f* 3-60.

Er was in het laatst der vorige en het begin van deze eeuw voor het oog vrede en rust tusschen Protestanten en Roomschgezinden; ja, het scheen zelfs, of de toeneming van wezenlijke verlichting toenadering gaf en eindelijk hereeniging voorbereidde. Zaakkundigen, echter, zagen hierin slechts eenen stilstand van wapenen, en begrepen zeer wel, dat men den Pausgezinde nimmer in zaken van Godsdienst vertrouwen kan; en dat, zoo lang men het onfeilbaar gezag, de overleveringen, en de eenig zaligmakende Kerk niet wil opgeven, geene vereeniging mogelijk zij, ten zij men het Protestantsche grondbeginsel geheel wil wegdoen. De oogenschijnlijke rust en vrede verwekte bij vele Protestantsche Geleerden en Geestelijken eene te groote onbezorgdheid, en de verdraagzaamheid, hoe edel ook, deed wel eens de noodige voorzigtigheid over het hoofd zien. Men dacht aan geen gevaar, en menig Protestantsch lidmaat ontving, bij het onderwijs in den Godsdienst, tegen den Roomschgezinde geene genoegzame wapenen. Onkunde en zekere onverschilligheid drongen meer en meer door. Het is dus zoo ongelukkig niet, at de Roomschgezinden ons wederom, als 't ware, ten strij-

de uittartten, en de Protestanten te wapen riepen. Het beste wapen was intusschen bij de hand; het is de Bijbel. De Pausgezinde begrijpt het te regt, „ dat, als deze gekend en „ gelezen wordt, de Hervormde Kerk onwankelbaar vast- „ staat; en dat de pogingen der Bijbelgenootschappen ein- „ delijk geheel het Pausdom, met deszelfs onfeilbaar gezag „ en alle zijne menigvuldige menschenvonden, den doodsteek „ geven moet." De strijd is dan op nieuw begonnen, tot nog toe, immers hier te lande, slechts pennestrijd; maar elders schijnt het reeds te blijken, dat dit maar voorspel is, en dat het alleen gebrek aan magt, en het welbegrepen belang der Vorsten is, hetwelk terughoudt, om het *cogite intrare* met het zwaard door te zetten; terwijl men intusschen voorbereidt, en de zwaarden wet, tot dat het voor de Roomsche Kerk gewenschte tijdstip opdaagt, (hetwelk God genadig verhoede!) hetwelk zij gunstig acht, om hare bekeeringen met geweld door te zetten.

De Protestantsche Kerk, uit haren slaap gewekt, zit intusschen mede niet stil. Haar eenig wapen is de H. Schrift; maar die is ook een magtig zwaard. Met dezelve gewapend, laat zich niemand verleiden noch dwingen. Zij wordt meer, dan vóór eenige jaren, gelezen, gekend en behartigd; zij komt van dag tot dag al meer in aller handen; en alzoo kan men tegen toekomenden algemeenen *priester-* en *gewetensdwang*, en daarmede gepaard gaande ontaarding van geheel den geest des Christendoms, terugkeerende domheid en slaafschen geest der middeleeuwen, en iederen daaraan verwanten gruwel, genoegzaam gerust zijn, indien de wachters maar opmerkzaam zijn en niet weder insluimeren. Groot zijn de verdiensten aan de Protestantsche Kerk van TZSCHIRNER, die hare zaak voor de Roomschgezinde troonen en leerstoelen zoo voortreffelijk, dezer dagen, heeft gehandhaafd, en van velen, ook in ons vaderland, die zijn voorbeeld volgen; en bij *Protestantsche* Vorsten was het pleit reeds lang en is het nu bij vernieuwing beslist. Maar dit is niet genoeg; van de zijde van het *hart* bedriegt en verlokt men den gevoeligen en niet genoegzaam onderwezenen. De arbeid, dien wij thans aankondigen, van den geleerden BRETSCHNEIDER, kan van onberekenbaar nut zijn; en de Eerw. VERWEY verdient den hartelijksten dank, dat hij denzelven onzen landgenooten in handen geeft. Duidelijk is hier het onderscheid der wijze, waarop de Roomschgezinde en de Protestant de

arloopers opneemt en aanzoekt; en ook de vrij algemeene ewering, dat het fchande is van Kerkgenootfchap te veranderen, en dat ieder blijven moet, waar hem zijne geboorte eplaatst heeft, vindt hier wederfpraak en gegronde wederlgging.

Het werk bevat eene verdichting in den fmaak van eene efchiedenis. Een Protestantsch jong mensch van goeden uize komt, om zijne liefhebberij in de fchilderkunst te volaken, te Rome, en valt in de ftrikken van eenen fluwen eestelijke. Zijn vroeger godsdienftig onderwijs was geweest, o als wij dat ons van vroegere dagen herinneren, en aan Hoogefchool hoorde hij de leerftukken voorftellen op eenen ogenoemd wijsgeerigen trant, hetwelk evenzeer tot bijgeof als tot ongeloof leiden kan. Inmiddels behaagde hem t ingewikkelde en donkere, en, ftijf orthodox, hield hij de ilfte verklaring der Godgeleerdheid vast; bij de *Hernhut*'s vond hij voor zijne *mystieke* denkbeelden het meeste voed. Te Rome viel hij fpoedig in het oog, en werd daar gennen. Toen hij naar zijne waardige ouders terugkeerde, s hij een hard en waarlijk dom Papist. Door een aantal ftandige gefprekken bragten zijne liefderijke ouders hem ber wederom te regt, en deze gefprekken zijn van dit rk het belangrijkfte; men zal naauwelijks iets van het omfche bijgeloof vinden, hetwelk hier niet met redelijke onden en overtuigend wederlegd wordt, en die zich deze onden inprent, zal niet ligt voor verleiding tot het Pausm vatbaar zijn. Hetgeen uit de Gefchiedenis wordt aanehaald, is onpartijdige waarheid. Bijzonder trof ons ook jn knecht *Antonio*, dien hij uit Italië had medegebragt, en wien men als fpion bij zijnen Heer had aangefteld, gejk men het waken over zijn geloof ook nog, door bijzonere brieven, aan meer dan eenen had aanbevolen.) Deze ch, wien het onbegrijpelijk was, hoe het zoo goed en zelijk kon toegaan in een kettersch land, en hoe God zoo fchoeijelijke ketters kon dragen en hun weldoen, had geluk een *Nieuw Testament*, van de overzetting van LEANER VAN ES, in handen gekregen; en, eeniglijk door het zen en overdenken van hetzelve, was hij nog fpoediger, n zijn Heer, van het ongegronde der Roomfche en het are en redelijke der Protestantfche leer overtuigd; en zijne nvoudige en telkens *naïf* gepaste Bijbeltaal roerde ons, gek zij ook ter overtuiging van *Hendrik* krachtig medewerkte.

Wij willen niets ter proeve mededeelen; want wij hopen, dat de aangestipte gewigtige inhoud, in dezen tijd op nieuw zoo belangrijk, genoegzaam zal aanlokken.

Bij den Roomschgezinde zal dit wel het geval niet zijn; dat hij het boek niet leest, daarvoor zorgt zijn priester. Maar de Protestantsche huisvader leze het; hij leze het zijne vrouw en zijne volwassene kinderen voor; het zal deze en hemzelven nuttig zijn. Jonge lieden, wie het ernst is om niet medegesleept te worden tot het bijgeloof, en die veilig wenschen te zijn tegen de listig rondsluipende zendelingen der leugenleer, lezen, hopen wij, en herlezen gaarne dit boek. Zoo zullen wij behouden, wat wij hebben, en niet op het spel zetten onze wezenlijke gronden van rust en troost, onze vrijheid van geweten, geheel onze zedelijke waarde, en dien vrijen en edelen geest, die onze voorouders voor ons met hun bloed verkregen hebben, toen zij het knellend juk der *hierarchij* en het ondragelijk dwangjuk der overheersching ontworstelden. De aard van het werk bragt mede, dat het meer verstandige redenering dan wel onderhoudende *roman* geworden is; echter leest het boek aangenaam en onderhoudend. Hier en daar zouden wij eene meer naauwkeurige *correctie* verlangd hebben; maar enkele misstellingen, uit overhaasting van den vertaler of zetter ontsproten, die den zin veranderen, voelt en verbetert de lezer van zelve.

Nachtstukken van E. T. W. HOFFMANN; *met eene Inleiding door Mr.* N. W. SCHROEDER STEINMETZ. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1826. *In gr. 8vo.* 58 *en* 254 *bl. f* 2-80.

De Schrijver en Vertaler beide zijn niet meer in staat, om de op dit werk te maken aanmerkingen te hooren. Beide zijn reeds gestorven. Het Publiek, ten minste dat gedeelte, dat het liefst in de Romannen-wereld leeft, ontvangt die aanmerkingen nu reeds te laat. Daarom alleen dit weinige.

Na eene uitvoerige Inleiding van STEINMETZ, die, als kunstgenoot, den *Musicus* HOFFMANN, over het algemeen, nog al vleijend teekent, ontvangt men in dit boekdeel de volgende *Nachtstukken: De Zandman.* IGNATIUS DENNER. *De Jezuitenkerk te G. Het Sanctus.*

Stijl en verhaalwijze zijn, in hunne foort, niet onverdienelijk. De zedelijke ftrekking, indien de Schrijver hiertoe enig plan heeft gehad, ligt onder veel duisters en onverlaarbaars zoo diep, dat het, vreezen wij, de moeite niet zal eloonen, naar dezelve te zoeken. Niemand durven wij beloven, dat hij vinden zal hetgeen hij dan zoekt.

Aan liefhebbers zal het welligt dit boek niet ontbreken, ndien maar het *ijsfelijk* fraaije *vignet* onder de oogen komt an zulken, als in de lezing van BLAAUWBAARD, affchuwelijker gedachtenis, behagen fcheppen. Voor dezen is IGATIUS DENNER alleen het geld wel waardig, en het verige is hun een fchepje op den koop toe.

De titel is misfchien van alles nog het beste: *Nacht*-ftuken..... gewis, en dat wel *bij donkere maan!* — De naam an den Vertaler moet eenig vertier bezorgen.

---

ustaaf en Amanda, *of de Dag der Verloving*, (*een befchrijvend Gedicht*) *door* C. TEN HOET, JZ. *Te Nijmegen*, *bij* J. F. Thieme. 1827. *In gr. 8vo. X*, 117 *bl. f* 2-:50.

P*ro captu lectoris habent fua fata libelli.* Naar den fmaak er lezers krijgt het boekje eene eervolle plaats, gemeenzaameid en lof, of daalt met fchande en verguizing in de prulnkast en komenij. Dit was waar, toen de menfchen nog atijn, zuiver Latijn fpraken; en dit zal ook zoo wel zijn, ls nu nog geheel onbekende, ligt in de verfte woestijn even ntkiemde talen befchaafd zullen heeten. Maar inzonderheid eldt dit van het buitengewone, van de rijmelooze poëzij; e Hexameters, en de foort van gedicht, dat wij hier te beandelen vinden. Wat ons betreft, wij vleijen ons, zoo amelijk onzijdig te zijn. Over het geheel geven wij in onze aal de voorkeur aan het rijm, en prijzen te dien opzigte ESSCHER'S *Gouden Bruiloft* boven deze *Gustaaf en Amana*; ook zien wij gaarne, dat poëzij naar den vorm teffens oëtisch van inhoud en gedachten zij; — doch dit belet ons iet, de Duitfche *Louize* en *Herman en Dorothea* hoog te ellen, en het natuurlijk te vinden, dat een Nederlander de roef neme, om zijne fchoone, rijke en buigzame taal tot elijk einde te bezigen. In profodifche uitweidingen over ene ftof, die tot hiertoe vreemd was aan onze letterkunde, illen wij niet treden, maar ons tevreden houden met de maat,

welke TEN HOET goedvindt ons te fchenken, zoo die maat vol en welluidend klinkt; kan het zijn, zich tevens naar de omftandigheden en karakters fchikkende.

Doch het komt ons voor, dat niemand dezen trant van halfprozaïsch herdersdicht voor het gemak behoeft te kiezen. Immers, hoe minder het belooft, hoe ftrenger men mag vorderen, dat voldaan worde aan de vooronderftelde belofte. Als romantisch verhaal, eifchen wij belangrijkheid en natuurlijkheid van hetzelve, zoo wel in den loop des verhaals, als in de handelende perfonen. Als dichtftuk, moet het ons, in weerwil der nederige eenvoudigheid, fchoone natuur leveren, met verwijdering van alles, wat, inzonderheid ten aanzien van natuurlijk fchoone voorwerpen, iets min behagelijks voor den geest brengt. En eindelijk, hoe minder de maat klinkt en zich van proza onderfcheidt, hoe zorgvuldiger de zachte toon, bij de vereischte, dichtmatige welluidendheid, behoort bewaard te worden.

Heeft de Heer TEN HOET aan deze drie vereischten voldaan? Ten opzigte van het eerfte, bezit hij gewis veel loffelijks: het tooneel, de fchoone omtrek van *Nijmegen*, op eenen fraaijen voorjaarsdag; het onderwerp, de uitbottende liefde van twee beminnelijke jonge lieden, op het feest der verjaring van 's meisjes vader, door dien van den jongeling als vriend bijgewoond; eene opkomende zon, en een onweêr tegen den avond. Hetgeen ons echter toefchijnt aan het gevorderde veel minder te voldoen, dat is de Amerikaanfche familie; vooral, dat van dezelve juist des morgens gefproken wordt, en allermeest, dat dezelve als eene volkomene vergoeding voor het gemis van het meisje, uit den huifelijken kring, wordt aangemerkt. Of is dit inderdaad natuurlijk en eenvoudig? Wat de karakters betreft...... die zijn misfchien dagelijksch genoeg; de oude *Andréas* zou ons onder de oudjes wel het meest behagen, fchoon de weelde in zijne hut hem tot een wonderlijk flag van kluizenaar, in ons oog, maakt.

Tegen de ftrenge opvolging van de wet der fchoonheid fchijnt ons toe wel eens gezondigd te zijn; bij voorbeeld, als van een jong, bevallig meisje verhaald wordt:

„ Geeuwende rekte Maria zich uit" enz.

of als

„ 't Grijzende vriendenpaar en de weleerwaardige leeraar,
Onder een wolk van tabak, bij een glaasje opregten Madera,"

van moeder vernemen:

Waarlijk, gij zit hier wel als in Abrams schoot" .....

. . . .

En gij, dartele *meid*," enz.

ıl omdat een en ander herhaald wordt, en bijzonder het d *meid* en andere, die niemand in een' beschaafden proza- :ou bezigen, hier gemeenzaam zijn. Op de beschrijving ıet onweêr zouden wij aanmerken, dat de Dichter er zich eer mede haast. Daardoor verliest hij veel, en geeft al chrikwekkende ijsselijkheid te zeer op eens. Ook be- len beschaafde lieden *zoo vroeg* niet bevreesd voor den er te zijn. — Genoeg tot een voorbeeld, en om ieder e gelegenheid te stellen, het meer of min beduidende r aanmerkingen zelf te beoordeelen.

at het derde van de door ons genoemde vereischten aan- , zoo kan men niet ontkennen, dat er waarlijk veel zang e verzen gevonden wordt; terwijl, van de andere zijde, ıiemand het volmaakte hier zoeken zal. Wij schromen, iep in dit onderzoek te treden.

'er het geheel bewonderen wij den Dichter verreweg :, wanneer hij zich in de opene natuur, in de welbe- e heerlijke streken bevindt, en die beschrijft. Hier is plats, niets gemaakts, niets onnatuurlijks. De stads- ıijselijke tafereelen komen ons voor hem niet zoo goed lukken. Trouwens, wanneer men met den menschkun- GÖTHE of den schilderenden vertaler van HOMERUS vergeleken worden, dan is het moeijelijk, bij de schets len uit- en inwendigen mensch in zijn dagelijksch be- niet af te vallen.

j vullen de overschietende ruimte met eenige regels uit ermelde en anders fiksch geteekende onweêr:

edig bemerkten ze nu, hoe het stof op het veld en den landweg,
den dwarlenden wind, in lichtgraauwe wolken omhoogsteeg;
:ich de bladrijke kruinen der linden al golvend bewogen;
als vlokkige sneeuw, de bloesem der kersen daarheen vloog;
e de *onweêrsbui* eensklaps op bruisende vlerken,
onstuimige vaart, al loeijend en donderend, opstak.
men van akelig rood en lichtgeel schitterende pijlen,
het geknal achtervolgd van vreesselijk schokkende slagen,
:den zich met het geplas des kletterend vallenden regens,
ı ruischende beken den schoot der wolken ontstroomde."

Deze regen komt ons wat te vroeg. Ook moeten wij nog vragen, of dit niet meer een zomer- dan een Mei-tafereel zij.

Hoe het zij, wij fchromen niet, den Dichter, uit naam van het Publiek, dank te zeggen voor hetgeen hij geleverd heeft.

FRANS NAERREBOUT, *door* J. L. NIERSTRASZ, JUN. *Tweede Druk. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr. 8vo. f* 1 - 80.

Een TWEEDE DRUK van den NAERREBOUT. Nieskruid voor den toediener van het *Nieskruid*, en een het Publiek zoo wel, als den Dichter vereerend verfchijnfel, welks daarzijn wij met hartelijke belangftelling aankondigen.

MAS-ANIELLO, *of Napels in de war; boertig Heldendicht in tien Zangen. Door* A. L. BARBAZ. *Te Amfterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1828. *In gr. 8vo. VI en* 146 *Bl. f* 1 - 80.

De Heer BRRBAZ heeft zich, onzes inziens, geen juist denkbeeld van een boertig Heldendicht gevormd, toen hij de bekende tiendaagfche regering van MASANIELLO te *Napels* als een gefchikt onderwerp voor hetzelve uitkoos. Dit gefchiedkundig feit is te belangrijk, de omftandigheden, welke hetzelve vergezelden, waren te verfchrikkelijk en te bloedig, dan dat deszelfs luimige behandeling, hoe geestig en burlesk zij ook zijn mogt, geenen onaangenamen, zelfs hinderlijken indruk op den Lezer maken moest. Des te erger dus, wanneer, gelijk hier, platheid en laffe aardigheden dikwijls de plaats van luim en geest vervangen, en, vereenigd met het verfchrikkelijke des onderwerps, walging in ftede van éénen glimlach verwekken. Het klinkt eenigzins wonderfpreukig, maar is desniettemin waar en door de bevoegdfte kunstregters opgemerkt, dat de onbeduidendfte en nietigfte voorvallen de beste ftof leveren voor een boertig Heldendicht, dewijl hetzelve uit den aard der zaak niets anders dan eene parodie van de hooge Epopée zijn kan, en dezelfde ijver en krachtinfpanning, met welke *dáár* naar een verheven doel geftreefd wordt, *hier* eene des te komifcher uitwerking doen moeten, naar mate zij op een nietiger eindpunt gerigt

zijn. Men denke flechts aan *La Secchia rapita*, of *den geroofden Emmer*, van TASSONI, aan de *Lutrin* van BOILEAU, en *de geroofde Hairlok* van POPE, boertige Heldendichten, welke eene algemeene vermaardheid erlangd hebben, en in dit vak als modellen kunnen befchouwd worden.

De keus des onderwerps is derhalve ongelukkig, en de dichttrant, in welken hetzelve behandeld is, daarenboven alles behalve voorbeeldig. Niet, dat men hier en daar niet eenige echtkomifche en lachverwekkende befchrijvingen zoude ontmoeten, b. v. het fruitgevecht in den eerften zang; of foms niet den eenen of anderen fnedigen zet, gelukkig uitgedrukt, zoude aantreffen, b. v.:

Een boer meent „ja" door „ja," doch in het algemeen
Een ftaatsman „neen" door „ja," en weder „ja" door „neen."

Doch platheid en gemeenheid voeren te dikwijls den boventoon. Hoe vindt men b. v. deze korte fchildering van een moord- en hangtooneel:

De koppen rollen, en de rijkbevolkte ftad
Schijnt wel een bokkinghang, die ftaak bij ftaak bevat. (Bl. 113.)

of:

Men kapt hem moot aan moot, gelijk een kabeljaauw,
En fpijkert ze overal ten toon aan 't woedend graauw;
De moord is algemeen, voldoet aan 's volks verlangen,
En waar't bandieten vindt, daar worden ze ook gehangen. (Bl. 56.)

Jammer is het waarlijk, dat de Heer BARBAZ, die, blijkens den geheelen aanleg en fommige echtkomifche gedeelten van dit gedicht, en daarenboven door zijne gemakkelijke verfificatie en den rijkdom van zeer gepaste vergelijkingen, zoo veel aanleg voor deze dichtfoort fchijnt te hebben, een verkeerd voetfpoor heeft ingeflagen, en zijn werk zich zoo gemakkelijk heeft gemaakt. Had hij zijne verzen vlijtiger bearbeid, en er tien vervaardigd in den tijd, dat hij er thans honderd, of misfchien meer, nederkletfte, dan zou de kritiek gunftiger hebben kunnen oordeelen over zijn werk, hetwelk zij thans voor mislukt moet houden.

Hulde aan de Nagedachtenis van Dr. JAN SCHARP, *toegebragt ter gelegenheid zijner Lijkplegtigheid, gevierd den* 11 *April l.l. in de Maatfchappij*, Verfcheidenheid en Overeenftemming, *te Rotterdam, door* R. H. VAN SOMEREN. *Te Rotterdam, bij* M. Wijt. 1828. *In gr. 8vo.* 19 *Bl. f* :- 40.

Te regt vierde de Rotterdamfche Maatfchappij *Verfcheidenheid en Overeenftemming*, welke hare opkomst en bloei grootendeels aan den waardigen SCHARP, die dezelve zoo lang leidde en beftuurde, te danken heeft, een plegtig Lijkfeest voor den man, die, in eene zeldzame mate, geleerdheid,

ſmaak en vernuft, drie dikwijls geſcheidene zuſters, vereenigde. Bij deze gelegenheid las de Heer VAN SOMEREN deze dichterlijke hulde, in welke hij op eene waardige wijze het afbeeldſel van den zaligen afgeſtorvene geſchilderd heeft, en zich dus voordeelig van dien grooten hoop der Lijkdichters onderſcheidt, wier verzen, ſlechts met verandering van naam en dagteekening, even goed bij twintig andere gelegenheden kunnen te pas gebragt worden. Doch men mogt dit niet anders verwachten van den man, die volgaarne erkent, zijne geheele vorming aan SCHARP ſchuldig te zijn, en die juist daarom boven anderen bevoegd was, om zijne nagedachtenis te bezingen.

Herinneringen bij het Graf van den Weleerwaardigen Heer J. WIJS, J. C. ZOON, *Predikant in 's Gravenhage, overleden op den* 17 *Maart* 1828. *'s Gravenhage en Amſterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1828. *In gr.* 8*vo.* 11 *Bl. f* :-20.

Een lijkdicht, gelijk er honderden zijn, op den dood van eenen Christenleeraar, zoo als er geen honderden zijn; ziedaar onze korte beoordeeling van dit ſtukje, dat echter geenszins in gelijken rang moet geſteld worden met die temende Boekzaalrijmen, welke op het graf van elken Dominé onder zuchten en ſnikken worden afgedreund. De vervaardiger, de Heer B. KOSTER, behoort misſchien wel niet eigenlijk tot de Poëten; maar zijne coupletten zullen echter door de vrienden en hoogſchatters van den waardigen afgeſtorvene met hartelijke belangſtelling gelezen worden.

Merkwaardigheden uit elk Land van Europa, voor hen(,) die, tot eene leerzame uitſpanning, in het hoekje van den haard door vreemde Landen willen reizen. Naar de 8ſte Engelſche Uitgave van ISAAC TAYLOR, *voor Nederlanders bewerkt, door* J. OLIVIER, JZ. *Met* 84 *Vignetten. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1827. *In kl.* 8*vo.* XII, 141 *Bl. f* 3-:

„In het hoekje van den' haard." Zoo ſpreekt men. In een' koepel of prieel, des zomers buiten, zal de Uitgever, vertrouwen wij, evenzeer goedkeuren en verlangen. En, in waarheid, tot een en ander gebruik is dit werkje regt geſchikt. Van alles iets, brengt het allerhande kennis bij, ondersteund en verzinnelijkt door aardige vignetprentjes, nu eens min-, dan eens meerder welgekozen en uitgevoerd. De titel drukt voorts tamelijk wel uit, wat men hier al zoo vindt, door den *Inhoud* nader aangeduid. Bij toereikende aanmoediging zullen, in drie afzonderlijke bandjes, ook *Amerika, Azië* en *Afrika* volgen. De vrij kostbare onderneming vereischt en verdient die aanmoediging, daar het zindelijk uitgevoerd werkje den wensch naar vollediger onderrigt meer prikkelt dan bevredigt, en tot geſchenkjes bij verſchillende gelegenheden bijzonder geſchikt is. — Meer konden wij, naar ons beſtek, van hetzelve niet wel zeggen.

BOEKBESCHOUWING.

ermons de A. L. C. COQUEREL, Pasteur de l'Église Wallonne d'Amsterdam. Amsterdam, chez *les Héritiers H. Gartman* et *S. Délachaux*. 1828. 8vo. 16, 331 pp. *f* 3-75.

s er een vak, waarin wij *Nederlanders*, gedurende de ıtste dertig of veertig jaren, aanzienlijke vorderingen bben gemaakt, zoodat wij, zonder eenige vooringenonheid, ons met den Vreemdeling gelijk mogen stellen, o niet op den eersten rang aanspraak maken; het is, enen wij, het vak der Predikkunde. Men versta ons ıter wèl! Behoort het tot het wezen eener Christelijke errede, den toehoorder te schokken en te roeren, al ne hartstogten in beweging te brengen, en eene gedu-e afwisseling van aandoeningen in hem te verwekken; et de Prediker door eene kunstmatige voordragt tot t oog even krachtig spreken, als hij door stem en toon de ziel zal pogen te dringen; is het voldoende, dat voorgedragene waarheden of pligten slechts eene ver-jderde betrekking hebben op zekere Bijbelsche spreuk geschiedenis, zoodat de Redenaar, zonder zich, meer n hij verkiest, door zijnen tekst te laten binden, de ding zijner eigene gedachten kan volgen, en aan zijn voel en verbeelding den vrijen teugel vieren: — n erkennen wij gaarne, dat wij, over 't algemeen, het de kunst van prediken niet zeer ver gebragt hebben, nog eenigen tijd bij *Duitschers*, *Franschen* en *Zwit-s* ter schole zullen moeten gaan. Behoort integendeel Leerrede eene eenvoudige, hartelijke, op eenen Evan-lischen toon gestemde toespraak aan de Gemeente te zijn, schikt, om het godsdienstig gevoel op te wekken en urzame indrukken te weeg te brengen; verlangt men, de Prediker toegerust zij met de vereischte kundighe-

den, om de taal des Bijbels te verklaren, en zijne toehoorders, als 't ware, te verplaatsen in den toestand der sprekende of handelende personen; beantwoordt hij het meest aan zijne roeping, wanneer hij al zijne vermaningen en aansporingen tot heiligmaking uit den opgehelderden tekst afleidt, zoodat hij niet zichzelven, maar CHRISTUS predike, en zijne leer inderdaad Bijbelsche leer zij; zal zijne geheele prediking moeten strekken, om den eerbied voor Gods openbaringen te verhoogen, het verstand met zuivere Evangelische kennis te verrijken, en een' echt Christelijken zin aan te kweeken: — dan meenen wij met vertrouwen te mogen beweren, dat onze hedendaagsche *Nederlandsche* Predikers eene hoogte bereikt hebben, waarop zij de beroemdste Kanselredenaars onzer naburen verre beneden zich laten staan. In dit oordeel werden wij doorgaans versterkt, wanneer ons voortbrengselen van vreemden grond onder de oogen kwamen; en ook na de lezing der Leerredenen van den Heer COQUEREL is onze wijze van zien dezelfde gebleven.

In een vrij uitvoerig Voorberigt schrijft de Heer COQUEREL, dat Predikanten een nuttig werk verrigten, wanneer zij, na verloop van eenige jaren, een' nieuwen bundel Leerredenen in het licht geven. Wij voor ons verlangen niet, dat deze stelregel door alle Predikanten aangenomen worde. Nu reeds worden er Leerredenen genoeg aan de drukpers geleverd; en wij zien niet, waarom elke goede preek op deze wijze het eigendom van het Publiek behoort te worden. Doch zijn Eerw. is tevens van oordeel, dat Leerredenen niet gemaakt zijn, om *gelezen* (en derhalve niet om *gedrukt*) te worden. Men kan toch de mondelinge voordragt en oratorische *actie* niet mede laten afdrukken; en zoo waagt men veel bij zulke Lezers, die geene *Hoorders* waren. Hierin vindt de Heer COQUEREL geen gering bezwaar; en wij moeten zijn Eerw. gelijk geven, wanneer het Leerredenen betreft, welke hare waarde grootendeels ontleenen van het *débit*. Evenwel lazen wij dikwerf de preken van BOSSUET, MASSILLON, BLAIR, BORGER,

DER PALM en andere meesters in het vak, zon-
t gemis der uiterlijke voordragt te gevoelen; waar-
j mogen afleiden, dat voortreffelijke opstellen met
reel belangstelling kunnen *gelezen* als *gehoord* wor-
en wij hierin een onfeilbaar middel bezitten, om
irde eener Leerrede te toetsen.

iglijk gewaagt de Heer COQUEREL van zijne
uitgegevene Leerredenen, en noemt dezelve jon-
werk. De uitgave berouwt hem echter niet, of-
zij hem, zijns oordeels, verpligtte, om een' twee-
mdel in het licht te geven, welke, tien jaren later
ijnende, tot maatstaf zijner vorderingen verstrekken
Aan het slot der Voorrede beklaagt zijn Eerw.
ver het bezwarende van zijn dienstwerk. Inzonder-
alt het preken-maken hem bijster zuur, en wenscht
het vervolg eenige meerdere ruimte van tijd te zij-
eschikkinge te hebben, niet voor hemzelven, maar
zijn huisgezin. Ons verraste deze zinsnede niet
, daar wij meenden, dat de H. H. Predikanten
Valsche Gemeente te *Amsterdam* het, na de afschaf-
an verschillende predikbeurten, tamelijk gemakkelijk
n. Doch, wanneer wij den Heer COQUEREL
ren mogen, behoort er verbazend veel toe, *en* om
reek te maken, *en* om der *Walsche* Gemeente van
rdam te voldoen.

n Leerredenen worden ons hier geleverd. Van elk
ven willen wij afzonderlijk eenig verslag geven.

De eerste en laatste komst van CHRISTUS.
TH. XXIV: 36. In de Inleiding spreekt COQUE-
van hetgeen al en niet geopenbaard is. Tot dit
behoort ook de tijd van JEZUS verschijning als
r van het Heelal; welke verschijning hij meent, dat
a tekst bedoeld wordt, offchoon het geheele verband
de bij MATTHEUS, MARKUS en LUKAS ons
e verwoesting van *Jeruzalem* schijnt te wijzen.
de Redenaar lost de zwarigheid op, door te bewe-
dat de Evangelisten verschillende afzonderlijke ge-
n van JEZUS gesprek met de leerlingen, die Hem

nu en dan met duistere vragen in de rede vielen, hebben zamengevoegd, en beroept zich verder op vs. 35, al waar, volgens hem, van den Oordeelsdag gesproken wordt; eene opvatting, die weinig aanbeveling verdient daar het gezegde eenvoudig kan beteekenen: *eer zal het Heelal te niete gaan, dan dat mijne woorden niet bewaarheid zouden worden.* Ook vindt de Heer COQUEREL eene tegenstelling tusschen het 34 en 36ste vs., — als of de Zaligmaker niet had kunnen zeggen: „al deze „gebeurtenissen zullen nog bij het leven van het tegen„woordig geslacht plaats hebben, doch het juiste tijd„stip is Gode alleen bekend." De bijzonderheid, dat MARKUS in den tekst voegt: *ook de Zoon niet*, wordt met stilzwijgen voorbijgegaan.

Verder wordt hier gehandeld over de *eerste* komst van JEZUS op aarde en over zijne *laatste* ten jongsten dage, en aangetoond, dat die *eerste* verschijning geen geheim was, als zijnde door eene reeks van voorzeggingen en voorbereidende gebeurtenissen aangekondigd, terwijl het tijdstip der *laatste* ons onbekend is, en ook niet behoefde geopenbaard te worden. JEZUS *eerste* komst, toch, moest duidelijk voorzegd worden, zou men in Hem, niettegenstaande zijne vernedering, eenen Goddelijken Verlosser herkennen. Bij zijne wederkomst zal zijne majesteit Hem genoeg kenbaar maken, zoodat hier geene herhaalde aankondigingen vereischt worden.

Wij vragen, of deze redenering naauwkeurig is; of de *laatste* komst van CHRISTUS niet even duidelijk stellig voorzegd is als de *eerste*; en of niet omtrent de geldt, dat *dag en uur*, het juiste tijdstip, verbor was en is? De Heer COQUEREL schrijft wel, bl. „het oude Volk wist, *wanneer* de Messias versch„moest, en wij weten niet, *wanneer* Hij wederk„zal;" doch meer, dan eene onbepaalde verwachti de komst des Verlossers, vinden wij bij de *Joden* t van JEZUS niet, welke verwachting nog *na* zijne bleef standhouden. Voorts is het blijkbaar, dat hier van die *eerste* komst gezegd wordt buiten d

gt; terwijl Gods wijsheid in het verborgen houden der ›ekomst, en de pligten der waakzaamheid en heiligmaing, door JEZUS zelven zoo krachtig aangedrongen s. 37—51, slechts met een kort woord worden aaneroerd.

II. IKABOD. 1 SAM. IV: 21. IKABOD, de Zoon an PINEHAS en Kleinzoon van HELI, verloor, bij ijne geboorte, Vader, Moeder, Grootvader en Oom; erwijl de Ark door de *Filistijnen* veroverd werd. Waarm moest dat kind zoo ongelukkig zijn? De beantwooring dezer vraag is het onderwerp der Leerrede.

Waren deze rampen eene straf vóór de zonden van IKAOD? Neen, zegt COQUEREL, en weert zich dapper, m te bewijzen, dat een pas geboren kind niet zondigen an, waarbij hij tevens de voorstanders van de zoogeoemde leer der erfzonde vinnig doorstrijkt. Werd dan velligt IKABOD gestraft voor de zonden zijner ouders? Ook niet; dit zou immers onregtvaardig zijn, offchoon nen oudtijds zoo iets geloofde, blijkens het spreekwoord: *le Vaders hebben bier gegeten! (mangé la cervoise) en le tanden der kinderen zijn stomp geworden;* bij welke gelegenheid wij hier eene uitweiding aantreffen over spreekwoorden en derzelver gebruik in de Volkstaal. Wat dan? De oplossing is eenvoudig. Elke menschelijke daad heeft onvermijdelijke gevolgen. Deze strekken zich ook tot onze kinderen uit, *van geslacht tot geslacht;* God zelf kan zulks niet verhoeden, zonder gedurig wonderen te doen, en de zedelijke orde om te keeren. Hij gaf ons het geweten en een' vrijen wil. Wij hebben onszelven het misbruik van deze gaven te wijten; God *kan* niet gedurig tusschenbeiden treden, om de kwade gevolgen onzer overtredingen te keeren; wij mogen het onmogelijke niet van Hem vergen, enz.

Dit alles wordt nu op den tekst toegepast, en besloten, dat IKABOD's ongeluk een onvermijdelijk gevolg was van de zwakheid van HELI en van de misdrijven zijner Zonen. En op deze wijze meent de Heer COQUEREL Gods Voorzienigheid te hebben geregtvaar-

digd. Met eenige vermaningen, in denzelfden geest voor-
gedragen, en waarbij, zonder eenige uitzondering, op onze
tijden toegepast wordt het gezegde van SALOMO, dat
kinderen van brave ouders altijd onvoorwaardelijk voorſpoed
en welvaart hier beneden genieten, eindigt deze Leerrede.

Zelden hebben wij in eene Leerrede grooter verwa-
ring van denkbeelden, met meer onbijbelſche begrippen
gepaard, aangetroffen. „ Een algemeen en onuitwisc-
„ baar gevoel, (zegt de Schrijver, bl. 47) ja de ſtem
„ der natuur, het voorbeeld van alle volken, het gezag
„ van alle tijden boezemt den mensch een' onoverkome-
„ lijken afkeer in tegen den zoon van een' misdadiger.''—
Dit mag in *Frankrijk* waar zijn, maar is nooit in ons
land, noch bij andere volken algemeen het geval. „ *Wie*
zou," vraagt hij, „ de hand hebben willen reiken aan
„ den zoon van JUDAS?"— Wij zeer gaarne, indien *hij*
ſlechts den vaderlijken aard niet bezat. Wat de Schrij-
ver verder meent met deze woorden, ſprekende van het
zoo even beſchreven vooroordeel: *C'est un inſtinct, plu-
tôt qu'un ſentiment (?); auſſi, il faut ſe garder de le fai-
re paſſer dans les lois, et ce qui achève de juſtifier
ces émotions d'horreur, c'est qu'elles n'arrêtent point
l'esſor de la charité.* — wat hij daarmede meent, is ons
volſtrekt onbegrijpelijk: het zijn ſlechts woorden, die el-
kander in denzelfden volzin tegenſpreken.

Dan in het algemeen, wat bewijst de Heer COQUE-
REL, en wat had hij in deze Leerrede *moeten* bewijzen?
Hij bewijst, wat trouwens geen bewijs noodig had, en
door niemand weêrſproken wordt, dat onze daden zekere,
onvermijdelijke gevolgen hebben, en dat kinderen de na-
deelige uitwerkſelen ondervinden van de wanbedrijven der
ouders. Doch *dit* komt hier voor als de *oploſſing* eener
bedenking tegen Gods Voorzienigheid; terwijl het inte-
gendeel die *bedenking zelve* is, uitvoerig voorgeſteld en
aangedrongen. Wij vragen nu toch: hoe is het met Gods
vaderlijk beſtuur beſtaanbaar, dat onſchuldige kinderen
door de zonden hunner ouders ongelukkig worden? Deze
vraag had de Heer COQUEREL, volgens het plan der

·eerrede, moeten beantwoorden; doch dit antwoord is ij ons schuldig gebleven. En toch meenen wij, dat de ·ijbel hier licht genoeg schenkt, om ons vertrouwen op ·ods Voorzienigheid voor wankelen te behoeden. *Ge-es.* L: 20! — Wij weten niets van IKABOD's verdere ·tgevallen. Hij schijnt tot mannelijken leeftijd gekomen e zijn; althans zijn' naam vinden wij vermeld, I SAM. ·IV: 3. Doch zou de ramp, die hem bij zijne geboorte ·of, geene weldadige gevolgen voor hem gehad hebben; ·as zij niet voor hem eene nadrukkelijke vermaning tot ·ehoorzaamheid aan God en afstand der zonde; was het ·erlies van ondeugende aanverwanten een wezenlijk on-eil, en liep de Zoon van PINEHAS geen gevaar, om ·nder de leiding zijns Vaders diens voorbeeld na te vol-gen? Wij kennen, volgens den Bijbel, eene Voorzienig-heid, die de verderfelijke gevolgen van het kwaad wel niet afkeert, maar dezelve bestuurt, en daaraan eene rig-ting geeft, waardoor veel goeds wordt tot stand gebragt. Deze gedachte is bemoedigend en vertroostend. Wat vol-gens den Heer COQUEREL de Voorzienigheid betee-kent, verklaren wij niet te weten; en wij hopen, dat zijne preek nimmer zal vallen in handen van iemand, die eenige neiging mogt gevoelen, om aan het bestaan der Voorzienigheid te twijfelen; hij zou er, onzes inziens, voedsel in vinden voor zijn ongeloof!

III. *Het onderpand der onsterfelijkheid.* JOAN. XI: 25. Het opschrift is niet naauwkeurig: er wordt hier ge-handeld, eerst, over het *onderpand* (waarborg) onzer onsterfelijkheid: *Ik ben de opstanding en het leven;* daar-na, over de *voorwaarde* onzer onsterfelijkheid: *die in mij gelooft, zal leven.*

De inleiding tracht in zes bladzijden de vooronderstel-ling te staven, dat het menschdom, sedert XVIII eeuwen slechts, zich de gewoonte heeft eigen gemaakt, om aan de onsterfelijkheid te gelooven. Het tegendeel is waar; het is niet het Evangelie, welks uitspraak die hoop voor het eerst heeft doen ontstaan: zij ligt in het hart van elk mensch; zij is onafscheidelijk van ons geweten, en open-

baart zich in de Godsdienstleer van alle Volken onder verschillende, wel is waar, buitensporige gedaanten, dan die alle het aanwezen van eene zucht naar een oneindig voortdurend bestaan stellig bewijzen. Enkele wijsgeeren mogten bij de Ouden de onsterfelijkheid loochenen; doch het Volksgevoel verhief zich daartegen, en stoorde zich weinig aan hunne afgetrokkene bespiegelingen. Eigenlijk was dus het geloof aan de onsterfelijkheid niet, zoo als de Schrijver zegt, bloot onder Wijsgeeren bekend, maar wel inderdaad *populair*, en daarom ook besmet met Volksdwalingen, wier belagchelijk aanzien sommige Wijsgeeren bewoog, de gansche leer der onsterfelijkheid te verwerpen.— In éénen adem zegt evenwel de Heer COQUEREL verder, bl. 68: „De onsterfelijkheid; eene leer, geheiligd door alle Godsdiensten, erkend door alle Volken."!?

Na eene verklaring van de woorden van JEZUS: *Ik ben de opstanding en het leven*, (waarin echter de ontwikkeling van het begrip, in het woord *leven* besloten, vergeten is) wordt aangetoond, dat Hij aldus met gezag kon spreken, als die zelf gestorven, opgestaan en ten Hemel gevaren is; dat niemand vóór Hem zoodanige betuiging heeft kunnen doen, en dat dit krachtig woord van Hem, in verband beschouwd met de gelegenheid, waarbij het werd uitgesproken, gewigtiger voor ons is, dan uitvoerige bewijsgronden. In het tweede stuk lezen wij betrekkelijk de *voorwaarde* der onsterfelijkheid, dat ieder voor zichzelven moet weten, of hij gelooft; dat dit geloof opregt en volkomen behoort te zijn; en dat de dood voor den geloovigen Christen zijn vreesselijk aanzien verloren heeft. Dit zijn de gronddenkbeelden, welke wij in dit gedeelte der preek hebben kunnen onderscheiden. Ten slotte wordt gesproken van den hoogeren gelukstaat des toekomenden levens, in vergelijking van ons tegenwoordig aanzijn.

Het eerste deel komt ons voor met zorg bewerkt te zijn en vrij regelmatig af te loopen, offchoon er in hetzelve, bl. 74, 75, eene verwarring heerscht tusschen de onsterfelijkheid *openbaren*, en den toegang tot eene *za-*

zige onsterfelijkheid *verzekeren*. Het laatste, dit stemmen wij toe, kon alleen door CHRISTUS geschieden; doch waarom de overige Schrijvers niet in staat zouden geweest zijn, de openbaring der onsterfelijkheid in hunne schriften op te nemen, zien wij niet in. Hetgeen de Schrijver bl. 75 aanmerkt over den tekst van *Rom*. VII: 10, als eene interpretatie van *Levit*. XVIII: 5, is vreemd en zonder grond. — In het tweede deel misten wij genoegzame duidelijkheid, en verlangden wij eene meer opzettelijke aanwijzing der zedelijke strekking van het geloof in CHRISTUS, als door wien alleen wij ook na den dood herleven, en eene eeuwige gelukzaligheid verkrijgen kunnen.

IV. *Het terugwenschen van vorige tijden. Predik.* VII: 10. Wij verplaatsen ons gaarne in het verledene, zelfs in een verwijderd verledene, waarin wij niet geleefd hebben, en dat niettemin eene meerdere wezenlijkheid voor ons bezit, dan de geheel onbekende toekomst. Ondertusschen kunnen deze herinneringen eene schadelijke strekking hebben, daar zij ons vaak het verledene boven het tegenwoordige doen stellen. Kommervolle tijden geven daartoe veelal aanleiding. Evenwel is dit terugwenschen van het verledene af te keuren, daar het, uit een geschiedkundig oogpunt beschouwd, *onredelijk*, uit een godsdienstig oogpunt *onbezonnen* is. *Onredelijk*, vermits onze kennis van het verledene gebrekkig is, onze verbeelding ons vaak misleidt, ons gevoel door het tegenwoordig lijden sterker getroffen wordt, dan door de voorstelling van verledene rampen, en elke eeuw een mengsel van voor- en tegenspoed oplevert. *Onbezonnen*, wijl God met wijsheid den levenstijd van elk mensch bepaald heeft, zijn waakzaam bestuur zich over alle tijden uitstrekt, en iedere eeuw van Hem zoodanige gunstbewijzen ontvangt, als voor hare behoeften berekend zijn. — Over het geheel hebben wij deze Leerrede met genoegen gelezen. Het eerste deel onderscheidt zich door orde, vinding, een' vloeijenden stijl en krachtigen betoogtrant. Van het tweede deel mogen wij hetzelfde niet zeggen. Er heerscht

hier eene duisterheid van denkbeelden, die de aandacht geheel moet doen dalen; en er wordt van de magt van het Opperwezen op een' toon gesproken, welke den Christen geenszins, maar wel den *Jood* uit het O. V. zou betamen; men vergelijke bl. 116. — De toepassing is hoogst schraal, en was echter voor vele vruchtbare aanmerkingen vatbaar.

V. *Het Geweten. Hand.* XXIV: 16. De goederen dezes levens zijn, of vergankelijk, of van blijvende waarde. Tot de laatste soort behoort ook, immers behoudens zekere voorwaarden, *een onberispelijk geweten voor God en de menschen.* Dit wordt in de inleiding zeer uitvoerig ontwikkeld, en vervolgens gezegd, wat er, naar de leer en het voorbeeld van PAULUS, tot een rein geweten behoort, namelijk *regtschapenheid* (*intégrité*), *godsvrucht* en *liefde*; waarna de Redenaar afzonderlijk spreekt van een rein geweten voor de menschen en niet voor God,— voor God en niet voor de menschen, — voor God en menschen beide.

De beschrijving van de eigenschappen van een goed geweten is, gelijk elk uit deze opgave kan afleiden, verward en tevens onvolledig. Wat het geweten eigenlijk is, zegt de Schrijver niet: hij vergenoegt zich alleen met eene noodelooze opeenstapeling van meest al de plaatsen, alwaar PAULUS het woord *geweten* bezigt. Daarenboven heeft de Heer COQUEREL den zin van het Apostolisch gezegde niet gevat. Gewagende van *de opstanding der dooden, beide der regtvaardigen en der onregtvaardigen*, vs. 15, zegt de Apostel: *daarom* (of *inmiddels*) *bevlijtig ik mij, om altijd een onergerlijk geweten te hebben voor God en de menschen;* hetgeen blijkbaar beteekent, een geweten, dat mij niet *beschuldigt* van tegen God en de menschen te zondigen. De Heer COQUEREL, daarentegen, verstaat er door, strijdig met PAULUS meening, een geweten, dat door God en de menschen *goedgekeurd wordt*; en zoo kwam hij tot de zonderlinge, straks opgegevene, verdeeling, welke hem verpligtte, om over huichelarij en miskende deugd te spreken; terwijl hij, ge-

trouw blijvende aan den tekst, over *het geweten* had moeten handelen. Bovendien is het onnaauwkeurig, te zeggen, dat de menfchen ons *geweten* beoordeelen. Zij beoordeelen onze *daden* en onze bedoelingen, voor zoo verre hun die bekend zijn. God alleen kent en beproeft de gewetens.

VI. PETRUS *wandelende op de zee.* MATTH. XIV: 28—31. Eerst wordt gefproken van het *geloof*, waarover de Heer COQUEREL, in *zes* bladzijden, verfchillende bijzonderheden in het midden brengt, zonder echter onze begrippen van het geloof veel op te helderen; hetgeen wij daaraan toefchrijven, dat de Redenaar vergeet te zeggen, in welken *zin* hij het woord bezigt, en op welke voorwerpen hij het betrekkelijk maakt. Het geloof is, zegt hij, bl. 158, *eene eigenfchap van het verftand;* een weinig verder verftaat hij daaronder *de pligten zelve*, en dan weder is het, bl. 160, *een indruk van de ziel.* Het objectieve en fubjectieve van het geloof wordt hier niet onderfcheiden; en geen wonder dus, dat de Schrijver, met de zaak verlegen, uitroept: *la foi est la foi!* — Vervolgens wordt de gefchiedenis voorgedragen en toegelicht. Hier lezen wij, onder anderen, dat het PETRUS, bij zijne vraag, om JEZUS op de zee te gemoet te gaan, te doen was, om een wonder voor zich te verkrijgen; dat dit verlangen ongepast en onbezonnen was, en uit eene verborgene drijfveer voortkwam, die geene andere was, dan hoogmoed! „Welk „een genoegen in deze groote omftandigheid, de eerfte „plaats in te nemen en de eerfte rol te vervullen, zich „boven zijne medeleerlingen te verheffen, meer vastheid „van vertrouwen en moed te toonen, dan zij, en in „hunne tegenwoordigheid zoo veel onverfchrokkenheid „aan den dag te leggen!.... Welk eene vreugde, al „die gevaren, welke een gewoon geloof konden doen „wankelen, te trotferen; welk een roem, aan zulk een „treffend wonder deel te nemen: geheel *Kapernaüm* zal „er van gewagen!" (Bl. 171.) Hier zal nog bij gekomen zijn, zucht naar het wonderbare en vreemde, de begeerte

om zijn geloof op de proef te ftellen, en door een' ftouten ftap voor altijd tegen twijfelingen te beveiligen. — Jezus zeide tot petrus: *kom!* Vreemd mag het fchijnen, dat de Heer zoo ligt een wonder verleende; Hij, die „ in zijn leven misfchien even zoo veel wonderen „ geweigerd als toegeftaan heeft"!! (bl. 175); — doch dit was thans noodig en heilzaam. Petrus overmoed moest vernederd worden. Hij waagt zich op de zee ras doorziet Hij zijne vermetelheid; zijn vertrouwen be geeft hem; hij zinkt, en wordt door jezus gered.

Wij meenen, dat deze verklaring vol gewaagde onderftellingen is, en weinig overeenkomt met het doorgaand karakter van petrus. De Heer coquerel erkent zelf, dat petrus hier aan eene eerfte opwelling gehoor gaf, dat hij handelde zonder na te denken, bl. 165, 167; en dit zeggen wij met hem. Doch wij vinden in zijn bedrijf geen fpoor van hoogmoed, vermetelheid, zucht om te fchitteren en zijne krachten te beproeven. Gelijk wij hem overal aantreffen, zoo ook hier: driftig, voorbarig, onberaden, door den indruk van het oogenblik overmeesterd, vol zelfvertrouwen, maar zwak wanneer er gehandeld moet worden; bij dit alles echter opregt, welmeenend en edeldenkend. Hij ziet jezus op de zee gaan; getroffen door zijne Goddelijke grootheid, wil hij Hem te gemoet ijlen. *Kom!* zegt de Heer, op den minzamen toon der bewilliging. Petrus gaat, en zinkt, — niet, gelijk coquerel wil, omdat hij zijne vermetelheid inzag, maar *uit vrees.* De tekst zegt uitdrukkelijk: *ziende den fterken wind, werd hij bevreesd.* Doch de Heer coquerel heeft voorzigtiglijk begrepen, van deze woorden niet te moeten gewagen. — Waarom het geloof bij petrus verdween, wordt onverklaarbaar, wanneer men, met den Heer coquerel, aanneemt, dat hij eene proef van de fterkte van zijn geloof wilde zien. Immers in dat geval moest zijn vertrouwen verfterkt en zijn moed onwankelbaar geworden zijn, toen hij, na een of twee ftappen op zee gedaan te hebben bemerkte, dat hij niet zonk, maar op de baren ftaande bleef.

toepasfing kon niet dan zeer verkeerd uitvallen.
bevat zij zelfs hoogstgevaarlijke ftellingen. Zij waar-
rt de toehoorders, NB, tegen de poging, om hier
en volmaakt te willen worden, gelijk onze Vader in
emelen volmaakt is, bl. 182, — om naar grooter
heid te ftreven, dan waartoe het mogelijk is hier
e wereld te geraken, — en om niet, vóór dat het
s, uitverkorene, regtvaardige menfchen te willen
en: dit noemt de Heer COQUEREL onbezonnene
gtvaardige wenfchen, gelijk aan die van den Zoon
ONAS (waarfchijnlijk eene drukfout voor JONA)!
I. *De Goddelijkheid van het Christendom.* 1 *Kor.*
!. *Is* PAULUS *voor u gekruist?* De Heer CO-
REL begint met te zeggen, dat het Evangelie geen
'd bevat, hetwelk met dit woord kan vergeleken
en (JOAN. VII: 46!); waarna hij dit denkbeeld, op
wijze, uitbreidt, den ftaat der *Korinthifche* ge-
te befchrijft, de aanleiding en hoofdinhoud des Briefs
:ft, den tekst toelicht en gebruikt, om te betoogen,
le drie voornaamfte weldaden van het Evangelie, t.
le genade onder verzoekingen, *de rust onder be-*
ingen, en *de zaligheid bij den dood*, van den Heer
:n, niet van menfchen. Hierop volgt eene *tweede*
ling, waarin gezegd wordt, dat God zich, bij zijne
baringen, ja wel van menfchen bediend heeft, doch
dienst niet noodig had; waarna de verdeeling der
: andermaal, in dezelfde bewoordingen als boven,
lt opgegeven.
: ontwikkeling van het eerfte deel is flaauw en on-
dig. Niets vindt men daar van de hooge beftemming,
e het Christendom den mensch aanwijst, van de ze-
:e kracht, die het Evangelie bij hem vooronderftelt,
de Goddelijke hulp, elke deugdzame poging toege-
, noch van de krachtige drangredenen tot volharding
iet befef van Gods liefde en van JEZUS voorbeeld. —
iet tweede deel worden al de troostgronden, welke
menfchen elkander in dagen van leed toevoegen, als
)ldoende uitgemonfterd. Dit betoog klinkt nu en dan

zeer onvoorzigtig. Onder anderen wordt het een dwaze troost genoemd, om onze door rampen nedergedrukte vrienden tot het opvatten van de eene of andere belangrijke werkzaamheid te willen aansporen!

Over het algemeen vragen wij, of de Heer COQUEREL zijnen tekst niet meer uit het oog verloren heeft, dan noodig was; of de weldaden, die wij aan CHRISTUS *kruis* (is PAULUS voor u *gekruist?*) verschuldigd zijn, niet op den voorgrond gesteld hadden moeten worden; of het verband ook geene aanleiding gaf, om te spreken van de voortreffelijkheid onzer Christelijke *kennis* boven menschelijke wijsheid, vs. 17 v. v.? Voorts is het blijkbaar, dat de preek niet geeft, wat het opschrift belooft. De Goddelijkheid van het Christendom wordt hier niet bewezen, maar ondersteld, en dan aangetoond, dat de leeringen en weldaden van het Evangelie voor onze dierbaarste aangelegenheden meer waarde hebben, dan hetgeen ons buiten het Evangelie geleerd en aangeboden wordt. Hinderlijk was ons in deze Leerrede het gedurig en buitensporig herhalen van den tekst, dikwerf zonder eenig doel, en slechts als een klank, waarmede men den oppervlakkigen hoorder verrast, maar den nadenkenden moet doen glimlagchen.

VIII. *De grondbeginselen der Hervorming. Psalm* CXVI: 10: *Ik heb geloofd, daarom sprak ik.* De tekst is niet veel meer dan *motto.* Na eene uitvoerige inleiding, onderscheidt en ontwikkelt COQUEREL *drie* grondbeginselen, welke door de Hervorming in het licht gesteld en gezag verkregen hebben: *vrijheid van onderzoek, vrijheid van geloof,* en *vrijheid van eerdienst.* Deze stukken worden met veel gematigdheid en kennis van zaken ontvouwd. Inzonderheid hebben wij met genoegen gelezen, wat hier gezegd wordt van de zoogenoemde eenheid der Roomsche Kerk, bl. 242—244, — van het geoorloofde verschil van denkwijze in het godsdienstige, bl. 245, 246, — van de verdraagzaamheid, bl. 254—256. Het derde deel komt ons echter minder wèl doordacht voor. Hier verwart de Schrijver vrijheid

in *eerdienst* met vrijheid van *geweten*. Alwat hij in dat
edeelte zegt, had evenzeer tot opschrift kunnen dragen
rijheid van *geloof*, zijnde het eerste deel der Leerrede.
Vij kunnen niettemin de lezing van het gansche stuk met
uimte aanbevelen. Hetzelve ademt denzelfden geest, als
e schriften van den Heer CHARLES COQUEREL,
edakteur van de *Revue Protestante* te *Parijs*, en Broe-
er des *Amsterdamschen* Leeraars.

IX. *De winst des Christens.* I TIM. VI: 6, 7. Eene
eerrede op een' opgegeven tekst, ter opening der *Wal-*
he Kerkvergadering. In de inleiding (ruim zes bladzij-
en lang) wordt gezegd, dat het Christendom voor on-
en aardschen toestand evenzeer berekend is, als het ons
oor een beter aanzijn vormt, wijzende ons den weg,
m zoo wel voor deze, als voor eene volgende wereld
: leven. Voorts wordt de tekst opgehelderd, zeer kort
dit keuren wij goed), doch tevens zeer gebrekkig. In-
ien de Heer COQUEREL het oorspronkelijke inge-
ien, of eene goede Commentarie opgeslagen had, zou
em gebleken zijn, dat PAULUS woorden een terugslag
ijn op het vorige vers, waar van *winstbejag* gesproken
vordt, en dat de aannemelijkste verklaring, die ook den
esten zin oplevert, deze is: *Voorzeker is de Godza-*
igheid een groot, winstgevend goed, wanneer zij gepaard
aat met vergenoegdheid; met andere woorden: De
Christen streve naar deze vergenoegdheid, en trachte
aarmede zijnen wandel te versieren; *want wij hebben*
iets in de wereld gebragt, vs. 7 enz.; gevende de Apos-
el in de volgende vss. 9 en 10 nog eene tweede beweeg-
eden op, om van alle winstbejag af te zien, de geva-
en namelijk, waarin het geloof door het rusteloos zoe-
en van rijkdom onvermijdelijk gewikkeld wordt. Deze
pvatting zou den Heere COQUEREL een naauwkeu-
iger bepaald onderwerp aan de hand gegeven hebben,
an hetgeen hij nu behandeld heeft. Vooreerst be-
chouwt hij het goed, hetwelk wij moeten trachten te
erwerven, *Godsvrucht met vergenoegdheid;* vervolgens
e drangreden: *Wij hebben niets in de wereld*, enz.

In het eerste deel zal betoogd worden, dat er geene vergenoegdheid is zonder Godsvrucht, en omgekeerd. Zonderling is deze bewijstrant. De Apostel immers spreekt van Godzaligheid en vergenoeging, als zijnde ieder afzonderlijk, op zichzelve, goed en begeerlijk; doch PAULUS vindt het geraden, ook bij Godzaligheid tevredenheid met een middelmatig bestaan te voegen. De tegenstelling, door den Redenaar voorgedragen, is dus geheel buiten den tekst. Daarenboven verwart de Heer COQUEREL, in zijn betoog, *vergenoegdheid* (welke hij zeer goed zegt, daarin te bestaan, dat wij den voorspoed genieten, zonder ons door denzelven te laten verblinden, en op den tegenspoed acht geven, zonder moedeloos te worden, bl. 270) met *zielerust*, welke de zondige en ongeloovige mensch niet kent, en die alleen door een opregt geloof in God en den Zaligmaker te verkrijgen is. Volkomen waar; maar hier had iets anders moeten bewezen worden. — In het tweede deel wil de Schrijver niet aantoonen, dat Godzaligheid en vergenoeging een *grand bien* zijn: dit betoog is te duidelijk en nutteloos; maar dat beide eigenschappen *un gain*, eene winst, opleveren. Het onderscheid tusschen deze, bij hem voor zoo belangrijk gehoudene, uitdrukkingen vatten wij niet. Niet gaarne zouden wij voorts, met den Heer COQUEREL, willen volhouden, bl. 282, dat de dood ons alles ontneemt, ook de vruchten van onzen arbeid, onze aardsche ondervinding en wetenschap. *Openb.* XIV: 13. Het slot is een betoog, dat het Christendom geen treurige Godsdienst is. Hier wordt veel goeds gezegd; doch het geheel heeft slechts eene verwijderde betrekking op het behandelde onderwerp.

X. DEMETRIUS. 3 JOAN. VS. 12: *Aan* DEMETRIUS *wordt getuigenis gegeven door allen en door de waarheid zelve.* Eene Bevestigingsrede. De inleiding bevat eene beeldrijke voorstelling van de bezwarende taak, die den Evangeliedienaar is opgelegd. „ Met de „ eene hand ondersteunen wij de Ark des Heeren, en „ dikwerf rusten wij met de andere op een gebroken

. Daar wij onvermogend zijn, om u door onze
ne kracht te heiligen, zoo moet de wolk, het tee-
der Goddelijke tegenwoordigheid, in de tempelen,
r wij u geleiden, nederdalen; doch wanneer zij
chijnt, kunnen wij, evenmin als de Priesters van
LOMO, blijven ſtaan, om het dienstwerk te verrigten,
lat de heerlijkheid des Heeren Gods huis vervult; en
ıwel het Christendom heeft dat dienstwerk noodig."
Leeraar behoeft dus velerlei onderſteuning, Godde-
ı, maar ook menſchelijke. *Vooreerst* wordt hier ge-
d, dat *allen hem getuigenis geven*, in dien zin, dat
n hunne achting en vertrouwen ſchenken. Doch de
r moet zich *vervolgens* deze gevoelens waardig be-
ı, want *ook de waarheid moet hem getuigenis ge-*
net andere woorden, zijn geweten moet hem zeg-
lat hij achting en vertrouwen verdient. — Wij twij-
eer, of deze opvatting rigtig is. De *waarheid* zal
n den tekst, gelijk vs. 3, 4, 8 en 2 JOAN. vs.
4, de *leer der waarheid*, het Evangelie, betee-
, en de zin zijn: DEMETRIUS wordt algemeen
, en ook door zijnen ijver voor het Evangelie heeft
ıſpraak op een loffelijk getuigenis. — Een warme,
ige *epilogus* beſluit deze Leerrede.

Lezers van dit Tijdſchrift zullen nu over den in-
en vorm der hier voorkomende Leerredenen eeniger-
kunnen oordeelen. De voorſtanders eener ſtrenge
l van onderwerp zullen in de preekmethode van den
COQUEREL weinig behagen vinden. Evenwel
nethode is bruikbaar, en de keus hangt veelal af
n ſmaak en denktrant des Predikers. Dan er zijn,
n wij, eenige algemeene regelen, op elke predik-
toepasſelijk, waartegen de Heer COQUEREL
rhaling zondigt. Zoo zijn zijne *inleidingen* door-
buitenſporig lang, en, of geheel, of gedeeltelijk,
bijwerk. Daarentegen mist men niet zelden een
pilogus, of *peroratie*, waarin het gezegde zamen-
ken of toepasſelijk aangewend wordt. Wij twijfelen
eer, of de wijze, waarop COQUEREL zijne denk-

beelden voordraagt, geschikt is, om dezelve in het geheugen der toehoorders te prenten. Op vele plaatsen vonden wij zijne redenering ingewikkeld en duister, zoodat het ons bezwaarlijk viel, de volgreeks der gedachten op te geven.

Hoezeer de Heer COQUEREL de verklaring der H. S. verwaarloost, en zelfs niet eens bekend toont te zijn met hetgene daartoe behoort, is uit ons verslag gebleken. Dit gebrek valt bij den onderhavigen bundel te meer in 't oog, daar hier verscheidene teksten voorkomen, die allezins verklaring behoeven. Vanhier, dat de plannen doorgaans geheel willekeurig zijn, en de gronddenkbeelden noch uit den tekst, noch uit den zamenhang genomen, maar louter voortbrengselen zijn van des Redenaars vlugge verbeelding, zoodat men vele fraaije plaatsen met weêrzin leest, vermits men iets anders verwacht, dan men vindt. In dit opzigt heeft de Heer COQUEREL het weinig verder gebragt, dan de beroemde *Fransche* Predikers der eeuw van LODEWIJK XIV. Niet, dat hij van den Bijbel geen gebruik maakt. Integendeel, zijne preken zijn opgevuld met aanhalingen uit den Bijbel, toespelingen op Bijbelsche gezegden en gebeurtenissen; de geheele Bijbelsche Geschiedenis zweeft hem gedurig voor den geest, en is de bron, waaruit hij overvloedig schept. Doch hij gaat hierbij zonderling te werk. In ééne zinsnede vliegt hij met u den ganschen Bijbel door, springt van *Sinaï* op *Thabor*, verplaatst u van het Evangelisch grondgebied eensklaps midden in de *Israëlitische* Theocratie, uit het Christelijk bedehuis in den *Jeruzalemschen* tempel, onwijsgeerig tijden, plaatsen, personen en omstandigheden dooreenwarrende.

Wat den stijl betreft; zullen wij ontkennen, dat hij sierlijk, roerend, wegslepend is? Neen, dat zullen wij niet; maar wij zullen den moed hebben van te zeggen, dat het de stijl niet is, dien wij voor den Christelijken leerstoel gepast keuren; dat die beslissende, magtspreukige toon, dat bestendig gebruik van den *tweeden persoon*, waarbij de Spreker zichzelven schijnt uit te sluiten, ons dikwerf

r hinderlijk voorkwam. Wij zullen verder gaan, en uigen, dat wij hier dat keurige, vloeijende, beschaafde *nsche* proza niet aantreffen, waardoor de schriften der te *Fransche* Letterkundigen van vroegeren en lateren zich onderscheiden. „ Leerredenen,” zegt de Heer QUEREL, „ zijn niet gemaakt om gelezen te worden,” — en dit geldt althans van de zijne volkomen. gebrokene zinsneden, opzettelijke gapingen, waarop door puntjes ... worden opmerkzaam gemaakt, verende afwisselingen van den oratorischen en gemeennen toon; alles geeft te kennen, dat hier *actie* bij hoort, dat het ontbrekende door gebaren enz. moet rden aangevuld. Alles verraadt den toeleg om *effekt* doen. Wie met aandacht leest, wat, naar het oordel des Heeren COQUEREL, tot het vervaardigen ier Leerrede vereischt wordt,. (Voorr. bl. 13) zal *dit* ofddoel zijner stukken niet voorbij kunnen zien. Nu dan stieten wij op woorden en volzinnen, die eenen schen stijl ontsieren; b. v. *désappointer*, bl. 4. *s'apiver*, bl. 35. *le vouloir de Dieu*, bl. 121. *advenir*, . 211. *recrépir*, bl. 316. *savourer un prodige*, bl. 178. *Apotres écoutent la bouche entrouverte*, bl. 170. *ire acte de présence dans le temple*, bl. 266. *l'homme ure dans le monde le moins qu'il peut*, bl. 287 enz. — n eens op volslagen onzin: *Il n'y a qu'une rédempn et qu'une immortalité, de même que la croix et la nbe de* JÉSUS *sont des choses uniques*, bl. 73. *l'éternité suffira l'éternité*, bl. 122. *Des sentimens intégrité — qui s'assujettissent notre conduite, tre vie, notre ame, notre mort même*, bl. 138. *ut serait bien, si Dieu n'en savait pas plus que les mmes*, bl. 143. *Les miracles de* JÉSUS *produisaient r les assistans les mêmes impressions qu'aujourd'hui, r nous, les mystères*, bl. 174 enz. — soms, en wel er dan wij verwacht hadden, op taalfouten; zoo als . 74. *si vous cherchez quelle voix que la sienne*, voor elle autre of iets derg. *s'élancer* EN *une phase*, bl. 5. *préjugé*, où *se complait le fanatisme*, bl. 126. EN

trop de développemens, bl. 134. EN *une bonne conſcience*, EN *une conſcience pure*, bl. 135. (In het geheel zijn er in het gebruik van *en* en *y* vele grammatikale zonden aan te wijzen, zoo als bl. 167, 222, 235.) *ce n'est jamais pour* SOI SEUL, bl. 140. *plus que le texte indique et contient*, voor N'*indique et* NE *contient*, bl. 133. *tenons donc — nous conſtamment occupés*, voor *tenons nous donc — conſtamment occupés*, bl. 90. enz. De twee opeenvolgende volzinnen, bl. 195. *Enfin l'ingrate*, enz. zijn bijna niet uit te ſpreken. Doch wij willen den Lezer niet noodeloos vermoeijen, en houden den verderen inhoud van ons lijstje voor ons.

Wanneer wij nu nog den onderhavigen bundel met den vorigen vergelijken, en daarbij bedenken, dat er een tijdvak van tien jaren tusſchen beide ligt, dan zal de uitkomst voor het latere werk des Heeren COQUEREL niet in allen deele gunſtig zijn. Wij treffen toch hier niet alleen dezelfde hoofdgebreken aan, die wij in den eerſten bundel opmerken; maar zij komen ons voor, nu meer in 't oog te vallen; terwijl wij er tevens andere ontdekken, welke de vroeger uitgegevene Leerredenen of niet, of minder ontſieren. De uitvoerigheid onzer Recenſie verhindert ons, dit breeder te ontwikkelen en met proeven te ſtaven.

Met leedwezen beſpeuren wij, dat ons verſlag over het algemeen ongunſtig is uitgevallen. Wij betuigen plegtig, dat geene partijdigheid, maar zuivere waarheidsliefde, onze pen beſtuurde. Gaarne doen wij hulde aan de verdienſten des Heeren COQUEREL, wiens *ſterke zijde* wij even goed kennen als bewonderen. Reeds bij de uitgave zijner eerſte Leerredenen ontdekten wij in hem eene groote mate van menſchenkennis en vernuft, eene levendige en rijke verbeelding, de gaaf, om zijne denkbeelden op eene bevallige en treffende wijze uit te drukken; en, zoo dikwerf wij hem hoorden, erkenden wij, dat hij in de *oratoriſche* voordragt eene buitengewone hoogte heeft bereikt. Het gebrekkige van zijne opſtellen inziende, willen wij niet vergeten, dat hij een Kweeke-

is der School van *Montauban*, met onze *Nederland-* Univerfiteiten niet te vergelijken; offchoon het ons eemdt, dat een twaalfjarig verblijf in ons Vaderland voldoende geweest is, om hem met onze vorderin- in de Godgeleerde wetenfchappen bekend te maken. tuigd, dat zijn roem thans gevestigd en voor alle jdige aanranding veilig is, meenden wij de waarheid unnen en te mogen zeggen, zonder ongunftige ver- lens te verwekken; of de vrienden en bewonderaars den Heer COQUEREL tegen ons in het harnas te l.

'ij hadden daarbij nog eene bedoeling, welke wij niet elen willen. Mannen van buitengewone talenten, c de Heer COQUEREL, oefenen doorgaans een' htigen invloed uit op allen, die beftemd zijn, om in ıen werkkring te arbeiden. Zij vinden of navolgers ıaäpers. Wij hopen, dat ons verflag Studenten en e Predikanten, inzonderheid hen, die zich voor de *'fche* Kerken in ons land vormen, of die reeds wer- k in dezelve het predikambt uitoefenen, overtuigen dat de Heer COQUEREL hun *model* niet zijn ; dat zij zijne preekmethode, ftijl en voordragt niet ıen navolgen, zonder hunne eigene oorfpronkelijkheid erloochenen, de vruchten van een beter onderwijs te 'aarloozen, en hunne wezenlijke meerderheid op te en, om zwakke *kopijen* te worden van een op zich- en ftaand *origineel.* Wij bidden hen te bedenken, Leerlingen van eenen HERINGA, VAN VOORST, DER PALM en VAN HENGEL een *fonds* bezit- waartegen de fchitterende rijkdom van uitlandfche ikers niet kan opwegen; en wij wenfchen, dat zij gulden woord van den Heer COQUEREL (bl. 325) s in gedachte mogen houden: *le Sanctuaire n'est pas héatre dressé pour y briller!*

Proeve eener oordeelkundige Geschiedenis van de bij Gevaccineerden waargenomene Kinderziekte, benevens een Onderzoek aangaande het wezen, de oorzaken en de voorbehoeding dezer Ziekte, door Dr. A. F. LÜDERS, *Koninklijk Geneesheer te Eckernförde in het Hertogdom Sleeswijk, enz. Vertaald en met een Aanhangsel vermeerderd door* J. DE BRAUW, *Doctor in de Geneeskunde te Woerden. Te Leiden, bij* C. C. van der Hoek. 1827. *In gr. 8vo. XII en* 337 *bl.* *f* 2-90.

Sinds de invoering de Koepokinenting hoorde men hier en daar van Kinderpokken bij Gevaccineerden gewagen, die echter in haren loop van de gewone Kinderpokken aanmerkelijk verschilden. De voorbeelden werden menigvuldiger, bovenal bij heerschende Pokken-epidemiën; en uit het vaderland zelf der Vaccine kwam menig berigt desaangaande. Dusdanige berigten en waarnemingen deden het begrip ontstaan van *Varioloïden*, of gewijzigde Kinderpokken, omtrent wier oorsprong, aard en toevallen de gevoelens der Geleerden zeer uiteenliepen. Het werd derhalve noodig, het daaromtrent bekend gemaakte niet slechts te verzamelen, maar ook te onderzoeken, te proeven en te ziften. Aan dit noodige poogde Dr. LÜDERS te voldoen, en gaf in den jare 1824 zijn *Versuch* uit *einer Kritischen Geschichte der bei Vaccinirten beobachteten Menschenblattern*, waarin men al, wat tot op dien tijd toe over dit onderwerp is in 't licht gekomen, vindt bijeenverzameld, en tevens een onderzoek aantreft over de natuur, oorzaken en verhoeding dezer ziekte. Dit werkje, het volledigste zeker, 't welk over genoemde stoffe geschreven is, werd twee jaren later vertaald door den reeds door vroeger' letterarbeid bij land en kunstgenooten bekenden Dr. DE BRAUW, praktiserend Arts te *Woerden*; en het is deze vertaling, welke wij thans voor ons hebben. Voor hen, die belang stellen

eene zaak van zoo veel gewigt voor de menfchelijke
ıenleving, en inzonderheid voor beoefenaars der Ge-
ẜkunst, is deze Proeve onontbeerlijk tot onderzoek
kennis der waarheid.

De geleerde Auteur vermeldt eerst uitvoerig de waarne-
gen van anderen en van hemzelven, behandelt in eene
ede Afdeeling het pathologifche, onderzoekt in een
le gedeelte de oorzaken, en fpreekt in eene vierde Af-
ing over de middelen ter verhoeding van het ontftaan
Kinderpokken bij Gevaccineerden; terwijl in een
ıhangfel de laatfte narigten daaromtrent worden me-
edeeld. Als kenmerken der *Varioloïden* geeft de Schrij-
op: onregelmatige uitbotting, gebrek aan volkomene
rvorming en etterkoorts, fpoedige opdrooging; ken-
ken, welke ook door Recenfent zijn waargenomen.
ıe regelmatig afgeloopene Vaccinatie houdt hij voor een
komen en zeker voorbehoedmiddel tegen de Kinderziek-
en zoekt in het gemis van dezen regelmatigen afloop,
zij door onvolkomene Koepokftof, hetzij door andere
zaken verwekt, de aanleiding tot het ontftaan van ge-
ıigde Kinderpokken bij latere befmetting. Ook fchijnt
Heer LÜDERS eene ontaarding der Koepokftof te
en; waarom hij de noodzakelijkheid beweert van het
ıieuwen der ftof uit de pok der Koe zelve. Uitvoerig
ral is de Schrijver over de verhouding tusfchen *Va-
oïden* en *Varicellæ*, en ftelt tweederlei varieteit van
ioloïden, waarvan de eene, om derzelver overeen-
ıst met ware Kinderpokken, *Varioloïs Vaccinica*,
ndere, om derzelver vorm en karakter, *Varicella Vac-
ca* genoemd wordt. Onder de middelen, ter voorko-
g van Kinderziekte bij Gevaccineerden, telt de Schrij-
eene zoo veel mogelijk volkomene Koepokinenting,
nu en dan plaats hebbende vernieuwing der Koepok-
, en eene fpoedige en algemeene *Vaccinatie*.

ecenfent onthoudt zich voorbedachtelijk van alle aan-
ingen omtrent de hier geopperde vooronderftellingen,
de geheele zaak tot nog toe alleen voorwerp van waar-
ing, en alle befpiegeling niet meer dan loutere gis-

fing wezen kan. Intusſchen miste hij hier en daar *logi ſche* juistheid in des Schrijvers redeneringen en gevolg trekkingen. Dit neemt evenwel niet weg, dat deze Proeve als hoogstbelangrijk voor de kennis der gewijzigde Kinderpokken beſchouwd moet worden, en de vertaling derzelve, als een verdienſtelijke arbeid, allen lof verdient Deze laatſte is, zoo ver wij konden nagaan, juist en ongedwongen, en door de bijgevoegde vergelijking van LÜDERS' werkje met de door onze *Haarlemſche Maatſchappij* bekroonde Verhandeling van Dr. GITTERMANN nog in waarde verhoogd geworden.

Nagelaten en verſpreide Letterarbeid, meest in luimigen trant vervat, van JACOB VOSMAER, *in leven Med. Doctor en Hoogleeraar te Utrecht. II Deelen. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1827. *In gr.* 8*vo. f* 5-80.

De vroeg geſtorvene en werkzame VOSMAER, wiens uitgebreide kundigheden tot geen gering ſieraad der *Utrechtſche* Hoogeſchool verſtrekten, heeft zich als ſchrijver, ook bij het grooter publiek, door onderſcheidene luimige ſtukjes bekend gemaakt, waarvan het beste gedeelte vroeger in het Mengelwerk van dit Tijdſchrift geplaatst is geweest. Wie herinnert zich hier niet *het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg*, de *Leefregels* enz.? Intusſchen was het een gelukki denkbeeld, om bij dit verſpreide ook het nog onuitg gevene nagelatene van denzelfden aard te voegen, en d aan de vergetelheid te ontrukken. Alle ſtukken zijn niet van dezelfde waarde; en wij twijfelen geenszins. VOSMAER zelf zou, als hij de uitgave bij zijn l bezorgd had, het een en ander hebben teruggehou na eene aandachtige lezing, echter, erkennen wij ga met den uitgever, in zijn voorberigt, dat alle d verzamelde voortbrengſels eenen geest ademen, di trouw opgevangen en meer en meer doordringende onderſcheidene ſtanden der menſchelijke zamenlevir

en kan, het gebied van gelouterde kennis, ware deugd
ongeveinsde godsvrucht van lieverlede uit te breiden.
en wij toch, hoedanig die geest is, wij hooren overal
man tot ons fpreken, die in menfchen en menfchelijk
een warm belang ftelt, die aan zijne medebroeders
rig tóeroept: *Keert tot de Natuur weder; daarvan
e wijken, is de bron uwer rampen!* Geheel door-
gen van 's menfchen hooge beftemming, en geloo-
e aan menfchelijke deugd, kent hij geene andere be-
ving, dan die onze geheele menschheid veradelt, en
het gevoel ten koste van het verftand ontwikkelt,
het verftand ten koste van het gevoel, maar die alle
en der menfchelijkheid in één middelpunt van volko-
heid tracht te vereenigen. Zulk een fchrijver is zeld-
n genoeg om belangrijk te zijn, en genoeg in tegen-
ak met het gros der menfchen om voedfel te vinden
ongezochte luimigheid. — Wij willen, om ons oor-
te ftaven, van het voornaamfte in deze twee bun-
eenig nader verflag geven. Het min belangrijke of
genoegzaam in het geheugen bewaarde zullen wij
ts met een enkel woord aanwijzen.

et eerfte deel bevat vooreerst (I) een betoog over de
werking van de drie Rijken der Natuur tot inftand-
ling harer groote huishouding, hetwelk ten opfchrift
gt: *Sporen der Godsregering in de Natuur.*

. *De waarde der Natuurkunde voor den mensch als
sch.* Ziehier het beloop dezer verhandeling. De na-
kunde *verfijnt onzen fmaak*, en is ons tevens eene
bron van ware genoegens. In de befchouwing der
ur leert men de kunst van waarnemen, oefent en
pt men zijne zintuigen. De befchouwing der natuur
meerdert onze kennis, en verfchaft onzen geest eene
rige bezigheid. De natuurkunde prijst zich aan door
zekerheid, haren rijkdom, en door het opleiden tot
nafporing van het verband tusfchen oorzaken en ge-
chten. Zij *veredelt*, eindelijk, *ons hart*, en maakt
elve vatbaar voor ware godsvrucht en deugd. Zij
ons diepen eerbied voor het Opperwezen, doet ons

onze afhankelijkheid van hetzelve levendig gevoelen, vervult ons met ongeveinsde nederigheid, en bevestigt ons vertrouwen op de Goddelijke voorzienigheid, welke in het groot Heelal alles gadeflaat en onderhoudt.

III. Eene voorlezing over *het droomen*. Het ligchaam heeft het grootfte aandeel aan het ontftaan der droomen, waarvan vele door de werking der voorwerpen buiten ons op onze zintuigen, en in het bijzonder op ons gevoel en gehoor, veroorzaakt worden. Gedurende het flaapwandelen gaat alles machinaal, even gelijk wij over dag machinaal langs grachten en op ftraten den ons bekenden weg wandelen, die ons tot een zeker bepaald punt geleiden moet, terwijl de geest daarmede niet bezig en met geheel iets anders onledig is.

IV. *De beteekenis der droomen*, mede eene voorlezing. De zenuwen van onze ingewanden ontvangen indrukken, wier werking op het werktuig onzer gedachten in den wakenden toeftand door de fterkere indrukken der uitwendige zintuigen onderdrukt wordt. In de kindschheid is er nog eene zamenftemming tusfchen de onderfcheidene deelen van het zenuwftelfel, en aan den anderen kant zijn de indrukken in dat leefperk zeer levendig. Geen wonder derhalve, dat in den droom deze indrukken terugkeeren, dit verband weder herfteld wordt. De droomen herinneren ons daarenboven onze dagelijkfche bedrijven, en openbaren niet zelden onze manier van denken, onze inborst; zij ftaan derhalve in verband met onzen vroegeren toeftand. Nog meer ftaan zij in betrekking met den toeftand, waarin wij ons op het oogenblik van droomen bevinden. Vooral midden in den nacht ontftaan de droomen uit inwendige oorzaken. Geheel ongegrond is echter het verlangen, om uit droomen het toekomende te voorfpellen. „ Wat zullen de droomen ons meer van het toekomende leeren, dan de bedachtzame overweging van het verledene en tegenwoordige ons leert, wanneer wij waken? Zal de loods, om de verre kust te zien en de verborgene klippen te ontzeilen, zijne oogen fluiten en zich gemakkelijk nedervlijen? Onze geest ruste in den flaap; dan is hij wakend wakker."

V. *Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg.* Een dorpchirurgijn van gezond verſtand deelt ons hier zijne opmerkingen mede, nu eens luimig, dan weder ernſtig en gemoedelijk. Dit is wel het geestigſte uit de geheele verzameling, en geheel ingerigt naar de behoeften van onzen tijd. Bovenal heeft het laatſte hoofdſtuk, over de *opvoeding*, eene zeer nuttige ſtrekking. Regt naïf is vooral het twaalfde hoofdſtuk: *Verzinſel en waarheid uit zijn leven.* Wij onthouden ons echter van breedere aankondiging; het geheel zal nog versch genoeg in het geheugen der lezers van dit Tijdſchrift zijn.

VI. *Maartſche buijen.* Eene voorlezing. De ſchrijver zegt, in den aanvang dezer verhandeling, om een onderwerp verlegen te zijn geweest; deze verlegenheid blijkt ook uit de voorlezing zelve, die, naar ons oordeel, den regten toon van ongedwongene ſcherts niet bezit. In de inleiding geeft hij voor, een traktaatje over de Maartſche buijen in den mensch bij een *Grieksch* filozoof gevonden te hebben, en zegt, hiervan eene vrije vertaling te geven; doch hij heeft aan het fragment geene echt antieke kleur weten te geven.

VII. Dat weelde den ſtaat bederft, draagt de ſchrijver in eene luimige voorlezing voor, onder het opſchrift van: *invloed der maag op het volksgeluk.*

VIII. *De drie Leefregels.* Geene angſtige bepalingen, geen verbod van een kop koffij of thee. „ Het is niet ieder mensch gegeven, al de jammeren te beſeffen, die de ruitjes van eene wafel vullen, of uit den geurigen waſem van een kop koffij in onzen neus ſtijgen." De ſchrijver zegt hier alleen, wat het hem gegeven is te beſeffen, en zijne leefregels zijn eenvoudig deze drie: *een zoo veel mogelijk afwisſelend leven*, om zich aan alles te gewennen, en geen ſlaaf te zijn van eene al te vreesachtige inachtneming zijner gezondheid (*oportet varium habere vitae genus*, CELSUS); *tevredenheid met ons lot*, en *tevredenheid met onszelven*, door een gerust geweten te verkrijgen.

(*Het verſlag van het IIde Deel hierna.*)

FRANCISCI BURMANNI, *V. D. M.*, *Viri clarisſimi*, Itineris Anglicani Acta Diurna. Quae nunc primum edidit, praefatus est notisque illustravit ABRAHAMUS CAPADOSE, *Med. Doct.* Amſtelaedami apud *J. H. den Ouden.* 1828. Formâ 8vâ maiore. Pagg. XX, 79. *ƒ* 1 - 25.

Volgens gewoonte van dien tijd, had FRANCISCUS BURMANNUS *de Zoon* eenige aanteekeningen gemaakt, ten gerijve zijner bloedverwanten, maar vooral ten nutte van hen, die naderhand eenig ſchriftelijk berigt aangaande hem begeerden te geven. Zelfs Predikers *in partibus* maakten hiervan hun werk, opdat ook het nageſlacht van hen iets meer zoude weten, dan dat zij Predikers *in partibus* geweest waren. Men moet evenwel erkennen, dat zij geenszins het doel hebben gehad, om, na verloop van eene eeuw, deze hunne aanteekeningen aan de nakomelingſchap in handen te laten geven, welke misſchien even veel waarde zou hechten aan dit oudmodisch geſchrijf, als elke kleindochter aan de garderobe van hare grootmoeder. BURMANNUS heeft ten minſte dit geſchrijf niet beſtemd voor eenig Publiek; want in hetzelfde *dagboek zijner reis* naar en door *Engeland* heeft hij louter familieberigten geplaatst, van welke een enkel zelfs in het *Nederduitsch* geſchreven is.

Het is in ons oog heiligſchennis, gepleegd aan de nagedachtenis van eenen beroemden man, met zoo veel ophefs, als hier gemaakt wordt door CAPADOSE, aanteekeningen mede te deelen, welke nu zekerlijk hebben uitgediend, ſchoon zij van wezenlijk nut zijn geweest bij het opſtellen der *Lijkrede* van den beroemden DRAKENBORCH op onzen BURMAN. Aan deze heiligſchennis nemen wij geen deel, en daarom ſtappen wij van BURMAN's geſchrijf af.

Dit verſlag zal zich dan het liefst tot den *Doctor* bepalen, die, blijkens dit zijn geſchrijf, zich voor degelij-

ken arbeid heeft weggeworpen. Het best van alles is, dat de man in het *Latijn* heeft geschreven. Zoo toch ontvangt hij naam onder de zijnen, voor wie dit zijn geschrijf meestal *hieroglyphisch* is. Deze taal moest door dit slag van volk algemeen gebruikt worden; zoo zouden zij handelen *more maiorum* (*even als vorige wargeesten*), en hunne *kliek* zou hen aangapen als monsters van geleerdheid, omdat deze de *taal der geleerden* niet weten te onderscheiden van de *geleerde wartaal.*

De *Voorrede* is uitvoerig in hetgeen hier niet te pas komt. Zij is gerigt aan den *Christelijken* Lezer; dat is zekerlijk, in den geest der *Bilderdijkers* verklaard: *aan ieder*, (*Jood* of *Christen*, van Vader AUGUSTINUS af) *die zoo denkt*, *als ik.* CAPADOSE moet hier wel teruggaan; anders heeft hij geene lezers, en zijn boekje, dat, even als zijn overig geschrijf, *misdruk is*, wordt dan ook *voor misdruk gehouden.* Het eenige, dat wij, in deze lange *Præfatio*, voor waarheid hebben gegroet, is te vinden bl. XIX: „*Hij vreest*, *namelijk*, *door die lange*" — wij voegen er bij: *en langwijlige* — „*Voorrede en de*" — *zoutelooze* — „*Aanteekeningen*, *dit werkje* „ magis onerasse quam ornasse." Nog al nederig uitgedrukt door den *Doctor.* Doch dit slag van volk is nederig, maar in eene *vreemde* taal. Om de fraaije woordspeling, behouden wij die weinige Latijnsche woorden. De vertaling: *meer te hebben bezwaard*, *dan versierd*, neemt hier alle fraaiheid weg. Evenwel hebben wij op die Latijnsche woorden nog eene kleine aanmerking. Gij hebt geene vrees voor het *onerari* (bezwaard worden) van dit werkje door uw geklad, Heer Doctor! want dan moesten uwe aanteekeningen *onus* (last) bezitten. Indien men dezelve weegt, niet op de schaal van uwen Collega VAN DER BIEZEN, maar met zuiver gewigt en balans, geen wigtje zullen zij in de schaal optrekken. In eigenlijken zin is er geen *last* . . . . . In oneigenlijken ? . . . . Ja, dan kan dit woord blijven.

Zullen wij nu die aanteekeningen aanvoeren en wederleggen? Dit ware te veel eer aan den man bewezen, die

overal blijken geeft, dat hij, met zijne *sancta*, i
van *sacra*, *Critica*, op vreemd grondgebied is
lezers, die daarom nog niet zijne lezers zijn, l
dit niet, en zijne lezers verlangen dit niet. Want
den wij ook moeten spreken van zijnen oproerigen
bl. 67, waar hij, na den moord, aan de DE WI
gepleegd, te hebben voorgesteld als regtvaardige i
God, eene taal voert, welke hem de Koninklijk
tie wel kon noodzakelijk maken: „ *Discant ex*
„ justitiam Deique timorem, nam

„ Lento gradu ad vindictam sui Divina procedit ir
„ Tarditatemque supplicii gravitate compensat!"

Wij laten dit onvertaald. De woorden zijn ver
genoeg voor hen, die, volgens pligt, op deze
gelijke taal zekerlijk letten. Aanklagen willen wij

Bijzonderheden, de Familie HEMSTERHUIS *betreffe*
zameld en medegedeeld door Mr. J. W. DE CRA
Professor in de Historiën en Welsprekendheid, Bibliot
fungerend Hoogleeraar, Lid van den Raad der Sta
ker, enz. enz. Te Leyden, bij S. en J. Luchtma
In gr. 8vo. 139 *Bl. f* 1 - 10.

Het is of de grijze dienaars der *Vriesche Minerva*
te *Franeker* nog in den ouden luister gekend heb
welverworven roem der Hoogeschole, zoo lang mo
versche geheugenis willen houden. WASSENBE
langen tijd de Nestor onzer letterkunde, het voort
opgeruimde en vlugge werkzaamheid op hoogen o
En het is of DE CRANE hem niet wil toegeven in
hemzelven, der aloude Akademie en zelfs gansche
tot eer verstrekkende bezigheid. Trouwens, dit bij
provinciale en stedelijke is meer gevonden, dan
waar van geleerden en geleerdheid in ons land
wordt, daar krijgen *Vriesland* en *Franeker* gewis l
DE CRANE zelf is, meenen wij, geen *Vries* van g
zoo min als de VOSSIUSSEN en JUNIUSSEN, m

ij ons onlangs bekend maakte, eenigzins bijzonder tot dat ewest behoorden. Maar de HEMSTERHUIZEN, die hij ns in dit nieuwe werkje, in de landtale, doet kennen, be- orden daar en in *Groningen* oorspronkelijk te huis.

Zoo aardig de aanleiding en daaruit voortgevloeide vorm n dit werkje is, zoo hoogstbelangrijk zijn inderdaad de on- kende en minbekende berigten, die wij hier ten opzigte n het geslacht en den hoofdpersoon, den grooten TIBE- US, ontvangen. Een jeugdig vriend en kweekeling van den ofessor, te *Groningen* zijne studie voortzettende, kocht (op verkooping des boedels van den laatsten der HEMSTER- IZEN) de Albums van evengenoemden TIBERIUS en en vader. Aldus DE CRANE in handen gekomen, zag ze welhaast, dat uit dezelve niet weinig zou op te delven n ten aanzien der geschiedenis van den een en ander, en oot dadelijk, met bijvoeging van alle andere hulpmidde- l, welke hem zouden kunnen te stade komen, dit werk te nvaarden. Nu worden deze Albums, eerst van den vader, RANCISCUS, en daarna van den beroemden zoon, in- erdaad de voorname leiddraden eener voortgezette levensge- chiedenis. Uit dezelve blijkt, dat de oude FRANCISCUS, net meerderen van het geslacht aan de genees- en heelkunst gewijd, en uit *Vriesland* afkomstig, zelf een uitstekend ge- leerde was, die, naar *Pavia* vertrokken zijnde, om daar den Doctorshoed, zoo wel voor wijsgeerte als in de genees- kunde, te verkrijgen, zulks, blijkens de ingevoegde bul, maar vooral de getuigenissen der grootste geleerden in- en buitenslands, in het Album bewaard, op de schitterendste wijze volbragt. Hij haastte zich intusschen niet met zijne kundigheden in beoefening te brengen, zette zich eindelijk te *Groningen* neder, en had reeds zijn vijfenvijftigste jaar be- reikt, toen hem TIBERIUS geboren werd, maar beleefde ook zijn tachtigste.

De zoon vertoonde van zijne vroege jeugd een' buitenge- wonen aanleg. Met het veertiende jaar student geworden, deed hij met het zestiende, in gezelschap van zijnen vader, een' uitstap naar *Holland*; en het was bij deze gelegenheid, dat zijn Album werd aangelegd. Uit eene menigte van vriend- schaps- en lofbetuigingen, door *Groningers* en *Vriezen* als tot afscheid, door anderen bij gelegenheid der kennismaking in hetzelve neérgelegd, (waardoor het eenigzins eene tijdreken- kundige reiskaart wordt) blijkt vooral de zonderlinge gevor-

derdheid van den jongeling, niet zoo zeer in de Latijnsche en Griekfche, maar in de Oosterfche Letterkunde en derzelver onderfcheidenfte takken: want hij was tot de Godgeleerdheid beftemd. En hetgeen niet minder bevreemdt, nadat hij vervolgens te *Leiden* nog eenigen tijd geftudeerd en welhaast zijn twintigfte jaar bereikt had, werd hij tot Hoogleeraar aan het Athenaeum te *Amfterdam*, wederom niet in de Oude Letteren, noch zelfs de Oosterfche; beroepen, maar in de Wijsgeerte en — Mathefis. Niet onbelangrijk mag hierbij ligt eene aanteekening van LUBLINK *den Jongen* fchijnen, te vinden achter de *Lofrede* van den Eerw. WESTERBAEN, (fchoon door DE CRANE niet vermeld) dat HEMSTERHUIS bij zekere gelegenheid betuigd had, de werken der oude Grieken en Romeinen oorfpronkelijk dáárom doorlezen te hebben, dat hij weten mogt, welke vorderingen zij in de regte en grondige kennis van Goddelijke zaken gemaakt hadden. Immers deze is een natuurlijke overgang van den jongen Godgeleerde en Oosterling tot die Letteren, welke hem wel op het bepaalde punt weinig bevredigden, maar echter bovendrijvenden fmaak fchijnen te hebben ingeboezemd; terwijl hij, ten aanzien van zijn beftemde vak te *Amfterdam*, eenige overeenkomst heeft met den niet min grooten WYTTENBACH, die met de profesfie der Wijsgeerte bij de Kweekfchool der Remonftranten begon, en eerst Logica en Metaphyfica onderwees. Trouwens, welke tak van geleerdheid of wetenfchap heeft niet vele zijner uitftekendfte beoefenaars aan de vroomheid der ouderen of weldadige ftichters van Beurzen en Leenen te danken, uitftekende jongelingen voor den kanfel beftemmende? En liever zoeken wij in de natuurlijke voorkeur, aan eene voorbereidende ftudie boven de Godgeleerdheid zelve gegeven, de reden zijner zóó geheele verandering van loopbaan, dat zijn latere voortreffelijke Lofredenaar zelfs van deze bijzondere vordering in het Oostersch niet fchijnt geweten te hebben, dan wel in afkeer van een vak, waarin destijds nog vrij vele bekrompenheid heerschte; fchoon 's mans eerst vriendfchappelijke en daarna nadere verbindtenis met den Heer DE WILDE, en hierdoor met aanverwanten of nakomelingen van ARMINIUS, EPISCOPIUS en BARLÆUS, ook aan zoodanig iets ligt kan doen denken.

Doch wij keeren tot DE CRANE terug, en betuigen, met even veel genoegen, als bewondering van 's mans fcherpzinnige opfporing van allerlei middelen ter ontdekking, dit ftuk

:zen te hebben, dat niet alleen uitstekenden dank van elk lient, die prijs op naauwkeurige kennis der geschiedenis, ral die des vaderlands, deszelfs roem en sieraden van ge- dheid, stelt, maar ook door iederen maar eenigzins weet- igen, zoo wij hopen, aangeschaft zal worden. Geen :ekeling vooral onzer Hoogescholen behoort dit fraaije kjken te missen. Het doe hen met den ouden HEMSTER- IS naar *Duitschland*, *Italië*, *Frankrijk* en *Engeland* rei- , en een flaauw beeld der geleerde wereld van dien tijd s mans vriendenrol, als in eenen spiegel, opmerken. Het e hen bij den jongen zien, wat de mensch vermag te ı niet alleen, maar ook te dragen: want, schoon men het l met den uitbundigsten lof als bezwaarde, hij hief het fd daartegen niet trotsch omhoog, noch dacht reeds ge- ; te bezitten, maar bleef even onvermoeid streven naar een nog te bereiken was.

---

ratio de Vita et Scriptis EV. WASSENBERGH *V. Cl.* :que rebus, quae Athenaeo publico nuper evenerunt. Ex- icita a JO. GUIL. DE CRANE cum Rectura tertium abi- t, d. 25 Sept. 1827. Franequerae, apud *G. Ypma*. 1828. 'o. pp. 64. *f* :- 60.

ij laten dit stukje van denzelfden Auteur dadelijk vol- De Hoogleeraar heeft er den eenvoudigen naam van *aal* aan gegeven, en te vergeefs zou men er ook den eren toon der Lofrede in zoeken; hetzij zijn Hooggeleer- lit boven de kracht zijner grijsheid rekende, of dat hem ;e andere bedenking daarvan terughield. Zeker moet des edenen eigene, naauw vijf jaren geledene, plegtige viering zijnen vijftigjarigen dienst, in eene *Oratio Eucharistica*, wat stof voor zijnen Lijkredenaar hebben weggenomen. stuk is intusschen, om deszelfs naauwkeurige uitvoerig- , van belang voor de geschiedenis der Letterkunde, en zich, in zuiver Latijn gesteld zijnde, aangenaam lezen. ımerkelijk is de *toevalligheid*, aldus pag. 7 door DE CRA- vermeld: *Primum hodiernus dies, vicesimus quintus men- eptembris, cum Wassenberghii vita publica privataque habet conjunctionem, ut in perpetuum Memoriae ejus ır oporteat, inque Fastis Literariis ad hunc diem Wassen- ıii Nomen adscribatur. Ante hos nimirum quinquaginta*

sex annos, hoc die, hic loci, professorium illud Linguae Graecae docendae munus solemniter adiit, quo deinceps Literarum cultum, discipulorum commoda, Academiae suamque ipsius gloriam tam praeclare promovit. — Tum vero et eo ipso die vicesimum nonum explebat vitae annum; erat enim idem dies ipsi natalis. — — Igitur et ante hos octoginta quinque annos, hoc suo die natus fuit in pago Leckum.

Vervolgens doorloopt hij 's mans leven, eerst door zijnen vader, een Predikant, onderwezen, daarna op de Latijnsche school te *Leeuwarden*, toen te *Franeker* en een' korten tijd te *Leiden* studerende, voorts te *Deventer* en straks te *Franeker* beroepen, waar hij ook zijne loopbaan heeft ten einde gebragt. De geschiedenis van zijnen geest, van zijn werken en hierin doorstralende bekwaamheid en vlijt, maakt dus het belangrijke van dit verhaal uit. WASSENBERGH was een uitmuntend Philoloog, in de talen van *Hellas* en *Latium* niet alleen, maar ook in de Vaderlandsche en bijzondere *Vriesche*, door en door ervaren, en in alle drie zelfs de lier met het beste gevolg hanterende. Hij was daarenboven een braaf man, een warm liefhebber van zijn Vaderland, met name van *Vriesland* en de van ouds beroemde Hoogeschool, aan welke hij het spoor van HEMSTERHUIS en andere groote mannen getrouw bewandelde. Hij liet, behalve onderscheidene geschriften, inzonderheid vele treffelijke kweekelingen, zoo wel voor den katheder, als voor de hoogste betrekkingen in den Staat, na. Doch het een en ander moge in de *Narratio* breeder worden nagelezen.

In het overige der Redevoering zien wij, onder anderen, DE CRANE's tevredenheid over de nieuwe Mathesis-wet. *Qui scilicet* — zegt hij — *Matheseos erant rudes, ii, ut fit, pro nihilo eam habentes, nullam cum studiis Theologicis, cum Jurisprudentia, cum Literis quibuscunque conjunctionem habere, his multo magis vel dispendio temporis obesse posse, satis importune clamitabant. Mei quoque ordinis homines, Literati illi, Scaligerorum, Vossiorum, Goliorum, Hemsterhusiorum obliti, his artibus carere, eas negligere, vituperare tandem didicerant.*

Bij de overdragt van het Rectoraat aan den Baron DE GEER, Theol. Prof., luidt het slot van alles dus: *Quanto natalium Tu ante ceteros excellas splendore, tanto magnificentius, quanto Tua disciplina reliquis sanctior censeatur, tanto dignius hoc Munus geras administres exopto.* —

Bevinde zich de geleerde man nog lang zoo opgewekt tot spreken en schrijven!

Taalkundige Bedenkingen, voornamelijk betreffende het verschil tusschen de aangenomene Spelling en die van Mr. W. BILDERDIJK, *door* MATTHIJS SIEGENBEEK; *voorafgegaan door een' Brief van den Hoogleeraar* J. H. VAN DER PALM *aan den Schrijver. Te Haarlem, bij* V. Loosjes, 1827. *In gr. 8vo. XVI en 94 Bl. f* 1-:

De waardige SIEGENBEEK was aan zichzelven zoo wel, als aan geheel *Nederland*, verschuldigd, de eer der aangenomene spelling te handhaven tegen de smadelijkste verguizing, met welke BILDERDIJK alleen bij zijnen dood zal ophouden haar te vervolgen. De beroemde VAN DER PALM, ook in het Nederduitsch geen nieuweling, wekte daartoe, met grond, den nederigen en bescheiden' SIEGENBEEK op; en daaraan hebben wij dit klein, maar gewigtig boeksken te danken. Het is onmisbaar voor allen, die de eenparigheid der spelling als wenschelijk achten, en het losbandige geenszins voorstaan. Wanneer men in aanmerking neemt den bijna kwakzalverachtigen toon, op welken BILDERDIJK zijne spelling, als het *non plus ultra* van volkomenheid, bestendig uitvent, dan verwacht men van den *promissor magno hiatu* grooter verschil, dan al zijn geschreeuw tegen SIEGENBEEK oplevert, wien de anders groote, maar op dit punt zeer kleine, BILDERDIJK het als onvergeeflijke zonde aanrekent, dat hij de opgedragene taak, bevordering der eenparigheid van spelling, in jongere jaren zoo gelukkig heeft volbragt, en dat VAN DER PALM niet BILDERDIJK ontboden heeft uit *Brunswijk*, om, bij gebrek aan bewijzen zelfs met hoogvliegenden onzin, te zeggen, hoe de spelling wezen moet.

Het geheele verschil in spelling handelt SIEGENBEEK op zijne wijze, dat is, bedaard, bescheiden en grondig, af, van bl. 48—94. Dit alles is geschikt, om de hooge achting, welke men voor niemand en niets afdwingt, aan den uitmuntenden arbeid des, door de *Bilderdijkers* alleen, miskenden Hoogleeraars, indien dit mogelijk zij, nog ruimer te bezorgen. Dit vertoog maakt het duidelijk, „ dat (wij bezigen hier de woorden van Prof. VAN DER PALM, bl. XIV volg.) het verschil tusschen de door u aangeprezen spelling „ en de door den Heer BILDERDIJK aangenomene zoo *uitermate gering* is, zoo weinige bijzonderheden betreft, en

„ waarvan sommige van zoo klein belang en daarenboven
„ zoo betwistbaar zijn, dat men ten laatste niet weet, waarin toch eigenlijk die *Siegenbeekerij* bestaat, die men zoo
„ vinnig doorstrijkt, en waarvan men, naar 't mij voorkomt,
„ zoo moeijelijk eene andere beschrijving dan deze zou kunnen geven: *Spelling der voornaamste en beste Nederlandsche Taalgeleerden, in een beredeneerd verslag en beknopt overzigt voorgesteld.*" Dit oordeel van eenen bevoegden regter over den ganschen arbeid van SIEGENBEEK is zoo juist en billijk, dat ieder onpartijdige, zonder de minste aarzeling, daaraan zijn zegel zal hechten, op het eigen oogenblik, dat men, bij het heesch geschreeuw des tegenstanders, meer medelijdend dan schamper, de schouders optrekt.

Het is onnoodig, dat de inhoud van dit hoogstbelangrijk boekje door ons nu opzettelijk wordt ontleed. De tegenspraak van BILDERDIJK, die, bij mindere eigenliefde, als Taalgeleerde heerlijker zou schitteren, vermeerdert slechts de belangstelling in alles, wat van onzen SIEGENBEEK wordt in het licht gezonden. Het aangekondigde boekje verdient in aller handen te zijn, als behelzende ook menige teregtwijzing voor zulken, die, als ware *schoolpedanten*, het *omne nimium* niet vermijden, en, ten opzigte der bastaardwoorden, als *Philologastri* meer dan als Taalgeleerden zich voordoen. Berigt voor de schrijvers van *Oktober*, *Desember*, *Ksenofon*, *kwaliteit*, *kwantiteit*, en, misschien binnen kort, van *kaliteit* en *kantiteit*, en van nog grooteren onzin.

Ten slotte zij nog gemeld, dat SIEGENBEEK, op verzoek van VAN DER PALM, twee reeds vroeger, in den *Recensent*, *ook der Recensenten*, en in den *Konst- en Letterbode*, medegedeelde vertoogen in dit geschrift wederom geplaatst heeft. I. *Iets over het* NOCHTAN *der Ouden*, *en de daarop gevestigde schrijfwijze van* NOGTANS, *voor* NOGTHANS *of* NOGTHANDS, bl. 1—18. II. *Gemengde taalkundige Bedenkingen*, bl. 19—45. Voor dit alles, zoo beknopt mogelijk voorgedragen, zeggen wij den eerwaardigen Schrijver dank.

Moge de bekwame man nog lang op het aangenaamste gestreeld worden door de welwillendheid, met welke ook de Zuidelijke *Nederlanders* zijnen voortreffelijken arbeid ontvangen en aanwenden, ter meerdere belangstelling in onze schoone moedertaal! Het gegronde vooruitzigt hierop is ruime schadeloosstelling voor BILDERDIJK's buitensporig geschreeuw. *Tantum.*

Gedichten van Vrouwe KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK. *Te Rotterdam*, *bij* A. F. H. Smit. 1827. *In gr.* 8*vo*. *VIII en* 184 *Bl. f* 3 -:

Wanneer men dezen bundel vergelijkt met dien van haren Echtgenoot, met *den voet in het graf*, dan heeft men reden zich daarover te verblijden, dat hier in geenen deele de nagalm wordt gehoord van dat razend getier, dat bijna gelijktijdig met deze Gedichten is in het licht verschenen. Mogt BILDERDIJK even weinige aanspraak maken als zijne Egade! De man, die nu zichzelven en zijne groote talenten miskent, zou, bij erkende verdiensten, den hem toekomenden lof algemeen ontvangen. Maar roem dwingt men niet af van hem, die geene achting gevoelt.

De gevoelens ook van Mevrouw BILDERDIJK nemen wij geenszins voor onszelven over; maar wij eerbiedigen dezelve, omdat zij zich van roekeloos oordeelen en verdoemen onthoudt.

Zalig, ja, maar eindloos meerder, wien de Heiland waardig vindt
Het verbond, met Hem gesloten door het weêrherboren kind,
Aan heel de aarde te doen staven, 's afgronds vijandschap ten trots!
Ô, Dit voorrecht zij het Uwe, dierbare uitverkoornen Gods!
Sta, Gij tweetal Isrels zonen, sta Gij moedig in den strijd;
Zij uw leven, zij uw sterven uw' Verlosser toegewijd:
Heb Gij alles veil op aarde voor des Heilands naam en eer!
Zegt het iets voor Hem te sterven, Hem te leven zegt nog meer.
Hem te leven — in een wareld, die zijn kruis veracht en bloed,
En zijn heilgenâ durft smaden in den dolsten overmoed.

Zoo zouden wij niet spreken tot DA COSTA en CAPADOSE, die, behalve in de besnijdenis, ook daarin den voormaligen *Judeërs* gelijk zijn, dat zij *monopolie* willen drijven met leer en Christendom. Maar wij zien niet, waarom Mevrouw BILDERDIJK niet ten jare 1822 aldus zou hebben mogen zingen. Het sedert gehouden gedrag dezer menschen is de voorname oorzaak, dat ook wij al de gedichten, die, bij onze Dichteres, op deze en andere gedoopte *Joden* betrekking hebben, (bl. 46—78) geheel overslaan, ons houdende aan het voorbeeld van PAULUS, die met dergelijke *Joden* meestal had te worstelen, en in zijn ambt nooit week, *om der inge-*

kropene zoogenaamde broederen wil, die zijdelings zijn ingeslopen, om de vrijheid te verspieden, welke wij bezitten in Christus Jezus, om ons (zoo) tot slaaf te maken. Gal. II: 4. (De twee laatste regels van het zoo even medegedeelde houden wij voor een toevoegsel van den zwartgalligen Echtgenoot.)

Het oordeel der Geschiedenis zou voor BILDERDIJK een heerlijk onderwerp zijn geweest, vooral om een stukje te leveren van gelijke soort als *de Taal*, in *den Voet in 't Graf.* Zijne Egade, niet ingenomen met de Geschiedkunst onzer dagen, schijnt met de denkbeelden geenszins den overvloed van gal te hebben overgeërfd van haren Echtgenoot. Zie bl. 166:

Maar gij, zoo wuft van zin, Geschiedkunst onzer dagen,
Gij, wier orakeltaal en oog en ooren boeit;
Die waar en valsch verplooit, of kneedt naar welbehagen,
Naar dat der driften storm in sluimer ligt of loeit!
Hoe vaak misleidt gij hem, die, hangende aan uw woorden,
Uw taal onfeilbaar houdt als Evangelietaal!
Zoo stemt gij 't menschlijk hart tot enkel wanakkoorden;
Zoo dooft ge in zijn gemoed den helderen waarheidsstraal!
(enz.)

Hoe veel zachter klinkt hier alles, dan bij BILDERDIJK! De eenigste fout is, dat op de Geschiedkunst *dezer* dagen alleen gezinspeeld wordt. Het misbruik is ook van oude dagteekening. Maar alle scherpte van oordeelvelling houdt op, bl. 168, waar dit stuk dus eindigt:

Ja, bidden wij met hem, dien 't schuldgewicht belaadde,
Maar die met boete in 't hart den Tempel binnen trad,
In needrig zelfbesef den Rechter om genade,
Die veel vergeeft aan hem, die veel heeft lief gehad!

Zulke zachte toonen ontwapenen de strengste kritiek, al had deze nog veel meer te berispen, ten opzigte der denkbeelden, dan hier het geval is. Naar ons oordeel hebben deze Gedichten veel boven die van BILDERDIJK vooruit, omdat natuurlijk gevoel in dezelve spreekt, verre verwijderd van *die* kunst, welke in zijne gedichten schittert. Dit warm gevoel zal altijd harten vinden. Kunst vindt alleen bij kunstenaars de meeste toejuiching. En kunstenaars zijn op verre na niet alle menschen. Als zoodanig munt in dezen bundel vooral uit het stukje: *Aan hare Majesteit, bij de herstelling van Prinses Marianne uit hare krankte in* 1821, bl. 124—127.

Uit het gedicht, *ten verjaardage van onzen jongsten Zoon*, bl. 134, kippen wij, hiervan ten bewijze, het volgende uit:

De frisfche Jeugd is na aan 't graf,
Voor haar bedekt met bloemen:
De Grijzaart waggelt er om voort:
De kranke legert aan zijn boord: —
Wat ftervling die aan 't ftof behoort,
Zal 't leven ZEKER noemen!

Dit aanzijn (neen!) is 't leven niet;
't Is flechts de weg naar 't leven.
Wanneer gij dien met God betreedt,
Dan is het wareldsch leed geen leed;
Dan zijn wij op Zijn' wenk gereed
Dat leengoed weêr te geven.

Gij weet het, wat de Heiland zegt:
„ Gij gaat den musch te boven."
Het woord van Jezus wankelt niet:
Mijn lieve zoon, wat ooit gefchied',
Omhels de troost die Hij u biedt!
Blijf aan zijn Trouw gelooven!

Hier volge nog een enkel couplet uit het ftukje: *Aan mijn' Echtgenoot op zijnen verjaardag*, bl. 128:

Wat dan de Algoedheid ons beftemm',
Geen kommer mag ons 't hart beknellen:
Verlies en onfpoed voert tot Hem;
Maar voorfpoed grijpt naar waterbellen!
Of heeft mijn ziel vergeefs geleên
In de oefenfchool der tegenheên,
En zou ik wanklen in 't vertrouwen;
En, daar ik zonder hôop niet ween,
Die hoop niet op Gods Liefde bouwen?

Wij rekenen ons niet verpligt tot uitvoeriger behandeling van al de hier voorkomende ftukjes. Als Dichteres is Mevrouw BILDERDIJK reeds lang met roem bekend. Wij kunnen dus volftaan, met naar waarheid te getuigen, dat deze bundel, over het geheel, haren roem en naam waardig is. De meeste ftukjes, opdat wij dit hier nog bijvoegen, behooren tot het *ftichtelijke*

ke, niet enkel door gekozene onderwerpen, maar ook door wijze van behandeling. Ziehier nog uit de *Kleeding*, bl. 103, deze even eenvoudige als treffende plaats:

Neen! laat geen hoogmoed mij verleiden;
Den worm ontleende ik deze pracht,
En 't arme schaapjen uit de weiden
Droeg lang voor mij dees zelfde dracht!

De vlinders die om 't bloembed zweven,
De paauw met blinkend goud bestikt,
De visch met zilverglans omweven,
Zijn eindloos rijker opgeschikt!

Neen! Zoeke ik beetre praalgewaden
Dan ijdel goud of zijwormrag;
Een dosch, dien bui noch motten schaden,
En Jezus zelf te dragen plach.

Mijn ziel zij met het kleed omhangen
Dat reinheids zilvren stralen schiet;
Zoo moog mij Gods Genade ontfangen,
Wanneer Hij mij ten bruidsdisch ziet!

Waarom stemt de Dichter zijne gedichten niet op dergelijken liefelijken toon? Of waarom zoekt de Dichteres niet, door meerdere soortgelijke gedichten, het bittere van 's mans uitboezemingen te matigen? *De Voet in 't Graf* had zulk eene gezellin hoognoodig.

Gedichten van FREDERIK CORDES, *Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor. Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1817. *In kl. 8vo. 104 Bl. f* 1 - 25.

In de Voorrede tot deze luchtige en juist niet veel beteekenende versjes erkent de Heer CORDES zich als vervaardiger van een vroeger nameloos uitgegeven dichtstuk: *Homerus, of Oorsprong der Ilias en Odyssea*, hetwelk door denzelfden Recensent, in den vorigen jaargang dezer *Letteroefeningen*, (bl. 119) met uitvoerigheid en belangstelling is beoordeeld geworden. Wij kunnen niet zeggen, dat de gunstige gedachte,

:e wij toen over den aard van des Schrijvers dichterlijk
ıt geuit hebben, door het voor ons liggende bundeltje
;er is opgewonden; want meest alle ſtukjes, ſchoon over
algemeen gemakkelijk en vloeijend, hebben, wanneer men
hooger geſtemde *Morgenlied* uitzondert, weinig echt dich-
.k gehalte, zoo wel in ſtof als in vorm. De Heer CORDES
nt dit zelf gevoeld te hebben; want hij verzoekt in zijne
rrede, dat men deze versjes, als *gedurende zijne Akade-
aren, in eenen nog ſchier kindſchen leeftijd*, vervaardigd,
te geſtreng moge beoordeelen. Maar waarom datgene
egeven, voor hetwelk men eene dergelijke verontſchuldi-
meent noodig te hebben; vooral in eenen tijd, dat onze
:erkunde gebukt gaat onder den centenaarslast van zoo
boekdeelen poëzij, verzen en rijmelarij, als men haar
.ijks op de ſchouders legt, en welke bijna geene plaats
r iets anders dreigt over te laten? Slechts enkelen bevoor-
en, eenen BILDERDIJK b. v., is het gegeven, om met
: groote bagaadje den tempel der onſterfelijkheid te berei-
; en toch zoude ook hij daar eene betere en minder be-
:lde figuur maken, indien zijne vracht drievierde ligter ge-
st ware. Maar het dagelijkſche dichtervolk doet best van
its uitgezochte waar mede te nemen; anders verzinkt het
le onder den hoop van het middelmatige; en tijdgenoot
nageſlacht, tegen de moeite opziende om het eene van
andere te ſchiften, vinden het gemakkelijker, de zwaar-
dene pakdragers geheel over het hoofd te zien en hunne
en te vergeten. Vlijtig dus gerijmd en dagelijks aan de
:en geofferd, maar weinig uitgegeven, doch dat weinige
voortreffelijk; dit moest de leus zijn van iederen aanvan-
in de kunst, die er zich waarlijk later, wanneer hij eene
:re hoogte op den Pindus bereikt heeft, over beklagen zal,
hij het publiek door eene voorbarige uitgave ingewijd
t in zijne gebrekkige voorbereidende oefeningen. Wij ge-
en niet zonder grond, dat dit eenmaal het geval zijn kan
den Heer CORDES; want in verſcheidene ſtukjes van
bundeltje ſtraalt onmiskenbare aanleg tot de poëzij door
ler de zoogenaamde luimige ſtukjes zijn enkele beneden
:ritiek); maar dat hij reeds meer dan aanleg, dat hij ech-
ichterlijke verdienſte bezit, dit blijkt ſlechts uit weinige,
r vooral uit het *Morgenlied*, indien men namelijk de acht
:e, meer gezwollene dan verhevene regels uitzondert. Wij
en alleen het goede tot proeve:

Het leven is een droom; — eene ongewisse have. —
De dood maait ons ter neêr, gelijk de zicht het graan.
De morgen wekt ons op; — de nacht voert ons ten grave. —
Het wisselt al zich af, als 't licht van Zon en Maan.
Slechts Gij niet, God! wiens geest door heel de Schepping ademt,
Die 't Leven en den Dood met éénen wenk gebiedt,
Gij, die het gansch Heelal met ééne hand omvademt,
En U door 't Englendom, als Almagt, eeren ziet.
't Moog al op d' Oceaan der tijden henenvaren, —
't Moog al ten prooi van 't *Niet* of van den *Chaos* zijn, —
Gij blijft gestaâg dezelfde! in *d' omvang uwer jaren*
Is van verwisseling geen enkle schaduwschijn.
Van U, van U, o God! daalt elke heilstroom neder, —
Gij zijt het, die den gang des Noodlots stuurt en rigt, —
De luister der Natuur keert op uw roepstem weder.
En Nacht en Duisternis verwandelt Gij in licht.
Schoon bergen wijken, rotsen smelten, — heuvlen zinken, —
God! Gij blijft onze burgt en toevlugt in den nood, —
In U blijft ons het licht der Hope tegenblinken, —
Gij stilt den noodorkaan, — uw Magt is eindloos groot!

Initia Philosophiæ Platonicæ. Auctore PHIL. GUIL. VAN HEUSDE. Pars prior. Traj. apud *J. Altheer*. 1827. 8vo. pp. 201.

Het zal nu ongeveer vijfentwintig jaren verleden zijn, dat Prof. VAN HEUSDE zijn *Specimen Criticum in Platonem* uitgaf; een geschrift, hetwelk met reden niet alleen toen zeer veel opgang maakte, maar ook nu nog zijne waarde behoudt. WYTTENBACH, wiens brief aan den uitgever zoo veel geleerdheid, waarheid en schoonheid bevat, als men in menige groote verhandelingen over zoodanige onderwerpen niet vindt, WYTTENBACH eindigde dien brief met deze woorden: *Tu igitur, qui Platonis ornandi stadium ita ingressus sis, ut primum hoc specimen edideris non modo tironi decorum, sed neque veterano pœnitendum; fac reliquum cursuum gnaviter persequaris, ut tua ex opera fructus et ad te laudis et ad multos doctrinæ perveniat uberrimus.* Zulk eene aanmoediging aan eenen jongeling moest wel werken, te meer op eene ziel, welke gloeide van liefde voor PLATO. Wij zagen dan ook reikhalzende uit naar de vruchten des langdurigen ijvers, door VAN

HEUSDE in het lezen en bepeinzen van PLATO besteed, en verheugden ons over het licht, hetwelk, van den leermeester afdalende, zich van tijd tot tijd in de verhandelingen der leerlingen vertoonde.

Thans is onze begeerte aanvankelijk vervuld, en de geleerde, smaakvolle man schenkt aan de beminnaars van het goede en schoone dit eerste stuk zijner denkbeelden over de wijsbegeerte van PLATO. Groot, zeer groot was de verwachting, welke wij van dezen arbeid hadden opgevat. En deze verwachting, hetgeen wij geloofden dat bijna niet mogelijk was, is niet slechts niet te leur gesteld, maar zelfs hier en daar overtroffen. Meer kunnen en mogen wij tot lof van den schrijver niet zeggen. De lezer verwachte dan van ons ook geen oordeelkundig verslag. De brief alleen, aan CREUTZER geschreven, over WYTTENBACH, hoedanig een man WYTTENBACH in de beschouwing en schatting van VAN HEUSDE was, geeft ruime stof om eenige bladzijden te vullen. En wat zouden wij zeggen van *de Wijsbegeerte*, *de Ziel*, *de Liefde*, *de Muzijk*, en hetgeen verder in het werk zelve uit PLATO, in den echten geest van PLATO, verklaard wordt? Die het boek lezen en verstaan, zullen het meermalen herlezen, en hebben ons verslag niet noodig. Zoete praters zullen van elders stof genoeg opvangen, om ook over deze onderwerpen naar hunne manier te kunnen keuvelen.

REINIER *en* WILLEM VAN OLDENBARNEVELDT, *Treurspel, door Mr.* A. VAN HALMAEL, JR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1828. *In gr. 8vo. VIII en* 84 *Bl. f* 1 - 25.

„Gij wilt" — schrijft de Dichter van dit Treurspel, de Heer VAN HALMAEL, in zijne Opdragt van hetzelve aan de Leden van het Leeuwarder Genootschap *Constanter* — „gij wilt (,) dat ik mij nogmaals op eene baan begeven zal, welke ik niet weder dacht te betreden." — En, waarlijk! ook wij dachten niet, dat de verdienstelijke man, nadat zijn, vroeger uitgegeven, tooneelarbeid, inzonderheid zijn *Hekelaar*, in sommige van onze beoordeelende maandschriften zoo onverdiend gehekeld en gehavend was, zich zoude laten overhalen, om immer weder iets uit zijne pen

in dat vak het publiek door den druk aan te bieden. Het *manet alta mente ripostum judicium* heeft dus gezwicht voor den drang der vriendschap, en wij ontvangen hier wederom een tooneelstuk, dat, hoewel, buiten twijfel, door de Leden van *Constanter* reeds gewogen, niet te ligt bevonden, en dien ten gevolge, geijkt, thans, als aan het oordeel van het publiek overgegeven, aan de kritiek, ook buiten de vergaderzaal van *Constanter*, onderworpen is.

De stof leverde den Dichter de aanslag op het leven van Prins MAURITS door de beide zonen van den vermoorden — zachter kunnen wij het niet uitdrukken — OLDENBARNEVELDT. Dit onderwerp schijnt ons echter voor een Treurspel min geschikt, of liever, min of meer beneden de waardigheid van het Treurspel te zijn. Toegegeven, dat de zucht naar wraak in de zonen, die hunnen braven grijzen vader door beulshanden hadden zien sneven, offchoon niet vergeeflijk, echter allezins natuurlijk is, kan ons echter de *modus quo*, de manier, waarop die wraak uitgeoefend wordt, voor een Treurspel — de *gravitas* (deftigheid) van het hooge Treurspel in aanmerking genomen — niet zeer behagen. Het door de Heeren VAN STOUTENBURG en VAN GROENEVELDT gekozen middel, om zich aan Prins MAURITS, als den vermeenden bewerker van huns vaders gruwzamen dood, te wreken, is, onzes oordeels, te bandietachtig, en zou misschien beter voor een hedendaagsch Fransch *Melodrama*, dan voor een Treurspel, voegen. Een sluikmoord toch, die door eenige matrozen en saaiwerkers moet ten uitvoer worden gebragt, terwijl de aanleggers van denzelven behoedzaam achter de schermen zitten, heeft waarlijk weinig tragisch, maar wel veel gemeens. Het spijt ons derhalve, dat de Dichter, die zoo vele talenten in zich vereenigt, als in de bewerking van dit onderhavige stuk, en ook in vroegere vruchten van zijnen geest, zoo kenbaar doorstralen, en die zeer zeker bij APOLLO en de negen Zusters veel hooger aangeschreven staat, dan menige, thans door hen, die het:

Nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis!

tot het rigtsnoer hunner oordeelvellingen maken, tot walgens toe bewierookte namen van N. en N. en Consorten — dat, zeggen wij, de zoo kundige man in de keus van zijn onderwerp min gelukkig is geweest. Ook heeft dit Treurspel een gebrek — hetwelk, trouwens, meer een noodzakelijk gevolg

n het gekozen onderwerp, dan van den wil en fmaak des chters, zal zijn — dat het, namelijk, door acht of negen meelveranderingen eene *pièce à tiroir* wordt, gelijk de anfchen het noemen.

Wat nu de bewerking, de karakterteekening der onderheidene handelende perfonen, de verfificatie, met één oord, de houding van het geheel, betreft, deze is zoodag, als wij van eenen wezenlijken Dichter — wij kunnen en naam in volle ruimte aan den Heer VAN HALMAEL geen — mogen verwachten. Der gefchiedenis getrouw blijven, heeft hij, met eenige dichterlijke vrijheden, geen romanich-historisch, maar wel degelijk een fchoon historisch tafreel geleverd, hen, die op den voorgrond moesten ftaan, den voorgrond geplaatst en daar geheel in den geest van in karakter laten handelen. Van proeven, welke wij ligtek, tot ftaving van ons gezegde, zouden kunnen mededeen, onthouden wij ons, om niet ganfche tooneelen af te hrijven. Men leze het ftuk, en men zal, zoo geene partijigheid of lage vitzucht het oordeel wijzigt, gaarne bekenn, dat hier niets te veel gezegd is. Slechts in de teekeng van MAURITS fchijnt de Dichter wat te partijdig vóór ien Vorst geweest te zijn. Het is toch zonderling, dat men, in den eenen kant, dien Prins zoo diep wil vernederen, aan den anderen kant, zoo hemelhoog verheffen. MAURITS was mensch, en in zijne gedragingen ten opzigte van LDENBARNEVELDT en diens zonen kwam de mensch ch veel meer, dan de waarlijk groote man, doorkijken. ou, bij voorbeeld, de versregel op het einde van het vier bedrijf, welken de Dichter MAURITS, weifelende omtrent beflisfing van het lot des gevangen GROENEVELDTS, den mond legt:

Ik wil alleen zijn, mij alleen beradn, — en — bidden!

et wat al te gunftig gedacht en gedicht zijn? Zou MAUITS wel zoo geweifeld hebben? Wij hopen het echter!

De fpelling fchijnt min of meer naar de Bilderdijkfche getfoeneerd. Waartoe dat? vragen wij. Is de Bilderdijkfche maakleer dan reeds zoo apodiktisch als onfeilbaar bewezen? eenszins loopen wij hoog met de, door eene enkele magteuk, van ftaatswege ingevoerde Siegenbeekfche fpelling; ant ook die heeft erge leemten: maar men heeft haar nu nmaal geadopteerd; en waarom dan tegen den ftroom op?

Het komt immers niet op letters, maar wel degelijk op zaken, aan.

Nogmaals bevelen wij het onderhavige dichtstuk aan ons lezend publiek, en durven hetzelve gerust verzekeren, dat men hier oneindig meer ware poëzij zal vinden, dan in het vrome gewawel of den hoogdravenden onzin van zoo menigen bundel, door zoo menigen verzenmaker ons opgedrongen, Wanneer men de gelegenheidsversjes en de extracten uit *albums* — waaruit eigenlijk niets moest geëxtraheerd worden, dewijl het woorden van den eenen vriend tot den anderen, en niet voor het publiek, zijn — reeds lang vergeten heeft, zal men poëzij, als die van den Heer VAN HALMAEL en zijns gelijken, nog steeds met genoegen lezen.

Naschrift.

De gewone Recensent voor het Tragische vak in dit Maandschrift kan zich met dit ingezonden oordeel van eenen hem geheel onbekenden ambtgenoot, over het algemeen, wel vereenigen. Mogen de Fransche tooneelregelen, vooral die omtrent eenheid van plaats en tijd, hier niet zijn in acht genomen; moet de aanschouwer wat te veel van het huis der Weduwe OLDENBARNEVELD naar de herberg *den Helm*, het paleis van MAURITS en de Gevangenpoort reizen, en zijn geduld naar den afloop des stuks in zijne gedachten zoo lang rekken, tot dat de diplomatische onderhandeling over de uitlevering van den naar *Brussel* ontwekenen STOUTENBURG, gelukkig voor den vlugteling, vruchteloos, is afgeloopen, het stuk heeft echter zijne dichterlijke èn tragische verdiensten. Ook de keuze des onderwerps is, naar ons oordeel, zoo ongelukkig niet; hetzelve schijnt ons niet zoo ver beneden de waardigheid des Treurspels, als aan onzen Confrère. De aanslag tot eenen moord, die zoo gemotiveerd is als hier, en waarvan men de ondergeschikte bewerkers behendiglijk op den achtergrond heeft doen blijven, om de hoofdaanleggers eigenlijk alleen te doen uitkomen, was dikwijls eene geschikte stof voor het hooger tooneel, en blijft het ook hier. Eene andere vraag is, of de keuze in de tegenwoordige tijdsomstandigheden voegzaam was; en dit durven wij niet beamen. De karakters zijn fiksch geteekend en goed volgehouden, en men vindt doorgaans waardigheid en dichterlijke verheffing. Maar de dichttrant, de verzen zelve bevielen ons minder; zij

zijn meestal gewrongen door overmatige zucht tot kortheid en gedrongenheid, en worden daardoor dikwijls duister zelfs voor den aandachtigen lezer; hoeveel te meer dan moet dit het geval zijn voor den hoorder. Hetzelfde naamwoord wordt dikwijls in geheel onderscheidene naamvallen in betrekking gebragt tot verschillende werkwoorden; bind- en voegwoordjes worden uitgelaten; en deze twee hoofdzonden tegen de bevalligheid en helderheid der dichterlijke uitdrukking, nog vergezelschapt van eénige stijve inversies en geene genoegzame afdeeling der periodes, maken de lezing dikwijls stroef en onbehagelijk. Voorbeelden aan te halen, is overbodig, daar elke bladzijde die aanbiedt. — Ziedaar *ons* gevoelen, hetwelk wij in dezen vorm gegoten hebben, ten einde het publiek twee oordeelvellingen in plaats van ééne zoude ontvangen, en overtuigd blijven van onze onpartijdigheid.

Jezus Lijden, door KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK. *Te Leyden, bij* de Wed. D. du Saar. 1828. *In gr.* 8*vo.* 59 *Bl. f* : 60.

Feestliederen, door Mr. I. DA COSTA. *Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1828. *In gr.* 8*vo.* 36 *Bl. f* :-75.

Indien er nog eenig bewijs noodig ware, om te doen zien, welk eenen nadeeligen invloed godsdienstige geestdrijverij en lichthatend Mysticismus zelfs op de heerlijkste talenten en den dichterlijksten aanleg uitoefenen, dan heeft men deze beide kleine boekjes slechts in handen te nemen. Mevrouw BILDERDIJK, welke ons vroeger zulke geurige en echt poëtische lettervruchten leverde, zendt thans, nu zij, schoon in veel mindere mate, met de geest- en godsdienstkwaal van haren Echtgenoot is besmet geworden, dit stuk in de wereld, waarvan men ontwijfelbaar geheele bladzijden voor alles behalve voor poëzij zoude aanzien, indien de regels geene maat en de eindwoorden geen rijm hadden. Eenige weinige plaatsen uitgezonderd, vindt men nergens gloed of verheffing; het is doorgaans een kronijkmatig gerijmel, dat volgens de vaststaande orde de kleinste voorvallen van den laatsten levensdag onzes Verlossers beschrijft, in eenen trant en op eenen toon, dien men gaarne eenvoudig zou willen noemen, maar die inderdaad niet veel meer dan proza is. Tot proeve strekke een enkel couplet:

Vermoeid door 't hartbeklemmend treuren,
Viel Jezus vrienden 't waken zwaar.
Ach, dat het ons, voor wie Hij mede
Zijn dierbaar bloed ten heil besteedde,
Niet al te dikwerf ook zoo waar!
Wat Kristen is ten allen tijden
In de oefenschool van 't lustbestrijden

Zoo biddend waakzaam als 't behoort;
Of voor den God door hem beleden,
Steeds vaardig in den ſtrijd te treden,
Gewapend met zijn heilig woord.

Is dit nu poëzij, der Vertaalſter van SOUTHEY's *Rodrigo* waardig? Neen! het zijn oefeningverzen ten behoeve van de nieuwe gemeente der regtgeloovigen; door BILDERDIJK en DA COSTA opgeregt.

Deze goede *orthodoxe* zielen hebben nu een Leerdicht, dat zij, zonder gevaar van iets, dat naar den mutſaard riekt, te zullen vinden, kunnen *lezen*; en de Apostel DA COSTA heeft, ten koste van zijnen vroeger verkregen dichterroem, gezorgd, dat zij ook Liedjes hebben, om te *zingen*. Waarlijk, als men deze Feestzangen leest, dan wrijft men zijne oogen, om den ſlaap weg te jagèn; want men verbeeldt zich te droomen en ten minſte honderd jaren achterwaarts verplaatst te zijn. De bijna uitgeſtorvene tale Canaäns heeft in DA COSTA's mond al haren rijkdom, al hare kracht teruggekregen. Jammer ſlechts; dat velen dezelve zijn afgeleerd, en de meeste ſchoonheden, zonder het hinderlijk opſlaan der bijgevoegde Bijbelplaatſen, niet verſtaan zullen; b. v.

Maar die God wil ook vergeven!
Levenwekker! keer! o keer!
Wil op,nieuw de lucht doorzweven,
En de vijgeboom wordt teêr. (*)
Noordenwind! o wil ontwaken!
Zuidenwind! doorwaai den hof! (†)
Heilge Geest! U zij de lof!

Het toppunt, eindelijk, van mystiſchen onzin, helaas in vloeijende verzen gebragt, vinden wij in den ſlotzang, die gezongen moet worden op de wijze van *Pſalm* XXXVI. en tot motto heeft *Openb.* I: 4:

Den ZEVEN GEESTEN voor den troon
Zij, met den Vader en den Zoon,
Aanbidding, lof en eere!
Het zeven Geestental is Één,
Oneindig in verſcheidenheên,
Maar ſteeds één Geest, één Heere!
Bij donderſlag en ſtemgeluid
Schiet hij in zeven ſtralen uit (‡)
Op de allerhande ſcharen!
Van Hem is 't vloeibre olijvengoud,
Dat d'eeuwgen lichtglans onderhoudt
Der zeven kandelaren! (§)

Dat heet de leer der *Zoroastriſche* Troongeesten of *Amſchaspands* eens regt helder met het Christendom verbroederen! — DA COSTA! DA COSTA! De groote geleerdheid bragt u tot razernij, en de dweepzucht maakte u van eenen waarlijk grooten Dichter tot eenen rijmenden Oefeninghouder. *Sela!*

(*) MATTH. XXIV: 32. (†) *Hoogl.* IV: 6.
(‡) *Openb.* IV: 5. V: 6. (§) *Openb.* I: 20. ZACCH. IV: 12.

BOEKBESCHOUWING.

Vagelatene Leerredenen, van wijlen den Wel-eerw. Heer M. STUART, *enz. IIde Deel. Te 's Gravenhage en te Amſterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1827. *In gr. 8vo.* 470 *Bl. f* 5-:

Zoo wij op STUART's leerredenen, met de beste van nzen tijd vergeleken, eenige aanmerking wilden maken, et zou zijn, dat de ſtijl niet overal die zachte gemeenzaameid, de toon niet immer die nederige eenvoudigheid, betoogrijze en voorbeelden niet altijd dat kenmerkende hebben, elke den man, wien Bijbelſtudie en Christelijke prediing alles, en dagelijksch werk is, plegen te onderſcheiden. lier en daar lokken zij daarom, uit hoofde van zekere rak- en droogheid, den gewonen lezer ligt minder uit. Hier n daar mishaagt hem zelfs wel de eenigzins harde, ſcherpe oon, op welken STUART, het zij zelf den lezer toeſpreekt, et zij Jezus den Pharizeërs of anderen doet toeſpreken. lier en daar hindert ſommigen, misſchien, een, als 't ware, l te wereldſche zwier en redenaarskunst, en vooral ook de oorbeelden, uit de Romeinſche geſchiedenis aangevoerd. s Mans veelvuldige bezigheid met deze geſchiedenis, de eest van den tijd, in welken hij zich, bij weinig geruik van vreemd geleide, vormde, en de hoedanigheid an zijne toehoorders, naar wij ons verbeelden, voor een eel kleiner gedeelte uit ongeoefende Christenen, voor een eel grooter uit liefhebbers van bondig betoog en ſchoo e voordragt, dan wel elders, in grooter gemeenten of leiner plaatſen, beſtaande, zullen hiertoe zekerlijk hebn medegewerkt; ſchoon groote geesten, die zichzelven en pad banen, altijd het een of ander onderſcheidends beitten, aan hun karakter, als verſtandige en zedelijke weens, eigen.

Wie zich, echter, het zij hierboven verheffen kan, of velligt zelfs grooten ſmaak in dezen bijzonderen trant

vindt, kan bezwaarlijk vruchtbaarder en waarlijk fchooner leerredenen, dan deze, vinden.

De eigenaardige zwarigheid, van welke wij in onze vorige recenfie gewag maakten, dat de gelijkenisfen namelijk meermalen hetzelfde leeren, doet zich hier terftond dubbel voor. Maar de fchrandere prediker onderfcheidt dadelijk den aard van het beeld zoodanig, dat de opgegevene ftof daardoor merkelijk verfchillend uitvalt. De eerfte hier voorkomende leerrede loopt over *het Mosterdzaad*, volgens Mark. IV: 30—32, en de tweede over *het Zuurdeeg*, volgens Matth. XIII: 33. Beide duiden de verbazende uitbreiding van het aanvankelijk zoo onbeduidend fchijnende Christendom aan; doch, meent STUART, op eene geheel verfchillende wijze. Want de eerfte fchetst de uitwendige verfpreiding, de andere de ftille, doortastende, alles inwendig veranderende werking. De derde leerrede handelt over *den Schat*, *in den akker verborgen*, en de vierde over *de Parel van groote waarde*, Matth. XIII: 44, 45 en 46. Beide teekenen het groot gewigt des Christendoms; maar, volgens onzen redenaar, in het eene geval als gevonden, in het andere als met ijver gezocht. Het vijfde ftuk heeft tot opfchrift *het Vischnet*, (Matth. XIII: 47—50) grootelijks overeenkomende met *het Onkruid onder de tarwe*, in den vorigen bundel behandeld; maar, is 's mans aanmerking, „daar werd geteekend, van waar het kwaad in de ftichting van Jezus zou influipen, en waarom hetzelve daarin zou geduld worden tot aan den dag des oordeels; hier is het doel, de omhelzers van het goede tot betrachters van het werk te maken," enz. Deze onderfcheidingen nu mogen niet altijd even gegrond zijn, (gelijk die van fchat en parel ons inderdaad meer gezocht dan gevonden fchijnt) zij waarborgen nogtans den lezer tegen eentoonigheid, ja geven eene rijke afwisfeling van zaken aan het geheel. De genoemde leerredenen bevatten voor het overige veel belangrijks ter opheldering van den tekst, b. v. die over het mosterdzaad en over de parel, en niet minder belangrijks ten betooge der onderwerpen, daarin verhandeld. Vreemd

kwam het ons, in den anders zoo naauwkeurigen Bijbelkenner, voor, dat in de eerſte leerrede, bl. 14, Stephanus onder het twaalftal der Apostelen geplaatst, en dit bl. 17 zelfs herhaald wordt. Dit toch kunnen wij niet tot de *errata* rekenen, zoo als zeker zijn zal bl. 12, waar Jezus een *werkeloos* (lees *weerloos*) mensch genoemd wordt. Misſchien hapert er ook iets op bl. 22, beneden, waar het woordje *voorblijft* met en voor enz. ons niet regt helder is. Bladz. 47, boven, *zoo verging*, moet zijn: *zoo ver ging*. Bl. 56, in het midden, *ontbrekende*, lees *ontberende*. Bl. 70, boven, is mede duister. „ Hij was (ſtaat er) geen eigenaar van den grond, in welken hij dien (ſchat) vond, en had denzelven naauwelijks kunnen gebruiken, indien hij dien zijn wettig eigendom niet mogt noemen." Men laat namelijk *denzelven* gereedelijk op *grond* ſlaan, daar blijkbaar de ſchat bedoeld wordt. Want (wij laten de volgende aanhaling ſpreken) „ een gevonden ſchat komt den kooper, niet den verkooper toe, van eenig goed..... De vermeestering van eenig goed op eens anders grond is roof..... Het koopen en betalen van zulk eenen grond geeft het volkomenst regt......" Dus luidt, zegt STUART, de regtsleer van de Joodſche meesters. Doch te vergeefs zochten wij de bron, naar 's mans gewoonte, aan den voet der bladzijde.

Thans volgen: *de Huisheer met oude en nieuwe dingen*, Matth. XIII: 51 en 52, hetgeen STUART dient tot een voorſtel van *het duurzame Christelijke Leeraarsambt als eenen bijzonderen zegen des Evangeliums.* — *De Deugd alleen afhankelijk van 's menſchen wil*, Mark. VII: 14—23. „ Mooi, maar wat Romeinsch," lezen wij hier in onze aanteekeningen. Was het ook Plato wel, was het Antisthenes niet, wiens trotschheid Diogenes door de ſcheuren van zijnen mantel zag? — *Jezus de ware Herder*, naar Joann. X: 1—18. Hierover ſchijnen drie of vier leerredenen door STUART vervaardigd te zijn; doch de uitgever beklaagt zich, ſlechts deze eerſte gevonden te hebben. Wij danken hem intusſchen zeer, dit, uitlegkundig beſchouwd, zeer belangrijk ſtuk niet te hebben ach-

tergehouden. — *De groote en kleine Schuld*, (Matth. XVIII: bl. 21—35.) Hoogst belangrijk! — *Ploegen zonder omzien*, (Luk. IX: 62.) *Arbeiders voor den oogst*, (Luk. X: 2.) Hier schrijven wij het volgende uit: „ II. Dit wendt onze gedachten tot de *arbeiders*, van wie ook nu het woord is, dat zij *maar weinige zijn*. Wel niet weinigen misschien, wanneer gij op het aantal let van hen, die werken in dezen oogst, maar voorzeker weinigen, wanneer gij op hen denkt, wien deze arbeid waardiglijk is toevertrouwd. Zij immers, die, bij de toenemende verlichting, zelve de oogen sluiten en die van anderen sluiten willen, enz. verdienen den naam van arbeiders niet. Ook komt dezelve niet toe aan hen, wien staatkundige belangen drijven, om aan zekere bepalingen van den menschelijken geest te denken, en allerlei afsluitingen te plaatsen voor het doordringen der eenmaal uitgevloeide stralen, enz. En zij, die, door edelen ijver gedreven, zich alle gevaren getroosten, om terstond *Christenen* te vormen, waar de menschheid naauwelijks ontwaakt, en dit *Christendom* willen schoeijen op de leest van knellende Kerkvormen, waaraan de *Evangelie*-leer zelve zoo jammerlijk leed in hare eenvoudigheid, schoonheid en zegenrijkheid, zijn waarlijk de arbeiders niet, welke deze oogst vordert, enz. Neen, hier worden mannen gevorderd, die zelve voortgerukt zijn met hunnen leeftijd, en op kunnen treden, om zich te meten tegen alle waanwijzen; — mannen, die hun eigen helder inzigt gelukkig kunnen mededeelen..... Vrije, onbelemmerde, edele wijzen zijn er noodig, om *het Rijk der Hemelen* vrij te houden van alle rijken der aarde..... Schatten bovenal, ongemeene schatten van aanleg, oefening, bekwaamheid, en boven alles van eigene *Christelijke* deugden, worden er vereischt bij de armoede dergenen, *die nog in de duisternis zijn gezeten.*" Ja, bidden wij den Heer des oogstes om zulke arbeiders!

Ten einde de stukken nog nader te leeren kennen, zullen wij van de volgende zes eene korte schets geven. *De weldadige Samaritaan*, Luk. X: 29—37. Inleiding:

Gelijk de uiterſten elkander raken, zoo doen het ook bekrompenheid in de liefde en zoogenaamd (meest onvruchtbaar) wereldburgerſchap. Tegen beide is de tekst gekant. Behandeling van dezen: De Wetgeleerde wilde Jezus verſtrikken. Jezus' antwoord met de woorden der wet dringt hen tot eene uitvlugt. De Heiland keert zich daarop tot het gevoel. *Een zeker mensch*, enz. (STUART ſtelt den ongelukkige voor als bij alles bewusteloos, en maakt onderſcheid tusſchen het gedrag van den Priester en Leviet, in zoo ver de eerſte, zonder naar den man te zien voorbijgaande, althans zijn eigen gevoel ontzag. Hij noemt de herberg eene *Caravenſerais.*) Toepasſing: Alwat mensch is, is onze naaste; zich het lot van anderen aantrekken, als ware het onszelven overgekomen; dadelijke hulp in alle opzigten; de aanſtaande winter proeve van deze onze overtuiging!

De dwaze Rijke, Luk. XII: 16—21. Inleiding: De eerlijke poging om meer dan het noodige wordt lofwaardig geacht. Bij het eerſte inzigt toont de tekst ons dan niets kwaads. God zelf noemt echter dien mensch dwaas. Tekstverklaring: Aanwijzing van het verband en de ſlotſom: *wacht u van de gierigheid.* Toepasſing: Zijn bezit was eerlijk, zijne taal vergenoegd, maar zijn bemoeijen louter baatzucht; de ondeugd eischt meer zorg dan de deugd; de *goederen* zijn dikwijls geene goederen en altijd onzeker; welk eene verwachting inderdaad voor den redelijken mensch — eten en drinken! Verdoof dan uw edeler gevoel niet, noch maak u afhankelijk van het tijdelijke.

De wel te huis komende Heer, Luk. XII: 35—40. Inleiding: Men beweert wel eens, dat het prediken nutteloos is, omdat het bekende waarheden behelst; maar geſtadige herinnering is noodig. Tekstverklaring: Hij ſtaat met den vorigen in verband, en betreft vooral de leerlingen; zij moesten bereid zijn voor leed en kruis, en mogten dan zalig loon verwachten: de Heer zou hun dienen (herinnering aan de Saturnaliën); nachtwaken bij de Joden; zin der woorden van *Jezus' komst*; wat voor hen, wat voor ons? Toepasſing: De Heer keert zekerlijk; de

tijd onzeker; den trouwen dienstknecht nooit ontijdig; wel hem! enz.

De onderrigte en niet onderrigte Dienstknecht, Luk. XII: 47 en 48. Inleiding: Of de Heidenen zalig zullen worden? Vragen wij liever naar ons eigen behoud! Tekstverklaring: Verband met het vorige. Dit geldt allen. Toepasfing: Verfchil van kennis buiten of onder het Evangelie; dubbele verpligting, om naar *deze* te leven, als redelijk, als wil van God; ondertusfchen is de onkunde niet te verkiezen, maar zulk eene verkiezing fchandelijk, enz.

De onvruchtbare Vijgeboom, Luk. XIII: 6—9. Inleiding: Zich het lot van anderen leerzaam te maken, is het voorfchrift der wijsheid. Tekstverklaring: Aanleiding: gefchiedenis der Galileërs, door Pilatus omgebragt; behandeling van den vijgeboom in het Oosten; 't flaat op het Joodfche volk, maar moet niet te zeer in bijzonderheden worden nagegaan. Toepasfing: op ons volk, tot ware boete (fchijnt eene biddagspreek.)

De enge poort en gefloten deur, Luk. XIII: 23—30. Inleiding: Nogmalige beftraffing der ijdele nieuwsgierigheid naar het lot van anderen, met verwaarloozing van eigen. Tekstverklaring: Der Joden begrip van het Mesfiasrijk, ook volgens den Joodfchen fchrijver Esdra: *De Allerhoogfte heeft deze wereld gemaakt voor velen, maar de toekomende voor weinigen. Het is even alsof gij het aardrijk vraagdet, en het zou u zeggen, dat het zeer veel aarde geeft, waaruit een aarden vat gemaakt kan worden, maar weinig ftofs, daar goud uit gemaakt wordt: alzoo is het ook met den ftand der tegenwoordige wereld. Daar zijn er wel velen gefchapen, maar weinigen worden er behouden. Gelijk de waterbaar meer is dan de droppel, zoo veel meer gaan er ook verloren, dan er behouden worden.* Tot dezen droppel, echter, behoorde gansch Israël. Jezus antwoordt niet regtftreeks, maar bouwt eene vermaning op de onderftelling van het moeijelijke, het eerfte ftrenge beeld echter van eene naauwe poort ftraks door een zachter voor den tijdigen komer vervangende. De

gelijkenis ziet op het toekomende leven. Toepassing: I. De nieuwsgierigheid naar de zaligheid van anderen vernederd en bestraft. II. Van de veroordeeling van anderen roept ons de hoognoodige bezorgdheid voor eigen zielsbehoud terug. III. (schrijven wij geheel uit): „ Geene bloote bezorgdheid, maar kommer, geen enkel vreezen en beven, maar angst en vertwijfeling zouden reeds de gevolgen worden van dit nadenken, wanneer wij nu eeniglijk aan hetzelve waren overgelaten door den tekst: maar wij merkten ook den *Evangelie*-troost op, dien de goede Meester zoo genadiglijk gevoegd heeft bij zijne vermaning; haasten wij ons dan nu om ons denzelven ten nutte te maken, ter herstelling van onzen geest. Wij hebben immers reeds gejuicht in des Vaders barmhartigheid! Diezelfde stof keere nu dan weder voor onzen geest! Zij immers was het oneindig verschil tusschen de oordeelen Gods en die der menschen? Zij wàs de volmaakte eenheid van CHRISTUS met zijnen Vader in de genade zijner oordeelen? Zij was al dat zachte, al dat opbeurende, hetgeen wij in de keuze van 's Heilands woorden en beelden hebben opgemerkt? — Ja de vermaning zelve van onzen Heer leert ons, dat wij strijden kunnen, dat wij daarmede ook de engste poorte door kunnen; dat eigen verzuim de éénige oorzaak van buitensluiting wordt; — zijne vergelijking toont ons de deur der hemelzaal voor ons geopend, die ons een ruim verschiet van zaligheden geeft; nu slechts niet te laat is hier het woord, en wij zijn toch meester van elk *heden*, hetgeen ons wordt gegund? 's Vaders wil is aller zaligheid; zijn wil sluit niemand uit; — zijn wil is voor ons allen geopenbaard; — Hij roept, Hij noodigt, door zijn woord, zijn' geest, zoo lang wij leven; — thans hooren wij zijne stem, en wij zelve zouden nu onze harten moeten verharden — *verharden* tegen God en CHRISTUS, bij wier liefde voor ons geene moederliefde jegens kinderen haalt, *verharden* tegen Hem, die zijne almagt aan zijne liefde dienstbaar stelt om ons zalig te maken voor de eeuwigheid, *verharden* tegen Hem, die zijn leven voor ons aan het kruishout liet,

om ons te verlosfen van den fchrik der zonde en des doods. — Weg, onbeftaanbaarheden (,) uit onzen geest! tegen U komt ons gevoel in oproer! met hart en ziel en alle geestkracht werpen wij ons in de armen van onzen God en CHRISTUS; de liefde zelve dringt ons, de genade trekt ons; wij zullen vast houden; wij zullen ftrijden tegen de zonde, ja wij zullen alles vermogen, als CHRISTUS ons kracht geeft, en bij ons ontwaken uit den dood, die ons ontmoete als het Gode behaagt, zal ons het woord der zaligheid gefchieden: „*komt, gij gezegenden mijnes Vaders! beërft het Koningrijk, dat voor U is weggelegd van vóór de grondlegging der wereld, gaat in, in de eeuwige vreugde!* Amen!"

Wij gevoelen, hoe weinig de gebrekkige fchetfen, hier gegeven, in ftaat zijn, een regt denkbeeld van de rijke en fchoone ftukken te geven, in welke wij een aantal plaatfen merkteekenden, om ze mede te deelen. Doch, onze fchetfen zelve hier en daar tot uitfchrijven geworden zijnde, durven wij hiertoe, bij een zoo uitgebreid werk, waarop wij telkens moeten terugkomen, de noodige ruimte niet nemen. Zoo veel trouwens zal ieder wel inzien, dat deze ftukken, zelfs in onzen tijd, op verre na geene gewone leerredenen verdienen genoemd te worden; maar dat hij, die alle andere gelezen heeft, hier eene afwisfeling, eene grondigheid, eene verhevenheid, eene liberaliteit, bij vastheid in het geloof, zal vinden, die hem dikwijls waarlijk verrast. Wij zeggen dit niet als alles goedkeurende, als met alles inftemmende. Wij hadden gewis meermalen gelegenheid kunnen vinden, om onze bedenkingen tegen eene opvatting van den tekst of deszelfs deelen, tegen zijn gebruik en toepasfing in te brengen. Maar waartoe zou zulks dienen? Hoe uitnemend alles bij STUART pleegt zamen te hangen, van het eerfte woord der inleiding af, zal men misfchien hebben opgemerkt. Hoe geleerd hij de taal der Schriftuur weet toe te lichten, bleek op meer dan ééne plaats. Hoe..... doch waartoe meer? Zorge flechts de waardige uitgever tegen elk foutje, voor den fchoonen ftijl en het bondig be-

toog zoo ligt nadeelig. Wij kunnen niet voorbij, hier als zoodanig nog aan te teekenen het woord *ſchele* voor *ſchelm*, bl. 332, beneden, dat inderdaad een zonderling beweerde voortbrengt.

De kennis van onzen Heer Jezus Christus, of Christelijke beſchouwing van zijnen perſoon en leven, leer en daden, lijden, dood en heerlijkheid. Door J. CORSTIUS, *Predikant te Enkhuizen. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr.* 8*vo. X en* 374 *Bl. f* 3-60.

De Eerw. CORSTIUS levert hier eene uitmuntende bijdrage tot de kennis van onzen Heer JEZUS CHRISTUS. Zelfs door het geſchrift van BROUWER, *over den perſoon des Verlosſers*, is dit werk even zeer noodig geworden, als het dat geſchrift in algemeene bruikbaarheid en heilzame ſtrekking zeer verre overtreft. Het is wel zoo, dat CORSTIUS zoo veel tijds en moeite niet heeft aangewend, als BROUWER voor het zijne; maar de wijze van behandeling, door CORSTIUS gekozen, deed hem langs korteren weg zekerder gaan. BROUWER koos zich ten onderwerp zijner beſchouwing de betrekking des Verlosſers tot God; en na dertigjarigen arbeid, die voor den gewonen Lezer te transſcendentaal is, heeft hij een gevoelen ontwikkeld, bij hetwelk de meer kundige Lezer telkens opmerkt, dat hij tusſchen het *analoge* en *adaequate* der in den Bijbel voorkomende uitdrukkingen niet altijd behoorlijk onderſcheid maakt. Ook na BROUWER's geſchrift, hetwelk wij, als zijn *individueel* gevoelen behelzende, in zoo verre ongemoeid laten, zegt men op dit punt nog het veiligſte: *non liquet*. Want dat zulks niet duidelijk geopenbaard is, blijkt zelfs uit de verklaringsmanier van den man, die zijn onderwerp voor anderen met de noodige helderheid niet behandeld heeft, en dat bij *dertig jaren* nadenkens!

CORSTIUS, daarentegen, beschouwt den Heer in betrekking tot ons. Dit maakt zijne opgenomene taak ligt, en derzelver volvoering voor anderen nuttig. CORSTIUS bepaalt zich tot het geopenbaarde; BROUWER tot het verborgene. Wie van beiden de minste kans heeft, van de waarheid op zijde te hebben, is dan ook niet moeijelijk te bepalen.

In zes Hoofdstukken, alle in afzonderlijke paragraphen afgedeeld, behandelt CORSTIUS zijn gekozen onderwerp. JEZUS stelt hij voor als den besten mensch, verre verheven boven alle braven uit de gewijde en ongewijde geschiedenis; als zijnde oorspronkelijk zedelijk rein, en spoedig toegenomen in wijsheid en deugd. Hoe 's Heilands karakter werd gevormd, gaat CORSTIUS na, van zijne kindschheid af, tot op zijne openlijke verschijning, in alles, wat ons de Evangelisten hebben medegedeeld. Dit brengt den Schrijver van zelve tot de beschouwing van JEZUS' grootheid als mensch, zoo als hij dit in bijzonderheden natuurlijk ontwikkelt. Verder draagt hij voor 's Heilands voortreffelijkheid als Leeraar, door het aanvoeren van eenige trekken van zijne leer en leerwijze. Vervolgens bepaalt hij zich tot 's Heilands lijden en dood, ontwikkelt het uitmuntend karakter des Verlossers, hieronder betoond, en noemt de vruchten en gevolgen op van dat lijden en dien dood. Eindelijk handelt hij over JEZUS' leven na zijne opstanding, en over zijne heerlijkheid in den Hemel. — De Lezer ziet uit deze korte opgaaf, dat CORSTIUS alles, wat hij aangaande den Heiland in den Bijbel vond, in behoorlijke orde gerangschikt heeft; en wij moeten getuigen, dat alles eenvoudig is voorgesteld, en dat overal uitkomt, wat ieder, die in Hem gelooft, van Hem ontvangt en verder heeft te wachten.

Aanmerkingen hebben wij wel op het een en ander, hier voorkomende. Dit is bij een werk van dergelijken aard natuurlijk te wachten. Doch geene hebben wij, welke in het minste de waarde van dit geschrift vermindert. De ruimte ontbreekt ons, wegens den voorraad van uitgeko-

mene fchriften, om iets meer te zeggen, tot algemeene aanprijzing van dit werk aan allen, die naar meerdere kennis van onzen Zaligmaker haken, om Hem te meer en hartelijker lief te hebben.

Leerrede, tot affcheid van de Hervormde Gemeente van Deventer, uitgefproken den 27 *Januarij* 1828, *door* C. FRANSEN VAN ECK. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1828. *In gr.* 8*vo.* 38 *Bl. f* :-50.

Prof. VAN ECK heeft als Predikant de door hem verlangde rust verkregen, maar rust daarom nog niet uit van zijn werk, als Hoogleeraar aan het *Athenaeum* te *Deventer*. De titel dezer Leerrede drukt volledig uit het oogmerk, met welk dezelve werd uitgefproken, en regtvaardigt ook hare uitgaaf.

De tekst, 1 *Tim.* I: 12, wordt geleidelijk verklaard en ontwikkeld, met toepasfing op de bijzondere omftandigheden des Redenaars. Voor- en nagebed wordt hier geleverd, met opgaaf van de gezongene verzen. De lezing dezer Leerrede billijkt het verlangen der Deventerfche Gemeente naar derzelver *fpoedig* bezit. Ook buiten *Deventer* zal deze Leerrede overal welkom zijn, waar men op ongekunftelde voordragt en Evangelifchen zin prijs ftelt.

Terwijl wij den waardigen VAN ECK nog vele jaren lust, gezondheid en krachten van harte toewenfchen voor het gewigtig werk, dat hem nog te doen is overgebleven, eindigen wij deze onze aankondiging zijner voortreffelijke Leerrede, met dezelve ruimfchoots allen aan te bevelen, die het ware en eenvoudig fchoone beminnen.

Nagelaten en verfpreide Letterarbeid, meest in luimigen trant vervat, van JACOB VOSMAER, *in leven Med. Doctor en Hoogleeraar te Utrecht. II Deelen.*

(*Vervolg en flot van bl.* 431.)

Het tweede Deel vangt aan met eene onbekroonde prijs-

verhandeling, *over de erkentenis van den Schepper in Zijne werken*. De eerste afdeeling bevat algemeene bepalingen, volgens welke men het onderwijs zoodanig zoude kunnen inrigten, dat daaruit bleek, hoe duidelijk de Schepper zich in de voor ons zigtbare natuur der dingen openbare. Deze openbaring des Scheppers beteekent, dat het bestaan niet slechts, maar zelfs eenige eigenschappen van den Oneindigen ons, in hetgeen ons omringt, uit zigtbare sporen blijken. Het onderwijs moet duidelijkheid bezitten, en zich kenmerken door orde en eenvoudigheid. De tweede afdeeling geeft eene nadere bepaling der wijze, waarop men het onderwijs bij onderscheidene gelegenheden zoodanig zoude kunnen inrigten, dat zoo wel min- als meergeoefenden daaruit konden leeren, hoe duidelijk zich de Schepper in de voor ons zigtbare natuur der dingen openbare. Het eerste hoofdstuk handelt over mingeoefenden, en bevat het volksonderwijs. De schrijver brengt daartoe allen, die geene geleerden van beroep zijn, en voor welken de wetenschappen geene hoofdbezigheid uitmaken. Tot het volksonderwijs in dien zin betrekt hij het onderwijs der jeugd, het godsdienstig onderwijs van volwassenen, het onderwijs van dezelve in de natuurkunde, vooral natuurlijke historie; en dit alles niet alleen mondeling, maar ook in geschriften. Het tweede hoofdstuk handelt over het onderwijs voor meergeoefenden en eigenlijke geleerden. De schrijver dringt hier aan op de ontwikkeling der rede, te dikwijls in betrekking tot het verstand onderdrukt. Hij beklaagt zich over de onbepaalde beteekenis van het woord *natuur*, en zegt, dat het, vooral in onzen tijd, eene gewoonte geworden is, om de natuur te noemen, waar men eigenlijk den Schepper bedoelt. Wij kunnen hierin, mits men wèl onderscheide, zulk een groot kwaad niet zien, en gelooven niet, dat dit in onzen tijd meer gewoonte is dan vroeger. Wij herinneren ons in onzen grooten VONDEL eene plaats, waar hij de onderscheidene beteekenissen van het woord natuur eveneens opgeeft, als men die thans gewoon is aan te wenden. Wij kunnen thans die plaats niet na-

flaan. — Wat echter de verhandeling betreft, die wij voor ons hebben, wij erkennen, dat wij er onze verwachtingen in zagen te leur gefteld, en vinden het ftuk wat fchraal en oppervlakkig.

II. *Waarom fterven er menfchen aan geneeslijke kwalen?* Eene teedere vraag, door den fchrijver in vijf vertoogen, in zijnen hem eigenen luimigen trant, behandeld. De min gefchikte opleiding, minder aanhoudende ftudie en dikwijls min gelukkige aanleg der artfen, het ontijdig praktiferen van heelmeesters of, 't geen nog erger is, van apothekers, de flechte oppasfing der zieken, de lijders eindelijk zelve door wantrouwen en ongeduld, zijn er de fchuld van. — Voor jonge lieden, die zich op de beoefening der geneeskunde toeleggen, kunnen wij niet nalaten het volgende hier over te nemen: „Met een mondvol Latijn, en zonder eenige voorbereiding in de natuurkundige wetenfchappen, komen de jongelingen, voor de geneeskunde beftemd, op onze hoogefcholen. Het eerfte, wat zij doen, zoo zij ftuderen, is, zich met de beenderen en lijken gemeenzaam maken. Den tienden valt het niet in, dat de mensch flechts een gedeelte is van het groote rijk der natuur en onderworpen aan deszelfs wetten, en dat men tot het bijzonder onderzoek van den mensch niet naderen moet, zoo lang men in dat rijk een vreemdeling is, zoo lang men naauwelijks iets weet van de natuurlijke historie, natuur- of fcheikunde. Zij leeren die wetenfchappen te hooi en te gras, en wanneer dit zoo eens met hunnen tijd uitkomt en de ftudentenmode het wil. Zij maken er nog niet veel werk van. En waartoe zou dat ook dienen? De *optica* of de theorie der verbranding leert geene katarrhale koorts genezen. Wat is hier nu het gevolg van? Onbekend met de algemeene natuurkunde, ontmoeten zij in de natuurkunde van den mensch, of *phyfiologie*, telkens onoverkomelijke zwarigheden, en wordt hun de ziektekunde eene bloote optelling en verklaring van eenige halfgriekfche namen. Natuurlijk is hun de leer der geneesmiddelen, bij dat gebrek van voorbereidende ftudiën, een collegie van *Frans Baltes*, waaruit zij

niet veel meer wegdragen, dan een of ander geneesmiddel, waarmeê de Profesfor hoog liep, en een paar anderen, die in de mode en voor alles goed zijn, b. v. kina en kwik. Zoo ligt gewapend, vallen zij nu eindelijk op de eigenlijke geneeskunde aan; doch met welk een gevolg, laat zich ligt begrijpen. Zoo veel leeren zij, dat er eene menigte zieken zijn, en dat men alle zieken den pols voelt en de tong laat uitfteken." — Ziehier eene fchilderij, welke maar al te getrouw is; maar ziehier dan ook, wat een man uit de geneeskundige faculteit reeds vóór jaren dacht over eene thans in ernst opgeworpene vraag, of men de ftudenten in de geneeskunde ook ontflaan moest van de verpligting, om een voorbereidend examen in de wis- en natuurkundige wetenfchappen af te leggen, in plaats van liever met ernst bedacht te zijn, om dit examen ftrenger te maken, en meer in onmiddellijk verband met de geneeskundige ftudiën te brengen, zoodat het even veel fchande wierd voor een' ftudent in de medicijnen, hetzij hij de eerfte of wel de laatfte veronachtzaamde!

III. *Over de beoordeeling der afgeftorvenen.* Eene voorlezing. Dezelve handelt over den *aard*, de *heilzame gevolgen* en de *regtmatigheid* van zoodanig eene beoordeeling. Wij mogen ons niet vermeten, de geheimfte gedachten en wenfchen des harten voor de vierfchaar onzes verftands te roepen, maar ons oordeel moet fteeds tot de daden en woorden van afgeftorvenen bepaald blijven. Het oordeel behoort op goede gronden te fteunen; het moet voorzigtig, liefderijk en zachtmoedig zijn, en eerbied ademen voor de verhevene beftemming, welke de afgeftorvene als mensch met ons gemeen heeft. Hetzelve moet geen ander oogmerk hebben, dan om ons tot navolging van het goede op te wekken en tot vermijding van het kwade te waarfchuwen. Dan toch zal deze beoordeeling ons verftand opfcherpen, ons hart veredelen. Meer gefchikt voor den kring, waarin de Voorzienigheid ons plaatfte, zullen de voorbeelden der afgeftorvenen, waarmede wij leefden, ook al waren hunne namen op het groot tooneel der wereld onbekend, leerzamer en vrucht-

baarder voor ons zijn, dan de voorbeelden der groote mannen, die het geſchiedboek voor ons bewaard heeft. Zelve eens zoo beoordeeld te zullen worden, welk een invloed moet het vooruitzigt hiervan op ons hebben! Men zegge niet, dat de doode zich niet meer verdedigen kan: de doode moge zwijgen in het graf, zijne daden zullen ſpreken, en het regtmatig oordeel bekrachtigen, den laster doen verſtommen. Men zegge niet, dat de beſchouwing van het gedrag der levenden ons dezelfde voordeelen kan aanbieden: eerst als de dood het zegel heeft gedrukt op het leven, ligt dat leven, als een geheel, voor onze beſchouwing bloot; eerst dàn kunnen wij ons meer tegen alle partijdigheid beveiligen; eerst dàn ſchaden wij met ons oordeel het geluk van den beoordeelden en verbitteren wij zijn beſtaan niet meer. Zulk een oordeel ſtrookt daarenboven met onze verpligting, om ons hart te verbeteren en te veredelen. Zoo zullen wij dan de ſchimmen onzer dooden oproepen, om ons te helpen in het betrachten onzer pligten; zoo zullen wij tevens het nageſlacht eerbiedigen, wiens oordeel ook eens over ons en onze daden gaan zal.

IV. *De kunst om ziek te zijn.* Eene geestige ironie, welke wij dengenen ter lezing aanprijzen, die met de zucht, om door ongeſteldheid *interesſant* te zijn, gekweld gaan.

V. *In hoeverre kunnen wij uit de ſcheikundige ontleding der artſenijmiddelen een zeker beſluit opmaken tot derzelver geneeskracht.* De ſchrijver beweert, dat wij dit in ſommige gevallen zeker kunnen, wanneer namelijk een geneesmiddel werkt op de grovere ſtof. Magneſia tempert het zuur in en buiten het ligchaam. Wij verwachten van eene nog onbeproefde plant, waarin wij een zamentrekkend beginſel ontwaren, dezelfde of gelijke uitwerkſelen als van andere zamentrekkende geneesmiddelen. Doch een geneesmiddel kan ook op het levensbeginſel werken. Hier kan de ſcheikunde ons alleen leeren, of een of ander ligchaam beginſelen, welke wij *bij ondervinding* weten dat daarop werken, bevatte, of niet.

VI. *Over eenige oorzaken der gedurige verbastering der menschelijke maatschappij.* Deze zijn: eenzijdige beschaving van het individu, eenzijdige beschaving van de verschillende standen, overdrevene en ongeschikte verlichting, verwaarloozing der nationale beschaving en nationale welvaart, en slavernij.

VII. De *zenuwen*, VIII. het *hart*, IX. de *maag*, X. de *huid*. Deze vier korte vertoogjes bevatten wenken over deze onderwerpen uit een diaetetisch oogpunt. Het stukje over de maag bevat vele uitdrukkingen, welke letterlijk overeenkomen met de voorlezing over den invloed der maag op het volksgeluk, in het eerste Deel.

XI. *Over de vier trappen van beschaving van het menschelijk geslacht, uit de geschiedenis der volken kennelijk.* De vier trappen, waarover deze voorlezing handelt, ontleenen hunnen naam van het bedrijf, hetwelk dezelve kenschetst; het *jagersleven*, het *herdersleven*, de *landbouw*, en de *koophandel.* Wij kunnen het den schrijver volstrekt niet toestemmen, als hij zegt: „De Zanggodinnen verkiezen ten onregte het land; zij zijn opgekweekt in de steden; zij zijn de voedsterlingen des koophandels." — Voor dichtkundige genootschappen moge het waar zijn; maar het dichtvuur, dat den echten zanger aanblaast, heeft met koophandel niets gemeen. Hoe zou ook de dichtkunst zoo laat ontstaan zijn, daar zij overal is, waar de mensch een levendig gevoel van het schoone in zijnen boezem draagt!

XII. *Wenken.* Een vervolg, zoo men wil, op de *leefregels*, in denzelfden geest, maar voor de onderscheidene tijdperken des levens, echt menschkundig, en overal getuigende van den geest van waarnemen des waardigen schrijvers.

Eene voorlezing *over den slaap* (XIII) besluit de verzameling. Dezelve wordt hier voorgesteld als eene rust der zenuwen en spieren van het dierlijk leven, eene ontspanning, door voorafgegane inspanning veroorzaakt. Het komt ons niet voor, dat hier iets gezegd wordt hetgeen niet algemeen bekend is, en de wijze van voorstelling mist ook oorspronkelijkheid en houdt het belang weinig gaande.

Uit deze onpartijdige en getrouwe opgave kan de lezer nu zelf beoordeelen, of wij ons bedrogen, wanneer wij onder deze geschriften eenige wel meenden te kunnen missen; hoezeer wij aan het werk van heeler harte vele lezers, en aan de lessen van levenswijsheid vele beoefenaars toewenschen. Dan vooral zal men VOSMAER's aandenken op eene waardige wijze vereeren.

Verhandeling over de Wateren en Lucht der Stad Amsterdam en aangrenzende deelen van ons Vaderland, *door* G. J. MULDER, *Med. et Art. Pharm. Dr. enz. te Rotterdam. Te Amsterdam*, *bij* C. G. Sulpke. 1827. *In gr. 8vo.* 243 *Bl. f* 2-40.

Aan het prijzenswaardige oogmerk van den Heer MULDER, om zich met de natuurlijke gesteldheid van de Stad, in welke hij de Geneeskunde dacht uit te oefenen, bekend te maken, hebben wij eene Verhandeling te danken, welke genoegzaam doet zien, wat de Stad aan eenen Geneesheer verloren heeft, die hare belangen met zoo veel deelneming als kennis ter harte nam. Deze moesten zich met eene den Schrijver eigene scheikundige vaardigheid, met zijne grondige natuurkunde vereenigen, om het omslagtig onderzoek der wateren en luchtgesteldheid te ondernemen, hetgeen tot heden meer in het algemeen voorgesteld en gewenscht dan in de bijzonderheden bewerkt was, en dat men, nevens eene meer uitvoerige en minder eenzijdige behandeling der ziekten, als het nog ontbrekende gedeelte der anderzins voortreffelijke Plaatsbeschrijving van Dr. C. NIEUWENHUYS kan beschouwen. Het stuk echter van Dr. MULDER doet ons het onmogelijke zien, om, bij de tegenwoordige rassche vaart der wetenschap, een werk te leveren, dat zelfs voor een kort tijdsbestek voldoende is; want, naauwelijks zijne ontleding van het zeewater volbragt hebbende, werden wij reeds van elders met nieuwe ontdekkingen en eigenschap-

pen van het *Bromium* bekend gemaakt, en te bejammeren blijft het, dat MULDER, met deze ontdekkingen tijdens zijne bewerking vreemd, de veranderingen niet heeft kunnen nagaan, die deze merkwaardige ſtof in het *Zuiderzee*-water, in ons *IJ*- en gracht-water, bij de verſchillende vereenigingen en ontbindingen, waarſchijnlijk ondergaat, daar GMELIN zulks reeds als *Brommagnium* in het water der *Doode Zee* ontdekte. Overigens zijn deze verbindingen met zorg opgeſpoord en nagegaan, en hebben den Heere MULDER tot belangrijke beſpiegelingen aanleiding gegeven, in welke wij echter vreezen, dat hij ſoms te veel aan vooronderſtelling heeft toegegeven, hetgeen wij aan het oordeel van deskundigen ten toets geven, daar het ons plan niet zijn kan, in alle bijzonderheden te treden, en wij den Lezer alleen willen doen zien, wat hij in het werk zelve te wachten heeft.

Eerst geeft de Schrijver de veranderingen op, in den loop van den *Rijn*, en, ingevolge van dien, in het meer *Flevo* voorgevallen; welk meer, in *Zuiderzee* veranderd, ook aan het *IJ* eene verandéring van water en van omvang heeft doen ondergaan, waarom in de dertiende eeuw de dam in den *Amſtel* werd gelegd, welke de omliggende landen voor het zoute zeewater zou behoeden, en aan welken dam *Amſterdam* zijn' oorſprong verſchuldigd is. Belangrijk zijn dan de gronden, welke MULDER voor de opvolgende verandering in de wateren der ſtad opgeeft (bl. 11—15), die hij tweeledig onderſcheidt, in oorzaken, die van binnen uit de ſteeds toenemende bevolking, en opvulling der grachten, ontſtaan, en in die van buiten geboren worden door verminderden aanvoer van *Amſtel*-water, door de verhooging van *Zuiderzee* en *IJ*, gevuld met de aangevoerde klei en zand, en eindelijk door het hiervan afhangend verminderd rondvoeren langs de ſtadsgrachten; hetwelk alles afzonderlijk wordt nagegaan, door geſchiedkundige bewijzen geſtaafd, en duidelijk aantoont, dat het verſchil tusſchen den laagſten ſtand van *IJ* en *Amſtel*, en het verval hoe langer hoe geringer is ge-

worden. Vooral houdt hij zich bij de aanſlibbing van het *IJ* op, waarvan hij met regt de werktuigelijke oorzaak verdedigt, en de ſcheikundige nederploffing, die door vereeniging van zout en zoet water ontſtaan zou, verwerpt (bl. 38). Vervolgens ſpreekt hij over den veranderden ſtroom en de waterkeeringen in de ſtad, en gaat dan tot de eigenſchappen van het zeewater over, geeft de ſcheikundige ontbindingen van VOGEL, BOUILLON LAGRANGE en anderen op, en vergelijkt die met zijne ontleding van het water uit de *Noord-* en *Zuiderzee*, uit het *IJ* en uit de verſchillende ſtadsgrachten, waarin naar mate der meerdere onzuiverheid de koolſtofzure zouten toenemen, en het gezwaveld waterſtofgaz geboren wordt. Bij de verandering, welke het water door ingeworpen vuilnis en andere oorzaken ondergaat, veſtigt hij ook zijne aandacht op die beſtanddeelen, welke het uit den veengrond oploſt, ontbindt en opneemt; hiertoe zich bedienende van de ontleding, door BERGSMA en anderen opgegeven. Daar nu deze grootelijks verſchilt van de ontbindingen, in de laatſte tijden door PFAFF, THAER en DUMENIL opgegeven, welke zeker ook op verſchillende plaatſen verſchillend zullen uitvallen; daar men het over het zuur nog niet eens ſchijnt, dat SPRENGEL als *Humuszuur* opgeeft, en daar LAMPADIUS onlangs het *Iödezuur* in den turf ontdekte, is het jammer, dat de Schrijver ons geene nadere ontleding van den *Amſtellandſchen* veengrond heeft gegeven. Op bl. 80 krijgen wij eene verklaring over den ſtank der grachten, welke ontſtaan zou door het gezwaveld waterſtofgaz, dat uit het waterſtofgaz van het waterſtoffig koolgaz met de zwavel uit het zwavelzuur geboren wordt; welk zwavelzuur ontſtaan zou uit de ontbinding des zwavelzuren kalks en magneſia door middel van het koolſtofzuur, dat als voortbrengſel der rotting in het grachtwater vrij aanwezig is. Dewijl echter het koolſtofzuur geringere verwantſchap tot den kalk en magneſia heeft dan het zwavelzuur, en hierdoor uit zijne verbindingen wordt uitgedreven, kunnen wij deze verklaring even min aan-

nemen, als wij ons door de proef en het betoog op bl. 91 overtuigd houden, dat de vereeniging van zout en zoet water niet tot den ſtank zou bijdragen, al ware het ook alleen door den dood van inſekten en viſschen, welke het gevolg dezer vereeniging zijn moet. In eene ton, met ſchuit- en *IJ*-water gevuld, zullen deze zeker minder aanwezig zijn; ook is bij deze proef geene warmte bepaald, en, zoo de ton niet bedekt is geweest, kan de ſtank zich bij opvolging aan den dampkring hebben medegedeeld, zoodat de ontwikkeling voor den reuk onmerkbaar was. Heeft deze ſtank nu ſoms, gelijk de Schrijver zelf zegt, in den *Amſtel* plaats, dan moet dit aan de vermenging van zout en zoet water wel worden toegeſchreven, daar het eene verkeerde opgaaf is, dat de *Amſtel*-ſluis grachtwater aan den *Amſtel* mededeelt.

Om nu de nadeelen, door het ſtinkend water voor de gezondheid zoo wel als het genoegen der inwoneren te weeg gebragt, te verbeteren, dringt hij vooral op vermeerdering van ſtroom in de grachten aan, en geeft de verſchillende plannen, om ſtroom en versch water in de ſtad te brengen, breedvoerig op. Daar zij echter op vermeerdering van *Amſtel*- of *IJ*-water neêrkomen, en met de afdamming van het *IJ* in verband ſtaan, kunnen zij thans niet meer, dan met wijziging, in aanmerking komen.

Na eene geſchied- en oordeelkundige opgaaf der meeningen wegens het ontſtaan der bronnen in het algemeen, gaat de Schrijver op bl. 130 over tot den oorſprong van het wel- en putwater in *Amſterdam*, waarover hij belangrijke bijzonderheden en verſchillende ontledingen mededeelt, die hem zeezoutzure en zwavelzure ſoda nevens koolſtofzuren kalk en magneſia in verſchillende hoeveelheden opleverden; welk verſchil hij toont af te hangen van de wijze, op welke de wateren door zand of klei dringen en gezuiverd worden. Bij de beſchouwing van het regenwater ſpreekt hij eerst over de lucht, van welke dit water beſtanddeelen ontleent. Deze lucht nu wordt bezwangerd met de dampen, uit den waterachtigen veen-

grond opſtijgende. Deze zouden zoutzuur bevatten; want op bl. 177 zien wij, dat de ondervinding bevestigt, dat de zeezoutzure magneſia zich ligt door de warmte van haar zeezoutzuur ontdoet: hiertoe echter is eene veel hoogere warmte noodig dan de heetſte zomertemperatuur; ook hebben wij tot heden vruchteloos naar dit zuur in den *Amſterdamſchen* dampkring gezocht, en moeten aanmerken, dat de proeven deswege niet door den Hoogleeraar DRIESSEN zelven, maar, op zijn verzoek, door anderen zijn verrigt, gelijk uit de Disſertatiën van PAPING en VEEHOF blijkt; hoewel wij gaarne toeſtemmen, dat het aanzijn van zeezoutzuur in den dampkring, van zeezoutzure zouten in het regenwater afhankelijk kan zijn van wind, voorafgaande droogte en andere omſtandigheden, en deswege een herhaald en naauwkeurig onderzoek verdient.

Na nu nog de wijze, waarop de bevolking zelve en de hiermede gepaard gaande fabrijken, de kuilen, het begraven, de visch- en groenmarkten enz. de lucht bederven, te hebben opgegeven, gaat de Heer MULDER over tot de nadeelige beſtanddeelen, die bij het verzamelen in het water komen, en eindigt zijn werk met het ontſtaan en het nadeel van het loodwater, waarvan de oorzaak aan het reeds behandelde zeezoutzuur des dampkrings wordt toegeſchreven, terwijl alle middelen tot verbetering opgegeven en naauwkeurig beoordeeld worden.

Dit is de inhoud dezer belangrijke Verhandeling, welker lezing wij niet alleen onzen Land- en Stadgenooten aanraden, wegens de voorbehoedmiddelen, in dezelve tot behoud der gezondheid vervat, maar als de overweging onzer vaderlandſche Geleerden overwaardig, zoo wegens de ophelderingen, welke zij omtrent vele zaken geeft, als wegens de gapingen, welke zij heeft moeten overlaten, en waarvan de Schrijver zeker vele zou aangevuld hebben, indien een langer verblijf zijne oplettendheid op meerdere zaken bepaald had. Daar hij deze nu ongetwijfeld aan zijn tegenwoordig verblijf zal beſteden, hopen wij, dat zijne menigvuldige bezigheden hem niet zullen

beletten, zijne bevindingen deswege mede te deelen. Zeker zou hij door eene natuurkundige vergelijking van twee zoo gewigtige Steden beider inwoners zeer verpligten.

Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden, *door* J. P. VAN CAPPELLE. *Te Haarlem*, *bij* V. Loosjes. 1827. *In gr.* 8*vo.* 424 *Bl. f* 3-90.

Geschiedenis der Nederlanden, *van de vroegste tijden tot op heden*, *nopens het Zuiderdeel des Rijks even volledig*, *als ten opzigte van deszelfs Noorderdeel*, *onpartijdig*, *en veelal uit de bronnen*, *door* G. BRUINING. *Iste Deel. Met* 3 *Tabellen. Te Amsterdam*, *bij* S. de Grebber. 1825. *In gr.* 8*vo.* 316 *Bl. f* 3-:

Sedert dat de herleving van ons volksbestaan ons nieuwe belangstelling heeft ingeboezemd in het Vaderland, dat wij verloren waanden, en als door een wonder herkregen hebben, is ook de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis met vernieuwden ijver hervat. Er zijn daaromtrent verscheidene werken in het licht gekomen, van *tweederlei* aard: *of* kortbegrippen, waarbij men dan ook wel inzonderheid de Geschiedenis invlocht der zoo lang van ons gescheidene, thans met het voormalige Gemeenebest tot één Rijk hereenigde Zuider-gewesten; *of* bijdragen ter ontwikkeling van bijzondere gebeurtenissen, gebruiken, zeden, enz. ter kenschetsing van merkwaardige personen, hunner karakters en bedrijven; alles, voor een goed deel, uit voorheen min toegankelijke echte stukken en staatspapieren geput. Tot *deze* soort behoort het eerste, tot *gene* het tweede der aangekondigde geschriften. Men kan niet ontkennen, dat beide soorten van werken hunne bijzondere nuttigheid hebben, maar van eenen verschillenden aard en voor onderscheidene klassen van lezers. Het kortbegrip is meer voor hen, die zich nog een algemeen denkbeeld van de Vaderlandsche Geschiedenis moeten vormen; het moet dus mindere oefening en kunde vooronderstel-

len, dan de (thans in *Duitschland* veelal zoo genoemde) *Monographie*, die, voor meer bedrevenen en reeds in het algemeene der Gefchiedenis ingewijden gefchreven, enkele punten opheldert en ontwikkelt. Wij verwachten *hier* altijd iets nieuws; zoo al geene nieuwe daadzaken, dan toch voor 't minst nieuwe oogpunten, ter befchouwing der daden. *Grondigheid* en *naauwkeurigheid* zijn hier de hoofdvereischten; gelijk de laatfte, met bijzondere *duidelijkheid*, voor het kortbegrip volftrekt onmisbaar zijn. Misfchien kan het onderzoek, kunnen de nafporingen der *Monographie* van dien aard zijn, dat een fraaije en bevallige historifche ftijl daaronder lijden moet; en, wanneer in eene van de beide genoemde foorten van gefchiedkundige gefchriften eenig gemis van aangename en boeijende voordragt, ja zelfs van helderheid van ftijl, te verfchoonen is, zou het hier zijn, waar voor geoefenden en deskundigen gefchreven wordt, meer dan in het kortbegrip, dat voor leerlingen dienen moet, die men vooral door geenen duisteren of zelfs ftroeven ftijl moet affchrikken.

Wanneer men, na het leggen dezer gronden, de beide voor ons liggende werken inziet, zoo ftaat men verwonderd, juist in het *kortbegrip* zulk een' onaangenamen, bijkans onleesbaren ftijl — in de *bijdragen* niet alleen de duidelijkfte, helderfte, maar ook de bevalligfte, keurigfte voordragt te vinden. Maar deze bevreemding houdt op, zoodra men het oog flaat op de namen der Schrijvers. De Heer BRUINING, wiens wezenlijke geleerdheid in meer dan één vak, vooral Taalkunde, Aardrijks- en Gefchiedkennis, wij geenszins willen betwisten, heeft het ongeluk, zijne opeengeftapelde bouwftoffen niet behoorlijk tot een *fymmetrisch* geheel, gefchikt tot een behoorlijk overzigt, te kunnen bewerken. Wij hebben daarvan in meer dan één *Fransch*, *Latijnsch* en *Nederduitsch* gefchrift de blijkbaarfte proeven ontvangen, welke wij, daar de herinnering van derzelver titels gedeeltelijk minder aangenaam is voor het vaderlandfche gevoel, terwijl andere van minder belang zijn, niet zullen opnoemen. VAN CAPPELLE, daarentegen, hoezeer in vroegeren

tijd meer bepaaldelijk aan wiskundige ſtudiën en oude litteratuur toegewijd, ſchrijft eenen *Nederlandſchen* ſtijl, dien men, zonder overdrijving, om deszelfs ongemeene helderheid, natuurlijke en onopgeſmukte bevalligheid, en, waar het pas geeft, nadruk en kracht, *klasſiek* noemen mag. De ſchijnbaar voor eene bevallige voordragt minst vatbare onderwerpen worden onder zijne handen voor ons belangrijk en boeijen onze aandacht. De Hoogleeraar heeft hiervan in zijne vroegere *Bijdragen tot de Geſchiedenis der Natuurkunde bij de Ouden*, en *tot de Geſchiedenis der Wetenſchappen en Letteren in Nederland*, reeds voldingende bewijzen gegeven; en niet minder aangenaam is ons het tegenwoordige werk, hetwelk, grootſtendeels ten minſte, bij uitſluiting over de *Vaderlandſche Geſchiedenis* handelt. Zelfs zijn de ſtukken, *over de Kaart van* PEUTINGER, en *over den invloed der vooroordeelen bij de beoefening der Geſchiedenis*, aan dat onderwerp gansch niet vreemd.

Het grootſte ſtuk uit dit boekdeel, hetwelk met de bijlagen genoegzaam de helft van hetzelve beſlaat, is een uitvoerig verſlag van het leven en de verdienſten des beroemden Staatsmans ALBERT of ELBERTUS LEONINUS (DE LEEUW). In de keurige inleiding (merkwaardig als ſtuk van welſprekendheid) beklaagt zich de Schrijver over de onregtvaardigheid niet alleen van tijdgenooten, maar ook der nakomelingſchap, die zoo dikwijls waardige mannen, weldoeners en ſieraden van hunne Eeuw, zoo niet in vergetelheid laat wegzinken, dan toch naar mate hunner verdienſten eene veel te geringe plaats aanwijst in den tempel des roems. Hiertoe behoorde, volgens hem, ook LEONINUS. Wij leeren dezen Regtsgeleerde en Staatsman hier kennen, onder anderen in zijn gedrag te *Leuven*, (uit een zeldzaam boekje van zijnen ambtgenoot GEMMA) toen deze ſtad door het leger van WILLEM I in 1572 bedreigd werd. LEONINUS ſchijnt toen nog ſterk het *Roomſche* geloof en 's Konings of liever de *Spaanſche* zaak toegedaan geweest te zijn; althans hij putte al zijne welſprekendheid uit, om den

Prins en deszelfs leger van die Akademieſtad te verwijderen. Wij willen niet ontveinzen, dat ons het verhaal van den zeer *Spaanschgezinden* GEMMA meer of min onwaarſchijnlijk voorkomt, wanneer hij den Prins tot de Afgevaardigden der Hoogeſchool, wier voorregten ALVA door het opligten van 's Prinſen Zoon op het onwaardigst verkracht had, terwijl zij dagelijks van de hemeltergendſte gruwelen getuigen waren, en wisten, dat het zwaard, volgens een vonnis der Inquiſitie, elken *Nederlander* over het hoofd hing, — wanneer hij hem tot deze Afgevaardigden, tot vaderlandſche Regtsgeleerden, laat zeggen: *ſibi pugnandi causſas legitimas esſe, quas pauci intelligant.* (*) Als de Prins gedacht had, dat het menſchelijk gevoel zoo in de borst der *Nederlanderen* was uitgeſtorven, zou hij niet over de *Maas* gegaan zijn. Neen! hoogstwaarſchijnlijk heeft niet de Prins dit gezegd, maar GEMMA het, op zijne wijze en in den ſmaak der Ouden, verzierd. Van dien zelfden ſtempel zal ook wel de fraaije *locus communis* zijn, waarin LEONINUS ORANJE zou hebben willen doen gevoelen, *dat zulk een gewapend bezoek het middel niet was, om bij Zijne Majesteit genade te erlangen, maar gematigdheid en lijdzaamheid, zoo lang het God beliefde; dat niemand zoo zeer door anderen als door zichzelven benadeeld werd; dat de overwinning op zichzelven het ſchoonst was, en het heil van éénen niet ten prijze des ondergangs van zoo velen moest worden gekocht*, enz. enz. Alles waar en goed; maar zou het menschkundig geweest zijn, zoo iets *hier* aan te voeren? Moest ORANJE, die eigenlijk niet voor zich, maar voor zijne vertrapte medeburgers en geloofsgenooten optrok, dezen nu, die in verwachting zijner hulp reeds waren opgeſtaan, benevens zijn' te *Bergen* belegerden broeder, in den ſteek laten, om in lijdzaamheid de genade Zijner Majesteit, FILIPS DEN II, af te wachten? Zoo LEONINUS deze rede waarlijk mogt gehouden hebben, vinden wij dezelve zoo veel lof of eerbied niet waardig als onze Schrijver, maar voor 't minst ontijdig en zonderling.

Vervolgens ontmoeten wij LEONINUS, als onderhandelaar van de *Spaanſche* zijde te *Breda*, doch vooral na den *Gentſchen* vrede tot de Staatspartij overgegaan, ongemeen werkzaam in ontelbaar vele onderhandelingen, waarmede men hem bijkans overlaadde. Dezelve worden hier niet alleen uit de

(*) *Dat hij wettige redenen tot ſtrijden had, die echter weinigen begrepen.*

gewone bronnen geput, maar ook uit de nog onuitgegeven *Resolutiën der Staten - Generaal*, (den Hoogleeraar door den als Geleerde en vaderlandsche Geschiedschrijver, zoo gunstig bekenden Archivarius DE JONGE medegedeeld.) 's Mans staatkundige en godsdienstige geloofsbelijdenissen worden vervolgens vermeld. De eerstgemelde was: *altijd in Staatsgeschillen de zwakste en gevaarlijkste partij te kiezen.* (De Schrijver merkt te regt aan, dat LEONINUS dit stelsel waarschijnlijk in 1572 nog niet toegedaan was.) Zijn godgeleerd gevoelen kwam hierop neder: *eene eenvoudige Godsdienst te omhelzen; hetgeen de menschelijke bevatting overtrof, aan God en zijne Engelen over te laten, en de Godheid meer te eeren, dan te willen bepalen.* ALDEGONDE berispte hem deswege over gebrek aan *stellige* Godsdienstbegrippen. Dit, en veel meer belangrijks nog, vindt men in de *aanteekeningen* achter de levensschets van LEONINUS; terwijl eenige meer uitvoerige stukken, zoo als eene Redevoering in de Vergadering der Staten - Generaal te *Antwerpen* in 1579 (in het *Latijn*), zijne Aanspraak aan LEICESTER, bij deszelfs komst in de *Nederlanden* (in het *Fransch*), Procesfen - verbaal wegens de Gezantschappen naar *Engeland*, Brieven aan de Staten daarover, enz. in *bijlagen* worden medegedeeld.

ANTONIS VAN STRALEN is de tweede Vaderlander der 17de Eeuw, met wiens lotgevallen, doch vooral zijn einde, (als martelaar van Staat onder ALVA) wij bekend gemaakt worden. Als voorstander der verdraagzaamheid, der vereeniging van Hervormden en Lutherschen tegen den gemeenen vijand (*de alleen zaligmakende Kerk*), en als vriend en bevorderaar van nuttige werkzaamheden der Rederijkers, is hij vooral merkwaardig. Zijn vonnis is de hoofdbron, waaruit wij zijn bedrijf leeren kennen. — De *Raad der Beroerten*, of *Bloedraad*, wordt voorts beschouwd in zijnen *oorsprong*, en het *regt*, hetwelk de oprigter had, om denzelven te grondvesten, in de *uitgestrektheid zijner magt*, zijne *instructie*, *regtspleging*, en verschillende *namen*. FILIPS heeft hem niet onmiddellijk opgerigt, maar ALVA, volgens geheime volmagt, hem door den Koning verleend. Volgens VAN METEREN was hij ook boven alle Privilegiën verheven, en bevoegd, die op te eischen en te onderzoeken. De Professor roept hiertegen wel het gezag van den Heer J. D. MEIJER in; maar dit kan tegen den tijdgenoot VAN METEREN niet halen, en daarenboven worden bij Art. 5 der grondartikelen van be-

ıg, waarover de Raad mogt vonnis vellen, ook op- *allen, die maintineerden ofte voor goed hielden, dat 'staten van de Nederlanden niet vervallen souden zijn haer oude Liberteyten, Rechten en Privilegiën, ende omme den Coningh die voortaen magh tractéren nae ;yt... en den Coningh ontslagen van alle eeden, be- oefeggingen, pardoenen*, enz. Eindelijk kon wel in ;ijden en in twijfelachtige gevallen misschien, volgens , de Hooge Raad te *Mechelen* kennis nemen van, :zoek doen naar de handvesten en privilegiën; doch *raad* mogt stellig, zoo het reeds misdaad was, aan gheid der voorregten te *twijfelen*, wel onderzoeken, arvan bij voorraad nog blijven konden en welke niet, alles volgens den Codex der tirannij onder FILIPS , door Prof. VAN CAPPELLE in dit geval te veel ıuldigd, althans met te veel verschooning behandeld. kleine bijdrage ter nadere kennis van SIMON STE- t een handschrift over de *Diplomatie* (*Gesanterye*), : MSS. van SYPESTEYN gevonden; eene geschie- r meer geroemde dan algemeen bekende Kaart van 'GER, worden door een opstel *over* HOOFT *en* ER, *als Geschiedschrijvers*, gevolgd. Het is een denkbeeld, deze twee groote en te regt beroemde zoo verschillend in aanleg, in vorming, in leeftijd kring, met elkander te vergelijken, in zoo verre zij loel werkzaam waren, — de beschrijving des *Neder-* vrijheidsoorlogs. Doch het bevreemdt ons, dat de Schrijver niet heeft doen opmerken, dat *beiden* de lzaam vereenigde gaven van Dichter en Geschied- tevens bezaten; iets, waarvan hunne gewrochten de onmiskenbaarste sporen dragen; en dat SCHIL- ı werk niet verder gebragt heeft dan tot de eigenlij- rsting des oorlogs in 1568; zoodat men hier een voorportaal, maar toch slechts een portaal, met een praalgebouw (althans tot op zekere hoogte voltooid) :, hetwelk men wel in aanmerking nemen moet.

Redevoeringen, in het *Instituut* gehouden, besluiten , de eene *over den invloed der vooroordeelen bij de* ; *der Geschiedenis*, de andere *over de Vaderlandsliefde* ›*uderen*, beide voortreffelijk, de eerste vol belangrijke voor den Geschiedonderzoeker en Geschiedschrijver, 'e een hartverheffend tafereel behelzende van den al-

gemeenen, naauwen band, waarmede belangstelling in een oord, aan de golven ontwoekerd, aan de tirannij des vreemdelings door bovenmenschelijke dapperheid ontrukt, en door die zelfde golven, thans als bondgenoot ingeroepen, verdedigd, de harten tot liefde van dat land zamensnoerde, in weerwil der beletselen, die de handelgeest door toevloed van vreemdelingen, de stedelijke en *provinciale* geest door beperking der vaderlandsliefde tot plaatselijken naijver daartegen in den weg stelden. Wij kunnen ons niet onthouden, een gedeelte van deze heerlijke schilderij, tot eene proeve van den stijl, mede te deelen: „Verbeeldt u, M. T., den *Nederlander*, worstelende „met de woede der Elementen, dikwijls in oogenschijnlijk „gevaar, maar altijd de overhand behoudende, om een land, „onbewoonbaar door zijne ligging, te vormen tot een der „bloeijendste en zegenrijkste oorden van den geheelen aard- „bol. Verbeeldt u hem, als stichter van een Gemeene- „best, achtbaar naar buiten, gelukkig van binnen, zijn „naam met onderscheiding genoemd, zijn invloed ontzien, „zijne magt gevreesd, zijne hulp ingeroepen. Zoo ziet gij, „met de opvolging der geslachten, de liefde tot het Vader- „land zich dieper en dieper wortelen in de gemoederen, „naar gelange ieder het meest tot de algemeene grootheid „heeft toegebragt. Die liefde mogt in wankeling geraken, „zij kon niet worden uitgeroeid, omdat zij hare vastheid „ontleende van de aangeboren neiging der menschelijke na- „tuur, met de innigste verknochtheid te beminnen, hetgeen „met de meeste moeite is verkregen geworden. Zoo gloorde „in aller boezem eene vonk, vatbaar om in helderen gloed „te worden aangeblazen. In gewone tijden strekte zij tot „eene weldadige warmte, die een hooger leven deed gevoe- „len. Wanneer treffende voorvallen de ziel schokten, zag „men haar in lichtelaaije vlam uitbarsten, om de uiterste „vermogens te ontwikkelen. Het Opperwezen zorgde, dat „die gezegende vonk nimmer werd uitgebluscht. Scheen zij „te verflaauwen, spoedig werd zij met vernieuwde kracht „opgewekt. Te weten, onder Zijne leiding werden de Vor- „sten van ORANJE bestemd, de liefde tot land en vrijheid „in naauw verband te brengen met den ijver voor hun „doorluchtig geslacht, en zóó eene geestdrift te scheppen, „die, van wege hare duurzaamheid en gestadige opwinding, „te regt verwonderlijk mag genoemd worden."

Wanneer wij ons van het werk van VAN CAPPELLE tot

t van BRUINING wenden, is het of wij uit een' bekoorken lusthof, waar de kunst de natuur is te hulp gekomen, ıar alles, zonder ſtijven opſchik, bevallig geſchakeerd is en ;ewisſeld, en ons door verſchillend gegroepeerde partijen rast, in eene wildernis treden, die wel rijk is aan plantengroei, ar geene vernuftige ſchikking, geene afwisſeling door de ıd eens Meesters verraadt, waar de voet elk oogenblik door truid en ſtruikgewas wordt belemmerd. Er is veel, zeer :l *voorraad* voor de Geſchiedenis, eene ongewone belezend in dit eerſte Deel (loopende tot de laatſte jaren van EDERIK HENDRIK); maar het is *te* vol, *te* zeer ineenrongen. BRUINING heeft getracht, zoo veel van ge.rde zaken te verhalen als mogelijk was; maar hij verſtaat kunst niet, daaruit *het belangrijkſte en wetenswaardigſte verkiezen.* Gedeeltelijk is dit het gevolg van het ſtelſel Schrijvers, in zijne Voorrede aangeſtipt, „om *geene wijs-eerige beſpiegelingen* te leveren van zulk eene hooge vlugt, ls waarmede men heden ten dage zoo vele geſchiedkunige leerboeken opſchikt; beſpiegelingen, die, zoo haast de waarheid haar beſchijnt, te dikwijls in het lot van ICAtus deelen, en, van welk een gehalte zij ook mogen zijn, teeds onder haren eigen' naam, en nimmer onder dien van *Geſchiedenis*, behoorden te worden uitgevent." Onder dezen m van *wijsgeerige beſpiegelingen* ſchijnt de Schrijver dan : alle onderzoek naar de oorzaken, gevolgen en zameng der gebeurtenisſen, ja zelfs naar zeden, gebruiken, verdelijke en letterkundige beſchaving eens Volks, te hebben ſtaan; want niets daarvan komt althans in dit eerſte Deel r, waarin men alle namen der Hertogen en Graven der vinciën, der Bisſchoppen van *Utrecht* en *Luik* vindt, waarnen zeer veel en tot vermoeijens toe van kleine oorlogen veeten der Middeleeuwen leest, en, wat de plaatsbeſchrijr betreft, menige nuttige opheldering (doch ook gewaaggisſing, met gezag ter neêrgeſteld) vindt, maar geene ontkeling b. v. van den onderlingen afkeer der *Spanjaarden Nederlanders*, van de oorzaken des opſtands in de zesde Eeuw, om nu niet van mindere zaken te ſpreken. waar is, hetgeen VAN CAPPELLE hieromtrent zegt 382): „Men mist verre het ſpoor, zoo men geoft, dat aan het vereischte van onpartijdigheid voldaan ordt door eene bloote zamenhangende opgave der gebeurnisſen, zonder een' blik te wagen aan de raderen en drijf-

„ veren, die den gang derzelve in beweging gebragt en ge„houden hebben. Het is mogelijk, dat aldus belangrijke bij„zonderheden te voorschijn komen; maar hij, die zich met „regt den naam van Geschiedschrijver toeëigent, streeft naar „eenen hoogeren roem, dan die door een goed en naauw„keurig verhaal wordt verworven. Hij ontwikkelt zijne oor„spronkelijke gewaarwordingen, zoo als die in zijnen geest, „bij de overpeinzing van ieder afzonderlijk voorval, en het „algemeen overzigt van alle te zamen, zijn opgekomen." Gewigtige woorden in den mond van een' man, wiens schroomvallige onpartijdigheid, zelfs ten aanzien onzer *Spaansche* verdrukkers, zoo groot is.

Zelfs op de orde der verdeeling, door BRUINING gevolgd, zou veel zijn aan te merken. Die der twee eerste Hoofdstukken: *onder de Romeinen — onder Franken, Vriezen en Noormannen*, is natuurlijk; maar is dit wel het geval met de volgende: 3) Onder de *Duitschers*, tot den dood van Graaf DIRK V; 4) tot aan het jaar 1140; 5) tot 1244; 6) tot 1313; 7) tot 1385; 8) tot 1481? Wij vragen zulks gerustelijk aan elken kenner der Geschiedenis; en de Lezer wordt, bij het einde van het eene of het begin des anderen Hoofdstuks, volstrekt geen rustpunt gewaar. De Schrijver geeft zelfs geen zweem van eenig overzigt van het verhandelde, maar gaat in éénen adem door met het verhaal der kleine onderlinge twisten, die buitendien reeds moeijelijk zijn uiteen te houden, maar het door deze manier nog veel meer worden. De laatste Hoofdstukken zijn weder natuurlijker afgescheiden: 9) *tot aan den afstand van Keizer* KAREL V; (doch ook hier geen woord van den toenmaligen ongemeenen bloei der *Nederlanden*, waarvan HOOFT en SCHILLER, gelijk VAN CAPPELLE uit beider overeenkomende plaatsen doet zien, zulk een bekoorlijk tafereel ophangen); 10) *tot dat men* FILIPS DEN II *afzwoer*; 11) *tot aan de Kerkelijke onlusten in de Vereenigde Provinciën gedurende het twaalfjarig Bestand*. Doch waarom het twaalfde en laatste Hoofdstuk van dit Deel niet tot den *Munsterschen* Vrede, of althans tot den dood van FREDERIK HENDRIK, gebragt, in plaats van *tot aan de opkomst van nieuwe staatkundige gevoelens in de laatste levensjaren van Prins* FREDERIK HENDRIK? De *opkomst van gevoelens* is toch een zonderling *chronologisch* tijdstip.

Wij gaan over, om nog eenige misslagen, of althans te beslissend voorgedragene stellingen, op te merken, die wij in

dit Deel meenen te hebben gevonden. Dat *Arenacum*, *Vada*, *Grinnes*, *Arnhem*, *Wageningen* en *Rhenen* zijn zouden, is zoo *ongetwijfeld* niet, als hier (bl. 7) beweerd wordt; het tegendeel is zelfs waarſchijnlijker, gelijk ieder Oudheidkundige weet. Wij zijn het meer met VAN CAPPELLE (bl. 333) eens, die *Lugdunum Batavorum* op de plaats van het tegenwoordige *Leyden*, dan met BRUINING, die het tegenover *Valkenburg* zoekt (bl. 13.) Dat PIPIJN en de andere *Frankiſche* Koningen *oppermagtig*, d. i. *onbepaald*, zouden hebben geregeerd, en de jaarlijkſche bijeenkomst op het *Maartveld* (naderhand *Meiveld*) ſlechts hebbe gediend, om hem leenmanshulde en geſchenken te brengen, en ver was van als eene eigenlijke inzage op zijn bewind te kunnen aangemerkt worden, is hier maar zoo ſtout weg ter neder gezet (bl. 35), ſchoon de grootſte en kundigſte Schrijvers volkomen het tegengeſtelde beweren. Meer andere aanmerkingen houden wij terug, daar wij den ſchijn van vitlust willen vermijden, en onnaauwkeurigheid anders ook het gebrek van BRUINING geheel niet is. Wij kunnen echter niet voorbij, onze verwondering te kennen te geven, dat hij zoo geheel vreemd aan alle deelneming omtrent goede of ſlechte bedrijven, omtrent alle groote vaderlandſche daden ſchijnt te zijn, dat hij van de groote wreedheden der *wilde Geuzen* en de verregaande ſchenddaden van LUMEY gewaagt, en geen woord zegt van de wreedheden van ALVA, anders dan dat hij EGMOND, HOORN en vele andere voorname *Nederlanders* deed *onthalzen*; dus niemand ophangen, blakeren, verbranden; terwijl de boomen aan de groote wegen, volgens HOOFT, gerist waren van lijken? Als dit onzijdigheid is!...

Wij meenden ook een proefje van ſtijl te geven, en hadden daartoe bl. 172 reg. 10—29 uitgekozen; doch wij verſchoonen daarvan den Lezer.

Eerstdaags zullen wij van het tweede Deel verſlag doen.

De Slag van Navarino, of de Renegaat. Naar het Fransch van H. G. MOKE. *Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. 1828. *In gr. 8vo.* 183 *Bl. f* 1-80.

De Val van Misſolonghi, door A. VAN TROMLITZ. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1828. *In gr. 8vo.* 193 *Bl. f* 1-80.

Deze beide kleine Romans, welke zich aan korteling voor-

gevallene en algemeen bekende gebeurtenisſen van den Vrijheidsoorlog der Hellenen vastknoopen, en, volgens de nieuwere manier, waarheid en verdichting, nu eens in meerdere, dan weder in mindere mate, zamenmengen, zullen, op de aanbeveling hunner titels alleen, zeker eene menigte lezers vinden. Jong en oud, vrouwen en mannen, ongeletterden en geleerden, alles ſtelt belang in het lot der ongelukkige, maar moedige geloofsbroeders; hunne zaak is in bijna aller oog de zaak geworden des Christendoms en der beſchaving tegen wangeloof en barbaarschheid, en dus moeten Romantiſche verhalen, welke hun lijden en hunne worſteling met levendige kleuren ſchilderen, algemeenen opgang maken. Wij twijfelen dan ook geenszins, of dit zal in het bijzonder het geval zijn met het werkje van onzen jeugdigen zuidelijken landgenoot, die met zijnen Roman *de Watergeuzen* (*les Gueux de Mer*) op eene zoo veelbelovende wijze zijne letterkundige loopbaan geopend heeft, en den aanvankelijk verkregenen roem bewaart en verhoogt door dezen *Renegaat*. Eene rijke verbeeldingskracht, eene getrouwe natuur- en zedeſchildering vereenigt hij met eenen krachtigen en ſierlijken ſtijl, welke naar de eerſte modellen der Franſche letterkunde gevormd is, en dien men ook nog in de vertolking wedervindt; de handeling is levendig; de geſprekken zijn karaktermatig en treffend, en de hoofdperſoon, *Hasſan*, de afvallige Franschman, is geſchilderd, en tot den einde toe volgehouden, op eene wijze, die WALTER SCOTT waardig zoude zijn. Verheven en vreesſelijk is het tafereel van den moorddadigen zeeſlag, en dezelve zet de kroon op het geheel. Er zouden misſchien eenige aanmerkingen te maken zijn op ſommige kleine onwaarſchijnlijkheden in den gang der geſchiedenis, en op het karakter van *Cleone*, dat ons ſoms eenigzins onnatuurlijk en tegenſtrijdig voorkomt; maar men vergeeft deze kleine vlekjes gaarne aan den jeugdigen Schrijver, die het eerſte vuur der geestdrift niet wilde laten verkoelen, en zijn werk in eenen zoo korten tijd voleindigde, dat er tusſchen de tijding des zeeſlags en de uitgave van zijne Romantiſche ſchildering naauwelijks drie weken verliepen. Doch in het vervolg haaste hij zich minder; zijn talent is te ſchoon, dan dat hij het zoude bederven; het Vaderland verwacht in hem eenen Belgiſchen WALTER SCOTT.

De groote verdienſten van onzen landgenoot kan men niet beter leeren erkennen, dan door, gelijk Recenſent gedaan heeft,

rstond na zijn werk dat van TROMLITZ in handen te ne-
:n. Schoon zulks op titelblad noch in voorrede is uitge-
akt, is deze Roman zeker niet van inlandschen oorsprong,
iar uit het Hoogduitsch overgebragt; en wij herkennen dan
)k overal den gewonen, vastftaanden trant van de middel-
atige Romanschrijvers dier natie. Meer woorden dan denk-
elden; gebrek aan getrouwe en grootsche karakterschilde-
ig, door eene opeenstapeling van onwaarschijnlijke gebeur-
nissen zoo veel mogelijk verglimpt; een waterachtige, met
voegelijke naamwoordjes van allerlei aard overladen stijl,
alledaagschheid in de tweespraken, in plaats van die tref-
ide lichtvonken, welke wij bij MOKE dikwijls aantroffen.
ch bij alle deze gebreken verheft zich dit boekje, door
gelukkige keuze der stof, en door de getrouwe overne-
ig van een aantal geschiedkundige bijzonderheden, welke
het beleg van Missolonghi plaats grepen, verre boven zoo
e andere, met welke onze Leesgezelschappen en Leesbi-
otheken overstroomd worden, en zal gewis door velen met
oegen en belangstelling, om der Grieken en Missolonghi's
le, gelezen worden.

TULLII CICERONIS *Orationes sex.* In usum juventutis
edidit, notisque instruxit HENRICUS WEYTINGH. Hag.
Com. apud *Vid. J. Allart.* 1827. 8vo. pp. VII, 360. *f* 3 - 75.

De Heer WEYTINGH, Doctor in de Letteren en Rector
Latijnsche Scholen te *Kampen*, zag, dat de uitgaven van
STERHOF, ZURCK en NODELL, bevattende eenige
gelezene redevoeringen van CICERO, vele gebreken had-
i. Dit spoorde hem aan, om, op verzoek van de Wedu-
ALLART, zich met de zorg eener nieuwe dergelijke uit-
'e te belasten. Hij koos daartoe zes redevoeringen, wel-
, naar zijn oordeel, in sierlijkheid van taal en gewigt van
en, boven de andere redevoeringen uitmunten. Hij volgt
i tekst van ERNESTI, en voegt er aanteekeningen bij,
de plaatsen, welke voor jonge lieden eenige moeijelijk-
l hebben, toe te lichten. Hier en daar vertaalt hij een
ander gezegde in het Hollandsch, en heldert het overige
uit de Rhetorica, Geschiedenis en Oudheidkunde, gebrui-
de daartoe de aanmerkingen van MANUTIUS, GRÆVIUS
ERNESTI.

Iets nieuws, hetwelk geschikt is om de wetenschap te verrijken, verwachte men dus in deze uitgave niet. En dat konde ook het oogmerk van WEYTINGH niet zijn. De vraag rees, bij het doorbladeren dier aanteekeningen, dikwijls bij ons op, of WEYTINGH niet te veel verklaard, en te weinig voor het nadenken en de eigene studie der jongelieden overgelaten had. De Heer WEYTINGH heeft ook enkele kritische aanteekeningen gegeven; daar, waar het volstrekt noodig was, de gissingen van anderen gestaafd, weêrlegd, of de zijne gegeven. Die weinige aanteekeningen komen ons niet onbelangrijk voor, en geven wel stoffe tot verder nadenken. Zoo leest hij, bl. 136, in eene der redevoeringen tegen VERRES: *Quo cruciatu sit affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cum esset vinctus nudus in aëre, in imbri, in frigore.* Gewoonlijk staat er *in aere*, alwaar wij *aere* zouden behouden. Dat het *in aëre* geschiedde, sprak van zelf, daar boven gezegd was: *statuae Marcellorum sunt in foro medio.* En het denkbeeld, om naakt aan een koperen standbeeld gebonden te worden, is zoo huiveringwekkend, dat er niets boven gaat. *Æs*, voor *statua aenea*, is duidelijk te begrijpen, hier zelfs krachtiger, en kan door vele voorbeelden bevestigd worden.

De zes redevoeringen, door den Heer WEYTINGH gekozen, zijn die voor ROSCIUS AMERINUS, tegen VERRES, Actio II, Lib. IV, tegen SERVIL. RULLUS uit de *Leges Agrariae*, voor P. SYLLA, de redevoering, na zijne terugkomst in den Raad uitgesproken, en die voor C. BALBUS.

De kleine Pligten, eene oorspronkelijke zedelijke voorstelling in Brieven, uit het begin der negentiende Eeuw. IIIde en IVde Deel. Te Amsterdam, bij P. den Hengst en Zoon. 1827. *In gr. 8vo. Te zamen 636 Bl. f* 5-80.

Hetgeen wij (*Letteroeff.* 1824, bl. 459) tot lof van dit oorspronkelijk, nuttig en onderhoudend geschrift gezegd hebben, behoeven wij wel niet te herhalen; het publiek heeft ten voordeele van het werk reeds genoegzaam beslist. Daarom heeft dan ook de Dame, aan welke wij dit lieve verhaal te danken hebben, de gegevene hoop nu vervuld, en hare *Emilia* in andere betrekkingen en in meer gevorderden ouderdom doen optreden, in welke zij even godsdienstig, even

teeder van geweten, verstandig en Christelijk, voor allen stichtend en leerzaam is. De brieven getuigen alle van den echten vaderlandschen geest; en, offchoon dit hier geene hoofdzaak is, keuren wij het hoogelijk goed, dat hier herinneringen en wenken gegeven worden op gebeurtenissen, die wij beleefden, vernederingen, die wij ondergingen, en wat al meer grievends was, toen wij, het Fransche Rijk ingelijfd, gedwongen werden door den ijzeren schepter van den Dwingeland, wiens naam ook bij de nakomelingschap niet dan met afschuw behoort genoemd te worden, maar wiens koele wreedheid wij vreezen, dat bij velen, reeds van het tegenwoordig geslacht, maar al te zeer vergoelijkt en vergeten wordt. Deze geschiedenis valt ook in den tijd van NAPOLEON's val, zijne verbanning, en ontvlugting van *Elba*, en de eindelijk geheele vernietiging zijner magt bij den slag van *Waterloo*.

De lezer herinnert zich, dat, aan het slot van het tweede deel, *Emilia* op het punt was van te huwen aan een waardig man; en wij begrepen toen, dat het huwelijk reeds voltrokken was. Dan nu zien wij, dat wij ons vergist hebben; die band was, nog vóór hij gelegd was, door den vroegen dood van den aanstaanden echtgenoot verbroken. Nu vinden wij haar, na ettelijke jaren, bij eene vriendin, bij welke zij zich onledig houdt met zich het voorledene voor den geest te brengen, door de herlezing van een aantal in dien tijd met vele vrienden en bekenden gewisselde brieven. Zoo worden wij, op eene bevallige wijze, bekend gemaakt met hetgeen wij van de geschiedenis van *Emilia*, van haar hart en van hare dierbaren, konden verlangen te weten. Zij was nu gereed, met hare oude leermeesteresse en waardige vriendin, met welke zij dien tijd te *Brussel* gewoond had, en die zij in de opvoeding van eenige jonge Dames (enkel om zich nuttige bezigheid en afleiding te bezorgen) had aan de hand gegaan, eene reis naar *Straatsburg* te doen. Zij deed die reis in gezelschap ook van eene aanzienlijke vrouw en hare dochter, aan welke laatste vooral, en toen en vervolgens, *Emilia* bijzonder trachtte van nut te zijn. Zij zag op die reis veel. Te *Weenen* zijnde, bij gelegenheid van het *Congres* der verbondene Mogendheden, ontving zij een ernstig aanzoek tot het huwelijk met eenen *Amsterdamschen* Heer, wel aanmerkelijk ouder dan zij, maar voor wien zij, sinds langen tijd, opregte vriendschap en innerlijke hoogachting, die hij inderdaad verdiende, had gekoesterd. Zij besluit dan ook, na

hare vriendin geraadpleegd te hebben, tot dit huwelijk, om zeer verstandige redenen. Dan, nu werd haar hart vreesselijk geschokt en geslingerd, daar zij, op een Bal aan het Hof, onverwachts haren jongsten broeder, dien zij te *Rome* waande, ontmoet, met diens ouderen reisgenoot, die juist het voorwerp geweest was van hare eerste en vurige liefde; maar met wien de verbindtenis was afgebroken, (gelijk zich de lezer uit de vorige deelen herinneren zal) alleen uit hoofde van den onverzettelijken en onredelijken wil, naar het scheen, van haren overigens zoo braven en goeden vader. *Oude liefde roest niet;* de harten verstonden elkander spoedig; en het tegenwoordig eenig beletsel, haar zoo onlangs gegeven woord namelijk, scheen niet onoverkomelijk, van wege de edelmoedigheid van den waardigen man, aan wien zij dat woord gegeven had. Echter aarzelde zij eenigermate. Bij den dood van haren vader, toen zij op het punt was van te huwen, vond zij eenen brief van hem aan haar adres; maar met duidelijken last op den omslag, denzelven niet te openen, ten zij zij eenmaal *weduwe* was. Dit was zij nu eigenlijk niet, en had gemoedelijk aan haars vaders last voldaan; maar in het onzekere, wat die brief bevatten kon, had zij denzelven aan hare oudere vriendin ter hand gesteld, die haar verzekerd had, dat dezelve vooralsnog van geen belang voor haar was. Nu schreef zij dan aan deze vriendin, ontving den brief, en het bleek, dat haar vader geenszins onredelijk, maar uit zeer gewigtige redenen gehandeld had. Zij zag dan nu, dat een huwelijk met den eersten geliefde ongeoorloofd was. Zij onderwierp zich met gelatenheid, en deed haar gegeven woord gestand. Zij had geene reden tot berouw. Maar niet lang duurde dit huwelijk. Een val op hare reize met het rijtuig had haar de borst benadeeld, en (dit is ook het voorname, dat wij in haar te berispen hebben) zij had den, waarlijk *niet kleinen pligt*, van geneeskundige raad en hulp in te roepen, te lang veronachtzaamd. Haar dood werd nog verhaast door het haar te onvoorzigtig medegedeeld berigt, dat haar broeder in de velden van *Waterloo* gesneuveld was. Zoodat wij dan nu niets meer van *Emilia* zullen vernemen, dat voorbeeld van vrouwelijke naauwgezetheid en altijd beminnelijke deugd. Mogten vele onzer jongedochters deze boeken lezen; zij zouden haar voorbeeld trachten na te volgen; wij vertrouwen, zij zullen het doen. *Emilia* is niet volmaakt, haar gedrag en denkwijze niet overdreven. Zij is

niet de beschaafde, geleerde, godvruchtige vrouw, die opzien maken wil, en, met hetgeen zij boven andere vooruit heeft, praalt; maar men voelt hare beminnelijkheid. Aanmerkingen willen wij niet maken; deze zouden vitterijen zijn; en, al is nu *Emilia's* geschiedenis geëindigd, zoo hopen wij niet, dat de schrijfster hare pen voor altijd heeft nedergelegd.

Vier Voorlezingen over den Mensch. *Door* H. POLMAN, AZ. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8*vo.* *IV en* 154 *bl.* *f* 1-40.

Het verwondert ons niet, dat de leden van het Haarlemsche Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* deze voorlezingen met genoegen gehoord hebben, en wij twijfelen er niet aan, of zij zullen ook met genoegen gelezen worden. De eerste voorlezing, behelzende de inleiding tot de geheele behandeling van het onderwerp, stelt, op eene luimige wijze, onderscheidene gevoelens voor, aangaande den mensch, die, naar des schrijvers meening, minder doelmatig en juist zijn. De tweede beschouwt den mensch in opzigt tot zijn ligchaam; de derde, ten aanzien der vermogens van zijnen geest; terwijl de schrijver in de vierde eenige gevolgen voorstelt, afgeleid uit de beschouwing der menschelijke natuur. De Heer POLMAN behandelt de verschillende gedeelten van zijn onderwerp op eene levendige, de aandacht boeijende wijze, en doet zich door dit geschrift kennen als eenen man, die zich met vrucht toelegt op de verrijking van zijnen geest met zulke kundigheden en die oefening van zijn verstand, welke hem niet alleen in staat stellen, om in het onderwijs van de Godsdienst nuttig werkzaam te zijn, maar ook, om in iederen beschaafden kring zijnen stand eer aan te doen.

Redevoering ter Nagedachtenis van wijlen den weleerw. zeer gel. Heer J. SCHARP, *uitgesproken in de Maatschappij,* Verscheidenheid en Overeenstemming, 11 *April* 1828, *door* J. P. SPRENGER VAN EYK, *Predikant te Rotterdam.* (*Met bijgevoegde Aanteekeningen.*) *Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1828. *In gr.* 8*vo.* *f* :-40.

Bij de verschillende stukjes, aan de nagedachtenis van den

overledenen SCHARP gewijd, welke wij in vorige nommers van dit Tijdschrift hebben aangekondigd, voegen wij ook deze Lijkrede *ex professo*, door een' zijner ambtgenooten in eene plegtige vergadering der op den titel vermelde Rotterdamsche Maatschappij uitgesproken. Offchoon dit stuk geenszins alle die vereischten bezit, welke men in eene Lofrede, eene der moeijelijkste opgaven voor den Redenaar, zoude kunnen vorderen, als missende die kunstvolle eenheid, welke de uit elkander loopende trekken van een groot man in een brandpunt verzamelt, en dien eenvoudigen, maar toch verhevenen toon, welke bij zulk een grootsch onderwerp voegt, zoo erkennen wij echter gaarne, dat het vloeijend en bevattelijk geschreven is, en strekken kan, om de verdiensten van SCHARP in een helderder daglicht te stellen. Of de Heer VAN EYK hem echter als Dichter niet te hoog heeft opgevijzeld, is eene andere vraag, welker beantwoording wij aan eenen toekomstigen Schrijver onzer Letterkundige Geschiedenis overlaten, daar zij ons thans min of meer onvoegzaam toeschijnt. Wij twijfelen evenwel geen oogenblik, of deze Lijkrede zal een aangenaam geschenk zijn voor de talrijke vereerders van 's mans nagedachtenis; want de Heer VAN EYK was tot zijne taak geregtigd door eenen veertigjarigen omgang en onafgebrokene vriendschap, en voor dezelve door zijne talenten niet kwalijk berekend.

Gedichten van B. KLIJN, BZ. *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. IIIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr. 8vo. VI en 192 Bl.* *f* 3-60.

Er is in de uitgebreidere Leerdichten, welke dezen bundel openen, doorgaans meer gezonde en voor ieder bevattelijke wijsbegeerte, dan gloeijend dichtvuur en poëtische bezieling. Men vindt in dezelve grondige denkbeelden, welke op verre na niet alledaagsch zijn; maar derzelver aaneenschakeling en uitdrukking zijn te veel nog in den smaak dier dus genoemde poëtische Voorlezingen, welke het dagelijksch brood geven aan die duizend-en-een Letterkundige Gezelschappen, wier overtalligheid aan leesbeurten en aan leden ons vaderland met verzenmakers bezaaid en onze letterkunde met verzen overstroomd heeft. Gaarne erkennen wij, dat de lezingen van den Heer KLIJN oneindig meer verdienste bezitten dan een aantal an-

eo p even zwaar papier en met even wijd uit el-
ande regels gedrukt worden; want zij zijn rijk aan
ende denkbeelden, terwijl men bij anderen dikwijls
)rommende, maar zinledige woorden aantreft; doch
jne dragen hier en daar nog te veel het kenmerk
noeite uit het brein te zijn voortgebragt, terwijl
:htig dichtſtuk in geestverrukking uit het hart moet
;evloten. Zeker duldt, ja misſchien eischt de di-
)oëzij eene minder opgewondene ſtemming; doch
moet zich beſtendig van het proza onderſcheiden
ſende wendingen en treffende overgangen, door
id en ingevlochtene zinnelijke verſierſelen; want
el van alle poëzij is niet, om onmiddellijk te wer-
is verſtand, maar alleen om zulks te doen door
van de verbeeldingskracht, die zij treft, en van
, dat zij opwekt. Tot deze beide laatſte wends
r de Heer KLIJN te ſchaars; en daarom laat zijne
dikwijls kouder, dan het gewigt der zaken anders
t.
ping behoeft de Heer KLIJN, wiens talent wij
ens alle regt laten wedervaren, zich geenszins in
der aan te trekken; want zij is gerigt tegen een
ieen gebrek, dat onze Leerdichters aankleeft. En
n al eenigermate in deze erfzonde deelt, hij heeft
leugden boven hen vooruit; vooral die groote deugd
elden te leveren, waar anderen ſlechts woorden ge-
opzigt bezit inzonderheid zijn *Maatſchappelijk Leven*
lienſten; en ook in *de Hoop* is het met wijsgeerige
elkander gezet, hoe veel heils de onbekendheid
volgende lotgevallen den mensch en der geheele
ij aanbrengt.
de grootere ſtukken, in welke wij aanleiding tot
der bovenſtaande aanmerking vonden, en die ten
hebben, *het Maatſchappelijk Leven*, *de Hoop*, *de*
heid, *het Geloof aan God*, en *Gevoel van Eigen-*
e beide laatſte zijn echter in meer lyriſchen vorm,
eigenlijk didaktiſche overal doorſtraalt) bevat deze
; een aantal ſtukken en ſtukjes bij verſchillende ge-
vervaardigd, en waaronder er eenige zijn, welke
le eer eener openlijke uitgave niet verdienden; het
e is een Lijkzang ter nagedachtenis van den Zang- en
enaar W. SUNDORFF, in welke echt wijsgeerige
ich verzusteren met eene edele Christelijke denkwijze,

Op taal en versbouw valt in dezen geheelen bundel slechts weinig aan te merken; de Heer KLIJN is beiden genoegzaam meester, en slechts zelden maakt hij zich schuldig aan dergelijke overtredingen als op bl. 24:

Die weet . . . .
Hoe nijd en afgunst daar, met albespiënde blikken,
Den voetstap gadeslaan, elk woord, elk denkbeeld wikken,
En met de hel in 't hart, den hemel op 't gelaat,
Des menschen heil *verwoest*, waneeer 't hun grootheid baat.

Wij willen hier niet vragen, of *blikken* de woorden kunnen wegen of wikken, welke post beter aan de ooren ware toevertrouwd; maar dat enkelvoud is hier een leelijke misslag. Wij vinden nog eenmaal hetzefde gebrek op bl. 35:

Toen ge, op de ontdekte kunst van uwen burger trotsch,
Het tijdstip vierde(t), waarop de onuitdoofbre stralen
Van 't menschverheffend licht in Koster's geest *mogt* dalen.

terwijl daarenboven de tweede aangehaalde regel volstrekt onleesbaar is, niet omdat de middenrust verzuimd is, hetgeen wij dikwijls voor geoorloofd houden, maar dewijl *waaròp* een tweegrepig woord is, dat nog wel den klemtoon op de laatste greep heeft. Zie BILDERDIJK, in het IIde Deel der *Nieuwe Verscheidenheden*. Nogmaals, en nog hinderlijker, bl. 110:

Deugd en wijsheid *bindt* ons zamen, *blijven* ons de beste schat.

Waarlijk, het schijnt bijna, of de Heer KLIJN een' dergelijken zinbouw voor geoorloofd houdt; want hier was zoo gemakkelijk te schrijven: „blijft voor ons de beste schat," dat het meervoud met voorbedachten rade gebezigd schijnt.

Ook eenige weinige aanmerkingen van anderen aard zouden er te maken zijn. Bij de regels, bl. 134:

Zij (de menschlievendheid) is gelijk aan 't koestrend vuur,
Dat, bij 't versterven der natuur,
Het aardrijk zeegnend mag beschijnen.

zonde men kunnen vragen, wat dat toch voor een koesterend vuur zijn mag, dat het aardrijk nog zegenend beschijnen zal, als de natuur verstorven is? De Stoïsche wijsbegeerte en de Christelijke dogmatiek spreken wel van het vernietigen

der aarde door vuur; doch dit zal juist niet koesterend, maar wel degelijk zengend en blakerend zijn.

Het meervoud, op bl. 127:

Om aan de hand der kunst in zuivre eenſtemmig*heden*
 Te woekren voor den geest met wat de vriendſchap biedt;

is waarſchijnlijk zijn ontſtaan alleen aan het rijm verſchuldigd; en wij vinden het dan ook geenszins fraai, al heeft HELMERS ergens door het bezigen van *Godlijkheden* het voorbeeld gegeven.

De hoogstzonderlinge en doorgaans geheel verkeerde interpunctie hebben wij, tevens met eene menigte drukfouten, waarſchijnlijk aan den ſlordigen Corrector te danken; doch alle deze kleine ſmetjes beletten ons niet, dezen bundel te bevelen aan hen, die, prozaïſcher geſtemd, in de poëzij minder prijs ſtellen op gevoel en gloed, dan wel op leerzaamheid en gezonde wijsbegeerte.

De Spion, *door* J. COOPER. *Uit het Engelsch. II Deelen. Te Groningen*, *bij* W. van Boekeren. 1827. *In gr.* 8*vo. Te zamen XII en* 705 *bl. f* 6-:

De vertaler van COOPER's bovenſtaand werk is in de voorbaan, en plaatst de beoordeeling van hetzelve in de *Halliſche Allgemeine Litteratur-Zeitung.* Die beoordeeling is gunſtig, en, zoo als ons voorkomt, met regt. Deze roman brengt ons, op eene aangename wijze, op het tooneel en in den tijd van den Noord-Amerikaanſchen vrijheidsoorlog. Het raadſelachtige in het karakter van HARVEY BIRCH, den gewaanden Spion, houdt de nieuwsgierigheid, tot het einde toe, levendig. De vertaler heeft COOPER's zuiveren en duidelijken ſtijl bij de overbrenging in onze taal zeer goed bewaard; aan den lezer, die met plaatſen en gebeurtenisſen van dien tijd minder bekend is, door zijne ophelderende aanteekeningen eene wezenlijke dienst bewezen, en zich dus op eene loffelijke wijze van zijne taak gekweten.

Eudolië, *of de jonge Zieke. Door Mevrouw* ***. *Uit het Fransch vertaald. Te Amſterdam*, *bij* J. A. Koning. 1827. *In gr.* 8*vo.* 294 *Bl*, *f* 2-50.

Wij kunnen dezen roman met ruimte aanprijzen, en dur-

ven leering en onderhoud beloven; alleenlijk hebbe de lezeres een door het vrolijke, beuzelachtige leven in de wereld geen al te zeer verwilderd en bedorven hart.

De aanminnige en bevallige *Eudolië* was, na het overlijden van haren vader, en bij het tweede huwelijk van hare moeder, in een klooster opgevoed. Hare moeder, geheel in en voor de groote wereld levende, anders geene ongevoelige vrouw, had zich tien jaren lang met haar niet bemoeid, en haar in dien langen tijd zelfs niet eenmaal gezien. Als huwbare dochter komt zij te huis, en wordt door den stiefvader beleefd, maar door de moeder met hartelijkheid en liefde ontvangen. Zij zelve was rijk. In de leefwijs in het ouderlijk huis kon zij zich moeijelijk vinden; Mama had voor den vertrouwelijken omgang en de uitlating van het hart zelfs geen oogenblik tijd. De groote wereld stond *Eudolië* tegen, en zij smachtte naar haar leven in het klooster, en in het bijzonder naar eene ware vriendin, die zij daar had achtergelaten, met weemoed terug. Zij schikte zich echter, zoo goed zij kon, en schoot in geen harer pligten te kort. Zij was inmiddels bestemd voor eenen man, wel eenige jaren ouder dan zij, maar dien zij gelukkig kon hoogachten, die met haar in smaak en neigingen oveenkwam, en met wien zij zich dus een bedaarder en voor haar genoegelijk leven beloven kon. Op een Bal vat zij koude, en dit had erge gevolgen. Het bezoeken der baden werd haar geraden, en, daar de moeder haar niet verzellen mogt, verzelde haar eene tante, eene koele vrouw; zij miskende de zwakheid en wezenlijke ziekte van het meisje, en *beweging en verstrooijing* waren het eenige geneesmiddel in haar oog, waarmede zij de veege zieke onophoudelijk martelde. *Eudolië* scheen intusschen te beteren; dan, toen men de terugreis zou aannemen, kwam onverwachts hare moeder. De echtgenoot had ontdekt, hoe deze het hare, en meer dan het hare, ellendig verspild had; deze verspillingen moede, scheidde hij van haar, en zij mogt haren zoon, dien zij bij hem had, zelfs nimmer wederzien. Zij trok nu met *Eudolië* naar een afgelegen landgoed. *Eudolië* beviel het daar wèl, te meer nog, daar het ook het laatste verblijf was geweest van haren vader, wien de spilzieke, wereldsgezinde vrouw almede het leven verbitterd had. De moeder, intusschen, wenschte Parijs en de Parijsche groote wereld terug, en kwelde hare dochter op de bitterste wijs; zij was eene bij uitstek harde moeder jegens zulk een voortreffelijk

kind. In één opzigt was *Eudolië* onverbiddelijk: zij wilde haren minnaar niet bedriegen, door hem de ruïne en ſchande van het ouderlijk huis te verbergen; zij zag af van zijne hand. Hare gezondheid nam van dag tot dag zigtbaar af. Intusſchen gelukte het haar eindelijk, de dwaze, ligtzinnige moeder te verbeteren, en haren echtgenoot met haar te verzoenen. Ook haar waardige minnaar bleef haar getrouw. Zij had dus nog goede dagen kunnen hopen, indien haar leven niet ware afgeloopen en zij nu eindelijk bezweken. Ook bij haar ſterven bleef zij bedaard, gelaten, echt godvruchtig. — Achter dit verhaal vinden wij nog eenige van hare nagelatene papieren; alle verſtandige uitboezemingen van haar echt godsdienſtig hart.

Wij ontvangen dit verhaal, waarvan wij deze dorre ſchets gaven, grootendeels in den vorm van een Dagboek, 't welk *Eudolië* ſchreef voor hare ſtraks gemelde vriendin; wij zien overal in hetzelve teederheid van geweten, echt godsdienſtig gevoel, en opregtheid. Zij beſchuldigt zichzelve gedurig over den te grooten invloed, dien het leven in de groote wereld en derzelver verſtrooijingen maakte op haar hart; en, terwijl men haar goedkeurt en bewondert, ziet men de nederige en ſchroomvallige godsvrucht, die hare zwakheden kent en beſtrijdt. Zij is overal de teeder liefhebbende en gehoorzame dochter, hoe hard zij ook behandeld werd. In één woord, zij is een waardig voorbeeld voor alle jongedochters.

Het voorberigt zegt, dat het werk niet geheel verdichtſel is, maar dat er werkelijk zoodanig eene *Eudolië* beſtond. Het boek is oorſpronkelijk door een *Roomschkatholiek* Genootſchap uitgegeven. Overal ſtraalt het ook door, dat *Eudolië* Roomschgezind was; zóó echter, dat dit den Protestantſchen lezer maar weinig zal hinderen. Wij wenſchen, dat het werk door velen gelezen worden en *Eudolië* vele navolgſters vinden zal, die wij dan, tot heil der wereld, een langduriger léven en blijdere dagen hartelijk toewenſchen.

De merkwaardigſte Bijbelſche Land- en Zeereizen, een Leesboek voor de Jeugd, door J. A. OOSTKAMP. *Met Platen. Te Amſterdam, bij* W. Brave. *In kl.* 8*vo. VIII en* 396 *bl. f* 2 - 20.

Onder dezen naam ontvangt men hier van den kundigen

OOSTKAMP, behalve eene inleiding, twintig bijbelfche verhalen, wier inhoud beantwoordt aan het op den titel aangekondigde oogpunt, waaruit hij de gefchiedenis der H. S. wil befchouwen. De fchrijver neemt, op eene loffelijke wijze, de gelegenheid waar, om zijne lezers bekend te maken met de aardrijkskundige gefteldheid der landen, welke het tooneel zijn der bijbelfche gefchiedenisfen, en met de zeden en gewoonten der in dezelve voorkomende volken en perfonen; hij toont bekend te zijn met het beste, hetwelk door oudere en nieuwere bijbelverklaarders, aardrijkskundigen en reisbefchrijvers in dit vak geleverd is. Dit werkje verfpreidt over onderfcheidene gedeelten der H. S. een niet onbelangrijk licht, en is door deszelfs oorfpronkelijken vorm regt gefchikt, om de jeugd aangenaam te onderhouden. Als zoodanig prijzen wij hetzelve aan, en wenfchen den fchrijver het genoegen toe, dat ook dit werkje deszelfs beftemming bereike, en voor de leergrage jeugd aangenaam en nuttig moge bevonden worden.

Bij het Graf van J. L. NIERSTRASZ, JUN., *door* A. J. TEN HAGEN, JZ. *Te Gorinchem, bij* de Wed. T. Horneer. 1828. *In gr.* 8*vo.* 6 *Bl. f* :-25.

Eenige weinige kunftelooze, maar welgemeende dichtregelen, gevloeid uit een hart, dat den waardigen afgeftorvenen, wien ook in dit Tijdfchrift hulde wordt toegebragt, wist te waarderen, en diep getroffen werd door den onverwachten dood, die hem aan de Maatfchappij, waarvan hij een fieraad, aan de kunst, waarvan hij een gelukkig beoefenaar, en aan zijne betrekkingen en vrienden, waarvan hij de lieveling was, ontrukte. Vrede zij zijner asfche, en zijn naam leve nog bij het nageflacht, als de afgunst zijner benijders en de onzin zijner vuilaardige beftrijders reeds lang zullen vergeten zijn.

No. X. *Boekbefch.* bl. 446. reg. 6 van ond. ftaat *curfuum*, lees *curfum*.

Bl. 447. reg. 14. CREUTZER, lees CREUZER.

Bl. 448. reg. 2. *ripostum*, lees *repostum*.

BOEKBESCHOUWING.

Over den vroegeren staat van het Christendom, of Overzigt van de Geschiedenis der Christelijke Kerk in de eerste drie Eeuwen. Te Arnhem, bij P. Nijhoff. 1828. *In gr.* 8*vo. IV en* 154 *Bl. f* 1 - 50.

Zoo treurig de gedachte is, dat kundige en brave Kerkleeraars menigmaal reeds in de kracht van hun leven door ligchamelijke ongesteldheid en andere omstandigheden gedrongen worden, om van hun openbaar dienstwerk af te staan; zoo zeer verblijdt het ieder regtschapen gemoed, hen de dagen hunner rust aan de beoefening der wetenschappen, of de vervaardiging van nuttige geschriften, te zien besteden. De Heer J. A. STRESO doet zich in het voorberigt voor dit werk als een man kennen, die zich in beide deze opzigten boven vele anderen onderscheidt. Twee voorname bedoelingen verklaart hij met de uitgave van dit boek te hebben. Vooreerst wil hij door dezen arbeid het zijne er aan toebrengen, dat men tot de oorspronkelijke leer des Christendoms, waarvan men zoo verre afgeweken is, meer en meer terugkeere. En in de tweede plaats zoekt hij te toonen: „ dat men, omtrent „ deze en gene punten der Christelijke leer, in zijne be- „ grippen, van haren oorspronkelijken inhoud kan afwij- „ ken, en niettemin kan bezield zijn met opregte waar- „ heidsliefde, met een vast geloof aan de Goddelijkheid „ der Openbaring, en met eenen heerschenden toeleg, „ om derzelver heilige voorschriften te beleven: en dat „ wij dus ook die Christenen, welke, naar ons inzien, „ van de waarheid min of meer afdwalen, in weerwil „ hunner wezenlijke of vermeende dolingen, als echte „ leden van CHRISTUS Kerk, als onze Christelijke „ broeders en zusters, hebben te beschouwen en te be- „ handelen, wanneer zij namelijk sprekende bewijzen van „ de genoemde gezindheden aan den dag leggen; ja ook

„ dan, wanneer slechts geen vermoeden op hen vallen „ kan, dat het hun aan zulk eene zielsgesteldheid ont- „ breekt." Zeker bestaat er bij niemand, die kennis van zaken heeft, eenige twijfel, of de behandeling dezer punten met de behoeften van onzen leeftijd strooke. Het is nu alleen maar de vrage, hoe de schrijver zulks bewerkstelligd hebbe: en die vrage moeten wij thans beantwoorden.

Dit geschrift heeft vier afdeelingen. In de eerste wordt gesproken *over der Christenen aantal, en soort, in de drie eerste eeuwen*; in de tweede, *over de uiterlijke inrigting hunner maatschappij in die tijden*; in de derde, *over de toenmalige gesteldheid van hunne leer*; in de vierde, eindelijk, *over de gesteldheid hunner zeden*. Onder deze rubrieken laten zich de meeste stukken van eenig aanbelang, welke de Kerkelijke Geschiedenis der drie eerste eeuwen van onze Christelijke jaartelling betreffen, gemakkelijk rangschikken. Zoo doende, komt men tot onderwerpen, waarover zich, met behulp van hetgeen MOSHEIM, VENEMA, SCHROECKH, NEANDER, GIESELER en meer anderen geschreven hebben, veel schoons en goeds zeggen laat. En werkelijk bepaalt zich menigeen, die dit veld van onderzoek intreedt, bij het gebruikmaken van die bescheiden, welke men reeds in schriften van later dagen vindt bijeengebragt. Deze te toetsen, onderling te vergelijken, met elkander te vereenigen, om er zekere gevolgtrekkingen uit af te leiden, is dan het werk, waaraan tijd en vlijt besteed wordt. Het zij verre van ons, dat wij zulks afkeuren. Integendeel houden wij het daarvoor, dat zoodanig een arbeid niet zelden opmerkingen aan de hand geeft, die wezenlijk licht over de gebeurtenissen van vroeger eeuwen verspreiden. Doch de Heer STRESO verdient hoogeren lof. Hij heeft zich niet vergenoegd, met hetgeen door zijne voorgangers uit de oude schrijvers opgeteekend is geworden, tot grond van zijn opstel te leggen; hij heeft de bronnen zelve geraadpleegd. Daardoor heeft hij zich aan de eene zijde voor misvattingen bewaard, tot welke men vóór hem

door het naſchrijven wel eens vervallen was, en aan den anderen kant de regte hulpmiddelen aangeſchaft, om deze en gene bijzonderheid beter te ontwikkelen of te bewijzen, dan tot dusverre geſchied was. 's Mans werk is derhalve lezenswaardig voor zulken, die de Kerkelijke Geſchiedenis als geleerden beoefenen: en zulks te meer, daar hij ſteeds naauwkeurig opgeeft, in welk boek der oudheid en op welke plaats men de woorden vinden kan, waarop hij zijne redeneringen bouwt. Evenwel neemt dit niet weg, dat ook de ongeleerde, is hij maar een liefhebber van navorſchingen, welke den ſtaat der eerſte Christenheid betreffen, hier een nuttig en aangenaam onderhoud verkrijgen zal. Zoo zeer zich toch de ſchrijver op het doen van een grondig onderzoek heeft toegelegd; zoo zeer heeft hij er voor gezorgd, om allen noodeloozen toeſtel van geleerdheid te vermijden, en die *popularīteit* in acht te nemen, welke in geſchriften vereischt wordt, die voor het algemeen dienen moeten. Wij rekenen ons uit dien hoofde verpligt, om dit boek aan alle onze landgenooten, aan wie de daarin vervatte zaak ter harte gaat, zonder bepaling aan te prijzen.

Wilden wij nu voortvaren en bij de ſtukken aanwijzen, wat ons tot ons gunſtig oordeel over dit boek bewogen heeft; wij zouden de palen van ons beſtek verre moeten overſchrijden. Het zij dan genoeg, dat wij, tot ſtaving van dit ons oordeel, de *eerſte afdeeling* kortelijk doorloopen. Zij begint met de aanmerking, dat, ja wel, de overlevering, als hadden de Apostelen het bereizen der gansche bekende wereld onder zich verdeeld, en alzoo de kennis der Christelijke leer onder de meeste toen bekende volken gebragt, tot de fabelen behoort; maar echter het Evangelie, reeds vóór het einde der eerſte eeuw, in vele gewesten van Azië, Afrika en Europa verbreid geweest is. Nu volgt hier de optelling van landen en plaatſen, waarin de nieuwe Godsdienst gedurende de tweede en derde eeuw ingang gevonden heeft. Inzonderheid redeneert de ſchrijver tegen zulken, die meenen, dat derzelver verbreiding, toen KONSTANTIJN op-

trad, flechts gering zou geweest zijn: een gevoelen, waarvoor men weet, dat ook de vermaarde GIBBON is uitgekomen. Gereedelijk erkent STRESO de grootfpraak, welke zich de Kerkvaders veroorloofd hebben; maar om te toonen, dat, hetgeen zij nopens de voorfpoedige voortplanting van het Christendom verhalen, evenwel veel waarheid in zich bevat, beroept hij zich op zulke plaatfen uit derzelver fchriften, waarop geen vermoeden van eenige grootfpraak vallen kan. Wij leeren hier derhalve, dat er omftreeks den tijd van gezegden Keizer reeds gemeenten in *Pontus*, *Armenië*, *Mefopotamië*, *Perzië*, *Arabië*, *Numidië*, *Mauritanië*, *Germanië*, *Sicilië* geweest zijn; dat de voortgang van de Evangelieleer aan onderfcheidene oorzaken moet worden toegefchreven; dat, ja wel, juist ieder Bisdom niet uit eene even groote en aanzienlijke fchaar van menfchen beftaan heeft, maar dat men echter vele plaatfen kan opnoemen, waarin de Christenen bij uitftek talrijk waren. Deze bijzonderheden worden door den fchrijver uit de getuigenisfen der oudheid voldingend betoogd, en wel zoo, dat wij ons niet herinneren, elders iets te hebben aangetroffen, hetwelk ons zoo geheel overtuigde. Onzes bedunkens heeft dus de wetenfchap zelve bij dit onderzoek gewonnen. Hetzelfde geldt voor een gedeelte van hetgeen er nu verder gezegd wordt, om de bedenking, als had de eerfte Christenheid zoo goed als geheel uit lieden van den geringen en onbefchaafden hoop des volks beftaan, in derzelver nietigheid ten toon te ftellen. Hoezeer, namelijk, de fchrijver erkent, dat er, volgens den aard der zake, oudtijds meer menfchen, die het Evangelie aannamen, tot den geringen, dan tot den aanzienlijken ftand moeten behoord hebben; hij houdt het voor onbetwijfelbaar, dat het, onder de belijders van onzen Heer, ook aan eene groote menigte van laatstgenoemden nooit ontbroken heeft. En tot ftaving van dit zijn gevoelen beroept hij zich op bijzonderheden, waarvan de opmerking nu eens minder, dan eens meer nieuw of ongewoon is, maar die, gezamenlijk vereenigd, de zaak in gefchil tot genoegzame zekerheid brengen.

Ziedaar dan eene proeve van den loſſelijken arbeid, ons hier door den Heer STRESO in handen gegeven. Die dit boek nog niet kennen, mogen er zich door opgewekt gevoelen, om het zich aan te ſchaffen en het met oplettendheid te lezen. Wij zeggen nu alleenlijk nog, dat er in gehandeld wordt over de eenvoudigheid van het kerkbeſtuur der eerſte Christenen; over de Bisſchoppen en Ouderlingen en derzelver onderſcheid; over de Bisſchoppen van Rome in het bijzonder; over de betrekking der gemeenten tot hare opzieners; over de oorzaken van de verbastering der eenvoudige Christenleer; over de gevoelens nopens de leer van Vader, Zoon en Geest, nopens den weg der begenadiging van den zondaar, nopens doop en avondmaal, nopens het leven na den dood; over hetgeen de *Prædestinatie*, de *Traditie*, de godsdienſtige vereering der martelaars betreft; over het vasten, het huwelijk, het kluizenaars- en monnikenleven, den valſchen ijver onder de vroegſte belijders van het Evangelie; maar ook over derzelver voortreffelijkheid van hart en wandel, uit geloof aan de Goddelijkheid van dat Evangelie voortſpruitende, en door de eenparige getuigenisſen van vriend en vijand bevestigd; bij name, over derzelver matigheid, heldenmoed, burgerlijke gedragingen, menſchenliefde en verdraagzaamheid. Dit zijn de voornaamſte punten, welke de ſchrijver heeft willen in het licht ſtellen. En wie zal over dezelve niet gaarne opheldering ontvangen?

Vraagt nu iemand, of men den ſchrijver altijd en overal even veilig volgen kunne; men vergeet bij het doen dezer vrage, dat dit een menſchelijk werk is. Hier en daar hebben wij voor ons ook inderdaad iets aangetroffen, hetwelk ons verkeerd of twijfelachtig voorkwam. Even zoo vonden wij wel eens een punt, hetwelk wij verwacht, of althans gehoopt hadden, dat zou zijn aangeroerd, met ſtilzwijgen voorbijgegaan. Of wij wenschten, dat een ter loops geopperd denkbeeld breedvoeriger ontwikkeld of bewezen ware geworden. Wij deden dus, bij het lezen van dit boek, onder anderen, de volgende vragen:

Heeft de gewone lezing 2 *Tim.* IV: 10 niet zoo vele innerlijke en uiterlijke kenteekenen van waarheid, dat men aan het zenden van CRESCENS naar *Gallië* niet denken kan? Zou het nader bewezen kunnen worden, dat de oude schrijvers over de vraag, wie de eerste Bisschop van Rome geweest zij, daarom onderling verschillen, wijl zij het woord *Bisschop* in eene uitgebreidere beteekenis namen, dan zulks gedaan was door PETRUS en PAULUS, toen zij LINUS, CLETUS en CLEMENS, gelijkelijk tot opzieners dier gemeente verkozen? Laat zich de echtheid der brieven van IGNATIUS zoo zonder bedenking aannemen, dat men veilig rekenen kan op hetgeen zij ons nopens den tijd der Apostolische vaders berigten? Zijn al de leerbegrippen der *Gnostieken* in waarheid zulke dwaze droomerijen, als zij ons in de geschriften der Kerkvaders voorkomen: of hebben laatstgenoemden hun misschien het een en ander gevoelen, waarvan zij vrij waren, toegedicht, of ten minste deze en gene van derzelver stellingen verkeerdelijk begrepen en geboekt? Verdient de invloed van het *Mozaïsme*, zoo als het ten tijde van JEZUS en naderhand door de Joden gedreven werd, niet vooral in aanmerking te komen, zal men de oorzaken van de verbastering der Christenleer geschiedkundig ontwikkelen? Vloeide het uit de wijze, waarop de Doop in de Christenkerk moest worden ingevoerd, niet natuurlijk voort, dat men tot de gedachte, dat hij werkelijk de vergeving van zonde aanbragt, ligtelijk verleid werd? Wat heeft men er van te denken, wanneer 's Heilands bekende woorden: *Dit is mijn ligchaam, dit is mijn bloed*, aldus verklaard worden: „Gij moet mij weldra missen; maar zoekt in zulk eenen maaltijd vergoeding voor uw gemis! Daar hebt gij brood; neemt dat voor mijn ligchaam! Neemt zoo ook dezen wijn voor mijn bloed! En vertegenwoordigt u mij, uwen meester"? Bijaldien het doorging, dat wij, Protestanten, alleen vier Evangeliën voor Goddelijk erkennen, en de overige verwerpen, omdat zij, voor zoo verre zij ons bekend zijn, hunne verwerpelijkheid met zich voeren;

moest er dan niet uit volgen, dat wij ons de verwerping van zulke onder de laatstgenoemde, welke ons maar zeer gebrekkig of geheel niet bekend zijn, veroorloven, zonder er de minste reden voor te hebben? Wanneer men den Zaligmaker en de Apostelen zich over het vasten ongunstig verklaren doet, hoe maakt men het dan met de bekende woorden: *Dit geslacht gaat niet uit, dan door vasten en bidden*, en meer dergelijke gezegden? Hoe heeft men te oordeelen over hetgeen thans met GESNER gewoonlijk wordt aangenomen, dat de *Philopatris*, onder den naam van LUCIANUS doorgaande, van lateren oorsprong is? — Ziehier eenige vragen, door welker oppering wij den lezer in het gemeen en den Heere STRESO in het bijzonder hebben willen toonen, dat wij dit boek met aandacht gelezen hadden. Slechts een gedeelte derzelve is bij ons ontstaan uit de gedachte, dat de schrijver mistastte: de overige hebben wij hem, er door deszelfs geschrift toe opgeleid, bij deze gelegenheid ter beantwoording willen voorleggen. Mogelijk besluit hij, op de hier verhandelde onderwerpen nog eens terug te komen, of dezen arbeid op den aangevangenen voet voort te zetten; en welligt kan deze of gene onzer wenken hem dan dienen. In allen gevalle bidden wij hem van den Hemel de noodige gezondheid en krachten toe, om nog lange ten nutte van de Christenkerk het zijne bij te dragen.

Redevoeringen over het Duizendjarig Rijk, door DAVID BOGUE. *IIIde Deel. Uit het Engelsch vertaald. Met eene Narede van den Vertaler. Te Groningen*, bij G. Wouters. 1827. *In gr. 8vo. VIII*, 286 *en XXV bl. f* 2-90.

Over dit werk van BOGUE hebben wij ons uitvoerig genoeg verklaard, bij het beoordeelen der beide eerste Deelen (*Vaderl. Letteroef.* 1827. XII. bl. 477—482.) Hetgeen de Lezer daar kan vinden, ook op dit laatste

Deel toepasfelijk, is dan niet noodig hier herhaald te worden.

In hetzelve ontvangen wij de zeven laatfte Redevoeringen over het Duizendjarig Rijk. XIV. *Over de vernietiging van het Ongeloof.* PSALM CXXXII: 18. XV. *Over de verdelging van het Mahomedanendom.* I KOR. XV: 25. XVI. *Over de bekeering der Heidenen tot Christus.* MAL. I: 11. XVII. *De roeping en overgang der Joden tot de Christelijke Kerk.* ROM. XI: 25—27. XVIII. Vervolg van hetzelfde onderwerp, naar denzelfden tekst. XIX. *De tijd van den aanvang en van de during des Duizendjarigen Rijks.* OPENB. XX: 1—3. XX. *Eenige Aanmerkingen ten befluite.* HOSEA XIV: 10.

De Narede van den kundigen Vertaler behelst eenige ophelderingen, over het in deze Redevoeringen behandelde onderwerp, tot welke hij eene gefchikte aanleiding ontvangen had, door aanmerkingen van den Recenfent in de *Godgeleerde Bijdragen.* Met deze gegevene ophelderingen kunnen wij ons gemakkelijk vereenigen, en vinden dus geene reden, aan dit ons verflag meerdere uitgebreidheid te geven.

Christelijke Geloofs- en Zedeleer, afgeleid uit de twee Brieven van Paulus aan de Korinthers. Door S. D. DE KEIZER, *Predikant te Amfterdam. Te Amfterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1827. *In gr. 8vo. VIII en* 196 *bl. f* 1-90.

„De Lezer" (Voorb. bl. III) „ontvangt hier, met „uitzondering der reeds genoemde vertaling," (door DE KEIZER gemaakt en toen bij zijn ingediend ftuk gevoegd) „mijn bij het Genootfchap ingeleverd ftuk, na„genoeg onveranderd. Nagenoeg: want toen ik bepaald „was, om het in druk te geven, heb ik alles nog eens „nagegaan, en bij die nalezing mij bediend van de over„zetting door VAN DER PALM, en de ook federt „uitgekomen *Commentariën* over deze Brieven door

„ POTT, HEYDENREICH en FLATT." — Het oordeel van Bestuurders, op hetwelk ook DE KEIZER wijst, vindt men in het *Programma voor het jaar* 1826, bl. 3, No. 3: „ Ten aanzien van No. 3, heeft men „ geenszins miskend de bewijzen, noch van de over- „ groote zorgvuldigheid, die aan het vervaardigen dezer „ Verhandeling is besteed, noch van de wetenschap en „ bekwaamheid des Schrijvers; doch heeft de wijze van „ bewerking te weinig voldaan, dan dat tot derzelver „ uitgave heeft kunnen besloten worden."

Deze uitspraak voeren wij daarom aan, omdat ons dezelve juist en billijk voorkomt, en wij ook nu nog moeten zeggen, dat de bekwame Schrijver in de wijze van bewerking zekerlijk niet het gelukkigste is geslaagd, hoezeer hij met veel kunst en netheid gewerkt heeft. Dit ons oordeel geldt bijzonder den hoofdinhoud dezer Verhandeling, bl. 1—115. De overige bladzijden (117—196) worden gevuld met *Aanteekeningen* ter opheldering der beide Brieven. Dit laatste stuk, als bijlage te groot, staaft niet genoeg, ten minste naar ons oordeel, 's mans opvatting van de belangrijkste plaatsen, en staat te veel, als onafhankelijk gedeelte, op zichzelve, om, bij de lezing der Verhandeling, veel gebruikt te worden, laat staan nut te stichten. Het raadplegen dezer anders niet onbelangrijke Aanteekeningen zal, bij het lezen der Verhandeling, meer noodig zijn, dan werkelijk plaats hebben. Ook zal het lezen dezer kunstige en gekunstelde Verhandeling weinigen uitlokken dit ten einde te brengen. Over den vorm is geen gunstig oordeel van onpartijdigen te wachten. Beter is ons oordeel over den inhoud, die, met uitzondering van verschillende plaatsen, waar *per millesimam* veel wordt bijeengeschraapt, dat men missen kon, ons bewogen heeft, aan deze Verhandeling van DE KEIZER een plaatsje te vergunnen naast zijne vroegere *over de Brieven van Joannes*, *over de Brieven van Paulus aan de Romeinen en Galatiërs*, en *over het Evangelie van Joannes*.

Van verdere aanmerkingen op dezelve willen wij ons nu liefst onthouden.

Dankrede ter viering van zijne vijfentwintigjarige Evangeliebediening in de Hervormde Gemeente van Dordrecht, op den 2den December 1827. *Door* C. W. STRONCK, *Th. D., Predikant aldaar. Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 61 *bl. f* : - 60.

De tekst dezer Dankrede is 1 *Tim.* I: 12. Deze Redevoering verschijnt in het licht op uitnoodiging van 's mans vriendelijke Ambtgenooten en op verzoek van vele leden der Gemeente, die haar of niet hadden kunnen hooren, of gaarne nog eens wilden lezen, of, als een blijvend aandenken van de gevierde plegtigheid, haar wenschten te bezitten.

Het plan der Dankrede geeft STRONCK zelf op met deze woorden: „Laat mij de redenen voor U openleggen, om welke ik mij gelukkig acht, en Jezus Christus dank, dat ik in de bediening des Evangeliums gesteld ben. Laat mij vermelden mogen, hoe ik mij bevoorregt reken, en welke dankstof ik heb aan Hem, onzen Heer, die mij bekrachtigd heeft, nu vijfentwintig jaren deze bediening onder U vervuld hebbende. En ontvangt dan ook Gijlieden allen, Geliefden! in onderscheidene betrekkingen, de dankerkentenis, welke ik gevoel verschuldigd te zijn aan U, met mijne opwekkingen, mijne heilwenschen en mijne zegenbeden!"

Dit plan wordt eenvoudig en gepast uitgevoerd. Meer kunnen wij van deze Redevoering niet zeggen. De Heer bekrachtige dan waardigen STRONCK nog lange, opdat hij nog ruimer dankstof vinde voor genotene voorregten in zijne Evangeliebediening!

Vlugtige Waarnemingen, omtrent de ondernemingen der Maatschappij van Weldadigheid in de Noordelijke Provinciën van het Koningrijk der Nederlanden. Te

Koevorden, *bij* D. H. van der Scheer. 1828. *In gr.* 8*vo*. *VIII en* 115 *bl.* *f* 1 - 10.

De Maatſchappij van Weldadigheid heeft voorzeker eene edele en nuttige bedoeling, en het kan alleen in het brein van onkundige en onopmerkzame aanklevers van het oude, of van kwaadwillige dweepers, opkomen, om op die oorſpronkelijke bedoeling eenige aanmerkingen te willen maken. Armen brood te geven, dat zij door eigene vlijt verdienen; gronden, die onvruchtbaar en onbebouwd liggen, vruchtbaar te maken, zijn beide wel zeer loffelijke ondernemingen, en de vereeniging van beiden verdient nog meerderen lof. De vraag is maar, *hoe* geſchiedt dit? Is er werkelijk voor de belangen van den grond landbouwkundig, en voor die van den mensch zedelijk, menschlievend, weldadig zorg gedragen? Wij zijn met die ondernemingen te weinig van nabij bekend, om zulks zelve te beſliſſen. Het boekje intusſchen, dat voor ons ligt, doet er ons tegen wil en dank, aan twijfelen, en meerder geloof hechten aan de klagten, die over deze inrigting meer en meer in omloop komen. Wij hebben dit geſchrift met aandacht gelezen, hetgeen eene niet altijd even aangename taak is, omdat het ons voorkomt niet met de meeste orde te zijn opgeſteld, en daarenboven door ſaangewezene en niet aangewezene drukfeilen zoo zeer ontſierd wordt, dat men hier en daar naar de eigenlijke bedoeling giſſen moet. Dit ſpijt ons te meer, daar het overigens blijken draagt van met kennis van zaken en na bedaard onderzoek te zijn neêrgeſchreven. Duidelijk betoogd heeft de ſchrijver, onzes inziens, dat er niet alleen veel gebrekkigs, maar zelfs veel *ſlechts* en *onverſchoonlijks* in deze inrigtingen plaats heeft; of men zou aan zijne waarheidsliefde moeten twijfelen, waarvoor wij, bij de *détails*, waarin hij treedt, geene reden kunnen vinden. — Wie wordt niet met verontwaardiging vervuld, als hij den ſlechten aard van voedſel, het aardappelenbrood, het aardappelenmoes, ('t geen men in de Rapporten een

ſmakelijken hutspot gelieft te noemen) vergeleken ziet met de voeding van een tuchthuis te Zwol, waar de gevangenen, die geen heidegrond behoeven te ontginnen, beter en meer voedſel ontvangen? — Wie beeft niet terug van eene inhaligheid, waardoor men elken zieken kolonist (zie bl. 79) in de ziekenzaal 5 centen daags laat verteren, die men kort op zijne gemaakte verdienſte? — Wat moet men zeggen van het in den eigenlijken zin des woords verkorten van arbeidsloon, daar de landwerkers in de Ommerſchans geen 6 ſtuivers daags verdienen kunnen, terwijl het minſte arbeidsloon in de nabuurſchap des zomers 12 ſtuivers beloopt? — Wat zal men zeggen van het eigendunkelijke ſlaan der deſerteurs met rietjes, hetwelk eene geeſeling evenaart of overtreft? — Wat van het verwijderen der kinderen aan de Ommerſchans van hunne ouders, die toch, zoo als de ſchrijver teregt aanmerkt, in de geringere klasſe in het algemeen vooral geene mindere zorg voor hun kroost aan den dag leggen dan de hoogere ſtanden der maatſchappij, en dat om ze te ſtellen onder het opzigt van —— andere, als bedelaars daar gebragte, perſonen? — Wat van het verwijzen der vrije kolonisten naar de Ommerſchans om kleine misſtappen, ten einde ze mogelijk voor altoos aan ellende en onzedelijkheid ter prooije te geven?

Doch wij willen afbreken. Wij deelen in dit alles als opregte vrienden des vaderlands en der menschheid, en hopen, dat niet alles waarheid is. Maar al is ſlechts een gedeelte waar, het is nog bedroevend genoeg. Ook onze voorouders waren weldadig; maar zij waren het inderdaad, niet met woorden of klanken. Laat ons hopen, dat men in ons vaderland, waar een der beste Koningen regeert, en waar vrijheid van ſpreken en denken geëerbiedigd wordt, zich niet lang achter zulke misbruiken zal kunnen verſchuilen. Men beginne met de menſchen aan den nieuwen grond en aan hunne nieuwe betrekkingen door goede behandeling en menſchelijkheid te verbinden; men late hun de mogelijkheid zien, hun-

nen toestand door arbeidzaamheid te verbeteren; men voede hen goed, om op arbeidzaamheid te kunnen hopen; en men zorge, ook omtrent den grond niet te karig te zijn, en hem, even als den mensch het voedsel, de noodige bemesting niet te onthouden. — „Waar de mensch het wèl heeft, daar is zijn vaderland," dat moet de gedachte van den armen natuurlijk het eerste zijn; eerst als hij welvarend geworden is, zal hij zeggen: „Waar men in zijn vaderland is, daar heeft men het wèl."

Voorlezing over de Bewaring der Gezondheid, bijzonder in deze Kolonie, gehouden in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, Departement Paramaribo, door H. HAAGEN DIEPERINK, *Eerste Apotheker in het Militair Hospitaal aldaar. Te Hoorn, bij* L. J. Schuts. 1825. *In gr.* 8*vo*. 35 *bl. f* :-40.

Deze Voorlezing bevat zeker nuttige zaken, maar heeft in vorm noch inhoud geene de minste overeenkomst met het denkbeeld, dat men gewoonlijk aan eene Voorlezing hecht. Bij ons althans wil het er niet in, tot een beschaafd gehoor over *purgeermiddelen* en *drekstoffen* (zie bl. 26, 27) te spreken. Het fraaiste is nog de aanhaling uit VAN ALPHEN: „Gezondheid is een groote schat," enz. De overledene Rector SWAAN heeft ons deze uitgave in het moederland bezorgd. *Cui bono?*

Geschiedenis der Nederlanden, van de vroegste tijden tot op heden, nopens het Zuiderdeel des Rijks even volledig, als ten opzigte van deszelfs Noorderdeel, onpartijdig, en veelal uit de bronnen, door G. BRUINING. *IIde Deel. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. *In gr.* 8*vo*. 328 *Bl. f* 3-:

Het eerste Deel dezes werks vroeger in gezelschap met VAN CAPPELLE's *Bijdragen* beoordeeld hebbende, waarbij wij tevens den aard, de strekking en de wijze van bewerking deden zien, kunnen wij omtrent dit tweede Deel kort zijn. De reden, waarom de Schrijver zijn eerste Deel niet met den dood van FREDERIK HENDRIK of den *Munsterschen* Vrede besloot, is, omdat hij de verdere geschiedenis in verband brengt met de *Engelsche* onlusten, tijdens de Regering van KAREL I, in 1641 begonnen, en welke den dood diens Konings veroorzaakten. *Zulk* een verband, waaruit men den twist tusschen Staten en Stadhouder grootendeels zou kunnen verklaren, vinden wij nogtans bezwaarlijk. De *Engelsche* belangen waren toen nog veel minder met de algemeene *Europesche* ineengevlochten, dan in latere tijden: de strekking der geheele *Britsche* Omwenteling was *democratisch*, en kon den *Hollandschen* Staatsleden, die slechts eene *Aristokratie* begeerden, en den invloed der Volkskeuze op de aanstelling der Regenten geenszins begeerden, niet aangenaam zijn. Het is echter waar, en uit CLARENDON bewijsbaar, dat de Staten van *Holland*, in het begin der onlusten, zoo wel den misnoegden *Schotten* als *Engelschen* veel meer genegen waren, dan den Koning; doch wij gelooven, dat de gebeurtenissen van 1650 ook wel zouden hebben plaats gehad, al ware er nimmer in *Engeland* eene omwenteling voorgevallen. Althans de Akte van Scheepvaart verwijderde de gemoederen aller kooplieden (de krachtigste steun der Staatspartij) ten sterkste van het Parlement, en de oorlog van 1652 werd met de grootste vinnigheid tusschen de beide *Republieken* gevoerd. Gelooft zelfs de kundige BROES, in zijnen *Invloed der Engelsche Kerk op de Nederlandsche*, niet aan eene overhelling, uit godsdienstige gronden, der gestrenge *Puriteinen* of *Presbyterianen* tot de hard-*Calvinische* Prinsgezinden, en daarentegen der meer *Arminiaansch*-denkende *Episcopalen* tot de Staatspartij, die althans verdraagzaamheid voor de Remonstranten begeer-

de, en den invloed van het hooge landsbestuur op de Kerk (het groote beginsel der *High - church*) zoo ongemeen gaarne zag? Vreemd is althans dit denkbeeld niet in eenen tijd, waar de Godsdienst nog grootendeels de spil der Staatkunde was.

Met de nu zoo hoogstbelangrijke Geschiedenis van het algemeen erkende *Nederlandsche* Gemeenebest, gedurende het overige der zeventiende Eeuw, vult de Schrijver, die nopens de nietige veeten van de kleine Heeren en Graven der Middeleeuwen zoo uitvoerig geweest was, nog geene 80 bladzijden. Slechts omtrent sommige punten is hij uitvoerig, zoo als nopens de onderhandelingen vóór den *Successie* - oorlog van 1702; anders heerscht weder de dorre kronijktoon, met vermelding, kort op elkander, der minst bijeen behoorende zaken. Men springt van het Zuiden naar 't Noorden, van het Noorden naar 't Zuiden; hoezeer *België* en de Republiek twee Staten waren, die verschillende belangen en een geheel verschillend Bestuur hadden; en, om toch ook de *Luiksche* Historie niet te verzuimen, moeten wij, te midden der gewigtigste staatshandelingen, waarvan somtijds de rust van *Europa* afhing, over de *Luiksche Grignoux* en geschillen over de verkiezing van Burgemeesteren lezen. Doch dit alles is niets; dit zijn zeer vergeeflijke zaken, in vergelijking van de onverantwoordelijke wijze, waarop BRUINING zich, als uit de hoogte, ten aanzien van den onsterfelijken JAN DE WITT uitlaat. Deze man, de bewondering van *Europa* in zijnen tijd, en van de nakomelingschap, die *Neêrlands* magt en roem ter zee ten hoogsten top voerde, die *Neêrlands* vlag op den *Teems* gelijk in de *Zond* en op *Afrika's* kusten deed zegevieren, *Frankrijks* magt om des Vaderlands wil, doch tot *zijn* verderf, stuitte; hij, wiens karakter nog onlangs zoo uitnemend door den verdienstelijken Hoogleeraar SIEGENBEEK is in het licht gesteld, deze HERKULES in het staatkundige heet hier gedurig *de vreesselijk benarde man*, *de jammerlijk geslingerde* JAN DE WITT, *de ongelukkige!* (misschien in den zin van *de ellendeling*, want da-

delijk volgt daarop: *dat hij met eene blinde volharding werkte.*) Zijne schoonste daad, door welke hij met TEMPLE tegen *Frankrijk* het drievoudig verbond bewerkte, wordt hem hier tot misdaad aangerekend, omdat het een verbond met KAREL II was, *door wien zijn leven reeds was belaagd, en wiens persoonlijk karakter een walgelijk mengsel van slechtheid opleverde.* Alsof de Staatkunde altijd naar het persoonlijk karakter der Vorsten moest zien, en alsof dit hier den uitslag gaf! Was het niet groot VAN DE WITT, dat hij juist zijne persoonlijke gevoeligheid aan het welzijn van den Staat opofferde? En wat moest hij dan gedaan hebben? Zich in de armen van LODEWIJK XIV geworpen, en dezen de *Nederlanden* opgeofferd? Kon hij, kon de edele TEMPLE voorzien, dat KAREL II zoo geheel de belangen van zijn land zou miskennen, als hij, door vrouwen verleid, daarna deed? — Dat *Zweden* van het drievoudig verbond afzag, was ook de schuld van DE WITT's *karigheid! Het zou*, (dus twijfelachtig spreekt BRUINING) *als men* D'ESTRADES *gelooven mag, niet mogelijk geweest zijn*, JAN DE WITT *om te koopen.* Hij *wil* den Raadpensionaris *geene diepe kennis der Wis- en Stuurmanskunst betwisten.* Neen, mijn goede man! het zou u ook niet helpen, al deedt gij het: de wereld zou den Hoogleeraar MOLL, die zulks onlangs nog zoo treffelijk aangetoond heeft, meer gelooven dan u. Geene gelegenheid laat BRUINING voorbijgaan, om DE WITT in een berispelijk en hatelijk licht te stellen (*). Het wordt hem kwalijk genomen, dat hij niet voor een' der *jonge lieden van aanzien* sprak, die hem hadden willen vermoorden; maar de gruwelmoord der Broeders wordt zeer kort, droogweg verhaald, en slechts de mishandeling der *lijken* vindt men *schandelijk.* Geen woord van den haat der Geestelijkheid, die zoo zeer tot

(*) Het is dus zeer belangrijk, dat iemand, zoo tegen DE WITT ingenomen, erkent, *dat hij de Staatsche land- en zeemagt op een' geduchten voet zocht te brengen, maar dat zijn aanhang hem daarin de handen bond.* (Bl. 39.)

zijn' val medewerkte. „ Maar dat behoeft immers ook „ niet: de Geschiedschrijver moet slechts daadzaken ver- „ halen." Doch waartoe dan de hatelijke uitdrukkingen tegen DE WITT? Waarom gesproken van het *billijke* misnoegen van den Prins over het gedrag, dat P. DE GROOT *bij de onderhandelingen*, *enz.* gehouden had? Waartoe dit boosaardig *et cætera?* Heeft de voortreffelijke verdediging van P. DE GROOT door MIDDELGEEST, heeft de voorstelling van deszelfs karakter, door WESTERBAEN, BRUINING dan niet overtuigd, dat DE GROOT zelf bij die handelingen zonder schuld was? Gelukkig zullen dergelijke uitvallen, die in den mond van iemand van talenten gevaarlijk konden zijn, hier geen kwaad doen; want het boek is bijkans onleesbaar slecht geschreven, en onze taak van *Recensenten* is ons daarbij zeer zwaar gevallen. Wij bekennen rondborstig, de lectuur niet geregeld te hebben *kunnen* volbrengen; maar de *geest* van het boek is ons toch volkomen bekend.

Wij moeten nog doen opmerken, dat dezelfde man, die zoo laag op DE WITT valt, den Representant van het schoonste en luisterrijkste tijdvak onzer Historie, zich tot verdediger opwerpt van het *Fransche* slavenjuk, het tijdstip onzer diepste vernedering. Men hoore, wat BRUINING schrijft, bl. 274: „ In 1799 had „ het *Fransche* bewind eenige moeite gehad, om de „ Noordelijke *Nederlanders aan het alliantie-traktaat* „ *van* 1795 *getrouw te doen blijven;* maar gering was „ die moeite, in vergelijking met de latere, welke zij „ na de verbreking van den vrede van *Amiens*, en vooral na den aanvang van NAPOLEON's Keizerschap, „ aan dezen veroorzaakten; en de Koningskroon, welke „ hij zijn eigen schepsel op het hoofd had gedrukt, „ had hem, tegen alle deswegens gemaakte berekening „ van zijnen kant, nog wel de meeste zorg gebaard. „ *Geen wonder, dat zulks hem eindelijk verdroot*, en „ hij de afstandsakte van *Hollands* naar *Boheme* vlug- „ tenden Koning niet eerbiedigde. Vooral daar LODE- „ WIJK alles ten opzigte van het financiële in de bit-

„ terfte verwarring gelaten had, *welks bestmogelijke red-* „ *dering, even als die van elken defolaten boedel,* „ *eene genoegzaam onbeperkte magt vorderde*, en door „ *Frankrijk* inmiddels niet onbeproefd *kon* worden ge- „ laten." (O, die lieve, onbaatzuchtige *Executeur!*) „ *Engeland* had in het vorige jaar wijsfelijk gehandeld, „ met zich daar buiten te houden; maar *Frankrijk* „ *kon* er niet buiten blijven, en er waren voor het- „ zelve tevens, als alles geredderd was, nog groote „ voordeelen uit het land te trekken. Des werd het „ alliantie-traktaat, *als in menig opzigt onvervuld*," (zekerlijk van onze zijde?) „ opgeheven, en keerde alles, „ uitgezonderd de betaalde fommen, tot den ftaat te- „ rug, waarin het vóór dat traktaat vier maanden lang „ had verkeerd."

„ Vele allerdrukkendfte maatregelen kwamen bij een „ opdringen van de *Franfche* taal, en het wel on- „ vermijdelijk noodige, maar nogtans vrij algemeen „ op rekening van de *Franfche* fchraapzucht gezette, „ tiercéren van de renten der ftaatsfchulden, om „ *het genoegen te verbitteren*, dat een afbetalen van „ de achterftalligheden der ftaatskas en des Konings „ *bijzondere* fchulden, met en benevens voortvarendheid „ in de afdoening van vele andere zaken, voorfpoed op „ den landbouw en *veel binnenlandfchen handel* (!!), „ anders bij velen veroorzaakt zou hebben gehad." Nu, zoo er dan *genoegen gefmaakt* is, was het waarlijk wel bij den Heer BRUINING alleen! Wie zulk een' flavengeest heeft, dat hij over het verlies van Vaderland, van allen zweem van burgerlijke en ftaatkundige vrijheid en welvaart, nog *genoegen kan fmaken*, omdat vele zaken wat fpoediger afgedaan werden, die moet althans zijne handen van de Gefchiedenis van dat Vaderland, dat *hem* zoo onverfchillig is, afhouden. Voegt zich bij dezen *antinationalen* geest dan nog eene zeer onbehagelijke voordragt, wat moet men dan van zulk een gefchrijf oordeelen?

Even zoo onvoegzaam, als in het vorige Deel, is hier doorgaans de verdeeling der Hoofdftukken. Tot 1662,

1676, 1706, 1755, tot de onlusten tusschen JOSEPH II en de Unie, tot de Omwenteling van 1787, het midden van 1789, tot het einde van Julij 1794, het jaar 1799, het midden van 1810, den afstand van NAPOLEON in 1814, en het jaar 1824. Met uitzondering van vier derzelven, eindigen zij te midden van oorlogen of van een' duurzamen staat van vrede, en zijn dus geene gepaste verdeelingen, geene *Epoques*. Doch hierover is reeds in de vorige Recensie gesproken.

Wat BRUINING tot hatelijke aanmerkingen over anderen, die hij *schrijvers van magtspreuken* noemt, kan hebben aanleiding gegeven, weten wij niet. Hij rekent, blijkens zijne noot op bl. 57 en de daar geplaatste aanhaling, den geest van DE WITT en de Stadhouderloosheid van 1702 tot 1747 voor hetzelfde!! Natuurlijk moest hij dan den grooten Raadpensionaris wel slecht beoordeelen.

Met al hetgeen wij gezegd hebben, is het nogtans waar, dat er zich in deze twee boekdeelen verscheidene merkwaardige en minbekende bijzonderheden bevinden, die van des Schrijvers belezenheid getuigen; maar door het gebrek aan schikking verdwijnen die onder eene menigte andere, en de opeenpakking (om zoo te spreken) van *détails* belet allen indruk van het geheel. Ook worden er *nergens* bronnen aangehaald, dat hier vooral noodig was, omdat de Schrijver zegt, *veelal uit de bronnen* geput te hebben. Men dient toch te weten, uit *welke* bronnen. — De correctie kon beter zijn. Op bl. 113, onder anderen, vonden wij 1784, en nog eens 1571, in plaats van 1748 en 1751.

Reistogtje met de Stoomboot naar Hamburg, in den Zomer van 1826, *in een' gemeenzamen briefstijl beschreven, en met onderscheidene letterkundige aanmerkingen en andere soorten van inlasschingen doorvlochten, door Mr.* B. H. LULOFS. *Iste Deel. Met Platen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1827. *In gr.* 8*vo. X en* 470 *bl. f* 4-80.

De titel is wat lang; maar wij *moesten* dien geheel af-

ſchrijven, om onzen Lezeren te doen bevroeden, wat zij hier zullen vinden. Het is geene gewone reisbeſchrijving naar *Hamburg*, en wel NB. *ter Zee;* daarvoor zouden 462 bladzijden in groot 8vo. klein gedrukt, en dan nog ſlechts het *Eerſte Deel* uitmakende, eene bovenmatige lengte beſlaan. Maar daarvoor wil ook de Schrijver het niet aangezien hebben. Neen! het is een *olipodrigo*, maar opgediſcht door een' man van ſmaak, algemeene liefhebberij, groote belezenheid en vernuft, die ongedwongen keuvelt, alsof hij 's avonds aan den haard zijnen vrienden zijne reis zat te vertellen. Wil men dus ſlechts eene beſchrijving van *Hamburg* hebben, dan behoeft men geene twee zulke lijvige Deelen te koopen of te lezen, maar kan zich zeer wel (indien men *Hoogduitsch* kent) vergenoegen met nog geen vierde van het eerſte Deeltje der Reizen van STEIN naar de hoofdſteden van *Middel-Europa.* Maar men vindt hier ook luimige invallen, verzen, oude en nieuwe, in menigte, aanmerkingen over het tooneel, over *Duitſche* en *Hollandſche* letterkunde en taal. De laatſte vooral zijn gewigtig en LULOFS waardig. Wij bedoelen met name de vergelijkende aanteekeningen over den rijkdom der *Hoog-* en *Nederduitſche* talen (bl. 306—339. NB. één POST SCRIPTUM met twee fijn gedrukte Noten van *vijf* bladzijden! Die *vriend* is door het port van de brieven des Profesſors zekerlijk geruïneerd, zoo de Heer OOMKENS hem niet in billijkheid te gemoet komt.) Nog behoort hiertoe, bl. 347—369, het geſprek met eenen Doctor over de *Hollandſche* en *Duitſche* letterkunde, het *Platduitſche* koffijgedicht, eene Parodie van SCHILLER's *lied van de klok*, en de taalkundige aanteekeningen daarop van den Profesſor, bl. 409—442. LULOFS toont zich hier, met alle zijne wel eens wat te *triviale* grappen, waarlijk als Taalkenner, en zelfs, door de vertaling der *Kraniche des Ibykus* van SCHILLER, waarlijk als Dichter.

Met dat al heeft de Profesſor-Reiziger een gebrek niet kunnen ontgaan, dat men reeds van voren moest vreezen hier te zullen vinden, — van langdradigheid. Nu,

de man gevoelt het zelf, en biecht het getrouwelijk op; hij voert zijnen vriend ſprekende in, die hem honderdmalen naar het land, waar de peper groeit, of naar de *Mokerheide* wenscht, om zijn eeuwig afzwerven van zijn onderwerp, en zijn verhaal van dingen, die men toch waarlijk *a priori* wel kan begrijpen en zonder veel menſchenkennis vooronderſtellen; b. v. dat de Hoogleeraar, na braaf geloopen te hebben, honger kreeg, en op een' draf naar zijn Logement liep, hetwelk ons *in eene volle bladzijde* wordt verteld, waarbij dan nog de groetenisſen aan de reis- en nu tafelgenooten in *'t Hoogduitsch* komen (weder eene quart-bladzijde), hetwelk de Profesſor dan ook erkent, met te zeggen: *Wat een dr... lange zin is het, die mij hier uit de pen is gevloeid!* en nu worden de overige driequart-bladzijden nog met de *verontſchuldiging* van dien langen zin gevuld. Wel, wel, Heer Schrijver! bedenk toch, dat men ook zulke bladvulling moet betalen. En was dit nog de eenige!

Dat wij zoo dikwijls *de Profesſor* of *Hoogleeraar* zeggen — alleen om het woord *Schrijver* of *de Heer* LULOFS wat te variëren — moet niet doen denken, dat men hier *profesſorale graviteit* of deftigheid of ſtemmigheid of bezadigdheid, (des Schrijvers jagt naar *ſynonymen* ſleept ons mede) op de wijze der zeventiende en achttiende Eeuw, zal vinden. Het gelijkt er niet naar! Reeds in de medegedeelde zeer weinige ſtaaltjes heeft men het tegendeel kunnen zien. LULOFS is een regte vrolijke baas, en mag wel eene witte muts zien. Als een *lekker beetje*, een gebraden peertje, vergast hij zijn' vriend op eene regt levendige beſchrijving van twee *tapfreules*; alias mooije meiden, de *Zomer*- en *Winter*-MARIANNE genoemd, in twee Logementen te *Eimsbüttel*. Eene derde, waarmede het niet pluis was, ontweek hij voorzigtiglijk; maar met de andere doet hij de liefhebbers gedurende acht bladzijden watertanden. Dan, of het is om voor dien aanval van wereldsgezindheid te boeten, of om iets anders, althans de *Kerken* te *Hamburg* bekomen eene duchtige beurt, en men komt er niet af. Gedurig

denkt men aan het einde te zijn..... ja wel! maar toch leest men deze eeuwigdurende beſchrijving niet zonder vermaak, want altijd komen er kwinkſlagen in; doch die kwinkſlagen — wij durven het eenen Profesſor in de Welſprekendheid naauwelijks herinneren — zijn hier te digt gezaaid. Hier en daar gevoelt men, dat er naar *gezocht* wordt, en dat is fout! Hij voelt het zelf meer dan eens, b. v. bl. 391. Tusſchenbeiden heeft de Schrijver het ook wel eens mis, b. v. waar hij zijn geweldig *Post ſcriptum* (zie boven) bij een' ſtaart van een' *Pruisſiſchen Granadier*, of bij een' haarzak, of bij eene vetzwans of vetſtaart der *Zuid-Amerikaanſche* ſchapen vergelijkt, die, *zoo hij meent*, *Lama's* heeten. Abuis, Profesſor! de ſchapen met vetſtaarten behooren in het Zuiden van *Afrika* en ook in *Azië* t'huis; de *Lama* is geen ſchaap, en heeft geen' vetſtaart. Doch dergelijke *distractiën* zijn hier zeldzaam.

Men kan ligtelijk nagaan, dat wij al zeer *pedant* en zeer *refereerziek* moesten zijn, om van zulk een werk een doorloopend verſlag — een geraamte — te willen leveren, en den Schrijver in alle hoeken, ſtraten, grachten, kerken, wandelingen, omſtreken enz. enz. te volgen. Enkele zonderlinge en minbekende trekken dus ſlechts. Of ze *diplomatisch* echt en geſtaafd zijn, weten wij niet; genoeg, zij kenſchetſen den ſtijl van LULOFS, en dat is het voornaamſte.

Er waren in den tijd van het *Franſche* ſchrik- of janhagelbewind, en vooral nadat *België* en *Holland* reeds in den maalſtroom der omwenteling waren medegeſleept, zeer vele *Emigranten* (wel dertien- of veertienduizend) te *Hamburg*. Kluchtig is, bij al het ernſtige der zaak, nogtans de wijze, waarop onze Schrijver de onderſcheidene kostwinningen dier Heeren beſchrijft (bl. 167): „Hier „vond men een' Bisſchop, die deelgenoot was geworden in eene meelfabrijk te *Ottenſen*; dáár was een ander geestelijke van denzelfden rang ondernemer eener leêrlooijerij. Ginds zag men een' Generaal als tapijtverkooper. Elders paste een Marquis de *Hamburg-*

„ *ſche* Dames ſchoenen aan, in den eigenlijken zin dus,
„ naar 't zeggen van een' geestig' Schrijver: *ſe mettant*
„ *aux pieds des Dames*. Een Hertog en evenknie of *Pair*
„ van *Frankrijk* verkocht kaarſen, en zelfs bij het pond.
„ Een ander ſoortgelijk groot Heer was lintverwer. Een
„ gewezen Kapitein ſpeelde voor opperknecht en kelder-
„ meester bij zijnen voormaligen Luitenant, die herberg
„ hield. De zoon van een' *Gouverneur de Province*
„ dreef het edel beroep van restaurateur. Een *Vicomte*
„ had zich tot dat zelfde einde met zijn' voormaligen kok
„ verbonden. Door een' naneef en naamgenoot van FÉ-
„ NÉLON werd een kroegje opgezet; om thans van het
„ legioen Emigranten niet te ſpreken, die als ſpraak-,
„ zang-, dans- en ſchermmeesters, als winkeliers in het
„ klein, als ijs- en limonadeverkoopers, als verwers, en
„ wat niet al meer, het ſchamel ſtukje brood zochten te
„ verdienen."

Zeer juiste aanmerkingen zijn die over SCHILLER en GÖTHE. Het verheugt ons, dat LULOFS niet met den tegenwoordigen zwijmelgeest van zoo vele *Duitſchers* bevangen is, die aan GÖTHE boven SCHILLER oneindig de voorkeuze geven, en laatstgemelden daarbij niet eens willen genoemd hebben, ja zoo verre gaan, dat zij — gelijk wij zeker weten, dat door een *Duitsch* ſtudent, zelfs in de Akademieſtad *Leyden*, met eenigen zijner *Hollandſche* nabootſers gedaan is — SCHILLER's gedichten, met weinig uitzondering, *ten vure doemen*. Juist hetgeen LULOFS ook aanmerkt, maakt hier het kenmerkend onderſcheid: GÖTHE *ſpeelt* met de poëzij, en lacht over haar, gelijk over alles, in zijne vuist; SCHILLER *gevoelde* haar; zij vervulde zijn binnenſte. En daarom moge de *Mode* voor GÖTHE beſliſſen, de man, wiens *hart* voor het ſchoone klopt, zal eeuwig naar SCHILLER tasten, en GÖTHE bewonderen, maar — niet beminnen. Dit vonnis mogen wij *hier* uitſpreken; in *Duitschland* zou het ons doen verketteren.

Zeer ſchoon zijn de aanhalingen van LULOFS uit de *Cæcilia* van den te weinig bekenden ERNST SCHUL-

ZE, gedeeltelijk in *Nederduitsche* verzen vertaald. Minder hoog, dan de Schrijver, zouden *wij* loopen met de kleine verhalen der *Duitschers*, ten minste *over 't algemeen*. Er zijn, ja, allerliefste onder, daar ook veel voddegoed, waaraan de maag, die LULOFS zelf met regt als de groote stoommachine der zweetende *Duitsche* drukpersen beschouwt, al een bijzonder groot aandeel gehad heeft. Wat hij nopens de vertalingen van HOMERUS in *Alexandrijnen*, en derzelver noodzakelijke stijfheid, beweert, is onbetwistbaar. Wij willen b. v. aan die van 'S GRAVENWEERT geenszins hare waarde betwisten; maar men vergelijke die eens, naast die van VOSS, met het origineel!

De schrandere en luimige LULOFS zal ons den toon dezer beoordeeling, welke de waarde van zijn werk in meer dan één opzigt erkent, niet ten kwade duiden. Hij zelf heeft daarvan het voorbeeld gegeven.

Geschiedkundige Aanteekeningen, betrekkelijk de Lijfstraffelijke Regtsoefening te Amsterdam, voornamelijk in de Zestiende Eeuw, door JACOBUS KONING. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr. 8vo.* 204 *Bl. f* 2-40.

De geachte en in onze vaderlandsche oudheden zoo zeer bedreven Schrijver ontwikkelt, in een Voorberigt, de aanleiding tot het vervaardigen van deze Aanteekeningen, en de redenen, welke hem hebben bewogen, dezelve door den druk gemeen te maken. Aangenaam zou het ons geweest zijn, indien de arbeidzame Schrijver zich niet had verpligt gevonden, om, ter zake van voor hem voldoende redenen, zich doorloopend te onthouden van het maken van wijsgeerige en regtskundige aanmerkingen en bedenkingen, waartoe zijne veelvuldige aanteekeningen gewis eene ruime stoffe opleveren: dan, wij vinden ons verpligt, in deze onthouding des geëerden Schrijvers te berusten.

Te regt begreep de Heer KONING, bij de behandeling zijns onderwerps, geenszins eene *chronologische* orde te moeten volgen, maar aan eene schifting en verdeeling in *rubrieken* de voorkeuze te geven; welke *rubrieken* dan ook wederom

door Aanteekeningen, en niet minder dan *eenendertig* Bijlagen, worden opgehelderd.

De Geſchiedkundige Aanteekeningen, loopende van bladz. 1 tot 98, handelen alzoo, 1. over de gevangenis of bewaarplaats der beſchuldigden (boeijen); 2. verhooren en vonnisſen; 3. onderſcheidene ſtraffen: a. ligtere ſtraffen, b. zwaardere ſtraffen, c. doodſtraffen; 4. handeling met de lijken der gevangenen en die der zelfmoordenaars. Hierop volgen nadere Aanteekeningen van bladz. 101 tot 108; en eindelijk Bijlagen, bevattende Regtsgedingen, Sententiën en Condemnatiën, beginnende met den jare 1581 en eindigende met het jaar 1786, door derzelver zeldzaamheid of belangrijkheid der mededeelinge waardig gekeurd, van bladz. 111 tot het einde.

Is de ſtoffe, waarover in dit werk wordt gehandeld, weinig uitlokkende en aangenaam, zoo wordt dit gemis door de belangrijkheid des onderwerps rijkelijk opgewogen, en verdient alzoo de Heer KONING, bij zijnen gelukkig voltooiden arbeid, onze levendige erkentenis. Veel opmerkenswaardigs en belangrijks zal men hier aantreffen; daar het geheel minder redenering en meer gebeurtenisſen en daadzaken bevat, welke tot hiertoe als minder algemeen bekend mogen beſchouwd worden. Veel valt hierbij, voor den nadenkenken lezer, op te merken; en het zou geene moeijelijke taak zijn, een gelijk getal bladzijden, als waaruit het boek beſtaat, met regtsgeleerde en wijsgeerige opmerkingen te vullen; hetwelk dan ook welligt eene der hoofdoorzaken zal geweest zijn, dat de alom geachte Schrijver gemeend heeft, zich van dezelve, doorgaans, te moeten onthouden.

Wij vonden in het geheel een' getrouwen ſpiegel des tijds, uit welken de daadzaken, in dit werk voorhanden, ontleend zijn; en offchoon ſommigen, in onze dagen, dien voorvaderlijken tijd hartelijk terugwenſchen, wij nemen de vrijheid, tegen dien wensch wel uitdrukkelijk te protesteren. Het wederinvoeren der pijnbank, het geeſelen en brandmerken dier dagen, het bannen op 's Konings galeijen, het verminken der ledematen of der zintuigen, als het afſnijden der ooren, het uitſteken der oogen, het ſplijten van den neus, het openſnijden van de wang, het ſteken met een' gloeijenden priem door de tong en het afſnijden van dezelve, het afhakken van den regter- of linkerduim, hand of arm; voorts het onthoofden, hangen, verbranden, levend begraven, verdrin-

ken in het IJ, ten toon ftellen of hangen der lijken, enz. is ons en te *onmenfchelijk* en te *onchristelijk*, dan dat wij *die* tijden zouden terugwenfchen, waarin *dit* aan de orde was.

Aan de orde was, zeggen wij: want, blijkens eene opmerkelijke aanteekening, van den Heer KONING, werden, van 1695 tot 1720, niet minder dan 209 perfonen binnen Amfterdam ter dood gebragt, en van 1720 tot 1820 flechts 160, hetwelk, naar de zoo even genoemde fchaal berekend, een getal van 836 perfonen had kunnen uitmaken.

Was het met de *menfchelijkheid*, in deze, door fommige nieuwigheidzoekers, zoo hoog geroemde tijden, droevig gefteld, met de *zedelijkheid* der mindere volksklasfe was het niet beter gefchapen; ja, het fta hier, niet ter overtuiging van hen, en derzelver onnoozele napraters, die den voortgang van befchaving, verlichting, en het onderwijzen der jeugd, bij de lagere volksklasfen, pogen te ftuiten, maar voor hen, die gevaar loopen, door hunne dweeperijen weggefleept te worden, geboekftaafd, dat ALLERT ULCKES, in vier jaren tijds, *zesmaal gegeefeld* en *vijfmaal gebrandmerkt* is; MARTEN DAVIDS, binnen drie jaren tijds, *achtmaal gegeefeld* en *viermaal gebrandmerkt*; STEVEN PIETERS, binnen één jaar, *viermaal gegeefeld* en *driemaal gebrandmerkt*; PIETER WILLEMS, in vijf jaren tijds, *elfmaal gegeefeld* en *vijfmaal gebrandmerkt*. En zoo was, onder anderen, zekere GRIET ANDRIES niet minder dan *tweeëndertig malen* in handen der Justitie geweest. Zekere TRIJN PIETERS kwam *eenentwintig malen* in hechtenis, werd *achtmalen*, uit hoofde van zwangerheid, van pijnlijke ligchaamsftraf verfchoond, maar *met een' ftrop om den hals aan de galg ten toon gefteld*, onderfcheidene malen bovendien *gegeefeld*, *vijfmalen gebrandmerkt*, en *beide hare ooren afgefneden*; waarna zij, op den 30 December 1617, haar leven *aan de galg* eindigde. Alle deze genoemde teregtftellingen hadden plaats van 1616 tot 1620; een tijdperk, door de verkondigers der Middeleeuwfche leer zoo hoog opgevijzeld, als werd er toen in Nederland niets dan godsvrucht, vroom- en braafheid gevonden!

Wij danken intusfchen God, dat, alhoewel er, ten aanzien van godsvrucht, vroom- en braafheid, in ons Vaderland, veel te wenfchen overblijft, onze tegenwoordige Sententie- en Justitie-boeken fchaars voorbeelden opleveren van zulk eene verregaande zedelijke verbastering onder de lagere volks-

klasſen. In de *dertig* verloopene jaren, tusſchen 1791 en 1820, werden ſlechts *veertien* misdadigers, te Amſterdam, ter dood gebragt.

Zulke *authentieke* opgaven bewijzen meer, dan fijngeſponnen drogredenen en magtſpreuken, hoe weldadig de allengs toegenomene beſchaving en verlichting, vooral bij de geringere ſtanden, op den volksgeest gewerkt hebben; terwijl de kundige Schrijver tevens en te regt opmerkt: „ dat, hoe „ verder hij zich van de zestiende eeuw verwijderde, hoe „ meer hij ontwaarde, dat zich de menſchelijkheid met de „ regtvaardigheid paarde, en niet enkel de geſchonden regten „ der maatſchappij werden gewroken, maar tevens, naar ge- „ lang van het licht des tijds, hoe langs zoo meer, op de „ terugbrenging en verbetering van den afgedwaalden over- „ treder werd gelet."

Ten ſlotte vereenigen wij ons ten volle met het geſtelde op bladz. 98. „ De vooruitzigten, die zich voor het ver- „ volg opdoen, zijn niet dan bemoedigend. Wij zien met „ het hoogſte verlangen eene Strafwet te gemoet, die, naar „ de behoeften van onzen tijd en de zeden der Natie ge- „ ſchikt, zich, zoo wij vertrouwen, door wijsheid, regtvaar- „ digheid en menſchelijkheid zal aanbevelen; terwijl wij van „ de onvermoeide werkzaamheden van het loffelijk Genoot- „ ſchap tot zedelijke verbetering der Gevangenen den besten „ uitſlag verwachten, waartoe wij hetzelve de medewerking „ van allen, en vooral den invloed en zegen van den On- „ eindige toewenſchen."

De Hollander onder de Franſche Cohorten, of mijne Lotgevallen als Conſcrit. Door ADRIANUS VAN ALTENA, *gewezen Serjant-Majoor bij de* 88*ſte Cohorte. Met gegraveerd Titelvignet. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1827. *In gr.* 8*vo. VIII en* 376 *bl. f* 3-:

De Schrijver van het voor ons liggend werk werd in het jaar 1812 als Conſcrit ingelijfd in het Contingent, hetwelk ons Vaderland voor de door NAPOLEON opgerigte Cohorten moest leveren, en woonde vervolgens den, voor den Overweldiger rampſpoedigen, veldtogt bij, in het jaar 1813. Hij deelde in en buiten het Vaderland in alle de wisſelvallige

omſtandigheden van het groote leger, verkreeg den op den titel uitgedrukten militairen rang, werd bij *Goldberg* in *Pruisſen* gewond, en kwam eindelijk, na het ondergaan van velerlei ongemakken en gevaren, in het begin van het jaar 1814 te *Dordrecht* terug in het ouderlijke huis. Reeds de redenen, welke den Schrijver bewogen, om de aanteekeningen van zijne lotgevallen, als Conſcrit, door den druk publiek te maken, zijn van dien aard, dat zij dit werk aanbevelen. Hij werd daartoe opgewekt door den wensch, om zijnen lotgenooten eene hun welkome herinnering te geven; om hen, die, tot Soldaat gedwongen, verdere togten deden en meer belangrijke gevallen ondervonden, uit te lokken, onzen landgenooten dezelve niet langer te onthouden, daar het nog niet overbodig is, der Franſchen tirannij te blijven gedenken; en eindelijk, om zijne overige landgenooten den Conſcrit, dien zij met deelneming zagen wegvoeren, eens lezende buiten het Vaderland te doen vergezellen. De wijze, op welke VAN ALTENA zijne voorgenomene taak volbrengt, draagt onze goedkeuring weg; en ieder lezer, die ſmaak heeft voor het natuurlijke en eenvoudige, en behagen ſchept in echt vaderlandſche en godsdienſtige gevoelens, zal met genoegen dit verhaal lezen, hetwelk wij ten minſte ver ſtellen boven zoo vele romans en werken van uitheemſchen oorſprong, die thans maar al te veel echt vaderlandſche voortbrengſelen achteraf doen ſtellen. De achting, welke VAN ALTENA, gedurende zijne korte, maar niet geheel onbelangrijke militaire loopbaan, genoot bij zijne ſpitsbroeders, en hun ſtellig getuigenis, tot welks inwinning Recenſent onder het lezen van dit werk toevallig in de gelegenheid was, waarborgen de geloofwaardigheid van dit verhaal. Had de Schrijver een maar al te rijkelijk deel aan het ongeluk van ons Vaderland, gedurende deszelfs vernedering, zoo wenſchen wij van harte, dat hij, ſedert teruggekeerd in de burgerlijke maatſchappij, evenzeer moge deelen in het geluk van deszelfs herkregene vrijheid en bloei.

De heerlijke boorden van de Moezel van Trier tot Coblentz, beſchreven op eene Reis door Duitschland, A°. 1827, door J. P. SPRENGER VAN EYK. *Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. 1828. *In gr. 8vo.* 154 *Bl.* *f* 1-80.

De beſchrijving van dit niet onbelangrijk uitſtapje naar eene

jgelegene fchoone landftreek, gelijk wij dit togtje, dat de
w. VAN EYK met den weidfchen naam van eene reize
r Duitschland beftempelt, op eene zediger wijs zouden
nen, bevat juist niet veel anders, dan men in het beken-
werk van ALOYS SCHREIBER, *Handbuch für Reifen-
am Rhein*, omtrent dit oord vindt opgeteekend. Dit boek-
ton dus alleen belangftelling inboezemen door eene fchil-
chtige befchrijving der verrukkelijke landtooneelen en
lijke vergezigten, welke zich hier om ftrijd den vreemde-
aanbieden, en door de onderhoudende en welgefchrevene
edeeling van eene en andere, reeds van elders bekende,
hied- en oudheidkundige bijzonderheid. Intusfchen zou-
er op den ftijl, waarin dit werkje gefchreven is, nog al
ge aanmerkingen te maken zijn. Zoo zoude men kunnen
en: wat zijn toch *flingerende wandelingen om eene zich
erende rots?* bl. 50? en hoe kan men eene zinfnede als
volgende behoorlijk taalkundig ontleden? „ Eene hevige
te maakte binnen weinige dagen een einde aan het twee-
eventigjarig leven en het zesenveertigfte der regering van
eerften Keurvorst van Trier," bl. 53. Doch dergelijke
ochtheden en taalovertredingen verdienen minder berisping,
de ergerlijke wijze, op welke de heerlijke *Mofella* van
ONIUS hier, in eene zoogenaamde vrije en fragmentari-
vertolking, mishandeld is. Niet alleen zijn fommige der
fte brokken (wij begrijpen niet om welke reden) uitge-
n, en van fommige treffende fchilderingen juist de keu.
e penfeeltrekken weggewischt, maar ook verfcheidene re-
zijn geheel verkeerd vertolkt, zoo als b. v. reeds in den
ief:

Salve amnis laudate agris, laudate colonis!

welk wel niemand behalve de Heer VAN EYK zal over-
igen door: „ Zijt van mij gegroet, o ftroom! door uwe
ers en *plantfoenen* beroemd." Waarlijk, hoe vrij men ook
ieze te vertalen, men dient toch den zin en de gedach-
des oorfpronkelijken fchrijvers weder te geven; of het is
r, deze taak aan anderen over te laten.

---

ichten van P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amfter-
im, bij* G. Portielje. *In gr. 8vo. VIII en 196 bl. f* 3 - 60.

ls *Dichter* wil zich P. G. WITSEN GEYSBEEK doen opmer-

ken met deze verzameling. Zelf twijfelt hij, of dit wèl gedaan zij, daar zóó weinigen op deze *Gedichten* hebben ingeteekend, dat hij het niet eens der moeite waardig acht, hen te noemen; hetwelk juist niet zeer vereerend is voor hen, die hem vereerden. (Het publiek schijnt dus, dacht Recensent, over 's mans dichterlijke verdiensten al even ongunstig te oordeelen als BILDERDIJK deed in zijne *Nieuwe Verscheidenheden*; en deze Dichter heeft zich dus zeer vergist, toen hij schreef van de tevredenheid onzer eeuw met een' dichtgeest van zulk allooi.) Waarom GEYSBEEK desniettegenstaande met dezen bundel optreedt, mag men blijven vragen, indien dezelve niet tot zijn doel leidt; dat is, indien men in hem den *Dichter* niet wil opmerken.

De verzameling bestaat uit vele te voren uitgegevene verzen, en ook uit andere. Met genoegen vonden wij van de eersten hier enkelen weder; hoewel wij van de *mode* maar niet houden kunnen, die denzelfden kost, doch in andere schotels, alweêr ter tafel brengt.

Drie stukken van *wijsgeerigen* inhoud en aard (?), althans van *filozofisch* voorkomen, openen de rij, t. w. *wijsgeerige bespiegeling over het menschelijk leven*; *'s menschen zedelijke waarde*, en, zijn *aanleg tot zedelijke volmaking*. Die deze stukken eens tot *proza analyseren* wilde, zal wel niet vele *quintessens* van *filozofie* zien overblijven, behalve de *motto's*; en men leest thans te veel *poëzij*, vreezen wij, om hier juist een' *Dichter* te onderscheiden. Laat ons eens even zien!

De aarde is geen rampwoestijn. God wil niet, dat we, onverdiend, lijden. De schuld onzer rampen ligt bij onszelven. God heeft geen ongeboren wichtje ter helle verwezen, of tot straf verkoren. Daarom duchte men geen onheil, en zij de Godsvrucht onze toevlugt, die ons eene goede uitkomst zal schenken; en wij moeten verzoenen en vergeven, en elkander nuttig zijn. Hierop komt het *eerste* stuk neder. Dit maakt de *wijsgeerige* bespiegeling van het menschelijk leven uit. Van de vervelende *tautologie*, van het gansche gebrek aan zamenhang der gedachtenreeks, en van de matheid der ontwikkeling, konden wij veel zeggen, doch vragen alleen: Wordt er nooit onverdiend geleden? Is dat dan strijdig met de waarheid, dat God het geluk van iedereen wil? Wat doet die uitval op het *decretum horrendum*, dat sommige heete *theologanten* gemaakt hebben, in een vers, dat van broederliefde ezv. zoo hoog opgeeft? Recensent b. v. gelooft ook aan een eeuwig en onveranderlijk besluit Gods aangaande

'smenschen tijdelijk en eeuwig lot; maar aan een besluit, niet van een' willekeurigen, maar regtvaardigen, wijzen, liefderijken God, die nooit begon, en bij wien geene opvolging van tijd, noch einde is. Had GEYSBEEK bedacht, dat deze, zoo vaak verwaarloosde, definitie van „*eeuwig*" *filosofisch* en *theologisch* goed is, had hij haar slechts gekend, hij zou dien uitval wel teruggehouden hebben op de voorbeschikkingsleere, zoo als zij door niemand beleden wordt, dan door den tegenspreker van het gezond verstand en algemeen erkende Bijbel-waarheden. Hij zegge van dien *onwijsgeerigen* aanval, wat hij, een weinig verder, aan door hem beleedigden zegt: „*Ik wil gaarne bekennen, dat verblindheid mij deed dwalen*"! Doch, Recensent kan niet te zeer uitweiden.

Het tweede der genoemden is een klein stukje. Hoe het met het opschrift, hoe het met andere, hier voorkomende, *wijsgeerige* (nu, ja!) *denkbeelden* overeen te brengen zij, vatten wij niet, hetwelk geen wonder is, daar wij regels, als deze, niet begrijpen kunnen:

— uw *volmaakbaarheid* straalt daadlijk u in de oogen,
Als ge op uwe eigen *waarde* een wijl aandachtig staart.

Wij zouden de onderschrapte woorden liever elkanders plaats doen vervangen; doch dan verstaan wij nog het vers niet, waarin de mensch, ontbloot van gevoel voor *vrijheid* en *deugd*, deze opwekking van den *wijsgeer* krijgt:

Wil slechts, en de eerste rang der schepslen komt u toe.

In het derde stuk krijgen *zij* eene beurt, die de *Reden* (denkelijk de *Rede*) in den mensch miskennen, en zonder wier schuld de ondeugende nooit in den poel der zonde zoude gestort zijn, terwijl ongehoorzaamheid aan de Rede ernstig afgemaand wordt, met aanwijzing, dat die ongehoorzaamheid, wat oorzaak van ondeugd en ellende zij ook wezen moge, geenszins echter ten nadeele van 's menschen voortreffelijken aanleg iets bewijst.

De woorden van VAN HEMERT, die tot *motto* dienen, zijn volkomen de belijdenis van Recensent, die alzoo niet kan verdacht worden van afkeerigheid van hetgeen de wijsbegeerte aangaande des menschen natuur leert; maar GEYSBEEK moet het hem ten goede houden, dat de *wijsbegeerte*, die in zijn vers spreekt, hem even duister als ongegrond

toeschijnt. „ Bloos," zegt hij, „ dat ge in 's menschen hart de zaden van boosheid en alle ondeugd zoekt!" — Waar moet men ze dan zoeken? De zachtmoedigste beoordeelaar der menschen, die er anders over dacht, (*Matth.* XV: 19) is noch door de echte wijsbegeerte, noch door de ondervinding gelogenstraft. Men overdrijve slechts nergens! Zegt niet GEYSBEEK zelf, bl. 12, dat, als de storm der hartstogten opsteekt, de fakkel der Rede wordt uitgeblazen? Uit hetgeen wij bl. 16 vinden:

Gij moogt, gij kunt, gij moet beslissen,
  Is deugd de rigtsnoer uws gedrags.

volgt, dat, indien de mensch niet deugdzaam handelt, hij niet beslissen *kan*, *mag*, of *moet*; en op bl. 15 staat:

Ja, maak zelfs u aan euvlen schuldig,
  De Reden toch verlaat u niet.

Welke verwarring van denkbeelden, en welke strijdigheid! Doch die treft men telkens aan; en wij wenschten ook wel eens te zien, hoe iemand, die geen juist denkbeeld heeft, althans geeft, van 's menschen *Rede*, *analogisch* over 's menschen aanleg redeneren of dien bezingen kan.

Van den kant der *poëtische* waarde prijzen zich *deze* dichtstukken waarlijk ook niet aan. Wij hebben van hemzelven betere gelezen, en treffen die ook in dezen bundel aan. Ja, er staan hier wel dichterlijke regels, en zelfs eenige coupletten, zoo als die *vijf*, in het eerste stuk, waar de *metaphora* van de zeereis fraai is volgehouden; maar niet zelden misten wij alle dichterlijke verheffing, vonden voor *poëzij mechanisch* berijmd proza, en hinderden ons hier en daar stroefheid en duisterheid niet weinig. Wie zal *dit* dichterlijk noemen kunnen?

Zoo ge in uw hart haar stem liet dringen,
  Die ge als een' ijdlen klank versmaadt,
Gij zoudt der driften magt bedwingen,
  Waardoor ge u thans beheerschen laat;
Gij zoudt, hield hare hand u tegen,
Oneindig minder euvlen plegen,
  Dan nu gij hare stem niet acht;
Gij zoudt uw' broeder niet verdoemen,
Hem niet een' Godontkenner noemen,
  Omdat hij menschenwaan belacht.

Wie verstaat het volgende?

> Wel hem, houdt bij zijn wilbepaling
> De Reden hem haar fakkel voor!

Wij zien, bl. 13, iemand in den poel der ondeugd storten; het slijk van de *ondeugd* kleeft op de korst van de *zedenloosheid*, en zoo wordt de logge *geest* nog al zwaarder, waardoor dan ook het zwartbezoedeld *stofgevaarte* nog al dieper zinkt! — Regels, als:

> Wat is uw werkloosheid strafwaardig!...
> Is uwe hand dan nooit hulpvaardig
> Ten zij om voordeel of belang?

Of:

> Dit is 't dat van uw zelfbeheering,
> Van uw gedrag- en pligtwaardering,
> Van uw volmaakbaarheid getuigt.

zijn redenering, geene *poëzij*.

In plaats van tot den mensch te zeggen: „ de Reden moet uw *lot* besturen," zouden wij hem dit met opzigt tot zijn *gedrag* aanraden. Wij zeggen, als JEAN PAUL: „ zeg niet, o mensch! „ ik wil lijden," want gij moet, maar — „ ik wil werken."

Denk niet, Lezer, dat Recensent zoo wil voortgaan! Niet alleen werd dan zijne beoordeeling te uitvoerig, maar ook onpartijdigheid houdt hem daarvan terug. Hem hebben de drie eerste stukken minder dan de andere behaagd; hij zoude zelfs, om der anderen wille, wenschen kunnen, dat ze in dezen bundel niet opgenomen waren. Dit worde echter geenszins geacht te beteekenen, dat hem alle die andere zoo heel zeer bevallen hebben. De volgende stukken zijn van anderen aard, en de meesten korter.

Sommigen er van zijn *vertalingen* of *navolgingen*. Van deze komen hier voor: *Op het grafschrift van Emma. De vierde Olympische Ode van* PINDARUS, *op Psaumis, van Kamarina, die in den wagenren met vier paarden den prijs had behaald. Morgenzang* (waarin echter *dit* gezegde tot God velen tot hinder zijn moet, om de duisterheid der bedoeling: „ Ik zeg niet dat ge omtrent den braven gunstig zijt.") *De Godinnen; aan Adelaïde. De voordeelen van den zegenspoed. Verliefde toorn. Opschrift der Graftombe van*

HUGO DE GROOT. *De eerste Schipper. Azor, Romance. Herderskout. Droom. Brief aan het Volk.* (Te stroef, dan dat GEYSBEEK dien zoo mogt laten staan, is, in dit vers, de regel: „ Ware eer is 't dat de mensch het menschdom leev' tot voordeel.") *Cupido Boekverkooper.* (Eene gedeeltelijke en zeer vrije navolging van het Fransch, welke zeker bevallen zal.) MOZES MENDELSSOHN. (Jammer, dat een woord als *doodsbeenpoel*, zoo ligt te veranderen in dit rijmeloos stuk, zoo misstaat! Meer jammer zelfs, als deszelfs plaatsing in dezen bundel het onbekend zoude doen blijven aan velen, die het kennen moesten en gaarne lezen zouden.) *Aan den Nachtegaal.* — Wij meenen, dat GEYSBEEK zich over de plaatsing dezer stukjes in deze verzameling niet had behoeven te verontschuldigen, en kennen aan sommigen derzelven vele waarde toe.

En nu heeft men nog niet minder dan vierenvijftig stukjes van den *Dichter.* Ze zijn, voor een deel, gelegenheidsverzen, en ook andere. Wij willen de titels van allen niet afschrijven, maar maken opmerkzaam op hetgeen het voorberigt van de eersten zegt. „ Men zoude," zoo lezen wij daar, „ al zeer koudhartig of laagzielig moeten zijn, om door de warme uitboezemingen van ouder-, kinder- en huwelijksliefde, van vriendschap en dankbaarheid, niet eenigermate geroerd te worden, of de weeklagten over baldadige uitplundering en onverdiende mishandeling, bij eene opeenstapeling van lijden, rampen en wederwaardigheden, met eenen duivelenlach te bespotten." — Waartoe zulke voorafspraken? Voor zoodanige monsters, duivels, is immers het boek niet uitgegeven? Hoe die over de uitboezemingen van een edel hart ook oordeelen, zij benadeelen den wijzen en reinen niet. Alleronwijsgeerigst is die aanspraak. Zij wekt vermoedens en baart vergelijkingen, en het resultaat wordt bij hen, die zich aan geene ongevoeligen of duivels willen vergeleken hebben, al ligt dit: „ Die zoo schrijft, (en — *littera scripta manet*; op een gesproken woord neemt men het zoo naauw niet) deugt zelf niet veel." Zie, Mijnheer! dat recommandeert niet. Zulke menschen hoort men ongaarne, als zij betuigen van dezelfden, die zoo oordeelen, wat gij b. v. zegt: *de dwaas is op zichzelv' en andren ontevreden; maar alles, wat er is, is goed.*

Recensent verklaart, dat hem, zonder de genoemde uitboe-

keming van ontevredenheid met het lot, de Gelegenheidsverzen van GEYSBEEK zeer dragelijk zouden geweest zijn. Wat *bij de begrafenis des eenigsten Broeders* gezegd is, was hem bekend, en las hij in der tijd met deelneming; maar — waartoe het ontveinsd? — GEYSBEEK behoort immers tot de Christusbelijders?.... Hij had den troost der Christelijke Godsvrucht hier heerlijk kunnen openbaren, en zal toch wel, wat in zijne *Uitboezeming bij het Graf van* UYLENBROEK voorkomt: „Hier zinkt *alles* weg — genieting en *verwachting*," willen wij hopen, zoo letterlijk niet meenen? Wij zouden dan al heel weinig door dezen bundel van 's mans geloof aan de hoogste Rede ezv. gelooven leeren. En — maar geen woord meer! Het vers: *bij het Graf mijner Moeder*, en dat: *Herdenking aan* (van) *den dood mijns Vaders; de Afscheidsgroete aan de Familie* PONTOI, waarnaast *de Boom der Dankbaarheid* eene plaats verdiend had, lazen wij met genoegen. Doch, wij kunnen alles niet vermelden.

Bidden. (Dat bevalt *ons* niet. Volgens GEYSBEEK is het *onnoodig*; evenwel, *bij de Echtvereeniging van zijn' oudsten Zoon*, aan wien hij *zijn voorbeeld* noemt, was er toch een *gebed*, voorafgegaan van de betuiging: „*Wie twijfelt, of een Vaderbede veel vermag?*") *Twee Bijschriften op Kunstplaten* (*de Godsdienst* en *de Rede*) hebben wij veel beter gezien. *Ghelegentheyds-waerneminghe; een inval onder het lezen der werken van* JACOB CATS (en die niet ongelukkig is uitgevallen). *Lofzang aan Plutus.* Minder, veel minder, onzes oordeels, is dit oprijm gelukt. Regels, zoo als deze: „Veel' zullen dit met mij, als jongling 't niet geloovend', als man ervaren;" of dit couplet:

> Neen, neen, de magtigste van alle Goden
> Is Plutus: door zijn' invloed slechts
> Zoekt u 't vermaak zelf op, ontvlugten u de zorgen,
> Muntstukken tellend.

zullen wij even min ooit dichterlijk, of zelfs welluidend noemen, als, in een volgend vers, *aan Geldzuchtigen*, een val als deze ons ooit behagen zal: „Wanneer ge op 't krankbed *wordt Gestort;*" of: „Maar dan bedriegt ge u *zeer*, *Wanneer Hij klopt;*" en: „De zaak is *openbaar En klaar.*" Neen, waarlijk! die zich als *Dichter* wil doen opmerken in zulk eene

eeuw der Dichters, als wij beleven, die moet het door eene andere verſificatie doen.

Voor deze verzameling, die, al werd zij ook gunſtig ontvangen, door geen tweede deel zal worden gevolgd, ſtaat de beeldtenis des *Dichters.* Of dezelve gelijkend is, kunnen wij, den perſoon van P. G. WITSEN GEYSBEEK nooit gezien hebbende, niet beoordeelen. Tevens, tot een klein ſtaaltje uit 's mans verzen, ſchrijven wij af, wat hij zelf onder die beeldtenis gepast oordeelt. 't Is het ſtukje, getiteld: *In een Album, met mijne afbeelding:*

Acht gij een' vriend der deugd, de vriendſchap hoog waarderend,
Gul, vrolijk en opregt van aard,
Het goede en ſchoone en eedle in ieder' mensch vereerend,
Beſchouwer! dan ben ik uwe achting niet onwaard'.

De man zegt het zelf: wie zou er dus aan kunnen twijfelen?....

Vruchten en Reſultaten van een zestigjarig leven. IIde en IIIde Deel. Te Amſterdam, bij J. van der Hey en Zoon. *(Met een beknopt Levensberigt van den Schrijver, door* H. W. TYDEMAN *en* J. CLARISSE.) *In gr.* 8*vo. Te zamen XVIII,* 720 *bl. f* 7-80.

In de voorrede voor het tweede deel betuigt de Schrijver zijne bevreemding, dat de *Letteroefeningen* het eerſte deel van dit werk nog niet hadden aangekondigd. Dat intusſchen eene eenigzins late aankondiging niet voortvloeide uit mindere goedkeuring, blijkt uit de loffelijke beoordeeling, welke, ofſchoon toen den Schrijver nog niet bekend, genoegzaam gelijktijdig met de uitgave van het tweede deel van hetzelve in dit tijdſchrift geplaatst is. Ook nu hebben verſchillende oorzaken de aankondiging van deze twee deelen, met welke het werk een einde neemt, vertraagd. Maar, na den roem, met welken reeds het eerſte deel allerwegen bekend is, beſtond er minder behoefte, om het lezend publiek op dit werk opmerkzaam te maken. In zoo ver de naam van den Schrijver iets afdoet voor de waarde van een ſoortgelijk werk, vindt de lezer in het derde deel bevrediging van zijn regtmatig verlangen, om te weten, wie de man is, op wiens gezag hij veel als waarheid moet aannemen, hetwelk hij niet in de ge-

legenheid is, om bij eigene ondervinding te leeren kennen. De Schrijver toch behandelt zaken, als de vruchten en refultaten van zijn zestigjarig leven, zoo veelfoortig, zoo zeer behoorende tot van elkander verfchillende levensftanden, dat men ligtelijk op de gedachte zou komen: flechts het avontuurlijke leven van eenen GIL BLAS kan zulk eene veelomvattende ondervinding verfchaffen. Maar hoe veel winnen deze vruchten en refultaten in gezag en geloofwaardigheid, bij de zekerheid, die wij nu hebben, dat het zestigjarig leven, hetwelk dezelve opleverde, geen ideaal, maar, gelijk Recenfent bij de aankondiging van het eerfte deel reeds giste, het leven is van nu wijlen W. A. OCKERSE; eenen man, als letterkundige, wijsgeer, dichter, godgeleerde en ftaatsman, te zeer bekend, dan dat wij geoordeeld zullen worden te veel te zeggen, wanneer wij beweren, dat zijn naam, aan het hoofd van dit werk geplaatst, reeds alleen genoegzamen waarborg oplevert voor deszelfs belangrijkheid en voortreffelijkheid. Uit de eenvoudige opgave der hoofdtitels blijkt reeds eenigermate, dat ook deze beide deelen den reeds verkregen roem handhaven, door ons de belangrijke onderwerpen te leeren kennen, welke de Schrijver hier behandelt. In het tweede deel vinden wij: *Scholen, Onderwijzers. Hoogefcholen. Akademieleven. Wat moet de jongen worden? Nieuwe betrekkingen. Rangen en ftanden. Bijzondere ftanden in de Maatfchappij. Regenten en Staatsambtenaars. De Geestelijke ftand. Regtsgeleerden. Geneeskundigen. Geletterden en Kunftenaars. Kooplieden en Fabrikanten. Krijgslieden. Varensen Visfcherlieden. Stedelingen en Landlieden. Arbeiders en Dienstbaren. Vrienden en vijanden. Huwelijksftaat. Beftaan en leefwijze. Verliezen en fchulden. Erfenisfen en groote winften.* Het derde deel behelst (behalve een voorafgaand Levensberigt van den Schrijver door de Uitgevers, waarover ftraks iets nader) hetgeen door OCKERSE, kort vóór zijnen dood, tot voortzetting van dit werk in gereedheid was gebragt, onder de volgende titels: *Struikelingen. Bevorderingen. Achterftelling. Huifelijk verdriet. Ziekten en fterfgevallen. Kinderloosheid of kinderzaligheid. Vaderlandsliefde. Volksverdeeldheden. Zedelijkheid en onzedelijkheid. Openbare en bijzondere godsdienftigheid. Het gezellig leven.* Ons beftek laat niet toe, om uittrekfels tot proeven te geven. Wij zouden anders, vooral, overvloedige ftof hebben, om te doen opmerken, hoe uitmuntend de Schrijver zich onderfcheidt van de hedendaagfche befchuldigers van den geest onzer eeuw, ook dan, wan-

neer hij zich genoodzaakt ziet, op gebreken opmerkzaam te maken. Mogten BILDERDIJK en VAN DER BIEZEN, DA COSTA en CAPADOSE door diezelfde zedige bescheidenheid bezield zijn; dan zou, in plaats van de afkeuring, ja verfoeijing der weldenkenden, de zegen van het nageslacht nog hun deel zijn in het graf, gelijk zij dat is van den waren wijze, die hier zoo innemend en overtuigend aanwijst, wat er te verbeteren is.

Wij eindigen met een woord over het *Levensberigt aangaande* W. A. OCKERSE, *door* H. W. TIJDEMAN *en* J. CLARISSE. De naam *beknopt*, welke aan hetzelve op den titel gegeven wordt, zou eigenlijk beter passen op het overblijfsel der *Vruchten en Resultaten*, hetwelk in het derde deel slechts 166 bladzijden beslaat, dan op het *Levensberigt*, hetwelk 245 bladzijden vult. Maar misschien was het oogmerk ook wel juist, voor een gedeelte, bladvulling. OCKERSE had zijn derde deel niet voleindigd. Het publiek was nu eenmaal gewoon, deelen van eene zekere grootte te ontvangen. Misschien ook moet dit Levensberigt *beknopt* heeten, in vergelijking met de uitgebreidheid, welke het zou gehad hebben, indien het aan de Hooggeleerde stellers ware vergund geworden, hetzelve te stofferen met eenige brokken, die OCKERSE tot vervaardiger hadden, uit de *Proeven voor het Verstand, den Smaak en het Hart*; iets, waartoe derzelver herdrukker niet heeft kunnen verstaan. Inderdaad eene zonderlinge combinatie: de Hoogleeraren TIJDEMAN en CLARISSE stellen een *Levensberigt* aangaande W. A. OCKERSE, en de Heer SMIT, Boekdrukker te *Rotterdam*, zorgt voor de *beknoptheid*.

Dit Levensberigt stelt ons OCKERSE voor, in zijne uitwendige omstandigheden en verdiensten, als begaafd beoefenaar der schoone kunsten, als zielkundig wijsgeer, als verlichte prediker, en als schrander staatsman. Wij betuigen, niettegenstaande onze gemaakte aanmerking, hetzelve met genoegen te hebben gelezen, als eene verdiende hulde aan de nagedachtenis van den man, die zich door zijne *Vruchten en Resultaten* eene laatste, maar groote aanspraak op ons dankbaar aandenken heeft verworven.

Nederlandsche Verhalen, tot aankweeking van liefde voor deugd en goede zeden. IIde Stuk. Te Breda, *bij* F. P. Sterk. *In gr.* 8vo. 332 *Bl. f* 2 - 50.

Wij herinneren ons het eerste stuk van dit werk niet; doch dit doet weinig ter zake, daar deze verhalen geheel op

zichzelve ſtaan. De Heer STERK ſchijnt zelf de ſchrijver; immers hij teekent het voorberigt. Wij hebben hier: FREDERIK *en* MARIA, *of de Koepokinenting.* MARIA's ſtijfhoofdige ouders, zeer tegen de koepok ingenomen door hunnen Geneesheer, (een echt voorganger van CAPADOSE) hadden vruchteloos hunne kinderen uit het huis gedaan, toen de eerſte derzelven door de kinderpokken werd aangepast. Zij verloren eenen zoon en twee dochters, terwijl de twee anderen er het leven afbragten, maar zeer geſchonden. Een vriend had MARIA in ſtilte ingeënt, en zij werd eene uitſtekende ſchoonheid. Hare onredelijke ouders ſneden nu alle verkeering en vriendſchap met haren weldoener af; en, toen in het vervolg FREDERIK, de zoon diens vriends, om de hand van MARIA aanhield, was de gedachte aan zijnen vader alleen genoegzaam, om een onoverkomelijke hinderpaal te zijn, niettegenſtaande hij rijk en de ouders van MARIA diep in verval waren. Eerst moest de oude man, door zijne dolle ſtijfhoofdigheid, nog dieper zinken, en FREDERIK, hem in perſoon onbekend, de redder van zijne MARIA en geheel het gezin zijn, eer het gelukkig huwelijk tot ſtand kwam. Het verhaal zou overdreven ſchijnen, indien men zich bij den aanhang van gezegden Doctor over eenigerhande domheid en onverbeterlijkheid verwonderen kon. Het verhaal is wèl geſchreven en kan nut ſtichten. Kleinigheden geven wij den ſchrijver, om zijne goede bedoeling, gaarne toe.

WALTER, *of gevolgen van leugen en waarheid*, is mede een leerzaam verhaal, en tegen de zoogenoemde *leugen om bestwil* gerigt.

LODEWIJK *en* JULIA, eindelijk, *of menſchenhaat en menſchenliefde*, teekent het ſchromelijke van den menſchenhaat en is zeer aandoenlijk. De oude Heer REDERMAN was, door allerlei rampſpoed, en de ſpeelbal geweest te zijn van bedrog, in den volſtrektſten zin een menſchenhater geworden. Zijn eenige zoon, dien hij reeds lang dood waande, werd door eene menschlievende weduwe in zijne woonplaats uit de diepſte ellende gered. Maar, door den menſchenhaat des vaders, kon hij dezen niet uitvinden. Na nog eene reis naar de Indiën, gedurende ettelijke jaren, volgde echter de ontdekking; hij huwde de lieve dochter van zijne weldoenſter, die hij mede eenen lang verloren geachten zoon terugbragt, en de berouwhebbende vader werd op deze wijze nog eindelijk genezen en gelukkig.

De verhalen zijn goed, en doen den ſchrijver eer aan.

Proeve van Krijgszangen, door F. P. GISIUS NANNING. *'s Gravenhage en Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1828. *In* 8*vo*. 24 *Bl. f* : - 25.

Offchoon wij van deze *Krijgszangen* geenszins de wonderen verwachten, welke die van TYRTÆUS hebben bewerkt, vinden wij dezelve echter niet ongelukkig geslaagd; zij zijn eenvoudig, zangerig en nationaal, en zullen dus zonder groote moeite bij onze jonge soldaten kunnen worden ingevoerd, en de ellendige straatdeunen vervangen, welke zoo dikwijls in hunnen mond walging en schaamte bij de toehoorders verwekken. Jammer slechts, dat de goedkeuring, welke de geëerbiedigde Prins, die aan het hoofd onzer krijgsmagt staat, aan dezelve verleend heeft, derzelver waarde in het oog des makers zoo heeft doen rijzen, dat hij een leven als een oordeel maakt over een enkel coupletje, dat men buiten zijne voorkennis op muzijk gesteld heeft. Waarlijk, het is wat sterk, dit voor een diefstal aan te zien, er het harnas om aan te gorden, en met zulk een zelfgevoel te spreken van willekeurige beschikking over zijn bijzonder eigendom! Hadden wij uit deze woorden en de eigenhandige naamteekening van den Hollandschen TYRTÆUS onder iederen afdruk niet begrepen, dat hij bijzonderen prijs stelt op deze liedjes, dan hadden wij het volgende couplet over het hoofd gezien:

In den strijd voor 't Vaderland
Denken we aan het Vlaamsche strand
En aan Nieuwpoorts glorie;
Waard te zijn van 't eigen bloed
Van Held Maurits wapenstoet,
Blinkt ons zwaard.

Broeders! ja, ten strijd geschaard! —— enz.

Doch, daar in hetzelve slot noch zin is, geven wij hem den welmeenenden raad, om het volstrekt niet te reclameren, zoo een ander dwaas genoeg wezen mogt, om het zich toe te eigenen; en waarlijk, al ontvreemdde men hem nog eenige andere uit deze weinige bladzijden, hij was er niet mede bedorven!

BOEKBESCHOUWING.

De Katholijke Kerk, bijzonder in Silezië, in hare gebreken voorgeſteld, door eenen Katholijken Geestelijke. Beproeft alle dingen, behoudt het goede. *Naar den tweeden vermeerderden Druk uit het Hoogduitsch overgezet. II Stukken. Te Rotterdam, bij* M. Wijt. 1827. *In gr. 8vo. f* 3-30.

Reeds uit dien hoofde is dit werk onze opmerkzaamheid allezins waardig, dat hetzelve ons eene beſchrijving geeft van een gedeelte der Roomsch-katholijke kerk, hetwelk, vooral nog onlangs, de aandacht tot zich getrokken heeft, door het bekende ſmeekſchrift, met hetwelk zich onderſcheidene gemeenten van die kerk in Silezië hebben gewend tot den Koning van Pruisſen, als derzelver Vorst, en vervolgens tot het Pauſelijke hof, om voorziening tegen verſcheidene gebreken in hunne godsdienst, vooral om vergunning tot het houden van de openbare eerdienst in de moedertaal, en tot het huwelijk voor de geestelijken; eene zaak, welke, voor zoo veel wij weten, nog onbeſlist hangt voor den Roomſchen ſtoel.

De ſchrijver kreeg aanleiding tot de vervaardiging van dit werk door twee, in het laatst van September 1825 uitgegevene, herderlijke brieven des Breslauers Vorst-Bisſchops aan zijne geestelijken, tot welken ook de ſchrijver behoort. Op den titel wordt hij een Katholijk geestelijke genoemd, en het werk zelf bevat overvloedige inwendige bewijzen voor de waarheid van deze opgave.

De genoemde herderlijke brieven ontvangen van den ſchrijver hoogen lof, en ſchijnen, uit hetgeen hij van derzelver inhoud en ſtrekking vermeldt, dien lof inderdaad te verdienen, als behelzende vooral de vermaning, om op geenen anderen grond te bouwen, dan die gelegd is door Christus; de kudde op goede weiden te voeren; de wetenſchap des heils ſteeds meer ter harte te nemen; zich voor

eigenbaat, hebzucht en andere, het beroep van eenen zielzorger onteerende, ondeugden in acht te nemen, en hunne leer door eigen voorbeeld te bekrachtigen. Niettegenstaande dezen lof, meent echter de schrijver, dat de toestand der Silezische Katholijke kerk geheel andere maatregelen vordert, zonder welker in het werk stelling de uitvaardiging van zulke herderlijke brieven, hoe voortreffelijk op zichzelve, zonder eenig heilzaam gevolg moet blijven. Hij toont aan, dat de vorming der jonge Theologanten niet doelmatig is; waarvan het gevolg is, dat er bij de geestelijken gebrek is aan die wetenschappelijke werkzaamheid, die alleen den geestelijke voor den val behoedt; aan dien ijver in zijn zielzorgend beroep, waarvan hij behoort doorgloeid te zijn; aan die deugden, door welke hij alleen aan zijne woorden uitwerking en zaligende kracht kan geven. Hij beklaagt zich, dat er geene doelmatige verordeningen en instellingen voorhanden zijn, waardoor de werkdadigheid van dezen en dien geestelijke aangewakkerd en vermeerderd kon worden. De schrijver beweert, dat de zoogenaamde Ondergeestelijkheid, vooral de stand der Kapellanen, veel te wenschen heeft voor de verbetering van hunnen toestand, voor de grootere aanvuring van hunnen ijver, voor het beter in aanmerking nemen van waardigheid bij de bevordering tot hoogere ambten. Hij meldt, dat het volksonderrigt in de scholen zoodanig ingerigt is, dat het volk meer tot eene lijdelijke schijngodsdienst, dan tot een werkdadig Christendom gevormd wordt; en dat de openlijke Godsvereering der Katholijke Christenen niet wordt uitgeoefend als eene echte vereering van God in geest en in waarheid, zich niet kenmerkt door edele waardigheid, eenvoud en juistheid van begrippen; dat door haar niet de veredeling der menschheid wordt bewerkt, het verstand verlicht en het hart verwarmd tot vervulling der pligten, maar dat dezelve met het Christendom onteerende beuzelarijen overstelpt wordt.

Omdat zulke hooggaande gebreken in de kerk heerschen, beweert de schrijver, dat de herderlijke brief

zich niet met gewone zaken (*loci communes*) had moeten ophouden, en zich niet moeten vergenoegen met algemeene beloften van opperherderlijke voorzorg, wier werkeloosheid steeds maar al te duidelijk was. „ Bij dieper nadenken," zegt de schrijver, bladz. 22 en verv., „ moet de herderlijke brief zelfs bij elken opregten, voor het welzijn van zijne kerk gloeijenden man, smartelijke herinneringen wekken. Want zijn niet de herderlijke brieven, vermaningen, geschrevene leerredenen voor de geestelijkheid en het volk? Wie herinnert zich hier niet, dat, in de schoonste tijden des Christendoms, de opvolgers der Apostelen, de bestuurders der Christelijke gemeenten zelve het woord des Heeren verkondigden? De tegenwoordige Bisschoppen verkondigen het woord des Heeren niet. De herderlijke brieven verschijnen als een nagalm hunner vroegere verpligting en betrekking tot het volk."

Naar ons oordeel heeft de schrijver het genoemde op eene voldingende wijze bewezen. Hetgeen hij aanvoert, wordt, over het geheel, gestaafd door de aanhaling van geschriften en gebeurtenissen, omtrent welker geloofwaardigheid en zekerheid niets af te dingen is. Zeldzaam slechts sleept hem zijne geestdrift voor de zaak, welke hij voorstaat, weg tot het aanvoeren van eenige minder zekere daadzaak. Om onze onpartijdigheid te doen blijken, willen wij opmerkzaam maken op het harde oordeel, hier, zonder genoegzamen grond, geveld over LUCRETIA BORGIA en over Paus LEO X; daar wij toch meenen, het er voor te mogen houden, dat beiden, onder anderen door ROSCOË, in zijne *Geschiedenis van* LEO X, tegen de beschuldiging van zulke buitensporigheden, als hun hier ten laste worden gelegd, op eene voldoende wijze zijn verdedigd. Het getuigenis van PAULUS JOVIUS zal het beweerde bij geenen oordeelkundigen voldoende bewijzen, nadat BAYLE diens dwalingen in zoo vele gevallen heeft aangewezen. Maar wij herhalen het, slechts zeldzaam geeft de schrijver aanleiding tot zulk eene aanmerking, en dezelve vermindert dus den lof

niet, dien wij ons verpligt achten, aan het werk in het algemeen te geven.

Niemand late zich van deszelfs lezing terughouden door de bedenking, dat hetzelve flechts van een bijzonder plaatfelijk belang is, als ftellende de gebreken voor der Katholijke kerk *bijzonder* in *Silezië*. De Katholijke kerk immers roemt er op, dat zij één, en overal aan zichzelve gelijk is; en, offchoon er tegen dien roem misfchien veel in te brengen is, zal toch ook wel het een en ander van het hier verhandelde evenzeer van toepasfing zijn op diezelfde kerk in andere landen. Het is de behartiging van iederen ftaatsman waardig, dat de fchrijver doet opmerken, hoe *Rome* zelfs overeenkomften, met Vorften gefloten, wist te misbruiken, om eenen flagboom te plaatfen tusfchen Vorften en hunne Katholijke onderdanen, en de eerften te beletten, om aan hunne onderdanen befcherming te verleenen tegen de Paufelijke aanmatigingen. „Men hief," zegt de fchrijver, bladz. 9 en 10, „na de herkregene vrijheid van Europa (in 1813 en 1814) andermaal den blik naar de verhevene Monarchen van het Vasteland, en hoopte van hunne opgeklaarde wijsheid en krachtige volharding, dat zij der Roomfche aanmatigingen het hoofd bieden zouden, — maar de Vorften floten met *Rome* Concordaten, en legden andermaal der Duitfche kerk een juk op, hetwelk onze vaderen reeds te drukkend toegefchenen had. — Men ging weder op nieuw aan den Roomfchen leiband," enz.

Overal in dit werk doet de fchrijver zich kennen als eenen geestelijke, die met gehechtheid aan zijne kerk en vurige belangftelling in derzelver bloei eenen verlichten geest paart, en met eene gepaste vrijmoedigheid het fchandelijke bijgeloof, dat dezelve onteert, aantoont. Ten bewijze geven wij het een en ander van hetgeen wij vinden bladz. 276 env. „Komt men aan de zegeningen, dan fchrikt men waarlijk terug, daar men hier ziet, hoever het bijgeloof gaat, hoe zeer de Godsdienst van Jezus met voeten getreden wordt, en hoe zeer een verlichte Katholijke geestelijke zijne rede verloochenen moet. Ge-

wone geestelijken verrigten deze zegeningen met eene veelbeteekenende houding, maar lagchen in het geheim des te meer daarover. Schandelijke huichelarij!" — Onder andere voorbeelden, hier aangevoerd, bepalen wij ons bij de volgenden: „In den heiligen avond vóór Drie Koningen wordt *krijt* gewijd, en in het gebed van God begeerd, dat, wie van het krijt geniet, of het op eene andere wijze gebruikt, of met hetzelve op de deur van zijn huis het teeken des heiligen kruifes, of de namen KASPAR, MELCHIOR en BALTHASAR fchrijft — na het verdrijven aller verzoekingen, ftrikken enz. des boozen vijands, gezondheid des ligchaams en befcherming der ziel moge verkrijgen." — „Daar men aan de klokken den naam eens Heiligen of eener Heilige plag te geven, en er bij deze ceremonie eene afwasfching voorkomt, heet de klokkenwijding ook klokkendoop. — Die doop is vergezeld van dezelfde ceremoniën, als de doop eens menfchen. — Onlangs zocht een Kapellaan eens Bisfchops uit *Beijeren* denzelven te zuiveren van de blaam, eene klok gedoopt te hebben. Mij is bij het lezen van deze Kapellaan-verdediging van fchaamte het bloed in het aangezigt geftegen, en ik zou, wie weet wat niet al, er om gegeven hebben, indien hij met zijnen onzin te huis gebleven ware: want zijne verdediging wederlegt in geenen deele, dat een Duitsch Bisfchop werkelijk eene klok volgens het Paufelijke voorfchrift gewijd hebbe."

De Nederduitfche vertaler betuigt in de voorrede zijn vermoeden, dat hij zich in zijne overzetting niet overal even vloeijend heeft uitgedrukt; maar indien wij ook ons *vermoeden* eens mogen te kennen geven, dan beftaat het daarin, dat de vertaler zijn werk met te veel overhaasting aan de drukpers heeft overgegeven. Zoo lezen wij bladz. 65: „LEO X werd alleen wegens den ondragelijken ftank, door booze zweren veroorzaakt, als Paus *geweerd*;" daar eene flechts vlugtige herziening van zijnen arbeid den vertaler zou doen ontdekken, dat hij het Hoogduitfche *gewählt*, *verkozen*, verkeerdelijk door *geweerd* heeft overgezet. Wat het gebrek aan vloeibaarheid

in de Nederduitsche uitgave betreft, verontschuldigt de vertaler zich met den zeer ingewikkelden en menigwerf overladen' stijl van het oorspronkelijke. Maar kan dan de vertaler van eenig voor den druk bestemd werk volstaan met eene stijve vertaling? Of behoort het, bij de tegenwoordige gewoonte van vele Hoogduitsche schrijvers, om hunnen stijl door overlading der volzinnen te verduisteren, ook niet tot de taak van den vertaler, dit gebrek te verbeteren? Maar, om op het werk zelf terug te komen. Het aangevoerde zal, hopen wij, genoegzaam zijn, om allen, die belang stellen in den toestand der Christelijke kerk, die de kennis der waarheid en den heilzamen invloed der echte Evangelieleer wenschen bevorderd te zien, begeerig te maken naar de lezing van dit werk.

Mogten alle geestelijken en leeken, ook die van andere godsdienstige gezindheden, gelijk zijn aan den waardigen geestelijke, aan wien wij dezen letterarbeid te danken hebben; „ dan zouden wij," om gedeeltelijk met zijne laatste woorden onze beoordeeling te eindigen, „ dien gelukkigen tijd te gemoet gaan, waarin de scheidsmuur, die ons reeds zoo lang verdeeld houdt, instort, en wij ons allen daartoe verbinden, God, en Zijnen Zoon, onzen Heere Jezus, door gehoorzaamheid aan hunne geboden, boven alles, en den naasten als onszelven lief te hebben. Hierin bestaat de vervulling det Wet en der Profeten. Al het overige is menschelijke ijdelheid! Geheiligd worde, o God, Uw naam! tot ons kome Uw Rijk!"

Wesselii scholten, *S. S. Litterarum, in aede, quae dicitur, hospitali, apud Batavo-Delphenses, interpretis*, Diatribe de Parabolis J. C. Delphis Batavorum, apud *B. Bruins*, et Lugduni Batavorum, apud *H. W. Hazenberg*. 1827. Forma 8va, XLII et 304 pagg. *f* 3-:

Wij kondigen hiermede aan een hoogstbelangrijk geschrift over een gewigtig onderwerp, *de Gelijkenissen*,

namelijk, *des Heeren.* De Eerw. SCHOLTEN, reeds gunſtig bekend door zijn *Specimen, de appellatione τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, quâ Jeſus ſe Mesſiam profesſus est*, ten jare 1809 te *Utrecht* onder Prof. HERINGA verdedigd, heeft in zijne tusſchenuren deze Verhandeling geſchreven, welke, ook na het verſchijnen van G. A. VAN LIMBURG BROUWER's, *Specimen Acad. Inaug. de Parabolis J. C.* 1825, geenszins overtollig is.

Deskundigen weten allen, dat het verklaren dezer Gelijkenisſen op zichzelve groote moeijelijkheid heeft. Tot naauwkeurige en grondige *Exegeſe* van dezelve behoort bijna meer dan oppervlakkige opheldering van al de Evangeliën, JOANNES zelven niet uitgezonderd; vermits geene voldoende verklaring mogelijk is, zonder naauwkeurig letten op de omſtandigheden, in welke zich de Heer, bij het voorſtellen der afzonderlijke Gelijkenisſen, heeft bevonden. Alwie dan ook de Gelijkenisſen, tot in de minſte bijzonderheden, juist wil verklaren, behoort, zoo veel dat mogelijk is, die Gelijkenisſen tot de afzonderlijke jaren van 's Heilands leerambt te brengen, en als 't ware eene tijdrekening van dezelve te leveren, met inachtneming van de telkens veranderde omſtandigheden des Zaligmakers, zonder welke geene verklaring aan de billijke verwachting van deskundigen voldoen kan. Doch hierover nu geen woord meer. Wij bedoelen eene dergelijke behandeling der Gelijkenisſen, als van eenige geleverd is door VAN WILLES, *Verzameling van Bijdragen*, 1826. bl. 1—45.

Een' anderen weg heeft de Heer SCHOLTEN ingeſlagen, op welken men hem gemakkelijk en met groot voordeel en genoegen volgen kan. Hij levert in deze zijne Verhandeling ſlechts *opmerkingen*; maar meestal zulke, die, als ſchatbare bijdragen, over de Gelijkenisſen des Heeren wel geen nieuw, maar toch zeer helder licht verſpreiden. Van dien kant verdient deze zijne *Diatribe* alle aanprijzing.

Zoo veel ons beſtek gedoogt, zullen wij nog in eenige bijzonderheden dit werk beſchouwen. Het geheel is verdeeld in twee deelen. PARS PRIOR, *exhibens obſerva-*

tiones quasdam, *quae Parabolas Jesu universe spectant*, pag. 1—149. PARS POSTERIOR, *exhibens observationes*, *quae Parabolarum J. C. interpretationem spectant*, pag. 150—304. *Het eerste deel* behelst opmerkingen, rakende de beteekenis van het woord *Parabelen*, bij Grieken, Romeinen, Hebreërs, en bij de Schrijvers van het N. V. Naar aanleiding hiervan wordt het denkbeeld van *Parabel* juist bepaald. Verder bepaalt zich SCHOLTEN tot derzelver vroegtijdigen oorsprong en gebruik; beschouwt hij het nut der leerwijze door Gelijkenissen, en handelt over derzelver dichterlijk karakter. Hij geeft vervolgens eene lijst der door JEZUS voorgestelde Gelijkenissen op; wijst aan dezelver verschillenden inhoud, en het algemeene doel des Heeren met zijne Gelijkenissen. — *Het tweede deel* levert opmerkingen, die ter verklaring der Gelijkenissen nuttig zijn. Deze opmerkingen zijn 24 in getal; doch welke wij niet alle hier ten toets kunnen of mogen brengen. SCHOLTEN volgt hier voornamelijk STORR, ook bij het gemaakte onderscheid tusschen *uit- en inwendige hulpmiddelen ter verklaring der Gelijkenissen*; doch wij moeten dit gedeelte der Verhandeling bijzonder aanprijzen ter overweging aan allen, die in het goed verstand van 's Heilands Gelijkenissen met regt het hoogste belang stellen, zonder dat het ons is vergund, al het belangrijke van stuk tot stuk als met den vinger aan te wijzen. Wij kunnen ons ook te gereeder van uitvoerig verslag onthouden, daar zij, ten gebruike van wie deze Verhandeling vervaardigd is, iets naders zullen zoeken en waarschijnlijk ook vinden in de *Godgeleerde Bijdragen*, welk Tijdschrift aan de beschouwing ook van dergelijken arbeid meer opzettelijk is toegewijd.

De eerste opmerking, pag. 153, is deze: „ Somtijds „ moet men in de voordragt der Gelijkenissen iets invul„ len, ter meerdere volkomenheid der teekening." Hiertoe beroept zich SCHOLTEN op MATTH. XIII: 44, waar men bij den man, die een' schat vindt in den akker, denken moet aan eenen, die dezen akker in huur had. Zonder dit denkbeeld moet het toch vreemd voorkomen, dat een schat gevonden wordt, daar toch een ieder in dusdanigen

akker niet vrijelijk graven kon. Deze opmerking is eenvoudig. Maar misfchien is nog eenvoudiger, wat VAN DER PALM daarvan gezegd heeft, *zesde zestal Leerredenen*, bladz. 77—79. Indien SCHOLTEN deze Leerrede had geraadpleegd, zou hij misfchien nog beter voorbeeld gevonden hebben in den *koopman van parelen*, die de kostbare parel koopt, met hoop op winst, *bij het verkoopen van dezelve*. Dit laatfte denkbeeld moet men invullen, fchoon men het meest dit uit het oog verliest; zie VAN DER PALM, bl. 79, 80. Beter zijn de voorbeelden, MATTH. XXII, van *den gast zonder feestkleed*; zekerlijk dit laatfte door eigene fchuld, fchoon dit niet gemeld wordt; — LUK. XIV: 16, waar verzwegen wordt, dat de genoodigden zich die noodiging eerst hadden laten welgevallen; — LUK. XVI: 1—10, waar men *meer dan de twee* opgenoemde pachters verftaan moet, met wie die Rentmeester bedriegelijk afrekende; — zoo ook LUK. XVI: 19—31, waar SCHOLTEN deze opmerking eigenaardig aanwendt tot opheldering van vs. 21: *Maar ook de honden kwamen en lekten zijne zweren*. Doch hiermede mogen wij ons niet langer ophouden.

De dertiende opmerking, pag. 208, is deze: „Tot „regt verftand der Gelijkenisfen, moet men de eene Ge„lijkenis met de andere vergelijken." De door den Schrijver bijgebragte voorbeelden zijn, naar onze gedachten, ter aanbeveling van dezen regel weinig gefchikt; ten minfte LUK. XVIII: 9—14 verfchilt te veel van LUK. XV: 11—32, om ter onderlinge vergelijking in aanmerking te mogen genomen worden, daar buitendien voor de drie Gelijkenisfen H. XV: 3 volgg. reeds voldoende opheldering is te vinden vs. 1 en 2. Bij de vergelijking van MATTH. XIII: 3—8. verg. vs. 19—23, ald. vs. 24—30. verg. vs. 37—43, en MARK. IV: 26—29, heeft men vooral behoedzaamheid noodig, om niet de verklaring, welke JEZUS van twee Gelijkenisfen afzonderlijk geeft vs. 19—23 en vs. 37—43, te verwarren, en alzoo nog op MARK. IV: 26—29 toe te pasfen, waartegen men niet genoeg op zijne hoede zijn kan. De meest gefchikte

voorbeelden zijn nog MATTH XXII: 2—14 en LUK. XIV: 16—24 onderling vergeleken. Maar ook zonder vergelijking verſtaat men beide deze Gelijkenisſen gemakkelijk. Misſchien is de voordragt van de eene ſlechts eene, als ik dat zoo noemen mag, vermeerderde uitgaaf van de vroegere. Beider inhoud pleit voor de waarſchijnlijkheid dezer meening.

Doch het wordt tijd, dat wij van de meer bijzondere beſchouwing dezer altijd gewigtige Verhandeling afſtappen. De medegedeelde opmerkingen moet men zich alle in naauwen zamenhang voorſtellen en als regels volgen, zonder dat men van eenen enkelen regel al het noodige licht voor de Gelijkenisſen des Heeren verwacht. En van al deze regels zamengenomen kunnen wij naar waarheid deze getuigenis afleggen, dat zij met kennis van zaken zijn voorgedragen, en aan het voorgeſtelde doel zoo uitnemend beantwoorden, dat het inachtnemen van dezelve tot regt verſtand van al de Gelijkenisſen des Verlosſers gemakkelijk leiden zal.

Stijl en taal kon minder wijdloopig zijn; doch dit is een gering gebrek, in vergelijking van het vele goede, dat deze Verhandeling oplevert aan allen, die haar de zoo welverdiende opmerkzaamheid blijven betoonen. En hiermede nemen wij van den Schrijver afſcheid — maar, wenſchen wij, niet voor altijd.

Zedelijke en Godsdienſtige Vertoogen, *door* F. HOEKSTRA, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Harlingen. Te Arnhem*, *bij* C. A. Thieme. 1827. *In gr. 8vo.* 107 *Bl. f* 1-:

Onder bovenſtaanden titel levert de Eerw. HOEKSTRA, mag men zeggen, een vervolg op deszelfs *Godsdienſtige Vertoogen*, vroeger in het licht gegeven en gunſtig beoordeeld. Het woord *Zedekundige* is er nu te regt bijgevoegd, gelijk uit de opgave van den inhoud, die wij hier inlasſchen, den opmerkzamen in het oog valt.

I. *Doe wel en zie niet om.* II. *Oorſpronkelijkheid van karakter.* (Eene voorlezing in de vergadering van het Harlinger Departement *tot Nut van 't Algemeen.*) III. *Of er meer geluk dan ongeluk in de wereld zij.* IV. *Vergenoegdheid.* (Naar het manuſcript van een overleden Vriend.) V. *De ongelijkheid van vermogens en ſtanden onder de menſchen.* (Eene voorlezing als boven.) VI. *Gedachten bij de groote zonsverduistering op den 7 Sept. 1820.* VII. *Ware grootheid van ziel, of het karakter van een groot man.*

De aangelegenheid der hier behandelde ſtoffen binnen het klein beſtek van dit boeksken dringt ons, aan het hoofd van ons verſlag de zedige taal over te nemen, waarmede de Eerw. HOEKSTRA hetzelve ter wereld inzendt: „ Men gelieve in het oog te houden," (gelijk trouwens de kortheid der ſtukjes reeds aanduidt) „ dat „ de behandelde onderwerpen geene volledige ontwikke- „ ling bevatten, maar eerder proeven of ſchetſen zijn, „ die voor den nadenkenden veel ter aanvulling overla- „ ten. Der klaarheid echter, zoo wel als der kortheid, „ heb ik mij bevlijtigd, om ook van mingeoefenden ge- „ makkelijk genoeg verſtaan te worden." Alzoo ontwapent de geachte Schrijver den vitlust van wijshoofden, die meer verlangen mogten, dan zij hier aantreffen. Alleen men miskenne, om dezer woorden wille, de waarde niet van het werkje, waarin minder beloofd, dan wel gegeven wordt, en men, zoo al geene volledigheid, echter de hoofdzaken (in de beste ſtukjes althans) wel en duidelijk uiteengezet, en met bevallige voordragt vindt aangedrongen. Wij ten minſte lazen en herlazen 's mans arbeid met groot genoegen, en durven allen, wien de keuze der ſtoffen uitlokt, veilig aanmoedigen, om het boeksken ter hand te nemen. Trouwens men kent genoeg uit vorige proeven het vernuft, de bekwaamheid en de gezonde godsdienſtige en zedelijke gevoelens des Schrijvers, om zich van deze zijne pennevrucht ſoortgelijk een nuttig onthaal te beloven, offchoon dan ook het eene der Vertoogen boven het andere geſchat worde. Ons althans gevielen

inzonderheid de *beide voorlezingen*, behalve het IIIde, en vooral het *laatste* stukje. Ook betuigen wij zeer onzen dank aan zijn Eerw. voor de mededeeling van het korte, dan toch meesterlijk bewerkte opstel *over de Vergenoegdheid*, uit de nagelaten schriften van zijnen overleden VRIEND (*), dien wij op nieuw leeren kennen als eenen oorspronkelijken denker. Behalve het VIde, hadden de opstellen, onzes inziens, onder den titel van *Zedelijke Vertoogen* kunnen begrepen worden; en of *dat* stukje den naam van *Vertoog* voeren mag, schijnt ons, dat bij den Schrijver zelven eenigen twijfel ontmoet heeft, doordien hij aan deszelfs hoofd het woord *Gedachten* stelde. Als zoodanig, of als eene pennevrucht van den dag beschouwd, leest men het gaarne; doch, na een verloop van *acht* jaren sedert de vermaarde Zonsverduistering, zouden wij gaarne de gedachten wat meer uiteengezet en bewerkt ontvangen hebben, of toegelicht althans door deze en gene aanteekening. Over de reden b. v. van de zeldzaamheid der Zon- en Maanstaningen, waarvan gewaagd wordt, had men voegzaam voor mingeoefenden iets mogen opmerken. Wederom ontzeggen wij geenszins aan het Iste Vertoog zijne bevalligheid en nuttigen inhoud, maar veroorloven ons echter eenige bedenking aan te voeren, of zijn Eerw. den zin der *Ridderlijke* (liever dan *adellijke*) spreuk, door hem met *Luk.* IX: 62 vergeleken, regt gevat en behandeld hebbe. Onderstellende, dat men weet, wat *weldoen* is, geeft het verwarring, teruggeleid te worden tot de noodzakelijkheid van een vast en deugdelijk ontwerp, en de keuze van eerlijke middelen, als daartoe vereischt. Het woord *omzien* in de spreuk hoort er niet bij te huis. Niemand *doet wel*, dan die bevorens het voornemen, om zoo en niet anders te handelen, heeft opgevat, en ook *rondgezien* naar regte en geschikte middelen. *Niet omzien* teekent dus in de spreuk alleen volharding in ijver, om, ondanks zwaren tegenstand, voorwaarts te streven naar het doel, en zonder

(*) Zie *Lett.* voor 1826. D. I. bl. 409 env.

zich der gevolgen te bekreunen, of zij gelukkig dan rampspoedig zijn.

Si fractus inlabatur orbis
Inpavidum ferient ruinae.

Al schokte zelfs de hemelspil
Uit haar metalen pannen:
Een, die gelukkig leven wil,
Moet hoop en vrees verbannen.

gelijk HORATIUS en later onze POOT zich uitdrukten. Wij erkennen het, de Heer HOEKSTRA wil zelf de spreuk *voornamelijk* alzoo verstaan hebben; maar vermeenen, dat hij zich beter bij dien zin *alleen* bepaald had. Mogelijk zelfs zou het Vertoog nadrukkelijker geweest zijn, indien wel de gelijkvormigheid der gezegden opgemerkt, maar daarna het verschillend doel en streven, volgens de Ridderlijke spreuk van Koning LODEWIJK BUONAPARTE, (vermoedelijk van SENECA ontleend (*)) en naar het voorschrift van CHRISTUS, opzettelijk en ten slotte ware ontwikkeld of in tegenstelling gebragt.

Intusschen, terwijl de arbeidzame Schrijver zijn werk, als gezegd is, met de meeste bescheidenheid aanbiedt, bedoelen wij niets minder met deze onze bedenkingen, dan deszelfs reeds van ons erkende verdienste eenigzins te verkleinen. Elders, en vooral in het laatste stukje, heerscht eene keurige schikking; en duidelijkheid, met bevalligheid van stijl gepaard, treft men aan, waar zich het boeksken opent. Een enkel proefje hiervan besluite, tot verdere aanprijzing, ons beoordeelend verslag: „ Onder de „ kenmerken van eene groote ziel," zegt hij, „ verdient „ ook de lijdzaamheid of het geduld gerekend (*te*) (†) wor-

(*) Bij SENECA leest men: *Ambitio non respicit.*

(†) Het weglaten van *te*, later in deze aanhaling van *zich*, enz. teekent ons kleine onnaauwkeurigheden in den stijl, die wij niet allen op rekening der drukpers durven stellen. Wij brengen er ook toe, hetgene wij op bl. 84 lezen: „ Doch „ laten wij ons bij *geene ongerijmdheden* langer ophouden;" woorden, buiten oogmerk des Schrijvers, in dien zamenhang zeer ongepast.

„ den. De sterkste tegenstand van den moed is dikwijls „ vruchteloos, om het gevaar af te weren; en dan komt „ het geval, dat de keuze moet gedaan worden tusschen „ het geduld, dat, in hoop op beter tijden, met stille „ gelatenheid zich aan het lot onderwerpt, en de ver- „ slagenheid, die spoedig tot radeloosheid en wanhoop „ overslaat. De groote man kiest het eerste, de zwakke „ het laatste. Het maakt zekerlijk weinig vertooning, „ wanneer men moet verdragen en geduld oefenen; veel „ minder althans dan de moed, die tegen gevaar den strijd „ nog volhoudt en eindelijk zegepraalt. Maar tot het een „ wordt somtijds meer kracht van ziel vereischt dan tot „ het ander. De overwinnaar, die zich gedurende den „ strijd zoo heldhaftig gedroeg, verliest wel eens geheel „ den moed, wanneer het hem tegenloopt of hij over- „ wonnen wordt, deinzende veel verder terug, bukkende „ veel lager dan noodig was of betaamde, of gevende „ zich over aan magteloozen wrevel en wanhoop. En „ dit laat zich ook uit de natuur der zaak verklaren. „ Het gevaar, dat de strijdende dapperheid uitlokt, is als „ een enkele harde stoot. De moeijelijkheden en bezwa- „ renissen, die overblijven en dus verdragen moeten wor- „ den, zijn gelijk aan eene gedurige drukking. Om het „ eerste terug te drijven, is een hevige, schoon kortston- „ dige schok der ziel toereikend; maar tot verduring van „ het ander moet de inspanning van kracht aanhoudend, „ de tegenstand ook voortdurend zijn. Geen wonder dan, „ dat de ziel, welke tot het eerste bekwaam was, in „ het ander geval bezwijkt. Hij derhalve, die onder den „ last der wederwaardigheden zich als een geduldige en „ stille lijder gedraagt, die, in stede van de handen slap „ te laten hangen en moedeloos op den grond neder te „ zinken, zichzelven weet op te beuren, die doet, wat „ hij kan, om zijne waarde als mensch en als Christen „ op te houden, die zijnen staat, hoe veranderend en „ rampspoedig ook, zoo veel mogelijk is, (*zich*) weet „ ten nutte te maken, die, hoe diep hij ook in de on- „ genade van de fortuin moet deelen, geen haat tegen de

menschen en de wereld opvat, geene murmureringen tegen zijnen Schepper uitslaat, maar God en menschen blijft beminnen, *deze* gedraagt zich als een *man* en waarlijk *groot*."

Verhandeling, over den invloed der Noord-Hollandsche Droogmakerijen, na 1608, *op de gezondheid der Ingezetenen, door* F. W. BÜCHNER, *Med. & Chir. Dr. te Gouda. Te Utrecht, bij* J. Altheer. *In gr.* 8*vo.* 303 *Bl. f* 2-70.

Het loffelijk Provinciaal Utrechtsche Genootschap had, ter beantwoording vóór den 1 October 1824, voorgesteld de volgende vraag: „Hebben de aanzienlijke Droogmakerijen, binnen korte jaren, na 1608 daargesteld, eenen nadeeligen invloed op der ingezetenen gezondheid gehad? Zoo ja, hoe was dezelve? Zoo neen, door welke oorzaken werden de Droogmakerijen te dier tijd minder ongezond, dan men beweert, dat dezelve thans zijn: heeft men toen eenige voorbehoedmiddelen tegen de voorgewende ongezondheid van dezelve gebruikt, en waarin bestonden deze middelen; of hebben eindelijk toevallige omstandigheden medegewerkt, om de voor de gezondheid schadelijke uitwerkselen dier uitgestrekte bedijkingen te lenigen, en welke waren deze omstandigheden?" Het antwoord op die vraag, den 24 Junij 1825 met den zilveren eereprijs bekroond, is de voor ons liggende Verhandeling van den Heer BÜCHNER, *Med. et Chirug. Doctor te Gouda.* Wij willen onze lezers met derzelver belangrijken inhoud eenigzins bekend maken.

Naar aanleiding der vraag, is het stuk in een geschiedkundig en geneeskundig gedeelte onderscheiden. Het eerste bevat aanwijzing der bedijkingen en droogmakerijen, welke in het tijdvak van 1366 tot 1666 in Noord- en Zuid-Holland ten uitvoer zijn gebragt; opgaaf der jaren, waarin Epidemische ziekten aldaar geheerscht hebben; en ge-

fchiedkundige narigten omtrent de maatregelen, welke tegen de Epidemifche ziekten in dat tijdvak genomen zijn.

Het tweede (geneeskundig gedeelte) geeft een antwoord op ieder der volgende vragen: 1. Hoedanig was de geaardheid der Epidemifche ziekten, welke in het tijdvak der ondernomene droogmakerijen en bedijkingen, en wel voornamelijk na 1608, in Noord- en Zuid-Holland geheerscht hebben? 2. Welke gevolgtrekkingen laten zich uit de geaardheid der Epidemiën afleiden? 3. Geeft het voorafgaande onderzoek aanleiding, om te mogen befluiten, dat er eenig oorzakelijk verband tusfchen de Epidemiën, welke geheerscht hebben, en de ten uitvoer gebragte droogmakerijen beftaan hebben; oefenden de uitdampingen der uitdroogende gronden een' fchadelijken invloed op der ingezetenen gezondheid, en zoo ja, hoe was deze invloed? 4. In hoe verre kan bewezen worden, dat de fchadelijkheid der uitwafemingen van moerasfige en uitdroogende gronden destijds bekend was? 5. Heeft men in vroeger tijden eenige voorbehoedmiddelen tegen de ongezondheid der droogmakerijen gebruikt? 6. Hebben er toevallige omftandigheden medegewerkt, welke de fchadelijke uitwerkfelen dier uitgeftrekte bedijkingen en droogmakerijen verminderen?

Uit deze korte opgave van den inhoud dezer belangrijke Verhandeling kan men opmaken, welke gewigtige vraagftukken in dezelve ontwikkeld worden. In het bijzonder is het gefchiedkundig gedeelte, waaraan veel vlijt en moeite befteed is, der lezing overwaardig. Men zal in hetzelve vele wetenswaardige berigten aantreffen, aangaande de Droogmakerijen in ons Vaderland, uit oude Schrijvers bijeenverzameld; het behelst als zoodanig eene allerbelangrijkfte bijdrage tot de Natuurkundige Gefchiedenis van Holland.

Minder beviel ons het andere gedeelte. — Dan, wij vergeten, dat wij flechts een verflag, geene beoordeeling geven wilden. Deze toch voegt minder op eene Verhandeling, aan welke door een geacht Genootfchap de zilveren eereprijs is toegekend. Hetzelve verdient den dank van het publiek

voor het uitschrijven eener zoo nuttige vraag, en de Heer BÜCHNER voor den arbeid en vlijt, aan de beantwoording derzelve besteed.

Geschiedenis van Griekenland, uit oude en latere Schrijvers zamengesteld, door N. G. VAN KAMPEN. *Iste Deel. De afzonderlijke Staten vóór de onderlinge vereeniging door de Perzische Oorlogen. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart; *te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1827. *In gr. 8vo. XII, 492 bl. f* 4-80.

Het schrijven en uitgeven van boeken is doorgaans bijwerk. Men verzamelt bij zijne letterkundige, of tot ontspanning van andere bezigheden, bouwstof voor eenig werk; men laat zijne gedachten, op wandelingen en reizen, over een bepaald onderwerp loopen; men wordt door een of ander verschijnsel, in ervaring of geschiedenis, getroffen, en vat de pen voor waarheid, wetenschap en menschenheil op. De Heer VAN KAMPEN behoort tot de weinigen in ons vaderland, die meer hoofdzaak van het schrijven maken; de pers is zijn katheder, balie of kansel, vanwaar hij ons telkens met nieuwe, belangrijke voortbrengsels verrast, die wel inzonderheid hunne betrekking hebben tot de geschiedenis. En gelijk datgene, wat onszelven en onzen tijd, hetzij geheel, hetzij naast betreft, natuurlijk de meeste aandacht tot zich trekt; zoo mag, na die der Fransche overheersching, inzonderheid de geschiedenis van Griekenland, op het tegenwoordig oogenblik, een gelukkige greep heeten.

Uit de voorrede — en misschien was de beste aankondiging van een werk als dit, uit verscheidene deelen zullende bestaan, in de geheele overname dier voorrede, het verslag van 's mans plan en oogmerk, gelegen — blijkt, dat STUART's *Romeinsche Geschiedenissen* hem als een voorganger (schoon daarom juist niet als een voorschrift) hebben voor den geest gestaan. De Grieksche geschiedenis is in vele opzigten nog belangrijker, en het zijn

de Grieken zelve, niet bloot hunne navolgers op het vrijheidstooneel, gelijk destijds de Fransche Brutusfen, die tegenwoordig de aandacht boeijen. Wij wenschen hartelijk, dat VAN KAMPEN dan ook nog zoo veel meer zegen op zijn werk zal hebben; doch, opregtelijk gesproken, is dit meer een wenschen, dan een dadelijk geloof.

Niet, dat wij hem minder voor zijne taak berekend willen noemen, of dat hij zich minder moeite, tijd en kosten zou getroost hebben; integendeel heeft hij zich lang als een bekwaam geschiedschrijver doen kennen, en de reeds genoemde voorrede doet ons de grondige, oorspronkelijke wijze zien, op welke hij voornemens en dadelijk begonnen is, zijnen arbeid te volvoeren: maar, Rome was slechts één staat, die de oplettendheid, op haar gevestigd, zonder afleiding, snel voortgaande bezig hield, en, meer en meer in grootheid en belangrijkheid toenemende, de deelneming gedurig deed stijgen; tot dat hare geschiedenis ten laatste de historie der wereld, ja grootelijks der menschheid werd. Griekenland is in vele staten gesnipperd, die elk weêr zijne afstammelingen hebben, en ons langs dien weg ook wel de wereld leeren kennen, maar meer wandelende en langzaam, in plaats van dezelve als op de triomfkar te worden rondgevoerd. Misschien, echter, draagt er ook de behandeling toe bij, en vordert de voortgang des tijds deze veranderde behandeling. Althans het is bekend, hoe latere nasporingen het eerste gedeelte der Romeinsche geschiedenissen als een zamenweefsel van fabelen hebben voorgesteld, op welke voor 't minst weinig is te bouwen; maar STUART liet zich met deze vergedreven twijfelzucht weinig in, en vermeesterde juist door zijne eerste deelen de bewonderende goedkeuring van het publiek. VAN KAMPEN gaat met voorzigtige bedachtzaamheid te werk, en verzwijgt niet, dat er veel ingewikkelds en onzekers in de verhalen der afkomst enz. enz. van de oorspronkelijke volksstammen en bewoners der onderscheidene door hem beschrevene gewesten en eilanden ligt opgesloten.

Dit, echter, moge het boek minder tot eene aangename lectuur *voor iedereen* maken, het wint er ligt te meer

bij *voor den weetgierigen*. Men vindt hier inderdaad, al is men met de Griekfche gefchiedenis niet onbekend, ROBERTSON, BARTHELEMY en anderen hebbende gelezen, veel nieuws, dieper opgedolvens, naauwkeurigs. Over den zamenhang der algemeene historie, over dien der oude dichtwereld en andere zaken gaat ons menigmaal een nieuw licht op. En inzonderheid de gefchiedenis der wijsgeerte — eene zoo belangrijke zijde der Griekfche historie — fchijnt er uitvoerig en belangrijk in verhandeld te zullen worden. Zoodat, men moge fomtijds het pad wat dor vinden, het voert ons telkens weêr tot aangename en vruchtbare plekken, waar wij met groot genoegen verwijlen.

Wij kunnen vooralsnog, natuurlijk, maar van Oud-Griekenland fpreken; en daar VAN KAMPEN het beste hierover, zoo oorfpronkelijke als later vervaardigde, gelezen, vergeleken en tot zijn doel aangewend heeft, zoo bezit het boek in dit opzigt reeds eene hooge waarde. Moeijelijker nogtans, maar ook belangrijker, wordt van zelve zijn verhaal, wanneer hij tot de middeleeuwen nadert, en ligt allermoeijelijkst, (hoe vreemd dit luide) maar gewis ook allerbelangrijkst, uit hoofde der levendige deelneming, wanneer de tegenwoordige worftelftrijd der Grieken zijne pen vordert. Trouwens, er beftaat thans eene blijde hoop, dat die ftrijd niet in louter bloed en tranen zal eindigen, en zoo moge dan het herftel en niet de ondergang van Griekenland 's mans werk befluiten en verhelderen!

In betwisting van bijzondere punten en wijzen van zien kunnen wij niet komen. Ook vinden wij daartoe weinig drang. Druk- of andere fouten, als b. v. bl. 419, boven, *om hunnen leermeester met alle beroemde mannen in aanmerking* (lees *aanraking*) *te brengen*, hebben wij weinig of niet ontmoet, en bl. 458: *omdat zij de Godheid als die van bedriegers en overfpelers hadden gefchilderd, waarvoor men toch menfchen ftrafte*, waar blijkbaar iets te veel of te weinig ftaat.

Een paar aanmerkingen nog, en daarmede eindigen wij.

1°. Wij meenen in de doorgaande behandeling eene blijkbare navolging van HEEREN (wiens *Ideën* over dit gedeelte echter nog ontbreken) te hebben opgemerkt; hetgeen zeker bij velen tot aanprijzing moet verstrekken. 2°. Het verwondert ons, niet meer gebruik te hebben zien maken van VAN HEUSDE's denkbeeld omtrent de Godsdienst, als eerste vormster der burgerstaten; schoon genoemde HEEREN zelf, vooral in zijn stuk over Indië, zoo vele aanleiding en bevestiging aan dit denkbeeld schenkt.

Geschiedenis van de (der) herstelling van Griekenland, bevattende een kort begrip van de gebeurtenissen sedert 1740 *tot in* 1824. *Door* F. C. H. L. POUQUEVILLE (volgen zeven regels titels.) *Met Platen, Portretten en Kaarten. Naar de tweede Fransche Uitgave. Iste en IIde Deel. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1827. *In gr. 8vo. Te zamen XXII,* 626 *bl. f* 6-:

De titel van dit werk deed ons hetzelve met ongemeen verlangen en geestdrift opvatten. Immers, wie is tegenwoordig niet begeerig naar de wedergeboorte van *Griekenland*; en wie verlangt niet, de beginselen van dat groote werk, de drijfveren te kennen, die de *Grieken* daartoe juist in den tegenwoordigen tijd hebben aangezet? De naam des Schrijvers scheen ons een waarborg voor de goede bewerking. Het is POUQUEVILLE, die jaren lang als *Fransch Consul* bij ALI-*Pacha* van *Janina* gestaan heeft, wiens opstand dien der *Grieken* is voorafgegaan, en daartoe als 't ware het sein heeft gegeven; POUQUEVILLE, wiens vroegere reis naar *Morea* en *Epirus* en latere uitvoerige reisbeschrijving door *Griekenland* ons hem als een kundigen en bevoegden opmerker hadden doen kennen.

Doch wij moeten zeggen, dat de lezing van dit werk aan onze verwachting geenszins voldaan heeft. Onder den uitlokkenden naam eener *Geschiedenis der herstelling van*

Griekenland, beſchrijft de *Conſul* ons, in deze twee Deelen althans, niet dan de afgrijſelijke en bloedige loopbaan van ALI-*Pacha*, wien hij naauwkeurig ſchijnt te hebben leeren kennen, hier en daar afgewisſeld met ongunſtige vermelding der *Rusſiſche* en *Engelſche* ſtaatkunde omtrent *Griekenland* en *Turkije*, en opvijzeling van hetgeen de *Franſchen* te dien aanzien gedaan hebben. De beide Deelen loopen niet verder dan tot 1820, en bevatten dus nog *niets* van hetgeen het werk eigenlijk moet uitmaken. Het is wel waar, dat eene Inleiding hier noodzakelijk was, — hoewel men zulk een' *verren* aanloop niet had behoeven te nemen, — en dat ook WALTER SCOTT voor zijnen NAPOLEON eene Inleiding van twee Deelen geplaatst heeft: maar dit zeide hij *vooraf* op den titel. Daarenboven bevatten de twee Deelen van POUQUEVILLE te veel jammerlijke of walgelijke bijzonderheden, die, zonder eenig nadeel voor de *Geſchiedenis der herſtelling van Griekenland*, hadden kunnen wegblijven; en het ſchijnt, alsof de Schrijver (althans tot hiertoe) zijn werk voegzamer *Geſchiedenis van* ALI-*Pacha van Janina, en van zijne betrekkingen tot Turkije en Europa*, had kunnen noemen.

Doch dit voorbij gezien, zoo is ook het werk niet met die eenvoudigheid geſchreven, die het zegel der waarheid is. Het is, gelijk de *Franſchen* zeggen, *un ſtyle à prétentions*: POUQUEVILLE jaagt ſieraden, *elegantie*, en vooral den roem na, van de Ouden te kennen; eene kennis, die hij ons veelal opdringt, of het te pas komt of niet. Hij wil HERODOTUS navolgen (Iſte D. bl. 2), maar verſchilt hemelsbreed van dien eenvoudigen, kinderlijk-*naïven* Schrijver. Meermalen wil hij redenaar en dichter zijn; maar het gelukt hem ſlecht, ten minſte zooveel wij uit de gebrekkige overzetting (die den Schrijver misſchien grootelijks verminkt) kunnen oordeelen. Evenwel gelooven wij, juist door den *Franſchen* vorm, dien bijkans alle zinſneden hebben, niet, dat de Vertaler ongetrouw, maar veeleer, dat hij maar al te ſlaafsch is is geweest. De *pretieuſe* ſtijl van den Schrijver loopt in

het oog, zoodra men het boek slechts opensaat. B. v. D. I. bl. 89: „ Het gevoel van vrijheid behoort tot de „ natuur van den grond, dien de *Grieken* bewonen; het „ schijnt er uit op te stijgen, even als de profetische adem „ der orakels van *Hellopia*, in de eeuw van *Themis*(!) „ Men ademt hetzelve te gelijk met de levenslucht in; „ men vindt het in de poëtische streken en in den *stand* „ *des hemels* " (dit zal waarschijnlijk het klimaat moeten zijn) „ van hun zacht(e) vaderland." Hoe *pompeus* gezegd! en nogtans hoe valsch! hoe jammerlijk wederlegd door achttien of negentien Eeuwen slavernij, lage, kruipende slavernij, onder *Rome* en het Christelijke zoo wel als *Turksche Konstantinopel!* Enkele uitzonderingen van bergbewoners doen hiertegen niets af. En elders (bl. 115): „ Deze soort van (huwelijks-) plegtigheden worden gewoonlijk met zeer veel pracht onder de *satrapen* van *Albanië* gevierd: CERVANTES *had een* „ *van die onbeschaafde feesten bijgewoond*, toen hij de „ bruiloft van KAMACHO beschreef. Alles was in (te) „ *Janina* in vreugde; maar alvorens *Hymens* fakkels „ werden uitgedoofd, moesten zij een tooneel verlichten, dat het hof der *Atriden* waardig was." Tusschenbeiden voert hij *Turken* sprekend in, met de bloemen van een' *Franschen* redenaar uit de Kamer der Gedeputeerden. Om het verkoopen van *Parga* door de *Engelschen* aan de *Turken* in een regt hatelijk daglicht te stellen, (dat het gewis verdient) behoeft het geene onwaarheden als de volgende (IIde D. bl. 278): „ Wanneer de „ Koningen der beschaafde Volken, van het regt der „ sterkte (des sterksten) misbruik makende, elkander steden of provinciën ontweldigen, worden deze groote „ resultaten slechts op de Kaart of in de Geschiedenis „ be(opge)merkt; want alles wel beschouwd, zijn de „ Vorsten der *Christen-Amphictyonie* bijna even vaderlijk en menschelijk voor de Volken." (Ook FERDINAND VII? Ook MICHIEL *de Meineedige?* En welk gewoon lezer is verpligt, dit hoogdravend geleerde woord „ de *Christen-Amphictyonie* " te verstaan?) „ Zich

„ vervolgens" (zegt hij van de inwoners van *Parga*, nadat hunne ſtad verkocht was, en zij die moesten verlaten) „ hunne ellende herinnerende, ſtorten allen een' „ vloed van tranen, en begeven zich naar de beeld„ tenis der Maagd (MARIA) van *Parga*, het oud(e) „ *palladium* van hunnen burg, toen *eene uit het hei*„ *ligdom voortkomende ſtem hen opmerkzaam maakt*, „ dat de *Engelſchen*, die hen opgeofferd hebben, in „ hunne overeenkomst hebben vergeten, de overblijfſels „ van diegenen, welke opgehouden hebben te beſtaan, „ te verkoopen." (IIde D. bl. 284.) Dergelijke poëtiſche bloemen en *Dei ex machinâ* pasſen niet in een' historiſchen ſtijl, en doen ons wantrouwen opvatten, ook jegens het overige; en wij nemen de vrijheid, aan het *ſentimentele* tooneel met den Scheik JOÜSSOUF, (IIde D. bl. 191—195) uit aanmerking van ALI's karakter, wel zeer te twijfelen. De Recenſent in de *Göttinger Anzeigen* zegt, (bij gelegenheid van dit werk) *dat* POUQUEVILLE *de verzoeking zelden weêrſtaat, van Geſchiedenis te maken, in plaats van die te beſchrijven.*

Doch men zou ons verkeerd verſtaan, indien men uit het gezegde beſloot, dat wij, in weêrwil dezer gebreken, niet ook veel goeds in het werk vonden. In zoo verre het ons aantoont, in hoe zwakke handen het *Turkſche* Rijk in de laatſte jaren gevallen was; hoe twee omwentelingen hetzelve op zijne grondvesten deden daveren; hoe onbegrijpelijk diep, daarentegen, de vernedering en onderdrukking was, welke de *Grieken*, ten minſte het aanzienlijkſte gedeelte derzelven, van den tiran ALI-*Pacha* en zijne beide zonen moesten verduren; hoe bitter het lijden, dat zij door zijne knevelarijen en die zijner handlangers ondergingen, — in zoo verre mag men deze twee Deelen althans voorbereiding tot de Geſchiedenis der herſtelling van *Griekenland* noemen. Inderdaad, indien POUQUEVILLE louter onopgeſmukte waarheid vermeld hebbe, zoo verdwijnt de tirannij zelfs van CALIGULA en NERO voor die van het monſter, dat zich niet ontzag, de teederſte banden van bloedverwantſchap te ſchenden, — van den moordenaar van zijnen ſchoon-

vader, schoonbroeder, zijnen vaderlijken vriend SELIM, en naderhand van zijne vrouw en kleindochters.... Doch de lijst zijner slagtoffers, zelfs der aanzienlijksten van allerlei ouderdom, kunne en stand, is veel te groot, om die mede te deelen. Valschheid en kwaadaardigheid, het veinzen van een vriendelijk gelaat en het bezigen van minzame woorden, juist dan, wanneer hij met eenig hemeltergend gruwelstuk zwanger ging, kenschetsten zijne daden. Door deze en dergelijke middelen, door afpersingen van zijne onderdanen, door alle de onafhankelijke Vorsten van *Albanië* den voet te ligten, door de vrije *Mohammedaansche* of Christelijke bevolkingen van dat land door list, geweld of schatten ten onder te brengen, gelukte het hem, bijna tachtig jaren oud, na eene vijftigjarige heerschappij over zijn stamgewest *Tebelen*, meester van geheel *Epirus* te worden. Belangrijk zijn vooral in dit werk de berigten wegens de dappere *Souljioten*, de herhaalde aanvallen van ALI op dit *Grieksche* heldenvolk, tot dat het, na tien jaren wederstands, zoo doorluchtig als die der *Trojanen* tegen de *Grieken*, of der *Messeniërs* tegen *Sparta*, eindelijk, niet voor geweld, maar voor verraad, bezweek. De gruwelen, door den tiran te *Cormovo*, te *Prevesa*, te *Souli*, te *Cardicki* gepleegd, gaan alle verbeelding te boven. Men moet die in het boek zelve nalezen. Het genoemde *Prevesa* ontrukte hij aan de *Franschen*, en werd daarvoor door den beroemden NELSON als *de Held van Epirus* begroet; de *Engelschen* verkochten hem naderhand *Parga*, te voren door de *Russen* en *Franschen* gered, en dus gelukte het den dwingeland van *Epirus*, om, door den naijver en de hebzucht der *Europesche* Mogendheden, zelfs gedeelten van de Christenheid aan zijn gebied te onderwerpen: want *Buthrotum* (*Butrinto*), *Prevesa* en *Parga* hadden nimmer onder het gezag van *Turkije* gestaan, maar waren eertijds *Venetiaansch*, daarna behoorden zij tot de Zeven Eilanden. — ALI wist zijne slagtoffers door valsche beschuldigingen, dolk, vergif, zelfs donderkruid en andere middelen, ook op een' afstand, te treffen. Een

zijner voormalige dienaren, daarna door hem vervolgd, PACHÔ-*Bey*, die zich zelfs vergeefs in een' Christenmonnik vermomd had, en in *Bulgarije* in een klooster gegaan was, om voor den tachtigjarigen wreedaard verborgen te blijven, was te *Konſtantinopel* eindelijk veilig, en werkte hier op de hebzucht des *Sultans* tot onderwerping van den ſchatrijken Landvoogd, waartoe de toevallige ontdekking, bij een' brand in zijn paleis te *Tebelen* gedaan, „ dat hij 150 millioenen (zekerlijk *francs*, dus 70 millioenen van onze munt) in *contant geld* bezat, wel niet weinig zal hebben toegebragt. In het volgende Deel zullen wij ongetwijfeld de gevolgen dezer verwijdering tusſchen den *Sultan* en den Landvoogd vernemen.

Bij al de ijzing, die ons het karakter van dezen Duivel in menſchengedaante inboezemt, kunnen wij toch niet voorbij, zijne ſchanderheid in het door en door kennen en behandelen der *Europeſche* Staatkunde te bewonderen, die hem beurtelings door *Engeland* en *Frankrijk* deed vleijen en aanhalen, en zich, ook na den moord, aan eenen *Franschman* (ANDRUZZI) gepleegd, te *Janina* handhaven, van waar hij nogtans door den *Sultan* gebannen was. Het is waar, dat de tegenſpoed van *Frankrijk* in *Rusland* daartoe wel het meeste bijdroeg, zonder welken ALI zich bezwaarlijk zou hebben ſtaande gehouden. *Engeland* heeft dus de ſchande, meer dan *Frankrijk*, van dit monſter te hebben aangehaald en gevleid. Wij houden het echter voor ſchreeuwende eenzijdigheid, wanneer men daarom ook den ijver der *Britſche* Regering tegen den ſlavenhandel afkeurt, en zich uitvallen tegen de menschheid veroorlooft, gelijk de volgende (IIde D. bl. 287): „ Het *Engel-*
„ *ſche* Ministerie, dat de vernietiging des Negerhandels af-
„ kondigde, door den godvruchtigen LAS CASAS uitgevon-
„ den, ten einde de *Indianen* van de werkzaamheid der mijnen
„ *en de kinderen van den* Niger *van den dood te bevrijden*;
„ het *Engelſche* Ministerie, dat de uitoefening van deze *be-*
„ *driegelijke* onderneming in zijne overeenkomſten vervolgt,
„ heeft het tijdperk zijner menschlievende ontwerpen met zijn
„ bijzonder zegel geteekend, door het ongeluk van *vierdui-*
„ *zend* vreedzame en nijvere wezens te bekrachtigen." Hoe! al keuren wij het gedrag te *Parga* hoogelijk af, mogen wij dan het opheffen des moorddadigen Negerhandels en de menschlievende Kolonie te *Sierra Leona* niet onze hartelijke goedkeuring ſchenken?

Nog iets over de Vertaling. Dezelve is blijkbaar van ie-

mand, die de noodige kundigheden tot zulk eenen arbeid volstrekt mist. Hij, die een werk als dit, zoo vol toespelingen op de Oudheid, zoo vervuld met namen uit de nieuwere Aardrijkskunde, wil overbrengen, dient toch de meest gewone namen uit de oude en nieuwe Aardrijksbeschrijving, dient toch namen van dagbladen, die in geheel *Europa* reeds sedert dertig jaren bekend zijn en gelezen worden, te kennen. Doch men oordeele, in hoe verre dit hier het geval zij. Reeds op den titel heet de Schrijver *Lid der Ionische Akademie van Corcy*RUS; voor *Mecca* wordt gedurig (en dus niet als drukfout) *Mocca* gezet (de Vertaler kent misschien beter *Moka*-koffij dan MOHAMMED); *den ouden Orsova*, (men beschouwt dus *Oud-Orsowa*, eene vesting in *Servië*, als een Veldheer) en wat dergelijke fraaijigheden meer zijn. Het bekende *Journal de l'Empire* wordt met eene getrouwheid, die men slechts aan onkunde of *pedanterie* kan toeschrijven, *Tijdschrift des Rijks* genoemd. *De Britsche kleuren* lezen wij (*les couleurs Britanniques*) in plaats van *de Britsche vlag*. Van de *besnedenen* (zekerlijk *les circoncis*) maakt hij (IIde D. bl. 80) *gesnedenen*, voor wier ontwijding de Christenen het avondmaal moesten beveiligen. Maar dit is niet het eenige, (hoe gewigtig ook) 't welk wij tegen deze overzetting moeten inbrengen. De woordvoeging is somtijds geheel onverstaanbaar, somtijds moeijelijk, doorgaans onaangenaam in het lezen; de man is den *Hollandschen* stijl volstrekt niet magtig, en de gebreken in den stijl van POUQUEVILLE, die waarschijnlijk in het *Fransch* door vloeibaarheid en sierlijkheid worden vergoed, vertoonen zich hier dubbel sterk in eene gewrongene, benaauwde vertaling. Het verwondert ons, dat de Heer IMMERZEEL, een zoo geletterd en smaakvol Boekhandelaar, de bewerking van een zoo uitvoerig stuk aan zulke onkundige handen heeft toevertrouwd; en wij moeten met leedwezen zeggen, dat door de *Geschiedenis der herstelling van Griekenland* de ontelbare schaar onzer slechte vertalingen weder met eene *zeer* slechte vermeerderd is.

Nog een enkel woord ten besluite. Sedert eenigen tijd zien wij veel, en ook hier doorgaans, het bijvoegelijke naamwoord achter het bepaalde onzijdige lidwoord zonder *e* als slotletter, b. v. *het groot huis*, *het oud palladium*, *het zoet vaderland*, *het dom kind*. Dat zoo iets lijnregt tegen den aard onzer tale strijdt, bij welke alleen het *onbepaalde* lidwoord

de *e* achter de bijvoegelijke naamwoorden doet wegwerpen, weet elk, die onze goede Schrijvers gelezen heeft. Maar waarlijk, onze taal loopt gevaar, door neuswijze betweters te worden bedorven, tegen welke nog onlangs de Hoogleeraar SIEGENBEEK zoo krachtig geprotesteerd heeft, en die menigmalen, naar mate zij onkundiger zijn in hunne moedertaal en vaderlandfche letterkunde, des te gereeder zijn in het omhelzen van ongerijmde nieuwigheden.

DAV. RUHNKENII Scholia in SUETONII *Vitas Caesarum* — *edidit* JACOBUS GEEL. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans*. 1828. 8vo. *f* 3-70.

Zonder ons hier vóór of tegen het gevoelen te verklaren, dat men, na den dood van een beroemd Geleerde, niet geregtigd is, om, zonder zijne nagelatene uitdrukkelijke wilsverklaring, voetftoots in het licht te geven, wat er onder zijne nagelatene handfchriften gevonden wordt, betuigen wij onzen dank aan de welwillende zorg van den Heer GEEL, die ons deze *Scholiën* over SUETONIUS van den beroemden RUHNKENIUS gefchonken heeft. Wij verheugen ons hierover des te meer, dewijl het uit de *praefatie* des eerstgenoemden blijkt, dat een *Duitsch* Geleerde, met name FRIEDEMANN, werkelijk het plan had gevormd, om deze *Scholiën*, naar een misfchien zeer gebrekkig handfchrift, uit te geven, en wij dus al wederom, even als met de *Dictata in* TERENTIUM van RUHNKENIUS, die — dit zij in het voorbijgaan gezegd — onlangs te *Bonn* op allergemeenst papier met eene afgefletene letter vrij flordig gedrukt zijn, van onze *Duitfche* naburen de uitgave van een boek zouden ontvangen hebben, dat, moest het dan al eenmaal uitgegeven worden, als eene op onzen grond en bodem geteelde vrucht, ook door onze zorg het publiek moest worden aangeboden.

Wat nu den inhoud dezer *Scholiën* betreft; RUHNKENIUS fchreef ze voor zijne leerlingen, en zou ze veelligt, bijna zouden wij durven zeggen zeer zeker, nooit der uitgave waardig hebben gekeurd, omdat hij, hetgeen hij zijnen leerlingen, op zijne collegiën, dicteerde, geenszins voor het groote geleerde publiek gefchreven had. Want wilde men, gelijk men nu met de *Dictata* van RUHNKENIUS begonnen is, en *Duitschland* ons de *Dictata* van WYTTENBACH op CICE-

RO *de Natura Deorum* en *de Legibus* gegeven heeft, op dezen weg voortgaan, wat zou er dan nog niet van evenzeer beroemde mannen — men denke flechts aan een' WESSELING, DUKER, HEMSTERHUIS, SCHRADER, VALCKENAER, OUDENDORP, LUZAC en vele anderen; wij noemen hier flechts *Philologen* — uit te geven zijn! Immers zijn de *Dictata*, of, wil men liever, *Scholia*, van deze mannen over onderfcheidene Griekfche en Latijnfche auteuren in handfchrift nog in veler handen. — Doch wij betuigen nogmaals onzen dank aan den Heer GEEL voor het hier door hem geleverde. Slechts vragen wij, of het niet beter ware geweest — daar toch dit boek niet voor geleerden, maar inzonderheid voor jongelingen, die leeren willen, beftemd is — *fcholia*, als op bladz. 184 op de woorden *Rubentibus auriculis*, *incontiore capillo* gevonden worden, weg te laten, hoewel wij toegeven, dat den reinen alles rein is; maar —! Ook wenschten wij de correctie wat zorgvuldiger; want wie toch weet, welke plaats van OVIDIUS bedoeld wordt, als hij bladz. 286 leest: BURMAN *ad* OVID. *Inft. III.* 8? en zoo zijn er meer ftorende drukfouten. Daarenboven hinderden ons de vele aanhalingen van zeer kostbare werken, die zich toch zeker niet in de kleine boekerijen van ftudenten bevinden, ook moeijelijk door zeer velen hunner kunnen aangefchaft worden, en waarvoor de Hoogleeraar, onzes oordeels, veel doelmatiger eene nadere eigene verklaring had kunnen geven. Aan zucht, om met belezenheid te pronken, zijn die aanhalingen zeker niet toe te fchrijven. Wij hebben RUHNKENIUS in perfoon gekend: zoo iemand, hij was wars van dergelijke geleerde pedanterie. Doch, hoe dat zij, zij doen luttel nuts. De meeste ftudenten bezitten die boeken niet, kunnen ze ook niet aankoopen, en getroosten zich de moeite niet, om ze op de publieke bibliotheek na te flaan, wat, trouwens, voor ieder collegie ook niet van hen zou te vergen zijn. En dan zijn er nog wel fommige plaatfen, die flechts met eene enkele aanhaling van eenen *Commentator* over den een' of anderen auteur verklaard worden; zoo als bladz. 297, waar, tot opheldering van het woord *puerperium*, enkel ftaat: BURMAN *ad Anthol. Lat. Tom. I. pag.* 78, en bladz. 266. op het woord *Tiburti* flechts: GRAEV. *ad* CICER. *ad Attic.* VIII. 14. Wie nu de Latijnfche *Anthologie* van BURMAN, of den CICERO van GRAEVIUS, die beide thans een vrij aardig fommetje moeten kosten, niet

heeft, wat nut trekt zulk een uit dergelijke opheldering? — Intusfchen kunnen jongelingen, die SUETONIUS lezen en verftaan willen, deze *Scholiën* veilig als eenen gids gebruiken, die hen nooit misleiden zal. Zij bevatten eenen fchat van echte latiniteit en vele gefchied- en oudheidkundige toelichtingen. Ook de geleerde van profesfie zal er hier en daar nog wel iets in vinden, wat hem dienen kan. Kortom, zoo wij een *motto* voor het boek mogten plaatfen, het zou dit zijn:

Indocti discant, et ament meminisfe periti!

Woordenboek der Nederduitfche Synonimen, door P. WEILAND *en* G. N. LANDRÉ. *IIden Deels 2de Stuk en IIIde D. H—Z. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. *In gr. 8vo. f 7-50.*

Zoo kondigen wij de voltooijing aan eens werks, dat onzer Taal- en Letterkunde tot fieraad ftrekt en voordeel, en waarvan wij met den verfchuldigden lof gewaagd hebben; hetgeen wij niet te herhalen hebben, en waarvan wij niets behoeven te herroepen. Wij wenfchen onzen verdienftelijken landgenoot, P. WEILAND, met de volbragte taak geluk. Wij kunnen, helaas! zijnen medeärbeider niet geluk wenfchen met dit werk. De man is reeds aan de werkzaamheden dezes levens ontrukt. Eere zij over zijne nagedachtenis! Gelukkig hij, van wien wij de getuigenis lezen, dat de Maatfchappij zeer veel in hem heeft verloren, en hij, door zijne uitgebreide kundigheid, zijn verlicht verftand en ongehuichelde godsvrucht, dierbaar aan eenen WEILAND geworden was! Reeds vóór de uitgave van het tweede ftuk des tweeden deels overleed hij. Des te meer hebben we ons te verheugen, dat de door beiden aangevangene taak verder door WEILAND alleen voortgezet en voltooid, zoo wèl voltooid is. Op volmaaktheid zal dit werk, zoo min als eenig ander, mogen roem dragen. Wij zouden verfcheidene woorden noemen kunnen, die wij te vergeefs zochten, en over de beteekenis van fommige Synonimen en de bepaling van het onderfcheid hier en daar anders denken; doch, het *algemeen Register* op de drie deelen, dat 71 bladzijden, elke van twee kolommen, vult, inziende, zal men over den rijken voorraad, welke hier geleverd wordt, meer dan voldaan moeten zijn, en zeer zelden het boekwerk zelve raadplegen, zonder voldoende, kortere of langere, ophelderingen te vinden, van

welke wij er al zeer belangrijke hebben aangetroffen, en die evenzeer tot vermaak als tot leering strekken. Te groot voor een uittreksél is de opheldering van *Kunde*, *Kunst*, *Wetenschap*, *Geleerdheid*, II. 2. 342—349; maar hoe belangrijk is zij en der lezing waardig, ook van vele anders wèl schrijvenden of sprekenden! Zoo ook is bijzonder aangenaam onderhoudend en even leerrijk die van de woorden *Man*, *Kerel* (*Kerel*), *Vent*, *Mansperfoon*, ald. 397. Even gaarne schreven wij ter proeve af, uit het IIIde deel, bl. 91—94, wat de Schrijver heeft over de woorden *Paap*, *Priester*, *Pastoor*. *Paapsch*, *Roomsch*. *Papist*, *Roomschgezinde*. Doch, kortheidshalve, bepalen we ons bij deze artikelen slechts: *Lidmaat* (*Ledemaat*), *Lid*, *Medelid*, II. 2. en *Voorwerp*, *Onderwerp*, III.

Van het eerste zegt WEILAND: „ Deelgenoot in eene maatschappelijke of gezellige instelling. *Lidmaat*, of *Ledemaat*, wordt, meestal, in den engeren zin genomen, bepaaldelijk van iemand, die belijdenis heeft gedaan van de leer van het een of ander Christelijk kerkgenootschap. Algemeener zegt men: een lid van de Staten-Generaal, een lid van de regering, een lid van onze bijeenkomst, zoo wel als ook: een lid (anders lidmaat) van ons kerkgenootschap. Verkeerdelijk zegt men daarvoor vaak *Medelid:* een medelid onzer Societeit. Het spreekt toch van zelf, dat de bijeenkomst, of het Genootschap, uit meer dan één lid bestaat. Medelid ziet enkel op de wederkeerige betrekking van het eene lid tot het andere."

Van het andere leest men: „ Als verduitschingen beschouwd der schoolbenamingen *subject* en *object*, zijn beiden zoo tegen elkander overstaande, dat het schier niet te begrijpen is, hoe het een met het ander ooit heeft kunnen verward worden, zoo als nogtans niet zelden, zelfs bij nette schrijvers, geschied is. ONDERWERP (*subject*) is de zelfstandigheid, de grond eener zaak, die onder haar als een grond geworpen wordt; in een redekunstig voorstel, de persoon of zaak, omtrent welke iets beweerd of ontkend wordt. *Elk voorstel bestaat uit een onderwerp, eene toeëigening, en eene zamenbinding*. VOORWERP, daarentegen, is datgeen, waarop iemand, of iets, werkt. *Bij bedrijvende werkwoorden staat het voorwerp in den vierden naamval.* Niettemin valt het ligt, reden te geven van de verwarring. In de dagelijksche taal, namelijk, worden beide woorden bijkans omgekeerd ge-

bruikt. Men noemt *Voorwerp*, al wat men gewaar wordt. *De afstand verkleint de voorwerpen voor ons gezigt.* Ook een mensch, man of vrouw, noemt men *voorwerp*. *Hoe gaarne hij ook trouwen wil, hij kan geen voorwerp vinden. Hij is een slecht voorwerp;* hetzelfde, als: hij is een slecht *sujet*, welk onduitsch woord het Fransche voor het redekunstig *onderwerp* is. Zoo is dan ook, wat redekunstig het *onderwerp* van een werkwoord is, naar de dagelijksche taal, een *voorwerp*. Op gelijke wijze heet de stof eener verhandeling haar *onderwerp*, offchoon het woord, waarmede men de vraag beantwoordt: *wat behandelt gij dezen avond?* (b. v. de verlichting) spraakkunstig, het *voorwerp* des werkwoords is."

Van waar die dagelijksche taal? vraagde Recensent, en: is zij ook aan *Franschen* invloed toe te schrijven? en: hoe voert men het juister spreken in? Beantwoordt men het eerste toestemmend, ter liefde voor de vaderlandsche taal wederstreve men dan de *mode*, en verandere! Die verandering wordt dan ligt, der taal ten voordeele, als *mode* geëerbiedigd, gelijk er zoo veel te haren nadeele is opgevolgd!

Wij eindigen onze aankondiging dezes werks met aan velen het nut en genoegen toe te wenschen, dat ons deszelfs gebruik verschaft.

Rodrigo de Goth, Koning van Spanje. Naar het Engelsch van SOUTHEY *gevolgd, door Vrouwe* KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK. *IIde Deel. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. *In gr. 8vo. IV en 246 bl. f* 3-60.

Met dit deel eindigt dit heerlijke dichtstuk, loopende van den veertienden tot den vijfentwintigsten zang, en, als het vorige, besloten met aanteekeningen, zoo van den oorspronkelijken Dichter, als van Mr. BILDERDIJK. Wat wij, bij de aankondiging des eersten deels, van de dichterlijke waarde dezes werks gezegd hebben, behoeft hier niet te worden herhaald, noch met eenig uittreksel te worden gestaafd. Den lezer zij genoeg, dat wij betuigen, met geene afnemende graagte elken zang gelezen te hebben, en dit gansche werk zij, als geschied- en dichtkundig belangrijk, door ons aangeprezen met velen lof. Wij behooren echter van de 12 hier voorkomende zangen iets te zeggen.

De Verlossing heet de veertiende zang. PELAGIO, met

de zijnen, zijn kasteel genaderd, ontmoet een uit het gevecht zegepralend keerenden ſtoet, en daarbij zijne den *Moor* genegene zuster, ook RODRIGO's moeder, ook ADOZINDE ezv. Van de tweede werd hij aangaande zijne vrouw ezv. gerustgeſteld. In den vijftienden zang, RODRIGO *te Kangas*, wordt PELAGIO's togt naar de verblijfplaats zijner vrouw en kinderen, tijdig gevlugt voor NUMANCIAAN, wien zijne zuster alles ontdekt had, verhaald. RODRIGO, ook derwaarts gegaan, wordt door zijn' voedſtervader SIVERIAAN opgezocht, en tot zijne moeder gebragt en FLORINDE, JULIAAN's dochter, ten gevolge van welker val door zijne ongelukkige liefde al het onheil beſtond. De eerſte bidt hem voor haren zoon; de andere, voor haren afvalligen vader, die hare hand aan ORPAS beloofd had, (een Renegaat, voormaals Aartsbisſchop, en broeder van WITIZA, die RODRIGO's vader van zijne oogen beroofd had) vergiffenis en bekeering te ſmeeken. Wij behoeven niet te zeggen, hoe aandoenlijk dit onderhoud was. Even treffend is bijgebragt de herkenning van RODRIGO door zijnen hond. De volgende zang, *Kovadonga*, beſchrijft PELAGIO's ontmoeting van vrouw en kroost in die vallei. „*Beſchrijft*" moest Recenſent niet zeggen, die het met BILDERDIJK eens is, dat *beſchrijving* geene Poëzij is, als die verhevener beſtemming heeft. Wij danken hem, intusſchen, voor zijne vrije vertaling, in eene aanteekening, van een uittrekſel uit eene *beſchrijving* dier vallei, van een *Spaansch* Dichter, door SOUTHEY aangehaald. De zeventiende zang, RODRIGO *en* SIVERIAAN, behelst een geſprek, dat uit THERON's (des honds) vertrouwelijkheid met den eerſten aanleiding neemt, om over RUZILLA's en PELAGIO's goede gezindheid, jegens den in eigen oog zoo onwaardigen RODRIGO, elkander te onderhouden, en eindigt met het verzoek om RODRIGO's bijſtand tot huldiging van PELAGIO. Die *huldiging* is de inhoud van den achttienden zang. Deze zang is zeer verrijkt met aanteekeningen, boven eenigen anderen. Recenſent twijfelt, of men deze alle wel waardig mag oordeelen eene zoo ruime plaats in te nemen. Hij althans had, in plaats van zoo veel over *reliquien* en derzelver bewaarplaatſen, en over hetgeen tot de kleederdragt der Roomſche geestelijken behoort, te moeten lezen, veel liever ophelderingen, is het al niet achter dezen zang, gevonden, andere zaken betreffende. Belangrijk, echter, verklaart hij de opmerking aan-

gaande het verband tusfchen *voorbeſtemming* en den *vrijen wil*, en beveelt haar der opmerkinge aan der Theologanten zoo wel als der Filozofen. De negentiende zang is: RODRIGO *en* RUZILLA. Zoon en moeder fpreken nu, als zoodanig aan elkander bekend, te zamen. De twintigfte verplaatst ons in *het Moorſche Kamp*. In alle zijne affchuwelijkheid vertoont zich hier ORPAS, die, zijn uitzigt op FLORINDE's hand opgevende, JULIAAN nu in verdenking brengt. Deze verdedigt zich, bewerkt, dat hij van zijn onuitvoerbaar verdrag met ORPAS ontflagen worde, en zijne dochter van PELAGIO bij hem ontboden. Zij komt. In den eenentwintigften zang, met het opſchrift: *de Bron in het Woud*, woont men die ontmoeting bij. Zij is vergezeld van RODRIGO, en het gefprek van dezen onbekenden met den Graaf zal wel niet zonder aandoening en ontroering kunnen gelezen worden. De volgende zang, *de Moorſche Krijgsraad*, uit welken wij ook den dood van ABDALAIS en EGILONE, zijne gemalin, te voren die van RODRIGO, vernemen, doet ons den raad kennen, dien JULIAAN geeft op het onderzoek, of der *Mooren* ftrijd voortgezet, of eerst in *Kordua* het oproer onder hen geftild worden zal, en hoe GIZLA PELAGIO's verblijf en plan dien nacht verraden, zich tot gids aangeboden, en de echtverbindtenis met NUMANCIAAN daarvoor begeerd had. Dit veroorzaakt eenige wederfpraak van ORPAS en JULIAAN. Des laatften dood, door de handen eens *Moors*, in den ftrijd tegen PELAGIO's leger, wordt, op raad van ORPAS, met den *Moorſchen* bevelhebber bepaald, die den verrader even diep verfoeit, als hij het verraad bemint. De drieentwintigfte zang, *het Dal van Kovadonga*, bezingt de plotfelijk welgelukte uitkomst van het plan ter geheele verijdeling van den overmoed en de overmagt der *Mooren*. Onder de aanteekeningen op dezen zang bevreemdde ons deze over de bede tot de Moedermaagd, zoo als BILDERDIJK haar ook noemt: „ Dit" (dat, namelijk, in zijn vroeger tijd zeker regtzinnig Predikant niet gefchroomd had openlijk te zeggen, dat men bij de onzen te weinig achting voor de Moeder des Heeren had) „ dit zij hier gezegd ter bevrediging der naauwgezetheid, die vooral in onze dagen, waarin men, onder de hand, zoo druk arbeidt," (ei, ei?) „ om door een hereenen met de Roomfche gemeenfchap, en het onderdrukken der ftrijdpunten, in het invoeren eener algemeene onverfchilligheid de ongodisterij of 't Deïsmus eenen ongemerkten

maar zekeren weg te banen, niet anders ten hoogste ontzien behoort te worden, en aan welke niemand minder dan wij eenige ergernis zoude wenschen te geven." Recensent vond meermalen reden om te klagen, meer bij het lezen der Aanteekeningen dan van het Dichtstuk zelve, over onduidelijkheid en stroefheid. Zoude die ook een gevolg van BILDERDIJK's zielsgesteldheid kunnen zijn? In den vierentwintigsten zang, RODRIGO *en* JULIAAN, zien wij JULIAAN doorstooten door een' *Moor*, daarop terstond omgebragt. Dit verraad doet JULIAAN's legermagt, ter wraak, de zijde van PELAGIO kiezen, en de overwinning op de *Mooren* bevorderen. JULIAAN sterft aan zijne wonde, in het Christengeloof, in den arm zijner dochter, verzoend met RODRIGO, die hem genade en vergiffenis verzekert, en het avondmaal toedient. Ook FLORINDE sterft aan het hart van RODRIGO. De laatste zang is getiteld: RODRIGO *in den Slag*. Wij hebben, onder het lezen van zulke ontzettende tafereelen, waarbij we telkens zeiden: „ Dat 's eerst poëzij in kracht!" wel eens eenigen hinder gehad, dat eene Vrouw aan zulke stoffe haar gevoel — buiten dat is er immers geene poëzij? — toewijdde, en denken altijd met eenigen weêrzin aan den door *haar* bezongen moord van *Woerden*. Amazonen behagen ons maar niet, zelfs op geen letterdoek. Doch, dit doet niets af. Bepalen wij ons tot den laatsten zang. De algemeene wraak ontbrandt tegen ORPAS. Hij moet voor GUNDRIK, op wien het gezag over JULIAAN's heer was overgegaan, verschijnen, en komt op het herkend wordend paard van RODRIGO aangereden. Deze geeft hem den dood. De vergrijsde, voor alle zijne betrekkingen (uitgezonderd paard en hond) door lijden en boete en priesterkleed steeds onkenbaar geblevene, RODRIGO is geheel herschapen; op zijn vorig ros gezeten, bezielt hij het gansche leger, dat hem als een Engel des verderfs, een uit den hemel neêrgedaald Heilig, eindelijk als den voormaligen Koning eert. Hij voltooit de slagting. Ook SISIBERT, zoon van WITIZA, en PELAGIO's moeder vindt bij hem den dood; ook diens broeder, EBBA. Toen de aftogt volbragt was, vond men zijn paard, het pantsier en den helm van SIVERIAAN, JULIAAN's zwaard, maar

Dag, maand, en jaar, geslacht, en eeuwen snelden heen,
En d'aarde vraagt verbarst (?) waar Spanjes vorst verdween;

Als in een lage kluis, nabij *Viseos* wallen,
Een graffteen zich ontdekt met duistre jaargetallen ;
Waarop, in ruig begroeid en naauwlijks leesbaar fchrift,
RODRIGO, *laatfte Vorst der Gothen*, ftond gegrifd.

Wij keuren het zeer goed, dat BILDERDIJK het verhaal, aangaande RODRIGO, na zijne verdwijning, in de fabelkronijk gegeven, en waarvan SOUTHEY zestien kapittels heeft overgezet, in zijne aanteekeningen niet geeft, maar zich bepaalt bij de bloote opgave van den inhoud, met de opfchriften dier zestien (wij tellen zeventien) hoofdftukken. Belangrijker vinden wij de aanteekening achter dezen laatften zang, betreffende de afkomst der *oud-Spaanfche Joden*, in verband met de verfmelting van DAVID's geflacht tot een of twee perfonen of familiën, JOZEF bij MARIA gerekend.

Het heeft ons zelfverloochening gekost, geene treffelijke plaatfen uit dit overheerlijk dichtftuk af te fchrijven. Op duisterheid hier of daar, op ongelijkheid aan de *Bilderdijkfche* fpelling, die wij ook meenen opgemerkt te hebben, op dichterlijke vrijheden, zoo men ze noemt, waartoe misfchien *bevremend* ook behoort, aanmerkingen te maken, ware ondankbaarheid. Wij wenfchen onze vaderlandfche poëzij geluk met het bezit van deze zangen van SOUTHEY. De Roomfche tint mag niet hinderen, zoo min als elders eenige Mythologie.

Reize naar Guatemala. Door J. H. (AEYKENS.) *II Stukken. Met Platen. In 's Gravenhage, bij* W. K. Mandemaker. 1827, 28. *In gr. 8vo.* 233 *Bl. f* 2-50.

De ftrijd, dien *Zuid-Amerika* voor de vrijheid heeft aangevangen, boezemt *Europa* thans mindere belangftelling in. Dit is wel voor een gedeelte toe te fchrijven aan de gebeurtenisfen in het Oosten, maar ook aan de ellendige twisten der onderfcheidene republieken, welke het genot der vrijheid in dat werelddeel belemmeren. De Heer HAEFKENS levert ons, zoo als hij zelf zediglijk zich uitdrukt, (IIde St. bl. 72) „ flechts eene fchets, welke zich alleen bepaalt tot „ de omftreken van fommige der groote wegen." Deze fchets is evenwel van belang. Wij vreezen, dat de Schrijver gelijk heeft, als hij fchrijft, bl. 76: „ In het algemeen

„ bedriegt men zich in *Europa* geweldig, ten aanzien van
„ deze republieken, wanneer men denkt, dat fchier aller
„ borften er van eene edele geestdrift voor de zaak van vrij-
„ heid, onafhankelijkheid en verlichting blaken. Ik geloof
„ wel, dat er weinige perfonen zijn, die den terugkeer van
„ het *Spaanfche* beftuur verlangen; doch men beoogt met
„ de ommekeer van zaken luttel meer, dan nu de magt zel-
„ ve in handen te hebben, welke te voren door *Spaanfche*
„ beambten werd uitgeoefend." De langdurige geestelijke en wereldlijke flavernij heeft dit anders goedhartige volk ongevoelig gemaakt voor de edele gevoelens en hoogere behoeften van eenen vrijman. Onze Schrijver bevestigt dit door zijn verflag even zeer, als dit gefchiedt door de jongfte berigten in de nieuwspapieren. In elk land, waar men flechts flaven en heerfchers duldt, daar veranderen, bij elke ommekeer van zaken, flechts de namen. Onbepaalde willekeur en flavernij tieren daar, helaas! het best. *Zuid-Amerika* fchijnt nog niet mondig, zoo als *Noord-Amerika*, om anders dan door *Abfolutisten* van allerlei vorm geregeerd te worden. Het *kort verflag der gefchiedenis van Centraal Amerika* (IIde St. bl. 76—97) leert ons den onderworpen geest der *Zuid-Amerikanen* kennen. De lezing hiervan durven wij gerust aanbevelen aan allen, die in de juiste kennis dezer menfchen belang ftellen. Zoo ook zal het *verflag des handels van Centraal Amerika* (ald. bl. 97—113.) nuttig kunnen zijn voor hen, die te veel van dit land, als een land van belofte voor den vaderlandfchen koophandel, verwachten. Dit laatfte punt zou misfchien, zoo wel als de geheele *Reize*, in het *Handelsblad* verdienen overwogen en beoordeeld te worden. Doch hierover zullen wij ons oordeel niet zeggen. Voor uittreksel is eene fchets, als deze Reis is, niet vatbaar.

Ter aanprijzing dezer Reize meenen wij genoeg te hebben gezegd. Als reisgezel door *Zuid-Amerika* zal de Heer HAEFKENS niemand vervelen.

Redevoering ter feestvierende herinnering van den Akademifchen leeftijd, uitgefproken in 's Gravenhage, den 23 *Julij* 1828, *door* J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1828. *In gr.* 8*vo.* 52 *Bl. f* : - 50.

Het is de gelukkige eigenfchap van het Genie, dat hetzel-

ve ook op zaken van (althans fchijnbaar) minder gewigt zijnen ftempel drukt, en hare waarde of fchept, of althans verhoogt. Het zoogenaamde *Oude-ftudentenfeest*, op den 23 Julij l.l. te *'s Gravenhage* gehouden, was vóór de viering nog al aan menige vrolijke aanmerking onderhevig. Men bewonderde den moed en de eerzucht der deelnemers, die zich, na 40 en meer jaren, niet door de pas gepromoveerde *Groninger* Studenten, die te *Bentheim* hun *Herinneringsfeest* hadden gevierd, wilden laten overtreffen; en men betuigde al boertend zijne vrees voor de ongeregeldheden, die zulk een aanzienlijk *Corps* van *jonge lieden* in de Refidentie zou kunnen veroorzaken. Althans men vond er niets bijzonders in, dat men van heinde en verre bijeenkwam, om de oude kennis te vernieuwen, en voor *vijfentwintig* guldens eens regt lekker te eten en pret te maken. Sommigen lachten zelfs reeds over het denkbeeld eener *redevoering* bij die gelegenheid, waarvoor zij het onderwerp of te arm, of te onbepaald hielden. Doch hoe zeer heeft VAN DER PALM's Redevoering deze wijze van zien befchaamd en door een hooger oogpunt vervangen! Hij, niet minder groot in de gehoorzaal dan op den kanfel; hij, dien men (bij uitftek) *Neêrlands Redenaar* zou mogen noemen, — hij heeft hier tot zijne Lijkredenen op BORGER en KEMPER, zoo wel als tot zijne viering van het Feest der Drukkunst te *Haarlem*, een waardig zijftuk geleverd. In drie deelen, telkens door muzijk afgewisfeld, was de Redevoering verdeeld. Het eerfte bevat eerst eene voortreffelijke inleiding, die, naar de voorfchriften der Ouden, reeds dadelijk gefchikt is, om de hoorders voor zich in te nemen, of in *zijne* ftemming te verplaatfen, (eene ftemming, die de vrolijkheid van den dag tempert door hoogen ernst) en daarna eene fchildering van het Akademieleven. Dit tafereel is natuurlijk wel uit het beste ftandpunt genomen, is, zoo men wil, gevleid en een volmaakt *Ideaal*; maar het kan, in den tegenwoordigen ftaat onzer Hoogefcholen, grootelijks zijne nuttigheid hebben, een *Ideaal* voor te ftellen, waarin de jonge lieden ten minfte kunnen zien, hoe zij *behoorden* te zijn. En hoe heerlijk is dit tafereel weder gefchilderd! Hoe weet VAN DER PALM, met het hem eigene betooverende penfeel, de kleine trekken, die aan elke fchilderij leven en verfcheidenheid bijzetten, te veredelen, de fchoone op den voorgrond te plaatfen, de hatelijke en vernederende in het verfchiet te doen verdwijnen! Van dit bekoorlijke *Ideaal* nu

van een' in allen deele braven, vlijtigen en naauwgezetten Student, die *het goede om het goede zelve kiest*, en dus een levend' toonbeeld is van de nuttigheid der Akademische vrijheid, gaat de Redenaar over tot de vergaderde schare. Hij doet den feestgenooten de groote weldaden, gedurende bijkans (of meer dan) eene halve Eeuw, sedert hun vertrek van de Hoogeschole, van God ontvangen, gedenken, en sluit dit eerste deel met allezins gepaste bedenkingen. Die van het tweede zijn ernstiger en weemoediger. Het is, in den toon der echte deelneming, de uitvaart der overledenen, zoo wel leermeesters als leerlingen; en deze aandoenlijke toon sleepte den Redenaar weg tot eene korte, maar heerlijke herinnering aan SCHULTENS, zijnen onvergetelijken leermeester en vriend. Eene zeer gepaste treurmuzijk verving dit gedeelte, aan droeve herinneringen toegewijd, op eene allezins waardige wijze (ten minste zoo ons gevoel, als mede-oorgetuigen, hier beslissen mag); en daarop volgde dan het derde of laatste gedeelte, aan de herinnering van de lotgevallen der overgeblevenen toegewijd. Het was natuurlijk, dat hier niet van *bijzondere* lotgevallen kon worden gesproken; want de stof der *algemeene* was zelfs reeds te rijk voor den Redenaar, die ze slechts even kon aanstippen. Welk een tijdvak is dat der laatste veertig jaren, sedert 1790, het tweede der *Fransche* Omwenteling! Menige Eeuw is op verre na zoo rijk niet aan zonderlinge uitkomsten, aan onverwachte omkeeringen. Het was te verwachten, dat een VAN DER PALM onze tegenwoordige kalmte en eendragt, bij de woelingen der vroegere jaren van dat tijdvak, zou doen uitkomen; dat hij de wijze en vaderlijke Regering onzes Konings daarin vooral zou doen schitteren. Maar de Vorst was zelf tegenwoordig. Men moest hem in 't aangezigt prijzen; men moest het woord, in dien lof, tot *hemzelven* rigten. Geheel zonder voorbeeld is dit nu wel niet, maar toch, wanneer het meer *vrijwillig* van het spreekgestoelte geschiedt, zeldzaam. Wij hebben eene lofrede op eenen der beste *Romeinsche* Keizers, TRAJANUS, wiens evenbeeld, in meer dan één opzigt, wat het inwendige bestuur aangaat, wij op *Nederlands* troon mogen zien; en wij gelooven niet van nationale vooringenomenheid te zullen worden beschuldigd, wanneer wij den Redenaar onzes tijds en van ons land met PLINIUS *den jongen* althans gelijkstellen. Ook *hier* heeft VAN DER PALM dit in zijn voordeel, dat hij de zedigheid onzes Konings heeft gespaard; dat

hij slechts in eene korte, krachtige *peroratie* van twee bladzijden den *Vader des Vaderlands* aanſprak, en niet zijne voornaamſte weldaden, maar den geest en de bron, waaruit die voortvloeiden, heeft aangewezen; terwijl de *Romeinſche* Redenaar den Keizer in eenen *Panegyricus*, die een klein boekdeel uitmaakt, met wierook bedwelmde. Gepastelijk werd hierop ook dit gedeelte (waarop nog ſlechts eene korte aanſpraak aan de toehoorders buiten de feestgenooten volgde) met het zingen van drie coupletten uit het Volkslied beſloten. Alleen wenschten wij wel, dat dit met een vers uit een' Pſalm niet in eene en dezelfde plegtigheid ware vereenigd geworden.

Deze Redevoering is weder eene nieuwe ſchitterende loover in den eerkrans, dien de tijdgenoot reeds voor VAN DER PALM heeft gevlochten, en dien hem de nakomelingſchap gewis niet ontnemen zal.

Parabels van Dr. C. S. GÜNSBURG. *Naar het Hoogduitsch, door* H. MARONIER. *Met eene Voorrede van den Weleerw.* F. VAN TEUTEM, *Christenleeraar te Utrecht. Te Rotterdam, bij* Contze en Overbroek. 1828. *In kl.* 8*vo. XVI en* 279 *Bl. f* 2-40.

Ter ruime aanbeveling dezer Parabels aan het beſchaafde Publiek kunnen wij met weinige woorden volſtaan. Uit onze vaderlandſche Tijdſchriften kent men reeds genoegzaam de Parabels van KRUMMACHER. Op denzelfden eenvoudigen en meestal Bijbelſchen trant zijn ook de Parabels van GÜNSBURG vervaardigd. Een Recenſent in het *Morgenblatt für gebildete Stände*, No. 26, 1827, heeft zich over de geheele verzameling, in drie deeltjes, zeer gunſtig verklaard; en wij vinden geene reden, om anders te oordeelen over deze bloemlezing, welke daarenboven in den geleerden VAN TEUTEM, ook bij zijn gunſtig oordeel over de vertaling en keuze van zijnen bloedverwant MARONIER, eenen bevoegden regter heeft gevonden.

Als Aanhangſel vindt men hier nog eenige Parabels van HERDER, die, hoewel elders reeds voorkomende, het ingeruimde plaatsje in deze verzameling dubbel verdienen.

Verdere aanprijzing heeft dit boekje niet noodig.

Goed en kwaad uit vroegere en latere dagen, tot leering en waarschuwing verzameld door STEENBERGEN VAN GOOR. — Het een of ander in dit boeksken moge dezen of genen, naarmate van zijnen verschillenden smaak, niet behagen; het geheel zal toch, vertrouwen wij, wegens deszelfs *verscheidenheid*, allen wel voldoen. Want offchoon op een gastmaal juist niet *alle* spijzen naar onzen smaak zijn, zullen wij daarom den ganschen maaltijd niet afkeuren, maar die spijzen welgevallig en dankbaar genieten, in welke onze smaak behagen vindt. CAJUS PLINIUS SECUNDUS. — *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1827. *In gr.* 8*vo. IV en* 293 *bl. f* 2 - 70.

Het komt ons voor, dat er ook in ons vaderland tijdschriften genoeg zijn, om het merkwaardigste uit buitenlandsche maandwerken op te nemen. Wij zien dus de noodzakelijkheid niet in, om het lezend publiek in een afzonderlijk werk zulk eene verzameling te geven. Het motto onder den titel moet den verzamelaar verontschuldigen. Maar, of deze verontschuldiging toepasselijk is op het onderhavige werk, geven wij in bedenking. Wanneer men eenen vreemdeling op de familiare portie noodigt, moet deze, indien hij de noodiging niet afslag, het geringe voor lief nemen. Maar hier heeft de Heer STEENBERGEN VAN GOOR er zich toe voorbereid, om gasten, waaronder er zijn, met welken hij zoo dood familiaar niet is, te onthalen; en dat wel *positis ponendis*. En waarop komt nu het gastmaal uit? Op schotels, die van de buren geleend zijn, en bij dezen, of in de eigene huishouding, reeds meermalen hebben gediend, en nu opgewarmd zijn. Oneindig verdienstelijker bij het letterlievend publiek zal zich zoo bekwaam een uitgever maken, wanneer het hem behage, uit eigen' rijken voorraad het een en ander op te disschen.

Eerstelingen van L. R. E. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1827. *In gr.* 8*vo.* 51 *Bl. f* 1 - :

Deze *Eerstelingen* verraden niet slechts kindschheid in de kunst, maar schijnen ons ook weinig voor de toekomst te beloven; want nergens vindt men in dezelve eenen echt dichterlijken toon, die door de middelmatige rijmregels henenklinkt. Wij hebben nog al op met jeugdige dichtvruchten, wanneer eene overdrevene weelderigheid hoop geeft op gloed en levenskracht; maar, waar alles zóó zonder geur en kleur is als hier, daar gelooven wij den ons onbekenden vervaardiger gerust te mogen aanraden, om zijne eentoonige en vervelende lier aan de wilgen te hangen, of dezelve op zijn hoogst bij verjaar- en bruiloftsfeesten voor zich en zijne dischgenooten te bespelen.

[redacted]

BOEKBESCHOUWING.

Tiental Leerredenen, *door* HUGO TIMMERS, *in leven Predikant te Sneek; met een Voorberigt van* L. VALK, *Predikant te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1827. *In gr. 8vo. XXVI en* 264 *bl. f* 2-40.

De vreesfelijke ziekte, die ten jare 1826 ook in *Vriesland* heeft gewoed, sleepte den waardigen TIMMERS, nevens zoo velen, ten grave. Op aanzoek van 's mans vrienden te *Sneek* verschijnt dit tiental Leerredenen in het licht, ten einde zij, en tevens anderen, een blijvend aandenken zouden bezitten aan den door hen zoo hoog geschatten Leeraar en Vriend. De nederige TIMMERS, die zelf niet wist, hoe hoog anderen, die hem kenden, zijne bekwaamheid waardeerden, heeft deze Leerredenen alleen voor zijne Gemeente vervaardigd, zonder ooit op derzelver uitgave te hebben gedacht. Een man, die altijd zóó predikte, dat al zijne Leerredenen in druk kunnen verschijnen, verdiende wel vrienden te bezitten, die hem niet vergeten ook nadat hij hun ontvallen is. De hulde, den afgestorvene bewezen, in het Voorberigt, door den geleerden VALK, maakt ons het beoordeelen dezer Leerredenen gemakkelijk. Dat Voorberigt moet men in zijn geheel lezen, en men gevoelt, welk verlies bij den dood van TIMMERS geleden is, niet enkel door bloedverwanten, vrienden en de Gemeente van *Sneek*, maar door geheel de vaderlandsche Kerk, van welke hij een groot sieraad was.

De onderwerpen, in dit tiental behandeld, zijn: I. *De geloofwaardigheid der Evangeliegeschiedenis.* 2 PETR. I: 16. II. *De grootheid van Joannes den Dooper.* LUK. I: 15ª. III. *Drie proeven van hooge voortreffelijkheid van den Christelijken Godsdienst.* 1 *Cor.* I: 26-29. IV.

Dat de Christelijke Godsdienst, daardoor, dat hij aanleiding hebbe gegeven tot verdeeldheid en vervolgingen, niets van zijne waarde en voortreffelijkheid verliest. MATTH. X: 34—36. V. *De zegepraal van het Christendom over het bijgeloof. Hand.* VIII: 9—13. VI. *Over den hoogen leeftijd der Aartsvaders. Gen.* V: 9—13. VII. *De opvolging der Jaargetijden eene veelvermogende opwekking, om bij dringende gevaren op God te vertrouwen. Psalm* LXXIV: 17. VIII. *Opwekking tot den lof van God, wegens zijne grootheid in de Natuur. Psalm* CIV: 1ᵃ. IX. *De naauwe en bestendige vereeniging met Jezus noodig voor den Christenleeraar, om met vrucht te arbeiden in den dienst van zijnen Heer.* (Eene Intreêrede.) JOANN. XV: 5. X. *De geest, welke den Evangeliedienaar bezielt, moet een geest zijn van kracht, van liefde en van gematigdheid.* (Eene Bevestigingsrede.) 2 TIM. I: 7.

Uit een veertig- of vijftigtal heeft VALK deze onderwerpen gekozen, door zijnen Vriend TIMMERS in Leerredenen behandeld. Tot het doen zijner keus werd hij geleid door het niet alledaagsche van sommige onderwerpen, doch die tevens in zichzelven zeer belangrijk en ook voor den kansel niet ongeschikt zijn. Ten andere heeft VALK zijne keuze laten vallen op zulke Leeredenen, van welke hij eenige reden had te denken, dat zij, meer nog dan andere, zijnen vrienden, bijzonder in zijne laatste Gemeente, aangenaam zouden zijn. Hoezeer dus VALK in het bijzonder 's mans vrienden, bij het doen zijner keuze, op het oog had, kan het niet anders, of ook anderen, wien deze Leerredenen in handen komen, zullen met de gedane keuze volkomen tevreden zijn.

Over de innerlijke waarde en den uiterlijken vorm zullen wij niet opzettelijk oordeel vellen. Het gevoelen van VALK verschilt niet veel van het onze. Wij zouden, namelijk, over derzelver voortreffelijkheid nog stelliger ons uitlaten. Voorberigt, bl. 7, schrijft VALK: „ De beschei-
„ den Lezer ontvangt deze Leerredenen, gelijk zij gevloeid
„ zijn uit de pen en het hart van TIMMERS voor zij-

„ ne Gemeente, en het eigenlijk oogmerk van derzelver „ uitgave is het genoegen en het nut zijner vrienden." Hierbij voegen wij nog: en de vrucht zal zijn vermeerdering van geloof, hoop en liefde, bij allen, die, onder het lezen van dezelve, voor deze trits hoofd en hart open houden.

Uitvoeriger aankondiging achten wij overbodig. Misschien zal deze elders plaats vinden. Maar goede wijn behoeft geen' krans. 's Mans vrienden bezitten dit geschenk van hunnen Vriend reeds lang. En de overigen?... Ook zij kunnen zich met het bovenstaande vergenoegen.

Dankrede, gehouden op den 25sten Mei 1828, *te Nieuwendam, door* R. A. VAN DEURSEN, *Predikant bij de Hervormde Gemeente aldaar. Met Bijlagen. Te Amsterdam, bij* F. Kaal. 1828. *In gr.* 8*vo. VI en* 54 *Bl. f* :-60.

De brand op den 18 Mei dezes jaars aan de Buskruidfabrijk te *Nieuwendam*, boven verwachting spoedig gebluscht, gaf den Eerw. VAN DEURSEN eene gepaste aanleiding tot het houden van deze *Dankrede*. De gelegenheid echter tot derzelver uitgave ligt in een artikel van het *Algemeen Nieuws- en Advertentieblad* van den 31 Mei ll., uit hetwelk VAN DEURSEN, naar onze gedachten, meer afleidt, dan deszelfs Schrijver, met name de Heer J. H. VAN MEUKEREN, Notaris te *Nieuwendam*, (bl. 52) uitdrukkelijk gemeld heeft.

De *Dankrede* beoordeelen wij als zoodanig niet. Deze heeft de Schrijver zelf beoordeeld, en van zijn oordeel in dezen (bl. IV en V) verschilt het onze niet. „ De „ vaderlandsche Kerk," zegt hij, bl. III en IV, „ heeft „ het regt, de Leerrede, die de twistappel geworden is, „ mij af te vragen." Dit stemmen wij voor een oogenblik toe. Maar ook hij had het regt, de Dankrede achter te houden, nadat hij zich in datzelfde *Blad* van den 4 Junij genoegzaam verweerd had. Indien zijn Eerw.

burgerlijke beleediging ondergaan had, hij vond gelegenheid bij den burgerlijken regter. Doch hetgeen tegen eene *uitgesprokene* Leerrede in een *Nieuws- en Advertentieblad* opgenomen wordt, verdient, zelfs voor geen oogenblik, eenige onrust te verwekken bij den dienaar van het Evangelie, die, bij goed gerucht en kwaad gerucht, alleen zijnen pligt in het oog houdt. Verwering alleen geeft aan dergelijke aanvallen eenig gewigt. Wat beteekent hier het Request aan Z. M., dat NB. niet is ingediend? Weinig zou zoo iets kunnen uitregten, indien het verzonden was geweest. Maar nu?..... Prof. HERINGA zou zijn Eerw., daaraan twijfelen wij niet, deze zijne verdediging hebben afgeraden. *Verdraag en duld!* is beter spreuk voor ons, als predikers van het Evangelie der verzoening, dan *fiat justitia et pereat mundus.* Door zijn geschrijf is hij niets gevorderd, en is hem de weg ter verzoening met een lid zijner Gemeente integendeel belemmerd; want *littera scripta manet*, en, hetgeen gedrukt is, nog meer. VAN MEUKEREN en VAN DEURSEN moeten, zoo zij kunnen, al hun geschrijf vergeten; dan eerst kunnen zij elkander naderen. Met den wensch, dat dit eenmaal, dat dit spoedig gelukken zal, zetten wij punctum.

Aanmerkingen en Bedenkingen op de Dankrede van den Predikant R. A. VAN DEURSEN. *Door* J. H. VAN MEUKEREN. *Te Amsterdam*, *bij* J. Kraijenbrink. *In gr. 8vo.* 32 *Bl. f* :-40.

Zoodra wij dit stukje hadden doorgelezen, waren wij nog meer dan te voren overtuigd, dat Do. VAN DEURSEN zijne Dankrede onder zijne papieren had moeten bewaren, indien hij niet had willen besluiten, dezelve te vernietigen. De gronden van onze nadere overtuiging houden wij achter, om niet genoodzaakt te zijn tot herhaalde behandeling van deze altijd nuttelooze krakeeling. Dit zij voor onze Lezers genoeg.

Brief aan mijne Kinderen, over mijne bekeering tot de ware Christelijke Godsdienst, en de beweegredenen, die mij genoopt hebben, om uit de Roomſche Kerk, waarin ik geboren werd, tot de Protestantſche over te gaan, waarin ik hoop te ſterven. Door PIERRE BAYSSIÈRE, *Mr. Zadelmaker, te Montaigut, Departement Tarn-et-Garonne. Naar den tweeden druk uit het Fransch vertaald.* (Motto: MATTH. XVI: 26.) *Te Amſterdam*, bij A. B. Saakes. 1828. *In gr. 8vo. IV en 51 bl. f*: - 60

Een eenvoudig, onopgeſmukt en daarom ook geloofwaardig berigt, omtrent de beweegredenen, waardoor de Schrijver is overgehaald geworden tot de omhelzing van het Protestantisme, met een vaderlijk doel ook voor zijne kinderen in het licht gegeven. Met deze algemeene aanprijzing van dit ſtukje zouden wij kunnen volſtaan, daar de *Amſterdamſche Ringsvergadering*, in dezen jaargang van haar *Christelijk Maandſchrift*, deszelfs gewigtigen inhoud uitvoerig genoeg heeft kennelijk gemaakt. Het komt ons echter voor, dat ook onze *Letteroefeningen* van dit allezins gewigtig ſtukje nadere kennis behooren te nemen en te geven.

Onze Schrijver dan, als lid der Roomſche kerk, niet zeer aan die kerkleer gehecht, verloor den 11 Februarij 1821 zijne echtgenoote. Voor deze, naar de gebruiken dier kerk begraven, verzocht hij den Priester om het houden van zielmisſen voor de rust zijner afgeſtorvene. Tot in de maand Junij telkens uitgeſteld, door het voorgeven des Priesters, dat hij met misſen overkropt was, vond hij dezen dadelijk bereid, toen hij, op aanraden zijner ſchoonzuster, den zielmislezer een *zesfrankenſtuk* liet zien. Dit gedrag des Priesters ſpoorde den man aan, om aangaande het Vagevuur het Nieuwe Testament te raadplegen, dat, ſedert geruimen tijd, op den ſchoorſteenmantel als verſchoveling gerust had. Bij de eerſte

lezing viel voor hem weg de leer van het *Vagevuur*, bij de tweede die van den *Paus*, bij de derde de *Transsubstantiatie*. Tevreden dat hij de logen had achterhaald, staakte hij zijn onderzoek, en liet zijnen onderwijzer wederom gedurende bijna twee jaren op de vorige plaats rusten. Door verzuim van vroeger onderrigt werd hij, van een' Roomschkatholijke, een ongeloovige. Doch, door den prachtigen starrenhemel met Gods bestaan verzoend, las hij ten vierden male het Nieuwe Testament, om de zedelessen, die hij bij de vorige lezingen eenigzins had opgedaan en die hem sedert flaauwelijk waren bijgebleven, als rigtsnoer van zijnen wandel en handel nader te leeren kennen. Nu vond hij een helder licht, hetwelk hem tevens duidelijk deed zien, dat de predikers dier zuivere zedeleer onmogelijk enkel uit zichzelven hadden geput, maar dat zij door Gods geest, zoo als zij betuigden, ook hierin geleid waren. Daardoor werd hem JEZUS CHRISTUS in allen opzigte dierbaar en Goddelijk, als die ook *voor hem* gestorven was. Verlangend, om de Christenen naar het Evangelie te leeren kennen, vermoedde hij die te zullen vinden in de vervolgde en gehate *Protestanten*. Hiervan werd hij nader overtuigd, eerst door een gesprek met zijne tweede huisvrouw, vervolgens door twee verweerschriften over het Katholicisme en Protestantisme, en eindelijk door briefwisseling en een elf maanden daarop gevolgd gesprek met den Predikant van *Nérac*; en nu, ten volle verzekerd aangaande het *Bijbelsche* Christendom der Protestanten, ging hij, na meer dan vijfjarige slingering, tot het kerkgenootschap van deze over, den 23 December 1826.

Ziedaar het voorbeeld van eenen man, alleen door den Bijbel teruggebragt, zonder goud of zilver, list of bedrog, valsche wonderen en dwang. Voor eenvoudige, waarheidlievende Christenen, die gevaar loopen in de listige netten der rondloopende Roomsche Proselietenjagers verward te worden, is de lezing van het geheele stukje, ook bij herhaling, hoogstnuttig. Deze Brief, opdat wij hiermede besluiten, zal, door deszelfs eenvou-

digen toon, door beknoptheid, en den geringen prijs, voor welken dezelve verkrijgbaar is, veler oogen eer kunnen openen, dan de hiertoe te prachtig en te kostbaar uitgedoste *Hendrik en Antonio* van BRETSCHNEIDER.

Nieuwe Bijdrage tot de waarde der Koepokinenting, behelzende de ontwikkeling van sommige voorname punten en derzelver bevestiging door daadzaken; of het vervolg op de Vaccine, aan de beginselen van Godsdienst, Rede en ware Geneeskunde getoetst. Door C. G. ONTIJD, *Med. Doct. te 's Gravenhage. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr.* 8*vo.* 487 *bl. f* 3-90.

Na het belangrijk werk van den geleerden en verdienstelijken Geneesheer ONTIJD, ter verdediging van de waarde der Koepokinenting tegen de woeste en onbeschofte aanvallen van Doctor CAPADOSE, had deze den eersten pogen te wederleggen door twee geschriften, waarvan het eerste ten titel voert: ONTIJD's *Ja en Neen;* het tweede: *Ernstige en herhaalde waarschuwing aan allen, die de waarheid liefhebben, tegen de ongeoorloofde en verderfelijke Koepokinenting, of de waarde der Vaccine van den Med. Doct.* C. G. ONTIJD *volledig wederlegd, enz.* beide in 1825 bij DEN OUDEN uitgegeven, en waarvan, hoewel het laatste den naam van *ernstige* waarschuwing draagt, noch het een, noch het ander iets ernstigs heeft; of het zou het schelden en tieren moeten zijn, hetwelk zich de vertoornde *Sophist* veroorlooft tegen allen, die hem durven tegenspreken. Inderdaad het bevreemdde ons eenigzins, dat een man als ONTIJD zich andermaal met zulk een twistziek, hatelijk kemphaantje inlaat. 't Is immers een *esprit de contradiction* en anders niet, dat hem drijft: het laatste woord wil en zal hij hebben. Niet om waarheid is 't hem te doen, maar om gelijk te hebben. Dit ziet men duidelijk aan het voorbedacht verdraaijen van woorden

en uitdrukkingen, aan dat dooreenſmijten van ſtellingen, aan die tastbaar valſche concluſiën, waaruit deze werkjes zijn zamengeflanst, en welke het ONTIJD niet moeijelijk viel, op elke bladzijde bijna, aan te toonen. Dit ziet men aan dat te koop loopen met Gods woord, zoo als deze het teregt noemt; aan dat lardéren met bijbelteksten, die er te pas of te onpas worden bijgebragt. Neen, zoo het CAPADOSE om waarheid te doen ware, hij zou een' anderen weg gaan, niet die kronkelpaden van dialectiſche of Cabbalistiſche ſpitsvindigheid; hij zou een' anderen toon voeren, niet dien van hoogmoedige zelfverheffing. Wat al *ſophismata*, wat al overdrevene grootſpraak, wat al uitroepen, wat al woorden zonder zin of wetenſchap! Als men dat alles leest, zou men gelooven een' ouden *Scholasticus* uit de donkere Middeleeuwen te hooren. Het geheele dispuut is niet om de zaak, maar om den perſoon van den *opponens;* niet om de waarheid, maar om de ijdele eer der victorie. Wie het ook geloove, bij ons wil het er niet in, dat het Dr. CAPADOSE ernst is. Neen zeker, hij meent het niet; en daarom te meer is het jammer, dat de kundige ONTIJD zulk een doorwrocht boek geſchreven heeft, om al die ongerijmde ſtellingen te beſtrijden.

Hoe is het mogelijk, één greintje gezond verſtand te bezitten, en zóó met menſchelijke en Goddelijke zaken te kunnen omſpringen? Men denke maar eens aan die belagchelijke uitleggingen der H. Schrift, welke in deze *nieuwe Bijdrage* met zoo veel grond worden ten toon geſteld. Het ſpijt ons, dat wij het zeggen moeten; maar als wij den Heer CAPADOSE zoo gedurig van moedwillig verdraaijen en verwringen van de woorden, die hij aanhaalt, overtuigd zien, gelijk men dat in dit werk, niet op ééne, maar op ontelbare plaatſen, zien kan, dan is het onmogelijk, aan 's mans opregtheid te gelooven. Zijne geheele wijze van geſchilvoeren is eene ſoort van goochelſpel, waardoor hij behendiglijk de oogen van anderen zoekt te verblinden. Die het verlangt, kan de groote toeren van dezen behendigen goochelaar uit ONTIJD's

geſchrift leeren kennen, en zal in hetzelve daarenboven eene belezenheid en kunde ontdekken, welke den geleerden Schrijver niet alleen als Geneeskundige, maar ook als geoefend Bijbelkenner en Theoloog bekend maakt; met één woord, als iemand, met alle die wapenen toegerust, om zijne listige tegenpartij met goed gevolg te beſtrijden.

Dat hiermede evenwel de ſtrijd zou zijn afgedaan, is niet te voorzien. Ja, men zou gerust kunnen profetéren, dat de beſtrijder der Vaccine niet op zal houden te twisten, tot dat hij niemand meer heeft, die hem tegenſpreekt. Misſchien, als alle Geneeskundigen de *Capadoſiaanſche* gevoelens voor de hunne aannamen, zou hem dit voor de Vaccine kunnen winnen, en met even veel drift de zaak doen verdedigen, als hij ze nu tegenſtaat! Intusſchen ware het zwijgen welligt het beste antwoord op zulke ſtrijdſchriften; zeker dat hetzelve den Autheur het minst pleizier zou doen, en het meest de bedoelingen van zijn geſchrijf zou teleurſtellen.

Beſchrijving van den Heelkundigen Veldtoeſtel (Apparatus chirurgico-castrenſis) uitgevonden en verzameld door A. G. VAN ONSENOORT, *Doctor in de Genees- en Heelkunde, Eerſte Officier van Gezondheid bij de Armee, enz. en onder deszelfs opzigt vervaardigd door* F. BONNEELS, *Chirurgicale-inſtrumentmaker te Bruſſel. Met eene Afbeelding. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1828. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f* :-50.

Hartelijk welkom was ons deze beſchrijving van een' voor den militairen Arts in allen opzigte zoo bijzonder geſchikten heelkundigen inſtrumenten-toeſtel van den verdienſtelijken Heelkundige VAN ONSENOORT. Elk militair Heelkundige zal zeker bij de lezing derzelve, met ons, de nuttigheid en voortreffelijkheid, boven de vroeger bekende toeſtellen van dezen aard, moeten

erkennen. Vroeger reeds had de Schrijver dezen toestel aan den toenmaligen Inspecteur-generaal van de geneeskundige dienst, HARBAUR, bekend gemaakt, zoo als blijkt uit deszelfs *Operative Heelkunde*, bl. 46 en 47 van het Iste Deel, en vermeenen wij wèl onderrigt te zijn, dat naar deze aangifte verscheidene zoodanige toestellen vervaardigd werden, welke thans zoowel in de Oostindische bezittingen, als in sommige Garnizoenen in ons vaderland, in gebruik zijn. Ware het dan (de deugdelijkheid reeds door ondervinding bevestigd zijnde) ook niet te wenschen, dat men er op bedacht was, op Gouvernementskosten zoodanige toestellen te vervaardigen, en bij elk regement een' dusdanigen in gebruik te geven? Deze toestel is zeker verre boven de beide vroeger bekende van PERCY en ASSALINI te verkiezen, al ware zulks alleen, om van geene andere voordeelen te gewagen, daar deze boven de andere ook een' trepaneertoestel bevat, en zeer gemakkelijk kan worden medegedragen; in dit laatste opzigt althans verdient dezelve verre de voorkeur boven dien van ASSALINI, minder boven dien van PERCY, hoewel deze laatste ook minder instrumenten bevat, en dus voor elk voorkomend geval minder dienstig kan zijn.

De gewone regelmatige en systematische verdeeling, welke men in alle des Schrijvers werken aantreft, vinden wij ook in dit werkje terug; wij zien hem zijne beschrijving zoodanig inrigten, dat hij de zes navolgende klassen van instrumenten aanneemt: 1° die voor de afzetting, 2° die voor de onderscheppingen, 3° uithaling of ontlasting van vaste of vloeibare vreemde ligchamen, 4° die voor de trepanatie, 5° voor de verschillende hechtingen, en 6° voor onderscheidene verdeelingen. Tot de eerste klasse brengt hij drie lemmets, welke in een heft kunnen bevestigd worden, de hand- en kettingzaag. Tot de tweede, slagaderhaak en slagadernaald, pincet en veldtourniquet. Tot de derde, een kogeltrekker, een troisquarts en catheter. Tot de vierde, eene hand- of kruktrepaanboor, met derzelver losse kroonen, lenticulair mesje, been-

ſchraper en borſteltje. Tot de vijfde, verſchillende hechtingen, kromme en regte naalden, en daartoe dienende draden. Tot de zesde, eindelijk, bistouriën, tentijzer en ſonde. Zoodat men met dezen voorraad van inſtrumenten alle de dadelijk voorkomende operatiën zeker kan te werk ſtellen. Verder vinden wij, bl. 17, eene naauwkeurige opgave van de wijze, op welke de inſtrumenten in het kastje moeten worden geplaatst; te welken einde hetzelve, gemakshalve, in drie afdeelingen wordt verdeeld.

Behalve eene drukfout in de ſpreuk van FOURNIER, aan het hoofd geplaatst, weten wij niets op het werkje aan te merken; en de verdienstvolle Schrijver heeft, door het in 't licht geven van deze beſchrijving zijner zoo nuttige en voor den militairen Heelkundige zoo belangrijke vinding, niet alleen aan dezen, maar ook aan het geheele geneeskundige publiek in Nederland, een vernieuwd blijk gegeven van den ijver, welke hem ſteeds bezielt voor de geneeskundige dienst. Hartelijk zal, met ons, elk, die gaarne de Genees- en Heelkunde bij ons een' gelijken tred met die onzer naburen zag houden, wenſchen, dat de Schrijver, door de ſpoedige voltooijing van zijne met zooveel belangſtelling, zoowel binnen- als buitenlands, ontvangene ſchriften, onzen geneeskundigen lettervoorraad moge verrijken.

Inleiding tot de Entomologie, of Grondbeginſels van de Natuurlijke Geſchiedenis der Inſekten, door W. KIRBY *en* W. SPENCE. *Met Platen. Naar den vierden druk uit het Engelsch vertaald, onder opzigt van* J. VAN DER HOEVEN. *Iſte Stuk. Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart. 1828. *In gr. 8vo. XXVI en* 240 *bl. Buiten Inteekening f* 3-:

Het werk van de H. H. KIRBY in *Engeland* buitengemeenen bijval ge

heugen ons dus in de aangevangene vertaling van hetzelve, die het ook hier te lande meer bekend zal maken. Dit eerste stuk behelst acht brieven, waarvan de eerste eene inleiding op het geheele werk is, de tweede eene uitvoerige verdediging van dit vak van studie tegen allerlei tegenwerpingen bevat, de derde ons met de gedaantewisseling der insekten bekend maakt; terwijl de overige een volledig verslag behelzen van de schade, welke de insekten te weeg brengen. Het is ongeloofelijk, welk een schat van lectuur tot het zamenstellen dezes werks gebezigd is; Reisbeschrijvingen, Journalen, Acta van geleerde Maatschappijen, alles is geraadpleegd; en de vorm, waarin het werk is opgesteld, prijst zich aan door bevattelijkheid en ware populariteit. Wij wenschen derhalve zeer, dat deze arbeid worde voortgezet, en deze vertaling in ons vaderland eene ondersteuning vinde, die eenigzins geëvenredigd is aan den opgang van het oorspronkelijke werk. De vertaling is wetenschappelijk nagezien, en onderscheidt zich dus allergunstigst van de meer gewone fabrijkmatige vertalingen, waarmede wij overstroomd worden. Ook druk en papier verdienen lof. — Mogt dit belangrijk werk in ons vaderland den lust voor de Natuurlijke Geschiedenis meer algemeen helpen opwekken!

Ostéographie de la Baleine échouée à l'est du port d'Ostende, le 4 Novembre 1827; précédée d'une Notice sur la découverte et la dissection de ce Cétacé; par DUBAR, Chirurgien à Ostende, Membre de la Société Chirurgicale d'Amsterdam, des Sociétés de Médecine de Bruxelles et de Gand, de celles de Bordeaux, Toulouse, Douai, etc. Bruxelles, *Laurent, Frères.* 1828. 8vo. [*Beschrijving der beenderen van den Walvisch*, enz. 61 *Bl. en* 13 *Steendrukplaten.*] *f* 3-:

Ziehier een werkje, regt geschikt om algemeene belangstelling te wekken! De groote — *sit venia verbo* — de Koninklijke (!) Walvisch is in ons land hetgeen de Gi-

raffe in *Frankrijk* vóór eenigen tijd was; en kwam ſlechts de landaard overeen, en gaven wij de wet in de modewereld, wie weet, wat niet al *à la Baleine* door geheel *Europa* zou worden gedragen! Doch wij arme, *torpide Hollanders!* zelfs deze groote afgrondsviſch heeft, behalve eenige Courantentijdingen, nog niets in ons land te weeg gebragt — nog niets — dan dit boekje, hetgeen (is er Plaat 13 ook de ſchuld van?) nog niet eens in de *Hollandſche* leesgezelſchappen algemeen is doorgedrongen. Evenwel hier en daar ligt het nu op den ſchoorſteenmantel naast of op eenige romans van WALTER SCOTT, of tusſchen de deelen van het leven van NAPOLEON, en herinnert ons, door die toevallige bijeenbrenging, dan misſchien nog wel aan de uitſpraak van den ouden *Bode van Wandsbeck*: „Het Genie is een Walvisch!"

Jammer maar, dat het hier wederom blijkt, dat het genie zich niet mededeelt. Althans de Schrijver van dit boeksken ſchijnt van zijnen omgang met dien reus der zeeën niet veel voordeel getrokken te hebben. *Parturiunt montes — mus nascitur, ridiculus mus.* Een boekje, met andere woorden, meer geſchikt om in eene kermistent aan een gapend publiek te worden uitgereikt, dan om den weidſchen titel te dragen van *Ostéographie de la Baleine.*

Wij meenden het aan de eer der *Hollandſche* natie, aan het vaderland van den onſterfelijken CAMPER ſchuldig te zijn, deze ſnorkerij niet onopgemerkt te laten, opdat men buitenslands niet in den waan zoude komen, dat het met den toeſtand der vergelijkende Ontleedkunde in ons vaderland zoo ver gekomen was. Wanneer dus de Heer KESSELS, met den Walvisch reizende, ook misſchien deze *Ostéographie* met zich voert, raden wij hem, er bij te berigten, dat er eene aanprijzende beoordeeling van gevonden wordt *dans certain Journal écrit en Hollandais.* Dit toch ſchijnt de geliefde manier van uitdrukken van den Schrijver te zijn, die, blijkens den titel, *certain* DUBAR is, wien wij den welmeenenden raad

geven van zijne Voorrede voortaan op wat lageren toon te ſtemmen. Men oordeele: *J'ai cru devoir entrer dans ces détails préliminaires, parceque certaines perſonnes ont avancé malicieuſement que ſi la Baleine n'avait pas été disſéquée c'est que nous ne l'avions pas voulu, et que du reste elle était malheureuſement tombée entre les mains de gens qui n'y connaisſaient rien. La deſcription qui va ſuivre prouvera jusqu'à quel point cette asſertion malveillante était fondée.*

Door dit nederig beroep op deze beſchrijving hebben wij dan de vrijheid, om de kundigheden van den Heer DUBAR af te meten naar dit werkje. — Doch wij willen hem ſparen (*), en alleen onze ſpijt te kennen geven, dat wij door dit boekje *volſtrekt geen gewin* voor de wetenſchap bekomen hebben; dat de talrijke, ſomtijds teekenachtige platen niet met meer juistheid zijn vervaardigd; en dat wij er niets uit leeren, dan de geſchiedenis van het vinden van den Walvisch; zijne noodlottige rotting, gedurende 8 dagen, op het ſtrand van *Ostende*; de reis naar *Parijs*, om CUVIER's gevoelen over den *Rorqual* en de *Jubarte* te vernemen (men had eerst wel eens het eerſte deel van het *Règne animal* kunnen opſlaan); en eindelijk, 't geen nog het beste is van alles,

(*) Voor deskundigen ſlechts één ſtaaltje! Het *tympanum* wordt voor het geheele *os petroſum* gehouden; men leze nu de volgende beſchrijving, en vorme zich een klaar begrip van het gehoor-orgaan: *Ces os ſont allongés transverſalement, fort durs et compactes, et offrent, dans toute la longueur de leur face postérieure, une ouverture contournée qui aboutit à une cavité oblongue, laquelle contient une pulpe nerveuſe. Quoique ces os ſoient épais, on n'y remarque, ſoit à l'intérieur ſoit à l'extérieur, aucun trou qui pénètre dans leur ſubſtance, de ſorte qu'il est probable que l'organe de l'ouïe réſide excluſivement dans la pulpe nerveuſe qu'on trouve dans la cavité dont nous venons de parler.* P. 25. Is het niet als waren er noch *labyrinthus*, noch gehoorbeentjes aanwezig? De Schrijver zie eens de IXde Plaat van het werk van CAMPER (hetgeen hij overigens wel kent): *Obſervations anatomiques ſur plusieurs espèces de Cetacés*, *Paris* 1820.

de naauwkeurige afmetingen van de onderscheidene deelen van het skelet. Wij verheugen ons, dat dit ten minste bewaard is, en wij hooren algemeen, dat het goed bewerkt is. Wij hopen, dat er in het vervolg eene betere beschrijving van moge gegeven worden.

Wij nemen afscheid van dit boeksken, en laten het aan den Heer Prof. VAN BREDA over, (die hier wederom als *un certain Professeur* wordt aangeduid) zich tegen de aanvallen van den Schrijver te verdedigen, zoo hij het noodig keurt. Wij hebben op dezen Hoogleeraar geene bijzondere betrekking, en kunnen dit des te gereeder aan hem overlaten.

Handboek voor Notarissen, volgens de Nederlandsche Wetgeving; bevattende eene behandeling van de Overeenkomsten en Verbindtenissen in het algemeen en van alle Acten en Contracten in het bijzonder, opgehelderd door voorbeelden en voorschriften, met eene opgave tevens van die bepalingen, waarin de nieuwe Wetgeving van de Fransche verschilt. IIde Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1827. *In gr. 8vo. XII, 470 Bl. f* 4-50.

Dit tweede deel van het *Handboek voor Notarissen* handelt over de gewigtigste werkzaamheden aan het Notariaat verbonden, als, onder anderen: *over de wettelijke gemeenschap van goederen en huwelijksche voorwaarden; over erfopvolging bij versterf; over schenkingen en testamenten*. De overige onderwerpen, die hier voorkomen, als: *het huwelijk en deszelfs ontbinding; de vaderschap en afstamming der kinderen; de vaderlijke magt, minderjarigheid en voogdij; de handligting of emancipatie; het venia aetatis; de meerderjarigheid en curatele; de afwezigheid*, en eindelijk *het vruchtgebruik*, en aan welker ontvouwing de eerste, derde en vierde hoofdstukken worden toegewijd, zijn op zichzelf, en ook voor den Notaris, als raadsman in bijna alle maatschappelijke

betrekkingen, hoogst belangrijk, maar hadden korter behandeld kunnen worden. Immers veel van hetgeen over deze wetbepalingen hier gezegd wordt, is niets dan eene herhaling van den tekst der wet zelve; van de meesten behoort de toepasfing uitfluitend aan de regterlijke magt; flechts van kleinen omvang zijn, bij fommigen, de werkzaamheden van den Notaris. Wij willen echter hierdoor niet te kennen geven, dat de aangehaalde onderwerpen op zichzelf niet goed behandeld zijn; dit zij verre; maar, naar onze wijze van zien, moet een Handboek, als het onderhavige, niets anders bevatten, dan hetgeen dadelijk tot de Notariéle praktijk behoort; de eenvoudige wetbepalingen, voor zoo verre zij niet in verband met anderen ftaan, behoeven geene opzettelijke ontvouwing; daarentegen moeten de minst voorkomende en moeijelijkfte gevallen uit elkander gezet, toegelicht en door voorfchriften in toepasfing gebragt worden; en het is alleen op deze wijze, dat een Handboek, als wij hier bedoelen, het Wetboek niet verdringt, maar eene nuttige hulpbron wordt.

Trouwens aan deze vereischten voldoet de kundige Schrijver, in dit Handboek, in vele opzigten, op eene uitmuntende wijze. *De bepalingen der gemeenfchap van goederen en huwelijkfche voorwaarden*, met derzelver gevolgen, onderwerpen, die door den Notaris niet genoeg beftudeerd kunnen worden, vinden wij hier in het breede uiteengezet en op verfchillende plaatfen met voorbeelden opgehelderd; het verfchil, in dit opzigt, tusfchen de Franfche en de Nederlandfche Wetgevingen, even als het verband met andere bepalingen, wordt met naauwkeurigheid aangeduid, en men kan zien, dat de Schrijver geheel op de hoogte van zijn onderwerp is. Ook de formulieren, die zeer goed gefteld zijn, zullen menigen zwakken broeder hoogst welkom zijn. De behandeling van *erfopvolging bij verfterf*, hoezeer klaar en duidelijk in het Wetboek aangewezen, heeft hier hare nuttigheid, door de voorbeelden, waarbij de onderfcheidene gevallen van erfregt in de zijlinie worden uiteengezet en aangewezen.

Eindelijk behandelt de Schrijver, in het zesde hoofdſtuk, de *ſchenkingen en testamenten.* Alles, wat hierover in een Handboek kan gezegd worden, vindt men hier vereenigd, en, hoezeer het betoog vrij breed is uitgevallen, kan men geenszins over gerektheid of langwijligheid klagen. De bijgevoegde voorſchriften prijzen zich door verſcheidenheid van gevallen, duidelijkheid en bondigheid aan.

Over het algemeen heeft ons de behandeling der ſtoffen, in dit tweede deel, nog beter dan in het eerſte bevallen. De bekwame Schrijver ſchijnt meer vertrouwen op zijne krachten gekregen te hebben. Hoezeer altijd als aan de hand der wet gaande, zijn zijne redeneringen, tegenſtellingen en gevolgtrekkingen vrijer en onafhankelijker geworden; zijne kennis aan de beste bronnen voor het Notariéle vak ſtraalt overal door, niet om met geleerdheid te pronken, maar om zijn betoog te ſtaven en menigen nuttigen wenk en handleiding tot verdere bekwaming te geven. Met verlangen zien wij het derde deel, dat niet minder belangrijk zal zijn, te gemoet; en al is het ook, dat, ten gevolge eener nadere herziening der Wetboeken, dit Handboek eenmaal niet in alle deelen kunne gevolgd worden, zal niemand, ten zij hij door kleingeestigen naijver, meestal het gevolg van eigene minderheid, worde gedreven, den Schrijver de eere ontzeggen, van eene belangrijke bijdrage tot de Notariéle wetenſchap geleverd te hebben.

Vaderlandſche Karakterkunde, of Karakterſchetſen van Tijdperken en Perſonen, uit de Nederlandſche Geſchiedenis, van de vroegſte tijden af, tot op de Omwenteling van 1795. *Door* N. G. VAN KAMPEN. *IIden Deels 2de Stuk. De achttiende Eeuw. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1828. *In gr.* 8*vo. IV en* 462 *bl. f* 3 - 20.

Hiermede heeft de geleerde VAN KAMPEN zijn voor-

treffelijk werk over de Vaderlandfche Karakterkunde voltooid. Omzigtigheid en onzijdigheid, welke de heerfchende partij wel opmerken, maar geenszins in het oordeelen volgen, ontdekken zich ook in dit gedeelte van 's mans uitmuntend gefchrift. Dit zal men den bekwamen man te meer tot lof rekenen, hoe nader het tijdvak aan het onze grenst; over hetwelk de Heer VAN KAMPEN zijn oordeel onbekrompen, maar ook rondborftig mededeelt.

Na eene *vergelijking van het Nederlandfche karakter gedurende de zeventiende en achttiende Eeuw*, vinden wij hier behandeld, 1°) *de Stadhouderlooze Regering tusfchen* WILLEM III *en* WILLEM IV; 2°) *den Oorlog van* 1744 *en de Stadhouderlijke Regering tot op de Noord-Amerikaanfche onlusten;* 3°) *het Stadhouderfchap van* WILLEM V *en de woelingen in het laatst der achttiende Eeuw.*

Wanneer men naar waarheid kan zeggen, dat VAN KAMPEN, bij zijn grondig oordeel over die jaren van burgertwisten en hevige hartstogten, zich bedaard en beftendig houdt aan het bekende:

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habetur;

dan gelooven wij, door deze getuigenis alleen, dit uitmuntende werk algemeen te hebben aangeprezen. Ieder bezadigd lezer zal, hieraan twijfelen wij niet, met ons erkennen, dat ook dit werk den kundigen man groote eer aandoet.

Het *Register* is een nuttig en belangrijk toevoegfel tot het geheele werk, dat daardoor zijne waarde niet alleen, maar ook zijne algemeene bruikbaarheid behouden zal, bij elken onpartijdigen beoefenaar der Vaderlandfche Gefchiedenis.

Gefchied- en Letterkundige Reis naar Engeland en Schotland, *door* A. PICHOT, *M. D. Uit het Fransch door* M. MARTENS. *Iste tot IIIde Deel. Met Pla-*

ten. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1826, 27. *In gr. 8vo. Te zamen XX*, 1180 *bl. f* 12-:

Het was reeds lang ons voornemen, dit boek aan te kondigen. Hetzelve voormaals in de Franſche taal hebbende gelezen, konden wij niet anders, dan ons over de vertaling en uitgave in onze taal verheugen. Moge de boekverkoopſter door een ruim vertier aangemoedigd worden, om meer zoo ſchoone en belangrijke werken aan ons lezend publiek te verſchaffen! Wat den vertaler aangaat, wij hopen, dat elk, die tot zoodanig werk in ſtaat is, liever een goed en gewigtig boek, dan een beuzelachtig en ten hoogſte onſchadelijk, zal overbrengen. Wij wenſchen den Heere MARTENS dus eer geluk, dan dat wij hem eenige pligtpleging over zijne keuze zouden maken; ſchoon deze, en niet zoo zeer de minbelangrijke noten, hem zal hebben doen beſluiten, zijnen naam voor het werk te plaatſen.

Wij worden door deze reize uitnemend bekend gemaakt met Engelſche letterkunde en kunst. De ſchrijver komt met de meeste voorname priesters in deze heiligdommen in perſoonlijke kennis, beſchouwt hunne kunstſtukken, en leest en beoordeelt hunne geſchriften. Men vindt allerwegen reden, zijne kennis, zijn oordeel, en, over het algemeen, zijne onpartijdigheid, te bewonderen; uitgezonderd, waar hij toevallig van ons, arme Hollanders, ſpreekt: want hier herinneren wij ons, de ſchrandere aanmerking door hem te hebben hooren maken, dat „ zeker dichter, die zich te onregt aan de vertaling van Homerus had gewaagd, daarin handelde als een Hollandsch ſchilder, die een' Griekſchen kunſtenaar wilde copiëren.'' Immers, hoe weinig weten wij van de Griekſche *ſchilderkunst!* en ſedert wanneer ſtaat de Hollandſche ſchool op zoo lagen trap, dat een Franschman, in Engeland over Engelſche zaken ſchrijvende, vanhier zijne beelden moet ontleenen, om iets zeer laags en gebrekkigs aan te duiden? Gelukkig, dat hij van zijn onderwerp meer weet,

en hier ook — want Grootbrittanje is eene waardige mededingster der *groote natie* — onpartijdiger oordeelt.

Na een voorberigt van den vertaler, dat wij niet overal regt begrepen hebben, volgt eene voorrede van den schrijver, die, gelijk alle goede voorredenen, vooral niet moet overgeslagen worden, en waarin hij, onder anderen, reden geeft, waarom hij zijn werk niet soortgelijken titel, als Mevrouw STAEL aan haar *Allemagne*, gegeven heeft. De eerstvolgende brief is uit Calais. De tweede en derde brengen ons te Londen. In den vierden doet hij een' uitstap in den omtrek, als om ons nader met het tooneel en deszelfs geschiedkundige herinneringen bekend te maken. V, VI en VII vervolgen. VIII komt weêr uit Londen, en beschrijft ons hetzelve. Hier willen wij het volgende uitschrijven. De St. Paulus-kerk opnemende, en het bekende grafschrift des bouwmeesters vermeld hebbende: „ Onder dezen steen ligt CHRISTOPHER „ WREN, enz. o Gij, die gij zijn gedenkteeken zoekt, zie „ in het rond," gaat hij dus voort: „ Zeker dit grafschrift „ heeft iets welsprekends; maar riekt het niet eenigermate „ naar menschelijke trotschheid? Misbruikt het niet de „ wezenlijke toewijding eener kerk? Het is buiten twijfel min aanstootelijk in een regelmatig schoon gebouw, „ maar dat, door deze regelmatigheid zelve in deszelfs „ grootheid beperkt, met alle deszelfs evenredigheden door „ een' enkelen blik wordt opgenomen, en, ondanks de „ uitroeping van den Indiaan, nog levendiger het verwonderenswaardig talent van den bouwmeester herinnert, dan het de stille aandacht der devotie gaande „ maakt. Zoude dit grafschrift wel in de gedachten gekomen zijn van de vrienden van den kunstenaar, in „ eene dier Gothische domkerken, waar de mensch zijne „ geheele grootheid ziet verdwijnen bij de geheimzinnige „ majesteit van de plaats? De Christelijke Domkerk wekt „ door hare zonderlinge, maar verhevene evenredigheden, „ door hare schaduwen en halflichten denkbeelden opzigtelijk den Oneindigen, en die onmetelijkheid, waardoor „ God zich op plaatsen, welke het meest door zijne on-

„ zigtbare tegenwoordigheid vervuld zijn, aan ons ont-„ trekt. De Heidenfche tempel fpreekt alleen tot onze „ zinnen en voldoet dezelve al te ras. De bewondering „ der eenvormige volmaaktheid is weldra uitgeput. Het „ is jammer, dat Christelijke fchilderijen de al te groote „ naaktheid van de onmetelijke ruimte der St. Paulus-„ kerk niet eenigermate aanvullen, om aldaar, op eene „ duidelijker wijze, van hare beftemming te gewagen." De vertaler fchrijft hieronder: „ In onze oogen is het „ *Circumfpice!* (zie rond!) de fchoonfte, de verhevenfte, „ de ftoutfte loffpraak, waarmede het grootst vernuft „ den grooten WREN kon verheerlijken, *even ftout als* „ *de St. Paulus-kerk zelve.*" En onze BILDERDIJK betuigt elders, dat hij het bedoelde graffchrift flechts daarom gepast vindt, dewijl gedenkteeken of grafteeken ook graf beduidt: want, zegt hij, ten naastenbij met niets heeft het fombere, akelige gefticht meer overeenkomst. — Zoo verfchillen de geleerden!

Brief IX vervolgt. De aanmerking op bl. 61 is toch wel wat al te *fcherpzinnig*. X treedt het Britfche Mufeum in. „ Door welk een zonderling misbruik van woorden," zegt hij, „ noemt men de boekerij van dit Mufeum openbaar, „ wanneer (?) het ten hoogfte geoorloofd is den be-„ ftoven rug der banden te aanfchouwen?" XII behelst zijn bezoek der tentoonftelling op Sommerfethoufe, waar wij, geheel anders dan bij ons wel zou plaats hebben, meer, althans eer, en als met zekere voorkeur, van beeldhouw- dan van fchilderwerk hooren gewagen. XV geeft eene korte gefchiedenis der Engelfche fchilderkunst, en in de inleiding dit: „ Men zoude aan Engeland het bewijs kunnen „ leveren, dat het tot nog even min kunftenaren van den „ eerften rang als eene fchool bezeten hebbe. Wanneer „ men fommige Engelfche paleizen en de galerijen van „ Londen bezocht heeft, welke rijker zijn in meesterftuk-„ ken, dan de Italiaanfche *villa's* en galerijen, en misfchien „ toereikend, om tien Mufeums, gelijk onze Louvre, te „ vullen, dan zoude men fchier zeggen, alsof de natio-„ nale trots tegen Engeland gezegd had, hetgeen de mu-

„ ſe van VIRGILIUS tegen de Romeinen zeide: „ Laat „ aan andere natiën de winstgevende zorge over, om uwe „ paleizen met voortbrengſelen van kunst te verſieren." XIX geeft den Londenſchen zondag. XX is een uitſtap.

Doch dit zij genoeg om een denkbeeld van den loop des onderhoudenden werks te geven, dat ons althans voorkomt op eene zekere mate van grondigheid en volledigheid aanſpraak te kunnen maken. Zoo iets bezaten wij, onzes wetens, nog niet omtrent Engeland. Het ſchoone werk van GOEDE (GEUDE) bemoeit zich minder met de letterkunde, en SPIKER, hoe naauwkeurig en rijk ten aanzien van gebouwen en ſchilderijen, mist daarbenevens het onderhoudende. Beiden kunnen echter ligt dienen ter aanvulling en betere beoordeeling van het werk; waarbij ook vader NIEMEIJER, als meestal andere zijden der Engelſche beſchaving en werkzaamheid opnemende, geenszins overtollig wordt. Trouwens, waar beſtaat een rijker en belangrijker voorwerp van beſchouwing? En hoe aangenaam moet het ons zijn, het Engelſche volk inzonderheid ook van die zijde te leeren kennen, tot welke geen opeengeſtapelde rijkdom en magt alleen, tot welke ook eigen ſmaak en vernuft moeten medewerken; zaken, op welke ieder volk van eenige beſchaving aanſpraak maakt.

Nog meer zeker zou de reis van eenen eigen' landgenoot voldoen, om ons Engeland, zijne kunst en kunde, zijn leven en beſtaan, regt te doen kennen en waarderen. Want niets is zoo geſchikt, om ons over vreemde voorwerpen juist te doen denken, als de vergelijking, als het bezigen van eenen maatſtaf, die ons bekend is. Daarom ware het te wenſchen, dat een bereisd Hollander werken als dit met zijne aanmerkingen verrijkte. Doch, betuigden wij niet reeds onze vreugde, dat men de uitgave van zulk een boek in onze taal wel heeft durven ondernemen; en zullen wij dan nog meer vorderen?

Er ſtaat achter het derde deel niet, of het het laatſte zij, en wij meenen, dat er nog één volgen moet. In dit geval komen wij er nog eens op terug. Thans voegen wij er nog maar alleen bij, dat de onderſcheidene vignet-

ten en platen, belangrijke plaatſen of gebouwen voorſtellende, als ook de beeldtenis van SOUTHEY enz. en de onderſcheidene *facſimiles* van handſchriften, het weluitgevoerde en tevens gemoedelijk compres gedrukte werk grootelijks verſieren.

Zes maanden in de West-Indiën, in 1825. *Vrij vertaald uit het Engelsch, door* J. G. S. *Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. *In gr. 8vo. LX en* 349 *Bl. f* 3-60.

Zelden gebeurt het, dat de Westindiën, door eenen Europeër, om andere redenen, dan uit geldzucht, worden bezocht. Hier, echter, is de ongenoemde Schrijver een geletterd Engelschman, die deze reis doet, geheel uit eigene beweging, zonder eenig ſtaatkundig of commercieel belang. Zijne beſchrijvingen blijken dan ook, over het geheel, gegeven te zijn door eenen man, wien oude en hedendaagſche Schrijvers als voorbeelden ten dienſte ſtaan. Over de natuurlijke geſteldheid der door den Schrijver bezochte Westindiſche, meest allen aan de Engelſchen toebehoorende, eilanden, over den toeſtand en leefwijze van derzelver bewoners, vindt men hier, in eenen aangenamen, levendigen ſtijl, merkwaardige en vrij volledige berigten, afgewisſeld door het verhaal van onderhoudende reisavonturen. Het is waar, voor den Nederlandſchen lezer zou dit werk nog belangrijker zijn, indien deszelfs inhoud zich ook over onze Nederlandſche Westindiſche bezittingen uitſtrekte. Evenwel, wegens de nabijheid en het gelijkvormige in den toeſtand en leefwijze der bewoners van onze Volkplantingen, blijft dit werk, ook zoo als het nu is, allezins lezenswaardig.

Ziet hier een uitlokkend ſtaaltje van den weelderigen plantengroei op het bekoorlijke *Trinidad:* „ Na het ontbijt reden wij door een half bebouwd land, naar een, langs onzen weg liggend Indiaansch dorp in Savana Grande. Men kan zich niets akeliger voor oogen ſtellen dan het voorkomen van een land, dat in deszelfs eerſte ontginning ligt. Het vuur is hier de Hoofd-Agent, en de oppervlakte der aarde is ligt bedekt met eene verwarde menigte van zwart verbrande wortels en takken van boomen, die daar zoo lang op hoopen blijven liggen, tot dat zij verrotten, alzoo de onkosten van vervoer

te zwaar zouden zijn, behalve ook, dat de grond er veel vetter door wordt. Maar de nog ſtaande wouden zijn allerprachtigst, vooral die prachtige voorraad van plantgewasſen, derzelver bewonderingwaardige verſcheidenheid, kleuren en heerlijke luister. — Het is dikwijls moeijelijk om den ſtandaard-boom te onderkennen uit het weelderig loof, hetwelk rondom deszelfs takken naar boven ſlingert, en een digt ineengeſtrengeld geheel uitmaakt. Het grootſte gedeelte dezer ſoort van klimop prijkt met de ſchilderachtigſte bloemen op deszelfs nimmer verwelkten groenen boezem; de wilde pijnboomen glinſteren even als zoo vele topazen en ſmaragden bij het ſchitterend licht der zon. Van de in de lucht waggelende kruinen dier reusachtige gevaarten, bij voorbeeld, van den zijden-katoenboom, Bois le Seur genaamd, ziet men het klimop, even als groene bloemvlechten, 150 voet loodregt naar beneden hangen, en door den wind heen en weder ſlingeren; anderen, achtereenvolgend aan elkander vastgegroeid, en nu in jonge ſtammen veranderd zijnde, vatten weder wortel in den grond, en worden zoo doende de trotſche ſteunpilaren, die den magtigen opperrand onderſchragen. Tegen deze ineengevlochtene bloemrijke en immer groene ſtutſelen wasſen wederom nieuwe kruipers op, en formeren eene aaneenſchakeling van vlechten en kranſen. — Maar niets beviel mij meer, dan de, tusſchen deze vlechten, in de lucht zwevende vogelnestjes, onder anderen dat van het koornvogeltje, (de *ſylvia penſilis* van BUFFON, geloof ik) hetwelk, om zijne eijeren buiten het bereik van het leepachtig apengeſlacht te houden, eene ſoort van beursje weeft, meest bijna in den ſmaak eener kleine Dames-*reticule*, welk netje met een geſtrengeld koord van klimop aan eenige der buitenſte boomtakken is vastgemaakt; onder aan den bodem van het beursje ligt het nest, en bij het minſte koeltje ziet men het op eene onbegrijpelijk aardige wijze heen en weder ſlingeren. Ik geloof, dat het wijfje er van onderen inkruipt; doch de verbazende hoogte verhinderde mij, de opening te zien. Zoo iets zoude waarlijk bijna aanleiding geven, om te vooronderſtellen, dat de Indianen hunne Chinchorro of hangmat van het koornvogeltjesnest hebben overgenomen, alhoewel de vogel wel duizendmaal den voorrang boven hen heeft, zoo in luchtigheid als in beweging."

Nu nog eens even op *St. Lucia* aan land getreden. „Toen ik den bergtop eenmaal bereikt had — o! nooit zal ik dat

oogenblik vergeten! Even alsof ik betooverd was, bleef ik daar buiten adem en bewegeloos rondftaren. Nooit heb ik den hemel zoo digt van nabij gezien. De lucht fcheen mij niet zoo vast als in Engeland toe; maar mijn oog kon hier, door een zacht doorfchijnend, prachtig hemelsblaauw, diep in denzelven doordringen, en de groote ftarren zagen, als de Goden van Asfyrië, op het halfrond neder. Niet alleen fchitterde Venus en Sirius in het Zuiden, en anderen beneden in het Noorden, als uitfnijdfels der maan; maar zelfs geheele heirlegers hemellichten van mindere vermaardheid kaatften hunnen vurigen glans op den ftillen en fchaduwachtigen Oceaan. Terwijl ik dit alles met eerbiedige bewondering aanzag, fchitterde een zwerm van vuurvliegen, even als zoo vele millioenen groene vuurvonken, voor mijn gezigt, en plotfeling daarna waren die weder verdwenen. Ik keerde mij om, en zag al de bosfchen op de bergen als met heen en weder zwevende brandende toortfen verlicht, nu eens rijzende, dan weder dalende, hier verdwijnende, daar weder met verdubbelden gloed te voorfchijn komende, fomtijds in een' ronden klomp zamenpakkende, en daarna in loovertjes uiteenfpreidende. Niemand is in ftaat, om zich, enkel uit de drooge befchrijving, van de betooverende fchoonheid dezer glinfterende fchepfeltjes eenig begrip te vormen. In plaats dat derzelver uitwerkfels door andere reizigers overdreven zijn geworden, moet ik betuigen, nimmer eenig verflag, hetzij in proza of in verzen, gelezen te hebben, hetwelk mij ooit het geringfte denkbeeld gaf van de wezenlijkheid, zoo als ik die hier ondervond. Er zijn tweederlei foort van vuurvliegen; de kleine vlieg fladdert door de lucht, de andere houdt zich meer, als onze glimworm, bepaaldelijk in bosfchen op; de eerfte heb ik nimmer van nabij kunnen bezigtigen, maar de laatfte heeft twee breede oogen achter op den kop, die, zoo lang het geen licht van zich verfpreidt, eene doffe kleur heeft, doch zoodra men het diertje aanraakt, fchieten er twee ftralen groen licht uit, die even zoo helder fchitteren als het zuiverfte gaslicht; maar de voorname lichtbron is eene fpleet in deszelfs buik, waardoor het geheele binnenfte van de tor even als een roode gloeijende oven zich vertoont. Ik zette eens te Trinidad zulk een natuurlijk lampje onder een wijnglas in mijn flaapvertrek, om te beproeven, of, hetgeen men mij daarvan verteld had, werkelijk waarheid was, en zag, na mijne kaars uitgedaan te hebben, op mijn horlogie, waarop ik den wijzer kon zien als op klaar lichten dag."

De Vertaler heeft zich zijne taak vrij gemakkelijk gemaakt. Hij heeft, gelijk hij in de Voorrede zelf zegt, zijnen somtijds al te diepen voorganger meer dan eens laten varen, dewijl het volstrekt buiten zijne magt was, diens, in den trant van STERN's (STERNE's) *Sentimental Journey* geschrevene, geestige uitspattingen over te zetten. Het *ultra posse nemo obligatur* mag gelden, wanneer iemand genoodzaakt wordt, om iets te doen, waartoe hem de krachten ontbreken; maar dit is hier het geval niet, en YORICK's *Sentimentele Reis* is ook in ons land te gunstig bekend aan dezulken, die geen Engelsch lezen, dan dat het niet zou te bejammeren zijn, dat de Vertaler heeft kunnen goedvinden, om, hetgeen hier in dien zelfden smaak gevonden werd, achterwege te laten. Ook met de meeste aanhalingen uit oude en nieuwe Dichters heeft SWAVING gedaan, even als de Voorlezer, die gewoon was de kwade namen maar over te slaan. Dus, lezers, de vertaling is fabrijkwerk, ligt en digt, op den koop gemaakt.

Redevoering over de noodzakelijkheid, om de zedelijke verbetering der Gevangenen te bevorderen, uitgesproken ter opening der gewone jaarlijksche Vergadering van het Genootschap, enz. 8 *Mei* 1828. *door* J. J. UYTWERF STERLING. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1828. *In gr.* 8*vo.* 44 *Bl. f* :-50.

Het Genootschap: *tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, schijnt mindere deelneming te vinden dan het verdient. Ééne poging, welke mislukt is, wordt telkens voor den dag gehaald, om het nutteloose van de overige te bewijzen. Om de nietigheid van dezen meestal eigenbatigen betoogtrant duidelijk voor oogen te stellen, is deze Redevoering een gepast en bij onpartijdigen krachtig werkend middel. De Heer STERLING, een der Hoofdbestuurders van gemelde Maatschappij, voldingt zijn betoog door de aanwijzing van *belang*, *pligt* en *uitvoerbaarheid*, in het werk der zedelijke verbetering van gevangenen. Wij zeggen: *voldingt*; want, wat waanwijze en ijdele menschen, zelfs onder schijn van bijzondere vroomheid, ook mogen beuzelen, het belang der maatschappij, de pligt der menschen- en broederliefde dringen den nadenkenden, aan de verbetering zijner afgedwaalde, verwaarloosde natuurgenooten te denken. En pligt noch belang vorderen hier iets onuitvoerlijks. Het Christen-

dom verbiedt ons, aan de verbetering van eenen zondaar te wanhopen. Of zoude in dezen reeds alles gedaan zijn, wat te doen is? In het algemeen mag men dit reeds betwijfelen, omdat in zoo weinige opzigten alles door de menfchen gedaan is, wat te doen valt, inzonderheid bij moeijelijke zaken, en die, aan het algemeene bewind bevolen, onder zoo veel belangrijks, naauwelijks eene genoegzame oplettendheid kunnen trekken. Maar de ondervinding, het eigen onderzoek der zake leert dit bovenal. En het is waarlijk beklagelijk, wanneer men de gevangenisfen, zoo als ze nog veelal zijn en algemeen plagten te wezen, — verblijven van ellende, kweekhoven der ondeugd, boven welker deur ftond, als boven die der hel bij DANTE: wie hier binnentreedt, legge de hoop af! — met een aandachtig oog befchouwt. Het verheugt ons regt, dat de Spreker dit, en de mogelijkheid om het te verbeteren, zoo fchoon en welfprekend doet zien. Moge zijn ftuk, op allerlei wijze verfpreid, krachtig medewerken, om alle vooroordeelen tegen de beftaande onderneming, alle traagheid in het toetreden tot zoo Christelijken arbeid, meer en meer weg te nemen! Van ouds af muntte ons vaderland door zijne liefderijke inftellingen uit; ook zijne gevangenisfen werden door HOWARD nog de beste bevonden. Zouden wij ons dezen, boven alles fchoonen, nationalen roem laten ontnemen, en bijzonder voor haar, die zich eenmaal, in zoo vele opzigten, naar ons vormde, voor de jeugdige *Amerikaanfche* Republiek, of voor *Engeland* zwichten? Neen, Landgenooten! koopt en leest deze Redevoering, — leest, wat de waarheid allerwegen genoegzaam verkondigt, en gaat heen en doet desgelijks! Laat de Priester en de Leviet met Pharizéfche ongevoeligheid voorbijgaan; gij, verbindt de wonden des armen Samaritaans; gij, toont, dat ieder mensch uw naaste, elke ongelukkige uw broeder is!

Opleiding tot Waarheid en Deugd, voor Jongelingen en jonge Dochters. In Gefprekken tusfchen een' Vader en zijn' Zoon. Uit het Engelsch. Door B. F. TYDEMAN. *Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1828. *In kl.* 8*vo. VIII en* 231 *Bl. f* 1 - 80.

De fchrijver van dit boekje is JOHN CLOWES, Leeraar te *Manchester.* Zijn roem zal door dit gefchrijf in Nederland

niet worden gevestigd. Na eene gezette lezing hebben wij éêne fout *op den titel* ontdekt, namelijk, dat weggelaten zijn de hier onmisbare woorden: *naar het stelsel van* SWEDENBORG. Hier toch heerscht dezelfde *Typologie*. De rupsen aan den aalbesfenboom zijn *beeldtenisfen* van 's menschen kwade driften en hartstogten. En dan wordt NB. nog betoogd, dat zelfs de Bijbel zulk eene opvatting niet slechts duldt, maar vordert, volgens welke kwaadaardige dieren en planten de kwade neigingen in des menschen hart aanduiden moeten. Dezelfde kunstgreep van SWEDENBORG, om door een *visioen* een leerstuk te staven, dat bijbelsch te bewijzen onmogelijk is, wordt ook hier gevonden, in de Allegorie, getiteld: *De jonge Prins*, die eenigzins de schoone gelijkenis van den verloren zoon verwatert, en *den Christen van* BUNJAN veelal gelijkt, *op de reize naar de eeuwigheid*, maar gestoken in een ander pakje. Men vindt hier dezelfde allegorische schriftverklaring als bij SWEDENBORG, en overal dezelfde *mystikerij*, tegen welke BORGER het noodige gezegd heeft, in zijne beroemde verhandeling. De gevaren voor ieder mensch, door dezen ontdekt, doen ons ingenomen zijn tegen dit boekje, voor jongelieden bestemd, maar voor hen niet dan zeer schadelijk en hoogst gevaarlijk.

Indien Dr. TYDEMAN zoo veel tijds overig heeft, om dien te kunnen verspillen aan de vertaling van deze en dergelijke ellendige Engelsche voortbrengselen, geve hij niet, in een tweede deeltje, de zes nog overig zijnde stukjes van CLOWES, maar hij rigte liever een afzonderlijk *Magazijn* of pakhuis op *voor Swedenborgsche Godgeleerdheid*, waar dan voor allerlei Swedenborgsche *prullaria* eene voegzame plaats kan worden ingeruimd. Zoo wordt niemand bekocht, dan misschien de houder van zulk een Magazijn alleen. *Basta*.

De Dood van Socrates, gevolgd naar het Fransch van A. DE LAMARTINE, *door* J. KISSELIUS. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1828. *In 16mo. XVI en 87 bl. f* :-90.

De Dood van Socrates, een Dichtstuk van A. DE LAMARTINE, *in Nederduitsche verzen nagevolgd door* VINCENT LOOSJES. *Met Vignet. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1828. *In gr. 8vo. XII en 83 bl. f* 1 - 50.

Twee navolgingen van hetzelfde dichtstuk, even verschil-

lend in immerlijke waarde, als zij verschillen in uiterlijken tooi. De eerste versmaadt, gelijk het meisje, dat van de magt harer bekoorlijkheden bewust is, allen overtolligen opschik, en treedt te voorschijn in een net, maar eenvoudig kleed; de andere, daarentegen, verraadt de zelfovertuiging harer minderheid, door de angstvalligheid, met welke zij alle sieraden en blanketsels der kunst heeft te hulp geroepen. Maar de echte kenner van het schoone, zoo wel bij meisjes als in verzen, gaat de opgeschikte kokette voorbij, en reikt aan de ongetooide bevalligheid den gouden appel der overwinning.

Uit deze beeldrijke inleiding, die eene tint van galanterie heeft, welke wij dachten, dat lang bij ons verbleekt was, zal de prozaïsche lezer, hopen wij, reeds hebben opgemaakt, dat van deze twee boekjes datgene, wat er van buiten het sierlijkst uitziet, juist van binnen het schoonste niet is, en dat het nederige zakformaat in echt gehalte zwaarder weegt dan de breedgerande oktaaf, met keurig titelvignet, gekartonneerden omslag en al. Onze onpartijdige vergegelijking van beide stukken zal deze opgevatte meening tot zekerheid doen worden.

Lamartine is zeker door elken Nederlander van smaak in het oorspronkelijke gelezen, en zijne *Méditations* zijn reeds zoo dikwijls door onze heele, halve en kwartdichters nagevolgd, dat wij het eigenaardige van zijnen trant als bekend mogen vooronderstellen. Er is in denzelven iets nevelachtigs en onbepaalds; zijne beelden en vergelijkingen zijn dikwijls zoo geestig en onligchamelijk, en toch is alles met zulke gloeijende tinten gepenseeld en in zulke sierlijke en veelomvattende uitdrukkingen vervat, dat er bijna geen dichter is, die zijnen navolger, als hij geest en vorm getrouw wil overgieten, grooter hinderpalen in den weg legt. Wel is waar, zijn *Dood van Socrates* is op sommige plaatsen meer verhalend, op andere meer stellig *didaktisch*, dan zijne overige dichtwerken; maar die nevelachtige schemerschijn, welken hij zoo bekoorlijk weet aan te brengen, is toch over het geheele stuk heengewasemd, en bedekt sommige partijen geheel. Wij erkennen dus gaarne, dat eene dichterlijke vertolking van hetzelve eene zeer moeijelijke taak is; dat slechts diepe kennis onzer taal, ijzeren vlijt en gedurige beschaving voor derzelver vervulling konden berekend zijn; en dat het dus zeer mogelijk is, dat men, schoon in andere opzigten, gelijk de Heer Loosjes, geenszins van dichterlijke verdien-

ften ontbloot, hier ongelukkig flaagde; maar het fpreekwoord zegt: *waarvoor men fcheep gaat, daarvoor moet men medevaren*; en vooral wanneer anderen toonen, dat de vrijwillig opgenomene fcheepstaak goed kan vervuld worden, dan is er geene reden denkbaar om de waarheid te verglimpen, en de regtvaardige kritiek moet ieder geven dat hem toekomt, het zij dan lof of berisping.

De eerfte komt, zonder tegenfpraak, den Heere KISSELIUS toe, die met dezen arbeid op eene waardige wijze weder optreedt in de letterkundige wereld, die hij ten eenemale fcheen te hebben verlaten. Hij volgt het oorfpronkelijke regel voor regel, giet elke gedachte, elk beeld, elke vergelijking over, en dat zonder zijne toevlugt te nemen tot het ellendig hulpmiddel der omfchrijvingen, die ezelsbrug van alle flechte vertolkers. (Dit laatfte zij in het algemeen gezegd, zonder het op den Heer LOOSJES in het bijzonder toe te passen.) Zijne verzen zijn fierlijk en gefpierd, foms wel eens wat al te kort ineengedrongen; hetwelk zeker ontftond uit zijn onvermoeid ftreven, om zelfs de kleinfte fchakering van het oorfpronkelijke niet weg te wisfchen. Voeg hierbij, dat zijne dichterlijke uitdrukking bijna overal even keurig, even fchilderachtig is, en dat flechts zeer zelden eene hinderlijke omzetting (inverfie) of een lam naflepend deelwoord verraadt, dat het hem zwaar viel, het vloeijend Fransch in even vloeijend Nederlandsch over te brengen. Met dit alles zijn er toch natuurlijk fommige plaatfen, waar hij het oorfpronkelijke denkbeeld verzwakt of minder getrouw uitgedrukt heeft; doch daarentegen is het ook weder niet zeldzaam, dat hij met eene zachte hand eene enkele onkiesche of minder zuivere tint van den Franfchen dichter wegwischte, en voor dezelve eene meer gepaste bezigde. Van beide vinden wij voorbeelden in deze zinfnede:

Ja zelfs geen eerfte blik, waarmeê wij 't licht begroeten,
Als 's levens ochtendftraal onze oogleên komt *ontmoeten*;
Geen lier, zich huwende aan der *fchoonen* toovergalm, —

Deze regels zijn veel zwakker, dan de Franfche:

Quand le rayon doré vient baifer fa paupière;
L'accent de ce qu'on aime à la lyre mêlé —

Verder:

Geen geur, die 't zintuig drenkt met ambrozijnen walm,

Noch 't zoet van d'echtkus, dien de minnaar, in verrukken,
Zijn bruid op 't feest der trouw mag op de lippen drukken, —

Deze, daarentegen, zijn de eerſte ſchilderachtiger, en de laatſte zediger en kieſcher, dan:

Le parfum fugitif de la coupe exhalé;
La ſaveur du baiſer, quand de ſa lèvre errante
L'amant cherche, la nuit, les lèvres de l'amante.

Eindelijk:

Schenkt ooit die hooger vreugd, die eens de vrome ſmaakt,
Op 't eerst ontwaren, dat de dood zijn kluister ſlaakt!
En hij, terwijl we omlaag zijn lijkasch nog vergâren,
Vergeet — vergeet alreede, in 't juichend opwaartsvaren,
't Vaarwel, dat hij aan de aard' voor eeuwig ſchuldig blijft —
De aard', die, als dwarlend ſtof, daar voor Gods aanſchijn drijft.

Hier is in den laatſten regel niet ſlechts het denkbeeld verzwakt, maar zelfs geheel uit het oog verloren:

Ce monde évanoui disparaît devant Dieu.

Beter heeft hier LOOSJES:

Verzinkt haar bol eensklaps, daar hij God zelf aanſchouwt.

Dezelfde kieſche ſmaak, die KISSELIUS den nachtelijken kus der wulpſche min in den eerſten huwelijkskus deed veranderen, bewoog hem insgelijks, om eene vergelijking te verwerpen, die, naar onze ſchatting, al zoo ongepast is, als men er eene kan uitdenken; namelijk, waar LAMARTINE van Socrates, nadat hij den gifbeker gedronken had, en nog tot zijne leerlingen woorden van hoogere wijsheid ſprak, zegt:

Quelquefois l'oeil au ciel, il rêvoit en ſilence,
Puis déroulant les flots de ſa ſainte eloquence,
Comme un homme énivré du doux jus du raiſin
Briſait cent fois le fil de ſes discours ſans fin,
Ou comme Orphée errant dans les demeures ſombres,
En mots entrecoupés il parloit à des ombres.

Hier heeft KISSELIUS die leelijke dronkenſchap, welke zoo ſlecht bij de wijsheid en het ſterfuur voegt, geheel weggelaten, en zegt eenvoudig:

Nu floeg hij 't oog omhoog, verdiept in mijmeringen,
Dan deed welfprekendheid op nieuw zijn rede ont*fpringen*;
En, *dringend* met zijn' geest den nacht der toekomst in,
Door hooger drift ontvonkt en *gansch* verrukt van zin,
Sprak hij tot fchimmen, als eens Orpheus aan de boorden
Des afgronds, deze reên, met afgebroken woorden.

Natuurlijk zouden wij, dus voortgaande, ook wel eenige zwakke plaatfen vinden, b. v. bl. 20:

En fprak (dus fpelende) als een hemeltolk, wiens taal
De wijsheid, ongezocht, huwt aan de feestbokaal.

De taal, die niet drinkt, kan de wijsheid flecht vereenigen met den vollen beker. LAMARTINE zegt dit ook niet, maar:

Et parloit en jouant comme un vieillard divin
Qui mêle la fagesfe aux coupes d'un festin.

De grijsheid dus, en niet de taal, huwde de wijsheid aan den feestelijken beker. Maar LOOSJES maakt het nog erger:

Hij fpreekt, zoo fpelend, als een *goddlijk beeld der grijsheid*,
Die fteeds den feestwijn kruidt met geur van ware wijsheid.

Dat is wel een kruidig beeld!

Onnaauwkeurig is ook de vertolking van den aanhef der fchoone plaats op bl. 23:

Nous oublions le Dieu pour adorer fes traces.

door:

Wij doen de Goon te kort, waar wij hun beeld vereeren.

Waarom niet, bijna letterlijk, dus:

Den God vergeten wij, om flechts zijn' afdruk te eeren.

LOOSJES heeft, zeer lam, zelfs taalkundig flecht, en minder dan prozaïsch:

De Godheid, wijl van haar elk fpoor wordt aangebeden,
Vergeet men zelf daardoor.

In deze zelfde heerlijke plaats heeft KISSELIUS ook een een geheel nieuw denkbeeld, dat echter misſchien niet minder gepast is, voor datgene, wat LAMARTINE bezigde, in de plaats geſteld:

Tous ces êtres peuplant l'Olimpe et l'Elyſée
Sont l'image de Dieu par nous diviniſée,
Des lettres de ſon nom ſur la nature ecrit,
Un ombre que ce Dieu jette ſur notre esprit.

Dat heer, van de Élyſeën tot aan Olimpus tinnen,
't Zijn alle Godes beeld, vergood door onze zinnen;
Naamcijfers, die zijn hand in 't boek der ſchepping prent;
Een ſcheemring, die God-zelf *'t verſtand ter gidſe zendt.*

Dezen laatſten regel zouden wij in een oorſpronkelijk dichtſtuk ſchoon vinden; maar hier moeten wij aanmerken, dat de navolger juist het tegenovergeſtelde zegt van LAMARTINE, die deze ſchemering geenszins beſchouwde als eene gids voor het verſtand, maar wel degelijk als een' ſluijer, die hetzelve benevelde. De voorlaatſte regel, zoo hard door die ongelukkige naamcijfers, had zoo gemakkelijk vloeijender en getrouwer kunnen overgebragt worden; b. v.:

't Zijn letters van zijn' naam, de ſchepping ingeprent.

Hier verkiezen wij derhalve de vertolking van LOOSJES:

Maar die bewoners van d'Olimp, of *'s aardrijks ſchoot,*
Zijn alle 't beeld van God, door ons alreê vergood;
Slechts letters van zijn' naam op heel natuur geſchreven,
Een ſchaduw door dien God op onzen geest gedreven.

Uit het een en ander is het blijkbaar, dat de vertolking van KISSELIUS even min volmaakt is als eenig menſchelijk werk, en dat hij zelf bij eene herziening nog wel eenige verbeteringen in dezelve zouden kunnen aanbrengen; maar wanneer een al te keurig en het onmogelijke vorderend beoordeelaar hare voortreffelijkheid, na eene gezette ſtudie van het oorſpronkelijke, zoude willen betwijfelen, dan heeft hij ze ſlechts tegen die van LOOSJES over te ſtellen, aan welke deze niet onverdienſtelijke Dichter toch erkent alle mogelijke moeite beſteed te hebben. Hij zegt het, en dus *moeten* wij het gelooven, maar hem alsdan tevens het talent van

dichterlijk vertalen ontzeggen; want zijne verzen zijn dikwijls zoo gewrongen, verminkt door zoo vele onduldbare omzettingen, uitgerekt door zulke ontzenuwende omschrijvingen, opgestopt met zoo vele achterna slepende deelwoorden, en volgemaakt met zoo vele woordjes, welke men gemakkelijk konde missen, dat ieder Nederlander, die uit dezelve LAMARTINE denkt te leeren kennen, wel zeer onvergenoegd den oktaaf zal toeslaan en uitroepen: Dat behoefden wij 'waarlijk niet uit Frankrijk te halen!

Reeds de tweede regel van het stuk:

De zon rees langs de kruin van den Hymettus op,
Van Theseus tempeltin verlichtend hel den top.

beschenkt ons met een naslepend deelwoord, en met eene omzetting, welke wij gemakkelijk konden missen; en de vierde:

En, wijl ze op 't Parthenon haar' vuurgloed neêr liet dalen,
Schoot ze, als tot afscheidsgroet, *steels* in den kerker stralen.

verrijkt onze taal met een bijwoord, dat wij tot nu toe niet kenden, en ook niet in WEILAND konden vinden; terwijl de vijfde en zesde:

Men zag een gulden kiel, langs 't woelig pekelveld
Bij 't heilig lofgezang ter haven ingesneld.

niet slechts een schip over een veld doen varen, en dat wel over een veld van nat uit de harington, (wij kunnen ons met het woord *pekelnat*, offchoon dan ook de Heer LOOSJES hier het gebruik voor zich hebbe, maar niet vereenigen) maar daarenboven eene onwaarheid behelzen, welke vlak strijdt met hetgeen Socrates later zegt, op bl. 5, waar hij, aan zijne leerlingen het schip wijzende, dat in het gezigt was, uitroept:

Mijn ziel bereikt, gelijk dit schip, weldra de haven.

Indien hetzelve echter op bl. 1 de haven reeds ingesneld was, behoefde het er op bl. 5 niet meer in te komen. Het oorspronkelijke heeft dan ook:

On voyoit sur les mers une poupe dorée,
Au bruit des Hymnes saints, voguer vers le Pyrée.

Kisselius:

> Ginds dobberde uit de zee de rijkvergulde steven
> Bij 't schaatrend Pean op, om kustwaarts aan te streven.

Om voort te gaan; de zevende:

> 't Was haar terugkomst, ach! die 't wreede vonnis velde,
> Die 't offers van het regt den laatsten dag voorspelde.

behelst eene overtolligheid, die daarenboven ongerijmd is; want de terugkomst van het schip velde het vonnis niet; deze taak was reeds, vele dagen vroeger, door den Raad verrigt; alleen de voltrekking van het vonnis wachtte op de terugkomst. Wanneer men dezen halven regel laat wegvallen, is de zin goed, de vertaling getrouw, en men mist dat stootende tweemaal *die*.

Verder:

> Doch zoolang 't lieflijk licht der zonne Griekenland
> Bescheen, verbood een wet, dat iemand ooit zijn hand
> Sloeg aan het veege hoofd, dong naar 't verbeurde leven.

Gelijk de 9de en 10de regel hier geconstrueerd zijn, is de zin: dat, sinds de zon Griekenland bescheen, er eene wet bestond; hetgeen toch de meening niet is. *Verbood* moest voorafgaan, om te doen begrijpen, dat er eene wet bestond, die niet wilde, dat men de misdadigers ter dood bragt, zoo lang de zon aan den hemel stond. In den 11den regel staat weder tweemaal hetzelfde; men voege zijne laatste helft bij het insgelijks weggesnedene van den 7den.

> Een wet, door heilgen angst den Grieken ingegeven.

Deze 12de regel is een toonbeeld der hoogstmogelijke verlenging; hij is gemaakt alleen tot uitdrukking van het Fransche: *de peur*. Tot vergoeding, echter, mogen wij zeggen, dat de volgende zes (de 15de alleen uitgezonderd, in welken *offer* veel te algemeen en onbepaald en *verscheiden* niet juist is, daar dit woord meest van een' zachten dood gebruikt wordt) beter zijn, en het oorspronkelijke getrouw wedergeven:

Dat ooit haar ſtralenglans, die 't levend hart verblijdt,
Door oogen zonder blik onwaardig werd ontwijd;
Of, dat een offer, bij 't ontijdiglijk verſcheijen,
Het leven en het licht ooit tweemaal zou beſchreijen:
Zoo ſnelt een balling heen van 's vaders erf en goed,
Vóór nog Aurora's blik het wereldrond begroet.

Wij hebben, tot bewijs onzer onpartijdigheid, juist deze eerſte regels der navolging ter ontleding gekozen, daar ieder, gedachtig aan de ſpreuk: *goed voorgedaan, half verkocht*, in het begin zijn beste been nog al vooruit zet; en wij moeten dan ook in gemoede betuigen, dat er veel zwakker en weinig beter plaatſen dan deze in het werk van LOOSJES gevonden worden. De lezer heeft nu deze regels eens in het haarfijne met ons beſchouwd; hij beproeve, of hij ook eenige der gemaakte aanmerkingen kan toepasſen op die van KISSELIUS, welke daarenboven de verdienſte bezitten van in gelijk aantal te zijn als de oorſpronkelijke van LAMARTINE, en dus twee minder dan die van LOOSJES:

De zon ſchoot, rijzend van Hymettus top, haar glanſen,
Door 't floers des dageraads, op Theſeus tempeltranſen,
En wierp, het Parthenon omſtralend met haar' gloed,
Ter vlugt in 't kerkerhol als waar 't een afſcheidsgroet;
Ginds dobberde uit de zee de rijkvergulde ſteven
Bij 't ſchaatrend Pean op, om kustwaarts aan te ſtreven,
De kiel, wier t'huiskomst elk gedoemde, in Pallas muur,
Ten teeken was geſteld van 't heilloos ſtervensuur!
Maar 't oud gebruik verbood hun 't levenslicht te ontrooven,
Voor zich de zon ſcheen in 't Iönisch meer te dooven,
Uit voorzorg, dat haar glans, die al wat leeft verblijdt,
Door geen verſtarden blik aanſchouwd wierde en ontwijd;
Of dat de onzalige, die de oogen look in 't ſneven,
Niet tevens 't zonlicht zou beſchreijen met het leven:
Zoo vlugt de balling ook van d'ouderlijken grond,
Nog vóór Aurora daagt aan 't halve wereldrond.

Wij hadden wel gewenscht, beide vertolkingen, zoo al niet gelijkelijk, dan toch de eene meer, de andere minder, aan het publiek te kunnen aanbevelen; maar de partijdigſte lezer ziet het zelf, dat wij niet mogen, en dus houde men zich bij het zakformaat; dat is ook het gemakkelijkst.

No. XIII. *Boekbeſch.* bl. 576, reg. 20, ſtaat, door verkeerde correctie der laatſte proef, *afſag*, lees *afſla*.

BOEKBESCHOUWING.

Bijbeloefening over den tweeden Brief van Paulus aan de Korinthiërs. Door H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk. Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8vo. 529 *Bl. f* 4-80.

Bij de aankondiging van dit werk gevoelt zich Recenſent in onaangename verlegenheid. Door vroegere Bijbel-oefeningen over het *Evangelie van* MATTHEUS en LUKAS, *den Brief van* PAULUS *aan de Romeinen* en diens *eerſten aan de Korinthiërs*, heeft de Eerw. VAN HEYNINGEN over het algemeen grooten lof behaald; en toch wil ons deze *Bijbeloefening over den tweeden Brief aan de Korinthiërs* niet regt bevallen. Ook over den vroegeren arbeid zou ons gevoelen misſchien eenigzins hebben verſchild van dat der meeste Beoordeelaars. Daar wij nu eerst in de gelegenheid zijn, ons oordeel over dusdanigen arbeid mede te deelen, vangen wij aan met onbewimpeld onze gedachten te zeggen, dat namelijk deze Bijbeloefening meer de honding heeft van *oefeningen* OVER *den Bijbel*, dan wel de ſtrekking, om den Lezer of Hoorder te *oefenen* IN *den Bijbel;* welk laatſte punt wel het voorname of liever eenige doel moet zijn van alle welingerigte Bijbeloefeningen.

Bij den vroegeren arbeid des Schrijvers viel dit misſchien daarom minder in het oog, omdat de verſcheidene aard der toen behandelde Bijbelboeken eene grootere uitvoerigheid ſcheen te verdragen. Doch juist gelijke behandeling van eenen Brief, die met het reeds vroeger verklaarde een groot verſchil oplevert, maakt het gebrek nu meer tastbaar. De aanmerking van HORATIUS:

> *Intererit multum, Davusne loquatur, an Heros*, cet.
> 't Verſchil is groot, wie ſpreekt, een ſlaaf of Godenzoon.

is op de natuur gegrond, en ook van toepasſing bij

Het zuchtend ſchepſel. Proeve eener eenvoudige verklaring van Rom. VIII: 18—25. *Door* D. H. WILDSCHUT. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1828. *In gr. 8vo. VIII en 56 Bl. f* :-60.

In dit ſtukje levert de Eerw. WILDSCHUT eene belangrijke bijdrage ter verklaring van eene niet zeer gemakkelijke Bijbelplaats. Als zoodanig bevelen wij deze Proeve allen deskundigen ter toetſinge aan. In de opvatting van het *zuchtend ſchepſel* verſchillen wij van den Schrijver, maar onthouden hem daarom geenszins den lof, die hem als naauwkeurigen Bijbelverklaarder ook hier toekomt. Ons heeft hij namelijk niet overtuigd, dat *πᾶσα ἡ κτίσις* het *Christendom*, als eene nieuwe ſchepping van God, te kennen geeft. Naar ons gevoelen beteekent het *het menschdom* in het algemeen; terwijl, die gezegd worden *de eerſtelingen des Geestes* te hebben, naar het doel des Apostels, *de Christenen*, niet blootelijk *de Apostelen*, zijn. Dan, ter nadere ſtaving van dit ons gevoelen, in tegenſtelling met dat des Schrijvers, ontbreekt ons hier plaats en gelegenheid. Doch, ook bij dit verſchil van gevoelen, achten wij deze uitlegkundige bijdrage belangrijk, en eener nadere toetſinge waardig.

Zamenſtel der Christelijke Zedekunde, door Dr. FRANS VOLKMAR REINHARD, *in leven eerſten Hofpredikcr van den Koning van Sakſen, enz. Naar de laatſte, vermeerderde en verbeterde Hoogduitſche Uitgaaf. Iſte en IIde Deel. Te Deventer en Franeker, bij* A. J. van den Sigtenhorst *en* G. IJpma. 1827, 28. *In gr. 8vo.* 966 *Bl. f* 8-: *Bij inteekening f* 6-:

Het oorſpronkelijke werk, van welks vertaling wij een' tweeden druk aankondigen, heeft in de godgeleerde wereld grooten naam gemaakt en zal altijd hooge waarde

behouden. De drie eerste deelen van het *System der Christlichen Moral* verschenen ten vierdenmale in 1802, 5 en 7. Het 4de deel kwam uit in 1810, en het laatste na den dood des beroemden mans in 1815. Naar deze laatste uitgaaf, welke, wat de eerste deelen aanbelangt, door REINHARD zelven genoemd werd *vierte vermehrte und verbesserte Auflage*, wordt ons dit belangrijke werk in een' tweeden en, mogen wij zeggen, zeer verbeterden druk aangeboden.

Het werk van REINHARD, als zoodanig, is algemeen en zeer gunstig bekend, en behoeft ook alhier noch aanprijzing noch beoordeeling. Het is thans alleen pligt voor ons, dat wij deze *uitgave* nader leeren kennen. Gemakkelijk zou zoodanig verslag te geven zijn, indien wij eene vergelijking wilden maken tusschen dezen en den vroegeren druk. Doch dit zou tot te groote uitvoerigheid ons verleiden, en ons brengen tot dit resultaat, dat, bij deze vergelijking, de tweede druk het van den eersten, bijna overal, verreweg wint.

Vooraf moest men dit reeds gissen, indien men slechts op de verschillende Vertalers let; däár Mr. J. VAN DER LINDEN, hier Ds. P. C. MOLHUYSEN. Het geldt toch ook hier, dat een ieder in zijn eigen vak het meeste thuis is. Hiervoor zijn de bewijzen deels in de bijgevoegde aanteekeningen, deels ook in de meerdere zoetvloeijendheid, waardoor het werk van den Predikant boven dat van den Advocaat uitmunt. Eene enkele keer schijnt MOLHUYSEN te onbedacht het geleide van VAN DER LINDEN gevolgd te zijn; t. w. in de *aanteekening*, IIde deel, bl. 294., waar de *Zendelinggenootschappen* niet zeer gepast vermeld worden, maar die ook alzoo voorkomen bij VAN DER LINDEN (175.) IIde deel, bl. 302. REINHARD heeft, namelijk, *I Band*, *S.* 642 *folg.* *a*) gebezigd: *Missionsanstalten;* en de woorden in den tekst: „ *Diess heisst die Negersclaven in Amerika lie-* „ *ben*, *um seinen Nachbar nicht lieben zu dürfen*," wijzen hier op de Jezuiten, en hun drijven en voorgeven

met den Staat *Paraguay* (*). De Advocaat was met deze *Missionsanstalten* op vreemd grondgebied; maar de ander vergat hier het onderscheid, dat toch hij zeer goed kent, tusschen de Jezuitsche *propaganda* en het beter gestemde en gezinde Zendelinggenootschap. Wij maken alleen deze aanmerking hier ten nutte van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, dat *van verre* en *van nabij* verlichting verspreidt, en dat van Jezuitsche streken en snoodheid zeer verre verwijderd is.

Den Heere MOLHUYSEN verzoeken wij vriendelijk, dat hij de bronnen, welke in het Nederlandsch voorhanden zijn, ook in onze moedertaal aanhaalt. Hiermede bedoelen wij niet de bloote vertaling van de titels der boeken, zoo als hij eene enkele keer doet, maar wederom op voorgang van VAN DER LINDEN. Zie MOLHUYSEN, IIde deel, bl. 422 in de aanteek., en VAN DER LINDEN (316) bl. 432. Maar wij verlangen daarbij te gelijk aanwijzing der bladzijden, waar het aangehaalde te vinden is. Juist dit maakt dezen tweeden druk meer bruikbaar voor onzen landaard, ook bij het bezit van het oorspronkelijke werk. Het zamenstellen der Registers op het einde van dit werk zal den bekwamen man hiertoe geschikte gelegenheid verschaffen. — Deze aanmerkingen, met de meeste onpartijdigheid gemaakt en medegedeeld, wilden wij niet achterhouden, omdat dit werk alle naauwkeurige zorg verdient, en de Eerw. MOLHUYSEN daaruit zien kan, niet *hoe veel*, maar *hoe weinig* wij op dezen zijnen arbeid hebben aan te merken.

Wij kunnen dit ons verslag niet eindigen, vóórdat wij ook de Uitgevers loffelijk hebben vermeld. In onzen tegenwoordigen Boekhandel bekommert men zich het minst om boeken, die, om nu de Boekverkoopers-taal te bezigen, *lui* zijn. Alles moet vroeg en als door stoom aan den man, en wel tegen tamelijk hoogen prijs. Het ove-

(*) De lofspraak, welke CHÂTEAUBRIANT den Jezuiten hier geeft, vindt bij FRIEDMANN gegronde tegenspraak: *De Jezuiten*, enz. bl. 428 volgg. Verg. CHÂTEAUBRIANT, *Schoonheden des Christendoms*, IIde deel, bl. 179—199.

rige vliegt dan ſpoedig henen, tegen een' derden van den eerst ontvangen prijs. Dat dit den Boekhandel verniet, is even zeker, als dit weinig behartigd wordt. Op dezen regel maken de Uitgevers van dit werk eene wenſchelijke uitzondering. Zij ſteken hun geld, dat bij een werk van langen adem niet weinig is, in een fonds van een *wel lui*, maar langzaam en zeker getrokken werk. Zij eiſchen voor zuiveren druk en goed papier eenen prijs, die zelfs buiten inteekening gering is, in evenredigheid met andere nieuwuitkomende werken. Wij gelooven, dat dit hun gedrag ten opzigte van REINHARD's werk hun nimmer berouwen zal, en eindigen met den wensch, dat ook andere Boekhandelaars voor het vervolg de herhaling van dergelijke aanmerkingen, als wij hier mededeelen, zullen overbodig maken.

Geneeskundige Waarnemingen, door E. J. THOMASSEN A THUESSINK, *A. L. M., Phil. et Med. Doctor, Hoogleeraar in de Geneeskundige Faculteit aan de Univerſiteit te Groningen, enz. enz. enz. Te Groningen, bij* J. R. Schierbeek. 1828. *In gr.* 8*vo. f* 2-70.

Bij de overweging, hoe vele nuttige bijdragen de vaderlandſche Geneeskunde van de hand des beroemden Groninger Hoogleeraars THOMASSEN A THUESSINK, ſedert eene reeks van jaren, mogt ontvangen, verheugen wij ons, dat hij, ongeacht zijne vorderende jaren en zwakke gezondheid, onvermoeid voortgaat, met ons de vruchten van zijnen arbeid, ter bevordering en uitbreiding dezer wetenſchap, mede te deelen. De meest belangrijke ziekten zijn reeds door hem meer of minder uitvoerig, zoo in afzonderlijke werken, als in de voornaamſte tijdſchriften, vooral ook in het *Geneeskundig Magazijn* van de Heeren STIPRIAAN LUISCIUS, ONTIJD en MACQUELIN, in de moedertaal behandeld, waardoor inzonderheid eene groote dienst gedaan is aan zoodanigen

onzer Geneeskundige Landgenooten, die buiten ſtaat zijn, of weinige gelegenheid hebben, om uitvoerige en in vreemde talen geſchrevene werken te lezen. Het nut, dat hij hierdoor heeft geſticht, wordt dan ook naar waarde erkend.

De *Roodvonk* en *Kinderpokken* door den Schrijver vroeger, in zijne *Geneeskundige Waarnemingen*, zijnde behandeld, heeft hij geoordeeld, de *Mazelen*, als eene aan de eerstgenoemden na verwante uitſlagziekte, insgelijks opzettelijk te moeten behandelen. Hij doet dit, als naar gewoonte, in eene zeer geleidelijke orde, op eene leerzame, duidelijke en geheel aan het praktisch oogmerk beantwoordende wijze. Na vooraf kortelijk het een en ander omtrent de geſchiedenis dezer ziekte en de vroegſte Schrijvers over dezelve te hebben gezegd, vindt men hier het beloop en de toevallen der mazelen in den eenvoudigen ſtaat, voorts de verſchillende *complicatiën*, *anomaliën* of onregelmatigheden, gevolgen, oorzaken, onderkenning, voorzegging en behandeling dezer ziekte voorgedragen. De Schrijver vergelijkt zijne eigene ondervinding, zoo in vroegeren tijd, toen hij te 's Gravenhage de Geneeskunst uitoefende, als later, verkregen, in onderſcheidene, door hem te Groningen waargenomene, mazel-*epidemiën*, met die van andere, zoo in- als uitlandſche Geneeskundigen; waarbij hij eene ongemeene belezenheid in de hedendaagſche ſchriften over dit onderwerp aan den dag legt. De verhandeling bevat, in een kort beſtek, al het voorname en belangrijke, wat tot de kennis dezer zoo gewigtige ziekte kan gerekend worden te behooren. De aanwijzingen ter behandeling, zeer verſchillende naar de onderſcheidene wijziging, welke de ziekte kan aannemen, en de bijkomende omſtandigheden, waarmede dezelve kan gepaard gaan, worden juist en oordeelkundig opgegeven.

Belangrijk is mede de bijdrage van den zeer kundigen Groninger Geneesheer OUDEMAN, welke in haar geheel in de verhandeling is opgenomen, omtrent eene *epidemie* van valſche mazelen, in 1811 waargenomen, en

derzelver onderfcheidingskenmerken van de ware, alsmede van de *Rubeola* of de *Rötheln* der Duitfchers. Ten aanzien van de oorzaak der mazelen, of dezelve namelijk altijd door eene eigene fmetftoffe worden voortgebragt, dan of zij zich ook, onder fommige omftandigheden, van zelve kunnen ontwikkelen, — tot welk laatfte gevoelen eenigen, als HILDEBRAND en AUTHENRIETH, overhellen, — ftaat de Hoogleeraar THUESSINK, die te voren alleen het eerfte geloofde, thans in twijfel. Hij merkt intusfchen aan, dat de fmetftoffe dikwijls langs geheime wegen kan worden overgebragt, zonder dat men zulks altijd kan nagaan, zoodat er mazelen door werkelijke befmetting geboren worden, die zich van zelve fchenen te hebben ontwikkeld. Zoodanige onmerkbare overbrenging wordt geftaafd door een merkwaardig voorbeeld. Eene Dame in 's Hage fchreef een' brief in eene kamer, waarin hare kinderen aan de mazelen ziek lagen. Dezelve bleef bij toeval eenige dagen in die kamer liggen, en werd naderhand met den post naar *Casfel* verzonden aan haren zoon, een' Officier in Hesfifche dienst. Deze kreeg kort na de ontvangst van dezen brief de mazelen, die in *Casfel* niet waren; en de ziekte werd door hem ook aan anderen medegedeeld. Niet minder gewigtig is de waarneming ten aanzien van het wederkeeren der mazelen bij hetzelfde voorwerp, waarvan door GENOVESIUS, RICHTER, VOGEL en anderen voorbeelden worden aangehaald. Dr. OUDEMAN heeft zulks ook meermalen in dezelfde *epidemie* opgemerkt. Lijders, die hij, kort te voren, aan de mazelen zag lijden, werden, na verloop van drie of vier weken, wederom even fterk, of liever nog fterker dan de eerfte keer, door de mazelen aangetast. In het begin verwonderd over dit vreemd verfchijnfel, merkte hij naderhand op, dat dit alleen gezien werd en plaats had bij hen, welke zich te vroeg aan gure koude hadden blootgefteld, en alzoo de natuur in hare pogingen, om zich van de overwonnene fchadelijke ftoffe door de uitwafeming te bevrijden, hadden tegengewerkt, en dezelve, als het ware, getergd en uitgelokt tot een'

tweeden kampſtrijd. Recenſent kan deze ondervinding door zijne eigene bekrachtigen, daar hij zich gevallen van ſoortgelijken aard herinnert, dat, namelijk, het uitſlag, in het beloop der ziekte, onderdrukt werd, waarbij de lijders ſchijnbaar ſpoedig van dezelve bevrijd werden, terwijl, weinige weken naderhand, de mazelen op nieuw te voorſchijn kwamen, zoodat men zeggen zou, dat de ziekte ten tweeden male, bij dezelfde perſonen, terugkeerde, welke evenwel ſlechts als het vervolg der vroeger geſtoorde uitbotting moest worden beſchouwd. — Wij durven vertrouwen, dat deze verhandeling niet minder, dan de overige ſchriften des Hoogleeraars, aan hare nuttige bedoeling zal beantwoorden, en wenſchen, dat dezelve vooral door jonge Geneesheeren, als handboek, bij de behandeling der mazelen, vlijtig worde geraadpleegd. Zij zullen daarin een' veiligen leidsman aantreffen, die hen, in de verſchillende en moeijelijkſte gevallen dezer ſomwijlen, bijzonder ook wegens hare gevolgen, gevaarlijke ziekte, niet verlegen zal doen ſtaan.

Een bijvoegſel over den *ſulphas chinini* bevat zeer gewigtige overwegingen, betreffende het gebruik van dit nieuwe middel, vergeleken met dat van den koortsbast en ſommige bereidingen van denzelven. — Deze bedenkingen zijn inderdaad, in den tegenwoordigen tijd, de aandacht ten hoogſte waardig. Men behoeft voorzeker niets aan het volkomen bevestigde nut van dit *zwavelzure kina-loogzout*, en het voordeel, dat hetzelve, in vele opzigten, boven den koortsbast bezit, te kort te doen, om eenen billijken twijfel te voeden, of, door deszelfs algemeen gebruik, dat der kina niet te veel verdrongen is geworden, daar de overige beſtanddeelen, welke in dezen bast met de loogzoutige vereenigd zijn, in vele gevallen, mede een groot vermogen bezitten, om de koorts duurzaam te genezen. Wij gelooven geheel met den Hoogleeraar, dat, in ons land, in de beide afgeloopene jaren, door dit middel, zeer vele menſchen in het leven zijn gebleven en tot vorige gezondheid teruggebragt, die zonder hetzelve eene prooi des doods zouden zijn geworden;

dan niet minder ſtemmen wij hem toe, dat er veel *ſulphas chinini* onnut gebezigd en verſpild is, en dat deszelfs aanwending, als koortsverdrijvend middel, al te eenzijdig is geworden. De treurige omſtandigheden, welke, in ons land, de aanwending van dit gezegende middel, kort na deszelfs uitvinding, zoo noodzakelijk en algemeen hebben gemaakt; de beknopte vorm, waarin het gegeven wordt; de gemakkelijkheid van hetzelve met zich te voeren, om er zich zelfs in gezelſchap, in ſchuiten en op postwagens van te kunnen bedienen, ſchijnt voorzeker mede aanleiding te hebben gegeven, dat men het, in ſommige gewesten, ſchier als een gewoon huismiddel is begonnen te beſchouwen. Ja, ziet men daarmede zelfs niet wel eens roekeloos omgaan, door zoodanige lijders, die, aan het gedurig terugkeeren der koorts onderhevig, alleen in het voortgezet en verſterkt gebruik van dit, inderdaad niet onverſchillige, middel hunnen troost zoeken, hetzelve, zelfs buiten voortdurende raadpleging met den Geneesheer, blijven nemen, en bij wie pillen of poeders van den *ſulphas chinini* bijna even gemeenzame middelen tegen de koorts zijn geworden, als de *pepermunt-koekjes* tegen de winden, of de *pâte de jujubes* tegen ligte verkoudheden? Daar in zoodanige langdurige gevallen er aan andere aanwijzingen moet worden voldaan, om het terugkeeren der koorts te beletten, houden wij ons overtuigd, dat bij velen de kwijnende toeſtand, van gedurige *recidiven* vergezeld, aan het onvoorwaardelijk gebruik van het bedoelde koortsmiddel moet worden toegeſchreven, door hetwelk wel de koorts telkens wederom wordt onderdrukt of weggenomen, maar waardoor de wezenlijke oorzaak, gelegen in *infarctus* van de *vena portarum*, van de lever en milt, of wel in eene *atoniſche* geſteldheid der buiksingewanden, enz. uit welke de koorts bij voortduring ontſpruit, ongemoeid blijft, of althans niet krachtdadig genoeg wordt aangetast en uit den weg geruimd.

De Heer THUESSINK deelt mede, hoe hij gewoon is zijne lijders te behandelen, en maakt op vele omſtanſtandigheden opmerkzaam, waarin de *zwavelzure chinine*

boven den *cortex peruvianus*, of deze boven den eersten te verkiezen zij, — wanneer en hoe de koortsverdrijvende aanwijzing door andere, b. v. zamentrekkende, ontbindende en ontlastende middelen behoort ondersteund te worden, ten einde de koorts grondig uit te roeijen. — De wijze, om den *sulphas chinini* uitwendig tegen de tusschenpoozende koorts aan te wenden, is, tot dus ver, niet zeer gewoon. Verscheidene waarnemingen worden hier medegedeeld, welke ten bewijze verstrekken, dat dezelve daardoor kan worden genezen. — Eindelijk wordt gehandeld over het nut, hetwelk van het harsachtig overblijfsel, waaruit de *chinine* is getrokken, kan worden gemaakt, daar dit nog altijd eene zekere hoeveelheid dezer zelfstandigheid bevat, waardoor het eene koortsverdrijvende kracht bezit, gelijk zulks door de waarnemingen, aan den Schrijver, door de Geneesheeren NANNINGA, HOFFMAN, DE VRIES REILINGH, medegedeeld, en door die van buitenlandsche Geneeskundigen, bevestigd wordt. — Een welgelijkend Portret des Hoogleeraars versiert het werk.

Men zal uit dit verslag de belangrijkheid van dit stuk, ook voor den praktischen Geneesheer, kunnen afleiden. Wij hopen, dat het den waardigen en geleerden THUESSINK verder niet aan lust en krachten moge ontbreken, om, ten voordeele der lijdende menschheid, nog langen tijd, op dezelfde wijze, werkzaam te blijven, zoo als hij zulks steeds geweest is.

Geschiedenis van Italië, van af den val van het Westersch Rijk tot aan den aanvang der Oorlogen, na de Fransche Omwenteling. Door GEORGE PERCEVAL. *Uit het Engelsch vertaald. Iste Deels 1ste en 2de Stuk. Te Deventer, bij* J. de Lange. 1827. *In gr. 8vo. f* 4-80.

In eene voorrede van den vertaler lezen wij: „ Eene „ volledige, maar tevens beknopte, geschiedenis van

„ Italië, van af den val van het Westersch Rijk tot aan „ de oorlogen, welke een gevolg der Fransche omwen„ teling waren, ontbrak, naar het oordeel van bevoegde „ geschiedkundigen," enz.. In eene andere, van den schrijver, geeft deze ons verslag van het voornaamste en beste, dat hieromtrent was gedaan, het minvoldoende van elk afzonderlijk aanwijzende, en vooral, waarom hij van het werk van SISMONDI, welks voortreffelijkheid hij anders erkent, geene vertaling, maar liever een eigen stuk heeft geleverd, waarbij hij ook zelf de bronnen raadpleegde; gelijk hij telkens onder den tekst aanwijst, waar hij ieder verhaal geschept, of wien hij daarbij geraadpleegd heeft.

Men kan niet ontkennen, dat hij ons, op deze wijze, een belangrijk en niet wijdloopig geheel heeft geleverd, waarvan het eerste gedeelte wel min uitlokkend voor gewone lezers kan schijnen, maar zeker niet voor den onderzoeker, die zoo gaarne de vestiging van den staatkundigen toestand van het nieuwere *Europa*, met name die van het leenstelsel, in onderscheidene landen, gadeslaat en met elkander vergelijkt.

In twee deelen is het werk bevat, van welke ons hier het eerste, tot gerijf der leesgezelschappen in twee stukken, wordt geleverd, behelzende in vijf hoofdstukken, elk wederom van twee afdeelingen, de geschiedenis *van af* (is des vertalers geliefde uitdrukking) *den val van het Westersch Rijk, tot aan het midden der veertiende eeuw.*

Wat nu ons oordeel, zoo over de belangrijkheid van het onderwerp, of der stoffe, als over de behandeling derzelve door den oorspronkelijken schrijver, en de overbrenging in onze taal, betreft; buiten tegenspraak is het nieuwere *Italië* voor de geschiedenis van *Europa*, der beschaving en letteren, van handel en zeevaart, en der menschheid in het algemeen, uiterst gewigtig. Daarenboven brengen de veelvuldige omwentelingen, de bloei en val van onderscheidene staten en geslachten, zoo wel als de levendigheid van het volkskarakter, eene

groote mate van afwisseling in die geschiedenis, zeer geschikt om de aandacht bezig te houden. Zoo ver echter het tegenwoordige deel gaat, is dit onderhoudende zelden van de aangenaamste soort, maar wordt het menschelijk gevoel, door gruwelen en jammeren, door dwaze woeling van hartstogten en partijschappen, dikwijls op de pijnbank gebragt, en ontstaat hieruit zelfs eene zekere eentoonigheid van telkens wederkeerende ongeregeldheden, waarbij men vraagt: hoe kon een land, in zichzelve zoo verdeeld, nog blijven bestaan? hoe kon er eenig gerust genot van het goede des levens plaats hebben? en vooral, hoe kan men (gelijk toch, althans elders, meermalen geschiedde) dien goeden ouden tijd terugwenschen?

Wat de behandeling aangaat, dezelve heeft grootelijks hare moeijelijkheden. Want het duurt niet lang, of *Italië* is in eene menigte van onderscheidene, kleinere en grootere staten verdeeld, die elk hunne eigene belangrijke lotgevallen hebben, welke, behalve eigen gewigt, veelvuldigen invloed op het geheele beloop der zaken bezitten. De schrijver moet dus telkens op de bijzonderheden nu van deze, dan van die republiek of vorstelijke regering terugkomen, waardoor de geleidelijke voortgang met den tijd moeijelijk, en bijzondere oplettendheid op de nevensgevoegde jaartallen van den lezer gevorderd wordt. Wij moeten echter bekennen, dat hieraan zoo veel mogelijk is te gemoet gekomen, vooral doordien onbeduidende tijdperken, bij elken staat, slechts met een' pennetrek aangewezen, en de beknoptheid dus bevorderd wordt. Buitendien is 's mans stijl en trant zeer verdienstelijk; het verhaal helder, de schets der karakters fiksch, de beredenering der omstandigheden overtuigend, het geheel vol blijk van vlijt en onpartijdigheid. Het is waar, men zou wel wat meer overzigt — van den gang der beschaving, van de houding en den invloed der Paussen, enz. enz. — kunnen wenschen, gelijk dat elders, het zij aan het slot van elk tijdperk, of wel in inleidingen, wordt gevonden; maar de beknoptheid verbood dit misschien, of men achtte beter, de gevolgtrekkingen voor den onpartijdigen lezer te laten.

Na zulk een gunstig oordeel over inhoud en bewerking, kan men dan niet nalaten, vertaler en uitgever te danken, dat zij zulken boek, liever dan minbeduidende lectuur, op onzen grond hebben willen overbrengen, en hun den meesten aftrek van hetzelve te wenschen. De vertaling is, over het geheel, duidelijk en wel. Zelfs slaagde de overgebragte poëzij, hier en daar in eene noot, niet kwalijk. Eigene gedachten van den vertolker hebben wij, buiten de korte voorrede, niet aangetroffen. De druk zou bevalliger zijn, zoo de letter wat kleiner, of anders het wit tusschen de regels wat meerder was; waarbij nog komt, dat de letters van vele bladzijden, in ons exemplaar althans, op de keerzijde doorschijnen, hetgeen de oogen, onder het lezen, vermoeijend aandoet.

Het gedrag van Prins MAURITS *van Oranje omtrent de Remonstranten verdedigd tegen de Aanmerkingen van* ADR. STOLKER, *door Mr.* C. M. VAN DER KEMP. *Te 's Gravenhage, bij* de Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 1828. *In gr. 8vo. VII en* 165 *bl. f* 1-40.

Wederom eene *brochure* wegens onze oude veete in de zeventiende Eeuw! Heeft een tijdsverloop van meer dan twee Eeuwen dan nog de driften niet doen bedaren? Heeft BARNEVELD's bloed dan nog den haat zijner vijanden niet verzoend, en laat men niet af, van in de asch des grijzen Staatsmans zoo wel, als in die van zijnen kweekeling en — overwinnaar, te woelen? ... Wij hebben onlangs verslag gedaan van een stukje des Eerw. STOLKER over Prins MAURITS's, *als geenszins de vijand der Remonstranten geweest zijnde.* De *Remonstrantsche* Leeraar en grondige kenner onzer Vaderlandsche Geschiedenissen meende daarmede zekerlijk eene toenadering te bewerken tusschen de vereerders van MAURITS, ook als Staatsman, en die van OLDENBAR-

NEVELD, en het karakter van den Held van *Nieuwpoort* in een gunstiger daglicht — ten minste op sommige punten — te doen voorkomen. Maar zoo hij de tegenwoordige drijvers der Kerkelijke Regtzinnigheid en Godsdiensthaat, de BOGERMANS, TRIGLANDS en AARSSENS van dezen tijd, daarmede heeft denken te winnen en te bevredigen, zoo heeft hij zich deerlijk vergist. Deze menschen weten van geenen *vrede*; hunne leus is niet *eenheid door vrede*, maar *vrede door eenheid*; en dit is *hun* Evangelie, in tegenstelling van dat van JEZUS CHRISTUS, (zie het onderhavige stukje, bl. 65.) Dus zeide eens een edele *Schot*, volgens TACITUS, van de *Romeinen: Terwijl zij alles* (door hun geweld) *tot eene eenzaamheid maken, noemen zij zulks vrede.* Heerschen! alleenheerschende Kerk! ziedaar hunne leus. Wie *de Godsdienst met het zwaard in de vuist tegen alle binnen- en buitenlandsche vijanden beschermt*, die is hun Held, (zie bl. 60.) MAURITS is nu eenmaal de Heilig dezer lieden, een man zonder vlek of rimpel, die zelfs boven de kleinste gebreken verheven is, en wien men in alles mag en moet verdedigen, omdat hij — *onverdraagzaam* was. De Heer STOLKER heeft dus zeer slechten dank bij deze lieden behaald, omdat hij hem eenigermate als verdraagzaam, en slechts door de omstandigheden en staatkundige betrekkingen tot geweld weggesleept, heeft doen voorkomen. — Ditmaal heeft de Heer VAN DER KEMP, een jong Advocaat in *den Hage*, zich tot kampioen voor MAURITS en der *Synode van Dordt*, of hare doordrijvers, opgeworpen, welke door het boekje van den Eerw. STOLKER met de blaam, die aan MAURITS ontnomen werd, belast scheen te worden. Hij gaat STOLKER van stap tot stap na; en wij moeten der waarheid hulde doen, met te zeggen, dat hij daarin somtijds veel scherpzinnigheid, en eene bekwaamheid in het verdedigen eener kwade zaak aan den dag legt, die hem in zijn beroep wel zeer kan te pas komen, wanneer hij soms voor misdadigers heeft te pleiten.

Wij zouden deze harde uitdrukking niet gebruiken, in-

dien de Heer VAN DER KEMP zich niet aan eene zoo in het oog loopende partijdigheid had ſchuldig gemaakt, dat hij *alles*, wat tegen MAURITS is, voor leugenachtig, ja voor vervloekte leugen, dom verdichte valschheid, voor verfoeijelijke lastering verklaart (bl. 125, 126), en daarentegen alle de, ook nog zoo onwaarſchijnlijke praatjes, ja zelfs — het is onbegrijpelijk — zekere verdichte, blijkbaar alle teekenen van onwaarheid dragende *tijdingen uit den geheimen Raad van Spanje*, uit een ellendig pasquil van dien tijd, als eene kostbare bijdrage in een *Naſchrift* mededeelt, omdat OLDENBARNEVELD daarin voor verrader des Vaderlands en loontrekker van *Spanje* verklaard wordt door — eenen brief des Konings zelven. Daarentegen komen de getuigenisſen van UITENBOGAERT, BRANDT, FURMERIUS, LE CLERC en anderen in geene aanmerking. Het doel van VAN DER KEMP is, vooreerst te betoogen, dat MAURITS geheel zoo onkundig in de Godsdienst niet was, als men gemeenlijk denkt. Inderdaad hebben zijne gronden hiertoe veel ſchijn; en wij zouden de vertelling wegens zijne verwisſeling der gevoelens van GOMARUS met die van ARMINIUS, in tegenwoordigheid van zijnen neef WILLEM LODEWIJK, inderdaad voor ongegrond houden, daar op het gezag des berigts nog al wat valt aan te merken en de misvatting al heel erg is, zoo niet de bijzonder *naïve* toon des verhaals en menige uitdrukking ons het merk der waarheid ſchenen te dragen. Evenwel, het kan zijn, dat dit een misverſtand of een ſprookje is. Maar 's mans gezegde: *Ik weet van geen Prædestinatie, of ze graauw of blaauw is; maar wel, dat des Advocaats pijpen en de mijnen geen één geluid ſlaan*, is zoo karakteristiek, zoo geheel in den brusken toon van een' krijgsman, en rust op zulk goed gezag, dat hetzelve onweêrlegbaar is, en dat alle de redeneringen onzes Schrijvers tegen hetzelve (bl. 9) niets afdoen, daar die ſlechts op eene *vooronderſtelde vraag* rusten. Ook de verdere getuigenisſen voor STOLKER's gevoelen tracht hij één voor één te ontzenuwen; doch, hoezeer dezelve door

zijn betoog eenigermate verzwakt worden, zoo levert nogtans de *bijeenvoeging* dier van verschillende kanten gekomene getuigenisſen een vermoeden op, dat dezelve wel *eenige* waarheid zullen behelzen, en dat MAURITS zich meer om de ſtaatkunde van zijnen mededinger, dan om de belangen der Kerk zal hebben bekommerd. Wij vinden dit zelfs in de grove dwaling bevestigd, die MAURITS de *Voorzienigheid* met de *voorbeſchikking tot eeuwige zaligheid of verdoemenis* doet verwisſelen, even alsof de eerſte zonder de laatſte niet kan beſtaan! — Het geval, door TRIGLAND verhaald, waarin MAURITS, als een doorgeleerd twistredenaar, OLDENBARNEVELD vastzet, wordt door geen genoegzaam gezag bevestigd, en komt ons *zeer onwaarſchijnlijk* voor. Nogtans erkennen wij, dat dit punt door VAN DER KEMP over 't algemeen wèl behandeld wordt, en dat dit het beste is van het boekje.

Daar hij het met STOLKER over 't algemeen eens is in de ſtelling, dat MAURITS in den beginne ſlechts kerken aan de *Contra-Remonſtranten* wilde bezorgen, en aan beide gezindten vrijheid van Godsdienst en gelijkheid van voorregten toeſtaan, zoo ſtappen wij de vitterijen over, door hem tegen de bijzonderheden van STOLKER's betoog te berde gebragt, daar zij van geen belang zijn. Tusſchenbeiden nogtans zien wij de denkwijze van den Heer VAN DER KEMP, daar hij bl. 42 met zoo vele woorden zegt: *dat het aan* PAULUS, *die de Gemeente Gods vervolgde, meenende Gode daarmede eene dienst te doen, niet zou geoorloofd geweest zijn, van dit zijn voornemen af te zien!!!* Uitmuntend! Vervolging is dus *pligt*, wanneer de verdwaalde mensch meent, dat zijne Godsdienst hem dit gebiedt! Zijn hiermede niet FILIPS II, ALVA, TORQUEMADA, de *Inquiſitie* en de *Albigenſer*-oorlogen geregtvaardigd, wanneer ſlechts de dweepers niet uit bijoogmerken handelden? Dat de geest der *Inquiſitie* den Schrijver bezielt, blijkt ook elders. Op bl. 83 zegt hij van de *Leydſche* Synode, die den armen BERTIUS, om ongeloof in de *Prædestinatie*, en am-

dat hij niet gezind was met de Kerk te verzoenen, (de eigene uitdrukking der *Inquisitie*) van zijn ambt deed afzetten en tot wanhoop bragt, zoodat de man eindelijk Roomsch werd: Dit heeft *niet de Synode*, maar, op haren *getrouwen raad*, hebben het de *Curatoren der Akademie* gedaan. Dus verbrandde voorheen ook de *Inquisitie* niemand, o neen! de zachtmoedige Regtbank gaf de gevangenen slechts aan den *wereldlijken arm* over; doch wee dien *arm*, zoo hij de gevangenen niet verbrand, en wee die *Curatoren*, zoo zij BERTIUS niet afgezet hadden! Op bl. 85 lezen wij van eene *Contra-Remonstrantsche* braafheid. Is dit misschien eene braafheid van eene bijzondere soort? Komt in het wetboek dier braafheid mogelijk voor, dat men zijnen weldoener, den vriend zijns Vaders en des Vaderlands, na eene veertigjarige dienst, om een verschillend begrip in Godsdienst en Staatsregt mag doen ter dood brengen? — STOLKER zoekt MAURITS te verschoonen door den drang der omstandigheden: hij ijverde slechts tegen de *Remonstranten* als aanhangers van BARNEVELD, en kon hun naderhand, toen de tegenpartij ééns volkomen meester was, de hand niet meer boven 't hoofd houden; daardoor zouden dan ook sommige zijner beloften, aan de *Remonstranten* gedaan, krachteloos zijn geworden. Maar VAN DER KEMP begrijpt, dat dit met 's Prinsen vast karakter niet strookt, en hierin heeft hij misschien geen ongelijk; maar, om hem van ongelijkheden aan zichzelven vrij te pleiten, legt hij hem eene andere, grootere misdaad, het breken van zijn woord, met opzet en voorbedachten rade, te last. Eerst zou hij, doch slechts tot behulp, vóór de afzondering geweest zijn, omdat BARNEVELD nog te magtig was, om den *Gomaristen* de heerschappij te bezorgen; en toen zou hij dan ook den *Utrechtschen* Predikanten een afzonderlijk Kerkgenootschap hebben beloofd. Doch dit was slechts zijn *secundair* gevoelen. Zijn *primair* gevoelen, de *Nationale Synode*, kon hij toen nog niet doorzetten. Naderhand gelukte zulks; en toen was MAURITS de man, die zijn woord, aan de *Utrechte-*

naren gegeven, en alle zijne vorige verzekeringen, voor niets rekende, en beweerde, dat de rust der Kerk geene twee verſcheiden *Gereformeerde* leeren tevens kon dulden, noch in kerken, noch *NB. in huizen.* En dit laatſte, eene *Inquiſitie*, eene ſchending der burgerlijke vrijheid van de grofſte ſoort, verdedigt een Regtsgeleerde in de negentiende Eeuw!

Gedurig komt VAN DER KEMP terug op de *echt Gereformeerde* leer, het *Calvino-Gomarismus;* hij wil de *Remonſtranten* volſtrekt niet *Gereformeerd* genoemd hebben, en durft zeggen, dat het een *leugenverhaal* is, dat ZWINGLIUS zou gedacht hebben zoo als naderhand de *Remonſtranten.* Doch hebben niet de twee achtbare Schrijvers van de Geſchiedenis der Hervormde Kerk, de Hofprediker Zijner Majesteit, DERMOUT, en de Hoogleeraar in de Godgeleerdheid bij het *Gereformeerde* Kerkgenootſchap te *Groningen*, YPEIJ, *bewezen*, dat het *Zwinglianismus*, hetwelk ongelijk zachter dacht omtrent de Goddelijke beſluiten dan het *Calvinismus*, hier in de Noordelijke Provinciën in het eerst de meeste aanhangers telde, en eerst door de *Walen*, *Brabanders* en *Vlamingen* uit de Zuidelijke Provinciën, die aan de leer van CALVIJN zeer gehecht waren, verdrongen is?

De drift van MAURITS, die hem ſomtijds tot onbetamelijke daden, en zelfs in de Statenvergadering tot een' klap aan een' Vrieſchen Afgevaardigde zou hebben vervoerd, ontkent VAN DER KEMP ten ſtelligſte, en ſpreekt niet dan van zijne *gematigdheid.* Hij wordt daarover zelfs zoo verſchrikkelijk boos, dat hij niet alleen tegen den Geſchiedſchrijver FURMERIUS, die het ſchrijft, alle ſcheldwoorden uitput, maar ook Prof. TYDEMAN, die het mededeelt, in verdenking brengt en zijne daad *ſchandelijk* noemt. (Doch men zie het feit en de geloofwaardigheid van FURMERIUS geſtaafd in de *Nieuwe Mnemoſyne*, bl. 392—398.) Hij gelooft daarentegen gaarne, dat OLDENBARNEVELD *den Prins het land had willen uitjagen*, omdat deze dit eenmaal gezegd heeft; — dat dezelfde Staatsman den razenden ſtap zou hebben willen

doen, die hem de geheel door gal en Godsdiensthaat verbitterde TRIGLAND toefchrijft, om eenige burgers van *den Hage* zonder form van proces te doen onthoofden, als ten voorbeelde voor anderen: dit alles en nog meer gelooft VAN DER KEMP zeer gaarne, zoodra het flechts den gehaten Advocaat betreft. — Er is echter nog één punt, waarop STOLKER, uit kieschheid en eene fijngevoeligheid, die hem eer aandoet, niet was blijven ftilftaan; de afkeer van MAURITS tegen UITENBOGAERT, uit hoofde van diens berisping zijner ongeregelde zeden. Daar MAURITS in allen opzigte een Heilig moest zijn, kon deze fnaar niet onaangeroerd blijven. Doch daarmede heeft zich VAN DER KEMP deerlijk in 't net geholpen, en zijnen Patroon eene allerflechtfte dienst gedaan. Na uit de aanteekeningen op BRANDT de befchuldiging te hebben overgenomen van eenen Kamerdienaar des Prinfen, die flechte vrouwlieden in het Hof had toegelaten, en zulks, vóór zijne teregtftelling, — hij moest wegens moord fterven — aan UITENBOGAERT bekend had, wordt dit, met veel omhaal van woorden en fcheldwoorden, zonder eenig geldig tegenbewijs, als *vervloekte laster*, als *vuige laster* gekenmerkt (bl. 147, 148), en MAURITS als een ftrikt zedelijk mensch voorgefteld, die flechts om redenen, zijne familie betreffende, met de linkerhand aan de Freule VAN MECHELEN getrouwd was, hetwelk uit niets blijkt. (De Freule VAN MECHELEN was *Roomsch*, hetwelk ten aanzien van dezen gehoorzamen en ijverigen Zoon der *Kerke* nog al vreemd is.) Maar, om dien onbefproken wandel te bevestigen, waren onzen Schrijver plaatfen van DE GROOT, MEERMAN en CARLETON in den weg, die hij opruimen moest. Met de twee eerfte ging dit nog al; maar op de derde, van eenen ijverigen voorfpraak van MAURITS en gezworen vijand van BARNEVELD, leed zijne *logica* fchipbreuk. Men hoore zelf; de plaats is te *curicus*, om ze niet geheel, zonder aanmerkingen, mede te deelen: „Meer zekerlijk doet tegen ons gevoelen af het „zeggen van den *Engelfchen* Afgezant CARLETON

„ *in eenen brief van den* 1 *Mei* 1616, waarin hij flechts „ in het algemeen verklaart, dat MAURITS *zich in* „ *zijne nachtwandelingen veel vrijheid veroorloofde.* „ Het fchijnt wel, dat men hierdoor een oningetogen le- „ vensgedrag verftaan moet; en in dit geval weet ik onzen „ MAURITS niet volkomen te verdedigen. Alleen „ vraag ik, of CARLETON goede gronden van weten- „ fchap heeft kunnen aanvoeren, of dat dit zijn zeggen „ alleen maar fteunt op losfe geruchten, gelijk wel denkelijk „ is. CARLETON was nog geen twee maanden in „ *den Haag*; is het dan wel aannemelijk, dat hij *met* „ *volle eigene verzekerdheid* zoo iets heeft kunnen „ fchrijven? Dan al nemen wij de zaak op het ergfte, „ en al gelooven wij, dat MAURITS in dien tijd min- „ der ingetogen geweest is; *zeker gaat het*, dat men „ hem na 1616, *toen hij zich openlijk voor de Contra-* „ *Remonftrantfche partij heeft beginnen te verklaren*, „ tot zijnen dood toe het verwijt van een weelderig le- „ ven niet meer kan ten laste leggen, gelijk hij dan ook „ zonder eenig bezwaar in dit opzigt fchijnt geftorven „ te zijn." (Wij wenschten wel te weten, uit welke onbekende ftukken VAN DER KEMP die bekeerings- gefchiedenis van den te voren zoo losfen Prins heeft ont- leend.) Nog een karakteristieke trek, die doet zien, dat de *devote* VAN DER KEMP gelooft, dat zijn Heilig alles, wat tot hem in betrekking ftaat, hoe fchandelijk ook, *vereert:* „ Is het te denken, dat die vrouwsper- „ fonen zelve, *die de eer hadden met den Vorst in zul-* „ *ke naauwe aanraking te zijn*, dit nimmer zouden heb- „ ben verbreid?" Elders zegt hij met zoo vele woor- den, dat, al was het, dat eene Synode decreteerde, *dat wit zwart en zwart wit was*, de leden harer Gemeente zich daaraan zouden hebben te onderwerpen, of het Kerkge- nootfchap te verlaten! (bl. 96.) Zóó ver hebben, naar wij weten, zelfs de Roomfchen de magt hunner *Conciliën* niet uitgeftrekt.

Doch genoeg, en misfchien reeds te veel. Wij eindigen met eene vergelijking van het gedrag onzes geliefden Mo-

rarchs met dat van MAURITS in een dergelijk geval. De laatſte wil de door woelzieke geesten opgeruide Gemeente niet doen bedaren, maar integendeel de ſcheuring helpen tot ſtand brengen, en eindelijk een achtbaar gedeelte der Natie door dolle Kerkelijken van openbare en huiſelijke Godsdienstoefening verſteken. De eerſte belet de beginſelen der ſcheuring. De *Vijgeboomianen* willen eene afzonderlijke Kerk hebben; men bedenkt de veruitziende gevolgen, en weigert hun die. Daarentegen leven alle Protestantſche Gezindten, onder de ſchaduw van den beſchermenden troon, in de zoetſte eendragt. De Leeraars der Hervormde Kerk, te *Rotterdam*, van den oudſten, den waarlijk eerbiedwaardigen HOOG, te beginnen, vervullen liefdebeurten bij de Remonſtranten, op derzelver verzoek. Van hunne zijde opent zich menige Hervormde Kerk voor den thans zoo beroemden Hoogleeraar der *Remonſtranten*. — Neen! dit land, deze tijd deugen niet meer voor den Heer VAN DER KEMP. Hij ga naar *Spanje*, naar *Portugal*, en beleve dáár zijne beginſelen onder een' anderen vorm!

De Heerſchappij der Turken in Europa, naar het Engelsch van Lord JOHN RUSSEL. *Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. *In gr. 8vo.* 108 *Bl. f* 1-:

J. A. OOSTKAMP, *korte geſchied- en aardrijkskundige Beſchrijving van het tegenwoordige Europisch Turkije, ten dienſte van Couranten-lezers. Tweede vermeerderde Druk. Met een Landkaartje van het Tooneel des tegenwoordigen Oorlogs. Te Zwolle, bij* J. L. Zeehuiſen. *In gr. 8vo.* 48 *Bl. f* :-90.

Het Turkſche Rijk, deszelfs verſchillende bevolking, beſtaanmiddelen, zeden enz. aardrijks- en ſtaatkundig beſchouwd, ter opheldering van het aldaar gebeurde, door een' Nederlander. Te Delft, bij B. Bruins, *en te Amſterdam, bij* T. B. Groebe. *In gr. 8vo.* 104 *Bl. f* :-90.

De worſtelſtrijd der *Grieken* tegen hunne overheerſchers

blijft, hoe men over denzelven ook denken moge, ook voor ons *Nederlanders* zeer belangrijk. Aan den eenen kant zien wij een volk, dat, geheel vreemd van het overige *Europa* in zeden en wijze van Godsvereering, zich van eene der bekoorlijkste streken van dat werelddeel heeft meester gemaakt, en, aldaar geheel volgens eigene instellingen en gewoonten levende, nog altoos het hoofd aan hunne vijanden blijft bieden. Aan de andere zijde staat het geringe overschot van een, meer door eigene verdeeldheid, dan door het geweld hunner vijanden, gevallen volk, dat onder geheel vreemde wetten en gewoonten heeft moeten bukken, en thans het juk van hunne overheerschers tracht af te schudden; terwijl de groote natiën van *Europa* zich voor hetzelve schijnen in de bres te stellen, *Russische* legers, zoo wel in *Azië* als in *Europa*, bereids op den *Turkschen* bodem aanmerkelijke vorderingen hebben gemaakt, en eene *Fransche* legerafdeeling in *Morea* geland is, om de *Egyptische* krijgsmagt van daar te verdrijven.

Het natuurlijk gevoel van mededoogen voor onderdrukten is, zonder nader onderzoek, bij velen genoegzaam, om den *Grieken* en hunnen vrienden alles goeds, den *Turken* daarentegen de nederlaag toe te wenschen. Gelukkig wordt ook door dit gevoel en bij deze onkunde de goede zaak almede bevorderd.

Ten einde den loop der gebeurtenissen in die streken te volgen, is het werkelijk voor zeer velen eene behoefte, van naderbij te worden bekend gemaakt met de volken en landen, welke daarin betrokken zijn; en de drie werkjes, hier aangekondigd, zullen gewis met genoegen worden ontvangen; terwijl derzelver verschillende strekking eene vergelijking niet overtollig maakt.

No. 1 is in eenen vloeijenden stijl overgezet, en laat zich aangenaam lezen; zijnde van eenen bespiegelenden aard, en minder ingerigt om de berigten van de bewegingen der legers duidelijk te maken, dan wel om over den aard en toestand der *Turken* licht te verschaffen. Wij vinden hier vooreerst een vlugtig tafereel van de verovering van *Konstantinopel* door MAHOMED II en deszelfs gevolgen in den val van *Athene* en *Morea*, wier Vorsten zelve de *Turksche* wapenen binnenriepen; voorts eene karakterschets van MAHOMED II, en eene lijst der landen, welke vóór en na door de *Turken* werden overheerd. De Schrijver gaat vervolgens over tot het

onderzoek van den aard der *Turken*, en is op bl. 27 en 30 eenigermate met zichzelven in tegenspraak. De oorzaken hunner overwinningen worden gezocht in de gemeenschappelijke Godsdienst, waardoor zij in eenen hoogen graad werden opgewonden, in hunne eenvoudigheid, orde en tucht, en in de laauwheid van het *Grieksche* rijk, dat door eenen enkelen schok moest ineenstorten. De staatkundige instellingen der *Turken* worden geschetst, als op eene militaire en godsdienstige geestdrift gegrond. De Schrijver geeft een denkbeeld van het ligchaam der *Ulema's*, of Wet- en Schriftgeleerden, en van het binnenlandsch bestuur, en hangt een zwart tafereel op van den toestand van het *Turksche* volk, en vooral der *Grieken*, welke, als een veracht menschenras, aan vele verguizingen der *Turken* blootstaan. — De oorzaken, welke den voortgang der *Turken* hebben gestuit, vindt de Schrijver in hunne verweekelijking, in den voortgang in beschaving der omringende volken, en in de uitvinding van het buskruid; terwijl zij in denzelfden toestand van onwetendheid bleven stilstaan, voornamelijk, zegt de Schrijver, bl. 98, „omdat zij tot een volk behooren, hetwelk vreemd van allen zin voor letterkunde was, en geen lust tot eenig streven naar vordering in kunsten bezat," en uit hoofde van het onbeperkte Despotismus, als eene bekende oorzaak van barbaarschheid. Dit Despotismus wordt door den Schrijver gedeeltelijk toegeschreven aan het klimaat, maar vooral aan het gemis van een' *adelstand*, als tegenwigt der regering; terwijl hij besluit met de aanmerking, dat de *Turken* zich tot heden toe hebben staande gehouden door hunne dweepzucht, als een' voornamen prikkel tot verachting van alle gevaar, doch welke hun echter belet, genoegzame vorderingen in de krijgskunde te maken; zoodat zij eindelijk geheel ten onder geraken moeten.

No. 2 en 3, uit een geheel ander oogpunt geschreven, komen in bestemming met elkander genoegzaam overeen, om eene regtstreeksche vergelijking toe te laten.

De uitwendige voordeelen van No. 2 zijn: het voeren van des Schrijvers naam, hetwelk bij velen genoegzaam is, om de goed- of afkeuring te bepalen; alsmede een kaartje van het tooneel des oorlogs; maar welk eene kaart! — in waarheid weinig meer dan eene eenigzins gefatsoeneerde vuilgele vlek op het papier; *Schumla* staat er met de pen op aangeteekend.

Daarentegen heeft No. 3 het voordeel, ook het *Aziatisch Turkije* te behandelen, alwaar mede gestreden wordt; en ingerigt te zijn tot gebruik nevens de uitvoerige kaart van het tooneel des oorlogs, door VAN BAARSEL.

No. 2 geeft ons, na eene korte inleiding, schetsen van de *Grieken*, *Turken* en *Russen*. Bij de eersten klimt de Schrijver op tot JAVAN, den kleinzoon van NOACH; voert deszelfs nakroost, met een' luchtigen sprong, van *Natolië* in *Europa*; en daar staat het bloeijende volk, dat, niettegenstaande de aanzienlijke plaats, welke het onder de veelvermogende wereldvolken behoudt, onder de *Romeinen* moet bukken. Van de verdeeling van het *Romeinsche* rijk springt de Schrijver over op de inneming van *Konstantinopel*, en laat de *Grieken* zuchten onder het knellende juk der *Turken*. Nu sinds ruim twintig jaren beginnen zij zich weder op eenige beschaving toe te leggen.

Zonderling moet het elken onpartijdigen toeschijnen, dat er in alle werken, die maar eenigzins ten voordeele der *Grieken* spreken, geene melding gemaakt wordt van het eigenlijke *Grieksche* rijk; of zou de geschiedenis daarvan ook een hinderpaal geacht worden in het opwekken der geestdrift voor het, te dien tijde, geenszins achtingwaardige volk?

De *Turken* zijn, zegt OOSTKAMP, een woest volk, dat bijna niets deed dan veroveringen maken, Christenen en Heidenen verdelgen, en menschen in slavernij wegvoeren. Als getuige der wreedheid van BAJAZET, geeft de Schrijver, in eene noot, een' muur te PHILADELPHIA op, van 1800 voet lang, in 1392 van louter Christen-beenderen gesticht!!! — Gelukkig zal Keizer NICOLAAS, waarschijnlijk, het overwigt zijner magt op de *Turken* laten drukken. — Van de geaardheid der *Turken* weet OOSTKAMP niet veel loffelijks te melden; de nieuwe geschied- en aardrijkskundigen verheffen, volgens OOSTKAMP, dat volk te hoog.

Voorts krijgen wij eene optelling van kapen, golven, straten, provinciën en steden, welke zeer goed overeenkomt met hetgeen in andere aardrijkskundige boeken wordt geleerd, behoudens eenige geringe afwijkingen.

Wanneer men leest, dat aan menig' boer, het geheele jaar door, 300 a 400 guldens belasting door de regering afgeperst wordt, zou men geneigd zijn te gelooven, dat de 10,000,000 inwoners gezamenlijk meer dan 30 millioenen guldens zouden opbrengen; hetwelk intusschen met de opgave van RUSSIA zeer goed overeenkomt.

De bergketen *Bulkan* wordt, volgens OOSTKAMP, bewoond door een krijgshaftig volk, *Saphisten* genoemd, welks heldenmoed echter niet zoo groot is, als door fommige Schrijvers wordt opgegeven.

De Zwarte Zee zou derzelver benaming ontvangen van dikke wolken, waarmede zij overdekt is; zou dit ook het geval wezen met de *witte* en *zwarte armen* van de door OOSTKAMP opgegevene rivier de *Drin?*

De naam van *Zwijnen-kwartier*, door de *Turken* gegeven aan *Pera*, de verblijfplaats der Christen-Ambasfadeurs, (omdat de Christenen de eenigen zijn, bij welke deze dieren gevonden worden) doet den Schrijver verontwaardigd uitroepen: „ En nog duldt men zulk eene natie in ons Christelijk *Europa!*" Waarlijk, de *Turken* zijn, *in dit geval*, Christelijker dan hij, en denken geenszins aan eene geheele verdrijving van onze geloofsgenooten; terwijl zij daarenboven meerdere vrijheid van Godsdienstoefening toeftaan, dan vele Christelijke fekten aan elkander.

Wij zijn verre van aan dit boekje eenige waarde te ontzeggen; doch gelooven, dat men in den tegenwoordigen ftand van zaken iets meerder verwachten moet. Uit het aangehaalde kan onze Lezer zich van hetzelve eenig denkbeeld vormen; waarom wij ons van aanmerkingen zullen onthouden.

De ongenoemde Schrijver van No. 3 vermaant, in een voorloopig woordje, naar aanleiding van *Rom.* XIII: 1-7, tot rust en vrede, en onderwerping aan de geftelde magten; onderzoekt voorts de vraag: *wat zijn Turken en Grieken?* onderfcheidende de eerften in zoodanige *Mohamedanen*, als bloo-telijk onderdanen der *Porte* zijn, en in die, welke van de ftichters van het *Turkfche* rijk afftammen. De *Grieken* onderfcheiden zich in *vereenigde*, welke, met eenige voorbehouding, tot de Roomfche Kerk zijn overgegaan, en in *onvereenigde* uit het eigenlijke *Griekenland*; welke beide foorten alles behalve eensgezind zijn.

Eene zeer wel gefchrevene fchets van de opkomst en gefchiedenis des *Turkfchen* rijks geleidt ons tot den tegenwoordigen toeftand der zaken, vermeldt de woelingen van den *Leipziger* Profesfor KRUG en de *Hetairisten*, ten einde de *Europefche* volken, als 't ware, tot eenen kruistogt ten voordeele der *Grieken* aan te vuren, en befchrijft ons den toeftand der *Grieken*, voornamelijk op de Eilanden, alwaar zij, volgens KINSBERGEN, met de *Turken* nagenoeg in geene aanraking komen, als lang niet zoo verfchrikkelijk, als

dezelve (*volgens hem*) door vele tegenwoordige opgewonden en opwindende Schrijvers wordt voorgefteld.

Voorts gaat de Schrijver over tot het inwendige ftaatkundige beftuur in het *Turkfche* rijk. De ftreken, thans door de *Rusfen* bezet, benevens den weg, dien zij nog te volgen hebben, zoo wel als de pofitiën, welke zij in hunnen rug laten, worden uitvoerig befchreven, en de gevolgen van dien togt, misfchien wel uit een weinig te donker oogpunt, beredeneerd. — Een paar onnaauwkeurigheden, denkelijk fchrijffouten, fchijnen den Schrijver ontfnapt, in de ligging van *Giurgewo* en *Rudsjuk*, als ten *oosten* van *Silistria*, en van *Servië* en *Bosnië*, als ten *oosten* van *Bulgarije*, hetwelk klaarblijkelijk beide ten *westen* moet wezen.

De verdere aardrijkskundige befchrijving, met breede trekken gemaald, zonder het merkwaardige te laten glippen, draagt alle blijken, van eene kundige hand afkomftig te wezen, en levert eene veel minder drooge lectuur, dan gewoonlijk met aardrijkskundige opgaven het geval is. Dezelve wordt gevolgd door een overzigt van het korps der *Janitfaren*, en van een' blik op de handelsbelangen van ons Vaderland met betrekking tot die ftreken; terwijl het boekje befloten wordt met eene alphabetifche opgave der voornaamfte fteden van het *Turkfche* rijk, benevens het getal van derzelver inwoners.

Mogten wij iets meer verlangen, zoo wel in dit als in de beide vorige werkjes, zoo zou het zijn eene opgave van de magt, welke het *Turkfche* rijk in het veld ontwikkelen kan; doch deze taak in moeijelijk; de hervormingen, daarin gemaakt, hebben nog geene bekende refultaten opgeleverd, en van de eenigzins oude opgaven kan geen gebruik worden gemaakt. Overigens dunkt ons, dat uit de opgave van den inhoud allezins blijkt, dat inzonderheid het laatstgenoemde werkje, voor den tegenwoordigen toeftand van zaken, zeer doelmatig is ingerigt, en daarenboven eene aangename lectuur oplevert. Doch wat de woelingen der *Hetairisten*, de zachte regering der *Turken*, en de ondergefchiktheid aan de *geftelde magten* (hier Militaire Roovers) aangaat, zoo kon de Schrijver in ons gelukkige Vaderland, achter het fchild der wet, en in het genot van alle burgerlijke voordeelen, hiervan gemakkelijk fpreken. Wij wenfchen hem niet toe, dat hij immer de proef bekome van een zoo zacht beftuur als het *Turkfche*, waar geen *Ongeloovige* door de *wet* veiligheid fmaakt, maar alleen door *het belang* of *de luim van den Heerfcher*.

Hulde aan MICHIËL ADRIAANSZOON DE RUITER, *Hertog, Ridder enz. Luitenant-Admiraal-generaal van Holland en Westvriesland, enz. Door Mr.* JOHAN ARNOLD BRAND, *A. L. M. J. U. et Phil. Dr., Lid van den Raad der Stad 's Gravenhage en Advocaat bij het Hoog Geregtshof aldaar. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1827. *In gr. 8vo.* 272 *Bl. f* 2-40.

Het leven en de lof van onzen grooten DE RUITER zijn meermalen waardiglijk vermeld en bezongen. Onmiddellijk na zijnen dood sprak de beroemde FRANCIUS een *Latijnsch* lofdicht op hem uit. In *Engeland* werd in 1677 zijn leven beschreven. De beroemde BRANDT deed zulks op eene nog veel waardiger wijze, en zijn *Leven van* DE RUITER is tevens een klassiek werk voor onze Letterkunde, en de hoofdbron, waaruit alle latere Schrijvers geput hebben. Eene levensbeschrijving van hem, als bijvoegsel of elfde Deel bij de bekende *Levens van Nederlandsche Mannen en Vrouwen*, en eene nog meer beknopte, dienden, om hem ook bij die klassen van lezers bekend te maken, welke tegen grootere werken opzien. ENGELBERTS voorzag in den heerschenden afkeer van folianten, door BRANDT in 6 octavo-Deelen op nieuw uit te geven. FEITH ontving op éénen dag twee eerpenningen voor een lofdicht en eene *Ode* op DE RUITER. (Wij zwijgen van vele schoolboekjes.) Eene opzettelijke *lofrede* nogtans, welke tusschen levensbeschrijving en dichterlijken lof als 't ware in het midden staat, ontbrak nog; en de pogingen der *Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, om ons zulk eene lofrede te verschaffen, hebben, blijkens de openbare nieuwspapieren, niet mogen gelukken. De Heer BRAND biedt ons thans, onder den titel van *Hulde*, een stuk aan, hetwelk op den naam van *lofrede* aanspraak maakt, en denzelven ook, naar ons oordeel, verdient. In eene zeer beschaafde, vloeijende en deftige, nu en dan zelfs hoogdravende taal, schetst hij ons de hoofdbedrijven zoo wel als het karakter des Helds, hetwelk hij dan naderhand in Noten ontwikkelt, die van zijne kunde des onderwerps de duidelijkste sporen vertoonen. Hij volgt de orde des tijds, en schetst dus de levensgevallen des Helds van zijne geboorte af tot op den Vrede van 1667;

om daar, als aan een rustpunt, waar het scheen, dat 's mans luister niet hooger *kon* klimmen, een overzigt van zijn karakter, bekwaamheden en verdiensten te geven. Alsdan wordt aangetoond, dat de Held met den Oorlog van 1672 zich als 't ware boven zichzelven verheft, en eene hoogte bereikt, tegen welke men niet zonder bewondering, en het vaderlandsche hart niet zonder de innigste blijdschap, kan opzien. Dit alles wordt niet met ijdele uitroepingen of opeenstapeling van woorden, maar met daadzaken aangetoond, waartoe ook de stof waarlijk gelegenheid bood, die de schoonste voor eenen Lofredenaar is, welke men zich kan voorstellen.

Wij vinden DE RUITER hier ook in zijne kundigheden en verdiensten als *zeeman* geschetst, hetwelk voor iemand als de Schrijver, wiens beroep eene geheel andere strekking heeft, eene verdienste te meer is. Maar, wat den stijl betreft, in weerwil van den daaraan gegevenen lof, moeten wij toch zeggen, dat die hier en daar wel eens wat te dichterlijk is. De grenzen tusschen proza en poëzij zijn wezenlijk; en hoezeer wij weten, dat het, vooral bij zulk een onderwerp, wel eens moeijelijk is, die palen niet te overschrijden, zoo behoort dit toch zoo, en men moet althans niet duister en gedwongen worden, door de gewone manier van spreken te willen vermijden, b.v.: „ had hij eenen der mijlpalen, naar welke de weg van de wieg naar het graf wordt „ afgemeten, bereikt;" voor: wanneer zijn geboortedag inviel (bl. 48); „ de olijftak, geplant in de stad, door MAURITS krijgsbeleid weleer verrast en veroverd," voor: de vrede te *Breda* (bl. 51); „ de Leeuw en het (de) Luipaard, „ beiden afgemat, en op eenen nieuwen aanval bedacht, lekken, terwijl zij hunne woede bedwingen moeten, hunne „ reeds bekomen wonden;" voor: de *Nederlanders* en *Engelschen* besteden den nacht aan het verzorgen der gekwetsten (bl. 31); voorts, van de Godsdienst gesproken: „ dat *kleinood* was het „ voorwerp zijner dagelijksche overweging en zorge. Het „ was de *noordstar* voor zijne gedragingen, en de *magneet*, „ waarmede hij zijn verstand wapende, om de neigingen zijns „ gemoeds te kunnen besturen. Ook op de woelige baren, „ raadpleegde hij dat niet minder, dan het *kompas* en de *zeekaarten*, volgens welke hij den koers van zijn schip en „ zijne vloot regelen moest," (bl. 55.) Een *kleinood*, dat beurtelings voor noordstar en voor magneet dient, en dat als kompas en zeekaarten geraadpleegd wordt, is al een heel

wonderlijk kleinood. Of de vergelijking van groote mannen, in drukkende en donkere tijden, bij schoone afbeeldingen, in zwarte lijsten geplaatst, (bl. 68) ook wel van den echten stempel zij, trekken wij zeer in twijfel. Zij komt ons te *triviaal*, en voor het daarmede vergelekene onderwerp te laag voor; gelijk de te voren aangehaalden niet vrij zijn van gezwollenheid.

Voor 't overige keuren wij deze *Hulde*, na al het reeds over DE RUITER geschrevene, geenszins voor overtollig. Zij zal onze jongelingschap met edele fierheid vervullen voor een Vaderland, dat zulk eenen man kweekte, en tevens den krijgs- en zeeman, die het boek inziet, overtuigend doen blijken, dat de grootste naauwgezetheid, strengste regtschapenheid en teederste godsvrucht geenszins met hun beroep in tweestrijd staan; terwijl zij ook den geringsten burger zal leeren, dat de weg tot roem en eer, bij talenten, vlijt en goed gedrag, voor hem openstaat.... doch neen! dat talenten, vlijt en een goed gedrag *zichzelve beloonen*, en, met pligtbesef, een goed geweten en God in het hart, roem en eer als beuzelingen kunnen doen versmaden, gelijk DE RUITER het deed.

Nederlandsche Spraakleer. Door *Mr.* W. BILDERDIJK.

Discant artem, quam frustra docent.

MARQUARDUS GUDIUS.

In 's Gravenhage, *bij* J. Immerzeel, Jun. 1826. *In gr. 8vo. XVI en* 431 *Bl. f* 5-75.

Kort Begrip van het zamenstel onzer Taal, *na inzage van Mr.* W. BILDERDIJK's *Spraakleer*, *doch met ter zijde stelling van de gewone Latijnsche leerformen*; *benevens* (*ten slotte*) *eene reeks van achtervolgende woorden*, *als voorbeeld eener mogelijke behandeling van een de beteekenissen onderscheidend Taalkundig Woordenboek*, *den Taalliefhebberen enkel als eene Proeve*, *en daarom zonder vermelding*, *hoewel ook zonder verzwijging* (*gelijk blijken zal*) *van des Schrijvers naam*, *aangeboden. Te Amsterdam*, *bij* P. den Hengst en Zoon. 1827. *In gr. 8vo.* 320 *Bl. f* 3-30.

Ook iets over de Nederlandsche Spraakleer van Mr. W. BILDERDIJK; *over zeker Kort Begrip van het zamenstel onzer*

Taal, *en over meer ander geschrijf.* *Door* G. BRUINING. *Te Delft*, *bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo.* 104 *Bl.* *f* 1 - 10.

In hetzelfde verslag worden bovenstaande gelijksoortige geschriften hier opgenomen, om ruimte te winnen. *Kort en goed* klinkt voortreffelijk als spreuk; maar als voorgehouden wet vinden vele schrijvers in deze woorden onoverkomelijke zwarigheden. Het *goede* is somtijds niet *kort*, en het *korte* niet *goed*. Ook de, voor ons liggende geschriften kunnen dit bewijzen; schoon wij niet genegen zijn, dit thans bij de stukken te doen opmerken. Ons zweeft de bovenstaande spreuk voor den geest, en ons oogmerk is iets te zeggen over deze werken, hetwelk daarom zekerlijk *goed* zal zijn, ook omdat het *kort* is.

BILDERDIJK had veel beloofd met ZIJNE *Nederlandsche Spraakleer*, welke werd voorafgegaan door 's mans *Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden*, als voorloopers van dezelve. Eigenaardig noemt hij, *Voorrede*, bl. X, dit zijn werk *algemeene Taalverklaring onzer Moederspraak*. „Hij geeft (bl. VII) de Taal, als Taal, zoo als hij haar bevonden heeft." — — De naam, met welken deze zijne Spraakleer kon te voorschijn komen, kon gevoegelijk zijn *eene wijsgeerige of Filozoofsche Grammatica*. Doch dien naam verkiest BILDERDIJK niet, omdat hij, die altijd in den blinde tegen de geheele wijsbegeerte te velde trekt, zijne eigene glazen zou inslaan bij dien *wijsgeerigen* naam. Wel nu, het wijsgeerige en het onwijsgeerige in deze Spraakleer zal ook zonder zijne aanwijzing elk bevoegd regter ontdekken.

Voor het grootste gedeelte houdt zich deze Spraakleer met de *Etymologie* op. Door deze te drijven, zondigt hij nu en dan tegen het bekende en als wet erkende *verba valent usu*. Veelal behandelt hij onze Moederspraak niet zoo als zij *is* en *was*, maar zoo als zij, naar 's mans gevoelen, wezen *moet* en *moest*. Juist deze wijze van behandeling doet iederen onpartijdige meer hechten op de Taal, zoo als BILDERDIJK dezelve opmerkt en behandelt, minder op 's mans beginselen en redeneringen. De *objective* kennis van BILDERDIJK levert veel verschil op met de *subjective*. Van niemand in ons gansche Nederland *et plus ultra* is de *subjective* kennis meer *individueel*, dan van onzen dichterlijken en taalkundigen Betweter. BILDERDIJK schijnt zelf te hebben gevoeld, dat het *the-*

[redacted]

oretiſche gedeelte van zijn werk minder bijval zal vinden, (bl. XI, XII) en dat het *praktikale* misſchien in een kort begrip eenmaal zal worden opgenomen. Dit vermoeden komt ons voor, eene juiste oordeelvelling te behelzen over dit zijn werk. Wien de lust bekruipt, meer van deze *Spraakleer* te vernemen, die ga te rade met de voortreffelijke aanmerkingen in *den Recenſent, ook der Recenſenten*, tegen welke wij niets hebben in te brengen, dan dit alleen, dat Prof. KINKER als Recenſent te uitvoerig is. *Sed nobis brevibus esſe licet.*

Welke verwachting BILDERDIJK had van deze zijne *Spraakleer*, moge de Lezer opmaken uit het volgende ſtukje (*Nieuwe Oprakeling*, bl. 112):

BIJ HET ZENDEN VAN MIJN SPRAAKLEER AAN DE MAATSCHAPPIJ VAN VADERLANDSCHE TAAL- EN DICHTKUNDE TE BRUGGE.

Neen, 't is geen willekeur van heel- of halfgeleerden,
  Die de eedle gift der TAAL ten richtſnoer ſtrekken mag:
Wie ooit des ſtervlings ziel tot exterklap verneêrden,
  't Rechtſchapen zelfgevoel duldt banden noch gezag.
Te SPREKEN is 't gevoel des boezems uit te ſtorten;
  't Is 't Goddelijk geſchenk der Reden (n?) in de borst;
En wee, die 't menschlijk recht in de eêlſte gaaf verkorten,
  Die 't tot den rang verheft van aller dieren Vorst!
Mijn broeders, kennen we ons! 't is God in ons te erkennen;
  En nemen wij geen juk in 't vrije denken aan,
Zoo zweeft de ſtoute geest op kleppende Arendspennen.
  Dit blijve u 't ſtervenslied der kwijnende Amſtelzwaan!

Ten ſlotte vinde hier eene plaats het oordeel, over dit werk door Prof. SIEGENBEEK geveld, en als zoodanig even onpartijdig als gegrond: „ Voor 't overige wil ik door „ dit geſchrijf" (*Taalkundige Bedenkingen*, bl 93.) „ niets „ onttrokken hebben aan 't geen ik vroeger meermalen tot „ lof van 's mans diepe inzigten in de taal gezegd heb, en „ breng, hoe ſmadelijk ook door hem verguisd, hem nog „ gaarne mijnen dank voor het nut, dat ik uit zijne taalkun- „ dige ſchriften getrokken heb Ook zijne *Spraakleer*, hoe- „ zeer misſchien de daarvan opgevatte verwachtingen niet „ geheel bevredigende, en op verſcheidene plaatſen van duis- „ terheid niet vrij te ſpreken, bevat zeer veel goeds en op- „ merkelijks. Hiertoe breng ik mede verſcheidene aanmerkin- „ gen, tot regeling der uitſpraak dienende, en wil geenszins

„ ontkennen, dat hij somwijlen de bij velen in zwang gaan- „ de uitspraak met regt berispt," enz. Hiermede vergelijke men 's mans regtmatige uitspraak over BILDERDIJK's gezag, als taalkundige, bl. IX van het *Voorberigt van den Hoogleeraar* M. SIEGENBEEK, *bij de vierde uitgaaf zijner Verhandeling over de Spelling. Afzonderlijk verkrijgbaar voor de bezitters der vroegere uitgaven, tegen tien centen. Te Dordrecht, bij* BLUSSÉ *en* VAN BRAAM, 1827, XII bladz. Misschien heeft zich Prof. SIEGENBEEK jegens de *etymologische* gronden van BILDERDIJK inschikkelijker betoond, dan het algemeen gebruik toelaat. Ons althans behaagt het veranderde geslacht van *dienst* niet, omdat die verandering op geene (*sit venia verbo!*) *wettige* wijze is ingevoerd, en dit geldt ook van het overige. Tegen de *tien centen* kan ook ingebragt worden, dat, even als tien *ponden* en *guldens* verschillen van tien *pond* en *gulden*, zoo ook tien *centen* en *cent* welligt te onderscheiden zijn. Deze kleine aanmerking geldt minder SIEGENBEEK's Voorberigt, dan wel het algemeen gebruik van *centen*. Negentig *cent* betaalt men b. v. gemakkelijker dan negentig *centen*. *Transeat!*

De Schrijver van het *Kort Begrip* heeft den bijzonderen inval gehad, om naar zijnen naam te laten raden. De weinige moeite, welke tot de oplossing van dit raadsel gevorderd werd, is ons nog bespaard, daar ons langs een' gemakkelijker weg ter ooren kwam, dat de Kort Begrip-schrijver is de Heer OLIVIER SCHILPEROORT. De titel van het boek wijst ons aan, wat wij hebben te wachten; *de behandeling*, namelijk, *onzer Moederspraak, zonder gebruik der Latijnsche leerformen*, en: *een ontwerp van een verbeterd Taalkundig Woordenboek.* Het verkeerde dier *Latijnsche* leerformen wijst hij aan in het breede, *Inleiding*, bl. 4 volg. Hiertoe behoort ook de aanteekening, ald. „Ongelukkig," zegt „ BILDERDIJK, met *zijne* (ja wel, *zijne*) gewone kracht „ van uitdrukking, (*Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden*, IIde D. bl. 25) „ brak KRATES MALLOTES, „ toen hij den Romeinen voor nu bijna tweeduizend jaren „ een Grammatica kwam leeren, zijn been, en niet zijn hals."

Deze Schrijver heeft het dus meer geladen op de *Nederduitsche Spraakkunst* door P. WEILAND. Hij heeft het plan, de geheele *Grammatica* op het punt der Latijnsche formen te doen uiteenspatten. Evenwel struikelt hij nu en dan over deze niet genoeg door hem opgeruimde *Grammatica.* Één

voorbeeld ſlechts kan dit bewijzen. Het *nomen ſubſtantivum* en *adjectivum* verandert hij in *naamwoord* en *bijvoegelijk woord* (bl. 25, 26.) En evenwel ſtalt hij, bl. 82, 83, over het naamwoord zoo veel onzin uit, dat men op de gedachte komt, dat OLIVIER SCHILPEROORT wederom *ſubſtantive zijn* naamwoord behandelt. De geheele plaats is te lang, om hier te worden afgeſchreven. Ziehier dan ſlechts § 29: „ Zoo onaſſcheidelijk is het begrip van, althans denk„ beeldig, beſtaan (of zoo men anders zegt, van zelfſtandig„ heid) aan alle onderwerp van ons denken verknocht, dat „ de gedachte zich niet op *een Niet* kan veſtigen, zonder dit „ daardoor, in de gedachte zelve, tot *een Iet* te maken." Ook BILDERDIJK heeft dezelfde valſche bepaling van een *zelfſtandig naamwoord*, „ als hebbende tot voorwerp zelfſtan„ digheden; of wel 't geen men als zoodanig beſchouwt." *Spraakleer*, bl. 76. Van hetzelfde gevoelen is ook WEILAND, *Spraakkunst*, bl. 50, om nu de *Dii minorum gentium* niet te noemen, die hier bijna alle letters *tellen*, en deze bepaling geven van een *zelfſt. naamw.* „ als naam van „ een woord, dat eene zelfſtandigheid uitdrukt." Men vergeet, dat, even als de *tusſchenwerpſels* enz. dien naam dragen als *deelen der rede*, zoo ook het zelfſtandig naamwoord als deel der rede zelfſtandig is, naar hetwelk het bijvoegelijk naamwoord zich ſchikken moet in *naamval*, *getal* en *geſlacht*. *Simplex veri ſigillum*, en te gelijk waarborg tegen allerlei hoogvliegenden *bombast*. Wie aan eene *Nederduitſche Spraakkunst* behoefte heeft, moge het *Kort Begrip* nog eenigen tijd ongebruikt laten, en WEILAND's werk gedurig ter hand nemen. De man had wel mogen zwijgen van de *begunſtigde Spraakkunst*. Zijn *Kort Begrip* kan op begunſtiging weinig rekenen.

Wij gaan over tot de beſchouwing van 's mans *Proeve van een de beteekenisſen onderſcheidend Taalkundig Woordenboek*. Indien de Schrijver dezelve *ſchamele* Proeve genoemd had, zouden wij hebben kunnen zeggen: „ *Och ja!*" en daarmede eindigen. Doch, daar ook het verdienſtelijke *Woordenboek* van WEILAND 's mans beriſping niet ontgaat, zullen wij op deze *Proeve* nader dienen te letten. Van bl. 256 loopt deze *Proeve* tot bl. 272. Hoe kort ook van omvang, zou dit geſchrift tot groote uitgebreidheid ons medeſlepen, indien alles moest worden opgegeven, wat wij tegen hetzelve hebben aan te merken. Alleen het volgende kan volſtaan:

„ A. (naar de ingevoerde fpelling, tegen hare eigene regelmaat, AA gefchreven; bij BILDERD. A.)" Wil dan onze man alle eigene namen *gefiegenbeekianizeerd* hebben?

„ AAM, *onzijd. naamw.* Zeker wijnvat." WEILAND voegt er nog bij: *houdende vier ankers.* AAM is inhoudsmaat van olie, wijn, fterken drank enz. Ook in flesfchen afgetapt, is een *aam* een *aam.*

AANARGEREN, of *aanergeren*, door WEILAND overgeflagen, luidt dus op het laatfte woord: „*niet bepal. werkw.* met „ verander. van toeftand en dus met Zijn. Het voorz. *af-* „ *fcheidb.* (Met de wijziging der zinverfterking, zie AAN.) „ *Erger worden.*

„ — Bij HOOFT. Wij zeggen thans *verergeren;* doch „ het andere is niet minder verkieslijk, vooral, daar men ook „ van het affcheidbaar voorzetfel partij kan trekken in een' „ dichtregel, als bij voorb.

„ *En ergert hevig aan bij adel en gemeente.*

„ waar verergert niet te gebruiken zou zijn. KON. INST."

Onze Schrijver heeft dit gebruik van *aan* geheel over het hoofd gezien in *aanwakkeren*, *aanleeren* en *aanwinnen*; op welk laatfte woord WEILAND aanmerkt: „ het *voorz. aan* „ duidt een langzaam toenemen aan." *Aanergeren* is dus in beteekenis niet hetzelfde met *verergeren.* Dit laatfte drukt namelijk niet uit het *van lieverlede toenemen*, dat in het eerfte woord opgefloten ligt. Die een ander verbeteren wil, moet ook op de woorden van het *Koninklijk Inftituut* doordenken, en zonder nader bewijs geen *Problema* als *Axioma* behandelen; want niet enkel uit een dichterlijk oogpunt befchouwt men het verkieslijke van *aanergeren.*

„ AALSTEEK, *m. naamw.* Het regt om aal te mogen fteken. *Den aalfteek pachten.*" Behoorde dit woord niet tot STEEK, daar zelfs de uitgang AADJE als zoodanig onder letter A voorkomt? Doch op dit artikel, hoe kort, hebben wij alleen dit, dat de geheele opgaaf der beteekenis geen fteek houdt. WEILAND dwaalt hier evenzeer; maar onze Schrijver dwaalt daarom nog erger, omdat hij, die de beteekenisfen *onderfcheiden* wil, die beteekenisfen zelve eerst behoort te *verftaan. Steek* is, namelijk, ook eene afgeftokene plaats in zee of rivieren, om met daarin gezette fuiken niet alleen *aal*, maar ook *zalm* te vangen. *Steek* is bij KIL. het vastgeftoken net, of garen, om vogels te vangen. In dien zin is

dit naamwoord *vrouwelijk*. Dit is dan ook het geval met *aalſteek* en *zalmſteek*, als met *ſteek* bij KIL. van denzelfden oorſprong. Uit dit gebruik laat zich dan ook alleen voldoende ophelderen de ſpreekwijs, iets of iemand *in de ſteek brengen* • *laten*, in de ſteek *blijven zitten*. De verklaring hiervan uit *den ſteek*, welke WEILAND op dit woord geeft, houdt geen ſteek; want het *in de ſteek laten* onderſtelt, in het gewone ſpraakgebruik, opzettelijk, dat hij, die dit gedaan heeft, zelf *uit de ſteek* is, of ontkomen is.

Onze Schrijver ſchijnt tot de hulptroepen van BILDERDIJK te behooren, om, gelijk deze tegen SIEGENBEEK te velde trekt, de ſlagorden van WEILAND te ontrusten. Hij heeft het plan, *proprio Marte* te ſtrijden; maar dit plan bereikt hij even goed, of even ſlecht, als eene kleine ſloep haren koers kan houden, welke, gebonden aan een grooter vaartuig, ſlechts volgen moet. *T. a. ſ. a!*

De geleerde BRUINING levert ook iets over de *Nederlandſche Spraakleer*, en zijn geſchrift verdient opmerkzaamheid. Hij is het met de twee voorgaande Schrijvers zelden eens, en geeft nu en dan beiden er *veertig min één*. Wat hij tegen ARIMANIUS (*alias* BILDERDIJK) en diens medeſtander, den gewezenen *Irene*-ſchrijver, aanvoert, mag nu onaangeroerd blijven. Ons verſlag geven wij *ſine ira et ſtudio*, en daarom zwijgen wij over deze niet zeer malſche vermaningen en teregtwijzingen. De Heer BRUINING verlangt, „ dat men de geſchiedenis van onze taal, in vereeniging met „ die van het land zelf, oplettender zal navorſchen, dan zoo „ velen tot dus ver ſchijnen te hebben gedaan." Naar zijne denkbeelden, zou aan de *Vrieſche taal*, ten onregte het *Boeren*-Vriesch genoemd, het moederſchap ook over het Nederlandsch, volgens regt, opgedragen moeten worden. Hiertegen hebben wij weinig in te brengen, mits men niet ontkenne, dat de kinderen van deze moeder nog al het een en ander kunnen aangeleerd hebben, ſedert ook hunne Vrieſche taal bij de verhuizing optrok. Volgens dit denkbeeld handelende, vindt men mindere zwarigheden, dan bij het regelen van den Burgerlijken ſtaat onzer Moederſpraak, wanneer daarin ook het *Moeſo-Gothisch* enz. enz. eene plaats moet vinden. Het kan niet ontkend worden, dat er verwantſchap beſtaat tusſchen het *Moeſo-Gothisch*, *Angelſakſisch*, *Nederduitsch*, *Hoogduitsch*, *Deensch*, *Zweedsch*, *Vriesch*, *Engelsch*. Een algemeene en ſterk ſprekende familietrek doet zich bij die allen opmerken. Doch

de *genealogie* dier talen is nu onmogelijk te leveren, of het zou moeten geschieden door een' man, die, uit eenige dooreenhangende familieportretten alleen, den stamboom van een bijna uitgestorven geslacht, niet enkel bij gissing, kon afleiden. En deze *magnus Apollo* is voor dit laatste zoo wel, als voor de juiste aanwijzing dier talen-verwantschap, nog verre te zoeken, en hoogstwaarschijnlijk nooit te vinden.

De door ons aangekondigde schriften hebben allen den schijn van twistschriften. Dit beneemt aan dezelve veel van de waarde; want letterkundige schermutselingen bevallen den onpartijdigen weinig, en stichten niet veel. Evenwel komt in allen nog veel voor, dat waardig is behartigd of overdacht te worden. Hoezeer dan het twistgierige dezer schriften ons tot de orde van den dag moest roepen, zoo raadt ons het vele nuttige en goede, ook deze werken ter *griffie* te leggen ter inzage voor de belanghebbenden, opdat, wanneer het tijd is, dat de ingevoerde spelling wijziging behoeft, ook deze geschriften in aanmerking komen. Onze zuidelijke broeders zijn ons in de taal nog verre ten achter; zij moeten nog veel inhalen. Het is alzoo de tijd nog niet, dat de hervorming onzer taal en spelling van regtswege wordt ter hand genomen. Wij zeggen uitdrukkelijk: *van regtswege*, t. w. door een daartoe bevoegd en gewettigd Genootschap. Zoo lang behoude men *dienst* enz. enz. mannelijk, of men wettigt ook onbevoegden en hiertoe niet geroepenen tot het maken van *quasi*-taalregelen; zoo als b. v. eenigen tijd geleden (1819) *het onzijdige Synode*, het beste van allen, in *eene vrouwelijke* herschapen werd. Door wie? Dit mag men nog wel eens vragen.

Nomine *mutato*, *quaeso*, *Deus* omen *avertat!*

PUNCTUM.

De verdiensten van JOANNES VAN MIGGRODE, *omtrent de Hervorming in Zeeland*, *en bijzonder in de stad Vere*, *in een helder daglicht gesteld*, *ten spoorslage voor allen*, *die belang in het ware Christendom stellen*, *om dezen waardigen man*, *in blakenden ijver voor de Hervorming*, *blanke godsvrucht en andere Christelijke sierdeugden na te streven*; *of tweehonderdjarige* Gedachtenisrede, ter eere *van bovengemelden man*, uitgesproken te Vere, op den 1sten Julij 1827, en

met geschied- en oordeelkundige Aanteekeningen verrijkt, door J. RENIER, *oudsten Predikant aldaar. Te Middelburg, bij* de Gebr. Abrahams. 1827. *In gr. 8vo. VIII en 77 Bl. f* 1-80.

Deze lange titel bewijst ons ten minste dezen dienst, dat wij ons nu ontslaan kunnen van nadere kennisgeving omtrent den inhoud dezer Redevoering. Men is hier in hetzelfde geval, als wanneer men staat voor eene groote geopende deur van een klein huis: men overziet alles op eens.

Als bijdrage voor kerkelijke geschiedenis in ons vaderland heeft desniettemin deze Redevoering waarde, ook na hetgeen Ds. J. VAN IPEREN over den beroemden *Vlaming* heeft medegedeeld. Hiertoe behooren vooral de Aanteekeningen, onder welke sommige voor de geschiedenis dier dagen zeer belangrijk zijn.

Ook kan de lezing dezer Redevoering, onder Gods zegen, de voortzetting der Hervorming in den zachtmoedigen en bezadigden geest van MIGGRODE bevorderen.

Er bestaat dus geene reden, om dit boekje, wegens den langen titel, ter zijde te leggen.

Herinneringen en wenken ter onderhouding van het geleerde voor jonge lieden, welke de Scholen hebben verlaten. Verzameld en uitgegeven door W. H. SURINGAR. *Iste en IIde Deel. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck, *en te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. *In kl. 8vo. Te zamen XVI,* 559 *bl. f* 5-40.

„De achtenswaardige uitgever van dit tijdschrift heeft eene „geheele verhandeling geschreven, om te zorgen, dat het „geleerde op de scholen niet spoedig geheel vergeten wor„de. En thans aanvaardt hij de zamenstelling van dit blad, „om, door opzettelijke herinnering en ondersteuning aan de „jonge lieden, nog al krachtiger tot hetzelfde doel te wer„ken. Hiertoe riep hij de hulp van onderscheidene lieden „in, aan welken hij eenige bekwaamheid van dezen aard „toekende," enz.

Wij weten de strekking van het voor ons liggend werk niet beter aan te kondigen, dan met deze woorden van een' der medeärbeiders, den Eerw. SWART. De uitgever maakt ons hetzelve in zijne inleiding bekend, als „eene doelmatige her-

„ haling van het, door jonge lieden, geleerde op *welingerig-* „ *te* scholen;" — eene herhaling, „ bij welke zich het nuttige „ met het aangename paart, en er voor verscheidenheid ge- „ zorgd is." Wanneer een man, als SURINGAR, zoo over zijn werk spreekt, mogen wij hem reeds op zijn woord gelooven; en het zal niemand verwonderen, dat wij dit werk aankondigen, als allergeschiktst, om het voorgestelde doel te bereiken; vooral daar, behalve den reeds genoemden verdienstelijken SWART, mannen als BEIJER, SIEGENBEEK, VAN HEYNINGEN, BURGGRAAFF, VAN WIJK, OOSTKAMP, TRAUTMAN, GOEDE, BAKE, VAN LOGHEM en ROBIDÉ VAN DER AA, benevens Mevrouw VAN MEERTEN en P. MOENS, door hunnen arbeid dit werk tot een der belangrijkste in het vak der opvoeding hebben gemaakt, op wier voortbrenging ons vaderland roemen mag. Gedeeltelijk geeft dit werk hulpmiddelen tot stellige herinnering van het op de scholen geleerde. Deze strekking hebben de stukken over de Bijbelsche Geschiedenis, Algemeene Geschiedenis, Aardrijkskunde, Beschouwing der Hemelsche Ligchamen, eenige bijzonderheden uit het Plantenrijk, e. d. m. Andere wederom hebben ten doel, om jonge lieden aan te toonen, hoe het geleerde best tot hun nut aan te wenden, zoo als onder anderen de stukken over de geregelde werkzaamheid in het algemeen, en over de voortgezette oefening in het schrijven. Gedeeltelijk ook bevat dit werk uitmuntende lessen van echte levenswijsheid, in de verschillende omstandigheden, waarin jonge lieden na het verlaten der scholen doorgaans verkeeren; hiertoe behooren: Gezondheidsregêlen voor het opluikend geslacht, over de slechte gewoonten, Raad aan Jongelingen en Meisjes, ten aanzien der verkeering en der keuze van vrienden en vriendinnen, en meer andere stukken. Als aangename verpoozing, na de behandeling van meer afgetrokkene onderwerpen, lazen wij met bijzonder genoegen het stuk over JAN WAGENAAR, als een voorbeeld van onvermoeide vlijt en loffelijke werkzaamheid, en de fraaije omwerking voor de jeugd van Mevrouw COTTIN's *Elizabeth, of de edele Ballingen*, in dezen bundel geplaatst onder het opschrift: De edele Dochter. Ook de dichtstukjes zijn juist berekend voor het publiek, voor hetwelk zij bestemd zijn. Wij wenschen dit werkje in veler handen, en den Heere SURINGAR aanmoediging en medewerking, om hetzelve voort te zetten, en daardoor, op het eenmaal ingeslagen spoor, nog verder jongen lieden nuttig te zijn.

Tafereelen uit het Menſchelijk Leven; geſchetst in Zedelijke Verhalen ter bevordering van huisſelijk geluk. Door C. VAN DER VIJVER. *Met Platen. Te Amſterdam,* bij Schalekamp, van de Grampel en Hansſen. 1825. *In gr. 8vo. IV en 270 bl. f* 3-75.

Dweeperij en Verblinding, of Tafereelen uit de tegenwoordige Eeuw, in Verhalen. Door C. VAN DER VIJVER. *Te Amſterdam,* bij Schalekamp en van de Grampel. 1828. *In gr. 8vo. IV en 270 bl. f* 2-90.

Niettegenſtaande het bekoorlijke, hetwelk, voor vele lezers, daardoor aan eenig verhaal bijgezet wordt, dat deszelfs tooneel op vreemden bodem gekozen is, ontveinzen wij niet, dat wij voor ons hoogen prijs ſtellen op weluitgewerkte tafereelen van hetgeen ons eigen vaderland oplevert. Daar nu de verhalen, welke beide de bovenſtaande werken van den Heer VAN DER VIJVER behelzen, Nederlandſche perſonen en zeden voorſtellen, verblijden wij ons, dat wij dezelven, ook wat de behandeling betreft, over het geheel met goedkeuring kunnen aankondigen.

No. 1 bevat drie verhalen. Het eerſte ſtelt het lijden voor der Familie *Stork van Stralenheim*, en is regt onderhoudend geſchreven. Wederzijdſche liefde en trouw, van eene edele moeder en hare kinderen, zien wij hier door tegenſpoed beproefd; maar door de Voorzienigheid, welker beſtuur zeer leerzaam wordt opgemerkt, met eene gelukkige uitkomst beloond. Het tweede maakt ons, in *Daalman*, opmerkzaam op de rampzalige gevolgen van losbandigheid in de jeugd. Gelukkig nog, wanneer, gelijk bij hem, het beſchuldigend geweten tot berouw en verbetering brengt, en men, gelijk hij, nog in de gelegenheid is, om, door herſtelling van het misdrevene, de verlorene gemoedsrust weder te verkrijgen! Het derde verhaal: *Weelde en Verkwisting, of de zucht tot ſchitteren*, heeft ten doel, aan te toonen, hoe gevaarlijk het is, wanneer de beſchaving van het verſtand en de veredeling van het hart niet gepaard gaan met een aanzienlijk geldelijk vermogen; hoe dit, namelijk, ieder middel, om den rijkdom te vermeerderen, voor geoorloofd doet houden, en de deur opent voor dwaze verkwisting en ſchandelijk misbruik. Op de ſtelling *zelve* valt meer aan te merken, dan wel op de *bewerking*, zoo als dezelve hier wordt toegepast.

No. 2 bevat insgelijks drie verhalen, van welke het eerste de gevaren afmaalt van het spelen. Het is onderhoudend, en, door het natuurlijke van deszelfs afloop, regt geschikt tot bereiking van het oogmerk des Schrijvers; namelijk, zijne lezers te overtuigen, dat het spelen, het zij in de loterij, of op eene andere wijze, tot verderf van ziel en ligchaam leidt. Behooren misschien de karakters, beschreven in het tweede verhaal, *Bella* genaamd, minder tot de in ons vaderland gewoonlijk voorkomende, zoo worden dezelven door den Schrijver, als 't ware, eenigzins genaturaliseerd, door de geschiedenis te doen voorvallen, gedeeltelijk in het huisgezin van eenen te Amsterdam wonenden Portugeschen Jood, en gedeeltelijk in eene Westindische volkplanting. Evenwel maakt dit het verhaal nog niet geheel en al vrij van onwaarschijnlijkheid. Nogtans bevat hetzelve nuttige lessen en waarschuwingen. Het derde verhaal, getiteld: *Lotgevallen van Klaas Wijshoofd en Jufvrouw Cato*, maakt ons den eersten bekend, als eenen scheepstimmerman, die zich geroepen meent, om het timmeren na te laten, en over de Godsdienst te oefenen. Jufvrouw Cato is eene van zijne ijverigste toehoorderessen, en wordt eindelijk zijne vrouw. Hun klein vermogen wordt door de vrome bezoekers opgesmuld. De kinderen, wier opvoeding wordt verwaarloosd, worden losbandig. Jufvrouw Cato sterft van verdriet. Klaas doet eindelijk nog, door schade en schande geleerd, eene goede keuze, neemt het vroeger weggeworpen timmermansgereedschap weder op, en hervat den arbeid, voor welken hij door zijnen stand en opvoeding berekend was.

Wij vertrouwen, dat dit overzigt den lezer genoegzaam zal bekend maken met den inhoud van beide deze bundels, en aarzelen niet, om het publiek derzelver lezing, als aangenaam en voor de zedelijkheid nuttig, aan te bevelen.

De Hut aan de Grenzen, of de Grijskop. Eene belangrijke Nederlandsche Familiegeschiedenis. Door C. BOK, *Schrijver van het werk: Vooringenomenheid en Vooroordeel. II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1827. *In gr. 8vo. Te zamen VIII, 542 bl. f 6-:*

De Schrijver van dezen Roman maakt zich door denzelven bekend, als eenen man die toegerust is met vele van die

bekwaamheden, welke er toe behooren, om op eene onderhoudende en nuttige wijze voor het beſchaafd publiek te ſchrijven. Hij is bekend met het tooneel, waarop hij zijne geſchiedenis plaatst, en dat tooneel is meestal ons vaderland; en hij weet ook zeer goed partij te trekken van vroegere en latere ware gebeurtenisſen, van vorige en hedendaagſche volksbegrippen en gewoonten, tot verlevendiging van zijne beſchrijvingen. Hij ſchrijft in eenen gemakkelijken en bevalligen ſtijl; zoodat wij vele gedeelten van zijn werk met genoegen lazen, en er niet aan twijfelen, of dit zal ook bij andere lezers het geval zijn. Maar, indien de Schrijver zich aan deze ſoort van letterkunde wil blijven toewijden, raden wij hem aan, om erkende meesterſtukken in dit vak te beſtuderen, ten einde meer de eenheid in zijne ontwerpen te bewaren, en zich eenvoudigheid en duidelijkheid in de ſchikking der onderſcheidene deelen eigen te maken. Daarenboven voegt het, naar ons oordeel, niet aan eenen Schrijver, die eerst ſedert kort bekend is, om zijnen lezer, tot opheldering van ſommige bijzonderheden in zijne geſchiedenis, te verwijzen naar een vroeger door hem vervaardigd werk, en hetzelve als daartoe genoegzaam bekend en vermaard te vooronderſtellen. De geest, welke in dit werk heerscht, is goed, liberaal, en tevens ernſtig zedelijk. Wij durven hetzelve, om het vele goede, hetwelk het, niettegenſtaande onze gemaakte aanmerking, bezit, gerustelijk aanbevelen.

De witte Paal, of Jenne. Eene, op waarheid gegronde, Noordhollandſche Geſchiedenis. Door C. BOK. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren, 1828. *In gr. 8vo. VIII en 206 bl. f* 2-20.

Een jong edelman, op een ſchoon paard gezeten, rijdt eenen armen jongen voorbij, en hoort dezen zeggen: „O! hadde ik ook zoo een paard!" Deze gebeurtenis wordt ons op den titel aanſchouwelijk gemaakt door een fraai vignet, uitgevonden door C. BOK, geteekend door H. P. OOSTERHUIS, en gegraveerd door J. MULDER. Waarom kiest de Schrijver juist zulk een nietsbeteekenend voorval ter afbeelding op het titelvignet? Zoo vroegen wij in het eerst. Maar, na deze geſchiedenis te hebben gelezen, erkennen wij: de Schrijver koos goed, en het boek bevat niets belangrijkers.

De lezing van hetzelve bevestigde ons in de bij het vorige artikel gemaakte aanmerking: de Heer BOK behoort zich meerderen tijd te gunnen, en zijn vak beter te beſtuderen.

Merkwaardigheden uit alle bekende Landen van Afrika, voor hen (,) die, tot eene leerzame uitspanning, in het hoekje van den haard door vreemde Landen willen reizen. Naar de 5de Engelsche uitgave van ISAAC TAYLOR, *voor Nederlanders bewerkt, door* J. OLIVIER, JZ. *Met* 84 *Vignetten. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1828. *In kl.* 8*vo.* 163 *Bl. f* 3 -:

Almanak voor de Jeugd. Voor 1829. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 102 *Bl. f* : - 90.

— *Dito gekleurd en in Koker f* 1 - 30.

Ziet hier twee werkjes voor de lieve jeugd, wier vervolg wij met genoegen zagen verschijnen; gelijk wij zulks in der tijd voorspelden. De titel van het eerstgenoemde drukt zoo wèl uit, wat hier bedoeld en geleverd wordt, dat wij, na het bevorens gezegde, met het affchrijven van denzelven mogen volstaan. Het werkje prijst zichzelve aan; en, daar nu reeds *Afrika Europa* is opgevolgd, dunkt ons zulks een bewijs te meer, dat het onze verdere aanbeveling niet behoeft. Hetgeen van het vorige is gezegd, past volkomen op het tegenwoordige, daar dit geheel op dezelfde leest geschoeid en even zindelijk is uitgevoerd. In 84 afdeelingjes, door even zoo vele aardige prentjes begeleid, deelt het der jeugd een aantal wetenswaardige bijzonderheden mede uit *Barbarije* (*Marokko*, *Algiers*, *Tunis*, *Tripoli*), de Binnenlanden van *Afrika* (*Fetz*, *Darfoer*, *Bornou*, *Tombuctoe*), den westelijken uithoek van *Afrika* (*Sierra Leone*, enz.), de *Afrikaansche* Eilanden (de *Azorische*, *St. Helena*), de Kust van *Guinea* (*Congo*, enz.), *Zuid-Afrika* (*Hottentotten*, *Kaffers*, enz.), *Madagaskar*, de oostelijke Kust, *Abyssinië* (*Gondar*, den *Nijl*, *Sennaar*), en *Egypte*. — In afwachting van die der nog overige Werelddeelen, wenschen wij, dat de leergrage jeugd, na het beschouwen dezer schetsjes, moge verlangen naar uitgebreider kennis van de doorloopen gewesten, welker voldoening alzoo den ouders zij aanbevolen.

De fraaije, gekleurde prentjes, (12 in getal) in No. 2. zijn alleen den kleinen prijs waardig, dien elke kindervriend gaarne aan dit lieve jaarboekje te koste legt. Korte verhaaltjes, dichtstukjes, een zangstukje, en een tooneelspel; wat zou men al meer in zulk een boekje verlangen? Het vervult bovendien, als *Almanak voor de Jeugd*, nog eene behoefte in de kinderwereld, anders zoo volop van het noodige en verkwikkelijke voorzien.

ANTWOORD AAN DEN STELLER VAN HET ARTIKEL ANTIKRITIEK, VOORKOMENDE IN DEN RECENSENT, OOK DER RECENSENTEN, VOOR 1828. No. X.

Mijnheer C.!

Ik kan mij niet genoeg verwonderen, dat een kort verflag van een boekje, hetgeen u zoo onbeduidend voorkomt, mij aan den hevigen aanval heeft blootgefteld, welken gij op mij gedaan hebt. Nooit gewoon, tegenfpraak anders dan met ftilzwijgen te beantwoorden, en van allen twist afkeerig, ga ik thans alleen van mijne aangenomene gewoonte af, omdat de eer van dit Tijdfchrift zoo wel, als de mijne, het hier dringend fchijnt te vorderen. Weet echter vooraf, dat ik niet voornemens ben, verder gefchrijf te beantwoorden. Ik begrijp ligtelijk, dat het u aangenaam zijn zal het laatfte woord te behouden, en gun u dan ook dat genoegen volgaarne. Ik had zelfs nimmer befloten de pen op te vatten, wanneer gij mij alleen van onkunde en vooroordeel, en niet tevens van lasterzucht befchuldigd, en mijne waarheidsliefde in twijfel getrokken hadt. Wie gaf u daar toch het regt toe?

Weet dan, Mijnheer! dat ik, ook zonder uw gefchrijf, waarfchijnlijk op de *Vlugtige Waarnemingen* zou zijn teruggekomen; dat ik *alleen uit waarheidsliefde* erkend zou hebben, te veel geloof aan die vlugtige waarnemingen te hebben gegeven: eene erkentenis, die *hij* zeker niet gaarne aflegt, wien de waarheid niet boven alles dierbaar is. Toen ik mijne beoordeeling nederfchreef, was mij, hetgeen de permanente Commisfie in den *Vriend des Vaderlands* daartegen gefchreven had, nog geheel onbekend. Later heb ik die beoordeeling gelezen, welke eerst onlangs geheel ten einde is gebragt. Doch ik vraag elken onpartijdigen en onbevooroordeelden gerustelijk af, wat er toch in mijne beoordeeling is, hetgeen u zoo zeer tegen mij behoefde te doen uitvaren? Het is een vreemd verfchijnfel, dat men, een werkje gunftig beoordeelende, daarover wordt aangevallen. Gij noemt mij *den blooten weêrklank van de in hetzelve ingebragte klagten.* Ik begrijp dus niet, wanneer dit zoo is, wat gij eigenlijk met *mij* te verrigten hadt, en waarom gij niet veeleer het werkje zelve beftreden hebt.

Doch ik meen, dat het er verre af is, dat men mijne be-

oordeeling *gunstig* zou kunnen noemen. Zeggen wij niet, dat het niet met de meeste orde is opgesteld, enz.? Geven wij niet onze hoop te kennen, dat het niet in alles waarheid bevat? Onze eenige fout is, dat wij te veel geloof gehecht hebben aan eenen ons onbekenden Schrijver. Wij konden ons eene boosheid niet voorstellen, in staat om zoo in *détails* logens voor daadzaken op te disschen; en dit zal dan bij u, Mijnheer, een bewijs zijn van ons vooroordeel en van ons gebrek aan waarheidsliefde!

Gerust kunnen wij u dan nu ook in uwe *Antikritiek* volgen; doch zullen ons van den liefdeloozen toon onthouden, waarmede uw geschrijf is opgesteld. Vooreerst dan hadden wij geene *captatio benevolentiae* noodig. Het is ons niet in den zin gekomen, en de opvatting schuilt alleen bij u, dat onze betuiging, dat wij van de nuttige oorspronkelijke bedoeling der Maatschappij (niet, gelijk gij schrijft, *der nuttige strekking van de ondernemingen der Maatschappij*) innig overtuigd waren, voor eene breede en weidsche inleiding, om onzen Lezeren zand in de oogen te strooijen, kon worden aangezien. Wij herhalen dit woordelijk, omdat wij over de ondernemingen der Maatschappij niet wilden oordeelen, als daarmede te weinig bekend; en, hoezeer in dit opschorten van oordeel geene afkeuring ligt, kan er ook geene goedkeuring in liggen, en daarom zonderden wij *doel* en *uitvoering* van elkander af. De vraag, welke wij opwerpen: *Is er voor de belangen van den grond landbouwkundig, en voor die van den mensch zedelijk, menschlievend, weldadig zorg gedragen?* kan dan ook geen onpartijdig en verstandig mensch verwachten, dat ten grondslag gelegd zal worden eener beoordeeling van het onderhavige werkje, maar *moet* ten grondslag gelegd worden eener beoordeeling der *Maatschappij zelve*. Nu komt ons dit boekje in handen; en, gelijk wij uitdrukkelijk zeggen en nog herhalen, als dit boekje waarheid bevat, heeft er niet alleen veel gebrekkigs, maar veel *slechts* en *onverschoonlijks* in deze inrigtingen plaats. Ik meen te mogen vragen, wie hier *ex tripode* spreekt, gij of ik, en of het *ex tripode* spreken u niet alleen schijnt ingevallen te zijn, omdat het tot uw *idée* van een Recensent zoo behoorde? Noem dan vrij, volgens de regels eener gezonde kritiek, mijn verslag geene beoordeeling, ik zal er mij gaarne mede troosten en er genoegen in nemen.

Maar er is meer. Gij noemt mijne beoordeeling een voortbreng-

ſtel van onkunde, vooroordeel en lasterzucht; en, om het eerſte te betoogen, zegt gij onder anderen, dat ik had moeten bedenken, dat de landbouw is ingerigt naar een plan, hetwelk de goedkeuring van zoo vele deskundigen verwierf, dat hetzelve in ſtaat was, om, binnen weinige maanden tijds, tweeduizend deelhebbers, als leden der Maatſchappij, te winnen; alsof die tweeduizend deelhebbers allen deskundigen waren, en er in ons land niet ſlechts inſchrijvingen, van welken aard ook, behoefden te worden geopend, om inſchrijvers te vinden, dikwerf meer dan men verlangt. Het bewijs van vooroordeel en lasterzucht zijt gij echter ſchuldig gebleven; ten zij het een bewijs daarvan moest opleveren, dat ik de weldadigheid onzer Voorvaderen, door u miskend, heb durven roemen.

Inderdaad, Mijnheer, in het onmatig prijzen van de Maatſchappij van Weldadigheid ſchijnt bij u althans vooroordeel veeleer deel te hebben; en, als men uw geſchrift gelezen heeft, is het, alsof deze inrigting zoo volkomen was, dat er niets meer in te verbeteren zoude zijn, en elke twijfel aan die volmaaktheid heiligſchennis ware. Wij willen daarentegen ons van alle vooringenomenheid trachten te onthouden, en zijn overtuigd, dat men daarmede ook de beste zaak bederven kan. Ik ſtap gevolgelijk van uw geſchrijf af; want ik gevoel levendig, dat ik mij in verontwaardiging al ligt zoude laten medeſlepen, wanneer ik de hatelijke regels, die gij op bl. 418 tegen mij hebt nedergeſchreven, moest wederleggen. Ons eigen gevoel getuigt te luid, dat wij het werkelijk wél met Vaderland en Menschheid meenen, om niet te gruwen van eene ontheiliging, waarvan gij ons zoo willekeurig en ligtvaardig beſchuldigd hebt.

Voor het publiek echter nog een paar woorden. Wij begeeren bovenal, dat zaakkundige mannen ons nader met den toeſtand dier inrigtingen bekend maken, noch ten voordeele noch ten nadeele der Maatſchappij ingenomen, en van dezelve onafhankelijk. Wij zelve hebben ſinds lang den wensch gekoesterd, om deze inrigtingen meer van nabij te leeren kennen; doch eene enkele reis ſtelt ons nog tot geene beoordeeling in ſtaat. Wat de permanente Commisſie tegen de *Vlugtige Waarnemingen* geſchreven heeft, komt ons inderdaad, en wij verheugen ons daarin, op zeer vele plaatſen voldingend voor. Er zijn echter enkele daadzaken overgebleven, die men niet ontkend heeft, b. v. dat de gebouwen

niet hecht en stevig zijn opgetrokken; dat er zes boerenwoningen aan de *Ommerschans* bereids zijn moeten gestut worden (*Vriend des Vaderlands*, V. bl. 388, 389); dat werkelijk het voedsel hoofdzakelijk uit aardappelen en daaruit vervaardigd brood bestaat (VI. bl. 464 en verv. — de aardappel moge voor den gezonden niet nadeelig zijn, voor uitgeteerde armen en voor derzelver meestal kliermchtige kinderen is dezelve stellig schadelijk, waaromtrent wij ons op alle Geneeskundigen gerust durven beroepen); dat men, om verpanding of verkoop van kleedingstukken, kolonisten naar de strafkolonie verplaatst (VIII. bl. 641); dat men ligchamelijke straffen in de gestichten der kinderen en bedelaars uitoefent (ald. bl. 642, 645). De permanente Commissie zegt zelve, dat de bedelaars het in de gestichten niet goed genoeg moeten hebben, om er altijd te willen blijven; eene matige begeerte van ontslag moet bij hen levendig gehouden of opgewekt worden, opdat zij als werkzame leden in de maatschappij konden wederkeeren. Wij twijfelen echter, of dit middel, bij onze werkelijke overbevolking, op den duur voldoende zal bevonden worden; de uitkomst zal het moeten leeren, en wij verwachten het van den tijd, deze vraag te zien opgelost. — Wanneer wij, eindelijk, van de weldadigheid onzer Vaderen gewag maakten, wilden wij daarmede geenszins aanduiden, dat zij te dezen in elk opzigt zóó verstandig te werk gingen, dat wij slechts hun voorbeeld hadden na te volgen; maar wij wilden alleen onzen wensch te kennen geven, dat men met dezelfde onbekrompenheid, doch meer doelmatig mogt te werk gaan, en wij zagen daarin bepaaldelijk op voeding, kleeding en huisvesting.

En nu, Mijnheer C., ga voort, zoo het u lust, mij verder aan te vallen; ik betuig nogmaals, alles verder onbeantwoord te zullen laten, en wensch alleen, dat, volgens den wensch der permanente Commissie, des waarnemers medegedeelde aanmerkingen, naar de heerlijke orde der dingen, inderdaad strekken mogen ter bevordering van den bloei der Maatschappij.

Ik ben

M. W. N. W.

Boekbesch. No. XIII. bl. 550. reg. 4. v. o. staat *veranderend*, lees *vernederend*.

BOEKBESCHOUWING.

Zestal Leerredenen. *Door* W. SCHOLTEN, *Predikant bij de Gasthuiskerk, te Delft.* *Te Delft, bij* B. Bruins. 1827. *In gr.* 8*vo.* *XII en* 204 *bl. f* 1 - 80.

Leerredenen. *Door* H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk.* *Te Delft, bij* de Wed. J. Allart. 1827. *In gr.* 8*vo.* *X en* 210 *bl. f* 2 - 20.

Bij den grooten voorraad van Leerredenen, die nog op eene aankondiging wachten, zij het ons vergund, deze beide bundels in hetzelfde verslag op te nemen.

De *Delftsche* Gasthuisprediker SCHOLTEN levert hier de volgende: I. *Het vereerende en bemoedigende, hetwelk de uitspraak van Jezus:* Ik ben krank geweest en gij hebt mij bezocht, *voor den Christenleeraar bevat, tot eene getrouwe vervulling van dat gedeelte zijner ambtsbediening, hetwelk hem bijzonder verpligt tot het bezoeken der kranken.* MATTH. XXV: 36. II. *Het treurig einde van een leven vervreemd van de dienst van God, en de heerlijke uitkomst van een leven in zijne dienst doorgebragt, zoo vele drangredenen, om onze keuze tot het laatste te bepalen.* MATTH. VII: 13, 14. III. *De vroege verhuizing van deze aarde van een der uitstekendste voorbeelden van godsvrucht, in de grijze oudheid, beschouwd als de uitstekendste belooning derzelve.* Gen. V: 24. IV. *Voorstelling van het ongenoegzame eener enkel uitwendige belijdenis van Christus, en van de noodzakelijkheid, om met die uitwendige belijdenis een leven aan deugd en godsvrucht gewijd te paren.* MATTH. III: 9, 10. V. *Aanprijzing der onderlinge eendragt en vriendschap.* Psalm CXXXIII. VI. *Voorstelling van een voornaam vereischte, of eene hoofdeigenschap, welke, ook in onze dagen, in eenen dienaar van het Evangelie gevorderd wordt.* TIT. I:

9. — Reeds uit deze opgaaf zal de Lezer zien, dat zich de Eerw. SCHOLTEN aan zekere omslagtigheid schijnt gewend te hebben. Althans hebben wij ook in deze Leerredenen doorgaans geen' beknopten stijl ontdekt. Deze is de grootste fout, welke deze anders goede Leerredenen ontsieren. Op deze voor spreker en hoorder even lastige fout willen wij nu den Schrijver opmerkzaam maken. Met vermijding van dezelve zullen zijne Leerredenen een beter en aangenamer voorkomen verkrijgen, en zekerlijk gunstiger onthaal genieten.

VAN HEYNINGEN levert de volgende Leerredenen: I. *De hoop van den stervenden Jakob.* Gen. XLIX: 18. II. *Waarschuwing tegen de verloochening van Jezus.* MATTH. X: 33. III. *De behartiging van Gods openbaring ons aanbevolen, als ons medegedeeld door den Zoon van God.* Hebr. I: 1. IV. *Het Evangelie van Christus vordert verzaking van eigen wijsheid en eigen geregtigheid.* JOANN. IX: 39. V. *Over de droefheid naar God, die eene onberouwelijke bekeering werkt.* 2 Kor. VII: 10. VI. *De noodzakelijkheid, om het hart te bewaren tot zedelijke volkomenheid.* Spreuk. IV: 23. VII. *Het lijden dezer wereld oefening tot godzaligheid.* Hebr. XII: 11. VIII. *Hetgeen wij weten van onze toekomende bestemming.* 1 JOANN. III: 2. — Van aanmerkingen op het een en ander, b. v. op de verklaring van JAKOB's gezegde in de eerste Leerrede, zullen wij ons, kortheidshalve, onthouden. VAN HEYNINGEN houdt (Voorrede, bl. II.) deze Leerredenen voor goede Leerredenen. En van dit zijn oordeel verschillen wij niet. Maar, waar zou men de bundels van Leerredenen bergen, indien heden *al* de goede Leerredenen in het licht verschenen? — Ook deze Leerredenen zouden door beteren *periodenbouw* gemakkelijker vloeijen. Jammer, dat VAN HEYNINGEN gelooft, de fouten van zijnen stijl niet te kunnen ontwijken. Op dit punt is ons geloof anders. Het *lente festinare*, met behoedzaamheid en oplettendheid, doet alles, ten minste veel af. Ook dit nog: *saepe stilum vertas.* Door veel schrijven verliest

men dit wel eens uit het oog. Wij kennen ook wel redenaars, dien het aan fijnheid van gehoor ontbreekt. Doch hunne uitſpraak lijdt hierbij meer dan hun ſtijl. Dit zij den waardigen man gezegd, te zijner aanmoediging in het verbeteren van eene fout, welke wij wenſchen, dat niet verouderd is.

Een woord van opwekking en bemoediging voor alle ware Protestanten, in eene Leerrede over Pſalm XLVI: 6. Door A. FELDHOFF, *Leeraar bij de Evangelisch-Luterſche Gemeente te Nijmegen. Te Nijmegen, bij* de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. 1827. *In gr.* 8vo. *V en* 31 *bl. f* :-50.

Deze Leerrede moet zijn eene Hervormingsleerrede, en is nog van jonge dagteekening, maar van ouden ſmaak. „ Wanneer in de laatſte oorlogen van David tegen de Filistijnen geſchied *mogt* zijn, wat 2 *Sam.* XXII: 8—14 vermeld wordt, zoo *zoude* de Profeet dit lied in betrekking op die gebeurtenisſen *kunnen* vervaardigd hebben, en bij de uitſtorting van hetzelve *zoude* hem een profetisch gezigt *kunnen* gegeven zijn op die groote aardbeving, waarvan *Openbaringen* (?) XVI: 18, 19 en XI: 13 geſproken wordt." Al dat *mogelijke* is wel zeer onwaarſchijnlijk.

Sion is dan de ééne, heilige, algemeene, onzigtbare, inwendige Kerk. In dat *Sion* bevindt zich God, volgens zijne *bijzondere* (?) Alomtegenwoordigheid; niet ſlechts om *bij haar te ſtaan*, maar ook om *haar bij te ſtaan*. Daarom zal zij niet wankelen. Zoo min de Heere wankelt, zoo min zal zijne Gemeente wankelen, waarin Hij is! Eens zal de vredestijd aangebroken zijn, op welken God zijn *Sion* heeft geholpen. Dan is de ſtrijdende Kerk eene triomferende geworden. De ontwikkeling hiervan geeft den Redenaar aanleiding, om den tekst in nadere verbinding te brengen met het feest des huidigen dags. Zie hier het ſlot van deze Leerrede: „ Oefent uwe

zielen in geduld! Want, Halleluja! des avonds vernacht het geween, maar des morgens is er gejuich. Ja, amen, Halleluja! — Ja, de geheele wereld hoore het, en de geheele wereld haaste zich, en redde hare ziele in Sion! Alles toch wankelt, maar Sion niet. Ja, amen! Ja, God is midden in Sion; daarom zal zij bewaard blijven; God zal haar vroegtijdig helpen, haar heerlijk helpen, onuitfprekelijk heerlijk, bij het aanbreken des morgenftonds. Juicht: Halleluja! — Bidt aan! — Amen, ja amen!"

Indien onze Lezers, die daarom nog geene Lezers van FELDHOFF's fermoen behoeven te worden, nu nog denken aan de gouden appelen in zilveren gebeelde fchalen van SALOMO, (zoo als zij door onzen Schrijver niet vergeten zijn, bl. 5) dan kunnen zij hunne dwaling even min wijten aan ons, als aan FELDHOFF en diens Vertaler. Deze laatfte heeft door zijn *zich zorgen maken*, bl. 25, gezorgd, dat de Hoogduitfche afkomst van dit ftukje boven alle bedenking is.

Feestrede, ter viering zijner vijftigjarige Evangeliebediening, gehouden te Leyden, den 27 April 1828, *door* H. PROPER, *Predikant aldaar. Te Leyden, bij de* Wed. D. du Saar *en* C. C. van der Hoek. 1828. *In gr. 8vo. IV en* 39 *bl. f* :-45.

Voor het bijzondere voorregt, van gedurende vijftig jaren bijna onafgebroken het heerlijk Evangelie verkondigd te hebben, dankt de Eerw. PROPER, met de Gemeente, den goeden God eenvoudig en regt hartelijk. De tekst, I TIM. I: 17, geeft hem daartoe gepaste aanleiding. *Eerst* wordt de tekst kortelijk toegelicht; *ten tweede* worden de gronden en beweegredenen opgegeven, die de waardige man had, om deze lofzegging van den Apostel de zijne te maken; *eindelijk* fluiten eenige toefpraken deze Feestrede. Alles is hier op Evangelifchen toon geftemd. Alles ademt den geest van Christelijke liefde.

God late hem nog lange die vermogens en krachten,

welke hij thans bezit, behouden, opdat hij, naar den wensch van zijn hart, het voortreffelijk werk der Evangeliebediening nog een' geruimen tijd moge vervullen! Elk Christelijk lezer zal door deze Leerrede wel bewogen worden tot het koesteren van denzelfden wensch.

Gedachten over de natuur en behandeling der Ziekte, welke gedurende de jaren 1826—1828 *te Groningen geheerscht heeft, door* H. F. A. SASSE, *Math. Mag. Philos. Nat. Med. et Art. Obstetr. Dr. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1828. *In gr. 8vo.* 82 *Bl. f* :-75.

De geleerde Schrijver deelde (meldt ons het Voorberigt) in gemeenzame brieven, van tijd tot tijd, aan zijnen vriend, Dr. SLOT, te *Meppel*, datgene mede, wat hem in het beloop der Ziekte te *Groningen* en in derzelver behandeling merkwaardigs voorkwam. Uit deze brieven ontstond, bij latere aanvulling en bijvoeging, het thans voor ons liggend werkje; hetwelk tevens, dus hoopt de Schrijver, zijne verdediging zal vinden in het gebrek aan berigten van den toestand der Ziekte te *Groningen*, later dan die van het jaar 1826. Men kan het derhalve beschouwen als een *complement* tot de Historie der Epidemie, door vroegere Schrijvers ontworpen, en als zoodanig kunnen wij het onzen Lezeren gereedelijk aanbevelen; hoewel zij op vele plaatsen, gelijk dit uit den aard der zaak volgt, het uit vroegere schriften bekende zullen wedervinden.

Naar des Schrijvers oordeel, komt de eigenlijke Ziekte het meest overeen met de *febris hectica primaria.* De vraag omtrent derzelver besmettelijkheid wordt toestemmend beantwoord.

Het *theoretiseren*, waarin zich de Schrijver misschien wat al te veel toegeeft, althans in een praktisch werk als dit, draagt overal de kenmerken eener *Hoogduitsche* wijze van zien en denken; welke men ook ontdekt in de *Hoogduitsche* uitdrukkingen, die in dit *Nederduitsch* ge-

ſchrift vooral daarom vreemd moeten voorkomen, omdat zij ter meerdere duidelijkheid er ſchijnen te zijn bijgevoegd. Men zou, deze brieven lezende, bijna gelooven, een *Duitsch* Arts uit de School van HUFELAND te hooren ſpreken. Dit doet er nu wel niet veel toe; maar vaderlandſche waarnemingen willen wel eene vaderlandſche kleur. Wie zal een *Hollandsch* landſchap met een' *Italiaanſchen* hemel ſchilderen?

Reis naar China, door Mongolije, gedurende de jaren 1820 *en* 1821, *van* G. TIMKOWSKI. *IIIde en laatſte Deel. (Terugreis naar Rusland en Blik op Mongolije.) Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr.* 8*vo. IV en* 313 *bl. f* 3-:

Reeds de titel geeft te kennen, dat dit Deel twee geheel ongelijkſoortige onderwerpen bevat. Wij moeten omtrent het eerſte — de terugreis naar *Rusland* — met den Schrijver volmondig bekennen (bl. 115): „De vervelen- „ de eenvormigheid der ſteppen, en de langzame reis door „ dezelve, hebben noodzakelijk haar merk ook op deze „ beſchrijving gedrukt, die geene andere verdienſte heeft, „ dan dat zij overal der waarheid getrouw is.” Slechts zeer weinig reſultaten voor de Aardrijks- en Volkenkunde levert ons deze terugreis, die meestal ſlechts betrekking heeft tot den Schrijver en zijne reisgenooten, en naauwelijks andere plaatſen vermeldt, dan die reeds op de heenreis bezocht waren. Gelukkig vult dit gedeelte ſlechts een derde van het Deel; de twee overige derden beſlaat een hoogst belangrijk verſlag van het zoo uitgeſtrekte (hoewel niet talrijke) en in vroegere Eeuwen zoo beroemde Volk der *Mongolen*, die eenmaal twee derden van *Azië* en de helft van *Europa* voor hun gebied deden zwichten. — Hij begint met de *benaming*, en laat dan de *Geſchiedenis*, de *Aardrijkskunde*, *voortbrengſelen*, de kennis der *bewoners* en van de *bedrijven* en *handel*, de *Regering*, *Wetten* en *Godsdienst* volgen. Uit het over-

zigt der Geſchiedenis blijkt, dat de *Mongolen* reeds in 220 vóór C. G. in de *Chineſche* Geſchiedenis, onder den naam van *Siun-nu*, voorkomen, en ſedert in onophoudelijke oorlogen leefden met de *Chinezen*, nu eens overwonnen, dan overwinnaars. (Wij lezen niet, of deze *Siun-nu* in eenige betrekking ſtonden tot de bekende *Hiong-nou* of *Hunnen*, die zekerlijk, blijkens de ſchildering door gelijktijdige Schrijvers, ook *Mongolen* geweest zijn.) Eerst in 1206 na C. G. gelukte het DJINGIS-*Khan*, alle de ſtammen der *Mongolen* tot de verovering der wereld te vereenigen. De duurzaamſte dier veroveringen was die van *China*, waaruit de *Mongolen* eerst in 1368, dus na meer dan eene Eeuw van een bezit, hetwelk niet zonder weldaden voor dat Rijk was, verdreven werden. Wanneer uitheemſche veroveraars de vrije taal van mannen uit het veroverde Volk zoo goed opnemen, en dezen zelfs tot wetgevers benoemen, als CHUBILAI- (KUBLAI-) *Khan* de woorden van den *Chinees* JELIU TSCHUZAI, (bl. 148, 149) dan drukt het juk niet hard. Ook bekwam CHUBILAI den naam van *den wijzen Monarch*. Doch latere Keizers volgden dat voorbeeld niet; en een man uit het *Chineſche* volk, maar van ongewone talenten en geestkracht, verdreef de vreemdelingen. De *Mongolen* genoten ſedert nog ruim drie Eeuwen eene ſoort van onafhankelijkheid, tot dat zij zich, in 1691, aan de *Mantſchouren* of *Mantchoux*, die *China* op hunne beurt overmeesterd hadden, onderwierpen; een toeſtand, die hen thans, onder den *Chineſchen* ſchepter en het vreedzame *Lamaïſche* geloof, zoo zeer getemd en onderworpen heeft, dat men, in den minzamen, nederigen, voor zijne Priesters gelijk voor de *Chineſche* Overheden diep in 't ſtof gebogenen *Mongool*, den onderdaan en ſtrijdgenoot van DJINGIS, den veroveraar van *Moskou*, *Breslau*, *Bagdad*, *Peking* en *Nanking*, niet zou herkennen.

Het land zelve is, volgens TIMKOWSKI, het middelſtuk der groote bergvlakte van *Middel-Azië*, waarvan *Turkestan* of *Buchărije* met het land der *Kirgiſen* het

westelijk, en het land der *Mantchoux* het oostelijk gedeelte beslaat. De Schrijver noemt deze laatsten, als behoorende tot den *Turkestanschen* stam. Dit bevreemdt ons eenigzins. Hoe komt die stam, dwars door geheel *Mongolije* heen, naar de kusten der Gele en Zuidzee verplaatst? Wij dachten, dat de *Mantchoux* met de *Tongousen* verwant waren, die toch wel geene *Turken* zijn. De Schrijver vindt, dat de eigenaardige vorm der *Mongolen* zich ligt aan anderen mededeelt, en bij dezen schier onveranderlijk blijft, zoo als bij de *Chinezen* en *Tibetanen*, *die allen nog tot heden toe het merk dragen*, *'t welk de* Mongolen *hun indrukten*. Waarom zouden de *Chinezen* niet ook *Mongolen* kunnen zijn, maar vroeger beschaafd en verzacht, even als de *Tibetanen?*

De veelvuldige bijzonderheden omtrent de voortbrengselen, de bewoners van *Mongolije*, derzelver zonderlinge huwelijksplegtigheden, begrafenissen enz. gaan wij voorbij, (zij verdienen dubbel, in het werk zelve nagelezen te worden) om nog iets te zeggen nopens hunne *wetten* en *Godsdienst*. De wetten zijn thans, door *Chinesche* Regtsgeleerden geheel herzien, in den geest dier Regering gesteld. De jaarlijksche tegenwoordigheid der *Mongoolsche* Grooten te *Peking* wordt daarin als eene verpligting vastgesteld; doch dit is slechts als een eerbewijs en blijk van onderwerping aan het *hemelsche Rijk*: want de zeer geringe geschenken, die zij den Keizer brengen, (waaronder ook *vijftig zakken gesmolten boter!*) worden meer dan drie- en vierdubbel door 's Keizers tegengeschenken opgewogen. (Men tracht de *Mongoolsche* Vorsten, door huwelijksverbindtenissen met het regerende Huis, aan zich te verbinden, en dit schijnt te gelukken.) Deze wetten zijn wreed, ja onmenschelijk, ten aanzien van dieverijen, onregtvaardig door het onderscheid van straf bij de verschillende standen; een meerdere, die zijnen lijfeigene doodt, betaalt boete, en een lijfeigene, die zijnen Heer ombrengt, wordt in stukken gehouwen (juist zoo als bij ons in de Middeleeuwen); eindelijk zacht en menschelijk, als oorlogswetten: men mag in den krijg geene woningen verwoes-

ten, geenen voorbijreizenden dooden; die weêrftand bieden, brenge men om, doch fpare den onderworpeling, ontkleede den krijgsgevangene niet, en fcheide geen echtpaar.

Doch befchouwen wij nu den Godsdienst der *Mongolen.* Dit komt ons voor, het belangrijkfte gedeelte des werks te zijn. Het doet ons eenen zamenhang zien met de godsdienstbegrippen en overleveringen niet alleen der *Indiërs*, (van hier is toch de *Mongoolsche* of BUDDA-Godsdienst blijkbaar afkomftig) maar ook van meer afgelegene Volken; ja, hier heerscht eene blijkbare, in 't oog loopende overeenkomst met de oudfte overleveringen des menschdoms in onze Heilige Boeken. Van een en ander zullen wij een proefje geven. De hoogfte God wordt *Koning des lichts* genoemd; een denkbeeld, zoo wel aan de *Hebreërs*, als vooral aan ZOROASTER en de *Magiërs* eigen. Een *wind* bewoog den *Chaos*, (*Gen.* I: 2. volgens fommigen) en de wereld was in 't eerst met een' grooten *Oceaan* bedekt. De val der Engelen of Hemelgeesten (de tallooze *Tengeri's*) komt *en* met de *Hebreeuwsche* voorftellingen daaromtrent, *en* met de beroemde fchildering in PLATO's *Phædrus* overeen, waar de zielen ook, gelijk hier de eerfte menfchen, met *vleugelen* voorzien waren, die zij naderhand bij den val verloren. Groot is de overeenkomst tusfchen de gefchiedenis van den val der eerfte menfchen bij MOZES en in de heilige boeken van *Tibet* en der *Mongolen.* In de eerfte eet de mensch, tegen Gods gebod, van eene boomvrucht, in de tweede van eene naar fuiker zweemende aardvrucht; in beide *fchamen zij zich*, *omdat zij naakt waren:* zij gevoelen en voldoen de behoefte van kleederen. De Vertaler merkt te regt aan, dat men de middelfchakel, waardoor deze overlevering zoo ver is verfpreid geworden, in *Perzië* vindt. Zon en maan worden voortgebragt door de beweging van den berg *Sium Mer*, door de Goden, te midden der vloeden, gelijk in *Indië* de wereld door het karnen der melkzee door den berg *Merou.* Even gelijk de *Peruanen* en andere *Amerikaanfche* inboorlin-

gen, zien de *Mongolen* Zons- en Maansverduisteringen voor het werk van een boosaardig wezen aan, en zoeken hetzelve door geweld van ſpeeltuigen te verdrijven. Gelijk in verſcheidene andere Godsdienſtſtelſels, vooral het *Indiſche*, keert men hier de trapswijze afneming des menschdoms, dat eindelijk tot dwergen van tien jaren levens zal afdalen, gelijk het met reuzen van verſcheidene duizende Eeuwen begonnen is. Ook van den Zondvloed en den eindelijken wereldbrand vinden wij hier ſporen: de *Birid*, het reinigingsoord of vagevuur, heeft dit met het *Roomſche* gemeen, dat men er door kracht van gebeden uit moet verlost worden (de *Lama's* van *Mongolije* kennen de winstgevende zielmisſen zoo goed als de *Europeſche* Priesters); er bevindt zich daarin ook volkomen de ſtraf van TANTALUS uit de *Griekſche* fabelleer. De helſche ſtraffen zijn verſchrikkelijk; de verbeelding heeft zich uitgeput in die te verzinnen, en zelfs de Hel onzer Middeleeuwen ſchiet daarbij verre te kort. De ſtraffen duren millioenen jaren, maar zijn toch eindig. Ook de dieren zijn daaraan onderworpen voor ſlechte bedrijven; iets, dat uit het ſtelſel der zielsverhuizing, dat aan geheel Oostelijk *Azië* eigen is, natuurlijk voortvloeit. — Met de *Hindoes* hebben de *Mongolen* ook Goden met dierenkoppen en vele hoofden, en halsbanden van ſchedels gemeen; doch in mindere mate, daar het de ſtrekking van BUDDA's Godsdienst juist was, om die wangeſtalten zoo veel mogelijk weg te nemen. Voor 't overige is de Zedeleer van BUDDA, of, zoo als hij bij de *Mongolen* heet, SCHIGE-MUNI, geſtreng en zuiver; doch geeft aanleiding tot monnikendeugd (gelijk dan ook geen land, zelfs *Spanje* niet, zoo veel monniken heeft als *Tibet* en *Mongolije*) en blinde achting voor de Geestelijkheid. „ De *eerſte* waarheid is de *algemeene* „ *ellende des menschdoms*, de *tweede* de *weg tot behoud*, „ de *derde* onderzoek en beproeving op dien weg, de „ *vierde* de tegenſtand (van het kwade) en poging om te „ overwinnen," bl. 301. Hoe veel ſtof tot denken geeft deze voorſtelling in het hart van *Azië* en een af-

godisch land! — Voorts leert ons de *Mongoolſche* overlevering, dat de *Perziſche* Vuurdienst eertijds in *Indië* veel opgang moet gemaakt hebben. BUDDA beſtreed dien. Wij lezen van dezen merkwaardigen Wetgever, ten ſlotte des werks, de levensbeſchrijving volgens zijne leerlingen, waaruit wij zien, dat hij *door het beſef van zijne overtredingen en verzuimenisſen hatelijk was geworden in zijne eigene oogen*, naderhand, door zekeren Geest verlicht, in de eenzaamheid was gegaan, en vervolgens zijne leer had verkondigd. Het hoogſte, dat hem, na ongehoorde zelfkwellingen, werd medegedeeld, waren de volgende lesſen:

Standvastig medelijden uit zuivere beginſelen.
Verzaking van alle wreedheid.
Onbegrensde ontferming jegens ieder ſchepſel.
Onwankelbare vastheid in het geloof.

Men ziet, dat het *Buddaïsmus*, van alle heidenſche Godsdienstſtelſels, het meest, en meer nog dan de *Griekſche* Wijsbegeerte, naar het Christendom zweemt. De uitbreiding van hetzelve onder de weleer zoo wreede *Mongolen* is dus eene ware weldaad, vooral de afſchaffing van het ruwe *Schamanismus*, of eene ſoort van Duivelsdienst en eerbiedige vrees voor Toovenaars, die, gelijk de *Hekaté* der Ouden of de Hekſen der Middeleeuwen, volgens het volksgeloof, na hunnen dood als booze Geesten op kruiswegen vertoeven, om de voorbijgangers te benadeelen. De overblijfſelen van dit ſchadelijke en menschonteerende geloof zijn in 1820 bij de *Mongolen*, ja zelfs in Zuidelijk *Siberië*, afgeſchaft.

En zoo hebben wij dan onzen Lezeren eenig denkbeeld trachten te geven van den inhoud dezer merkwaardige Reis, welke wij hem ten ſterkſte aanbevelen.

Nederduitſche Synonymen, of woorden, die elkanderen ſomwijlen vervangen kunnen, doch ſomwijlen niet, taalkundig, en ten deele ook etymologisch, behandeld, door G. BRUINING. *IIde Deel. Te Rotterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. *In gr. 8vo.* 454 *Bl. f* 3 - 50.

Wij verwijzen, met groote verwondering, dat wij nog

geene vermelding van dit belangrijk werk gezien hebben. daar, waar men ons, *in sommige gevallen*, zoo gaarne vóór is met *loffelijke* aankondigingen, naar onze beoordeeling van het eerste deel dezes werks. Over de zoo spoedige en voorspoedige voortzetting van hetzelve, verheugen we ons even zeer, als onze overlate vermelding ons spijt. Het Register, achter dit deel, zoo belangrijk en onderhoudend, zoo leerend en vermakelijk, bevordert ongemeen het nuttige gebruik, was eene volstrekte behoefte, en levert een gemakkelijk overzigt over den rijken inhoud. *Woordenschat* niet alleen, maar een' schat van wetenswaardige zaken noemen wij dit werk, dat geen beoefenaar onzer schoone tale kan ontberen, buiten schade.

Eene proeve willen wij weder geven, die in plaatse eener verdere aanprijzing sta. Onze aandacht valt op bl. 138, waar wij lezen: „ Nopens dat *eer*, waarvan (bl. 165, 166) ons *heer*, het oude *heers*, *herist* of *heerst* en *herer*, het Hoogd. *herr* en zekerlijk ook het Lat. *herus* en Gr. [illegible] afstammen, heeft ADELUNG aangetoond, dat het ook *er* en *ar* luidde; en de Hoogleeraar MAASZ houdt het tevens voor den wortel van het eerste gedeelte van *heerleger* ezv., dat men hier te lande *heir* plagt te schrijven. *Ar*, *er* of *eer*, zou namelijk, in den grond, iets, dat hoog uitsteekt, beteekenen, het zij in aanzien en magt, het zij ook in aantal en menigte, welke laatste beteekenis het aan *heer*, in *heerleger* ezv., bijzetten zou; dat inderdaad te minder van het eerstgemelde *heer* kan schijnen te verschillen, daar het in het IJslandsch en bij KIL. *her*, bij M. STOKE *here* of *heer*, bij OTTFRID. *heri* en in het Angelf. *herig* en *herg* luidt; terwijl het, in den zin van menigte, bij OTTFRID. evenzeer *herisbaf* wordt gespeld, als men eenen heer meermalen *heerschap* noemt. In dien zin van menigte heeft hetzelfde woord *herberg* voortgebragt, dat velen van het eerstgemelde *heer* afleiden, omdat de intrek, dien de Landsheeren bij hunne leenmannen plagten te bedingen, *herberg* genoemd werd; maar dat, zoo het dezen naam van de Landsheeren had ontleend, veeleer *Gravenberg* en *Vorstenberg* had behooren te heeten, en dat den naam van *herberg* zekerlijk niet voert, dan omdat de Landsheeren gemeenlijk een' grooten stoet bij zich hadden, die tegelijk met hen in hunne herberg gehuisvest werd," ezv. Hiermede worde vergeleken bl. 249. „ Als men iemand niet kan logeren, zegt men vaak: *Ik kan u niet bergen*, dat eigenlijk,

ik kan u niet wegdragen, is, daar *bergen* van *beren*, dragen, komt, en wegdragen op eene veilige plaats brengen aanduidt. Uit dat *bergen* en *heer* zamengesteld, werd *herberg*, volgens bl. 239, een slot, waar men den Landvoogd met deszelfs stoet innam; en, zoo als nu kastelein van den zin van slotvoogd tot dien van waard is overgegaan, is *herberg* een waardshuis in het algemeen geworden, waar men lieden min of meer lang huisvest," ezv.

Wij hopen, dat een ruim vertier van dit werk den goeden smaak onzer natie bewijze, en de eer van BRUINING, die de vrienden en beoefenaars onzer schoone moedertale zeer aan zich verpligt, tot de verste erfgenamen dier tale overbrenge!

Praktische Handleiding voor het eerste onderwijs, ten dienste van Onderwijzers, Onderwijzeresfen en Kweekelingen, om de Jeugd, naar dezelve, binnen korten tijd, volgens de natuurlijke lees-leerwijze het lezen te leeren, en tevens derzelver zielsvermogens gepast te ontwikkelen. Met eenige Zangstukjes. Door R. G. RIJKENS, *Onderwijzer te Groningen. I. Te Groningen, bij* W. Wouters. *In gr. 8vo. XXVIII en* 130 *bl. f* 1-50.

Praktische Handleiding, ezv. bevattende het vervolg van de natuurlijke lees-leerwijze, en de vorming en ontwikkeling der zielsvermogens, benevens aanmerkingen over het godsdienstig onderwijs, en eene handleiding voor het aanschouwelijk onderwijs in het belangrijkste gedeelte van de Spel- en Taalkunde. Met eenige Zangstukjes. Door denzelfden. II. XXXII en 196 *bl. f* 1-50.

Het *motto* voor het eerste dezer werken leert ons RIJKENS genoegzaam kennen, en zoo vertoont hij zich het geheele werk door. Het verdient, hoezeer toevallig bij ons eenigzins verouderd, uitvoerige vermelding, zoo veel ons de plaatsruimte vergunt.

Tot de Voorrede van I. bepalen we ons eerst. Op het leeren lezen door het spellen, en op de onderscheidene manieren, waarop het lezen geleerd wordt, geeft hij ter dege (maar niet te veel) af; en zijn wensch naar eene behoorlijke toet-

fing der lees-leerwijzen, en de vastftelling van ééne tot algemeen gebruik, verdient behartiging, en, dunkt ons, bijval. De voordeelen eener *praktifche* boven eene *theoretifche* Handleiding aangeftipt hebbende, geeft hij van de zijne deze oogmerken op, om te leeren, hoe den kinderen fpoedig en doelmatig de letter- en klankteekenen te doen kennen; eene verzameling te geven van leeslesjes, door den onderwijzer met krijt op het bord te fchrijven, om zoo, onder het leeren der letters en klanken, te gelijk het lezen te leeren, en om, na elke les, door noodige oefening, der kinderen verftand gepast te ontwikkelen. Hij geeft reden, vooral, waarom hij door vertelling, liever dan door prentjes, de klanken en letters leert noemen (d. i. derzelver teekenen; maar, had dan het onderfcheid tusfchen klank en letter niet beter behooren bepaald te zijn? Een teeken eens klanks, wat is dat onderfcheiden van eene letter, als men daardoor letterteeken verftaat?) De twee- en verlengde tweeklanken leert RIJKENS in eens; en hoe hij, althans binnen drie maanden, de kinderen in ftaat ftelt, om kleine lesjes te lezen, zie men bij hemzelven, bl. X vooral in de noot. Uit kleine vertellingen, die de meester doet, laat hij het *zakelijke*, door hem opgefchreven, van het bord lezen; en hoe hij *vertelt*, zal elk in deze Handleiding met waar vermaak lezen; terwijl een afzonderlijk fchoolboekje bevat, wat door hem op het bord gefchreven wordt. Even goed keuren wij het, dat hij de hoofd- en vreemde letters het laatfte leert. De ontwikkeling des verftands voor het hoofddoel van het aanvankelijk onderwijs houdende, — en het is hierover vooral, dat men hemzelven hooren moet, bl. XIV—XIX, — plaatst hij, tot dat doel, achter elke les eene oefening, van welke wij er ongaarne, maar noodzakelijk, eene tot proeve onzen lezeren onthouden. Over het vrolijke zijner voordragt behoeft hij althans niet bij ons verontfchuldiging te vragen; maar of daarbij zijne *pepernootjes*, *kusjes*, *prentjes* en *appelen*, waardoor hij de kinderen aanfpoort, niet konden gemist worden, geven wij ten minfte aan hem in bedenking, als die van de opwekking der eerzucht door *premiën* weinig goeds meenen (en misfchien met meer regt, dan door velen geloofd wordt) te mogen verwachten. Met wezenlijk genoegen las de Recenfent de 34 *lesjes*, en de *verftandsoefeningen* na dezelve; op het een en ander heeft hij wel zijne aanmerkingen, maar zij fchijnen hemzelven te weinig gewigtig, om er dit verflag

door te doen uitdijen: bij een' tweeden druk zal RIJKENS dat een en ander van zelve wel *beſchaven*. Voor Schoolonderwijzers, die dit werk nog niet bezitten, zij vooral gezegd, dat zij hier, ook voor anderen, belangrijke *aanmerkingen* vinden. Die over het noodzakelijke der oefening van het geheugen, en de middelen daartoe, bl. 18—21, prijzen wij zeer aan.

Het tweede deel is nog belangrijker. Recenſent althans, die het niet eens is met dien onderwijzer, die aan RIJKENS meldde, dat hij tien jaren te vroeg had geſchreven, is met deze onderwijzingsmethode zeer ingenomen; maar daardoor des te vrijmoediger, om eene en andere bedenking, hem bij het lezen van dit vervolg voorgekomen, mede te deelen. Des Schrijvers vrijmoedigheid, dikwijls ſcherpe vrijmoedigheid, vooral in de *Voorrede*, verpligt hem daartoe.

Met geestdrift laat zich RIJKENS uit over den ſtaat van het Schoolonderwijs, maar komt dan op hetgeen nog ter verbetering is overgebleven. Met nadruk en ernst behandelt hij het teedere ſtuk van het *godsdienſtig* onderwijs in de ſcholen. Hij hebbe dank voor hetgeen hij daarover, zoo in zijne Voorrede, als in het werk zelve, bl. 128 ezv., geſchreven heeft. De noot op bl. IX moge bij eenige onderwijzers een onaangenaam gevoel opwekken, RIJKENS zegt de waarheid, en dat gevoel kan heilzaam werken. Wij willen alle Schoolopzieners en onderwijzers op dezelve opmerkzaam gemaakt hebben. Dat de Predikanten, als zoodanig, de ſcholen niet moeten bezoeken, zij zoo; maar daaruit volgt niet, hetgeen men er ligt uit beſluiten zoude, dat zij de godsdienſtige onderwijzing der jeugd alleen aan den Schoolonderwijzer hebben over te laten. Dit mag zelfs de Godsdienstleeraar niet doen! Recenſent, ook Predikant, beſchouwt den Schoolonderwijzer, als van allen in zijne gemeente tot hem in de belangrijkſte betrekking geplaatst, met wien hij gaarne medewerkt; en deze moet de afzonderlijke godsdienſtige onderwijzing der kinderen, door hem godsdienſtig aangebragt, en nog gedurig in de ſchool onderhouden, beſchouwen als eene hulpe, hem door zijnen Leeraar bewezen. Zoo is ons oordeel. Voor het overige wenſchen wij elken Schoolonderwijzer die overtuiging van de noodzakelijkheid van het onderwijs in den Godsdienst, die bekwaamheid tot godsdienſtige opleiding der jeugd toe, welke RIJKENS (aan wiens *praktiſche* geſchiktheid wij niet twijfelen kunnen) aan den dag legt. Overwaardig, om gelezen en herlezen te worden, is het geheele vertoog hier-

over van den kundigen man, bl. 128—146. Kwame het in alle Schoolonderwijzersgezelfchappen! Diep treffen zal elk, wien het gevoel niet is afgeftorven, wat RIJKENS verhaalt van den invloed des Godsdienstı op het hart van een' elfjarigen jongen, en van zijne eigene bevinding. Die zoo fchrijft, behoeft zich niets te laten gelegen liggen aan hem voor het oog van het publiek gedane vragen, die twijfel zouden verwekken, of hij wel *Christelijk* denkt, en voelt, en onderwijst. (Zie *Letterk. Mag.* VIII. 356.) Evenwel, een gebed vóór en na *elken* fchooltijd zouden wij ook niet zoo afkeuren: die zoo fchrijft, is wel *altijd* (hopen wij) in ftaat, om anderen in ftaat te ftellen tot een gebed, in den zin eener zielsverheffing tot God, met gevoel gepaard, zoo als het REINHARD befchrijft. Anders gelooven wij ook, wat we eens in een' *Almanak* lazen: „ *Die altijd bidt, bidt nooit!*" Maar dan verfchilt bidden en bidden. Waarom mogen de kinderen geene gebeden van buiten leeren? RIJKENS zal er toch niet tegen hebben, dat zijn *Lofliedje ter eere van God* (bl. 118) door zijne fcholieren gekend blijve; en *bidden* zij dan niet, als zij het *zoo* gebruiken, als hij wil? Omtrent het te kerk gaan der kinderen vragen wij den Schrijver: *wanneer* moeten zij daartoe gefchikt geoordeeld worden? Zullen hunne vragen niet beter aanleiding geven, om hen met den openlijken Godsdienst bekend te maken, dan het uitftel van deszelfs bijwoning? Geen kind moet te kerk gaan, in hetwelk men geene denkbeelden ontwikkelen kan, noch dat zichzelven en anderen tot last is; maar — men valt hier zoo ligt in uiterften.

Wat de Schrijver over de fchandftraffen en belooningen heeft, nemen wij gaarne over. Aangaande de laatstgenoemde is, na VISSER's fchrijven, om dien alleen te noemen, nog al wat in het midden te brengen. Doch, daarover mag hier niet worden uitgeweid. De redenering over het lot veler Schoolonderwijzers is eene klagt, die zonder aandoening en ergernis, over de geringfchatting van hun moeijelijk en belangrijk ambt, niet kan gelezen worden. Wij hebben daarmede echter, tot onze vertroosting, vergeleken, wat Do. BERKHOUT gefchreven heeft, op bl. 98 zijner *Proeve eener Gefchiedenis van het lager Schoolwezen* ezv. Is dit geene waarheid? Of is het niet op *Groningerland* toepasfelijk? Den wensch naar de oprigting van *Provinciale fondfen* voor het onderwijs nemen wij ook al over. Och, wierd dezelve opgemerkt en —

ervuld, en tot zoo lang althans overal de inning der fchool-
elden geregeld, zoo als dat in *Drenthe* gefchiedt! RIJKENS
enscht nog vier andere zaken verbeterd: 1o. Dat geen
choolonderwijzer klokluider, ftovenzetter (?) zij, of wat
en meer tot het kostersambt brenge. Eilieve, waarom
et? Is dat fchande? Is het fchade? 2o. Dat geene jon-
elingen uit de minstbefchaafde klasfen tot het beroep van
derwijzer opgeleid worden. 3o. Dat geen *Sollicitant* be-
oc of onheufchelijk behandeld worde op de vergelijkende
amens. Wel foei! gebeurt dat? Maar, maakte zich dan
k de Sollicitant zelf belagchelijk? Anders, nog eens: „wel
ei!" 4o. Dat geen Predikant den meester als knecht be-
ndele. Maar, deze genen ook niet, zeggen wij. „Dient
ander door de liefde!" vermaant een Apostel, die, magt
bbende om het betamelijke te bevelen, liever dit vriende-
k verzocht. (*Philémon*, vs. 8, 9.) Zoo moet het gaan. Nie-
and fpele den meester, maar de een achte den ander uit-
mender dan zichzelven! De noot op bl. XXVI had moe-
n wegblijven. Predikanten kunnen ook op kosters en
hoolmeesters aanmerkingen maken van hetzelfde belang.
Van de Voorrede fcheidende, vermelden wij nog alleen,
t men hier 23 Schoollesfen, met even zoo vele Verftands-
feningen, vindt, te aangenaam en te belangrijk, dan dat
Recenfent niet aan den Schrijver betuigen zoude, dat ze
n verlangen opgewekt hebben, om van de hem, in het
sfchrift achter het eerfte deel, vergunde vrijheid gebruik te
iken. Hij wil aan RIJKENS een fchoolbezoek geven. De
nmerkingen ten dienfte der onderwijzers, meest alle met
aktifche voorbeelden, zijn bijzonder gewigtig. Ze bewijzen
belezenheid des Schrijvers, zoo wel als zijn zelfdenken.
mmer, dat wij er niet van plaatfen kunnen. De handlei-
ig, ten flotte geplaatst, om der jeugd een aanfchouwelijk
voel te geven van de zamenftelling onzer taal, en de wij-
, om dezelve zoo te gebruiken, als voldoende kan be-
iouwd worden voor verre het grootfte getal Nederlanders,
ed ons zeggen: *het einde kroont het werk, en het werk*
ijst den meester.

Eener gevoel (I. bl. V) is eene onaangeteekende druk-
it; maar op taal en ftijl zij RIJKENS toch naauwkeuriger!
it „*fpreken* en *fpraken*" (II. bl. VII); dat „*laten wij*"
II), eene leelijke fout, hoe algemeen ook, voor „*laat*

ons;" dat „*wie het opzigt is toevertrouwd*" (XIX) enz. hindert.

RIJKENS oogfte vele vruchten van zijnen arbeid aan de schooljeugd, en verblijde ouders en kinderen door een' voorspoedigen en gelukkigen voortgang en voorgang op den weg der wetenfchap en deugd!

Gedenkrede op wijlen HENRI DANIEL GUYOT, *Ridder der Orde van den Nederlandfchen Leeuw, Profesfor Honorarius aan de Hoogefchool te Groningen, Prefident der Hoofddirectie van — en eerften Inftituteur aan het Inftituut voor Doofftommen te dier Stede, Lid enz. enz. Door Mr.* B. H. LULOFS, *Hoogleeraar enz. enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1828. *In gr. 8vo.* 81 *Bl. f* 1-25.

Wij leven in de eeuw der Lofredenen, Lijkfeesten en Gedenkteekenen, en kunnen het den makers van bezwaren tegen den geest des tijds niet euvel duiden, dat zij zich over dit zwak van ons tegenwoordig geflacht wel eens ergeren, of met hetzelve den draak fteken; maar, indien zij eenige fchampere aanmerkingen mogten willen maken op de hulde, welke aan den verdienftelijken GUYOT bewezen is en nog bewezen zal worden, waarlijk dan zijn zij de ondankbaarfte burgers, de ongevoeligfte menfchen! Zijn edele bedoelingen, uit de onbaatzuchtigfte bron opgeweld, met ijzeren volharding en opoffering van eigene belangen ten einde toe doorgezet, en met den gelukkigften, zegenrijkften uitflag bekroond, eene eerzuil waardig, (en wat zou dezelve anders waardig zijn?) dan mag *Nederland* gerust een gedenkteeken voor den invoerder en verbeteraar van het Doofftommen-onderwijs hier te lande oprigten, zonder vrees dat het nageflacht de kosten zal fparen om hetzelve te onderhouden en te doen voortduren; want als vele andere eerzuilen reeds tot ftof zullen geworden zijn, zal deze nog pralen, en misfchien fteviger dan in de eerfte jaren van hare oprigting, daar het nakroost ons oordeel zal bekrachtigen en onze dankbaarheid erven.

Met hartelijke belangftelling lazen wij dan deze *Gedenkrede*, uitgefproken op het plegtige Lijkfeest, door het Departement *Groningen* der Maatfchappij *Tot Nut van 't Algemeen* te zijner vereering gevierd. De Hoogleeraar LULOFS, die

de taak van Redenaar had op zich genomen, heeft zich, gelijk trouwens niet anders te verwachten was, zeer loffelijk van dezelve gekweten. Hij koos het ware oogpunt, ſchilderde ons de volharding en zelfopoffering van den Overledenen, eerst in het aanleeren, vervolgens in het verbeteren en uitoefenen der hoogstmoeijelijke kunst, om afgetrokkene denkbeelden in te prenten aan die ongelukkige wezens, welke, door het gemis der twee voornaamſte zintuigen, bijna van alle middelen tot verſtandelijke en zedelijke beſchaving verſtoken zijn, en doet ons, door eene vergelijking van de diepe laagte, in welke de ſtiefmoederlijke natuur hen liet nederzinken, met den trap der beſchaving, welken zij door een voortgezet onderwijs meestal bereiken, het onberekenbare nut beſeffen, hetwelk een man als GUYOT in *Nederland* geſticht heeft. En het onderwijs, hetwelk onze ook buitenlands zoo beroemde Landgenoot gaf, was geene enkel ſlaafſche navolging der leerwijze, met welke hem de beroemde Abt DE L'EPÉE had bekend gemaakt. Schoon tot aan zijnen dood met geestdrijvende dankbaarheid voor zijnen meester bezield, breidde hij echter deszelfs ſtelſel van onderrigt uit; en vooral de kunst, om den ſtommen verſtaanbare woorden te doen uitſpreken, bragt hij tot eene hoogte, welke noch L'EPÉE, noch diens opvolgers bereikten. Ook in dit opzigt is de verdienſte van GUYOT door LULOFS naar waarde geſchat.

Wij herhalen het derhalve, de Redenaar was berekend voor de ſchoone taak, welke hij op zich nam. Alleen vinden wij, dat de ironiſche tint, welke, hoe zacht zij ook wezen moge, op ſommige plaatſen dezer Rede verſpreid ligt, minder voegde aan de gelegenheid en het onderwerp; terwijl de dichterlijke, ja zelfs gezwollen toon, die van de 21ſte tot de 23ſte bladzijde doorklinkt, naar ons oordeel, onaangenaam luidt bij de eenvoudige en prozaïſche ſtemming van het geheel, welke zelfs zoo gemoedelijk wordt volgehouden, dat de Redenaar, bij elke eenigzins dichterlijke leenſpreuk, den Hoorder nederig om verſchooning, of ten minſte uitdrukkelijk om permisſie vraagt. Dacht de Hoogleeraar, toen hij op de aangehaalde plaats het koeltje liet fluisteren, het beekje murmelen, den leeuwerik *orgelen*, wel aan den ſtelregel:?

Denique ſit quidvis; ſimplex dumtaxat et unum.

Over het gebruik des Tijds. Naar het Fransch van Mevrouw de Gravinne DE GENLIS. *Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1826. *In gr. 8vo.* 234 *Bl. f* 1-80.

Onder dezen titel neemt de oude Dame de vrijheid, om over *allerlei* te redeneren, en over *allerlei* haar gevoelen te zeggen. Over *allerlei*. Wie zou b. v. in een boek, dat tot het welbesteden van den tijd zal aanzetten, zoo veel, en dan nog een zoo uitvoerig aanhangsel, over het *tweegevecht* verwachten? Maar het is eener oude vrouw niet kwalijk te nemen, dat zij niet altijd en geregeld voet bij stuk houdt; en deze Dame moet wel eenen gezegenden ouderdom bereikt hebben, want zij draagt dit werkje aan hare *achterkleinkinderen* op. Zelve schijnt zij het intusschen te gevoelen, dat zij wel eens wat ver van haar onderwerp afdwaalt; want nu en dan doet zij poging, om den lezer te beduiden, dat hetgeen zij er bij *te pas brengt* er wel degelijk bij *te pas komt*. Doch, dit zij zoo als het wil, wij ontkennen niet, dat hier nog al het een en ander gevonden wordt, dat waar, goed en nuttig is. Eenige Hoofdstukken behooren ook zeer zeker tot het onderwerp, b. v. *kostbaarheid des tijds, — gebruik van den tijd ter opvoeding, — gebruik van den tijd der jeugd, — over de wijze, om verkregene kundigheden te onderhouden, met behoud van den tijd, om zich nieuwe te verschaffen, — over het gebruik van den tijd bij meergevorderde jaren — en in den ouderdom*. Van andere valt dit minder in 't oog, b. v. *over nagelatene werken en uiterste willen, — over valschen roem, — vooroordeelen, — het eigenbelang*, enz. enz. Maar, er zullen bij ons ook nog wel lezers zijn, die het oude vrouwtje, al ware het alleen omdat zij eene oude bekende en eene beroemde vrouw is, over dat alles nog gaarne een praatje gunnen en haar hooren willen, waartegen wij ook niets willen inbrengen, wijl men dan ook wel nog menige goede les en menigen goeden wenk opvangen kan.

Zonder uitbeding, echter, kunnen wij dit boekje niet aanprijzen, noch zelfs onder de onschadelijke rangschikken. Mevrouw DE GENLIS is eene groote voorstandster van priesters en kloosters; meet in het breede de groote heiligheid der Heiligen in de Roomschgezinde Kerk uit; ijvert tegen de Encyclopedisten en de Fransche Deïsten, (dat wij geenszins willen afkeuren) waar zij maar kan, en staat Godsdienst en

godsvrucht overal voor; maar, gelijk wij allezins reden hebben om te gelooven, *echt* ROOMSCHEN *Godsdienst*, en *Priester- en Pauselijk gezag*, en *Pauselijke heiligheid.* Het zij verre van ons, dat wij de door haar aangevoerde en in voorbeelden aangewezene deugden, van barmhartigheid en weldadigheid vooral, zouden minachten, of op dezelve iets afdingen; maar het zijn deugden van het Christendom, niet uitsluitend eigen aan de Roomsche Kerk, en in Protestantsche landen, schoon minder opzienbarend en anders gewijzigd, niet minder voorhanden; en wij begrijpen, dat dit haar werk, met eenen echten *dompergeest* of *domperdoel*, de heillooze oogmerken der Geestelijkheid in *Frankrijk* in de hand moet werken, om het volk terug te leiden tot volkomene onderwerping en den leiband van Roomsche Kerkelijken, die wij toch, ook uit de Geschiedenis, anders nog kennen, dan zij hier in het algemeen ons worden voorgesteld. Onze lezer oordeele b. v. uit hare klagten (bl. 97 en volgg.) over *uitvindingen*, die niets anders opleveren dan hetgeen men bezit, en waarvan de uitwerking minder duurzaam en schoon is, — over den *steendruk*, — over de *schaaplederen* in plaats van de *marokijnen* banden der boeken, — over de *kartonnen doozen*, — over het werk van onze *goud- en zilversmeden*, — over de uitgevondene *werktuigen*, die het werk aan een aantal handen ontnemen, en tot den bedelzak brengen, — over de *stoombooten*, en het *gas* tot verlichting der straten, en (wij konden onze oogen naauwelijks gelooven) over de *bliksemafleiders*, welk NB. *schrikkelijk* voorbehoedmiddel FRANKLIN in de mode bragt, enz. enz.; maar het *door koolstof gezuiverd water* moeten wij toch nog noemen, hetwelk zij eene manier heet, die veel voor goed bekend water *bederft.* De Dame is zeer ingenomen vooral ook met den laatsten oorlog tegen *Spanje*, welke, volgens haar, alleen waardig is, eene duurzame en levendige bewondering op te wekken; zij noemt dien eenen *edelmoedigen, schitterenden en grootschen oorlog, die met zoo veel roem als heil geëindigd is!* — Wij meenen, dat men deze soort van boekjes, van welke hand dan ook, ten minste niet behoorlijk gereinigd en gewijzigd, gerustelijk den *Franschen* laten moest, en dat de *Nederlander* dezelve gaarne missen zal.

De belangrijkste Nederlandsche Vrouwen, van vroegeren en lateren tijd, in geschiedkundige en zedelijke Tafereelen geschetst. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1828. *In kl. 8vo. XIV en 227 bl. f* 1-80.

Het doel van den Schrijver, H. N. VAN TIL, keuren wij in alle opzigten goed. Door voorbeelden uit de Vaderlandsche Geschiedenis kan men gepast werken op de zedelijke vorming ook van Meisjes, indien namelijk de keuze dier voorbeelden niet ongelukkig is uitgevallen. Over het algemeen moet men de keuze des Schrijvers billijken. De titel evenwel van het boekje onderstelt, dat men alleen edele Vrouwen hier aantreft. Tot de *belangrijkste* behooren toch zekerlijk *slechte* Vrouwen niet.

Het komt ons uit de lezing van dit boekje voor, dat de Heer VAN TIL de Geschiedenis nog niet met vaste hand uit een bepaaldelijk opgegeven oogpunt weet te behandelen. Hieruit verklaart zich het tweeslachtige der Inleiding, zoo wel als de titel van dit werkje, in verband met deszelfs geheelen inhoud. Zoo is, b. v. bl. 57, het opschrift van No. IX: MARGARETHA VAN PARMA, *Landvoogdes der Nederlanden, als listig en tevens vreesachtig geschetst*, niet door het medegedeelde geregtvaardigd. Hij volgt de bronnen, door hem geraadpleegd, zonder zijn gekozen standpunt, gelijk het behoort, geheel het Tafereel door, bestendig te houden. Het opschrift, bl. 161, No. XXII: ANNA MARIA SCHUURMANS; *of al te* (NB AL TE. *Omne nimis nocet*, d. i. *elk* al te *deugt niet.*) *groote geleerdheid is niet altijd een waarborg tegen dweeperij in de Godsdienst*, belooft geheel iets anders, dan VAN TIL zelf op bl. 168 verklaart gegeven te hebben. Het opschrift van No. XII, bl 84: BRIGITTA ENGBERS PROOSTEN *offert alles, zelfs de eer, voor het geluk des echtvriends op*, teekent deze edele Vrouw niet op het voordeeligste. Zij offert de eere niet op; want, hare ontveinsde zwangerheid mogt voor een oogenblik den laster den mond openen, gelukte haar hare schrandere tegenwoordigheid van geest, dan zou die laster van zelven verstommen. De eer is aan den laster niet cijnsbaar. Dit offer werd noch gevergd, noch gebragt. Maar dat zij, den volgenden dag na hare bevalling, zich openlijk vertoonde en uit liefde voor haren KIES haren zwakken toestand trotseerde, en naderhand zonder smartbetoon door eenen kogel in den arm getroffen werd, dit verheft haar verre boven den Romeinschen SCAEVOLA, die de pijn uit trotschheid braveerde, terwijl zij uit teedere bezorgdheid voor het leven van haren echtgenoot deze pijn verbeet.

De pragmatische behandeling der Geschiedenis is geene gemakkelijke taak, vooral dan niet, wanneer men, zoo als hier het geval is, tot zijne lezers moet afdalen, om hen tot het gekozen standpunt op te heffen. Het is ons oogmerk dan ook niet, om een ongunstig oordeel over dit werkje te vellen, hetwelk blijkbaar een eersteling is, en evenwel het nuttige doel, bij Meisjes en Vrouwen, niet geheel zal missen.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

[redacted]

REGISTER.

REGISTER.

REGISTER.

REGISTER.

R E G I S T E R.

W.

REGISTER.

